

مَجْدُ اللَّهِ لِلْشَّيْخِ قَامِشَانِي

په پښتو ژبه کېنې آسان، عام فهم او تحقیق انداز کېنې
علمي او الهامي نکاتو باندې مشتمل، لاجوابه علمي تحفه

رُسْدُ الْقُرْآنِ

فِي تَفْسِيرِ آيَاتِ الْقُرْآنِ

سیر محمد

د اېښودلو سورة سيات تر آخر سورة مېراني پورې

تاليف

مِفْهُرُ الْقُرْآنِ وَالْفَوَاحِشِ حَسْرَتِ لَنَا اَسْبَغَ اللَّهُ بِهِ وَجْهَ الْخَلْقِ

جَانِبِ مَكْتَبِ رَشِيدِ

مکتبہ رشیدی پشاور
091-2530074

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبل، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
حنبل

+923052488551
+923247442395

easypaisa
بہترین خدمات

مالکی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا

په پښتو ژبه کښې آسان، عام فهم او تحقیقی
انداز کښې، علمی او الهامی نکاتو باندې مشتمل، لاجوابه علمی تحفه

رشد القرآن

فی تفسیر آیات القرآن

شپږم جلد

له ابتداء د سورة سبا نه تر اخر د سورة حجرات پوري

تالیف
شیخ القرآن والحديث
حضرت مولانا انسید الله صاحب رحمۃ

جلال مکتب رشیدی
مکرم چنگی قندهار پشاور 091-2580074

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کتاب ټول حقوق محفوظ دي

د کتاب نوم : رشد القرآن في تفسير آيات القرآن

تأليف : شيخ القرآن والحديث حضرت مولانا أسيد الله صاحب رحمته

تصحيح ونظر ثاني : مولانا تقي الله صاحب

جلد : شپږم

صفحات : ۶۳۰

د چاپ اول ځل : ۲۰۱۷ء

جاني پکټر شيدايي

موجوده پکټر شيدايي پشاور ۰۹۱-۲۵۸۰۰۷۴

د کتاب تر لاسه کولو ځايونه

پشاور	•	کلهوږ	•	بغلان
اکوړه خټک	•	غزني	•	لوگر
کوټه	•	جلال اباد	•	خوست
پروان	•	قلدهار	•	

رکوعاتېا (۶)	سورة السبا مکية	آياتېا (۵۴)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
شروع کوم په نامه دالله چه بخښونکي دی مهربانه		

ترتيبها حسب التسلسل (۳۴) وحسب النزول (۵۸)

سورة السبا مکي دې ، ترتيب قرآن په لحاظ (۳۴) دې او د ترتيب نزولي په لحاظ (۵۸) دې ، دسورة لقمان نه ورستو او د زمر نه قبل نازل شويدي .

حصه وابعه: دسورة السبا نه د قرآن پاک څلورمه حصه شروع کيږي او پدی حصه کښ زياده تر مضمون دقيامت ذکر کيږي ، لکه څنگه چه مخکيني درې واړه حصي مصدرې وې شروع شوي وې ، په ﴿تَحْمَدُ لِلَّهِ﴾ سره ، نو دغه شان دا حصه هم مصدره ده ﴿تَحْمَدُ لِلَّهِ﴾ سره او هر چه دې سورة فاطر نو د هغې په شروع کښ ﴿تَحْمَدُ لِلَّهِ﴾ څکه راغلي ده چه دا دواړه سورتونه شريک دي په مبدئيت کښې دا سورة مبدأ دې لپاره د سورة يسين ، صفت او د سورة الزمر يو مضمون لپاره ، او سورة فاطر مبدأ دې لپاره د حواميمو سبعوو او د سورة الزمر اکثر و مضامينو لپاره ، نو پدې وجه د دواړو سورتونو په شروع کښ ﴿تَحْمَدُ لِلَّهِ﴾ راغلي ده .

ربط اسمي: ربط اسمي ئی دادې چه په سورة احزاب کښې دا وؤ چه تاسو په توحيد قائم اوسېږئ که احزاب ستاسو مقابلې ته راشي نو فتح او کاميابي به ستاسو وي لکه په غزوه احزاب کښ چه تاسو ته فتح ملاوه شوه ، اوس سورة سبا کښې فرمائي چه کچرته مشرکان مسئله د توحيد او مني نوداد دوي لپاره بهتره ده ورنه په انکار به ورته هغه سزا ميلاوېږي چه قوم سبا ته ميلاؤ شوه .

ربط معنوي: ئي دا دې چه د سورة سجدي نه د مسئلي د توحيد نوې پهلو شروع شوي وه چه د هغې مقصد نفی د شرک فی الشفاعة وؤ ، نو په سورة سجده او احزاب کښې ئي په تفصيل سره بيان اوشو ، اوس پدې سورة کښې د څلورو شېهاتو جوايونه دي چه په نفی د شفاعت قهری يعنی نفی د شرک فی الشفاعة باندې واردېږي ، او دا شېهات د انبياؤ ، جناتو ، او د فرشتو متعلق دي .

تفصیلی خلاصہ

دسورت مرکزی دعوہ اثبات دَ توحید پہ صورت دَ نفی شفاعت قہری کنب دہ، دے باندے پنخہ دلیلوں پہ پیش کیری، خلور (۴) عقلی او یو دلیل نقلی.

اول دلیل عقلی: الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ (آیت ۱)

دویم دلیل عقلی: قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنْ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (آیت ۲۴)

دریم دلیل عقلی: قُلْ إِنْ نَحْنُ نَسْطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ (آیت ۳۲)

خلورم دلیل عقلی: (آیت ۳۹) قُلْ إِنْ نَحْنُ نَسْطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ دا پہ حقیقت کنب دَ دریم دلیل عقلی اعادہ دہ.

دلیل نقلی: قَوْلِي الَّذِينَ أَوْتُوا الْعِلْمَ (آیت نمبر ۲۴)

خلور شبہاتو جوابونہ ذکر کیری.

اولہ شبہ: داؤد علیہ السلام مستحق دَ اولوہیت اوشفیع قہری دے (آیت ۱۰)

دویمہ شبہ: سلیمان علیہ السلام مستحق دَ الوہیت اوشفیع قہری دے (آیت ۱۲)

دریمہ شبہ: جنات غیب دان اوشفیع قہری دی، (آیت ۱۳)

خلورمہ شبہ: ملائک مستحق دَ الوہیت اوشفیع قہری دی (آیت ۱۴)

اتہ (۸) طریقے دَ تبلیغ پہ کنب ذکر کیری.

اولہ طریقہ دَ تبلیغ: وَإِنَّا أَوْزَيْنَاكُمْ لَعَلَّ هَذِي (آیت ۲۴)

دویمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ لَا تُنظَرُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا (آیت ۲۵)

دریمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا (آیت ۲۶)

خلورمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ إِنَّمَا أُعْطِيَكُمْ يَوْجِدُوا (آیت ۴۶)

پنخمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَخْرِ قَهْوِ لَكُمْ (آیت ۴۷)

شپہرہمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ إِنْ نَحْنُ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَ الْغُيُوبِ (آیت ۴۸)

اوومہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِي (آیت ۴۹)

اتمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ إِنْ مَلَكَتُ فُؤَادُنَا أُحِيلَ عَلَى نَفْسِي (آیت ۵۰)

نہم (۹) تخویفات بیانیری

- (۱) وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ (آیت ۵)، (۲) أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ (آیت ۹)،
 (۳) لَقَدْ كَانَ لِسِرٍّ فِي مَكْنُومِهِمْ (آیت ۲۱ تا ۲۰)، (۴) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِرَ (آیت ۳۱ تا ۳۳)،
 (۵) وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قُرْآنٍ مِنْ بَدِيلٍ (آیت ۳۴، ۳۵)، (۶) وَالَّذِينَ يَسْتَعِزُّونَ فِي آيَاتِنَا (آیت ۳۸)،
 (۷) يُؤْمَرُ مَحْمُورُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ (آیت ۴۰)، (۸) وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَّغُوا (آیت ۴۵)،
 (۹) وَلَوْ تَرَى إِذْ فُرِغُوا فَلَا مُؤْتٍ (آیت ۵۴، ۵۱)

دری شکوې ذکر کيږي.

- (۱) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ (آیت ۳)، (۲) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ (آیت ۹)،

(۳) نَقُولُ لَكَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ آیت (۲۹، ۳۰)

(تفت)

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

تمام خدائی صفتونه الله ﷻ لره دی، هغه الله چې ده لره دی هر هغه څه چې په اسمانونو کې دی، او هر هغه څه چې په زمکه کې دی

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ۝ يَعْلَمُ مَا يَلْجِ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ

اوده لره دي حمد په آخرت کې، اودې حکمتونو و لا خبر د اودې، عالم دې په هغه څه چې ننوځي په زمکه کې او په هغې چې راوځي

وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَخْرُجُ فِيهَا ۝ وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ۝

ددې نه، او په هغې چې راګوزېږي د آسمان نه، او په هغې چې خيږي آسمان ته، او هغه رحم کونکې بخښونکې دې.

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ د ادعوه د سورت ده، چه تمام صفتونه د خدای توب صرف الله ﷻ لره دی، بل څوک

ورسره شریک نشته نه بل څوک متصرف شته اونه شفیع قهری ﴿الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي

الْأَرْضِ﴾ د اول دليل عقلی دې په مذکورې دعوي د توحيد باندې د دې دليل دوه حصی دی، دا د

دليل اوله حصه ده چه پدیکې د تصرف ذکر دې، چه په ټولو کائناتو کې متصرف او مختار

صرف الله ﷻ دې ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ﴾ څنگه چه په دنیا کې مستحق د حمد صرف الله ﷻ دې نو

دغه شان په آخرت کې هم مستحق د حمد صرف الله ﷻ دې، کفوله تعالى: وقالوا الحمد لله الذي

صدقنا وعده، "او دغه شان وتری الملائكة حافين من حول العرش يستحون بحمد ربهم" او دغه شان وفیل

الحمد لله رب العالمين، و غيرها من الايات دنيا کينې د الله ﷻ حمد لپاره دعبادت دي او په آخره کينې لپاره د تلذذ او فرحت دي ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ﴾ الله ﷻ حکيم دي، هيڅ کار نئى هم د حکمت نه خالى نه دي. تول نظام د کائناتو په حکمت سره چلوی ﴿الْقَدِيرُ﴾ د هر چا په حال باندې خبر دار دي، نو د هر محتاج لپاره صرف هغه کار ساز دي ﴿وَعَلَّمَ مَا بَلَغُ فِي الْأَرْضِ﴾ داد دليل دويمه حصه ده. او پديکينې د غيب دانئ ذکر دي يعنى د تولو کائناتو د ذرې ذرې علم صرف الله ﷻ ته دي. ﴿ذِي مَلَكُ فِي الْأَرْضِ﴾ نه مراد، د باران اوبه، تخم، مری وغيره مراد دی نو مطلب دا دي چه د زمکې د اندرونی حصې علم هم صرف الله ﷻ ته دي ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ او د زمکې بيروني حصې علم هم الله ﷻ ته دي. او د دي نه مراد نباتات، معدنيات وغيره دي ﴿وَمَا يَزُلْ مِنَ السَّمَاءِ﴾ يعنى د آسمان بيرونی حصه علم هم الله ﷻ ته دي، مراد د دي نه فرشتې، احکامات وغيره دي ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ د آسمان اندرونی حصې علم هم صرف الله ﷻ ته دي مراد د دينه فرشتې، دانسانانو عملونه وغيره دي، ﴿قَوْلِهِ تَمَالَى إِلَهَ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُ﴾، نو دليل د دواړو حصونه دا ثابته شوه چه د تولو کائناتو مالک، خالق، کار ساز او متصرف صرف الله ﷻ دي نو دا دعوه ثابته شوه چه ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ يعيني د حمد او صفاتو الوهيت مستحق صرف الله ﷻ دي.

فائدة: ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ ذکر شو، «الها» ذکر نه شو پديکينې اشاره ده قبوليت د اعمالو په حکم. ﴿إِنْ﴾ د غايه لپاره راخي نو که «الها» نئى وئيلی ې نو صرف اسمان ته به رسيدل مراد وؤ. په آيت کریمه کينې «السَّمَوَاتِ» جمع راؤړل او «الْأَرْضِ» واحد راؤړلو وجه د سورة الانعام په اول آيت کينې تيره شويده هلته نئى اوگورئ.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ

اواښي هغه کسان چې کفر نئى کړيدي نه به راخي مونږ ته قيامت، ته اوبه، ولي نه، قسم مې دي وي په رب خپل خامغابه راخي تاسونه.

عَلِيمُ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

چې عالم دي په غيب باندې، نه پټيږي دفعه د علم نه، په اندازي ديوي ذرې په اسمانونو کينې. اونه به زمکه کينې.

وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ

اونه يو وړو کي څيز ددې زړې نه، اونه لوی، مگر په کتاب ښکاره کښ دي. ډېاره ددې چې بدله ورکړي الله هغه کسانوته

أَمْثَلُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

چې ایمان ئی راوړي دې او عملونه کوی نیک، دغه کسان هم دوی لپاره مغفرت اورزق عزت والادې.

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُجْرِمِينَ أُولَئِكَ

اوهغه کسان چه کوشش کوي په بېاطلولو د آیاتونو زموږ نه کښ، گمان یې داوی چې عاجزه کونکی دي مونږ لره، دغه کسان

لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١٢﴾

هم دوی لپاره عذاب دي ډیر سخت درناک

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دا شکوه ده چه کافران صرف د توحید نه منکر نه دی بلکه د قیامت نه هم

منکر دی او وائی قیامت نشته دې ﴿قُلْ بَلَى وَتَقَى﴾ دا جواب شکوه ده او دلیل دې په وقوع قیامت

باندې، یعنی قیامت انکاریدې خبره دې چې انسان روح د جسم نه جدا شي او جسم یې په خاوره کښ

ایره ایره شی، او منتشر او بالکل روک شي کما فی قوله تعالی وقالوا اذا ضللتنا فی الارض... نوییا به ددې

منتشر او روک اجزاؤ پته څنگه اولگی او چې هغه معلوم شی نوییا به ورله داروح دکوم ځای نه

رواستې کیږي؟ الله تعالی ورته جواب کښ فرمائی چې ﴿عَلَيْهِمْ أَغْلَبَ﴾ هیڅ گرانه خبره نده، الله تعالی

عالم الغیب دې، د روح تهکانه هم هغه ته معلومه ده او کومې فرشتې یې چې وړی هغه ورته هم

معلومې دی، او د هغه شان د کائنات ذرې ذرې باندې دهغه نظری، وړوکی نه وړوکی شې هم د هغه

نه پټ نشی پاتې کیدې، نو ستاسو منتشر اجزا هغه ته ټول معلوم دی، نو کله چې د اثباته شوه چې

د روح اوبدن اجزا خواله تعالی په علم کښ دی، او د الله تصرف او قدرت خو په اول د سورت کښ

ثابت شویږي نوده دینه بعث بعد الموت او وقوع قیامت امکان ثابت شو. او کله چې د یوامر ممکن

خبر، مخبر صادق ورکړی چې ﴿لَتَأْتِيَنَّكُمْ﴾ نوییا د هغې انکار هیڅ وجه نه پاتې کیږي ﴿عَلَيْهِمْ أَغْلَبَ﴾

صفت دې یا بدل دې د ﴿وَتَقَى﴾، نه ﴿فِي السَّمَوَاتِ﴾ کښی اشاره ده علم د الله تعالی ته په ارواحو باندې او

په فرشتو باندې ځکه چه ارواح په اسمانونو کېن وي او په ډې آلارض کېنې اشاره ده علم د الله پاک ته په اجسامو باندې ځکه چه اجسام په زمکه کېنې دى نو چه په ارواحو اجسادو باندې عالم دې نود هغې په يوځای کولو هم قادر دې نود و باره پيدا کيدل څه بعيدندى ﴿وَلَا أَصْغُرُ مِنْ ذَلِكَ﴾ اصغر مبتدا دې ، او «في کتب مین» مستثنى مفرغ ورله خبر دې . او «ذلك» دپاره مشار اليه جذبه دې يعنى د ذرې نه هم اصغر.

تر ۱۹ صدئ عيسوي پوري دا عام اعتقاد وؤ چه په کائناتو کېنې ټولو نه وړوکې جزء ذره ده ، او دا جزء لايتجزى دې . بيا سائنسدانانو دا انکشاف او کړو چه ذره جزء لايتجزى نه ده ځکه دا درې اجزاء باندې مشتمله ده . (۱) اليکترون (۲) پروتون (۳) نيوترون ، بلکه د دې نه هم وړوکې جزء شته ، د قرآن دا آيت پدې صريح گويان دې ﴿لَا فِي حَبْطِ ثَبَرٍ﴾ نه مراد د اکثرو په نيز لوح محفوظ دې ، يعنى علم الهى (روح) نو دا به تاکيد شى د ﴿لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مَبْعُوضِي وَاثِي دینه صحائف د ملانکو مراد دى

﴿يَنْجِزُكَ الْآلِيزَنَ ؕ اَمْثَلُو﴾ بشارت اخرويه دې ، او د قيامت وقوع غرض بيانېږي چې قيامت به ځکه راځي چې دا دنيا د عمل ځاى دې ، او قيامت د جزا او بدلي ځاى دې ، نو ديره بى انصافى ده چې يو کس عمل او کړى او بيا ورله اجر د هغې ورنکړي شى ، نو الله تعالى به قيامت ضرور روالى چې مؤمنانو ته د هغوئ حسن عمل بدله ورکړى ﴿مُغْفِرَةً لِّمَا دَا بَهْ بَدَلَهْ دَا يَمَانِ كُنْ دې چې ايمان د وچې نه به الله تعالى د هر مؤمن مغفرت کوي ﴿وَرِزْقٌ سَكِرَةً﴾ او دابه په بدله د عمل صالح کېن وي ، عزت والا رزق دادې چې انسان نه د هغې په حصول سترې شي اونه پرى دجا احسان راشي

﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي ؕ اٰيٰتِنَا﴾ اى فى ابطال آياتنا ، دا تخويف اخروى دې ، مراد د کوشش نه اعتراضونه کول دى او خلق منع کول دى د ايمان نه ﴿مُتَعَجِّزِينَ﴾ حال دې ، يعنى حال دا چه پخپل زعم کېنې عاجزه کونکي دى الله ﷻ لره .

وَيَذَرِ الْاٰلِيزَنَ اَوْثَرًا اَلْعِلْمَ الَّذِيزُ اَنْزَلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ هُوَ الْحَقُّ

او گټې هغه گسان چه ورکړېشې دې هغوته علم هغه کتاب چې نازل کړې شويدي تاته د طرفه درې ستانه ، حق

وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ⑤ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ

اودا چې هدايت کوي دا کتاب لارې ذهني ذات ته چې غالب دي، ستايلې خوبدي اووايي کافران. آيا او ستاينومونه

عَلَى رَجُلٍ يُفْتِنُكُمْ إِذَا مُرِّتُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ إِنَّكُمْ

داسې سرې چې خبردرکوي تاسوته داچې هرکله درې درې کرښې تاسوپه ډيروزرې کيدوسره، نو بيشکه تاسوپه

لَيْسَ خَلْقٍ جَدِيدٍ ⑥ أَفَتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جُنَاحُ الَّذِينَ

پورته کولې کيږي په نوي پيدا کولو سره آيا د تېر ليدې په الله تعالى دروغ قصد آيا په ده باندې ليو تنوب دي، بلکه هغه کسان

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْمُبِينِ ⑦ أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا

چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې په عذاب کښ به وي په آخرت کښ او په گمراهي لري کښ دي په دنيا کښ، آيا نو دوي نه گوري هغه

بَلَكُنْ آيَاتِهِمْ وَمَا خَلَقَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ نَسْأًا

چې په مخکښ ددوي دي او هغه چې دوستو ددوي دي، د آسمان او زمکې نه، کچرې خوبه شي زمونږ

نُحْشِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسِطُ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ

خسفه خنجه کرومونږ دوي په زمکه کښ، يابه رااو غورخوؤمونږ په دوي باندې ټکرې د آسمان نه، بيشکه په ډيکښ خامخا

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ⑧

نشانه د قدرت ده د هر داسې بنده لپاره چې انابت رجو عوالوي،

﴿يَرْى الَّذِينَ أُوتُوا الْإِيمَانَ﴾ دا دليل نقلی دي د علماؤ د اهل کتابونه، په توحيد او په حقانيت د

قرآن، يعنی د اهل کتابو صحيح علماء هم پدې گواه دی چه په تاياندي کوم قرآن او د توحيد وحی

کيږي دا حق دي. من عند الله دي، او خلقو ته هدايت کوي وصول الی الله ته، رؤيت نه مراد رؤيت

قلبي دي، يعنی يقين کوي او حق يې گنري ﴿الَّذِينَ أُوتُوا الْإِيمَانَ﴾ ورله فاعل دي، مراد ورنه هغه علماء، د

اهل کتابو دی چه ايمان نې راوړې وؤ، لکه عبد الله بن سلام ؓ او د هغه ملگري. بعض وائي مراد

ورنه صحابه کرام ؓ او ټول مؤمنان دی ﴿الَّذِينَ أُتُوا الْإِيمَانَ﴾ مفعول اول دي د ﴿يَرْى﴾ مراد ورنه

مسئله د توحيد او قرآن دې (هُوَ) ضمير فصل دې (الْحَقُّ) مفعول ثانی دې . (وَيَهْدِي) اظهر قول دا دې چې دا فعل په تاويل اسم کښ عطف دې په (الْحَقُّ) باندې اي وهاديا او (يَهْدِي) کښ ضمير مستتر راجع دې (الَّذِي أُتِرَ) ته يعني اهل کتابو حقاني علما دا اعتقاد هم لرې چې دا قرآن د الله تعالى دين طرف ته راهنمائی کوی، او يا جمله حالیه ده او جمله حال واقع ده د (الَّذِي أُتِرَ) په

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَذْلُكُم مِّمَّا شَكَّوْهُ دَعَا كَافِرَانِوَهُ دَعَا دُوًى بَطُورَ تَعَجُّبٍ اَوْ اسْتِهْزَاءٍ يُوْبَلْ تَه وَاَنْتَ اِيْ هَ دَانِي خُوْدِيْرِ عَجِيْبِه غُونْدِيْ خَبْرَه كُوِيْ چي كَلَه تَاسُو بِالْكَلِّ تَكْرِيْ تَكْرِيْ اَوْ ذَرِيْ ذَرِيْ شَيْ نُو بِيَا بَه هَم تَاسُو دُوْبَارَه پورته كيږي، يا خُوْدِيْ قَصْدَا پَه الله ﷻ دروغ راتري او يالِيُونِي دِيْ ﴿هَلْ نَذْلُكُم عَنْ رَجُلٍ مِّمَّا رَجُلٌ تَه مَرَاد نِي حُضُوْر ﷻ وَاَوْوُ تَعْبِيْرِ وِرْنَه پَه ﴿رَجُلٍ﴾ سره د باب تجاهل نه دې، گويا كه دې عام سرې دې خوك نى خاص پيژنى نه او دا خبره كوي (روح) ، ﴿اِذَا مُزِقْتُمْ كُلُّ مُمْزِقٍ﴾ اِذَا شرطيه دې او جواب شرط محذوف دې، چې محشرون دې ﴿كُلُّ مُمْزِقٍ﴾ مفعول مطلق دې ﴿مُمَزَّقٍ﴾ مصدر ميمي دې ،يعنى تر دې حد پوري تكري شى چې هغي نه ورستو نو تكري كيدل ممكن نه وي، يا ﴿مُمَزَّقٍ﴾ ظرف مكان دې يعني تكري شى او اجزا خو منتشر او هرځاى كښ خواره واره شى، څه په هواگانو كښ والوزى څه دزيابونو نذر شى، څه خناور او خورى او څه خاور كښ وراسته او روک شى، دې باوجود به تاسو دوباره راپورته كيږي، دا جمله معترضه ده او دبعت الموت په استحاله او عدم امكان كښ مبالغه دپاره راوړلې شوې ده ﴿اِنَّكُمْ لَيِ خُلُقٍ جَدِيْدٍ﴾ جمله قائم مقام ددوؤ مفعولو ده د بښكم دپاره.

﴿اَفْتَرَىٰ عَلَىٰ اللّٰهِ﴾ افترا نه مراد كذب عن عمد دې يعنى دې دوؤ خبرونه يوه ضرورده يا خو دې قصدا او عمدا په الله ﷻ باندې دروغ تری، او يالِيُونِي دې چې څه يي په خوله راځي هغه وائي شروع كښ همزه استفهام ده او همزه وصلی د باب افتعال پكښ د همزه استفهام پوځه حذف ده اي افترى، ﴿هَلْ اَلْفَنِي لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْآخِرَةِ﴾ دا جواب شكوه ده "بل" دا اضراب دپاره دې، يعنى اصل خبره داده چې دا كافران پخپله غټ پاگلان دي، ځكه چې دوي دومره واضحه دلائلونه انكار كوي او حق پريگدي او گمراهي خوځوي، او د آخرت لوي اجر و ثواب نه ځان محرومه كوي، او عذاب اخياره وي. ﴿الْعَذَابُ مِمَّا يَهْدِيْ اِلَيْهِ﴾ د (اَفْتَرَىٰ عَلَىٰ اللّٰهِ) كښ دې چې دروغوسزا عذاب ده او عذاب

کښ خوږه دوئ وی نبي کریم ﷺ به نه وی لهذا دروغ ژن هم دوئ دی نبي کریم ﷺ نه دې ډول الضلال
البیدېدا په مقابلي ډام به جنه کښ دې، چې پاگلان هم دوئ دی، چې دومره واضحه دلائلو باوجود
دبعت الموت نه انکار او دخپلو توهماتو اتباع کوی

﴿أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا يَفْعَلُ آبَاؤُهُمْ هُزْجًا وَتَخْوِيفًا دِي مُنْكَرِينَ دَبْعَتِ بَعْدَ الْمَوْتِ تَه ، چونكه د دوئ دې
اشكال د الله ﷻ عظيم قدرت نه ناواقفيت دې ، نو ځكه په ديكښې د الله ﷻ د قدرت مظاهر ذكر
كيري، چې دوئ خپل مخكښ اوشاته پراته زمكه او آسمانونو باندې غورنكوى چې د عظيم
آسمانونه زمكې پيدا كول گران دى يادوئ؟ او دوئ سره دومره خوف نشته چې دا اسمان اوزمكه
زمونږ په قبضه قدرت كښ دى كه مونږ او غواړو نو قارون پشانته به يې زمكه كښ دننه كړواو
ياد اصحاب الايكه پشان پرې د كړنو باران اوړو، دا دبعت بعد الموت د پاره ډير لوى دليل دې څوكه
څوك حقيقت پسندوى، اوحق ته رجوع كول غواړى

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا مِثْقَالَ مِثْقَالٍ فَضَلًا مِّنْجِبَالٍ أَوْيَ مَعَهُ
او يقينا چې ورکړې وؤ مونږ داؤد ﷺ ته دخپل طرف نه فضل حکم کړې وؤ مونږ، اې غرونو تسبیح وایې تا سودده سره
وَالظِّمْرِ وَالنَّارِ لَهُ الْحَيْدُ هَآيِ اَعْمَلْ سِبْغَتِ وَقْتِدْ
او مسخر کړې وؤ مونږ هارغان، او زمه کړیو مونږه لږه اسپنه، چه جوړه وه زغړې کاملې او اندازه کوه
فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا ؕ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝
په اودلو، جوړولو، کښ او عمل کوئ نیک، بیشکه څه ستاسو عملونو لږه لیدونکې یم.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا مِثْقَالَ مِثْقَالٍ فَضَلًا مِّنْجِبَالٍ﴾ د تمهید نه بعد اوس د څلور شېهاتو جوايو نه ذکر کيږي دا د اولي شېهي
جواب دې، شېهه دا ده چه د داود ﷺ د حالاتو نه معلومېږي چه هغه مستحق د الوهيت وؤ ځكه
چه غرونه، مرغان، اوسپنه وغيره د هغه تابع وؤ او د مخلوقاتو تابع كيدل حقت د الوهيت دې نو
معلومه شوه چه داود ﷺ هم مستحق د الوهيت دې اوشفاعت اختيار وړ سره دې، حاصل د جواب دا
دې چه داود ﷺ ته صفات د الوهيت نه وؤ حاصل، اونه هغه ته شفاعت اختيار شته بلکه د هغه سره

چه کوم صفات وؤ نو هغه زمونږ د طرفه فضل او احسان وؤ بطور معجزه ورته میل او شوی وؤد هغه په اختیار کښی نه وؤ، مستحق د الوهیت خو هغه وی چه هغه ته اختیار کل حاصل وی ﴿ذَاوُدْ﴾ مفعول اول دې ﴿فَضْلًا﴾ مفعول ثانی دې، ﴿فَضْلًا﴾ نه مراد رسالت کتاب، او د ټولې دنیا بادشاهی، او هغه معجزات دی چه ذکر ئی ورستو را روان دې، او تعبیر ترینه په فضل سره ځکه اوشو چې معلوم شی چې داد داؤد ﷺ څه ذاتی کمال نه وؤ بلکه زمونږ فضل او عنایت وؤ او ددې وجهی نه هم چې دا ټول کمالات د بڼی اسرائیلو په انبیاءو کښی صرف داؤد ﷺ کښی جمع شوی وؤ، نو ددې اعتبار سره گویا هغه فضیلت زیات دې ﴿يَنْجِيْ اٰتٰی مَعَهُ﴾ دا اوله معجزه ده، داؤد ﷺ ته الله ﷻ دومره ښکلی او وز کرکړې وؤ چه کله به ئی تسبیح کوله یا د زیور تلاوت به ئې کولو نو غرونو او مارغانو به ورسره هم تسبیح کولو په زبان قال سره او الله ﷻ په دې قادر دې، لکه څرنګه چه د حضور ﷺ په لاس کښی او د ابوبکر ؓ په لاس کښی کائناتو تسبیح کړې وه.

سوال: وار دیرې چې تسبیح د الله ﷻ خوهر مخلوق کوي کتوله تعالیٰ: **وَاَنْ مِنْ شَيْءٍ اَلَيْسَ بِحَمْدِهِ...** (بنی اسرائیل) او معجزې لپاره خو خرق عادت کیدل شرط دې نو بیا څنګه د داؤد ﷺ سره غرونو تسبیح کول معجزه شوه؟ **جواب:** دا دې چه د کوم تسبیح دلته ذکر دې دا په زبان قال سره وه، هر چا به اوریدله او پوهیدل به ورباندې،

﴿يَنْجِيْ اٰتٰی مَعَهُ﴾ قلنا مقدر دې ﴿اٰتٰی﴾ همشتق دې د تأویب نه. بار بار وئیلو ته وواښ ای رجعی معه التسبیح ﴿وَالْعَلَقُ﴾ مفعول به دې د ﴿سَخَرْنَا﴾ فعل مقدر لپاره، او تسخیر د مارغانو مطلب دا دې چه مارغان به په هوا کښی د ده په آواز باندې جمع کیدل او تسبیح به ئی ورسره کوله، کتوله تعالیٰ: **وَالطِّيرُ مَعْمُورَةٌ كُلُّ لَهْ اَوْبٍ (ص: ١٨)** ﴿وَاَلَا لَهْ لَکَیْدٌ﴾ دا دویمه معجزه ده، الله ﷻ د داؤد ﷺ دپاره اوسپنه نرمه کړی وه اوسپنه به دده په لاس کښی موم شوه چې کوم طرف ته به یې غوڅتله تاووله، نه به ورته سټکې ضرورت وؤ نه د اور، اونه د مېخ بعضی وائی نرمولو نه مراد دادې چې دومره قوت ئې ورته ورکړې وؤ چه اوسپنه به ورته د شمع په شان نرمه ځکاریده او څه به چه ئې ترینه جوړول غوښتل بغیر په اور کښی د گرمولو نه به ئی جوړول او سبب د دې هغه دې چه په احادیثو کښی راغلې دې چه کله داؤد ﷺ بادشاه شو، نو د شپې به ئی د بادشاهت لباس بدل کړو او عام لباس کښی به را اووتلو، د خلقو نه به ئی تپوسونه کول چه ستاسو بادشاه څنګه سرې دې نو خلقو به ئی

تعريف کولو ، يو ځل ورته الله ﷻ فرشته د انسان په صورت کښی را اوليرله ، داود ﷺ ورنه د عادت مطابق تپوس او کړو نو هغی ورته اووئيل چه ښه سرې دې خو چه يو عادت پکښی نه وې ، نو ده ورنه تپوس او کړو چه څه عادت ؟ نو هغې ورته اووئيل چه دې پخپله هم او د ده اهل عيال هم د بيت المال نه خوراک کوی . نو داود ﷺ الله ﷻ ته سوال او کړو چه ماته داسې کسب راکړه چه هغه څه سبب جوړ کړم او د بيت المال نه پرې مستغنی شم ، نو الله ﷻ ورته اوسپنه نرمه کړه او د زغرو چل نی ورته اوښودلو ، زغری به نی جوړه ولې ، يوه زغره به نی په څلور زره (۴۰۰۰) درهمو باندې خرڅوله . چاويلی دی چه روزانه به نی يوه زغره جوړه وله او په شپږ زره (۶۰۰۰) درهمو به نی خرڅوله ، نو دوه زره (۲۰۰۰) به نی پخپل ځان او او اهل و عيال لگولې او څلور زره درهمه به نی صدقه کول . په حديث کښی راځی : کان داود ﷺ لا ياکل الا من عمل يده (بخاری فی البیوع)

﴿اَنْ اَعْمَلَ﴾ آن تفسير يه دې او تفسير کوی د اوحينا فعل مقدر "اي اوحيناليه ان اعمل" يا آن مصدر يه دې ، حرف چر پکښی حذف دې ، اي : الناله الحديد لعمل سابقات (روح) ، يعنی زغرو جوړولو دپاره مو ورته اوسپنه نرمه کړې وه ﴿سَيَقْتَ﴾ صفت دې د موصوف مقدر دپاره ای دروعا سابقات يعنی زغري کاملې او پوره ، چې نه آزادي وی نه تنگی نه لنډې وی نه اوگدې بلکه څه برابر وی . ﴿وَقَدِّرْ فِي الْقَدْرِ﴾ الْقَدْرُ نسج اللزوع ، ته وائی ، يعنی د زغرو جوړول او د هغې کړی يو بل کښی ورکول ، جوړونکی ته سراد يا زاده وائی او ﴿قَدِّرْ﴾ د تقدير نه مشتق دې دلته نی دوه معنی دی (۱) اوله دا چه د زغرو کړی په اندازه جوړه وه يعنی چه نه دومره فراخی وی چه غشی ترينه اوزی ، او نه ډیر تنگی وی ځکه چه بيا به ورسره گرځيدل گران وی ، نه دومره نری وی چی د توری يو گوزار ته هم ټينگه نه شی . او نه دومره غټې وی چی درنې او ثقيلی وی ، وېل ، گرځول نی مشکل وی . خطيب وغيره) (۲) دويمه معنی دا ده چه وخت کم لگوه په جوړولو د زغرو کښی ، ځکه دا کسب دې او کسب بقدر الحاجة وی . باقی ټول وخت عبادت ته ورکوه . ﴿وَأَعْمَلُوا مَلِئًا﴾ جمع يا د تعظيم پوجه ده . يا امر داؤد ﷺ او ال داؤد ﷺ دواړو ته دې .

وَلَسْلَيْمَنَ الرِّيحَ غُلُوَهَا شَهْرًا وَ رَوَّاحَهَا ط

او هسخر کړ يوه موټر سليمان لره هوا رفتار دصباي دهغی په مسافت ډیور میاشتي وژاو بیگاني رفتار ی به مسافت

شَهْرٌ ، وَأَسْلَمْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ ، وَمِنْ الْحِجْنِ مَنْ يَفْعَلْ

دیو میاشتی وؤ. ببولی وه مونزده دپاره چینه دتانی. او مسخر کری وؤ مونزده لره بعض دیر یانونه هغه چه کار به نی کونو

بَيْنَ يَدَيْهِ يَأْفِكُ رَهْ ، وَمَنْ يُزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا لِنُعْه

دده په مخکین په حکم درب دده سره. او چابه چه نافرمانی وکړه په دوی کین دحکم زمونږ. اوبه خکومونزده ته

مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ

د عذاب داوړنه

﴿وَلَسْتَ مِنَ الْإِيحِ﴾ مسخر نا وړنه مخکین مقدر دې. دا جواب د دویمې شبهي دې. شبهه داوه چه جنات او هوا وغيره د سليمان عليه السلام تابع وؤ. دا خيزونه د هغه په اختيار کښی وؤ. دا دلالت کوی پدې چه هغه مستحق د الوهيت دې. او د شفاعت اختيار ورسره هم دې. حاصل د جواب دا دې چه دا خيزونه مونږ د هغه دپاره مسخر کړی وؤ. د هغه په دی کښی اختيار نه وؤ. بلکه د هغه خو پخپل خان هم اختيار نه وؤ. هرگ ورباندی راغې. هرگ نه بچ نه شو. ﴿عَذُّهَا شَرْ وَزَوَّاحُهَا شَرْ﴾ عَذُّو د سهار نه تر زوال پورې وخت ته وائی او زواح د زوال نه تر غروب آفتاب پوری وخت ته وائی. هوا الله عز وجل د سليمان عليه السلام مسخر کړی وه. د هغی رفتار به داسی وؤ چه کومه فاصله به چه په میاشت کښی طې کیدله نو سليمان عليه السلام به هغه صرف په وخت د صبا کښی یا په وخت د بیگای کښی طی کوله. نو گویا چه په یوه ورځ کښی به ئی د دوؤ میاشتو برابر سفر کولو. حسن بصری رحمه الله وائی: کان یفقد علی سباط من دمشق فیزل باصطخر یتغدی بها ویلمب راتحانن اصطخر فییت بکابل. وین دمشق واصطخر شهر کامل للمرع وین اصطخر وکابل شهر کامل للمرع (ابن کثیر) یعنی سهار به د دمشق نه روان شو نو د غرمی ارام او خوراک به ئی په اصطخر کښی اوکړو. او بیا به د اصطخر نه روان شو نو شپه به ئی کابل کښی اوکړه. د دمشق او اصطخر په درمیان کښی پوره د یوې میاشتی مزل دې لپاره دتیز رفتار او دغه شان د اصطخر او کابل په مینځ کښ هم دیوې میاشتی مزل دې دیوتیز رفتار مسافر په اعتبار سره ﴿وَأَسْلَمْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ﴾. دا دویم انعام دې چې مونږ ووله دتانی چینه جاري کړې وه. د زمکې نه به داسی راوته لکه دابو چینه ﴿وَمِنْ الْحِجْنِ مَنْ يَفْعَلْ بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ دا دریم انعام دې. او جناتو د استحقاق د الوهیت رد هم دې. الله عز وجل جنات هم د سليمان عليه السلام لپاره مسخر کړی وؤ چه مختلف کارونه به ئی

پری کول او چا به چه نافرمانی کوله نو سخته سزا به نی ورکوله «وَمِنَ الَّذِينَ مَتَّعْنَاهُمْ فِي دَنِيائِهِمْ يَتَذَكَّرُونَ» متعلق دی دمقدر سره ، ای و سخرناله من الجن ، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ای بامره عزوجل (روح) دینه معلومه شوه چه دا تسخیر د سحر په وجه نه وؤ بلکه خالص د الله ﷻ په امر او حکم سره وؤ ، ددی آیت نه معلومیری چی جئاتونه کارا خستل جائز دی ، خوداپه دور ۲، شرطونوسره ۱، یودا چې جائز کار دپاره وی ، ناجائز کار نوی لکه چاته تکلیف رسول و غیره شود ۲، دویم دا چې جائزې طریقې سره وی ناجائز طریقې سره کار اخستل ، هغه خپل قابو کنس راوستل او خپل اطاعت گزار جوړول شرعاً جائز ندی ﴿وَمَنْ يَرْغَبْ مِنْهُمْ عَنْ أُثْرِنَا﴾ یعنی په جئاتو کنسی چه شوک زمونږ د حکم نه نافرمانی او کړی ، یعنی د سلیمان ﷺ اطاعت اونکړی نو سخت عذاب به ورته ورکړو ﴿يَذُوقُوا مِنْ عَذَابِ الْعَذَابِ﴾ اکثر و په نیز دینه مراد د جهنم عذاب دی ، بعضی وائی دنیوی عذاب ورته مراد دی ، چه سلیمان ﷺ سره یو فرشته وه د اور کوره ورسره وه کوم پیری به چه نافرمانی کوله هغه به نی ورباندی وولو ، پیری به فرشته ته لیدله ، بعضی روایاتو کنسی دی چه چا به نافرمانی کوله هغه به نی سیزه ولو ، او جئاتو ته د اور نه تکلیف رسیږی ځکه هغوی محض د اور نه نه دی پیدا بلکه اغلب عنصر پکنسی اور دی (روح) .

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَمَمَائِيلٍ وَجَفَانٍ كَالْجَوَابِ

جوړول به دوی دده لپاره هغه چه غوښتل به هغه ، عبادت خای ، اوصورتونه او خانکونه په شان دحوضونو .

وَقُلُوبُهُمْ رُشِدٌ اِغْمَاؤُا اَلْ كَاوُدُ شُكْرًا ۝ وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ۝

اودبگونه به خپل خای ولاړ ، مونږ ورته اووښل عمل کوئ ای آل داؤد دسکر اولړ دی دښدگانو زمانه شکر کوونکی

﴿يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ﴾ دی آیت کنس تفصیل دی د هغه کارونو چه سلیمان ﷺ به د جئاتو نه اغستل (مَحَارِبٍ) محارِب جمع د محراب ده ، مکان مرتفع یعنی اوچت خای ته وائی ، یعنی اوچت اوچت عمارتونه به نی جوړول ، ځنی مفسرین فرمائی چې داتسمیه الکمل باسم الجز ده او مراد ترینه جماتونه او مسجدونه دی ، لکه بیت المقدس و غیره شو چه دا هم جئاتو جوړ کړې وؤ لکه ورستو راروان دی ﴿وَتَمَثِّلُ﴾ جمع د تمثال ده ، تصویر ته وائی اکثر مفسرینو په نیز د جاندار تصاویر مراد دی ، پیریانو به سلیمان ﷺ لپاره د ملائکو ، انبیاء و اوصلاحو تصویران جوړول ، او دا د حضرت سلیمان ﷺ شریعت کنس جائز وؤ ، زمونږ شریعت کنس ترینه منع راغلیده ، او کوم احادیثو کنس چې

د تصوير مذمت راغليدي، اومصورانو ته شرار خلق اتځويلى شويدي، چې دينه معلومېږي چې سابقه شرائعو كېن هم تصوير جائز نه وو، نو هغې نه مراد هغه تصويران دي چې عبادت خانو كېن وو او دغه شان هغه مصوران دي چې بت پرستي په غرض يې تصويرونه جوړول. بعض محققين فرماني چه تماثيل نه مراد غير ذي روح اشياوو تصاویر دي لكه گل كاري شوه. او ذي روح تصوير حضرت سليمان عليه السلام شريعت كېن هم ممنوع و. لكه موجوده تورات نه معلومېږي آسان ترجمه قرآن البته زمونږ شريعت كېن د تصويرونو ممانعت اتفاق مسئله ده او گنې شمير حديثونه پدې دلالت كوي لكه بخاری، مسلم وغيره كېنې په روايت د عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه دا حديث راغلي دي، اشد الناس عذاباً يوم القيامة المصوّرون يعنى قيامت كېنې به د ټولو نه سخت عذاب تصويرونه جوړونكو ته وي. بل حديث كېنې دى كل مصوّر فى النار

﴿وَجَفَّانٍ يجمع در جفنة﴾ ده دخوراك سكاك، غټ لوڅى ته واني لكه خاك. ټپ وغيره ﴿وَكَلْبٍ يجمع د جابيه ده غټ حوض ته واني، مطلب دا دي چه د خوراك، سكاك غټ غټ لوڅى به وو. چه په هغه كېنې به د حوض اومره اوبه راتلې، ﴿وَقُدُورٍ يجمع د قدر ده، ديگ، ﴿وَرَايَتٍ﴾ اى ثابتات على الاثافي لامتزل عنها لعظمها (روح) يعنى دومره غټ ديگونه به وو چه پخپل ځاى به پراته وو چا به راوړلې نشو

﴿أَعْمَلُوا ۖ اَلْ دَاوُدَ شُكْرًا﴾ "قلنا" ورته مخكېن مقدر دي ﴿ۖ اَلْ دَاوُدَ﴾ منادى دي، حرف ندا محذوف ده. ﴿شُكْرًا﴾ يا مفعول له دي، اى لاجل الشكر، اشاره ده پكېنې دېته چه مناسب دا ده چه نيك عمل د شكر او محبت پوچه وي، نه د خوف او رجاء په وجه، يا مفعول به دي ﴿ۖ اَعْمَلُوا﴾ بدياره. يعنى شكر كوي يا صفت دي د موصوف محذوف لپاره اى اصملاوا عملا شكراً، وغير ذلك من الاقوال.

صاحب د روح المعانى په حواله ديبهقى وغيره د ابن مسعود رضي الله عنه نقل كړيدى چه كله ال داود عليه السلام ته دغه حكم اوشو نو يو وخت به هم په دوي نه راتلو مگر يو به پكېنې ولاړ وو عبادت به ئي كولو. په يو روايت كېنې دى چه د داود عليه السلام خاندان د ورځې او د شپې وختونه تقسيم كړى وو. په كور كېنې به ئي داسې وخت نه راتلو چه يو كس به د الله عز وجل په عبادت كېن مشغوله نه وو، سليمان عليه السلام به پخپله د ورېشو روتڼ خوړله، او په مسكينانو باندې به ئي دُرْمك خوړلو، چرته ئي هم په مړه كيده خوراك نه وژكړې، چاورته دي باره كېن عرض او كړونوا ئي فرما ئيل چه د لوږو

خلقوا احساس راسره وی د حضرت فضیل رضی الله عنه منقول دی چه کله دا حکم اوشو نو داود عليه السلام عرض اوکړو چه یا الله! څه ستا شکر څنگه پوره کړم. ځکه چه ځما قولی، فعلی شکر هم ستا د طرفه یو نعمت دې نو پدې نعمت باندی هم شکر ادا کول پکار دی وهلم جراً نو الله تعالی ورته او فرمائیل: الان شکرتی، یعنی اوس تا شکر ادا کړو چه هر نعمت دی ځما طرفه نه او گنډلو، او د شکر حق ادا کولو نه دی خان عاجزه کړو. «وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ» پدې کبسی تحریض دې مؤمنانو ته د شکر کولو دپاره.

(لطیفه) حضرت عمر رضی الله عنه د یو کس نه واوړیدل چه دا دعائی کوله، اللهم اجعلنی من القلیل حضرت عمر رضی الله عنه ورته او وئیل، دا څنگه دعا ده هغه ورته او وئیل چه الله تعالی فرمائی: وقلیل من عبادي الشکور. نو څه غواړم چه څه د دغی قلیل نه جوړ شم. عمر رضی الله عنه او وئیل: کل الناس اعلم من عمر.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ				
پس هرکله چې حکم وکړ وموړېده ده باندې دمرگ نوڅېړونکي وجناتو ته په مرگ دغه مگر چنچي دزمکې				
تَأْكُلُ مِنْسَائِهِ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَ الْجُنُّ أَنْ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ				
چه خوږه نى همدا دغه، پس هرکله چې راڅېړونکي دې پوه شول پيريان پدې کچرته دوى ته پته لگيدلې دغيبو				
مَا	لَبِثُوا	فِي	الْعَذَابِ	الْمُهِنِ ۝
نو نه به	وې دوى	دومره وخته	په عذاب	ذليلونکى کښ.

﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ﴾ دا دریمى شبهى جواب دې، مشرکانو گمان وو چه جناتو ته د غيب

علم حاصل دې، نو دوى مستحق دالو هيت دى، دلته جناتو پخپله اقرار اوکړو چه: ان لوکانوا يعلمون الغيب مالبثوا فى العذاب المهين. دارنگه دې آيت کبسی تنبيه ده خلکو ته چه د مرگ نه نجات او خلاصى نشته ورنه سليمان عليه السلام ته به نجات ميلاو شوې وو (کيښ).

د سليمان عليه السلام د مرگ واقعه: روايت دې چه حضرت داؤد عليه السلام د بيت المقدس تعمير شروع

کړې وو، ليکن هغه سليمان عليه السلام ته د پوره کولو وصيت اوکړو او پخپله د پوره کيدلو نه مخکښ

وفات شو، سليمان ﷺ به د جناتو نه د تعمير کار اخستلو د بيت المقدس تعمير ئی هم هغوی ته حواله کړو، کله د چه د بيت المقدس جوړیدل قریب شول، نو د سليمان ﷺ د وفات کیدلو وخت هم راغی، دا د پیغمبرانو خصوصیت دې چه دوی ته د وفات کیدلو نه مخکینی اطلاع ورکولې کیږی او اختیار ور نه اغستلې کیږی، سليمان ﷺ سره دا فکر لا حق شو چه خما په مرگ سره به د بيت المقدس تعمير نیمگړې پاتی شی او جنات به کار پریدی، او لا به شی، نو الله ﷻ نه ئی سوال او کړو چه په داسی طریقہ ماته مرگ راکړه چه جنات خما د مرگ نه خبر نه شی، تعمير کار به هم شروع وی او دوی به هم پدې پوهه شی چه مونږ ته علم غیب نشته، نو چه کله ئی اخری وخت رانیزدی شو نو جناتو ته ئی د تعمير نقشه حواله کړه، او حکم ئی ورته او کړو هغوی ور نه گیر چاپیره د شیشو کمره جوړه کړه، د ده معمول وؤ چه کله به خپلی عبادت خانی ته داخل شو نو ډیره زمانه پکښ معتکف وؤ، نو حسب معمول ئی عبادت شروع کړو او خپله عصا ئی د زني (ذقن) لاندې کیځودله، نو پدغه شان حالت کښی ور نه فرشتی روح قبض کړو، د عصا پوچه پخپل خائی ولاړ وؤ، د بهر نه داسی په نظر راتلو چه عبادت کوی، د جناتو دا مجال نه وؤ چه کمری ته راشی او اوگوری تر دی چه د بيت المقدس تعمير پوره شولو، الله ﷻ یو چنچې (وینه) د ده په عصا مسلط کړو هغه به عصا خوړله، تردی چه عصا کمزورې شوه او ماته شوه، نو سليمان ﷺ را پرې وتلو، پدغه وخت کښی جناتو ته د سليمان ﷺ د مرگ علم اوشو. جناتو ته هم معلومه شوه او ټولو خلقو ته معلومه شوه چه دوی ته علم غیب نشته، د حضرت ابن عباس ؓ منقول دی چه د مرگ نه ورستو یو کال پورې سليمان ﷺ عصا باندې تکیه وؤ، بعضی روایاتو کښی دی چه کله جناتو ته دا معلومه شوه چه د سليمان ﷺ د مرگ څه وخت تیر شویږی، نو هغوی مدې معلومولو دپاره دا تدبیر او کړو چه وینه چنچې ئی په لرگی مسلط کړو، نو چه په شپه کښی ئی څو مره مقدار اخوړلو نو د هغی د حساب نه ئی معلومه کړه چه عصا سليمانی باندی یو کال تیر شویږی.

الله: نقل دی چه د سليمان ﷺ عمر ټول دری پنځوس (۵۳) کاله وؤ، دیارلس (۱۳) کاله عمر کښی ورته بادشاهی میلاره شوی وه (۴۰)، څلویښت کاله بادشاهی ئی کړې وه، د بيت المقدس تعمير ئی د بادشاهی په څلورم کال شروع کړې وؤ. (روح المعانی)

﴿لَمَّا قَسَمْنَا عَلَيْهِ اٰی حَكْمَانَا عَلَيْهِ بِالْمَوْتِ﴾ «مَا تَكُنْ» ضمیر جناتو ته راجع دې ﴿اَلَا دَابَّةُ الْاَرْضِ﴾

دابة الارض نه مراد وینه دې چې، لرگې دنده نه بالکل ختم کړی، ﴿يَسْأَلُهُ﴾ عصا ته وائی په حبشی ژبه کښی، بعضی وائی چه دا عربی لفظ دې د، (نساء) نه مشتق دې شړلو او ورستو کولو ته وائی. د

عصا په ذريعه سره هم انسان مضر خيزونه لرې کوي نو ځکه عصا ته هم منسا ونييلې کيږي ﴿فَلَمَّا خُرَّ
تَبَيَّنَتْ لِمَنِ﴾ «تَبَيَّنَتْ» يافعل متعدی دې ﴿لِمَنِ» یعنی فاعل دې ﴿أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ نې مفعول دې،
مطلب دا دې چه جناتو ته خپل حال ښکاره شو او پوهه شول چه مونږ ته علم غيب نشته، دوى اگر
چه پدې پوهه وو ليکن دا ورته تهکما اوښلې شول، اويا ٢٠ ﴿تَبَيَّنَتْ» مفعول لازمی دې پمعنی د
ظهورت، ﴿لِمَنِ» مبدل منه دې او ﴿أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ ترينه بدل احتمال دې، بدل مقصود دې، نو
مطلب دا شو چه خلقو ته دا خبره ظاهره شوه چه جنات ته علم غيب نه دې حاصل، ورنه پوره يو کال
به نې په دومره مشقت کښې نه تيره ولو ﴿فِي الْعَذَابِ أَلَمِينَ﴾ نه مراد هغه د محنت او مشقت والا کار
دې چه د بيت المقدس په تعمير کښې سليمان ﷺ پدوى مقرر کړې وو چه د لری لری نه به نې
کانږى اوگتى راوړې وغيره، (والله اعلم).

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِهُمْ آيَةٌ ۖ جَنَّتِْنِ عَنْ نَمْرٍۙ وَ شِمَالٍ ۚ

يقينا چې وه، دقوم سبادپاره په ابادي ددوى کښ نشانه، دوه قطارونه دباغونوؤخې طرفه دښار اوگس طرف ته دښار،

كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۖ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبَّ

«مونږپورته حکم وکړو، خورئ رزق درب خپل نه او شکر کوئ د هغه، ستاسو دښار آب هوادې مزیداره ده او ستاسو رب

عَفُورٌ ۝ فَاعْرَظُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ

بخونکې دي پس دوى اعراض وکړو نور او وليږو مونږپه دوى باندې سيلاب دديم او درموکړو دوى ته

بِمَجْنَتِهِمْ جَنَّتْنِ فَوَالِىْ اَكْلِ تَحْمِلِ وَاَثَلِ وَهَيَّ مِنْ سِنْدٍ قَلِيلٍ ۝

په بدل ددوى باغونو ددوى کښ دوه نور باغونه، چې وو دميؤو بدمزى والا، او دغرونو والا او څه ديري ونې چې لگې وې

ذٰلِكَ جَزَآئُهُمْ بِمَا كَفَرُوا ۖ وَهَلْ نُجِزِيْكَ اِلَّا الْكَفُوْرُ ۝

داسزا ورکړه مونږپدوى ته په سبب د کفر دوى، او سزا نه ورکړو مونږپه مگر ناشکره ته

﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِهُمْ آيَةٌ﴾ داتخويف دنيوى دې ما قبل کښې داؤد ﷺ او سليمان ﷺ واقعه بيان شوه چه هغوى شکر گزار بندگان وو، دلته د قوم سبا ذکر دې چه د الله ﷻ د نعمتونو ناشکرى

کونکی وؤ، په قرآن مجید کښی د اصلاح د منکرینو لپاره درې طریقې ذکر کیرې (۱)، تقلیل دنیا (۲)، عذاب دنیا (۳)، عذاب عقبی، نو دلته د اصلاح دپاره د عذاب دنیا یوه نمونه ذکر کیرې، چه لکه څرنگه قوم سبا د ناشکری او د سرکشۍ په وجه د تمامو نعمتو نه محروم شول او عذاب ورباندی راغی، نو دغه شان مشرکینو باندی هم د الله ﷻ عذاب راتلې شی.

سبا د یو قوم نوم دې چه په یمن کښی اباد وؤ، مارب د دوی دارالسلطنت وؤ، د دی قوم یو نیکه وؤ چه د هغه اصل نوم عبدشمس بن یشجب وؤ، سبا ئی لقب وؤ، (۴۸۴)، کاله ئی حکومت کړې وؤ (روح بنو د ده خاندان او قبیلې ته قوم سبا وائی، الله ﷻ پدی قوم باندی د رزق دروازی فراخې کړې وې. د عیش، ارام، هر قسمه اسباب ورته ورکړې شوی وؤ، زراعت، تجارت کښی ډیر مخکښی وؤ، ډیر وخته پوری په هر قسمه راحت او عیش کښ پراته وؤ، د عیش وعشرت په انهماک کښ په خائ د شکر او طاعت، په کفر او گمراهۍ کښی مبتلا شول (۱۳)، دیارلس بستیانی وی، الله ﷻ ورته (۱۳)، پیغمبران لیرلې وؤ. او د هغوی په ذریعه ئی ورته د توحید او د نعمتونو د شکر ادا کولو حکم او کړو، پیغمبرانو ورباندی ډیر کوششونه او کرل لیکن دوی د خپل کفر نه منع نه شول، الله ﷻ ورباندی سیلاب راوستلو چه په هغی سره د دوی بستیانی او باغونه او ډیر خلق هلاک شول.

فانده: عبد الشمس سبا بن یشجب د خپل مرگ نه مخکښی خپل قوم ته د نبی آخر الزمان محمد ﷺ بشارت ورکړې وؤ او یو څو اشعار ئی وئیلی وؤ چه په هغی کښی ئی د حضور ﷺ د بعثت ذکر او تمنا کړې وه چه کاش څه د هغه په زمانه کښی موجود وې، نو مابه د هغه مدد کولو خپل قوم ته ئی په حضور ﷺ باندی د ایمان راوړلو او د هغه د مدد کولو تلقین کړې وؤ، د هغه یو څو اشعار دا دی:

يُسْمِيْ اَحْمَدُ يَالَيْتَ اَنِّيْ	أُحْمَرُ بَعْدَ مَبْعَثِهِ بِعَامِ
فَاعْضِدْهُ وَاحْبُوْهُ بَنَصْرِيْ	بِكُلِّ مَدْجِجٍ وَبِكُلِّ رَامِ
مَتَى يَظْهَرُ فَكُونُوا نَاصِرِيْهِ	وَمَنْ يَلْقَاهُ يَلْفَهْ سَلَامِ

﴿يَسْمِيْهِمْ﴾ مسکن اسم مکان دې، مراد ورنه د دوی وطن او آبادیانی دی. چه د هغی نوم مارب وؤ. د یمن دارالسلطنت وؤ، د صنعاء ښارته نیزدی وؤ ﴿يَالَيْتَ﴾ دلالتل د قدرت د الله ﷻ او د توحید ورنه مراد دی ﴿يَالَيْتَ﴾ مېدل منه دې، ﴿جَنَّتَانِ عَنْ تَحِيْنٍ وَشِمَالٍ﴾ ورنه بدل دې، یا دا خبر د مبتدا

محذوف دې ای هی جتان ، (روح المعانی) د «جَتَان» په مراد دوه باغونه ندی. بلکه دوه سلسلې او قطارونه ورنه مراد دی یو قطار د باغونو د شهر خي طرف ته وو او بل گس طرفته وو. پدی باغونو کښی به داسی میوه داری ونی وی چه یوی ښځی به په خپل سر خالی توکړی کیخودله نو چه د باغ د یو سرنه به بل سر ته لاره نو توکړی به نی پخپله د میوؤ نه ډکه شوه.

﴿كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ﴾ قلنا یا قال لهم نیهم، ورنه مخکښی مقدر دې، یعنی انبیاء ورنه او وئیل چه د خپل رب درکړې شوی نعمتونو نه فائده واخلي او د خپل منعم حقیقی شکر ادا کړی، بعضی وائی دا قول حقیقی نه دې بلکه بلسان الحال دې ﴿بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبُّ غَفُورٌ﴾ بدلته مبتدا محذوف دې، ای بلدکم بلدة طيبة وربکم رب غفور، یعنی ستاسو د انبار ډیر پاکیزه دې، اب و هوائی مزیداره، خوشبو داره ده، اوبه نی خوړی دی، نه پکښی ډیره گرمی شته نه پکښی ډیره سردی، ماشی مچان، لږ مانان ماران وغیره یدی شهر کښی نه وو، حتی چه یو مسافر به راغی او په جامو کښی به نی سپړي، یا کتمل وو نو د دی آب و هوا په وجه به مړه شول.

﴿فَاعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَنْهُمْ﴾ پدی کښی سبب او تفصیل د عذاب ذکر کیري، چه دوی د ایمان راوړلو نه اعراض او کړو، پیغمبرانو تکذیب نی او کړو او ورنه به نی وئیل چه الله ﷻ په مونږ باندی هیڅ نعمت ندی کړې ﴿سَمَلُ الْعَرَمِ﴾ جمع د (عرمة ده، عرم نه څه مراد دی؟ پدی کښی مختلف اقوال دی (۱) عرم په معنی د شدید سره دې، یعنی سخت سیلاب مو ورباندی راوستلو (۲) د عرم نه مراد وا دی ده چې کومی نه سیلاب راغلې وو، (۳) عرم نه مراد ډیم او بند دې. (۴) بعضی وائی سخت باران ته وائی (۵) بعضی وائی چه د عرم نه مراد هغه منگکان دی چه د ډیم بنیادونه نی کمزوری کړی وو. نو اضافت د سیل ورنه د اذنی ملا بست پوچه شويدي.

ابن عباس ؓ نه منقول دی چه دا ډیم بلقیس جوړ کړې وو، ځکه چه قوم سبا به په اوبو جگړی کولې، دغه شان د انبار د دوؤ غرونو په مینځ کښی وو، باران پوچه به ورباندی اوبه راتلی، نو بلقیس د دوؤ غرونو په مینځ یو مضبوط پلن ډیم جوړ کړو، پدی کښی به د باران اوبه جمع کیدلې، یو لوی ډیم ورنه جوړ شو، هری قبیلې ته ورنه نهر وتلې وو، خپلی زمکي او باغونه یی پری اوبه کول، کله چه الله ﷻ د دوی د تباہ کولو اراده وکړه نو په ډیم باندی نی منگکان مسلط کړل چه هغوی د ډیم بنیادونه کمزوری کړل نو چه د باران او سیلاب اوبه راغلی نو ډیم مات شولو.

او ټول بنار په اوبو کښی دوب شولو، دې ډیم نه علاوه قوم سبا، نور هم ډیمونه جوړ کړی وو. ټولو نه غټ او مشهور دا ډیم وو چه دی ته (سد مأرب) وائی.

﴿وَيَذَلُّنَّهُمْ يُجَنَّبُهُمْ جَنَّتَيْنِ﴾ دا سیلاب عذاب الهی وو، اوبه ئی زهریله وی، نوډ باغونو میوی ئی ترخی کړې (أَكْلُو حُطْرًا) موصوف صفت دی (أَكْلُو) میوی ته وائی او حُطْرًا بترخی اوبد مزی ته وائی (وَأَثَلَرُ عَظْفٍ دې په (أَكْلُو) های ذوات اثل، دا غزاو ئی ته وائی، چه نه پکښ میوه وی او نه ئی سورې وی. ﴿وَتَشْرَبُ مِنْ يَنْدِرٍ قَلِيلٍ﴾ دا هم عطف دې په (أَكْلُو) او (قَلِيلٍ) صفت دې د (یَنْدِرٍ) مراد ورنه کرکړه ته، خنگلی بیرته ورته هم وائی، یا (قَلِيلٍ) صفت دې د (شَرَبُ) های وشي قلیل من سږ، نو مطلب دا دې چه د دوی په باغونو کښی د سیلاب نه بعد ترخی میوی او ازغی داری ونی زیاتی وی، او بیري پکښ لږي وی (زاد المسیر، روح).

﴿ذَلِكَ﴾ بیان دسبب دې یعنی دا تبدیل د ښه باغونو په خرابو باغونو سره بدله وه د ناشکری د دوی. ﴿يَمَّا كَفَرُوا﴾ کفر نه مراد یا ناشکری، کفران نعمت دې، بعضی وائی مراد ورنه کفر کول دی په هغه (۱۲)، دیارلس انبیاء چه دوی ته مبعوث شوی وو. ﴿وَقُلْ جُزْئِي إِلَّا الْكَفُورَ﴾ کفور، د مبالغی صیغه ده، یعنی ډیر کفر کونکې، نو معنی دا شوه چه مونږه صرف ډیر کفر کونکی ته سزا ورکوو. سوال دلته کښی د عذاب حصر په کافرانو پوری اوشو، حالانکه ډیر ځله په مسلمانانو باندی هم عذاب راغلې دې، جواب (۱)، د سزا نه دلته مراد داسی عمومی عذاب دې لکه په قوم سبا، باندی چه راغلې وو، داسی عمومی عذاب کافرانو ډیاره خاص دې، مسلمانانو باندی عمومی عذاب نه راخی (۲)، د مؤمن عذاب په حقیقت کښی عذاب نه وی بلکه هغه امتحان او ترکیه وی. او کافر ته عذاب حقیقتاً وی. (کشاف، روح).

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمُ الْوَادِيَّ بَرْكًا وَبَيْنَ قَوْمَيْ ظَاهِرَةً

او گرځولی وؤ مونږ په مینځ ددوی کښ او په مینځ ددغه کلو کښ، چې پرکونه اچولی دي مونږ په هغې کښ، کلي متصل په لارو کښ.

وَقَدْزَنَا فِيهَا الشَّيْرَ مُسَبَّرًا فِيهَا لِيَالٍ وَأَيَّامًا أُمِدَّتْ ﴿فَقَالُوا رَبَّنَا

او اندازه کړو مونږ پدې کښ رفتار مونږ ورته اووي ځن پدې کښ دښې او دورځې په امن کښ. پس وويل دوی اې ربه زموږ نه

بَعْدَ بَيْنٍ أَسْفَارًا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَعَلَلَهُمُ أَحَادِيثُ

لري والي راوله په مينځ دسفرنوزمونږکښ اودوي ظلم اوکړوبه خانونوخيونو اوگرخول مونږدوي دعبيرت قصي.

وَمَزَقْنَاهُمْ كُلَّ مَرْجٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝

اوجداجموکرل دوي په ډيرجداکولوسره، بيشکه پديکښ خامخادلائل دنوحيددي، دهرصبرکونکي شکرکونکي لپاره.

﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْآفْرِى اَلَى بَرَكْنَا لِيَا ۝ دى آياتونو کښى په قوم سبا باندې د يو بل انعام اوددوي دناشکري ذکر دې، برکت والا قريو نه مراد د ملک شام کلی دى، برکت والا ورته څکه وائى چه پدې کلو کښى اونى، ميوى، ډيرى وى او خلق نى هم مالداره وو، و دلك بکتره اشجارها واثارها والرسعة على اهلها روح المعانى﴾ د ارض القرآن مصنف ﷺ ليکلى دى چه د قوم سبا د دولت او مالداري بنياد تجارت وو، يعن د يو جانبه د هندوستان د سواحلو په مقابله کښى واقع دې او بل جانب نى د افريقى په مقابله کښى واقع دې، د حبشى او هندوستان نه به سره زر، قيمتى کانرى، عطرونه او دغه رنگه نور قيمتى څيزونه يعن ته راتلل، يعن نه به قوم سبا په اوبسانو باره ول د بحر احمر په وچه وچه به نى شام مصر ته وړل، نو چونکه يعن نه شام ته ډيره فاصله وه نو په لاره کښى نيزدى نيزدى ډير کلى وو. نو دهغى دا فائده وه چه مسافر به نه سترې کيدلو. لوربه تنده به ورته نه لگيدله. د خوراک څکاک سامان وړلو نه به بى غمه وو. گويا چه پدغه لارو باندې سفر نه وو، بلکه يو قسم تفريحى سير سياحت وو﴿فَرَى ظَهْرَهُ﴾ ظهروء يعنى د متواصله سره دې، يعنى يو بل سره متصل کلى وو او ظاهره نى ورته پدې اعتبار اووئيل چه يو مسافر به د يو کلى نه را اووتلو نو بل کلى به ورته ښکاره کيدلو، څکه چه هر کلى به د سړک په کناره اباد وو، بعضى وائى ﴿ظَهْرَهُ﴾ يعنى د معروفه دې، يعنى د دې کلو خلق به د دوي پيژندگلو وو. نو د دوي ميلستيا به نى کوله، ﴿وَقَدَرْنَا لِيَا اَلَسْمَ﴾ يعنى د هر کلى نه بل کلى ته معين او يوشان مقدار وو و او دا نيمه ورځ وه، مفسرين ﷺ وائى چه يو کس به سهار د کور نه را اووتلو نو په اسانى سره به غرمى ته بل کلى ته اورسيدلو، خوراک، قيلوله به نى اوکړه، چه ماسپخين به روان شو نو د نور غروب کيدلو نه مخکښى به بل کلى ته اورسيدلو، بعضى وائى د هر کلى په مينځ کښى به يو ميل فاصله وه، ﴿يَسْمُوا لِيَا﴾ مخکښ ورنه، (قلنا) مقدر دې، ﴿لِيَا لِيَا﴾ مفعول فيه دې ﴿يَا يمين﴾ حال دى

او مطلب دا دې چه د سفر لاری بی خطر ه وې ، شپې او ورځې هر وخت به نې سفر کولې شو . په لارې کښې ډاکی وغیره نه وی ، قتاده رضی الله عنه وائی چه کچرته یو سړی ته به د خپل پلار قاتل هم مخې ته راغې نو هغه ته به نې په دوران د سفر کښې هیڅ نه وئیل (روح)

﴿فَقَالُوا رَبَّنَا بَعِدَ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾ دې کښې د دوی د نادانۍ او د ناشکری ذکر دې ، کله چه دوی پدی عیش عشرت کښې ډیره مده تیره کړه نو سرکشی نې شروع کړه او پخپله نې دعا او کړه چه اې ربه ازمون پدی سفر کښې لری والې راوله ، دا دعا داسی وه لکه بنی اسرائیلو چه ویلی وؤ : لن نصبر علی طعام واحد فادع لنا ربک یخرج لنا مما تبت الارض (بقره : ۶۱) او دلرې والی دعا کولو سره نې مقصود فخر او تکبر کول وؤ په فقراء ، چه امیر به لرې سفر کولې شی خان سره به د سفر توبنه اوږې شی او غریب به دا کار نه شی کولې ، دغه رنگه مقصود نې دا وؤ چه څومره د لری نه څیز راوړې شی نو قیمت نې هم زیات وی . ظاهر دا ده چی دوی دا دعا په لسان قال سره کړیده ، امام رازی رحمه الله وائی چه په زبان حال سره وه ، یعنی د دوی د ناشکری مطلب دا وؤ چه زمونږ نه دی دا نعمت واخستلې شی ﴿وَوَلَّامُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ یعنی په تکذیب د رسولانو او د ناشکری په وجه نې پخپل خان باندی ظلم او کړو ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ﴾ جمع د احادوة ده آفسوس ناکی او حیرانه کونکې واقعې ته وائی ، چه خلق ورنه عبرت واخلي ، یعنی دوی مو د ورستو خلقو دپاره د عبرت قصې او گرځولې ﴿وَمَزَقْنَاهُمْ كُلَّ مَرْجَفٍ﴾ متمزق نه مشتق دې ، ټکری ټکری کولو ته وائی مطلب دا دې چه د خاورو په شان مو ذری ذری کړل چه هوا گانی نې الوځوی ، لیکن جمهور مفسرین وائی چه مطلب او مراد د ټکری ټکری کولو نه تفریق او منتشر کول دی چه په مختلفو ملکونو کښې تقسیم شول بعضی شام ته لاړل ، بعضی مدینې ته لاړل ، بعضی عراق ته ، بعضی عمان ته لاړل ، صاحب د ارض القرآن د دوی د زوال او سقوط تو جبه داسی کړې ده چه یونانیانو ، رومیانو په مصر او شام باندی قبضه او کړه او د افریقی ، هندوستان تجارت نې د بری لاری په ځای په بحرې لاری شروع کړو ، مال تجارت به نې د بیرو په ذریعه مصر ته او شام ته وړلو نو پدی وجه د قوم سباء تجارت بریاد شو ، والله اعلم ، ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَمَشَارَالِيهِ﴾ واقعه د قوم سباء ده یعنی دیکښ په طاعتو باندې صبر کونکو . شهوات او خواهشاتو نونه پرهیز کونکو او هر حال کښې الله تعالی شکر ادا کونو لپاره ډېرې نشانیانې دي ، چې د صبر او شکر څه فوائد دی او ناصبری او ناشکری څه نتیجه راوځي .

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا قَرِيْقًا

اویقنا چې رشتیا اوموندلویه دوی باندې ابلیس گمان خپل پس اتباع نی اوکړه دوی دغه. سوی دیوې دلی

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطٰنٍ إِلَّا لِيَعْلَمَ مَنْ يُّؤْمِنُ

دؤمنانو، اونه وژد ابلیس دپاره په دوی باندې څه زور مگردې پاره چې مونږ معلوم کړو چا کړهغه څوک چې ایسان راوړي

بِالْآخِرَةِ مَنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ ۚ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيْظٌ ۝

په اخرت دغه چاته چه هغه دآخرت نه په شک کښ دي، اورب ستا په هرڅیز نگهبان دي.

﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ﴾ «عَلَيْهِمْ» ضمیر یا قوم سبأ ته راجع دي . یا عام انسانانو ته . او

مطلب دا دي چه شیطان کوم گمان کړې وؤ . چه . ولا ضلّتهم ولأمتيهم . او دغه رنگه . ولا تجد أكثرهم

شاکرین «نو هغه نی رشتیا اومندلو ، ای وجد ظنه صادقاً (روح) : ﴿فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا قَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ «بن

بیانیه دي ای الا فریقاً هم المؤمنون لم يتبعوه (روح المعانی) او اتباع نه مراد اتباع ده په کفر کښی . مطلب دا

دي چې اتباع اوکړه دوی د ابلیس په کفر کښی مگر یو فریق اونکړه چه هغه مؤمنان دی او د تقلیل

نسبت ورته په اضافت سره کفارو ته شويدي

﴿وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطٰنٍ﴾ «لَهُ» ضمیر مجرور ابلیس ته راجع دي او «سُلْطٰنٍ» یا بمعنی د

تسلیط . کښ دي، یعنی الله ﷻ چې ابلیس په انسانانو مسلط کړيدي نو دینه مقصود از میخت

او امتحان دي چې څوک په آخرت ایمان راوړی او څوک پکښ شک کوی او یا «سُلْطٰنٍ» بمعنی

د تسلط او استیلا «زبردستی» کښ دي یعنی شیطان په دوی باندې هیڅ زور زبردستی نه وه نه

ورسره مادی قوت وؤ او نه څه دلائل ، صرف وسوسی وې . او ددې تصرف اجازت ورله الله ﷻ ځکه

ورکړيدي چې پته اولگی چې څوک خواهشاتو پسې ځی او څوک په حق قائم پاتی کیږی ﴿لِيَعْلَمَ﴾

پمعنی د (نمیز) دي . «وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيْظٌ» دا د پوره تخويف خلاصه ده . چې ستارب په هر

څیز نگران دي . هرڅیز حرکاتو او سکاناتو پته ورته لگی . څوک ترینه هم پتې دلې نشی . لهذا د

شیطان په وسوسو باندې مه خطا کیږی د الله ﷻ اطاعت کوئ

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ رَعَيْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِقْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ

نه وایه را وبلن تاسوهغه چه گمان کوی تاسوچی دالله دی عاسو االله نه،ندی مالکان په اندازی دذری په اسمانوکښ

وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكَ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ۝

اونه په زمکه کښ،اونیشته دوی لره پدې دواړوکښ څه برخه اونیشته الله لره ددوی نه هیڅ څوک مددگار.

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ

اونفع نه ورکوي شفاعت په نزدالله اگرکه فرشته وی سوی دهغه کس نه چې اجازت ورکړې وی الله هغه لپاره دشفاعته،تردې چه یوه لری کرښي

عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ

دغوی دژبونونه تپوس وکړي لاندې فرشتې دپه فرشتونه څه حکم وکړ ورب ستاسو،نو دوی ورته اوواڼي چې حق حکم نی وکړو

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ۝

اوهغه اوچت دې ذات دده،اولوی دی صفات دده.

﴿قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ رَعَيْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، دا د څلورمې شېبې جواب دې، دا شبهه د فرشتو متعلق

ده دوی به وئیل چې فرشتې عجیب وغریب تصرف و قدرت والادی، آسمانونو کښ اوسیرې، الله ﷻ ته ډیری مقربې دی، نو دوی هم مستحق دعبودیت او الوهیت دی، او ددوی عبادت کولو پوچه

به زموږ سفارش هم الله ﷻ ته کوی ﴿ادْعُوا﴾ کښی امر د تویيځ او تعجیز دپاره دې، یعنی چه دا خپل مز عومه آلهه را اوبلن چه تاسو نه څه ضرر دفع کړی یا درته څه نفع درکړی، نو که تاسو پخپله دعوه کښی رشتینی نی نو سوال به موقبول کړی، «روح» ﴿رَعَيْتُمْ﴾ ای زعمتوم آلهه (روح)، (هم) مفعول اول دې، تخفیفاً حذف شوې دې (الله)، مفعول ثانی دې، حذف شوې دې دوجی ددینه چه

صفت نی یعنی ﴿مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ مسد مسد گرځیدلې دې

الله ﷻ ورله څلور جوابونه ورکوی علی سبیل الترقی، ﴿لَا يَمْلِكُونَ﴾ یثقال ذرره، دا اول جواب دې، چه فرشتی او دغه شان ستاسو نور معبودان د ذری برابر هم د څه څیز مالکان نه دی، نه د خیر نه د شر، نه د نفع نه د نقصان، نو ځنگه دوی آلهه دی ﴿الْأَسْمَاءُ﴾ دی ذکر لپاره

د تعمیم دې، ټول موجودات ورنه مراد دی، یعنی دوی په ټولو موجوداتو کېنې د هیڅ څیز مالکان نه دي، بیا د اسمان او زمکینې ذکر ځکه اوشو چه دوی بعضی آله سماوی وؤ لکه فرشتی، کواکب، او بعضی ارضی وؤ، لکه اصنام یا پدی وجه چه اسباب د خیر او شر یا سماوی وی یا ارضی، نو د دواړو نه نفی اوشوه چه د دوی قدرت او ملکیت په دواړو نشته دې نو څنگه معبودان دي. ﴿وَمَا كُنْمْ فِیْهِمَا مِنْ شِرْکٍ﴾، دویم جواب دې علی سبیل الترقی، یعنی ملکیت خوي خود نشته چې څه کېن شراکت داری هم نشته دالله ﷻ سره په تصرف کېن ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ ظُلْمٍ﴾ ای معین، دریم جواب دې علی سبیل الترقی یعنی ملکیت اور شراکت خوڅه کوې، چې الله ﷻ سره څه معامله انجام کولو کېن مددگاری هم ندی، بلکه الله ﷻ تن تنها بغیر د بل چا د تعاون نه ټول کارونه کوی. ﴿لَهُ ضَمِیرٌ رَّاجِعٌ﴾ دې الله ﷻ ته ﴿مَنْهُمْ﴾ ضمیر مصداق معبودان باطله دی.

﴿وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ خُلُومٌ﴾ جواب دی علی سبیل الترقی چې د دې هرڅه نه قطع نظر، دوی دالله ﷻ په نیز دومره صاحب حیثیت هم ندی چې الله ﷻ د اجازت او مرضی نه بغیر د چاسفارش او کړی یعنی تاسوداگمان مه کوئ چې فرشتې به زموږ سفارش او کړی ځکه چې اول خودوی سفارش کېن خود مختاري ندی ترڅو پورې چې ورته الله ﷻ طرف ته اجازت نوی میلاؤ شوې، سفارش نشی کولې، اودویم داچې سفارش به دهغه چاکوی چې ددې مستحق غووی، اوکفار اومشرکین ددې مستحق ندی. ﴿وَلَا تَنْفَعُ﴾ پمعنی د "لا توجد" سره دې، ای لا توجدُ رأساً (روح) یعنی بالکل شفاعت به نشی کولې، لیکن چونکه مقصود د شفاعت نه نفع وی نو ځکه دلته نفی د نفع اوشوه. ﴿إِلَّا لِمَنْ أُوْذِنَ لَهُ﴾ دا استثنا مفرغه ده، هستثنی منه ئی حذف شویده تقدیر دا رنگه دې: ولا تنفع الشفاعة لاحد الا لمن اذن له (البحر المحیط) د "لاحد" او د "من" ته مراد یا مشفوع له دې، نو معنی به دا شی چه شفاعت هیڅ چاته هم نفع نه ورکوی ماسوی د هغه کس نه چه هغه په باره کېنې د شفاعت اجازت میلاؤ شوې وی، او مراد ورنه مشفوع له مومن دې لقوله تعالی: ﴿اَلَا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ﴾ (زخرف) یا د "لاحد" او د "من" نه مراد شفیع دی، ای الالشفیع اذن له ان یشفع (بحر) یعنی شفاعت به صرف هغه څوک کوی چه اجازت ورته میلاؤ شوې وی مراد ورنه انبیاء، ملائک، شهداء وغیره دی او ظاهره ده چه

د تعمیم دې، ټول موجودات ورنه مراد دی، یعنی دوی په ټولو موجوداتو کښی د هیڅ خیز مالکان نه دی، یا د اسمان او زمکښی ذکر ځکه اوشو چه دوی بعضی آله سماوی وؤ لکه فرشتی، کواکب، او بعضی ارضی وؤ، لکه اصنام یا پدی وجه چه اسباب د خیر او شر یا سماوی وی یا ارضی، نو د دواړو نه نفی اوشوه چه د دوی قدرت او ملکیت په دواړو نشته دې نو څنگه معبودان دی. ﴿وَمَا لَهُمْ بِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ دویم جواب دې علی سبیل الترقی، یعنی ملکیت خوي خود نشته چې څه کښ شراکت داری هم نشته دالله ﷻ سره په تصرف کښ ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ ای معین، دریم جواب دې علی سبیل الترقی یعنی ملکیت اور شراکت خوڅه کوې، چې الله ﷻ سره څه معامله انجام کولو کښ مددگاری هم ندی، بلکه الله ﷻ تن تنها بغیر د بل چا د تعاون نه ټول کارونه کوی. ﴿لَهُ خَاصِمٌ﴾ راجع دې الله ﷻ ته ﴿مِنْهُمْ﴾ ضمیر مصداق معبودان باطله دی.

﴿وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ﴾ څلورم جواب دی علی سبیل الترقی چې د دې هرڅه نه قطع نظر، دوی دالله ﷻ په نیز دومره صاحب حیثیت هم ندی چې الله ﷻ د اجازت او مرضی نه بغیر د پاسفارش او کړی یعنی تاسوداگمان مه کوئ چې فرشتی به زموږ سفارش او کړی ځکه چې اول خودوی سفارش کښ خود مختاری ندی ترڅو پورې چې ورته الله ﷻ طرف نه اجازت نوی میلاؤ شوې، سفارش نشی کولې، اودویم داچې سفارش به دهغه چاکوی چې ددې مستحق غووی، او کفار او مشرکین ددې مستحق ندی ﴿وَلَا تَنْفَعُ﴾ بمعنی د "لا توجد" سره دې، ای لا توجد رأساً (روح) یعنی بالکل شفاعت به نشی کولې، لیکن چونکه مقصود د شفاعت نه نفع وی نو ځکه دلته نفی د نفع اوشوه. ﴿إِلَّا لِمَنْ أُوذِيَ﴾ دا استثنا مفرغه ده، هستثنی منه ئی حذف شویده تقدیر دا رنگه دې: ولا تنفع الشفاعة لاحد الا لمن اذنی له (البحر المحیط) د "لاحید" او د "من" ته مراد یا مشفوع له دې، نو معنی به دا شی چه شفاعت هیڅ چاته هم نفع نه ورکوی ماسوی د هغه کس نه چه هغه په باره کښی د شفاعت اجازت میلاؤ شوې وی، او مراد ورنه مشفوع له مومن دې لقوله تعالی: ﴿الَّذِينَ يَشْهَدُونَ بِالْحَقِّ﴾ (زخرف) یا د "لاحید" او د "من" نه مراد شفیع دی، ای الا لشافع اذنی له ان یشفع (بحر) یعنی شفاعت به صرف هغه شرک کوی چه اجازت ورته میلاؤ شوې وی مراد ورنه انبیاء، ملائک، شهداء وغیره دی او ظاهره ده چه

دوى ته هم اجازت د كفارو باره كېنى نه دې ميلاؤ شوې ، بلكه مؤمنانو باره كېنى به شفاعت كوي
لغوله تعالى: وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ (انبيا: ٢٨).

﴿حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ ديكېن د نفى شفاعت قهرى مزيد وضاحت دې ، چې فرشتى به څنگه د الله
ﷻ اجازت او مرضى نه بغير د چاسفارش او كړې ، هغوى خو حال دادې چې هغوى په وخت د نزول د
حكم الهى كېنى يريدونكى وي ، دهيت پوجه نى زړونه رپېرې ، خبرې نشى كولې بيا چه كله خوف
لرى شى نو بيا د يو بل نه تپوس كوي چه الله ﷻ څه حكم نازل كړيدې ،

﴿فُزِعَ﴾ باب تفعيل دې ، خاصيت ئى دلته سلب ماخذ دې ، اى ازيل الفزع چه خوف لرې كړې
شى د هغوى د زړونو نه ﴿عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ ضمير راجع دې فرشتو ته فرشتو د ذكر دلته اگر چه لفظا نشته خو
حكما شته دې ، ځكه چې دا آيت ملائكو په باره كېن د مشر كينو اعتقاد او وهم ترديد كېن نازل شوې
دې د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې چه : اذا قضى الله تعالى الامر فى السماء ضربت الملائكة اجنحتها خضما
لقوله تعالى كانه سلسلة على صفوان فاذا فزع عن قلوبهم قالوا ما ذا قال ريكم قالوا الذى قال الحق وهو العلم
الكبير ، يعنى كله چه الله ﷻ يو امر فيصله په اسمانونو كېنى كوي (حكم نازلوى ، نوفرشتى د
عاجزئ او خوف ، په وجه خپلى وزرى وهى د الله ﷻ كلام ته او كلام د الله ﷻ داسى وي لكه يو
زنخير چه په يو غټ كاترى (گټ) ، باندې غوره ولې كيږي او كله چه د فرشتو د زړونو نه رعب لرى
كړيشى نو بيا يو بل ته وائي الله ﷻ څه او فرماييل: ﴿قَالُوا الْحَقُّ﴾ ضمير راجع دې پورتنى فرشتونه
بعض مفسرينو د ﴿قُلُوبِهِمْ﴾ ضمير مرجع من اذن له گرځولې دې نودې تقدير باندې بيا دې جملې
كېن د شفا او مشفعينو لپاره د شفاعت اذن كيفيت بيانېږي ، يعنى دوى به الله ﷻ په دربار كېن
انتهاى خوف وفزع حالت كېن حاضروى ، دهيت نه به مدهوشه وي ، په هيڅ به نه پوهيږي څوكله
چې اجازت ميلاؤ شي نو بيا به يې د زړه خوف كم شى او يو بل نه به تپوس او كړى چې الله ﷻ څه
او فرماييل .

فائدة: (حتى) د غايت لپاره راځي ، اودا تقاضه كوي د ماقبل مغيا ، چې هغى سره د حتى مابعد
جملې ارتباط وي ، اودلته حتى ماقبل او مابعد جملو كېن هيڅ ارتباط نشته ، ځكه چې (اذا فزع عن
قلوبهم) غايت نشى گرځيدې لپاره د (لا تنفع الشفاعة) ، دې وجهې نه مفسرينو (حتى) نه مخكېن
عبارت مقدر منلې دې ، اول تفسير مطابق به تقدير داسى وي: لا تنفع الشفاعة الا لمن اذن له ولو كان من

الملائكة، فانهم يخافون الله ويفزعون اذا اوحى اليهم حتى اذا فزع) اودويم تفسیر مطابق به تقدیر داسی وی فانهم واقفون بین یدیه خاشعین ساکتین، لایقدر احد منهم ان یتکلم حتی اذا فزع..

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ ۖ وَآثًا أَوْ إِبَآئَكُمْ

ته اوابه خوک رزق درکوی تاسوته دآسمانوناوزمکی نه، ته اوابه چې الله ﷻ درکوی، اویشهکه مونږیاناسوکښ یوه فرقه

لَعَلَّ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۚ قُلْ لَا تَسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا

ضروږبه هدایت ده یا به گمراهی ښکاره کښ ده، ته اوابه ستاسونه به سوال نشي کیدی دهنې چې مونږکوم جرم وکړو

وَلَا نَسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۚ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ

اوزمونږنه به سوال نشي کیدی دهنه عملونوچه تاسویې کوي ته اوابه جمع به کړی مونږ خپل مابین کښ رب زمونږبیا به

يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ۚ قُلْ أَرَأَيْتُمُ الَّذِينَ

فیصله اوکړي زمونږبه مینځ کښ په خفه سره، او هغه فیصله کونکې عالم دې ته ووابه اوبلین ماته هغه

الْحَقِّمُ بِهِ شُرَكَآءَ كَلَّا ۚ بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۚ

چې تاسویوست کړیدی گرځولي دي دالله ﷻ سره شریکان، هرگز شریک ندی، بلکه شان دادې چې صرف الله ﷻ عزیز حکیم دي

﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ دا دویم دلیل عقلی دې په توحید علی سبیل الاعتراف

من الخصم، چه دوی هم دا اعتراف کوی چه مونږ ته رزق راکونکې صرف الله ﷻ دي، او ددوی آلهه

د ذری برابر هم د څه خیز مالکان نه دي ﴿قُلِ اللَّهُ﴾ یعنې که دوی انکار کوی دیری د الزام نه، ته ورته

جواب کړه چه رازق صرف الله ﷻ دي، چې تاسو په خپله ددې اعتراف کوئ ﴿وَأَنَا أَوْ إِبَآئَكُمْ﴾ دا اوله

طریقه د تبلیغ ده یعنې کله چی ثابت شوه داخبره چې رازق هم یو الله ﷻ دي نو اوس تاسو اوابی

چې خوک په هدایت او خوک گمراه دی، مونږ یا تاسو؟ مونږ صرف د مالک اورازق حقیقی عبادت

کوو او تاسو ورسره شریکان گرځوئ، ﴿لَعَلَّ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ﴾ کلام مبنی نه دې په شک باندی،

ځکه چه حضور ﷺ ته د خپل خان هادی کیدو باندی هیڅ شک نه وو، بلکه دا درجادم بالئی می

احسن، یوه نمونه ده، ځکه چه مخاطب ته کافر او گمراه، مشرک او ښلې شی نو دا طریقه په هغه

کښی جوش او اشتغال پیدا کوی ، نو په ناحقه مقابلې ته تیارېږی . او چه دا ورته اوښلې شی چه په مونږ کښ یو کس په غلطی دې نو هغه حق ته تیارېږی ، دیته اهل بیان استدراج وائی لکه په شعر د حسان بن ثابت ؓ کښ دی :

اتجهوه ولست بکفه فشرکما لخر کما الفداء

﴿قُلْ لَا تُنْفِرُوا عَمَّا أَجْرْنَا﴾ دا دویمه طریقه د تبلیغ ده یعنی حق او حقیقت اتباع پکار ده ماته شوې غلطیانې او خامیانې ، نو هغه په چاکښ نشته ، که زمونږ نه څه جرم اوشی نو زمونږ نه به دهغې باره کښ تپوس کیږی او ستاسو نه څه گناه اوشی نو ستاسو نه به دهغې باره کښ تپوس کولې کیږی . دا انفرادی غلطیانې د حق اتباع نه مانع نه دی مگر څو لپکار . دلته خپلو غلطیانو او خامیانو طرف ته نسبت د جرم اوشو اود مخاطب غلطیانو او خامیانو ته نسبت د مطلق عمل اوشو . دیکښ تنبیه ده نرمی لهجې اختیارولو اوسبق ورکول دی داعی ته ددې خبرې چې خپله ورکې غلطی دې هم لوی جرم گنړی او که ډبل نه لوی جرم هم اوشی هغه معمولی گنړل پکار دی نو دی سره هم د حق تلاش کولو ته انسان آماده کیږی .

﴿قُلْ تَجْمَعُ يَتِيمًا﴾ دا دریمه طریقه د تبلیغ ده ، یعنی دومره دلائلو اود تبلیغ نه باوجود که درسره خبره اونه متی نو طیش کښ مه راځئ اوبدرد په ځای ورته صرف دومره اووایشی چه د قیامت په ورځ الله ﷻ زمونږ او ستاسو په مینځ کښ د حق فیصله کوی چه څوک په حق دی او څوک په باطله ، حق والا به جنت ته داخل کړی او باطل به جهنم ته ﴿وَمَوَ الْفِتَاخُ الْكَلْبُ﴾ دا د ما قبل جملې تتمه ده الفتح صیغه د مبالغې ده یعنی ډیرې فیصلې کونکې ذات ، دیکښ اشاره ده قوت د فیصلی ته ، العلم ډیر علم والا هر څه باندې عالم او دیکښ اشاره ده ده انصاف او حکمت باندې مېنې فیصلی ته ، یعنی الله ﷻ هغه ذات دې چې قوت د فیصلی هم لرې او دهغه فیصله انصاف او حکمت باندې مېنې وی ﴿قُلْ اُنْفِیْ اَلَّذِیْنَ اَلْحَقْنٰهُمْ بِمَا شَرَعَا﴾ دا ثمره ده د دلائلو سابقو ، یعنی ما قبل دلائلو نه معلومه شوه چه الله ﷻ تن تنها د آسمانونو او زمکې مالک دې د آسمانونو زمکې نه صرف هغه رزق ورکوی ، هغه خالق دې متصرف او خود مختار دې ، نو اې پیغمبره اته ورته او ایه چې کوم شریکان چی تاسو الله ﷻ سره گرځولی دی ماته خوا وځائی چې کوم ځائی او کوم شی کښ ورسره شریک دی ؟ او څه دلیل دې پدې ؟ ، رؤیت نه مراد یا رؤیت علمی دې ، چې همزه باب افعال سره درې مفعولو ته متعدی کیږی ، اول مفعول ورله "یا ضمیر متکلم دې ، دویم ورله "الذین" اسم

موصول دي اور دريم ورله شرکاء دي، او ياروښت نه مراد رؤيت بصری دي. اودوه مفعولو ته متعدی کيږي، اول مفعول ورله "يا" ضمير متکلم دي، اودويم ورله "الذين" اسم موصول دي، او شرکاء حال دي، ذالذين ته، "اراءه" مطالبه کول، باوجود ددينه چې هغه معبودان بالکل ښکاره وؤ هرچاته ښکاريدل، ديکښ د هغوي خطاو غلطی اظهار مقصود دي، اولحققت فعل راوړلو کښ اشاره ده ديته چې دا حقيقتاً معبودان نه دي بلکه دوي هڅې الله ﷻ سره ملحق کړي دي.

﴿كَلَّا﴾ يعنې چرته هم نشي کيدې چې دوي څوک يوداسی ذات پيش کړي چې هغه الله ﷻ شريک وي اويا پدي باندې څه دليل پيش کړي ﴿بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ يعنې الوهيت مستحق هغه ذات کيدې شي چې په هر چابروي، چاته يې څه حاجت او ضرورت نوي، او هر کارې محکم او دجکمت نه ډک وي، نوپه دغه اوصافو سره موصوف ذات صرف يواځي الله ﷻ دي چې غالب دي په هر څه او حکمتونو والا دي. ﴿هو﴾ ضميرشان دي، اولفظ ﴿الله﴾ مبتدا دي ﴿الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ نى خبر دي.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٠﴾

اونه نې لپلې مونږ ته مگرتولو خلقولپاره زيرې ورکونکې اوپرونکې ليکن زيات دخلقونه نه پوهيږي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٥١﴾ قُلْ لَّكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ

اواوني دوي چې کله به وي داوعدۀ دقيامت، کچرې يې تاسوريشتنی، اوايه ته ستاسودپاره تاريخ ديوې ورزې مقرري دي.

لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٥٢﴾

چې نه به شئ ورستوکيدې دغفې نه يوساعت اونه به مخکښ کيدې شئ

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ﴾ اثبات توحيد نه پس اوس درسالت ذکر دي، اودمشرکينو د سوال جواب هم دي، چي دوي به نبي کریم ﷺ ته وئيل کچرته نه په رشتيا د الله ﷻ پيغمبر يې نو زمونږ فرمائشي معجزې مونږ ته اوبنايه الله ﷻ جواب ورکوي چي اي پيغمبره، ته مونږ ټول عالم لپاره پيغمبر جرړکړي لپلې نې، اوته ذال الله ﷻ واقعې پيغمبر يې، پاتې شول د دوي فرمائشونه اومطالبې پوره کول نو دا دمنصب رسالت وظيفه نه ده، بلکه منصب رسالت وظيفه بشارت اوانذار

ده. چې فرمانبردارو ته به د جنت بشارت اونا فرمانه به د الله ﷻ عذاب نه بیره وی دا خو ډیره واضحه خبره ده خو بیا هم دوی پدې نه پوهیږی. ﴿كَأَنَّهُمْ دُكْفٌ﴾ نه مشتق دې منع کولو په معنی کښ راخی. او د عموم لپاره استعمالیږی. ځکه چې دې سره هم منع رازی د افرادو د خروج نه راجعه داده چه د ﴿النَّاسِ﴾ په حال په ذوالحال مجرور باندې مقدم شوې دې د وجې د اهتمام د عموم بعثت نه. اي الا للناس كافة یعنی هر ملک. هر قوم. هرې طبقې ته. هرې زمانې خلقو ته مبعوث شوي. ﴿بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ ښه خبرې ورکونکې د جنت ښه چاته چه ستا اطاعت او کړی ﴿وَنَذِيرًا﴾ بیه ونکې ښې د عذاب نه هغه چاره چه ستا نافرمانی او کړی. دا دواړه صفتونه حال جوړیږی د ضمیر مفعول نه.

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ﴾ دا شکوه ده چه کله دې مشرکینو ته او نیلي شي چې قیامت ورځ شنه. هغې کښ به الله ﷻ فیصله او کړی چې څوک په حق او څوک په باطله ولاړ وؤ. نو دوی ورسوړې استهزا کوی او وانی چه هغه وخت موعود به کله وی چه د حق او باطل فیصله پکښ اوسی.

﴿قُلْ لَّكُمْ نَبَأٌ بَشِيرٌ﴾ دا جواب شکوه ده. چونکه سوال د دوی بطور استهزاء وؤ نو جواب ښې هم بطور تهدید اوشو چه د ورځې تاریخ په علم الهی کښ معین دې چه راشی نو پته به درته اولگی. په خپل وخت به راخی د چا په طلب او طنز سره نه راخی.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ

او وائی کافران هرگز مونږ ایمان نه راوړو پدې قرآن اونه په هغه کتابونو چې دده نه مخکښ دي.

وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْجَعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ

او که ږې ته اوښې ای پیغمبر چې کله ظالمان ولاړوي په حضور د رب خپل کښ چې ګرځوي به بعضې ددوی نه بعضو ته

الْقَوْلِ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ

خبره وائی به هغه کسان چې ضعیفان وؤ خپلو مشرانو ته چې کجړته تاسو نه وی

لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ۖ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضِعِفُوا اَاَنْحُنْ صَدَخْنَكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ

نور و به مونږ مومنان. اوبه وائي مشران ليدران خپلو كشرانو اتباعونه. آيا مونږه منع كړي وئ ناسودهدايت نه.

بَعْدَ اِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُخْرَجِينَ ۖ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضِعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا

ورستوددې نه چې راغلې وؤ تاسوته. بلكه وئ تاسو پخپله مجرمان او اوبه وائي ضعيفان كشران اتباع خپلو مشرانو ته

بَلْ مَكْرُ الْيَلِيلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَأْمُرُونَنَا اَنْ نَّكْفُرَ

بلكه منع كړي وؤ مونږه ستاسو چل ول په شپې او ورځې كېن كله چې امر كولو تاسو مونږ ته ددې چې مونږ كفو وكړو

بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَكَ اَلَدَّاءِ وَاسْتَرُوا الْقَدَمَةَ لَنَا رَاَوْا الْعَذَابَ

په الله ﷻ باندې او اوگر څو مونږ هغه لره شريكان. اوبه به كړي دوي پېښماتيا هر كله چې وويني دوي عذاب.

وَجَعَلْنَا الْاَغْلَلَ فِيْ اَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ هَلْ يُهْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

او اوبه جوؤ مونږ نځيرونه په ستونود كافرانو كېن. نه شي وركولي دوي ته جزا مگر د هغه عملونو چې دوي به كول

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُؤْمِنَ بِهِذَا الْقُرْآنُ﴾ دا شكوه مع تخويف اخروي دې. روايت دې چه كفار مكه و د اهل كتابو نه تپوس او كړو په باره د حضور ﷺ كېن. هغوي ورته خبر وركړو چه د دې پيغمبر صفات زموږ په كتابونو كېن موجود دي. نو پدې خبره كفار غصه شول. او اوئ ونيل. مونږ پدې قرآن هرگز ايمان نه راوړو او نه د دينه مخكېن كتابونو باندې ﴿بِالَّذِي بَقِيَ بَدَنِي﴾ نه مراد مخكېن كتابونه دي. ﴿وَلَوْ تَرَىٰ اِذِ الظَّالِمُونَ﴾ دا تخويف اخروي دې. پدې كېن د كفارو او د مشركينو انجام او په ميدان حشر كېن د خپلو الهؤ سره د بحث مباحثي ذكر دې. چه په محشر كېن به دوي په يو بل بار غورځوي. مفعول د ﴿تَرَىٰ﴾ محذوف دې. اي ولو تری حال الظالمين. د ظالمانو نه مراد مشركان. كافران دي. جواب د ﴿لَوْ مُقَدَّرَ﴾ دې اي لرايت امر ا فظيماً ﴿يَقُولُ الَّذِينَ اسْتَضِعِفُوا﴾ چه مونږ پخپله څله مجرمان يو. بلكه ستاسو اقتدار او غلبه وه. كروفر وؤ. منصوبي خو جوړولي او مونږ خوبه استعمالولو. اوبه ننخوا گانو اوبه خرچو مود هو كه كېن مبتلا كړي وؤ د ضعيفانو نه مراد اتباع او د گمراهو پيروانو مريدان دي. چه خپلو متبوعينو او پيروانو ته به وائي. چه تاسو مونږ د

ایمان را و نه منع کړی وو. **لِّلَّذِينَ آمَنُوا** ۖ مسلمانانو ته مراد گمراه مسیوعین دی. **لَوْلَا أَنفَرْنَا** ۖ انتم میندا دې خبر ئی محذوف دې چې صدقونو ا عن الهدی یعنی که ناسو مونږ د ایمان نه وې منع کړې نو مونږ خامخا ایمان رواړنکې وو.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ آسَفُوا بِمَا مَنَعُوا آلَ إِبْرَاهِيمَ أَنْ يُسَلِّمُوا إِلَيْهِمْ إِنَّهُمْ عَلَى غَيْرٍ عَلِيمٍ﴾
ایمان را او نه منع کړی وئ؟ کله چه تاسو ته حقه خبره ورسیده او پوهه شوئ پرې نو ولې مو ایمان نه راوړو . جرم کونکی پخپله وئ اوس ئې په مونږ راغورځوئ ﴿وَالْحَنُّ صَدَدْتُمْ﴾ استغهام انکاری دي

﴿وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضِيعُوا بِهَرْدٍ فِيهِ انْكَارٌ دُتَّبِعُو عَيْنِي﴾ چې مونږ پخپله ولي مجرمان يو، بکه تاسو اقتدار او غلبه وه، منصوبې به موجوده ولي، مونږ به مو استعمالولو، په تنخواه گانو او خرڅو مو په دې هوکه کښ مبتلا کړې وو. ﴿مَكَرَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾. اى بل صدنا مکر کم بنا فى الليل والنهار، (روح) د﴿مَكَرٍ﴾ مضاف اليه حذف ده چه (کم) دې، او ظرف چه ﴿الَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ دې د هغې قائم مقام مگر خولې شويدي، او﴿مَكَرَ﴾ فاعل دې د«صدنا» فعل محذوف يا مبتدا دې خبرې محذوف دې يا بالعکس. اى مکر الليل والنهار سبب کفرنا، يا سبب کفرنا مکر الليل والنهار «روح»، اِذْ تَأْمُرُونَنَا بِمَعْدَلٍ دِ﴿الَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ نَمُوْا وَسُرُوْا اَللَّذِمَاتِ﴾ اسرار درې معنى دى: اظهار دپېښمانتيا، اخفاء، دپېښمانتيا. او په زړه کښ پښمانه کيدل، دلته درې واړه معنى صحيح دى. که اوله معنى مراد شى نو معنى به داشى چه کله دوى عذاب او ويني نو خپل ندامت به ښکاره کړى، کوله تعالى: رَبَّنَا ابْصِرْنَا وَاسْمَعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا، او که دويمه معنى شى نو مطلب به داشى چه هريو به د بل نه خپل خپل ندامت پټ کړى د وجې د پيغور او شرم نه، او که دريمه معنى مراد شى نو مطلب دا دې چه هريو به په خپل زړه کښ پخپلو کارونو او په ترک د ايمان باندې پښمانه وي، افسوس به کوى متبوعين به په ضلال اضلال دواړو باندې او اتباع به د ضلال په وجه، دا دريمه معنى دلته زياته مناسبه ده﴿وَجَعَلْنَا اَلْاَعْنَىٰلَ﴾ يعنى د قيامت په ورځ په مونږ د کافرانو په ستونو کښ زنځيرونه واچوو، جهنم ته يې راکاځو﴿فَلْ يَحْزَنُوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ﴾ يعنى دواړه فرقه ته به د خپلو خپلو عملونو سزا ورکولى

کیرپی . متبوعینو نه د خپل جرم په وجه . اتباعو ته د خپل جرم په وجه . کتوله نملی . ولکل ضعف ولکن
لَا تَعْلَمُونَ (اعراف : ۳۸).

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ

اونه وژیرلې مونږ په یو کلي کېن هیچ پیغمبر مگر ویل به مشرانو دهغې . چی یسکه مونږ په هغې چی تاسو را یرلې شوي یی

كُفِرُوا ۖ وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَاكَ ۖ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ۝

کفر کونکی یو . او اوایل دوی چې مونږ زیات یو په مالونو او اولادونو کېن . او مونږ ته به عذاب نشي را کولی .

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ﴾ دا تخويف دنیوی دې ، او تسلی ده حضور ﷺ ته . چه د مکی د
رؤساؤ او غټانو د اعراض او سرکشۍ پوچه مغموم او مه خفه کړه . په هره زمانه کېن د انبیاءو الله او
د حق مخالفت هم داسې بدبختو مالدارانو او مشرانو کړیدې ځکه چې دولت او ثروت نشته او د
عزت او اقتدار غوښتلو جذبه د انسانانو سترگې رڼدې کړي . ﴿إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا﴾ جمع د "مترف" ده . د
ترف نه مشتق دې . د ناز او نعمت زیاتوالی ته وائي ای المتوسعون فی النعم (روح) مراد ورنه مالداره
او د قوم مشران دی . تخصیص د دوی ځکه اوشو چه اغلب او اکثر تکذیب کونکی دوی وی . ځکه
چه دوی د دنیا په عیش عشرت کېن مبتلا وی . شهراتو کېن منهکم وی . د کمزورو خلقو اهانت
هم دوی کوی . په خلاف د فقراء نه چه زړونه یی خیر طرف ته زر متوجه کیرپی پدې وجه اکثر اتباع
د انبیاءو فقراء وؤ . لکه په حدیث د هر قل کېن مذکور دی . ابن کثیر رحمه الله په روایت د ابن حاتم نقل
کړیدی چه په زمانی د جاهلیت کېن دوه کسان په یو کاروبار کېن شریک وؤ . بیا د یو بل نه جدا
شول . یو په مکه کېن پاتی شو او بل ساحلی علاقه تدارو . کله چه حضور ﷺ مبعوث شو نو
ساحلی علاقې والا سړی خپل مکي والا ملگری ته خط اولیږلو او د حضور ﷺ د حال یی ورنه
معلومات وکړل چه تاسو خلقو د حضور ﷺ نه څه اثر اغستې دې نو ده ورته په جواب کېن اولیکلو
چه کمزورو خلقو یی خبره منلی ده . او مالدارو خلقو یی اتباع نه ده کړې . هغه ته چه دا خط
ورسیدلو نو فوراً مکي ته راغې . معلومات یی او کړل د حضور ﷺ خوا ته حاضر شو او تپوس یی
ورنه او کړو چه ته خلق څه خیز طرف ته راغواړې . نبی کریم ﷺ ورته اسلام ارکان بیان کړل . هغه
گواهی ورکړه . چه اشدانک رسول الله او مسلمان شو . حضور ﷺ ورته تپوس او کړو چه تا د دی

خبرې تصدیق څنگه او کړو نو ده ورته عرض وکړو چه په ابتداء کښ د تمامو انبیاءو منونکی ضعیف او مسکین خلق وی (ابن کثیر)

﴿وَقَالُوا لَنْ أَكْثُرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَدًا﴾ مفضل علیه محذوف ده ، ای نحن اکثر منکم اموالاً یعنی زموږ مالونه او اولادونه د مؤمنانو نه زیات دی ، نو دا دلیل دې زموږ په حقانیت باندې ، کچرته مونږ د الله ﷻ خوښ نه وو نو بیاولې هغه مونږ له زیات مال او اولاد راکړیدې ؟ ﴿وَمَا لَنْ يَغْفِرَ بَعْدَ هَٰذَا﴾ به هیڅ قسم عذاب نه راکولې کیږي ، دوی قیاس کړل امور او حالت د آخرت په امور د دنیا او حالت باندې ، چه څرنگه مونږ په دنیا کښ په نعمتونو کښ یو دغه څرنگه به په آخرت کښ هم یو

قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝

ته ووايه چې بيشكه رب زما فراخه کوي رزق چاته چې ئی خوښه شي او تنگوي رزق. ليکن د یرد خلقونه نه پوهیږي.

وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالْبَاقِي تَقَرَّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ

اوندی مالونه ستاسواو نه اولاد ستاسو په هغه مقام کښ چې قریب کړي تاسو مونږ ته په قریب کولو سره مگر هغه څوک

آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ۖ قَلِيلٌ لَّهُمْ جَزَاءُ الضَّعِيفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ

چې ایمان ئی راوړې وي او عمل کوي نیک، نو دغه کسان دوی لږه بدله ده دوه چنده ، په سبب د عملونو د دوی اودوی به

فِي الْغُرَفِ آمِنُونَ ۝ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي

په بالاخانو د جنت کښ د امن په حالت کښ به وی. اوفهغه کسان چې کوشش کوی

أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ۖ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَذَّرُونَ ۝

د باطلولو د اياتو نومونو گمان يې داوی چې عاجزه کونکي دی مونږ لږه دغه کسان به په عذاب کښ حاضرولي شي.

﴿قُلْ إِنْ تَنَىٰ يَبْسُطُ الرِّزْقَ﴾ دريم دليل عقلی دې په توحيد ، اورددې د کافرانو د مذکورې خبرې ،

يعنی د یروالي د رزق او مالدارۍ دليل د حقانیت نه دې ، او نه کموالي او غریت د باطل والی دليل دې ، بلکه دا خو د الله ﷻ تکرینی مصلحتونو باندی مبنی دې ، نو په دې باندې ثواب عقاب نه دی قیاس کول پکار ځکه چه دارومدار د هغې په طاعت او عدم طاعت باندې دي ﴿وَلَكِنْ أَكْثَرُ

النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ». اکثر خلق نه پوهیږي نو گمان کوی چه دَعَزَتْ اوشرافت اوحفانیت مالدارۍ ده. اومعیار دَحَفَارَتْ اودباطل غربت دې

﴿وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ﴾ دا زجر دې کافرانو ته، چې دوی وائی چې زموږ مال او اولاد زیات دې لهذا مونږه غوره یو اومونږله به عذاب نه راکولې کیږی، الله ﷻ ورته فرمائی چې بالکل غلط خبره ده. مال او د اولاد کثرت د الله ﷻ د قربت علامت نه دې او نه د قرب حاصلولو سبب دې. بلکه ایمان او عمل صالح د قرب سبب دې ﴿بِأَلْتِي﴾ صفت دې د موصوف محذوف ای بالخصلة والمكانة التي ﴿رُفِقَ﴾ مفعول مطلق دې ﴿تَقَرَّبُكُمْ﴾ دپاره، من غیر لفظه، قربت ته وائی ﴿إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ استثناء د کم ضمیر منصوب نه ده په تقریبکم کنس یعنی مال او اولاد تاسوله څه نفع نشی درکولې ځکه چې تاسو کافران یی، داخوصرف مؤمنانو له نفع ورکوی، چې مال د الله ﷻ په لار کنس خرج کړی، او خپل اولاد صحیح تربیت او کړی اودین ورباندې زده کړی بعض وائی استثناء ده د ﴿وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ﴾ نه. په حذف د مضاف سره: ای الا اموال من آمن وعمل صالحاً واولاد هم (روح) ﴿جَزَاءً﴾ اضافت د مصدر دې مفعول ته، الضعف مصدر دي دوه چنده کیدلو ته وائی لیکن دلته ورنه مراد مطلق زیاتوالې دې، لکه څنگه چه دولت والا خلق په دنیا کنس خپل دولت زیاتولو کوشش کوی، الله ﷻ به په آخرت کنس د مؤمنانو اعمال زیاته وی، د یوې نیکنی اجر به کم نه کم لس گنه زیاته وی، کتوله تعالی: من جاء بالحسنة فله عشر امثالها، ﴿وَهُمْ فِي الْآلِفُوتِ ءَامِنُونَ﴾ جمع د غرفة ده مراد ورنه بالاخانۍ د جنت دی ﴿ءَامِنُونَ﴾ دهر قسمه تکلیف نه به په امن کنس وی

﴿وَالَّذِينَ يَسْتَعْتُونَ فِي ءَايَاتِنَا﴾ ای فی ابطال آیاتنا، دا تخويف اخروی دې کافرانو ته، چه د قرآن د آیاتونو او احکامو خلاف منصوبې جوړه وی نو دوی به په آخرت کنس همیشه په عذاب د جهنم کنس پراته وی، ﴿مُعْجِزِينَ﴾ ای طالبین تعجیزها، یعنی طلب کونکی او اراده لرونکی د عاجزه کولو د آیاتونو او د دین د الله ﷻ، یعنی دا گمان کوی چه مونږ به الله ﷻ او د هغه رسول مغلوب عاجز کړو.

قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۖ

ته او اوبه بیشکه رب زما فراخه کوی رزق چاره چې ئې خوښه شي د بندگانو خپلونه او تنگوی هغه لره رزق

وَمَا آتَيْنَاكَ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝

او هغه چې خیرت کړئ یا سوږه خیر به لاره دالله ﷻ کښې نواله دالله ﷻ به دهغې بدله درکوی. والله معنی چه رزق ورکونکی دی

وَيَوْمَ يُخْشَرُهُمْ بِجَمِيعَةٍ لَّمْ يَقُولْ لِلْمَلَكَةِ أَهْلًا ۖ إِنَّا كُنَّا نَعْبُدُونَ ۝

اوبه هغه ورځ چې را جمع به کړي دوی ټول بیا به وایي الله ﷻ ملا نکو به آباد اخل وؤی یا سوږه نی یا سوږه رب غدا به کونو

قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيِّنَا مِنْ قَوْمِهِمْ ۚ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْهِنَ أَكْثَرَهُمْ

اوبه وایي دوی پاکې ده تالره. ته زموږ دوست ئی. دوی نه دی. بلکه وؤ دوی چې غدا به یی کونو د سلطان دورد دوی نه

بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ۝ قَالِيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُم لِبَعْضٍ نَفْعًا

په هغوی شیطانانو، باندې ایمان راوړنکی وؤ. پس نن ورځ نندي مالک څوک د ستاسو نه حال به دغه رسو

وَلَا ضَرًّا ۖ وَتَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝

اونه د ضرر لرې کولو، اوبه وایو مونږ ظالمانو مشرکانو ته او ځنې عذاب دهغې اور چې وئ یا سوږه دهغې نکذب مو کونو

﴿قُلْ إِنْ نَحْنُ بَشَرٌ لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَكْفُرُونَ﴾ دالله ﷻ په لاره کښې مال خرچ کړئ او دالله قرب حاصل کړئ. دغه

او افلاس نه مه بیرېږئ، الله ﷻ به د هغې عوض درکوی. د﴿يُخْلِفُهُ﴾ معنی بېعې بدله ده. دهغې

بدل او عوض به الله ﷻ درکوی. که د مال په صورت کښې وی یا د قناعت او قلبی غنا. په شکل

کښې چه دا داسې خزانه ده چه فنا پرې نه راځی، یا په آخرت کښې به ئې ثواب درکړی. چه دا جنس

او لازمی دی. د ابوهریره ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائی. ما من يوم يصبح العباد فيه الامنكان

بئزلان فيقول احدهما: اللهم اعط متفقاً خلفاً، ويقول الاخر: اللهم اعط معسكاً تلفاً (بخاری و مسلم).

ترجمه یعنی هر سحر دوه فرشتې را کوږیږی، یوه فرشته دا وایي، ای الله خرچ کونکی ته دهغې بدله

ورکړه، اونه خرچ کونکی شته مال هم تبا ه کړه

جابر بن عبدالله نه روايت دي چه نبی کریم ﷺ فرماني كل ما اتفق العبدنقة فعلى الله تعالى خلفها ضامناً نفقة في بنیان او معصية . يعنى بنده خه مال هم خرچ كوى الله ﷻ دهغي عوض ذمه اغستې ده سوا د تعمير او د گناهونو خرچونه (روح المعاني، ازيبهقي)

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا مِّمَّا تَخِيفُ﴾ اخروي دي مشركانو ته، او ملائكو باره كښ چې د مشركينو كوم خيال اوشبه وه نو په زبان د ملائكو دهغي ترديد او جواب حكايت كيږي، يعنى الله ﷻ به قيامت په ورځ دوى هم خپل عدالت كښ حاضر كړي او فرشتې هم ، بيا به د فرشتو نه تپوس او كړې چې آيا دوى ستاسو په رضا او وينا سره ستاسو عبادت كولو، فرشتې به ورنه براءت اعلان او كړې چې دوى دراصل د شيطان عبادت كولو، چې خه به ئې ورته وئيل هغه به ئې منل ﴿نَحْشُرُهُمْ﴾ كښ هم ضمير عابدينو او معبودينو دواړو ته راجع دي، لكه سورت الفرقان كښ دى . ويوم يحشرهم وما يعبدون من دون الله . ﴿أَهْتُولًا﴾ ايا كره اشاره مشركانو ته ده چه آيا دي گمراهانو به ستاسو عبادت كولو، داسوال كول دنوبيخ او لاجوابه كولو د مشركانو دپاره دي، ځكه چه الله ﷻ عالم دي په منزه والى د ملائكو او دغه رنگه د عيسى ﷺ

﴿قَالُوا لَسُبْحَتِكَ أَنْتَ وَلِيْنَا مِنْ دُونِهِمْ﴾ دادرشتو جواب دي چه يا الله ﷻ ستا ذات پاك دي، منزه دي د شريك نه مونږ خوستا ولايت او دوستى غواړو . ستادشمنانو سره دوستى نه كوؤ نوبيا څنگه كيديشى چې مونږ ورته دا وئيلي وي ﴿بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ آلَٰجِنَ﴾ بېل د اضراب انتقالي لپاره دي، يعنى دوى چې زمونږ عبادت كولو دايې زمونږ په رضا او وينا سره نه كولو، بلكه شيطان په وينا او لمسون سره يې كولو، اود هغه اطاعت كولو . ﴿آلَٰجِنَ﴾ به مراد شيطان دي، اود اطاعت نه تعبير په عبادت سره اوشو ځكه چې ناجائز امر كښ چا اتباع دادر حقيقت د غير الله عبادت دي ﴿أَكْثَرُهُمْ﴾ يم مؤمنون دويم ضمير جناتو ته راجع دي او اول مشركانو ته راجع دي يعنى د دوى اكثريت شياطينو تابع فرمان وو، چې هغوى به ورته خه وئيل هغه ئې منلو ﴿أَكْثَرُهُمْ﴾ يا خپلې حقيقى معنى كښ دي ځكه چې بعض مشركين داسې هم وو چې فرشتو دالوهيت قائل نه وو . اودې باره كښ ئ د شياطينو خبره نه منله، اويا اكثر پمعنى د كل كښ دي، چې دامشركينو ټول د شيطانانو خبرې منى، خوا احتياط دوجهې نه تعبير ئې په اكثر سره او كړو

﴿قَالَتِیَوْمَ لَا یَمْلِكُ بَعْضُکُمْ لِبَعْضٍ مَّشْرَکَانُو د رساو کولو دپاره به الله ﷻ د هیامت په ورځ :
 فرشتو حال ښکاره کړی چه نن ورځ دوی د یوی ذری برابر هم تاسو ته نفع نستی درکولې نه شاعر
 کولې شی او نه درنه ذری برابر تکلیف لری کولې شی ﴿بَعْضُکُمْ﴾ نه مراد معبودین دی او ﴿لِبَعْضٍ﴾ نه
 مراد عابدین دی ﴿روح المعانی﴾ وَنَقُولُ لِلَّذِینَ ظَلَمُوا هَعَطْفٌ دې په ﴿یَقُولُ لِلْمَلٰئِکَةِ﴾ هه ظالمانو نه مراد
 دلته مشرکان دی ﴿عَذَابُ النَّارِ اَلٰی﴾ اَلٰی صفت دې د النَّار په دې وجه ورته په ضمیر د مؤنث
 راجع دې . او په سورة سجده (۲۰) کنس عذاب النار الذی ، الذی صفت د عذاب دې . نو په دې وجه
 ورته به ، ضمیر د مذكر راجع دې

وَإِنَّا نَحْنُ عَلَيْهِمْ إِلَهٌ تَخِيفُ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ

او کله چې لوستلې شی پدوی باندې ایاتونه زمونږواضحه دوی وائی ندې دایضغیر مگریوسرې دې اراده لری

أَنْ يَصَّدَّكُمْ عَنْ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِنْكَ مُمْفَرِّقٌ

چې منع کړي تاسو دهغې نه چې عبادت به ئې کولوپلارانوستاسو . او وائی دوی ندی دا مگردروغ جوړ کړلې شوی دی .

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سَحَرٌ مِّمِّینَ وَمَا آتٰیهِمْ

او اوایل کافرانو په باره حق کنس هرکله چې راغې دوی ته ، ندې دامرگجادوښکاره ، اوندې ورکړي مونږدوی ته

مِنْ كُتُبٍ یَكْدُسُونَهَا وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَیْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِیرٍ ۝ وَكَذَّبَ الَّذِينَ

کتابونه چې دوی ئې لولي هغه اوندې لیرلې مونږ دوی ته مخکین ستانه هیڅ پیغمبر اوتکذیب کړې وؤهغه کسانو

مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَّغُوا مِعْشَارَ مَا آتٰیهِمْ

چې مخکین وؤددوی ته . اوندې رسیدلې داموجوده کافران لسمې حصې دهغې ته چې مونږورکړی وؤهغوی ته .

فَكَذَّبُوا رُسُلِیْ ۝ فَكَيْفَ كَانَ نَكِیْرٌ ۝

نو تکذیب کړې وؤهغوی زما درسلانو ، نوڅنگه وؤگرفت زما

﴿وَإِذَا نُفِثَ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا بَيِّنَاتٍ﴾ دا شکوه ده د ضد او عناد د مشرکانو نه . چه کله دوی ته حضور ﷺ زمونږ آیاتونه تلاوت کوی ، او توحید ته نې راغواږی نو دوی وائی دا سرې خو نه رسول دې نه نبی دې . بلکه مقصد ئې فقط زمونږ آباء دین ختمول دی ﴿قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ﴾ اشاره حضور ﷺ ته ده . والاشارة للتخفیر قائلهم الله ﴿عَمَّا كَانُ يَتَّبِعُونَ﴾ اضافت د اباؤ مخاطبین ته د وجې ذ زبات غیرت پیدا کولو نه دې . یعنی دا سرې تاسو د هغه دین نه منع کوی چه ستاسو آباؤ اجدادو نه تاسو ته پاتې دې . ﴿وَقَالُوا مَا هَذَا﴾ اشاره قرآن ته ده ، دلته هم اشاره د تحقیر لپاره ده . ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ﴾ دحق نه مراد نبوت یا قرآن دې . یعنی کافران وائی چه خامخا دا دعوه د نبوت چه ورسره معجزې هم دی . یا دا اسلام چه د ښځې خاوند . پلار او خوی په مینځ کښی جدائی راوستونکې دې . یا دا قرآن چه د خلقو زړونه ورنه متاثره کیږی . داندي مگر ښکاره جادو دې (روح المعانی)

﴿وَمَا ءَاتَيْنَهُمْ﴾ ضمیر راجع دې اهل مکه ؤ ته . تخویف دنیوی دې ورته . چه دوی هم کچرته مخکنی قومونو په شان په غیردخه دلیل نه تکذیب کوی نولکه څنگه چه هغوی هلاک شول دوی باندی به هم خما عذاب راشی ﴿مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا﴾ یعنی مونږه دوی ته داسی هیڅ یو کتاب ندې ورکړې چه د شرک تعلیم وی پکښی او ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ﴾ نه مو داسی رسول ورته لیرلې دې چه شرک دعوت ورته ورکوی ، نو د کوم دلیل په بنیاد دوی شرک کوی او حضور ﷺ تکذیب کوی . یا د آیت مطلب دا دې چه دا اهل مکه محض امیان دی . نه ورسره سماوی کتاب شته او نه ورته نبی مبعوث شوی دې . کما قال تعالى : ام اتینا هم کتاباً من قبله فهم به مستمعون : (الزخرف : ۲۱) نو د دوی سره په تکذیب څه دلیل نشته . لکه اهل کتاب وائی . اگر چه په باطله دی . چه مونږ اهل کتاب یو . اهل شرع یو . د خپل دین نسبت یو رسول ته کوی . لیکن تاسو سره خو دا دلیل باطل هم نشته نو تاسو ولې تکذیب کوئ (روح ، بحر) .

ده نبی کریم ﷺ نه مخکنی قریشوته بل پیغمبر یا نبی راغلی دې اوکنه ؟ دابحث په سوره القصص اور الم سجده کښ تیر شوی دې . هلته یې ملاحظه کړئ اوڅه تفصیل یې په سوره یس کښ هم راروان دې .

﴿وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ لکه قوم نوح هود . عاد وغیره ﴿وَمَا يُلْقُوا﴾ یعنی اهل مکه . ﴿يُمِشَارَ مَا ءَاتَيْنَهُمْ﴾ ضمیر مخکنی امتونو ته راجع دې . میشار عشر یعنی (۱۰) لسمی حصی ته وائی . بعض

نه نیز عشر العسیر یعنی ستمه حصی نه وائی . بعضی په نیز عشر معصراب نه وائی . یعنی نرمه ۱۰۰۰ حصه . یعنی دې اهل مکه و نه د مخکنی امتونو هومره او پرده عمرونه . جسمانی . مایي فو یونه . چه هغوئ نه ورکړې سوي و . د هغی عشر العسیر هم ندې ورکړې شوې . نو هغوئ څنگه خما په عذاب سره هلاک شول نو ستاسو به څه حال وی چه عذاب درباندي راشی . ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾

ی انکاری

قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَاحِدَةٍ ۖ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَفْلُوحًا ذُو أَوْتَارٍ ۚ

نه اووايه پيسكه زده و غط كړه د ناسوبه د يوې خبرې هغه . ده چې او دربرئ الله تعالى لپاره دوه دوه او يو يو بساوج او كړئ .

مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۝

سسه ستاسوبه ملگري بساې هېڅ د سبه ستوب نه دي . دې مگريه ونكي دي ستودباره مخكې د عذاب سخت نه

قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۚ

نه اووايه هغه چې سوان كوم څه ستاسوبه دڅه اجر مزدوري نه هغه دي ستاسوي . ندې اجر ما مگريه بوانه څه دي .

وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۖ قُلْ إِنْ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَٰمُ الْغُيُوبِ ۝

اوانه څه نه هر چيزاندي گواه دي . نه اووايه پيسكه رب زمانا زلوی حق ډير پوهيدونكي دي په غيوبندي

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِيُ الْبَاطِلُ ۖ وَمَا يُعِينُ ۝

نه اووايه راغی حق . او څه نوې کار کولې نه شی باطل او نه زوږ سرته رسولې شی

﴿قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَاحِدَةٍ﴾ پای بکلمه وبخصله واحده . داخلورمه طریقه د تبلیغ ده . پدیکسی توجیه

او رسالت ته رغیب دي . چه اې مشرکانو ضد او عناد پرېږدئ . الله څه ته په اخلاص سره متوجه

شی . ښه غور فکر او کړئ نو تاسو ته به پخپله معلومه شی چه دا پیغمبر څه څه لیونی نه دي چه

ستاسوبه هدایت باندی دومره مستقت کوی بلکه دا خدا الله څه د طرفه د عذاب شدید راتلون

مخکی ږه ونکی دي . ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ په ناولد د مصدر سره یا بدل دي د واحده ته یا خبر د مینه

محدوف دي ای هی قیامکم . قیام نه مراد قیام حسی نه دي بلکه مراد ورته متوجه کیدل او کوشش

کول دی. روح د ښه لفظ په ذکر کولو کښی اخلاص طرف ته اشاره ده چه د ضد او عناد نه خالی الذهن شی چه د حق قبولو استعداد. صلاحیت در کښی پیدا شی ﴿مَتْنٌ وَفُرْدٌ﴾ یعنی جدا جدا دوه دوه یا یواځی یواځی. ځکه چه په ازدحام کښی سرې صحیح فکر نشی کولې. بعضی وائی عدد خاص مقصود نه دې بلکه مقصد دا دې چه د فکر کولو دوه طریقې وی. په خلوت کښی یواځی پخپله غور کول یا د نورو سره مشوره کول نو چه پدی دواړو طریقو کښی کومه چه ستاسو خوښه وی هغی طریقې سره سوچ او کړئ. بعضی وائی مراد ورنه د ورځی او د شپنی سوچ فکر کول دی. ان المثنی عمل النهار والفرادی عمل اللیل (قرطبی) ﴿ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جُنُودٍ﴾ صاحب (ملگری) نه مراد حضور ﷺ دې. تعبیر ورنه په لفظ د صاحب سره کولو کښی دیته اشاره ده چه کچرته یو سرې د بهر نه راشی. حالاتو نه ئی واقف نه وی نو د مجنون شبه پرې کیدلې شی. لیکن حضور ﷺ خو ټول عمر ستاسو سره اوسیدلې دې د هغه د احوالو. احوالو. اعمالو نه تاسو ښه واقف یئ. د ده عقل. پوهه. امانت. دیانت د پخوانه مسلم او معروف دې. د کمالات بشریه و جامع دې. نو په تاسو واجبه ده چه تصدیق ئی او کړئ.

﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرِ فَهَوَ لَكُمْ﴾ دا پنځمه طریقه د تبلیغ ده. چه الله ﷻ پدی گواه دې چه تاسو ته د تبلیغ کولو نه مقصد څما اجرت اخستل. مال کتل نه دی بلکه څه خالص د الله ﷻ د رضا دپاره تبلیغ کوم. نو تاسو ولې څما تصدیق نه کوئ ﴿فَهَوَ لَكُمْ﴾ کنایه ده د دینه چه بالکل څه نه غواړم. والمراد نفی السؤال رأساً (روح) ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ مَثَلٍ شَهِيدٌ﴾ الله ﷻ هر څه خبردار. گواه دې. نو څما په خلوص. نیت. صداقت هم گواه دې.

﴿قُلْ إِنْ نَحْنُ بِقَذِرٍ إِلَّا بِذُنُوبِنَا﴾ دا شپږمه طریقه د تبلیغ ده ﴿بِقَذِرٍ﴾ قذف ویشتلو ته وائی. دلته ئی مفسرینو درې معنې کړې دي: (۱) یو دا چې دینه مراد نازلول او القاء کول دي. او حق نه مراد قرآن او وحی ده. یعنی الله ﷻ ستاسو هدایت دپاره قرآن او وحی رالیږلې دي. لهذا تاسو د دې اتباع او کړئ او په احکاماتو ئی عمل او کړئ. (۲) دویم دا چې دې معنی بیان ده. یعنی څما رب حق بیانونی. هغې ته غوږ کیدئ. (۳) دریمه معنی ئی د غلبې او اظهار شوې ده. چې څما رب به حق له غلبه وروکړي. لهذا تاسو ئی د اوس نه اتباع او کړئ.

﴿قُلْ جَاءَ الْحَقُّ﴾ دا (۷) اومه طريقه د تبليغ ده په طور د پيشنگويي، چه حق به غالبه كيږي. او باطل به مغلوب كيږي. د حق، نه مراد اسلام دي. يا قران. ﴿وَمَا يُتَدَّى الْبَاطِلُ﴾ باطل نه مراد كفر، شرک دي. دا کتايه ده د بالکل ختميدلونه، او چې هېڅ رمق پکښې نشي پاتې. ځکه چې ژوندې څيز يا خوځه نوې کارکوي او يا زوړ سرته رسوي. نو الله ﷻ فرماني چې "مايبدئ" اوس به باطل نه څه نوې منصوبې جوړولې شي "ومايعيد" اونه به نې زاره خوږونه پورا شي يا مراد د باطل نه معبودان باطله دي او مطلب دا دي چه معبودان باطله نه اول ځل پيدا کول کولې شي او نه دوباره پيدا کول کوليشي يا "مايبدئ" نه مراد دنيا کښ نفع ورکول دي او "مايعيد" نه مراد آخرت کښ نفع رسول دي روح المعاني،

قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَأَلَمَّا أَهْلٌ عَلَى نَفْسِي وَإِنْ اهْتَدَيْتُ

اواوبه کچرې څه گمراه يمعبرض محال، نو بيشکه خدا د گمراه کيدلو نقصان به په ماوي. او کچرې څه به هدايت يمه

فَمَا يُوْحِي إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ۖ وَلَوْ تَرَى إِذْ فَزَعُوا

نوبه دي وجه چې وحې کوي ماته رب زما، بيشکه هغه اوريدونکې دي نژدې دي. او کچرې اوويني ته کله چې دوي گمراوتي.

فَلَا قُوَّةَ وَاجِلُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ۖ وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ

نونه به وي خلاصيدل ددوي زمونږنه. اواوبه نيولې شي دځان نژدې نه اواوبه والي دوي ايمان راوړې دي مونږبه دي باندې.

وَأَلَّ لَهُمُ الْقِتَاوُشُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ۖ وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ

او چرته به دوي ته په گتو راځي ايمان دځان لرې نه. اوبه تحقيق دوي کفرکړي ووېدې باندې مخکښ به دنياکښ

وَيَقْلِبُونَ بِالْعُنُوبِ مِنَ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ۖ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ

او اندازې نې لگولې د غيب په باره کښې دځان لرې نه. او حائل رکاوته به واجولې شي په مينځ ددوي کښ

وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ

اوبه مينځ د هغه څه کښ چې دوي نې غواړي ايمان بلکه داکاره به اوکړشي ددولو ددوي سره چې مخکښ وي. بيشکه دوي

کَاوُوا فِي شَاكٍ مُّرِيْبٍ

وؤيه داسی شک کښ چې ډیر درد کښ او جونکې وو

﴿قُلْ إِنْ صَلَّيْتُ فَرِيضًا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي﴾ دا اتمه (۸) طریقه د تبلیغ ده، دی کښی په مخاطبینو باندی تعریض دې، او پدې عنوان کښی تلطف دې لپاره د دی چه مخاطب کښی اشتعال رانشی، یعنی دا کفار مکه تاته وائی چې تاخیل آباءی دین پریخودو نوته گمراه شولې، نو ته ورته اوایه کچرته خه گمراه یم نو خمداد گمراهی وبال به صرف په ماوی، خمانه به ددې تپوس کولې کیږی، تاسوته ئی هیڅ نقصان نشته، او کچرته خه په هدایت یم دالله ﷻ وحی په سبب نو بیاتاسوله دهغې اتباع پکارده، کچرته حق طلب درکوی نو الله ﷻ سمیع ذات دې هرڅه اورې، حق ته به خوراهنمانی اوکړې، اوکه حق طلب درکښ نه وی اوخانی لی عناده کار اخلئ نو بیواوورئ چې الله ﷻ قریب ذات دې هلاک او برباد به موکړی

﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَرَعُوا﴾ دا تخویف اخروی دې فرع نه مراد قبر نه پورته کیدو وخت کښ خوف او هیبت دې یعنی دابه ډیر خوفناک حالت وی چې دوی به قبر نه خوف و هیبت کښ پورته شی او الله ﷻ به ئی فوراً خپل عذاب کښ گرفتار کړی، مفعول د ﴿تَرَىٰ﴾ محذوف دې چه «الکفار» دې، یا (فرعهم) دې، او جواب د (لو) هم محذوف دې چه لرایت امرأهائاً (روح)، ﴿فَلَا فَوْتَ﴾ یعنی د تیختی خائی به ورته نه میلاویری، چی ارتختی د الله ﷻ نه بیج شی ﴿وَأَخِذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ﴾ ای من القبور. یعنی تیختیدلې به نشی، قبرسره به بالکل نيزدې راو نیولې شي داکنایه ده دسرعت عذاب نه ﴿وَقَالُوا يَا مَعْشَرَ الْفِرْعَوْنَ﴾ دې وخت کښ به بیا دوی وائی چې مونږ ایمان راوړو، ﴿بِهِ﴾ هاضمیر نبی ﷺ ته راجع دې ځکه چې ایمان په نبی ﷺ، الله ﷻ، قرآن او آخرت ټولو باندې ایمان ته شامل دې ﴿وَأَنْ لَّهُمُ الْآثَاوُشُ﴾ دایمان خانی خودنیاوه، اوس دلته آخرت کښ ایمان چرته معتبر دې ﴿ان﴾ استبعاد لپاره دې، ﴿الْآثَاوُشُ﴾ تناوش وئیلې کیږی، تناول الشی باطراف الاصابع من بعد یعنی دلرې یوشې دگتو په څو کو رانیول [کذا فی الکتر الثمین] او دایوخیز ته د رسیدلو انتهای درجه وی. نو مطلب دادې چې اوس د دوی ایمان اعتبار بالکل ناممکن دې ﴿مَّكَانٍ بَعِیْدٍ﴾ نه مراد دنیا ده، یعنی د ایمان راوړلو خائی خود

دنیا ده چه دارالعمل ده . هغی نه خو اوس دوی آخرت ته راغلل ، آخرت خو دارالجزاء ده . نواوس به څرنگه دوی د ایمان راوړی

﴿وَقَدْ كَفَرُوا بِهٖ﴾ ضمیر راجع دې هغی ته چه ﴿اَمَّا بِهٖ﴾ ضمیر ورته راجع دې ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ یعنی په دنیا کښی . ﴿وَقَدْ فُوتَ بِالْغَيْبِ﴾ څوک چه بلا دلیل محض ظنی . خیالی خبری کوی نو هغه ته د عربو په محاوره کښی قذف بالغیب او رجماً بالغیب وائی . دلته ورنه مراد دا دې چه دوی به الله ﷻ ته د شریک نسبت کولو ، قیامت او بعث بعدالموت نه منکر وو . حضور ﷺ باره کښی به یې وئیل چه ساحر . شاعر . کاهن . مجنون دې (نعوذ بالله) او دې خبره ورسره هیڅ دلیل نه وو ﴿مِنْ مَّكَانٍ بَعِيْبٍ﴾ ای من جهة بعيدة ، دې کښی تمثیل دې د حال ددوی د حال د هغه کس سره چه د لرې نه یو څیزولی . وینی ئې نه

﴿وَجِلَّ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ﴾ حیل ماضی پمعنی د مضارع ده ای بحال یعنی د دوی او د دوی د خواش مینځ کښی به پرده حائله کړې شی یعنی خواش به ئې پوره نه کړې شی . د خواش نه مراد ابن عباس ؓ فرمائی چه رجوع ده دنیا ته . بعض وائی ایمان قبلیدل دی . بعض وائی نجات میلا ویدل دی د اور د جهنم نه ﴿كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ﴾ دلته هم صیغه دماضی پمعنی د مضارع ده ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ متعلق دې د ﴿أَشْيَاعِهِمْ﴾ سره یعنی لکه څرنگه چه د دوی اشیاء یعنی د مخکنی امتونو کافرانو خواش به نشی پوره کولې کیدلې دغه شان به د دوی خواش نه شی پوره کیدلې . ﴿إِنَّمَا كَانُوا فِي شَكٍّ مِّنْ رَبِّهٖ﴾ یعنی دوی په باره د حضور ﷺ کښی او دغه ښکته په باره د بعث کښی او جنت کښی په ډیر سخت شک کښی پراته وو .

آياتها (۴۵)	سورة الفاطر مكية	رکوعاتها (۵)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيحده مهربان او ذر جم کړنکي دي شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۲۵)، وحسب النزول (۴۳)

سورة الفاطر مكي دي، ترتيب قرآني لحاظ سره (۲۵) دي او ترتيب نزول اعتبار سره (۴۳) دي. نزلت بعد الفرقان. دي سورة ته سورة الملائكة هم وائي.

ربط معنوي: ماقبل سورة سره نى ربط معنوي دادې چې دعوه او مضمون ددې سورة مرتب دي په ماقبل باندې. ماقبل سورة السباء كېن نفي دشفاعت قهري يعني شفيع بلا اذنه او شوه نو دې سورة كېن ترقي ده چې: ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْعٍ﴾ يعني شفاعت خو څه چې د كجهوړې هډوكې دېت مالكان هم نه دي.

ربط اسمي: په سورة السباء كېن ددې خبرې ذكر و و چې قوم سبا د توحيد نه انكار په وجه هلاك شوى و واوس دي كېن په دې خبره دلائل ذكر كيږي چې فاطر الله ﷻ دي.

دعوه دسورت: داده چې دتول كائناتو خالق. مالك متصرف الله ﷻ دي هغه سره بل څوك شريك نشته.

د سورة د مضامينو مختصره خلاصه:

په مضمون دتوحيد باندې دولس (۱۲) دلائل بيانېږي چې په هغې كېن يولس (۱۱) دلائل عقليه دي او يو پكېن دليل وحې دي. ځان په ځان ددلالتو شمېر اجمالاً يا تفصيلاً بيانېږي. او بشارتونه او زجرونه هم پكېن ذكر كيږي. ددې سورة ابتداء هم په ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ سره شويده ځكه چې دامبداده لپاره دحواميمو سببه و. لكه څرنگه چې سورة السباء مبداده لپاره ديسين. صفت. ص. كمامر (اول السباء).

تفصيلي خلاصه: دعوه دسورت... الْحَمْدُ لِلَّهِ

په دعوى باندې يولس (۱۱) دلائل عقليه.

(۱) فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (آيت ۱) (۲) مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ (آيت ۲) (۳) هَلْ مِنْ خَلْقٍ غَيْرِ اللَّهِ (آيت ۴)

- ۴، وَاللّٰهُ الَّذِي ارْسَلَ اَرْسُلَ اَرْسُلٍ ۹،
 ۵، وَاللّٰهُ خَفَعَكَ مِنْ مُّرَابٍ ۱۱،
 ۶، وَمَا يَشْتَرِي الْبَخْرَانِ ۱۲،
 ۷، يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ ۱۳،
 ۸، يَتْلِيهَا النَّاسُ اَشْدُّ الْقُرْآنِ ۱۵،
 ۹، اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَرْسَلَ ۲۷، ۲۸،
 ۱۰، اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ غَمِّهِ ۳۸،
 ۱۱، اِنَّ اللّٰهَ يُغَسِّطُ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضَ ۴۱،

یو دلیل وحی ذکر کیری وَالَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ ۳۱،

- درې خله ثمره د دلائلو ذکر کیری
 ۲، ذَلِكُمْ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۳۱،
 ۱، لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۳،
 ۳، فَلَنْ اُزَمِّنَ شُرَكَاءُكُمْ ۴۰،

اته تخویفات دی

- ۱، يَتْلِيهَا النَّاسُ اِنْ وَعَدَ اللّٰهُ حَقًّا ۵،
 ۲، الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۸،
 ۳، وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ الْمَكِيَّةِ ۱۰،
 ۴، وَلَا تَرَوْا وَارِدًا وَّيْزُ اُخْرَكَ ۱۸،
 ۵، ثُمَّ اخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۲۲۲،
 ۶، وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۳۲،
 ۷، وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ ۴۲،
 ۸، اَوَلَمْ يَسْمَعُوا فِي الْاَرْضِ ۴۴،

څلور بشارتونه ذکر کیری

- ۱، وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۷،
 ۲، اِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ ۱۸،
 ۳، اِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ ۲۹،
 ۴، جَسَتْ عَذْبٌ يَدْخُلُونَهَا ۳۳،

دې علاوه څه زجرونه دی

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ قَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ

نول صفتونه دخدای توب خاص الله ﷻ لره دي چې پیدا کونکې داسمنو او د زمکې دي، مگر خونکې دي فرشتو لره

رُسُلًا اَوْ اٰجِبَعًا مَّقْلٰی وَتَلَفَ وَتَلَفَ ١ تَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَفْقَهُ ٢

استاذې فاضلې، چه خاوندانې دوزرودي دوه دوه او درې درې او څلور څلور، زیاتول کوي به بیداش کښ هغه قدر چې نې خوښه ده

إِنَّ	اللَّهُ	عَلَى	كُلِّ	شَيْءٍ	قَدِيرٌ	①
بیشکه	الله	تعالی	په	هرڅه	باندې	قادر دي.

﴿لَتَحْمَدَنَّ لِلَّهِ﴾ دادعوه دتوحيدده چې تمام صفات دالوهيت صرف الله ﷻ لره دي. ﴿فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ دااول دليل عقلي دې په توحيد فاطر د فطرته مأخوذ دي. ابداع، اختراع ته وائي. يعني ابتداء اول ځل يوخيز پيدا کول بغير دنقشي نه. رئيس المفسرين حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائي: کنت لادري ما فاطر السموات والارض حتى اتاني اعربيان يختصمان في بئرفقال احدهما: انا فطرنا يعني ابتدائها.

فطر په لغت کښ شق يعني شليدلوته هم وائي لکه: (اذا السماء انفطرت اي انشقت) نومعني داده چې الله ﷻ شلونکې دې اسمان لره لپاره دنزول دارواحو او شلونکې د زمکي دې لپاره دخروج د اجسادوپه ورځ د قيامت، داولې معني په اعتبار سره به مطلب داسي چې الله ﷻ بغير دنقشي نه زمکي او اسمانونوپيدا کونکې دې لهذا مستحق دعبادت هم هغه دي.

﴿يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ خُذْ زُكْرَكَ﴾ هديکښ نفي دشفيع قهري ده دفرشتونه، چې فرستي نه متصرفي دي نه شفيع قهري بلکه دالله ﷻ کارندې دي، په خدمت باندې. مامورې دي، چې په هغې کښ يوخدمت انبياوته پيغامونه رسول دي، ياد ﴿زُكْرًا﴾ به مراد دادي چه دوي واسطې دي په مابين دالله ﷻ اود مخلوقاتوکښ، يعني دافرستي دالله ﷻ د قدرت اثار لکه باران، هوا، وغيره خلقو ته رارسوي. ﴿أُولَئِكَ أَجِيحُوهُ﴾ دايصفت دې د ﴿زُكْرًا﴾ اولوا اسم جمع ده د فواو ﴿اجنحة﴾ جمع د جناح ده. وزرته وائي. ليکن داحقيقت مونږته ندې معلوم چې آيادملانکو د مارغانوپه شان وزرې دي او که بل شان. البته ابن جريج نه منقول دی چې ورې ورې بڼې دي پرې (روح)

﴿مُتَنَّى وَنُكَتَ وَزَيْعٌ﴾ دايصفت دې د ﴿أَجِيحُوهُ﴾ يعني دبعضو فرشتودوه دوه وزرې دي. د بعضودرې درې، اود بعضو څلور څلور، اوعدد صرف پديکښ ندې منحصر لکه ورستو راځي. يا حال دې د ذوالحال محدود نه اي يرسلون متنى ونكث ربيع.

﴿يَزِيدُ فِي خَلْقِي مَا يَشَاءُ﴾ داکشرو مفسرينوپه نيزددې تعلق د ﴿أَجِيحُوهُ﴾ سره دي. اي بزيدي خلق الاجنحة للملائكة مايشاء (روح) چې عدد دوزروپه دوه درې، څلور کښ ندې منحصر بلکه د بعضو

فرستو وزرې زياتي دي. لکه د جبرئیل ﷺ په باره کښ په حديث کښ دي رابث جبرئیل ﷺ
 عد سدره المنتهى وله ستة مائة جناح. اود اسرافیل ﷺ په باره کښ دي له اثناعشر الف جناح. بعض
 مفسرين لکه قتاده رضى الله عنه وائى چې د زيادت فى الخلق معنى عامه ده. د فرشتو وزرته هم
 شامله ده. اود انسانانو په تخليق کښ د خاص خاص صفتونو زياتوالي ته هم لکه ښه
 صورت، ښه سيرت، ښه اواز وغيره ته هم شامله ده (روح) ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ تعليل دي
 د ما قبل لهذا خپل حاجتونه صرف د الله ﷻ نه غواړئ

مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ

هغه چې کلاؤ کړي الله تعالى دخلقودپاره څه رحمت نوښته څوک بندوونکې هغې لره. او هغه چې بند کړي.

فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

بياښته آزادوونکې هغې لره ماسو ا د الله ﷻ نه. او الله ﷻ غالب دي حکمت والادي اي خلقو ياد کړئ نعمت د الله ﷻ

عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَالِي غَدَّرَ اللَّهُ يَرْزُقْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ

په تاسو باندې. آياشته دي څوک خالق غير د الله ﷻ نه چې رزق درکړي تاسوته د آسمان نه اود زمکې نه

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ قَالَىٰ تَوْفَكُونَ ۝

نيشته دي لايق د عبادت بل څوک مگر الله ﷻ دي، نو کوم طرف ته اړولي کيږئ تاسو.

﴿مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ مِمَّا دَدَوْهُمْ عَقْلِي دليلى دي په توحيد باندې، چې ورنکې ذات هم هغه
 دي هغه که په چا د نعمت او رحمت دروازي کولاوى کړې نو څوک يې بندوونکې نشته او منع
 کونکې هم هغه دي نو که په چا د رحمت دروازي بندې کړي. نو څوک ئې خلاصونکې نشته،
 ورکونکې هم هغه دي، منع کونکې هم هغه دي، بل څوک نشته، هغه په هر څه قادر او هر کار کښ
 حکمت او مصلحت پنهان دي.

﴿مِنْ رَحْمَةٍ مَنكِرِي ذکر کولو کښ اشاره ده عموم ته، چې پکښ دنيواي اخروي ټول نعمتونه
 داخل دي، لکه ارسال د رسل، ايمان، علم، عمل صالح کول، وغيره اودغه شان دنيوي نعمتونه
 لکه وسعت د رزق، صحت، عافيت، امن، خوشحالي، وغيره اودغه شان په ﴿وَمَا يُمْسِكْ﴾ کښ هم

عموم دې ﴿فَلَا تُمَسِّكُ لَهَا﴾ کښن ضمير راجع دې رَحْمَةً ته ﴿فَلَا تُزِيلُ لَهُ﴾ کښن ضمير ماتته راجع دې ﴿مِنْ بَعْدِهِ﴾ ۽ اي من دونه ضمير مجرور الله ﷻ ته راجع دې. يعنى الله ﷻ نه ماسوا بل څوک د هغې په کولولو قادر ندې. "بعد" دونه په معنى کښن متعدد آيتونو کښن راغليدې. لکه فمن يهديه من بعد الله او يا ضمير مجرور امساك ته راجع دې چې فعل په ضمن کښن مذکور دې اي بعد الامساك يعنى بندولونه نه ورستو څوک خلاصولو والا نشته. مغيره ﷻ نه روايت دې چې حضور ﷺ به چې کله د مومن نه فارغه شونډا کلمات به ئې وئيل اللّٰهُم لا مانع لما عطيْتَ ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجَدِّ منك الجَدُّ ابن كثير. حضرت عامر بن قيس ؓ فرماني چې کله زه سهار د اخلاص آياتونه تلاوت کړم نوماته دافکره وي چې سهار به څه کيږي اونه ما بنام دافکروې. (۱) مايفتح الله للناس من رحمة (۲) ان يمسك الله بضر فلا كاشف له الا هو (يونس: ۱۰۷) (۳) سيجعل الله بعد عسر يسرا (۴) واما من داية في الارض الا على الله رزقها (هود: ۶) روح المعاني:

﴿وَهُوَ الْغَنِيُّ﴾ الله ﷻ غالب او قادر دې په هر څه او په ارسال درحمة او امساك باندې. ﴿تَحْكُمُ﴾ څه چې کوي په هغې کښن حکمت او مصلحت وي.

﴿يَتْلُوا النَّاسُ آذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ ما قبل کښن ټولو مخلوقاتو باندې عمومي رحمت ذکرلو نه پس اوس خصوصي رحمت ذکر کيږي او هرا نسان ته دعوت فکړ دې چې الله ﷻ ورباندې کوم احسانات او نعمتونه کړي دي، هغې باندې دې لگ غور او کړي، ﴿اذكروا﴾ ذکر نه مراد مطلق ذکر دې، قلبا لسانا او اعضاؤ و جوارحو سره، يعنى غووفکر او کړي، چې دا نعمتونه د کوم ځانې نه راغليدي او د الله ﷻ په وحدانيت ايمان رواړي، په ژبه ئې اقرار او کړئ او بياني په اعضاؤ و جوارحو سره شکر ادا کړئ.

﴿قُلْ يَنْ خَلْقِي غَيْرُ اللَّهِ﴾ توحيد طرف ته دعوت فکړ نه بعد اوس دريم دليل عقلی ذکر کيږي په توحيد. من زائد دې لپاره د تاکيد يعنى غور و فکر کولو نه بعد تاسو خپله په انصاف سره اووايئ چې آيا الله ﷻ نه ماسوا خو بل څوک خالق شته. چه چې ماده اوروح دواړه پيدا کړي؟ ﴿يَرْزُقُكُمْ﴾ آيا الله ﷻ نه ماسوا بل څوک شته چه رزق درکړي؟ ﴿مِنْ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ دې کښن اشاره ده د رزق متعدد مصادروته، يعنى بعض سماويه دي. لکه باران، نمر، سپوگم،

شو، او بعض زمینی دی لکه غله وغیره شوه

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ ثَمَرُهُ اسْتَبْجِهْ ۚ وَهُوَ الَّذِي يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ وَهُوَ عَلِيمٌ ذَكِيٌّ ۚ﴾
هغه دی، رازق هم صرف هغه نودینه داثابته شوه چې دالله ﷻ نه علاوه بل څوک دعبادت لائو
نشته دی، کارساز حاجت روا هم صرف هغه دی ﴿فَأَن تَقُولُوا لَوْ أَنَّا كُنَّا نَعْلَمُ سِرَّهُمْ﴾
دلته لولباو وجودولې دتوحیدنه انکارکوي: ای من این تصرفون عن توحیده مع اقرارکم بانه الخالق
الرازق (خطیب).

وَأَن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۖ وَ إِلَى اللَّهِ

اوکه دوی تاته دروغزن وائی نومه خفه کړه په تحقیق دروغزن وئیلی شويدي ډیوروسولانوته ستانه مخکې. اوخاص الله ﷻ ته

تَرْجِعَ الْأُمُورَ إِلَيْهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ

گرځولي شی ټول کارونه، ای خلقو بيشکه وعده د الله ﷻ دقيامته حقه ده نودهوکه دې نکړې تاسو ژوند دنيا.

وَلَا يَغُرَّتْكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ

اونه دې د هوکه کړي تاسو په الله ﷻ باندې دهوکه باز شيطان، بيشکه شيطان ستاسو دشمن دې نوجور کړئ هغه دشمن.

إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِن أَصْحَابِ السَّعِيرِ ۚ

بيشکه دې دعوت ورکوي ډلې خپلې ته، چې شي دوی د اور وژونه.

﴿وَأَن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ ۖ وَاسْتَبْجِهْ ۚ وَهُوَ الَّذِي يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ وَهُوَ عَلِيمٌ ذَكِيٌّ ۚ﴾

سره اوو عید دې دشمنانوته یعنی ته ددې کفارو په تکذیب مه پریشانه کړه دا معامله صرف
یواځی ستاسره نده، بلکه ستانه مخکې چې څومره پیغمبران راغليدي نو د هغوی هم داحال
وؤ، حتی چې بعضو باندې پوره قوم کښ صرف یو اودوه کسانو ایمان راوړې وؤ ﴿رُسُلٌ﴾
نکړې سره ذکر کولو کښ تعظیم او کثرت ته اشاره ده.

﴿وَأَلَى اللَّهِ تَرْجِعُ الْأُمُورُ ۚ﴾ او دا کافران دې بی غمه کیږی نه، کائنات کښ چې څه کیږی او څوک چې
څه کوی ټولو هغې رجعه الله ﷻ ته کیږی نو د ستاسو اعمالو خبر هم الله ﷻ ته رسی. الله
ﷻ به درله دنیا او آخرت دواړو کښ دهغې سزا درکوی. ﴿الامور﴾ جمع د امر ده او مراد ترې

سُوءُونَ او چاري دي. دنيوی وی او که اخروي. سکونیی وی او که سريعی

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ دالحويث اخروي دی. حی ای خلقتو صفت دمحار بنوکی
دي. ددنیا په عارضي ژوند مه مغروره کيږئ. او خپل ازلي دسمن مودهو که نکړی نه ده
دالله ﷻ کښ د﴿وَعْدَ اللَّهِ﴾ مه مراد و غده دقيامت ده او د حساب کاب ده.

﴿فَلَا تَغُرُّكُمْ الْخَيْرَةُ الدُّنْيَا﴾ دینه مراد د دنیا زندگی چمک دمک رنگ ورونه. د سهرت او
مسرولی محبت وغيره دي. چې دا انسان پدې فاني ژوند د هو که کړی او آخرت ورله برباد کړی
﴿وَلَا يَغُرُّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾ غرور بفتح الغين صيغه صفت ده اي شاع د الغرور يعنی انتہائی
دهو که باز او بضم الميم مصدر دي. او ﴿بِاللَّهِ﴾ دي نه مراد هغه بول احکام او افعال دی چې هغی
حکم الله ﷻ انسان ته ورکړی دي او هغه ټول حقوق الهي دي چې انسان سره معلی دی. او
دهو که ورکول دا دی چې مختلفو حیلو او تدبيرونو سره نې دالله ﷻ د اطاعت نه او گرځوی.
کله ورله د الله ﷻ رحمت او مغفرت ذریعه جو کړی کړی. چې الله ﷻ غفور رحيم دی. خير دی
عبادت مه کوه. معاف به دي کړی. او کله ورله د الله ﷻ حله او بر د بري ذریعه جو په کړی. او
دا ورته وائی چې کچرته پدې کښ څه نقصان وي نو تراوسه پوري به درته رسيدلې وی. کله
ريا کاري. کله عجب. کله تکبر غرض انتہائی دهو که باز دي هزار دامونه دی ورسره. دير په
احتياط چليږئ.

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا﴾ هماغلې تفصيل ذکر کيږی لږ نشر غير مرتب طريقي سره
پدیکښ دانسان سره دشيطان ددشمنی بيان دي چې شيطان ستاسوا زلي قديمي دشمن
دي. دي خپل دشمن او گنډئ. مخالفت ئی کوئ اصل دشمن او مخالفت ورسره دادې چې
د توحيد او سنت لاره اختيار کړئ. ﴿لَكُمْ عَدُوٌّ﴾ تقديم د﴿لَكُمْ﴾ داهتمام پوجه دي. ﴿إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ
لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ پدیکښ دشيطان دشمنی کیفیت بيان دي. چې دانسان له معصيت
دعوت ورکوی. تر دې چې ئې خپل ملگري کړي. نو دخان سړنی جهنم ته بوخی.

الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ * وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

هغه خلق چې کفرئ کړيدي ددوئ دپاره عذاب سخت دي. او هغه خلق چې ايمان ئې راوړی دي او عملونه کوي نیک

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٥٨﴾ آمَنَ رُبُّنَ لَهُ سُوءٌ عَلَيْهِ فَرَأَاهُ حَسَنًا ۚ

دوئ دپاره بخنه او ثواب لوی دې آیا هغه کس چې ښائسته کړې شوی وي ده ته بد عمل دده نودې گمان کوی به معنی ده عمل

فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ

پس ښځه الله ګمراه کوی هغه څوک چې ئی خوښه شي او هدايت ورکوي هغه چاته چې ئی خوښه شي، پس نه دي ځي نفس نا

عَلَيْهِمْ حَسْرَتٌ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٥٩﴾

په دوئ باندې دوجی دانوسونونه، ښځه الله ګمراه کوي په هغه کارونو چې دوئ ئی کوي

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ متخويف اخروي دې کافرانوته چې دوئ ته به د شيطان سره

دوستی پوجه په آخرت کښ سخت عذاب ورکولې کيږي، ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ بشارات اخروي دی

مؤمنانوته، چې دوئ د شيطان سره دشمني اوکره نوپه آخرت کښ به ورته اجر ورکولې

کيږي ﴿مَغْفِرَةٌ﴾ مرتب دې په ايمان او ﴿وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ مرتب دې په عمل صالح (کبير)

﴿آمَنَ رَبُّنَ لَهُ سُوءٌ عَلَيْهِ﴾ دا تسلی ده نبی کریم ﷺ ته، چې شيطان دشمنی واضح کيدلونه

بعد هم يوکس د شيطان په لاره ځی او خپل د هلاکت اسباب ځان لپاره د نجات ذريعه گنړی او

دهدايت ورسره هډو طلب نه وی، نوته داسې کس ته مه پریشانه کيږه، الله ﷻ ښه خبردې چې

دې څه کوی ﴿مَنْ﴾ اسم موصول محلا مرفوع مبتدا دې ﴿رَبُّنَ لَهُ﴾ جمله روله صله ده، خبرنی

محذوف دې چې هغه امانت قديه دې، استفهام انکاری دې، يعنی ته هغه له هدايت نشې ور

کولې، دا آيت د سورت الزمر دې آيت په شان دې ﴿آمَنَ﴾ حق عليه کلمه العذاب افانت تنفد من لې

النار﴾ [الزمر ١٩] ﴿إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ﴾ فاسبيبه ده يعنی هدايت اوضلال د الله ﷻ په لاس

کښ دی چا کښ چې دهدايت طلب وی نو هدايت ورله ورکړی او چا کښ چې طلب نه وی نو نه

ئی ورکوی اودوئ کښ دهدايت طلب نشته نو څنگه ورله هدايت ورکړی، ﴿فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ

عَلَيْهِمْ﴾ متفريع ده په ماقبل، چې يوکس د شيطان په لارځی او دهدايت طلبگار هم نه وی نو ته هم

هغه ته مه پریشانه کيږه ﴿حَسْرَتٌ﴾ مفعول له دې د لا تذهب فعل لپاره، جمع ده د حسرة، غم او

افسوس ته وئيلې کيږي، جمع روارلو کښ يو خوا د نبی ﷺ د روارو مختلفو پریشانيزو طرف

ته اشاره ده او بل خوادې طرف ته اشاره ده چې دوی گنډ شمیر افعال داسی دی چې هغه قابل حسرت دی. نوته به په کوم کوم حسرت او افسوس کوی داسی خوپه افسوسونو ځان هلاک کړی ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِمْ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ ددازجر تخويف دې يعنی الله ﷻ ښه خبر دې د دوی په کارونه. چې شیطان ئی دشمن دې هغه سر ملگرتیا کوی او الله ﷻ ئې خالق رازق دې هدایت لپاره ورته رسولان او احکامات رالیري، دوی د هغې تکذیب کوی.

وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُودِرُ سَحَابًا فَسُقْنَهُ إِلَى بَلَدٍ

او الله ﷻ هغه ذات دې چې رالیري هوا گانې نورابورته کړي ورېځ نوروانه کړومونږهغې لږه په طرف دیوداسې کلي

مَتَّي فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَلِكَ

چې مړه وي خاوره د هغې نوژوندئ کړومونږیدې سره زمکه روستود هغې دمړېدو اوچېدونه. دغه شان ستاسو،

النُّشُورُ ۝ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ۖ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ

دوباره پیدا کول دي. څوک چې غواړي عزت نواله ﷻ سره دې عزت ټول. خاص الله ﷻ ته څیږي کلمې پاکې

وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ

او عمل نیک. پورته کوي الله ﷻ هغه، او هغه خلق چې پټ تدبیرونه جوړوي دېدو کارونو ددوی دپاره عذاب سخت دې.

وَمَكْرُؤُكُم مَّا تَكْمُرُونَ ۝

او تدبیرونوئ هغه به ناکامه کیږي

﴿وَالَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ﴾ دداخلوزم دلیل عقلي دې په توحید، اوپه بعث بعدالموت یعنی شیطان په لمسون او د هوکه کښ مه راځی، او اوخوگورئ د الله ﷻ په وحدانیت او په بعث بعدالموت څومره واضح دلایل موجود دی. چې دالله ﷻ په حکم سره هوا راځي پدې سره ورېځي راځي. باران اووړیږي، وچه زمکه ورسره شنه شي نوداتول انقلابات دالله ﷻ په اختیارسره کیږي نولاتق دعبادت هم صرف هغه دې، اودغه رنگه چې الله ﷻ لکه څرنگه په باران سره مړه ځمکه راژوندئ کړي نومړه انسانان به هم دقیامت په ورځ راژوندئ کړي. د﴿بَلِّغْهُمْ مِّنْهُ﴾ مراد اشاره اووچه زمکه ده، چې بوتې پکښ نه وي، ﴿فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾

زوني کولونه مراد زرغونه کول اوشنه کول دي.

﴿كَذَلِكَ أَلْتُمُوهُمُ يَدِيكَنْ اثْبَاتَ دَحْشَرٍ أَوْ نَشْرٍ دِي﴾. اووجه دتشبيه په خووجو هوسره ده
(۱) لکه څنگه چې الله ﷻ اوچې زمکه په باران رحمت سره زرغونه کړي نو دغه شان به دقيامت
په ورځ مړه بدنونه هم راژوندي کړي (۲) لکه څنگه چې الله ﷻ د هواگانوپه ذريعه د وريځو
ټکړي راجدع کړي نو دغه شان به دانسانانو د اعضاؤ ټکړي ټکړي هم راجمع کړي (۳) لکه څنگه
چې الله ﷻ هواگاني اوچې زمکي ته را ليري نو دغه شان به الله ﷻ دقيامت په ورځ د انسانانو
بدنونو ته روحونه د هغوئ را اوليري او ژوندي به ئي کړي (۴) څنگه چې زمکه په باران سره
ژوندي کيږي نو دهغه شان قیامت په ورځ به هم الله ﷻ باران اوکړی او مړه به ژوندي شی
دمسلم په حديث مرفوع کښ دي چې الله ﷻ به ډيرخي په شان باران اوکړي نو د خلقو بدنونه به
ورنه پيدا شي

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْآزْمَةَ فَدَّ شَيْطَانُ دُشْمَنِي أَوْ دُهَوَكِي تَفْصِيلِي ذَكَرَ نَهْ بَعْدَ أَوْسَ دَدْنِيَا زَنْدِگِي
دهوگي او دهغي نه بچ کيدلوبيان دي، ددنيا زندگي دهوکي حاصل او خلاصه حصول د عزت
دي ځکه چې انسان ته مال کښ عزت ښکاري نو هغه د مال په باره کښ د الله ﷻ احکاماتو
پرواه نه کوي، رياست او سرداري کښ ورته عزت ښکاري نو دهغي د وجهي نه اسلام نه مخ
گرځوي. دنيا چمک دمک اورنگ رنگيني کښ روته عزت ښکاري نو الله ﷻ او قیامت نه
غافل شى او هغي کښ مشغوله وي. الحاصل چي څومره اسباب د دهوکي دي هغي رجعه
عزت ته کيږي، چې انسان ته په هغي کښ عزت ښکاري او هغي په مقابله کښ اسلام او الله ﷻ
احکاماتونه مخ گرځوي، نو الله ﷻ فرمائي چې داهسي دنظر دهوکه ده، حقيقي عزت الله ﷻ
سره دي د هغه نه طلب کړئ، او دهغي طريقه داده چې په الله ﷻ ايمان راوړي او نیک عملونه
اوکړي ﴿فَاللَّهُ الْآزْمَةُ﴾ مقام د جزاء محذوفى. او علت ورله دي. اي فليطلبها عند الله، لان العزة كلها
له، ﴿حَيْمًا﴾ نه مراد د دنيا او آخرت عزت دي، والمراد عزة الدنيا والاخرة (روح ابن كثير ر.ه. ۱/۲۸۵)
نه روايت نقل کړيدي چې حضور ﷺ فرمائي چې: اِنْ رَبَّكُمْ يَقُولُ كُلُّ يَوْمٍ اَنَا الْعَزِيزُ فَمَنْ ارَادَ عَزَّ الدَّارِينِ
فليطع العزيز، يعني الله ﷻ روزانه دافرمايى چې عزت ورکولو والاخه يمه نوڅوک چې
ددنيا او د آخرت د عزت طلب گاروي نو خداي اطاعت کوي. ﴿إِلَيْهِ يَضَعُ الْكَبِيرُ أَلْعَلَّيْهُمُ يَدِيكَنْ
دعزت حصول طريقه بيانيزي چې اطاعت دي د الله ﷻ په ټولو طاعاتو کښ. او طاعات په دوه

قسمه دی (۱)، قولیه (۲)، فعلیه طاعاتو قولیو و ذکر په الیه بصعد کښ اوشو او فعلیو و ذکر په والعمل الصالح یرفعه کښ اوشو. «الیه» کښ ضمیر مجرور راجع دې الله ﷻ او «الکلم الطیب» نه مراد هغه ټول نیک اموردی چې هغې تعلق د قول سره وی لکه کلمه طیبه شوه، تسبیح او تحمید شو، ذکر وادکار شول، دعاگانې شوی، وعظ ونصیحت اودرس وتدریس شو. او «المعمل الصالح» نه مراد هغه ټول طاعات دی چې هغې تعلق د فعل سره دې «یرفعه» کښ ضمیر مرفوع الله ﷻ ته او ضمیر منصوب عمل صالح ته راجع دې، یعنی الله ﷻ ته پورته خیرې پاکې کلمې او هغه او چتوی نیک عمل. صعود و نیلې کیرې اذهاب فی مکان عال ته یعنی او چت خائ ته تلل، او زرفع و نیلې کیرې نقل الشئ من مکان الی اعلی منه یعنی دیو خائ نه بل او چت خائ ته نقل کول، نورفع او صعود دلته خپلې معنی کښ نشی اغستې کیدې، ځکه چې د ادلالت کوی په جهت اومکان. او الله ﷻ د جهت اومکان نه منزله دې، نو دلته ترینه مراد یارفع اوصعود کما یلیق بښانه دې، اویا دا کنایه د اعمالو د قبولولو او په هغې رضا کیدلونه ځکه چې رضا او قبولیت دوه صورته دی، یو دا چې ته خپله ځانه بادشاه ته لار شی او هغه خوښ شی اومقام ومرتبه درلې درکړی، نو صعود کښ ددې صورت ذکر دې، اودویم صورت چې هغه داول نه زیات افضل دې دا دې چې بادشاه تاطلب کړی اومقام ومرتبه درلې درکړی اویرفعه کښ ددې صورت ذکر دې، نودینه معلومه شوه چې طاعات فعلیه من حیث المجموع افضل دی په طاعاتو قولیو باندې من حیث المجموع التحریر والتنویر!

«وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ» کښ مفسرینو خو نور احتمال له هم ذکر کړیدی: (۱) «یرفع» کښ ضمیر د فاعل «الکلم الطیب» ته راجع دې اوضمیر د مفعول عمل صالح ته راجع دې ای الکلم الطیب یرفع العمل الصالح (کبیر، روح، یعنی او چتوی دا کلمې عمل صالح لره، یعنی دایمان او د ذکر په ذریعې سره نیک عمل قبلیري (۲) ضمیر د فاعل عمل صالح ته راجع دې اوضمیر د مفعول صاحب د عمل ته، او د رفعت نه مراد عزت دې، یعنی عمل صالح انسان ته عزت او اوچت والی ورکوي، (۳) ضمیر د فاعل عمل صالح ته راجع دی اوضمیر د مفعول «الکلم الطیب» ته راجع دې ای والعمل الصالح یرفع الکلم الطیب (روح، نو مطلب دادې چې د انسان عمل دده د گفتار لپاره میزان دې، که چرته گفتار او کردار کښ نی موافقت و ونویابه د قبلیدولائق وي او که نه و نو بیابه د گفتار

هیچ اعتبار نه وی (زاد المیسر)

﴿وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ﴾ تخویف اخروی اوز جردې، چې کوم خلق اسلام ته غاړه ایخودلو په ځانی د دین او اسلام ختمولو او حضور ﷺ خلاف منصوبې جوړه وی هغوی دپاره سخته سزا مقررده. او ددوی هر منصوبه به ناکامه وی. ﴿وَالسَّيِّئَاتِ﴾ مفعول مطلق دې موصوف محذوف اعتبار سره ای المکرات السیئات ﴿وَمَكَرَ أُولَئِكَ هُوَ يُبَوِّرُ﴾ "ببور" د "بوار" نه دې "بوار" کسادبازاری نه ونیلي کیږی یعنی یو انسان په کاروبار لویه سرمایه اولگوی، خویانی کاروبار اونه چلیری اوبالکل تپ شی نو دیته بوار ونیلي کیږی، نو الله ﷻ فرمائی چې ددوی مثال به هم د دغه سې سرې وی دوی څومره هم منصوبې جوړې کړې. او څومره هم مالونه پری خرچ کړی. آخر به دا ټولی شنې اوناکامه شي اخروی اوحقیقي عزت خو څه کوي ظاهري عزت به نی هم په لاس رانشی ﴿اولئک﴾ مشارالیه کفار دی. او اسم اشاره بعید د نفرت اظهار دلپاره راوړلی شوی ده.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ

او الله پاک پیداکړي یی تاسو دڅاوري نه بیانی دنفطې نه بیانی گرځولې یی تاسو جوړئ. اونه حامله کیږی یوه ښځه

وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَمَا يُعْتَرُ مِنْ مُعْتَرٍ وَلَا يُنْقَضُ

اونه وضع دحمل کوي مگرداپه علم دالله سره وی. او عمر نشي ورکولې خاوند د عمر نه. اونه کموالی کیدي شي

مِنْ عُمْرَةٍ إِلَّا فِي كَيْفٍ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ۝

د هغه د عمر نه مگر په کتاب کېن لیکلی شوی دي، بیشکه دا کار الله ﷻ ته اسان دی

﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ داپنځم دلیل عقلي دې په توحید چې الله ﷻ ستاسو جوداعلی حضرت

ادم ﷺ دڅاوري نه پیداکړو، تاسو نی دابو د یوې قطري نه پیداکړئ بعض مذکر بعض مؤنث.

د استقرار حمل نه تروضع حمل پوري ټولو مراحلو کېن نی ستاسو ساتنه او کره. بیانی د خپل

مشیئت مطابق هریو انسان ته زیات یا کم عمر مقرر کړو، غرض دا چې ابتداء نه تر انتهاء پوري

تاسو محتاج یی اوزیر تصرف یی دالله ﷻ طبعاً. نو وضع او ورته هم محتاج شی صرف د هغه نه

غواړئ د هغه عبادت کړئ.

﴿ثُمَّ جَعَلْنَا أَزْوَاجًا ۖ أَيْ اصْنَافًا، ذَكَرْنَا وَإِنَّا نَارُوحُ، لَكِنْ بَلْ خَافَ اللَّهُ ﷻ﴾ فرمائی: او پر وجهم ذکرنا، وانا
 ﴿وَمَا نَحْمِلُ مِنْ شَيْءٍ وَلَا نَتَّخِذُ إِلَّا بِعِلْمِهِ﴾ مراد دحمل او وضع حمل نه نول حالات دحمل او وضع
 دحمل دي، مثلاً مقدار دحمل، او دوضع وخت، شکل صورت دبحي، نيك بخته، بدبخته وغيره
 ﴿وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ﴾ يعني نه اوږده وي الله ﷻ عمر ديو معمر لره، ﴿وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ﴾ دضمير
 مرجع (۱) يا بل معمر دي، كقولهم، عندي درهم ونصفه اي نصف درهم آخر نو مطلب دادې چې الله ﷻ
 چاته اوږد عمر وركوي نوهغه هم دمخکني نه ليكلي شوې وي، اوچې چاته كم عمر وركوي
 ابتدا نوهغه هم ليكلي شوې وي، يعني دهر چاچې خومره عمروي هغه داول نه ليكلي شوې
 وي، دې صورت كښ د﴿وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ﴾ او د﴿وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ﴾ مصداق جدا جدا كسان دي
 (۲)، بعض حضرات وائي ددواړو مصداق يو كس هم كيدي شي، دې صورت كښ د﴿مِنْ عُمُرِهِ﴾
 مرجع معمر مذكور دي او مطلب دادې چې دهر چا دمقرره عمر نه خومره و وخت كميږي، داهم
 مكتوب كيږي، چې يوه ورځ تيريږي نو ديوې ورځې كم والې، دوه ورځې تيريږي نو د دوو ورځو
 كم والې ليكلي كيږي، بلكه دهرې ساه اغښتو سره كم والې راځي، لكه شاعر وائي:

حياتك انفاًسٌ تُعَذِّقُكُلَمًا مَضَى نَفْسٌ مِنْهَا انْتَقَضَتْ بِهِ جُزْءٌ

(۳)، بعض مفسرين وائي چې مصداق يو كس دې اوپه عمر كښ كمي او بيشې د تقدير معلق په
 اعتبار سره دي، لكه په بعض نيك عملونو لكه صدقه، صله رحمي وغيره سره په عمر كښ زيات
 والې راځي، په يو حديث كښ دي: من سره ان يسط له في رزقه ويناء في اثره فليصل رحمه بخاري، مسلم
 ، يعني چې كوم سړې غواړي چې دده په رزق كښ فراخي اوپه عمر كښ زياتوالي راشي نوهغه
 ته پكار دي چې صله رحمي داو كړي.

فانده: په ظاهر ددې حديث نه معلومېږي چې په صله رحمي وغيره نيك عمل سره په عمر كښ
 زياتوالي راځي، ددې وجي نه بعض علماؤ دا حديث او دې په شان حديثونو حمل په تقدير معلق
 باندې كړيدي، ددې تفصيل زمونږ دې تفسير په دريم جلد صفحه (۴۴۴) كښ د سورة الرعد آيت
 (۳۹)، لاندې تير شويدي هله: نى اوگورئ، بعض علماء وائي چې ددې مطلب په يوبل حديث
 كښ واضح شويدي چې حضرت ابودرداء ؓ فرمائي چې مونږ ددې مذکور حديث ذكر
 حضور ﷺ ته او كړو، نو حضور ﷺ او فرمايل چې عمر خوالله ﷻ په نيز مقرر، مقدر دي، چې كله
 نيته پوره شي نو بيا هيڅ چاته ذره برابر هم مهلت نه وركولې كيږي، بلكه په عمر كښ د زياتوالي

نه مراد دادې چې الله ﷻ به هغه ته نيك اولاد وركړي چې هغوى به ورته د مرگ نه پس دعاگانې كوي. نو د مرگ نه ورسوبه هم ده ته هغه فائده ميلاويږي كومه چې په ژوند كېنې ورته ميلاويده. نو د عمر د زياتوالي نه مراد د عمر بركت زياتيدل دي، والله اعلم، «إِلَّا فِي كَيْسٍ» مراد ورنه لوح محفوظ دې «إِنَّ ذَلِكَ» يعني د زياتات او تنقيص د عمر او دغه شان پيدا كول د انسان د نطفې نه الله ﷻ ته ډير آسان دي

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذَبٌ فُرَاتٌ سَالِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أجاجٌ ٨

اوندى برابر د اوه دريا يونه. دا يو خوږ دې تنده ماتونكې دې تيريدونكې دى په مرئ كېن او په دده. او د ايل ريو دى تريخ دى

وَمِنْ كُلِّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا ٩ وَتَرَى الْفُلْكَ

او د هريونه خوږى تاسو غوښه تازه «دمي» او راوباسئ تاسو ملغري چې اغوندئ ناسو هغه. او ويني نه بېړئ

فِيهِ مَوَازِرَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ

په هغې كېن سړونكي او بولړه د پاره ددې چې طلب كړئ تاسو فضل د الله ﷻ نه. او د پاره ددى چې تاسو

تَشْكُرُونَ ١٠ يَوْمَ الْآلِ فِي النَّهَارِ وَيَوْمَ الْآلِ فِي اللَّيْلِ وَسَحَرُ

شكراو كړئ داخلي الله ﷻ شپه په ورځي كېن او داخلي ورځ په شپه كېن. او په خدمت كېن ئى لگولي دي

الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ١١ فَلَكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ١٢

نور او سپوږمى. د اتول گرځي دنيتي مقرري پورې، دغه الله ﷻ رب دې ستاسو، ده لره بادشاهي ده.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ١٣

او هغه معبودان باطله چې تاسو ورنه سرالونه كوئ ماسوا د الله ﷻ نه نوندي مالكان دوى دېت د هغو كي د كجوري

إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ

كجري تاسو ورنه سرالونه كوئ نه اوري سوال ستاسو، او بالفرض كه واوري نشي قبولي ستاسو سوال او په ورځ قيامت

يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿٥﴾

به انکاروکړي ستاسودشړک نه، اوڅير به درنکړي تاته په شان د خبير ذات (چې الله پدې)

﴿وَمَا يَنْبَغِي الْبَخْرَانِ﴾ د اشپږم دليل عقلي دې په توحيد، چې داهم دالله ﷻ دکمال قدرت دليل دې چې ديو سمندراوبه ئی نهايه خوږې، تنده ماتونکي، هضميداره گرځولي دي او ذبل سمندراوبه ئی تروي، ترخي، گرځولي دي، حالانکه ماده ددواړويوه، ددواړونه تاسوته تازه غوښه يعني ماهيان درکوي، جواهرات درته ميلاويري، او داهغه سمندرې دی چې دې باندی ستاسو تجارت بنياد دې، نو تاسوله ئی په دې کښ کشتی او جهازونو په ذريعی سره سفر آسان کړيدې، نودامحض دالله ﷻ فضل دې، نودهغه شکرادا کوئ او خپل حاجتونه صرف دهغه نه غواړئ ﴿هَذَا عَذَبٌ﴾ ای طیب، خوږ او مزیدار. ﴿فَكَرَّ﴾ ای کاسرالهطش يعني تنده ماتونکې، يا پمعنی دشدیدالعدوبه يعني ډيرې زیاتې خوږې او مزیدارې ﴿سَابِغٌ شَرَابُهُ﴾ ای سهل انحداره يعني په مرئ کښ اسانئ سره تیریدونکی اوبه، ﴿وَهَذَا يَلْحُ﴾ مالگینی اوبه، ﴿أُجَاجٌ﴾ اي مَر يعني تريخ ﴿وَمِنْ كُلِّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيفًا﴾ مرادورنه دهمي غوښه ده اونعبيرورنه په لحم سره اوشواوسه کا اونه وټلی شو. نپاره ددې چې مقصود اوفانده اخستل دماهي نه صرف اکل دي، بخلاف د نورو حیواناتو او ﴿لَحْمًا﴾ صفت ﴿طَرِيفًا﴾ راوړلو کښ تنبيه ده پدې خبرې چې مهی غوښه تازه خوند کوی، غیر تازه کښې هغه خوند نه وی، چې کوم تازه کښ وی.

﴿وَتَشْتَخِرُجُونَ حَيَاتٍ تَلْبُسُوهَا﴾ حلیه نه مراد لؤلؤ او مرجان دې سورت الرحمن کښ د دې تصریح راغلې ده. بخرج منها اللؤلؤ والمرجان او په صیغه دمذکر سره اشاره ده دیته چې دملغرو استعمال سړي هم کولی شي په خلاف دسروزرونه چې بطور زیور صرف دټخولپاره جائز دي اود سړولپاره حرام دي.

ددې آیت اوسوره رحمن ایت: ﴿يَخْرُجُ مِنْهَا اللؤلؤ والمرجان﴾ نه معلوم یږي چې زیورات اوملغري ددواړه قسمه سمندرونه رااوځئ، حالانکه مشهوره داده چې ملغري وغيره صرف دمالگین سمندر نه راوځي، خوږواوبووالا سمندر کښ ملغري نه وي، ددې وجې نه بعض علما ددې دواړو آیاتونوداسي تاویل کړيدي چې دلته ﴿وَمِنْ كُلِّ﴾ تعلق صرف د﴿تَاكُلُونَ﴾ سره دې، تقدیرې

عبارت دارنگه دې «ومن کل ټاکلون لځا طرباؤنستخرجون من البحر الملح حلیة» لیکن محققینو ظاهر د قرآن ترجیح ورکړیده چې ددواړه قسمه سمندرونونه رااڅي. البته دومره خبره ده چې مالګین نه زیاتي او دځوږنه کمې «وَوَرَىٰ أَلْفَکَ فِیه ټپای فی کل منہما مواخر» ای شواق الماء اوبولړه شلونکې. دا جمله سورت النحل آیت ۱۴ کښ هم تیره شویده. خو په دې او هغې دوه فرقه دی (۱) هلته «فیه» مؤخر او «مواخر» مقدم دې، وتری الفلک مواخر فیه، اولدته برعکس دې. (۲) هلته «لتبتغوا» او حرف عطف سره ذکر دې، ولبتغوا من فضلہ، او دلته بغیر د واؤ نه، دې فرق نکه مفسرینو دا لیکلې ده چې د دواړو آیتونو مقصود کښ فرق دې. هلته مقصود دالله ﷻ نعمتونو ذکر او اثبات دې او دلته مقصود د الله ﷻ قدرت او عجیب صنعت اظهار دې. نو «مخر» چونکه مستقل نعمت دې او «فیه» کښ مستقل نعمت ذکر نشته نو دې وجهی نه هلته «مواخر» مقدم کړې شو. او دلته چونکه مقصود د الله ﷻ قدرت او صنعت ذکر دې، او دهغې اندازه د ظرف نه لګي چې «بحر» دي، نودی وجهی نه «فیه» مقدم کړیښو یعنی دومره عظیم الشان د غرونو پشان لهرونه، او هر طرف ته اوبه او بس اوبه پدیکښ الله ﷻ ستاسووره کشتی روانه کړې وی. دا هغه لهرونه شلئ، او مخکښ ځی، آیا داسې بل څوک کولې شي؟! هم دې نکتي د وجهی نه هلته «لتبتغوا» واؤ سره ذکر شو ځکه چې ابتغاء د رزق مستقل یو نعمت دې، اولدته بغیر د واؤ نه ذکر شو، «روح المعانی، التحریر والتنویر»

﴿هُوَ الَّذِي فِي الْيَمِّ أَوَّلُ النَّهَارِ﴾ داووم (۷) دلیل عقلي دې په توحید، چې د ټولو کائناتونو نظام دالله ﷻ په قبضه قدرت کښ دې، پدې کښ تصرف کونکې صرف هغه دې، لهذا خپل حاجتونه صرف دهغه نه غواړئ «کُلُّ شَيْءٍ يَّجْرِي لَاحِلٌ مُّسْمًى» مقررې نیتی نه مراد ورځ د قیامت ده، یاد نور لپاره کال دې او د سپوږمۍ لپاره میاشته، دغه مضمون مخکښي تیرشوی دې مفصلاً

﴿ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّکُمْ﴾ داپه تیرشوي دلائلو باندې تفریع اودویم ځل تفصیلي ثمره ذکر کیري ﴿ذَٰلِکُمْ﴾ کښ اشاره محسوس بالبصر ته کیري، نو ذات دالله ﷻ اگر چې پخپله محسوس بالبصر ندې لیکن ددربونه ئی چونکه واضح دي نو گویا چې الله ﷻ پخپله واضح او محسوس دې «وَالَّذِينَ تَدْعُونَ» ای تدعونهم «مَا يَمْلِكُونَ مِنْ عِظَمِ» د کجهورې هډوکی کښ درې څیزونه وی. فتیل، نفیر، او قطمیر، اودادري واره په قلت کښ مبالغې لپاره راځی، فتیل هغه تار نه

وانی چې دکجهورې هډوکی مینځ لاره کښ وی، نقیر هغه داغ ته وائی چې د هډوکی په ظاهر، بالکل مینځ باندې وی، او قطمیر هډوکی نه تاؤ لفافې ته وائی

﴿إِنْ تَدْعُوهُمْ خُمِيرًا يَصْرِفُ بَتَانُوتَهُ رَاجِعَ دِي يَاتُولُو مَعْبُودَانُوتَهُ مَلَانُكُوتَهُ، جَنَانُوتَهُ،

عیسی ﷺ ته، ﴿لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ﴾ عدم سماع یادوجي ددینه ده چې دوی کښ استعداد د اوریدلو نشته ځکه چې جماد محض دی، یاداچه دخپلو عابدینو د عبادت نه اعراض کونکی اودیرلري دی اویاداچه الله ﷻ دهغوئ غوړونه محفوظ ساتلي دي دشرکیو، قبیحو الفاظو اوریدلو نه «روح» ﴿وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ﴾ یعنی که بالفرض والتقدیر واورې هم نوقبلولې نې شي، عدم استجابت نه مراد یاعدم قبول دې، یاورنه حاجت پوره کول اونفع رسول دي ﴿وَلَوْ أَنَّمَا فِي كُلِّ آلَةٍ مِمَّنْ يَنْتَفِرُونَ بِكَ كَفُرًا﴾ «تشرککم» مصدر مضاف دې فاعل ته، آی اشراکم اباهم، یعنی حاجت پوره کول اونفع رسول خولري خبره ده چې دقیامت په ورځ به دوی ستاسو د عبادت نه انکار کوي کفوله نملی: ما کتم ایانا تعبدون (یونس: ۲۸). ﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ﴾ مرادورنه ذات د الله ﷻ دې، خطاب حضور ﷺ ته دې یاهر سامع ته، یعنی څرنگه چې الله ﷻ دبتانو حال بیان کړواود هغوئ دالوهیت نفی نې اوکړه دغه شان نې بل څوک نشي کولی.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿إِنْ يَشَأْ

آي خلقو تاسو ټول ډير محتاجه يئ الله ﷻ ته، او الله ﷻ هم دې غني دې ستاينلې شويدي كچرې دالله ﷻ خوښه شي

يَذْهَبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

څنم به كړي تاسو اورا به ولي بل مخلوق نوې، اونه دې داكاريه الله ﷻ باندې گران اونشي بار كولي باراجتونكي بوج د بل جا.

وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جُنْحِهَا لَا يُجْمَلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ

او كچرې رالوبلې يودرونديارې خپل بارته نه به شي اوچتولې څوك ددې نه څه خيزاگر كه وي نې دې رشته دار.

إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۖ وَمَنْ تَزَكَّىٰ

بيشكه نه يره وي هغه خلقولره چې يريرې درب خپل نه په غيبه اوپابندي كوي د مونځ، اوچاچه خان پاك كړودگندگي دشرک نه،

فَاتِمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ ط وَاللّٰهُ الْمَصِیّرُ ﴿١٠﴾

نویسنده دې خان پاکوي د فاندې دخپل خان دپاره او خاص الله ﷻ ته مږخېدل دي
﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اسْكُرُوا أَنْفُسَكُمْ إِلَى اللَّهِ﴾ (۸) دليل عقلي دې په توحيد چې اې خلقو تاسو ټول په
هرڅه كېن الله ﷻ ته محتاج يئ. الله ﷻ بې نياز ه ذات دي. متصف دې په صفاتو د كمال
سره. لهذا دهغه نه علاوه ستاسو بل معبود نشته

سوال دلته، انتم، مبتداء او الفقراء، بى خبر دې مبتدا خبر چې كله دواړه معرفه وي نو د
تخصيص فاندوړ كوي. نو مطلب به داسي چې اى خلقو صرف هم تاسو بس الله ﷻ ته محتاجه
يئ. حالانكه ټول مخلوقات الله ﷻ ته محتاجه دي. جواب: دلته الفقراء باندې الف لام د مبالغې
دپاره دې. يعنې تاسو پرزيات محتاجه يئ. ستاسو په مقابلي كېن د نورو مخلوقاتو احتياج د
نېش برابر دې. ځكه چې تاسو په پيدائش، وجود او بقاء سره سره مال و دولت، لباس خوراك ته هم
محتاجه يئ. په خلاف د نورو مخلوقاتو نه چې مال دولت، لباس، كور و غيره ته ندي محتاج. او
بل دا چې انسان چونكه اشرف المخلوقات دې نو هغه ته خطاب اوشو او ضمناً ټولو مخلوقاتو
ته شامل دې.

﴿الْفَنِي﴾ مستغني ذات دې د هر چانه، ﴿الْحَمِيد﴾ ستايلې شويدي، ديكېن اشاره ده ديت الله ﷻ
صرف دانه چې مستغني دې او خلق ورته محتاج دي، بلكه د هغوئ حاجتو نو پوره كونكې هم
دې. ځكه چې حقيقي غنا داده چې حاجتونه ئې پوره كړي احسانات پرې او كړي. ليكن محتاجه
ورته نه وي

﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ﴾ داتخويف دنيوي دې، او دالله ﷻ دې نيازى بيان دې چې كچرته
او غواړي تاسو به فنا كړي او ستاسو په ځاى به يوبل مخلوق پيدا كړي چې هغه به ئې اطاعت
كونكې توحيد منونكې وي. ﴿وَيَأْتِي بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ يعنې نوې مخلوق به پيدا كړي چې ستاسو په
شان سر كشه به نه وي. ياد اچه نوې عالم او مخلوق به پيدا كړي تاسو به ورته ناآشنا يئ. ﴿وَمَا
ذَلِكَ﴾ يعنې داستاسو هلاكول او اتيان د خلق جديد الله ﷻ ته څه مشكل ندى.

﴿وَلَا تَرَوْا وَادًّا وَرَأَيْتُمْ أَخْرَجْتُ﴾ داتخويف اخروي دې، چې د قيامت په ورځ به ديو گناه كار د گناه

بوج بل خون نه شي اغستې. بلکه هر سرې به دخپل خپل گناه ذمه و اړسزاواري. ددې آيت کريمه او د سورة عنکبوت آيت ۱۳. ولېحملن انقام و انقلاص انقام. په مينځ کښ منافات نشته. ځکه چې هلته دضالين او مضلين ذکر دي. يعنې د هغو خلکو ذکر دي چې پخپله هم گمراه وي او نور خلق ئي هم گمراه کړي و نو نه غوښي به دخپل ضلالت بوج هم او چتوي او د اضلال بوج هم. او دلته کښ صرف دضالين يعنې د گمراهانو ذکر دي (روح). «وَإِنْ نَدَعُ ثِقَلَهَا إِلَى جِهَلِهَا مُثْقَلَةً صَفَتْ دې دمحذوف ای: نفس مثقلة، يعنې داسې سرې چې دگناهونو بوج پرې پروت وي هغه که بوج او چتولو دپاره خپل قريبي رشته دار هم رااو غواړي لکه پلار، خوي، ښځه، خاوند خپل. ليکن هغه به ورته انکار او کړي. داپه ظاهر کښ تکرار ښکاري په حقيقت کښ تکرار نه دي. ځکه چې ۱) په اوله جمله کښ نفې دحمل وه اجباراً، او پدې کښ نفې دحمل ده اختيار يعنې په منت او زارئ سره هم به هم يو کس دچا دگناه بوج پخپل سر نه اخلي. ۲) يابه اوله جمله نفې دحمل ده دټولو گناهونو چې محمول عنه بالکل بري شي او په دويمه کښ نفې دحمل ده دبعضي گناهونو لپاره د تخفيف (روح المعاني، «ولو کان ذا قربي» ضمير په کان کښ يا مدعو ته راجع دي. يعنې اگر چې هغه کس چې دې ئي رابلي. د ده د خپلوانو نه وي. بيا به ورله هم نيزدې نه راځي. او يا داعي ته راجع دي. يعنې اگر که دا رابلونکي د هغه رشته دار ولې نه وي خو بيا به ورله هم نيزدې نه رازي.

﴿إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ﴾ داتسلي ده نبي کريم صلي الله عليه وسلم ته او بشارت اخرويه دي. چې ستا تبليغ به هغه چاته فائده ورکوي چې دا مذکور صفات وي پکښ، ضدي او عنادي نه وي.

﴿يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ﴾ اول صفت دي. صيغه د مضارع راوړلو کښې اشاره ده دتجدد ته. چې هر وخت ئي د خشيت حالت وي او د خوف الهي ورسره استحضار وي. ﴿وَالْأَقْبَبُ﴾ نه مراد يابغيرد ليدلو نه، دې يا خلوت او يواځي والې ورته مراد دي، يعنې دالله ﷻ د عذاب نه يريرې حال دا چې دوى عذاب ليدلې نه دي.

﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ دا دويم صفت دي. او د خشيت ثمره ده، صيغه د ماضي دپاره د تحقق او تيقن ده. يعنې خشيت كيفيت ئي دا وي چې دوى د الله ﷻ هر عبادت او حکم تعميل ته داسې تيار وي لکه چې بس دوى کړي وي، مونځ چونکه د ټولو نه اهم عبادت دې نو ځکه ئي

تخصیص اوشو ﴿وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ﴾ یعنی چاچی دَشَرک نه اود گناهونونه خان پاک کړونو خپل خان ته نئ فائده ورکړه. الله ﷻ ته به نئ رجوع کيږي نوبه تزکیه به ورته بهتره بدله ورکړي

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۖ وَلَا الظُّلُمُتُ وَلَا النُّورُ ۖ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ۖ

اوندي برابرېوند اوليدونکي. اونه تيارې اونه رڼا. اونه سورې اونه گرمې

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۗ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يُشَاءُ ۚ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ

اوندي برابرژوندي اونه مړي بيشکه الله ﷻ اوروي چاته چې نئ خوښه شي. اونه نشي اورولې

مَنْ فِي الْقُبُورِ ۚ إِنَّ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ۚ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا

هغه چاته چې په قبرونو کښ دي نه بې ته مگريره ونکې. بيشکه مونږ لېږلې نئ ته په حقه سره زيرې ورکونکې

وَنَذِيرًا ۚ وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ۚ وَإِنْ يَكْتُمُونَكَ

اوبړه ونکې اونه وږيو امتحېه مخکښ امتونو کښ مگر تير شوې وږيه هغې کښ برونکې اوکه دوي تاته دروغزن وائي نو صبر کړه.

فَقَدْ كَلَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

نوبه تحقيق دروغزن ويلي ووهغه خلقو چې مخکښ وؤددوي نه. راغلي ووهغوي ته رسولان دهغوي په واضحه معجزو سره.

وَالْزُّبُرِ ۖ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ۚ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۚ

اوبه صحيفوسره اوبه کتاب روښانه سره. تورات. بيا ونيول ما هغه خلق چې کفرني کړيو نو څنگه وؤعذاب زما.

﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ﴾ دې کښ مثالونه بيانېږي لپاره دَفَرق په مابین دَمَشوک چه ضدي اوعنادي دې اومؤمن کښ چې اهل خشيت والؤو نه دې. چې لکه څرنگه دامذکوره څيزونه برابرندي دغه رنگه کافراومؤمن هم برابرندي. ﴿الْأَعْمَى﴾ هغه مراد کافردي چې دغیر الله عبادت کوي دلئل دتوحيد اوقدرتونه دتوحيدورته نه ښکاري ﴿وَالْبَصِيرُ﴾ نه مراد مؤمن دې.

﴿وَلَا الظُّلُمُتُ وَلَا النُّورُ﴾ دويم لاه دتاکيد دپاره مکرر شو. ظلماتوته مراد تيارې دباطل يعني دکفر او شرک تيارې دي. اوتورته مراد نراحق يعني ايمان اوتوحيدده. ظلمات جمع او نور مفرد ذکرشو. ياددې وجې نه چې محاوره دغه شان ده ياداچه طريقې اولارې دباطل

ډیرې دي، او د هدايت او د حق لار يوه ده نو ځکه نور مفرد ذکر شو. والله اعلم

﴿وَلَا الظُّلُّ وَلَا الظُّرُورُ﴾ يعني نه ثواب اونه عقاب، يا ورنه مراد جنت او جهنم دي، حرور مبالغه د خړيعني شدة الحر، سموم هغه گرمي ته وائي چې د ورځي وي او حرور عام دې ورځې وي که د شپې (کشاف)

﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَخْيَارُ﴾ د ابل مثال دې چې لکه جوني او مړي برابرندی دغه شان مؤمن او کافر برابرندي. احياء ته مراد مؤمنان دي ځکه چې زړونه د دوی ژوندي وي په ايمان، او اموات ته مراد کافران دي ځکه چې زړونه د دوی مړه وي په کفر، يا ورنه علماء او جهلاء مراد دي، ﴿إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ﴾ يعني چاته چې الله ﷻ هدايت ورکول غواړي نو هغه ته د خبري اوريدلو او د الله ﷻ د آياتو قبولولو توفيق ورکړي د ﴿يُسْمِعُ﴾ مراد سماع قبول ده. ﴿وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾ بسمع کنس باء زائده ده لپاره د تاکيد، دې کنس وضاحت د مثال دې او مراد د سماع نه دلته هم سماع قبول ده، ځکه چې مطلق سماع خو کافرانو ته کيدله، نو مطلب دادې لکه څرنگه ته اې پيغمبره! مړو ته په کلام حق او رولوسره هدايت نه شي کولې او هغوی ته څه فائده نه شي ورکولې، ځکه چې هغوی د دارالعمل نه تلي دي، نو دغه شان حال د ضد او عناد کونکي کافرانو دې چې د دوی په زړو نو باندې مهرد جباريت لگيدلې دې، زړونه ئې مړه دي، ازلي بدبختي ئې په قسمت کنس ليکلې شويده، نو د هدايت موندلو نه محرومه دي. ددې بيان نه معلومه شوه چې ددې آيت د سماع الموتى سره هېڅ تعلق نشته، سماع الموتى خان له مستقلة مسئله ده چې دهغې تفصيل په سورة روم، نمل کنس تير دې.

﴿إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ﴾ يعني اې پيغمبره! ستا کار صرف يره ول دي د عذاب د الله ﷻ نه، هدايت ورکول چاته، د استاد مه واري نه ده، هغه د الله ﷻ کار دې.

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ تسلي ده حضور ﷺ ته. ﴿وَأَنْ مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ يعني په تير شوي خلقو کنس هم هر قوم ته نبي رالېږلې شويدې د هغوی ذمه واري هم صرف تبليغ کول وو د چا په اختيار کنس هم هدايت نه وو، نو دغه شان ته هم دې قوم ته رالېږلې شوې يې، نذير نه مراد دلته عام دې چې رسول وي يا غير رسول.

﴿وَأَنْ يُكَذِّبُوكَ﴾ د اهام تسلي ده، جزاء د شرط محذوفه ده، اې فلاغزن بتكذيبهم، يعني که دوی

ساځځځځ کوي. ايمان نه راوړي نوته مه خفه کيږه ځکه چې داسې سرکښه کفار د مخکښو انبياؤ په وخت کېښ هم وؤ حالانکه چې انبياؤ ورته واضح معجزات پيش کړي وؤ او هدايت والا کتابونه ئي ورته راوړي وؤ ﴿وَبِالْزُّبُرِ﴾ وېرې صحيفي لکه صحف ابراهيم عليه السلام ﴿وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ﴾ لکه تورا، انجيل، ﴿ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ﴾ تخويف دنيایو دې کافرانو ته

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا

آيا نه دي ليدلي تا چې بيشکه الله ﷻ راوړولی دي د آسمان نه اوبه بيا رااوباسلې دي مونږ پدې سره ميوې چې جدا جدا دي

أَلْوَانًا ۚ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيَضٌ وَمُحَمَّدٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ۝

رنگونه دهغو. اود غرونوڅه ټکړې سپينې دي اوڅه سرې دي. مختلف دي رنگونه دهغې اوڅه ټکې ډير توري دي

وَمِنَ النَّاسِ وَالْذَّوَابِ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ ۚ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ

اوبعضي دانسانانو ته اود ژنده سرونه اود ځناوونو ته مختلف دي رنگونه دهغوئ دغه شان بيشکه بربري د الله ﷻ نه

مَنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ۝

په بندگانو دهغه کښې عالمان بيشکه الله ﷻ زور اوړ. اوبخه کونکې دي

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ په توحيد نهم عبقلي دليل دي. چې الله ﷻ له آسمان

باران وړوي اوبيا ورسره مختلفې ميوې پيدا کوي، د غرونو پشان مضبوط مخلوق ئي پيدا

کړيدي بيا دهغې مختلفو حصو له ئي مختلف رنگونه ورکړي دي، دهغه شان انسانان

او ځناور ئي پيدا کړيدي او مختلف رنگونه ئي ورته عطا کړي دي داتول د الله ﷻ په وحدانيت

او قدرت دلالت کوي. ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ استفهام تقرير دي. يعني تا ليدلي دي ﴿مِنَ السَّمَاءِ﴾ نه

مراد جهت د آسمان دي. ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ﴾ التفات د غائب نه متکلم طرف ته لپاره د اظهار دکمال

قدرت د الله ﷻ دي. ﴿ثُمَّ زُرْتُمُوهَا أَلْوَانًا﴾ «الوانها» نه مراد اقسام هم کيدي شي، ځکه چې د

الوان اطلاق په انواعو او په اقسامو کيږي. يعني بيا ورسره الله ﷻ د ميوؤ مختلف اقسام

وانواع پيدا کړي دي لکه آم سيب، انډر، وغيره، اود مختلفو ميوؤ رنگونه هم مراد کيديږي

چې هرې ميوې له ئي جدا رنگ ورکړدي، او د يو نوع ميوې مختلف اصناف او رنگونه

مراد کیدې شي. چې يوه ميوه وي خوپه هغې کښ مختلف ښکونه او خوندونه وي. لکه سيب شو. ځنی شين وي ځنی سور وي. او ځنی زير وي او دهغه شان دهر يو خوند او ذائقه هم بدله وي

﴿وَمِنَ الْجَبَالِ جُدَدٌ ۖ﴾ «من الجبال» خبر مقدم دي «جدد» مبتدا مؤخر دي جُدَدُ جمع جَدَدٌ ده. دوضوح او امتياز معنی ورکوي. لارې ته وائی ځکه چې دادزمکې نوري حصی نه ممتاز ده وي. لکیرې ته هم وائی ځکه چې داهم يوشي کښ ښه واضحه ښکاری اودلته ترينه مراد د غرونو هغه حصی دی چې هغه رنگونو اختلاف په وجه د يوېل نه جدا او ممتاز ښکاری ﴿مُخْتَلِفٌ ۖ﴾ "مختلف" صفت دي د ﴿بَيْضٌ وَحُمْرٌ﴾ يعني سپين هم مختلف رنگونه دي. بعضی تک سپين لکه مرمر. بعضی دمالگې په شان سپين دي وغيره. دغه رنگه سور کښې هم مختلف رنگونه دي. يعني الله ﷻ تَن تَنها پخپل قدرت سره بعضی غرونه سپين پيدا کړيدي. بعضی سره دي او پدې کښ هم بعضی ډير سپين دي. بعضی کم. بعضی ډير سره دي. بعضی کم. او يا "مختلف" صفت دي د "جدد" يعني مختلف رنگونو والا حصی دی چې ځنی سپینی دی ځنی سرې او ځنې تکې تورې ﴿وَعَرَابٌ سُوْدٌ﴾ "غراب" جمع ده "غريب" ده په تور والی کښ مبالغې او تاکيد لپاره استعمالېږي. قياس تقاضه داده چې "سود غراب" ويیلی شوي وي. لکه اسود حالک. خو رعايت د فواصلو دوجې نه مقدم کړې شو (التحریر والتنویر)

﴿وَمِنَ النَّاسِ وَالْأَنْعَامِ ۖ﴾ دامتعلق دي دماقبل دليل عقلي سره. چې لکه څرنگه چې الله ﷻ مختلف رنگونو والاميزي او مختلف رنگونو والاغرونه پيدا کړيدي. دغه شان ئی انسانان هم مختلف رنگونو والا. ځناور هم مختلف رنگونو والا پيدا کړيدي. ﴿مِنَ النَّاسِ﴾ خبر مقدم دي. او ﴿مُخْتَلِفٌ ۖ﴾ مبتدا مؤخر دي.

فانده: ميوو اختلاف الوان کښ چونکه تجدد وي وقتا فوقتا تبديلی پکښ راځی نو ځکه هلته جمله فعلیه «فاخرجنه به ثمرات مختلفا الوانها» راوړلې شوه. چې داهم په تجدد او حدوث دلالت کوي او غرونو. ځناورو او دانسانانو رنگ کښ عام طور باندې تغير و تبديلی نه راځی نو ځکه دلته جمله اسمیه راوړلې شوه چې هغه په استمرار دلالت کوي.

﴿كَذَٰلِكَ ۖ﴾ اي: مثل الاراضي والنبات. مفعول مطلق تشبيهې دي. اي: مختلف الوان اختلافاً كانتا

کذالك، او يادا جدا جمله ده اي: کذالك الامر، او مابعد لپاره تمهيد دي چې خبره هم دغه شان ده غور پرې او کړه.

﴿ إِنَّمَا تَخْشَى اللَّهَ يَعْنَى اللَّه ﴾ داتفاوت صرف رنگونو پورې نه دي محدود کړي بلکه څنگه چې رنگونه کبني دوي مختلف دي دغه شان په خوف و خستيت کبني هم مختلف درجات دي چاته دخوف اعلى درجه حاصله ده او چاته کمه او مدار ددي په علم باندې دي چې چا سره څومره درجه علم وي دومره به ورسره خوف هم وي.

دا آيت زچردې مشرکانو ته چې دومره واضحه واضحه دلائل د الله ﷻ په واحدانيت او قدرت قائم دي دي باوجود دوي په الله ﷻ باندې ايمان نه راوړي او دهغه نه نه يريري، صرف مؤمنان چې هغوي ته د الله ﷻ ذات وصفات علم دي، هغه ايمان راوړي او هغه نه يريري دي آيت کبس داهل خشيت تعيين هم اوشو چې د هغې اجمالا ذکر په «انما تنذر الذين يخشون ربهم» کبس راغلي وؤ

دي آيت کبس دهر مؤمن چې هغه د الله ﷻ په ذات اوصفات جليله باندې ايمان راوړي فضيليت دي، خصوصا بيا په مؤمنانو کبس دعلماؤ و فضيلت بيان دي، چې څومره لوي عالم وي هومره به زيات د الله ﷻ نه خشيت والا وي، لکه حديث شريف کبس راغليدي "ان لاعلمکم بالله عزوجل واخشاکم له" [مسند احمد] حسن بصري رحمه الله فرماني چې عالم هغه څوک دي چې په خلوت جلوت دواړو کبس دالله ﷻ نه خوف کوي، اوچې دکوم خيزالله ﷻ ترغيب بيان کړي وي، نو هغه خيزده ته مرغوب وي اوچې کوم خيزدالله ﷻ په نيز باندې ميعوض نو دهغې نه ده ته نفرت وي حضرت ابن مسعود رحمه الله فرماني: ليس العلم بكثر الحديث ولكن العلم عن كثرة الخشية، يعني ډيري خبرې کول علم نه دي، بلکه ډيره يره او خشيت علم دي، يو صحابي ربيع بن انس رحمه الله فرماني "من لم يخش فليس بعالم" مجاهد رحمه الله فرماني: انما العالم من خشى الله، دي رواياتونه معلومه شوه چې عالم هغه نه دي چې صرف په عربي لغت، يا په علم النحو، علم الصرف اونورو فنونو کبس ماهروي، تقوي او خوف خدا پکبس نه وي (روح، ابن کثير وغيره)، ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ عَلِيمٌ﴾ دي دوجوب دخشيه.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَلْقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا

بيشکه هغه خلق چې لولي کتاب دالله ﷻ قرآن او پابندي کوي دمونغ او خرچ کوي دهغې نه چې ورکړي دي مونږ هغوي ته په بڼه

وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ ﴿١٠﴾ لِيُوقِدَهُمْ أُجُورَهُمْ

اوبہ نیکو دامد سستی دداسی سودا چي چرتہ بہ ہم زبان نہ مومی خکے چي پورہ بہ ورکوي اللہ دوي نہ اجر نہ ددوي

وَيَزِيدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿١١﴾ وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ

اوزيات بہ ورکوي دوي تہ دفضل خيل نہ، بیشکہ اللہ ﷻ بخشنکي قدر دان دي اوفعه چي وحی کریدہ مونہانہ

مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ

دکب نہ هغه حق دي تصديق کونکي دي دغه کتابونہ چي مخکن دي دده نہ، بیشکہ اللہ ﷻ

بِعِبَادِهِ تُحْيِي بَصِيرًا ﴿١٢﴾

پہ خپلو بندگانو یقینا چي خبردار دي ليدونکي دي

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ﴾ دابشاره اخروي دي لپارہ دمومانواو دهغوي بعض اوصاف

بيانيري چي دوي دقرآن تلاوت کوي اودهغي په احکامو باندې عمل کوي، مونخ قائمي، مال خرچ کوي، نو دوي تہ بہ اللہ ﷻ خامخا ددوي دعملونو پورہ پورہ اجر ورکوي

﴿الَّذِينَ﴾ اسم موصول اسم دي دآن او خبر ورله «يَرْجُونَ تِجَارَةً» ﴿يَتْلُونَ﴾ كِتَابَ اللَّهِ ﴿﴾ دآلله ﷻ

دکتاب نہ مراد قرآن دي، تلاوت اونفس قرائت کنس فرق دي، تلاوت کنس اتباع معنی هم

ملحوظہ ده، خکے چي ددا تلا يتلو بمعنی داتباع نہ ماخوذ دي، نو دي لحاظ سره تلاوت په

درې امورو باندې مشتمل دي: (۱) صرف الفاظ لوستل (۲) په معنی خان پوهه کول، خکے چي

اتباع بغیر فهم د معنی نہ نشي کيدي (۳) بيا ورباندې عمل کول ﴿يُزَكِّيهِمْ﴾ يعني په پتہ

اوبنکاره، يا ﴿سَرَّ﴾ دشيبي ﴿عَلَانِيَةً﴾ دورخي،

﴿يَرْجُونَ تِجَارَةً﴾ يعني پدي عبادتونو ناز او فخر نہ کوي او نہ پدي باندې اجر و ثواب خپل

استحقاق گنري بلکه دي عبادتونو باوجود دآلله ﷻ دَعَذَابِ يَرَوُهٗ وَرْسَرِهٖ وَي، اودي سره سره

داسي سودا اميد ئي هم وي چي هغي کنس چرتہ تاوان نشته، چي هغه دآخرت ثواب او جنت دي

﴿لِيُوقِدَهُمْ أُجُورَهُمْ﴾ دايامتعلق دي ﴿لَّنْ تَبُورَ﴾ پوري، يعني داتجاره دضائع کيدلونه خکے محفوظ

دي چي اللہ ﷻ ددوي دعملونو پورہ پورہ اجر ورکوي، يامتعلق دي په محذوف پوري، اي فعلوا

ذَٰلِكَ يُوفِيهِم أَجْرَهُمْ (روح) يَهْنِي دَوَى نِيكَ عَمَلُونَه پدې وجه كوي چې انه جنت ورته اجر ورکړي
 ﴿وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ٭زيادات د فضل نه مراد يا ورله حسنات مضاعف کول دي. يا قبول لږ د
 شفاعت د دوى دي په حق دهغه چا کښ چې چاورسره احسان کړي وي. بعضي وائي دينه مراد
 ديدار الهی دې رزق الله بفضله (روح) ﴿إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ تعليل دې د مافيل. يعنی ډير مغفرت
 کونکې دې د دوى نه چې کومى خطاگانې شوى دى هغه ورته معاف کوي. او قدر دان دى.
 عبادت گزاروله دهغوئ استحقاق نه زيات اجر و نه ورکوي

﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ ٭دادليل وحى دې په توحيد او دفرآن حفايت اثبات دي.
 يعنى کومې خبرې ته دوى ته کوي دامونيو تاته وحى کړيدى او بالکل حق خبرې دى. مخکينى
 کتابونو کښ هم دهغه شان خبرې وې ﴿مِنْ بَيِّنَاتِهِ﴾ ٭د ﴿الْكِتَابِ﴾ نه مراد قرآن دى. يا ﴿مِنْ﴾
 تبعيضه دى. د ﴿الْكِتَابِ﴾ نه مراد جنس کتاب دى. يعنى خپلو کتابونو کښې چې کوم کتاب
 وحى تا ته کوو. او يا ﴿مِنْ﴾ ابتدايه دې او ﴿الْكِتَابِ﴾ نه مراد لوح محفوظ دى. يعنى لوح
 محفوظ نه چې کومه وحى تاته کيږي (روح) ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ٭د مشرکينو اشکال جواب دى.
 مشرکينو به وئيل چې «لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم» کچرته دا قرآن حق دى نو يو
 غم او صاحب حيثيت کس باندې ولې ندې نازل شوې الله جنت فرمائى چې دا د خامرضى ده.
 ځکه خپل بندگان ښه پيژنم. دهغوئ احوالونه خبر او دهغوئ مسلسل نگرانى کوم. ماته ښه
 پته ده چې څوک د دې لائق او اهل دى او څوک نه. نو اې نبى! ماتاله دا قرآن درکړيدى او نه
 مې دې شرف نه مشرف گرځولې نى.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا

بيا به ميراث کښ ورکړو مونږ کتاب هغه خلکو ته چې غوره کړيدي مونږ به سبب دايمان. د بندگانو خپلونه

فَرِيقَهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَآخَرُ طَائِفَةٍ لِيُؤْذِنُوا بِالْحَدِيثِ

نوبعضي د دوى نه طائفه کونکى دې په خل خان. او بعضي د دوى نه درسمانه دي. او بعضي د دوى نه وړاندې کيدونکى دى ننگونه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ۖ ذَلِكُمْ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ۝ جَنَّتْ عَنْنِي يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ

په توبه دالله ښه سره. دا فضل لوی دی ددوی دپاره جنونه دي داقتامت داخليږي به دوی هغې ته اغوستولی به شي

فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ نَهْشٍ وَزُلُفًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ۝

دوی ته به جنت کښ دباوگانو ښکري، دسرو زرو او وراغستولی کيږي به ورته ملغري. او جامی ددوی به په جنت کښ ريښم وي

﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا آلَکَیْبَ﴾ نبي کریم ﷺ باندې دقرآن ورکولو احسان واکرام نه بعد اوس پدې امت باندې فضل واحسان ذکر کيږي چې دوی الله ﷻ امت قرآن او گرځولو. ﴿ثُمَّ تَهَارَخُوا لِبَارِهِ دِي﴾ يعنی غټ فضل خومي په تادا او کړو چې تاله مې قرآن درکړو او بيا مې په دې امت او کړو چې دوی مې امت قرآن او گرځولو. ﴿أَوْرَثْنَا﴾ پمعنی د اعطينا دې ځکه ميراث هم عطاوي، بعض وائی پمعنی داخرنا دې. معنی داده چې مونږ مؤخرکړو قرآن د ايم سابقونه او دې امت ته مو ورکړو لپاره داکرام او اعزاز زادالمسير روح، ﴿الکَیْبَ﴾ مفعول ثاني د ﴿أَوْرَثْنَا﴾ دې او ﴿الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا﴾ ورله مفعول اول دې. دينه مرادنبی کریم ﷺ امت دې، مفعول ثاني مقدم شويدي لپاره د قصد تعظيم او تشريف. دجمهوروپه نيزد ﴿الکَیْبَ﴾ نه مراد قرآن دې.

﴿فَعَيْنُهُمْ ظِلَالٌ يَلْفِيهِ﴾ دې کښ د الذين اصطفينا تقسيم دې دقرآن سره طرز عمل په اعتبار سره. (۱) ظالم نفسه: دينه مراد هغه خلق دې چې دقرآن په احکاماتو عمل نه کوی دفرائضو او واجباتو پابندي نه کوی او حرامونه اجتناب نه کوی، دوی ته الله ﷻ ظالمان ځکه اونيل چې د ايمان او قرآن دولت ورکولو تقاضه داده چې دوی ته په جنت کښ دخول اولی نصيب شي. خو دوی پرې عمل اونه کړونو ځان ئی دسزا مستحق او گرځو او دالله ﷻ قانون مطابق به د هغې گناهونو سزا ميلاويږي او دهغې نه بعد به جنت ته ځي

(۲) مقصد دينه مراد هغه خلق دی چې د فرائضو او واجباتو پابندي کوی او حرام او مکروه تحریمی نه ځان ساتی خو د نفلو او مستحباتو اهتمام نه کوی. دهغه خلق به جهنم نه په سلامتيا کښ وي

(۳) سابق بالخيرات: دينه مراد هغه خلق دی چې د فرائضو او واجباتو پابندی او حرام او مکروه تحریمی نه اجتناب سره سره نفلی عبادتونو او مستحباتو هم پوره اهتمام کوی او

مکروه نزيهې او بعض صورتونو کښ دځنې مباحاتو نه هم ځان ساتي. سابقين خو سابقين دي او الله ﷻ په دځپل شان مطابق دوي له اجر و نه درکوي. کما قال تعالى والسابقون السابقون.

«سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ هَسْرَهُ» (يَاْذَنْ اَللّٰهُ) دې لپاره ذکر شو چې څوک دا اونه واني چې دا دده داسې کمال دې بلکه داصرف د الله ﷻ فضل دې او هغه ور له آسانه کړيده

فائده پدې درې وارواصنافو کښ «لَنْفَسَه» مقدم شو. وجه ياداده چې ظالمين يعني نافرمانه ديريدي په نسبت سره اطاعت کونکو ته. کما قال تعالى: وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ (الباء) يا چا ويلي دي ظالم څکه مقدم شو چې دالله ﷻ رحمت نه اميده نه شي. او «سَابِقٌ» څکه مؤخر شو چې په عمل باندې په خود پسندئ او عجب کښ واقع نه شي.

«ذَلِكَ» مشاراليه يا وصف اخير دې. يعني داسبق نيكيانو ته دالله ﷻ دطرفه لوى فضل دې. يا مشاراليه اصطفاؤه. يا مشاراليه دكتاب الله وارث گرځول دي. يعني څوک چې دالله ﷻ دكتاب وارث شي نو دادالله ﷻ دطرفه لوى فضل دې.

«جَنَّتُ عَدْنٍ» دا بشارت دې مؤمنانو ته «جنت» خبردې دمبتداء محذوف اى لهم جنت عدن. يا مابتداء دې او «يَدْخُلُونَهَا» نى خبراول دې «يُخَلَّدُونَ فِيهَا» نى خبرثاني دې. ضمير دجمع په «يَدْخُلُونَهَا» کښ مذکوره درې وارواصنافو ته راجع دې. يعني دې درې واروسره وعده دجنت ده. حضرت عمر ؓ يوځل دآيت اولوستلو او بيانى اوفرمايل: قال رسول الله ﷺ: سَابِقًا سَابِقًا. مقتصداناج. وظالمنا مفعول له يعنى سابقين خو هسى سابقين دى دهغوئ خبره مه کوه. مقتصد هم به الله ﷻ عذاب نه بچ کړى او ظالم به اگرچې جهنم ته ځى. خو بلىآخربه نى راوباسى او جنت کښ به نى داخل کړى (قرطبي).

دغه شان حضرت ابودرداء ؓ فرمائى مادحضور ﷺ نه واوريدل چې قال الله تعالى: «ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُاذِنُ اَللّٰهُ» فاتماالذين سبقوا فاولئك يدخلون الجنة بغير حساب، يعنى سابقين بالخيرات به بغير حساب به جنت ته داخليري. واماالذين اقتصدوا فاولئك الذين يحاسبون حساباً يسيراً، يعنى دمقتصدينوسره به اسان حساب كيږي اوهرچې دريم قسم دې يعنى ظالم لنفسه نودوي به اول په ميدان محشرکښ

حصار کړی شي بيا به نى الله ﷻ پخپل رحمت سره جنت ته داخل کړي نو دوى به وائى احمده الذي اذهب عنا الحزن (ابن کثير) په روايت کښ دې چې دوى به په شفاعت دنيي اکرم ﷺ سره جنت ته داخل کړي شي. نو ددې رواياتونه معلومه شوه چې وعده د دخول جنت ذکر شوي درې واړه قسمه خلقو لپاره ده

﴿يُحْمَلُونَ فِيهَا﴾ يعنې دې درې واړه به د سرو زرو کالي وراغستولې کيږي. ابو هريره ؓ نه روايت دې چې مؤمن ته به تر هغه خايه پورې کالي وراچولې کيږي تر کومه ځای پورې چې داودس اوبه رسيږي.

﴿مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ تَبَعِيزٍ﴾ دې، اى مجلون بعض اساور (روح) گوياکه دې بنگر و ته به امتياز او تفوق حاصل وي بعض وائى «مِنْ زَانِدَةٍ» دې، «مِنْ دَمَرٍ» «مِنْ بَيَانِيَةٍ» دې. ﴿وَلَوْلَا﴾ عطف دې په محل د ﴿مِنْ أَسَاوِرَ﴾ اى «يُحْمَلُونَ فِيهَا لَوْلَا» (روح) بعض وائى مفعول دې د فعل محذوف اى ويژتون لولوا. په حديث کښ دې چې دوى په سرو باندې به د ملغرو تاجونه وي چې د ټولونه ادنى ملغره به د مشرق او مغرب مابين روښانه کوي (ترمذي) ﴿وَلِبَاسُكُمْ فِيهَا خَيْرٌ﴾ يعنې خالص رېښم به دوى لباس وي. په حديث کښ دې: «مِنْ لَبَسِ الْحَرِيرِ فِي الدُّنْيَا» بلبس فى الاخرة (ابن کثير) چاچه دنيا کښ دريښم لباس واچولو آخرت کښ به نى نه اچوى، او بل حديث کښ دې: «مِنْ لَبَسِ الدُّنْيَا» لکم فى الاخرة. دا د کافرانو لپاره دنيا کښ دې او مؤمنانو له په آخرت کښ

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَتَقَبَّ عَنَّا الْحَزْنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا

او وائى به دوى، ټول صفتونه د ځدائى توب الله ﷻ لره دي هغه الله ﷻ چې لرې نى کړو مونږ نه غم، بيشکه رب زموږ

بَغْفُورٌ شَكُورٌ ۚ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ

خامخاښنه کونکې قدر دان دې، هغه الله ﷻ چې کوز نى کړو مونږ کور د هميشه اوسائى اوسيدو، ته په خپل فضل سره.

لَا يَمَسُّنَا فِيهَا تَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

نه به رسيږي مونږ ته پدې کښ تکليف اونه به رسيږي مونږ ته پدې کښ ستوماني، او هغه خلق چې کفر نى کړيدې

لَهُمْ تَذَرُّ جَهَنَّمَ لَا يُقْطَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا

دوئ دياره اور جهنم دي. فيصله به نهي كولې. بدوئ باندې چې مړه شي اونه به سي سېكډلي ددوئ نه د عذاب جهنم نه.

كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ كُلَّ كَافِرٍ ۖ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا

دغه شان مونږ سزاور كوؤهرناشكړه ته كافرته، اودوئ به چغې اوباسي په جهنم كېن، «وانى به» اى ربه زمونږ،

أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ۖ

اوباسه مونږه جهنم نه، چې عمل او كړو مونږ نيك غير د هغې نه چې مونږ كولوپه دناسكې

أَوَلَمْ نُنَعِّزْكُمْ مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ

الله ﷻ به ورته اوائى، ايا عمرته وو دركړې مونږ تاسوته دومره چې نصيحت به كېن حاصلولى ش

مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ فَلْيُؤْمَرُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ۖ

هغه جاجه نصيحت ئى قبولولو، اوراغلې وژناسوته يره ونكې نوڅكې عذاب، نوښته دي دياره دظالمونو هېڅ مددگار

وَقَالُوا لَنُحْمَدُ اللَّهَ بِمَا ضَايَ بِمَعْنَى دَمَضَارِع دده، اى بقولون روح، يعنې اهل جنت به جنت نه

داخليدلو وخت كېن وائى چې شكر دې دالله ﷻ چې دهر قسمه غم نه ئى مونږېې غمه كړو.

تعبير ترينه په ماضي سره دوجي دتيقن نه اوشو ﴿الْحَزَنُ﴾ حزن نه مراد سختى دقيامت دي. ابن

عباس ؓ وائى حزن النار ورنه مراد دې، بعض وائى حزن الموت دي. نودابه په هغه وخت كېن

وائى كله چې موت ذبح كړې شي، اولى داده چې هر قسمه حزن ددنيا او آخرت ورنه مراد دى. په

حديث كېن دي: لَيْسَ عَلَىٰ أَهْلِ لَالَةِ الْآلَةِ وَحْشَةٌ فِي قُبُورِهِمْ وَلَا فِي نُشُورِهِمْ، وكانې انظرالى اهل لاله الا الله وم

ينفضون التراب عن رؤسهم ويقولون الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن (ابن كثير). ترجمه په لاله الا الله والوؤ

باندې به نه قبر كېن وحشت وى او نه دقبر نه پورته كيدو وخت كېن، گويا څه هغه منظر وينم

چې لا اله الا الله والا دخپلو سرونو نه خاورى څنډوئى اودا آيت به تلاوت كوى الحمد لله الذي

اذهب عنا الحزن ﴿إِن رَّبَّنَا لَغَفُورٌ دال اول دوؤصنفي نو لپاره، ﴿شُكْرُهُ﴾ دصنف ثالث لپاره

﴿ذَارِ الْآفَاقَةِ﴾ مصدر ميمي دي، يعنې دارالاقامة، هميشه لپاره دپاتې كيدو ځاى. ﴿لَا يَمُنَّا

فِيهَا نَصَبٌ، اى نَصَبٌ سَتَرِي والى اومشقت ته وائى او ﴿لُغُوبٌ﴾ هغه فور او سومائى ته وائى چې د تعجب نه پيداشي. نفي د سبب اگرکه چې مستلزمه وي نفي د سبب لره مگر د مبالغې د پاره صراحه نفي او کړى شوه ﴿نَصَبٌ﴾ جسماني ستر تيات ته او ﴿لُغُوبٌ﴾ روحاني نفساني ستر تيات ته وائى ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ د اتخويف اخروي دې کافرانو ته چې دوى به ټول عمر په جهنم کېن پراته وي نه به پرې موت راځي چې د عذاب نه خلاص شي اونه به ورنه په عذاب کېن څه کمي کيږي.

﴿وَهُمْ يُضْطَرُّونَ فِيهَا﴾ اى يستغيثون بشدة وعويل (جلالين) يعنې د اکافران به تيزي ناري سوري وهي په جهنم کېن فرياد به کوي په ژړا انگولاسره ﴿زُنُتًا﴾ اُخْرَجْنَا هغوى ورنه مخکېن مقدار دې، يعنې دوى به غواړي چې مونږ جهنم نه رااوباسلى شو د نيافته واپس کړې شونږ بيا به مونږ نيك عملونه او کړو ﴿تَعْمَلُ صَالِحًا﴾ جواب امر دې ﴿غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾ يعنې شرک به نه کوو، ﴿اَوَلَمْ نُنْعِمْكُمْ﴾ د دوى درخواست جواب دې، فيقال لهم ورنه مخکېن مقدار دې، بطور تجربه ورته د الله ﷻ د طرفه جواب ورکړې شي چې آيا مونږ تاسو ته دومره عمر نه وؤدرکړې چې حق مو پکېن پيژندلې وي او توحيد موقبول کړې وي؟ دينه باوجود چې تاسو ايمان نه راوړو نو بيا مو هم ستاسو نه دايمان راوړو اميد نشته بس جهنم کېن اوسئ

«ما» ظرفيه ده يا موصوفه او يا موصوله ده، يعنې دومره زمانه او عمر راجح قول دادې چې دينه څه مخصوص مدت او عمر نه دې مراد بلکه هر مکلف انسان باندې ضرور بضرور دومره وخت تير يږي چې پکېن غور و فکر او کړى او حق ورته واضح شى او دهغه شان خامخا داسى څه سره واسطه راځي چې هغه دده لپاره داعى د حق وى او دانسان عمر چې څومره زيات يږي دومره وزته دامواقع زياتې ميلايږي، دي وجهى نه . په حديث کېن دي اعذر الله تعالى لى امرې اخر عمره حتى بلغ ستين سنة بخاري وغيره، ﴿وَجَاءَكُمْ﴾ التذير نه مراد پيغمبران او دهغوئ نائبان او وارثان دى چې هغه داعيان د حق وى دينه مراد هغه مختلف حالات هم کيدى شي چې هغه دانسان پام آخرت طرف ته گرځوى، لکه بيمار شوي، عمر زياتيدل شو، دې وجهى نه بعض مفسرينو نذير نه مراد په گيره کېن سپين ويخته لگيدل اغتسى دى او څو ترينه دنوسى پيدائش اغتستې دې، خلاصه دا چې تذير هر هغه چاته وئيلى کيږي چې انسان آخرت طرف ته متوجه کړي، خواه هغه پيغمبر او دهغه نائبان وى يا نور حالات د ژوند وى

فِيهَا تَصَبُّهُ أَي تَعْبُ، تَصَبُّ سَتْرِي وَالْيَا أَوْ مَشَقَّتْ تَهْ وَأَنَّى أَوْ «لُغُوبٌ» هَفَعَهُ فَتَوَرَّ أَوْ سَوَمَانِي تَهْ وَأَنَّى
 جِي دَتَعْبُ نَهْ پیداشی. نَفِي دَسَبُّ اِگَر کِه جِي مَسْتَلَزِمَهْ وَي نَفِي دَسَبُّ لَرَهْ مَکَر دَمَالِغِي دِپَارَهْ
 صِرَاحَهْ نَفِي أَوْ کَرِی شَوَهْ «تَصَبُّ» جِسْمَانِي سَتَرِیَاتَهْ أَوْ «لُغُوبٌ» رُوحَانِي نَفْسَانِي سَتَرِیَاتَهْ وَأَنَّى
 «وَالَّذِينَ كَفَرُوا» دَاتَخْوِیْفْ اِخْرُوي دِي کَافِرَانَو تَهْ جِي دَوُّ بَهْ تَوَلْ عَمَرِیَهْ جَهَنَّمْ کِنِسْ پِرَاتَهْ وَي
 نَهْ بَهْ پَرِی مَوْتِ رَاخِي جِي دَعَابْ نَهْ خِلَاصْ شِي اَوْنَهْ بَهْ وَرَنَهْ پَهْ عَذَابْ کِنِسْ خَهْ کَمِي کِیَرِي.
 «وَهُمْ يَمْضَرَحُونَ فِيهَا» ای یَسْتَفِثُونَ بِشِدَّةٍ وَعَوِيلٍ (جَلَالین) یَعْنِي دَاکَافِرَانْ بَهْ تِيزِي نَارِي سُوْرِي
 وَهِي پَهْ جَهَنَّمْ کِنِسْ فَرِيَادَهْ کُوي پَهْ ژَا اَنگُولَا سَرَهْ «وَنُتْنَا أَخْرَجْنَا» بِقُولُونْ وَرَنَهْ مَخْکِنِسْ مَقْدَر
 دِي، یَعْنِي دَوُّ بَهْ غَوَارِي جِي مَوْنَرِ جَهَنَّمْ نَهْ رَا اَو بَاسَلِی شَوْدِیَاتَهْ وَاپَسْ کَرِی شَوْنُوبِيَا بَهْ مَوْنَرِ
 نِيکْ عَمَلُونَهْ اَو کَرُو. «نَعْمَلُ صَالِحًا» جَوَابْ اِمْرَدِي «عَقَرُ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ» یَعْنِي شَرکْ بَهْ نَهْ کَوُو.
 «أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ» دَدَوُّ دِرْخَوَاسْتْ جَوَابْ دِي، فَيَقَالْ لَهْمْ وَرَنَهْ مَخْکِنِسْ مَقْدَر دِي. بِطَوَرِ زَجْرَهْ وَرَتَهْ
 دَالله ﷻ دَطَرَفَهْ جَوَابْ وَر کَرِی شِي جِي آيَا مَوْنَرِ تَاسَوْتَهْ دَوْمَرَهْ عَمَرَنَهْ وَؤَدِر کَرِی جِي حَقْ مَو
 پَکِنِسْ پِيزَنْدَلِي وَي اَو تَوَحِيد مَوْقُول کَرِی وَي؟ دِينَهْ بَا وُجُودْ جِي تَاسُو اِيْمَانْ نَهْ رَا وُرُو نُوْبِيَا مَو
 هَمْ سَتَاسُو نَهْ دَا اِيْمَانْ رَا وُرُو اَمِيدْ نَشْتَهْ بَسْ جَهَنَّمْ کِنِسْ اَو سِي
 «مَا» ظَرْفِيَهْ دَهْ يَا مَوْصُوفَهْ اَو يَا مَوْصُولَهْ دَهْ، یَعْنِي دَوْمَرَهْ زَمَانَهْ اَو عَمَرْ رَاجِحْ قَوْلْ دَادِي جِي
 دِينَهْ خَهْ مَخْصُوصْ مَدَتْ اَو عَمَرْ نَهْ دِي مَرَادْ بَلْکِهْ هَر مَکْلَفْ اِنْسَانْ بَا نَدِي ضَرُورِ بَضُرُورْ دَوْمَرَهْ
 وَخْتْ تِيرِيَرِي جِي پَکِنِسْ غُورُوفِکَرْ اَو کَرِی اَو حَقْ وَرَتَهْ وَاضَحْ شِي اَو دَهْغَهْ شَانْ خَامَخَا دَاسِي
 خَهْ سَرَهْ وَاسْطَهْ رَاخِي مِي هَفَعَهْ دَدَهْ لِيَارَهْ دَاعِي دَحَقْ وَي اَو دَا اِنْسَانْ عَمَرِ جِي خَوْمَرَهْ زِيَا تِيرِي
 دَوْمَرَهْ وَزَنَهْ دَا مَوَاقِعْ زِيَا تِي مِيلَا يَرِي، دِي وَجْهِي نَهْ. پَهْ حَدِيثْ کِنِسْ دِي اَعْدَالله تَعَالٰی اَلِي اِمْرِي
 اِخْرَعَمَرَهْ حَتّٰی بَلِغْ سِتِّينَ سَنَةٍ بِخَارِي وَغِيْرَهْ «وَجَاءَكُمْ اَلنَّذِيرُ» نَذِيرَهْ مَرَادْ پِيغْمَبِرَانْ اَو دَهْغَوُّ نَائِبَانْ
 اَو اَوْرَثَانْ دِي جِي هَفَعَهْ دَا عِيَانْ دَحَقْ وَي دِينَهْ مَرَادْ هَفَعَهْ مَخْتَلَفْ حَالَاتْ هَمْ کِيدِيشِي جِي هَفَعَهْ
 دَا اِنْسَانْ پَامْ آخِرْتْ طَرَفْ تَهْ گَرُخُو، لَکِهْ بِيْمَارِي شُوِي، عَمَرْ زِيَا تِيدِلْ شُو، دِي وَجْهِي نَهْ بَعْضْ
 مَفْسَرِينُو نَذِيرْ نَهْ مَرَادْ پَهْ گِيْرَهْ کِنِسْ سِيپِيْنْ وَيَخْتَهْ لَگِيدِلْ اَغْتَسِي دِي اَو خُو تَرِيْنَهْ دَنُوسِي
 پِيدَاشْ اَغْتَسِي دِي، خِلَاصَهْ دَا جِي تَذِيرْ هَر هَفَعَهْ چَا تَهْ وِثْلِي کِیَرِي جِي اِنْسَانْ آخِرْتْ طَرَفْ تَهْ
 مَتَوَجِهْ کَرِي. خَوَاهْ هَفَعَهْ پِيغْمَبِرْ اَو دَهْغَهْ نَائِبَانْ وَي يَانُورْ حَالَاتْ دَرُونْدُو

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ هُوَ الَّذِي

بيشكه الله ﷻ عالم دي په غيب د آسمانونو او د زمكې، بيشكه الله ﷻ به بوه دي په خبرو د سينو باندې، الله ﷻ هغه ذات دي

جَعَلَكُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۚ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ

چې گرځولي يئ تاسو خليفه گان په زمكه كښ، پس هغه څوك چې كفرئ وكړ نو به هغه دي وبال د كفر دهغه، او نه زياتوي كافرانولره

كُفْرَهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۚ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرَهُمْ إِلَّا خَسَارًا ۝ قُلْ أَرَأَيْتُمْ

كفر كول دهغوئ په نزد رب دهغوئ مگر غصه، او نه زياتوي كافرانولره كفر كول دهغوئ مگر تاوان، او وايه ته خبر اكرئ

شُرَكَاءُ كُمْ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ أَرَأَيْتُمْ

د شرېكانو ستاسو هغه چې سوالونه كوي تاسو دهغوئ نه ماسو د الله ﷻ نه، او بشاني ماته

مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا

چې څه حصه پيدا كړې ده دوي د زمكې نه، يادوي لره شركت دي په اسمانونو كښ، يا وركړيدي مونږ دوي ته كتاب

فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْهُ ۚ بَلْ إِنَّ يَعِذُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ۝

نودوي په واضح دليل دي د دغه كتاب نه، بلكه نه كوي وعده ظالمان يو بل سره مگردوه كوي

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ۱۰، دليل عقلي دي په توحيد، دي كښ

د الله ﷻ د غيب دانئ ذكر دي چې صرف الله ﷻ د آسمانونو او د زمكې په هر پټ څيز باندې عالم

دي، او د سينو په رازونو باندې خبر دي لهذا صرف الله ﷻ د هر چا لپاره كار ساز او گټورئ او په

وخت د مصائبو كښ صرف دهغه نه غواړئ، دغه شان دا آيت تعليل دي ما قبل دپاره چې الله ﷻ

په هر څه عالم دي، كچرته دوزخيان دنيا ته واپس هم كړي شي بيا به هم نيك عمل نه كوي.

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ دَاعِيَ غَيْبِ دِي اِيْمَانِ تِه، چې مونږ په زمكه كښ تاسو خپل خليفه گان

گرځولي يئ لهذا په خپله هم ايمان راوړئ او نور وته هم د دي دعوت وركوي كفر مه كوي كفر

كښ ستاسو نقصان دي، ﴿خَلِيفَ﴾ د خليفه جمع ده نائب اوقا نبقام ته وائي، يعنئ زمكې او

كانات انتظام وانصرام مې درته حواله كړې دي او هغې كښ د تصرف اجازت مې دركړې

وَمَكْرُ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ

سب به بیرونه و دعو او به راجعه کبری، مکر بد مکر به کونکی دهغه باندی، نو دوی ننظر نه کوی مکر د طریقې د اولیو.

فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ۝

نور گز او به نه مومی نه د طریقې د الله ﷻ لره بدلیلدل، او هر گز او به نه مومی نه د طریقې د الله ﷻ لره، گرځیدل.

«إِنَّ اللَّهَ يُبَدِّلُ الْأَمْثَالَ وَالْأَرْضَ» (۱۱) دلیل عقلي دې په توحید، چې حفاظت کونکې د آسمانونو او زمکې صرف الله ﷻ دې، الله ﷻ نه ماسوی نی بل څوک حفاظت نشي کولی. لهذا مبعود، حاجت روا هم صرف الله ﷻ او گنړی، «يُفْسِدُ» مراد د امساک نه حفاظت کول اوساتل دي «أَنْ تَزُولَ» مفعول له دې ای کرامه ان تزلوا یا لا تزلوا، تزلال نه مراد دهینت موجوده نه بې ځایه کول او منتقل کول دي، یا ورته مراد زلزلې راوستل دي «وَلَنْ زَالًا» موطنه للقسم دې، «إِنْ أَمْسَكْتُمْ» ان تافیه دې، قرب قیامت ته چې کله په اسمانونو او زمکې زلزلې راشي نوبیا به نی بل څوک حصار ولې نشي، «يَنْ بَعْدَهُ» بعد د تلته په معنی د سوی سره دې ای من سواه جل جلاله (جلالین)، «إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا» یعنی بې شکه الله ﷻ حلم والادې نو د مشرکانو په تعذیب کښ جلدی نه کوي او چې څوک توبه او باسي نو توبه نی قبلوي، حالانکه مقتضی د شرک داوه چې د انظام نی ټول درهم برهم کړې وې.

«وَأَنصِرُوا لِلَّهِ مَا دَرَجَدِي قَرِيش مَكُوتَه» او تخويف اخروي دې، قریشوته چې کله معلومه شوه چې اهل کتابو یعنی يهود او نصاری، د خپلو انبیاء کرامو تکذیب کړې وو نو او نی ونیل چې په دوی دې لعنت وي چې د خپلو انبیاء کرامو تکذیب ئې او کړو، په الله مودې قسم وي کچرته مونږ ته رسول مبعوث شي نومونږ به د خپل نبی دیر زیات اطاعت کوو، د مخکښ خلقو په شان تکذیب به ئې نه کوو، لیکن چې کله حضور ﷺ تشریف راوړو، نبوت ورته ملاؤ شو نو بیانی ورسره عداوت، نفرت شروع کړو، او د حضور ﷺ خلاف ئې منصوبې شروع کړې نو د آیاتو نه نازل شو «مِنْ أَخَذِ الْأَمَامِ» الف لام د عهد لپاره دې، معهودې سره تکذیب کونکي امتونه دي، یا د استغراق لپاره دې، یعنی د هر هرامت نه به زیات هدایت موندونکي او اطاعت

کونکي يو . اَنَّمَا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ ضمير راجع دي فرستوته . د نذير ته مراد حضور ﷺ دي .

اَسْتَبْكَرًا فِي الْأَرْضِ دي کس درې احتمال له دي ۹. بدل دي د نفور نه ۲. مفعول له دي ۳. حال دي اي مستکبرين و مکر الشقي عطف دي په اَسْتَبْكَرًا بيا په نفور اضافت د موصوف دي صفت نه . يعني بد تدبير او مکر . مراد حضور ﷺ قتل کولو منصوبي دي وَلَا تَحْقِقْ اي لا ځيپت يا معنی د لا ځيپ دي يعني دوی خود حضور ﷺ خلاف منصوبي جوړه وي ليکن قانون د الله ﷻ دادې چې منصوبه جوړه ونکې پکښ پخپله را ځيږي . شعر

کوهي مه کنه دبل سري په لار کښ هسي نه دکوهي په غاړه ستالارشي

په يوروايت کښ دي لاتمکرو ولا تمينوا ماکراً فان الله تعالى يقول ولا يقيم المکر السی الا باهله . (روح المعاني) او کفار مکووته د دې منصوبو سزا په ورځ د بدروړ کړې شوه . که سوال او کړې شی چې د آيت نه معلومېږي چې د ځا خلاف منصوبه اوسازش کله هم کامياب کيدلې نشي بلکه ماکر ته نقصان رسي حالانکه د ږخله سازش کامياب شي مکرئ او چلېږي

جواب ۱. مکر نه دلته مکر خاص مراد دي چې نبي ﷺ سره مکر کول دي اود هغه خلاف منصوبي جوړول دي . نو د دې ناکامه کيدل ظاهر دي ۲. يا مکر نه مراد عام دي ليکن کوم ځای چې کامياب شي نو هغه ځای د دې اهل او مستحق وي . او آيت کښ د دې نفې نده بلکه اثبات دي ۳. يا دلته مراد د انجام په اعتبار سره دي . يعني اگر چې ظاهراً وفي الحال دده سازش کامياب وي . ليکن انجام دده به خراب وي (البحر المحيط) .

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ يعني دوی صرف دا غواړي چې عذاب راباندې نازل شي لکه په مخکني خلقو چې نازل وو . پدې وجه دوی تکذيب کوي . بس انتظار دی کوی د الله ﷻ عادت کريمه نه بدليږي عذاب به ورباندې راځي .

اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَلَّا

آبادوی نه دي گرځيدلي په زمکه کښ چې نې ليدلې وي څنگه وړانجام د هغه خلقو چې د دوی نه مخکښ وو او و هغوی

أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمُوتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

ډير سخت د دوی نه به قوت کښ . اونه دي الله ﷻ چې عاجزه کړي هغه لره هېڅ څيز به اسمانونو کښ اونه په زمکه کښ .

إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ يُوَاحِدُ اللَّهُ النَّاسَ إِمَّا كَسَبُوا مَا تَرَكَ

بيشكه الله ﷻ دې عالم قادر او كچرې نيولې الله ﷻ خلق په سبب دهغه عملونو چې دوى كوي برسې به نې نه وړ.

عَلَى ظَهْرَهَا مِنْ كَذِبَةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ

په شاذمكه باندې هيڅ زنده سر، ليكن ورستو كوى دوى لره ترويوې نېټې مقررې پورې. پس هر كله چې راشي نېټه ددوى

فَإِنَّ لِلَّهِ كَانَ يَوْمَئِذٍ بَصِيرًا ﴿٥١﴾

(نوبدله به ور كړى هر چاته څكه چه، الله ﷻ دې په بندگانو خپلو ليدونكي

﴿أَوَلَمْ يَسْمُوعُوا فِي الْأَرْضِ﴾ داتخويف دنيوي دې او ماقبل دپاره استشهاد دې. چې دوى

پخپلو سفرونو د تجارت كېش شام، يمن، عراق، ته د مكذبين د هلاكت مشاهده كړيده چې هغوئ

ددوى نه په هراعتبار سره بڼه وؤ الله ﷻ د تكذيب پوجه هلاك كړيدي نو دوى به هم هلاك كړي

داد الله ﷻ سنت دې. ﴿مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ به مراد قوم نوح، عاد، ثمود وغيره دي. ﴿إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا﴾

تعليل دې د ماقبل چې الله ﷻ لره څوك عاجزه كولې نشي د چا د عذاب نه. څكه چې الله ﷻ

د پرېوه او د پر قدرتو طاقت والادي.

﴿وَلَوْ يُوَاحِدُ اللَّهُ النَّاسَ﴾ د داد الله ﷻ د حلم بيان دې چې الله ﷻ د چا گرفت نه كوي بلكه مهلت

ور كوي چې انسان توبه اوباسي او كه چرته مهلت ئې نه ور كولې نو په دژمكه به هيڅ ه

ژوندې پاتې نه شي، نه انسان، نه حيوان، باقي تشرېح ددې آيت كريمه د سورة النحل آيت (۱)

كېش تفصيلاً تيره شويده هلته ئې او گورئ ﴿إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ به مراد ور نه ورځ د قيامت ده

﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ فلان الله به معني چې كله قيامت راشي نوياباه الله ﷻ هر چاته خپل خپله

بدله ور كوي. ان خير الخير و ان شر الشر، څكه چې الله ﷻ د هر چا په عمل خبردار دې. د ﴿فَإِذَا جَاءَ﴾

بخزاه محذوفه ده چې (بخازي) دې او ﴿فَلَرَأَى اللَّهُ﴾ به دهغې قائم مقام دې. او تعليل دې د دغې جزا.

محذوف (روح).

رکوعانها (۵)	سورة یسین مکیه	آیاتها (۸۳)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بیحده مهربان او دیر رحم کونکې دې شروع کوم		

ترتیبها حسب التسلسل (۳۶)، وحسب النزول (۴۱)

نزلت بعد الجنّ وقبل الفرقان.

ربط اسمی: ماقبل سورت سره ئی ربط اسمی دا دې چې هغې کښې دالله ﷻ د فاطر کیدلو اثبات اودهغې دلایل وؤ. اوس په دې سورت کښ ترغیب دې چې په توحید داسې مستقیم پاتې شئ لکه څنگه چې صاحب یسین رجل مومن د استقامت مظاهره کړې وه.

ربط معنوی: ماقبل سورة فاطر سره ئې ربط معنوی داسې دې. چه ماقبل کښ په نفی دشفیع قهري باندې دلایل بیان شول. دې سورة کښ ترقي ده چه شفیع قهري منونکی مونږ هلاک کړل نو خپلو معبودانوولې بچ نکړل. کمال قال تعالى: أَلَمْ يَرَوْا كَرُّ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مَرَّةً

أَلْقُرُونِ أَهْمَ إِلَهُمَ لِئَلَمْ يَرْجِعُوا ۝

خلاصه

تمهید مع الترغیب: آیت: ۱-۱۲

دعوه د سورت: لَا تَقْنِ عَنِّي شَفَعَتُهُمْ (آیت ۲۳)

اووه (۷)، دلایل علیه ذکر کیری په دعوي باندې

(۱)، وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ (آیت ۳۲، ۳۳)، (۲)، وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ (آیت ۳۷)

(۳)، وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا (آیت ۳۸)، (۴)، وَالْقَمَرَ قَدَرْتَهُ مَنَازِلَ (آیت ۳۹)

(۵)، لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا (آیت ۴۰)، (۶)، وَآيَةٌ لَهُمُ أَنَا خَلَقْنَا (آیت ۴۴، ۴۱)

(۷)، أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَا خَلَقْنَا لَهُمْ (آیت ۷۳، ۷۱)

بنخه شکوي دکافرانونه ذکر کیری

- (۱) «يَحْسِرُونَ عَلَى الْعِبَادِ» (آیت ۳۱)، (۲) «وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا اللَّهَ» (آیت ۴۵، ۴۶)، (۳) «وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا اللَّهَ» (آیت ۴۷)، (۴) «وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ» (آیت ۵۳، ۴۸)، (۵) «أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ» (آیت ۷۷، ۷۸).

شیر نجویات ذکر کیری

- (۱) «إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى» (آیت ۱۲)، (۲) «لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابُ الْقَرْيَةِ» (آیت ۱۳، ۱۹)، (۳) «مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً» (آیت ۴۹، ۵۳)، (۴) «وَأَمَّا يَوْمَ لَبِئْسَ أَهْلُ الْمَجْرِمُونَ» (آیت ۵۹، ۶۵)، (۵) «وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ» (آیت ۶۶، ۶۷)، (۶) «وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَى آيَاتِنَا» (آیت ۷۷، ۷۸).

دوه بشارتونه ذکر کیری

- (۱) «إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى» (آیت ۱۲)، (۲) «إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ» (آیت ۵۵، ۵۸).

دوه زجرونه ذکر کیری

- (۱) «أَلَمْ يَرَوْا كَرُّ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ» (آیت ۳۱)، (۲) «وَأَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهَةً» (آیت ۷۳، ۷۷).

او په آخر کښ دسورت لب لباب ذکر کیری چې فُسُحْنُ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَآيَةُ تَرْجَعُونَ

فضائل په حدیثونو کښ دسورة یسین ډیر فضائل راغلي دي. په یوروايت کښ دي دهرخیزدپاره زړه وي. دقرآن شریف زړه سورة یسین دي. ځکه چې قرآن مقابل دشرک دی اودشرک بنیاد اوزړه شفاعت قهري دي اوددې سورة اصلي دعوه نفي دشرک اونفي دشفاعت قهري ده.

دعطاء ابن ابي رباح نه روايت دي چې حضور ﷺ فرمائي دي من قرأ یسین فی صدر التهارقضیت حوائجه یعنی چا چې دورځې په شروع کښ سورة یسین اولوستلو دهغه ډټولي ورځې حاجتونه پوره کړي شو.

په یوحديث کښ راغلي دي چې څوک سورة یسین خاص دالله ﷻ درضاء لپره اولولي

دفعه پوښي پر ګډهوه. معرف کيږي. پس دا سورة به خپلومړۍ ندي او بيا به يوروايت کښ دي دسوره سين نوه به نورات کښ ومنعه دي چي خپل لوستونکي دپاره ددنيا و آخرت په ښکړو وسامل دي. ددين و آخرت مصيبت لري کوي. د آخرت به لري کوي ددي سوره نوم رافعه، خافضه هم دي. دمومنو مرتبي اوچونکي اودک. انو. رجي خکه کونکي. يوروايت کښ دي چي حضور ﷺ فرماني چه ځمازده غواړي چه سورة سين ځما دهرامتي په زړه کښ وي

يَسْ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ⑤

الله ﷻ نه پوهيږي په مراد خپل ددينه. قسم دي په قرآن حکيم باندې. ښکه نه خامخا د رسولانو نه

عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ⑥ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ⑦ لِيُنْزِلَ

او ښکه نه تي په لاري سمې باندې. نازل کړي شوي دي دزور و زيات طرف نه چي رحم کونکي دي. چي اوږوي نه

قَوْمًا مَّا أَتَيْنَهُمْ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّحْمَةُ فَغَمَلُوا ⑧

دغه قوم چي نه وو پولي شوي پلاران ددغوي پس دوي ناخبره دي.

پس دا دحروف مقطعاتونه دي. تفصيل ئ په ابتدا. د سورة بقرې کښ تير دي. ابن عباس رحمه فرماني پمعنی د نیا انسان دي. بعض وائی حبشي لفظ دي پمعنی د یارجل. بعض وائی دانوم دي دنومونو دالله ﷻ نه. بعض وائی دنيي اکرم ﷺ په نومونو کښ یونوم دي. لکه په حديث کښ دي ان الله تعالى ستاي في القرآن سبعة اسماء، محمد، واحد، وطه، ويسين، والمزمل، والمدثر، وعبدالله (قرطبي) بعض وائی معنی ئ ياخير البشر ده، چاويلي دي دقرآن دنومونو نه یونوم دي دوالقرآن لَفْخِيمه ای ذي حکمة. ددي خائي نه ترآيت (۱۱) پورې تمهيد دي. پديکښ دحضور ﷺ صداقت ذکر کيږي. واوقسميه دي. قسم برائى استهاد دي يعني مقسم به دليل گرځولې شوې دي په جواب قسم. اتصاف دقرآن په لَفْخِيمه سره اسناد مجازي دي. خکه چه حقیقه نسبت ئ الله ﷻ ته کيږي (روح).

إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ⑧ دا جواب قسم دي. دي کښ دکافرانو دري خبرو رد دي (۱) اوله خبره

دا چې ته د الله ﷻ رسول نه ئی. ای لست مرسلان (۲)، دویمه خبره دا چې به داخلې آبأؤ اجداد، دین خلاف روان ئی نوته گمراه ئی. (۳)، دریمه خبره دا چې دا قرآن د الله ﷻ کتاب نه دې. «نَمْرُ الْفَرَسَيْنِ» دا داوولې خبرې جواب دې، چې بالکل اویقینا دا الله ﷻ رسول ئی او داهران حکیه پدې گواه دې چې ته په حقه رسول ئی. او دې ستاد صداقت گواهی ورکوي

«عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» دیکېن د دویمې خبرې جواب دې، چې ته بالکل په سمې لارې ئی دوی گمراه دی. دایا خبرثانی دې د «إِنَّكَ» ای انک علی صراط مستقیم. یا متعلق دې د «الْمُرْسَلِينَ» ای لمن الذین أُرسلوا علی صراط مستقیم (روح) یعنی ته دهغه رسولانوته ئی چه په صراط مستقیم باندې لیږلی شوی وو

«تَنْزِيلَ الْفَرِيقِ» دریمې خبرې جواب دې. تنزیل - مفعول مطلق دې د فاعل محذوف ای نزل تنزیل. دا هه جواب قسم تحت راخی. یعنی دا قرآن پخپله گواهی کوی چې دا دالله ﷻ حق کتاب دې. او هغه نازل کړیدې، نبی کریم ﷺ دخان نه نه دې جوړ کړی. «الْفَرِيقِ» دیر زور آوړ. چې هغې یومظهدا دي چې تاسود هغه کلام مقابله هم نشی کولې او دهغې مثال راوړلونه عاجز یی «الرحیم» کامل رحمت والا دې. دې دوو صفاتو ذکر کولو کس ترغیب دې ایمان ته

«لِنُنْذِرَ قَوْمًا» بعثت مقصد ذکر کیدی، متعلق دې یا «تَنْزِيلَ» یا «الْمُرْسَلِينَ» سره، یعنی ته را لیږلې شوې ئی لپاره دیرولو «قَوْمًا» نه مراد اهل مکه دي. چه نيز دې زمانې کسې دوی ته رسول نه وو راغلې «مَا أُنْذِرَ آبَاؤَهُمْ» راجع قول دا دې چې (۱) «ما تافیه ده، جمله صفت ده د «قَوْمًا» یعنی داسې قوم چه اباؤته ئی انذار نه و وشوې. او مراد آباء نه قریب آباء دي، یعنی قوم حیثیت کس وجود ته راتلونه بعد چې د دوی کوم آبا و اجداد وو. هغه مراد دی. ځکه چه بعیدو ته اسماعیل ﷺ راغلې وو (۲) بعضی وائی «ما موصوله بمعنی الذي دې. مفعول ثاني دې د «لِنُنْذِرَ» ای لتنذر قوماً الذی انذره الرسل اباءهم الابعدين (روح) نومعنی دآیت داده چې نه اویروي هغه قوم چې یرولی وو آباء بعیده د دوی رسولانو (۳) بعضی وائی «ما مصدریه دې نو جمله توله صفت دې لپاره د مصدر مؤکد ای لتنذر قوماً انذاراً مثل انذار الرسل اباءهم الابعدين

(روح)

﴿فَهُمْ غَافِلُونَ﴾ که مانافیه شي نو داتفریع ده په ﴿مَا أَنْذِرَ﴾ باندې ، نو مطلب دادې چې ددوی اباوته انذارنه ووښوي نو ددوی پدې وجه غافله دي او دهادیت نه به خبره دي او که مانافیه نشي بلکه موصوله یا مصدریه شي نو بیا ددې جملې تعلق د﴿لِئَلَّذِرَ﴾ سره دې ، نو معنی به داسې چې نه اویروې داسې قوم چې هغوی غافله دي دهنه عذاب نه چې هغې سره نه اباوته انذار شوې وو (روح وغیره) .

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ إِنَّا جَعَلْنَا

په تحقیق سره ثابته شوه داخبره په ډیر ددوی باندې نو ځکه دوی ایمان نه راوړي ، بیشکه مونږ ګرځولي دي

إِنَّا جَعَلْنَا فِيهِمْ آغْلًا فَمَهَىٰ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ ۝ وَجَعَلْنَا

په ستونو ددوی کښ طوقونه ، نو هغه رسیدلي دي زنوته ، پس دوی سراوچت کړي شوي دي ، او ګرځولي دي مونږ

مِنْ بَنِي آدِنِيهِمْ سَبًا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَبًا فَأَعْضَلْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُصِرُّونَ ۝

مخې ددوی ته دیوال اوورستوددوی ته دیوال ، پس پټ کړي دي مونږ دوی نو دوی هیڅ نه ویني ،

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

او برابره ده په دوی که یروې ته دوی اوکه نه یروې دوی ، ایمان نه راوړي دوی

﴿لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ﴾ دبعثت مقصد ذکر کولو ته بعد اوس د مبعوث الیهیم یعنی دخلقو حالت

بیان دې ، چې دوی ته کله پیغمبر راغی نو دوی په دوه حصو کښ تقسیم شو ، ځنونی تکذیب او کړو او ځنوپرې ایمان راوړو ، دې آیتونو کښ مکذبینو حالت بیان او هغوی ته تخویف دې ، چې دوی ته ضد و عناد په وجه حق نه ښکاری او ایمان نه رواړی ، لهذا دوی د الله عذاب مستحق ګرځیدلی دی ، د ﴿الْقَوْلُ﴾ نه مراد (۱) یا عذاب دې ، یعنی د ضد و اعتاد اختیارولو پوځه پدوی د عذاب الهي فیصله شویده ، (۲) یا ورته مراد دا قول د الله عذاب دې ابلیس ته ، لاملتن جهنم منکم اجمعین (۳) یا ورته مراد فیصله د تقدیرده یعنی په علم د الله عذاب کښ دا ثابته ده چه دوی

ایمان نه راوړي ﴿فَلَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ بقاء تعریفیه ده یعنی مسلسل ضد و عندد سوچه له څخه ورنه په زړونو باندې مهر جباریت لگولې دی نو ځکه اوس دوی ایمان نه راوړي

﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِيْ أَعْتَقِهِمْ أَغْلَالًا﴾ اعتاق جمع دغق ده. مرئ ته وائی. اغلا لجمع اغل ده ضوونه وائی ﴿فَنُفِیْ﴾ ضمیر اغلا لور (نخیرونو) ته راجع دې بعض وائی لاسونو ته راجع دی. یعنی لاسونه به ئې خنوته رسیدلي وي. اول مرجع اولی دې. ځکه چه د لاسونو ذکر مخکې نه دې سوی ﴿إِلَى الْأَذْقَانِ﴾ ای واصله الی الاذقان یعنی داطوق ئی ځنې پورې رسیدلې وی. ﴿فَنُفِیْهُمْ مُّغْمَحُونَ﴾ مضق دې د الافتاح نه رفع الراس و غرض البصر ته وائی. مُغْمَح هغه چاته وائی چه سر نستی ځکه کولې. داپه پخوانو قید خانو کښ قیدی ته د سزا ورکولویوه طریقه وه چې دده به مرئ کښ به ئی زنجیر واچولونو تاوړاتاؤ به ئې کړ او د ځنې لاندې به ئې ورنه غوټه ورکړه. وپه غوټه کښ به ئې ورته میخ ټک وهل چې هغه به د قیدی ځنې سره اولږیدلونو فیدی به سراجوحت نیولې وو. نو تختیدلې به نشو

اکثر مفسرینو په نیز دادواړه آیتونه ددوی ضد او عناد تمثیل دې. لکه چې دیوسری مرئ کښ غټ طوق اچولې شوې وی. چې دهغې وجهې نه ئی سر پورته وی. نه سر لاندې کولې سی اونه اخو دیخوا مخ گرځولې شی. مخکښ ورته هم دیوال وی او ورستو هم دیوال وی. نونه دی مخکښ کتلې شی اونه تللې شی اونه ورستو. نو دهغه شان حالت ددوی دې. د حق نه نفرت اوباطل سره محبت دوی دپاره طوق گرځیدلې دې. د حق نه تکبر او ایمان نه اعراض دقمع کیفیت گرځیدلی دې. چې نه حق ته ټیټې دې شی. اونه ورته اوپیدې شی. او داخواهشات ورله دیوالونه گرځیدلی دی چې ددوی نه چاپیره دی اودوی ترینه رق نشی وهلې او گمراهی کښ پراته دی. غرض داچه دوی ضد و عناد په کفر کښ داسې راگیر کړی دي چې دوی نه مخکښ تلې شی نه ورستو. نه اخوا کتې شی نه دیخوا

بعض مفسرین وائی چې دا تمثیل نه دې بلکه حقیقت دې. او دا آیت نازل دې په سب دیوې خاص واقعې. چې حضور ﷺ یوه ورځ په مسجد کښ مونځ کولو. قراءت ئې هم په جهر سره کولو. نو کفارو ته دا یریده اولریده نو حضور ﷺ ته د تکلیف ورکولو دپاره راپاسیدل. نو لاسونه ئې د مرو سره اونختل. اوسترگې ئې ږندې سوي. مخکښ ورستو ورته هیڅ نشو کتل. بیانیې ﷺ نه راغلل. د ننه ﷺ اود صله رحمې واسطه ئې ورکړه. معافی ئې ترینه او

غوښه. د حضور ﷺ دعا سره ئې لاسونه کولاً و شول. نظرنې هم صحيح شو. لیکن ایمان ئې رانه وړلو. نو د بېس ﷻ وَالْفَرَّانِ الْخَكِيمِ ۝ نه تر ۝ اَمَرَ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ پورې آیانونه نازل شول. مفسرینو د دې آیاتونو په شان نزول کښ نورې واقعې هم ذکر کړيدي لیکن هغه ټول روایات ضعیف دي. البته داروایت د هغوئ نه سند په اعتبار سره قوي دي. وقال الشوكاني: وفي الباب روايات في سبب ذلك، هذه الرواية احسنها واقرها الى الصحة (فتح القدیر).

بعض وائی چې دا تړل د لاسونو حقیقه دي خودا د دوی په جهنم کښ د سزا کیفیت ذکر دي. لکه بل آیت کښ راغلي دي. اذا اغلغل في اعناقهم والسلاسل يسحبون، تعبیر ترینه په ماضي سره د وجي د تیقن نه شوي دی.

«وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا ۖ وَمَا قَبْلَ تَمَثِيلِ تَتَمَّه ده چې دخپل ضد پوځه داسې د هدایت نه محرومه دی لکه دیوانسان مخې اوروستو هر طرف ته دیوال راپاږيږه وي. دې ښکې راگیر وي. تللې هم نسي. سترگې ئې هم تړلې وي کتل هم نشي کولې. «بَيْنَ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ ۖ» او «وَمِنْ خَلْفِهِمْ» د ټولو جهاتو نه کنایه ده

«وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَدْمَاقِبَلِ تَوْضِيحِ اَوْ تَفْرِيعِ ده، باقی تفسیر پکښ په تفصیل سره په ابتداء د

سورة البقره کښ تیر دي.

إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْعَلِيمَ

ییشه ته یوې نغ اخلي د نصیحت ستانه هغه څوک چې تابع داري کوي د نصیحت او بریږي د رحمن نه په پټه سره.

فَبَشِّرْهُ بِعَفْوَكَ وَأَجْرِ كَرِيمٍ ۝ إِنَّا نَحْنُ الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا

پس زیرې ورکړه ده ته د بخښنې اود اجر نیک. ییشه مونږه به ژوندي کوؤمري اولیکو مونږهغه عملونه

قَدَّمُوا وَإِنَّا لَهُمْ وَكُلِّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ۝

حي مخکښ لېږلي دي دوی اونښې د عملونو د دوی او هر څیز محفوظ کړيدي مونږهغه په کتاب ښکاره کښ لوح محفوظ.

«إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ» دمکذیبونو د حالت بیان نه بعد اوس تصدیق کونکو او ایمان راوړونکو حالت بیان دي او هغوئ ته بشارت اخروي دي. یعنی دوی د قران اتباع کوی او الله

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ الَّتِي كَانَتْ لِلرَّاسِخِينَ﴾. او دهغي نتيجہ داده چې ته ورته کوم نصيحت کوي نو هغه پرې اثر کوي. ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ نه مراد قرآن دي، واتباع نه مراد تامل کول او عمل کول دي ورباندې روح ياد ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ نه مراد وعظ او نصيحت دي ﴿فبشره﴾ دا بشارت دي ﴿وَأَخْرَجَ كَرِيمًا﴾ نه مراد جنت دي اوجنت ته اجر کريم ځکه وائي چې دا بدله په کرم باندې مبنی ده ځکه چې جنت او دهغي نعمتونو ابدی هم دي او کامل هم دي، او د انسان اعمال محدود او ناقص دي د الله ﷻ شان لائق نه دي نو د محدود او ناقص اعمالو بدله ابدی او کامله ورکول محض کرم او فضل دي.

﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْذِيبُ كُونُكُو وَتَصَدِّقُ كُونُكُو﴾ دحالت بيان نه بعد اوس دا آيت بطور تتمه او نتيجه ذکر کيږي چې پدیکېن مؤمنانو ته ترغيث او بشارت دي او کافرانو ته تخويقات او زجر دي، چې تاسو څه اعمال کوئ، مونږ هغه ليکلو، آخر به مرئ او بيا څو به مونږ قيامت په ورځ ژوندي کوو، او حساب کتاب به درنه اخلو. که نیک عمل خو کړې وي نو هغې بدله به درته ميلا ويږي او که بد عمل خو کړې نو دهغې بدله به درته ميلا ويږي.

﴿وَتَكْتُمُ﴾ مراد د کتابت نه حفاظت د اعمالو دي، ځکه چې ليکل ذريعه د حفاظت ده ﴿مَا قَدْ مَوَّاهِنَهُ﴾ مراد هغه عملونه دي چې پخپله ئي کړي وي، آخرت ته ئي ليرلي وي ﴿وَوَائِرُهُمْ﴾ پدې کيس دوه قوله دي (۱) يوداچه مراد د دينه اثرات او ثمرات د عملونو دي چې ورستو خلقوته ئي پريدي، نو که د نیک عملونو اثرات وي نو دهغې به انسان ته نيکه بدله ورکولې کيږي او که بد عملونه وي دهغې گناه به ورته ميلا ويږي، په حديث کيس دي: من سن في الاسلام سنة حسنة: فله اجرها و اجر من عمل بها بعده من غير ان ينقص من اجرهم شي، ومن سن في الاسلام سنة سيئة: فله وزرها و وزر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اوزارهم شي (مسلم، کتاب الزکوة) يعني چاچه په اسلام کيس يوه ښه طريقه رائج کړه نو ده ته به دهغې اجرهم او ورستو عمل کونکو اجر به ورته هم ورکولې کيږي، او د عمل کونکو په اجر کيس به څه کمی نه کيږي، او چاچه غلطه طريقه رائج کړه نو دهغې گناه هم او ورستو عمل کونکو گناه به ورته هم ملا ويږي، د عمل کونکو په گناه کيس به څه کمی نه کيږي، دغه شان بل حديث کيس دي چې انسان ته د ښه وړ نه ورستو هم د درې قسمه عملونو ثواب ملا ويږي (۱) د صدقه جاريه، لکه جمات جوړه ول، کوهی کنستل، کتاب تصنيف کول وغيره (۲) چاته د علم تدريس کول (۳) اولاد صالحه د خان نه ورستو پريښودل چې هغوی

ورته دعا گانې کوي

(۲) یا مراد د «وَأَثَرُهُمْ بِهِنَّ نَفْسٌ قَدَمٌ دَعَمَلُونُوهُ» یعنې انسان چه نیک عمل دپاره څي نو د عمل ثواب هم او د تللو ثواب هم ورته ملا ویري. مثلاً د مونځ دپاره قدمونه اغستل لکه داپه حدیث کښ راغلي دي کله چې بنو سلمه قبیلې مسجد نبوي ﷺ ته د قریب منتقل کیدلو اراده او کړه نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل: د یازکم نکتب اثار کم پدې وجه بعضو ددې تفسیر په خطاهم الی المساجد سره کړیدی. یعنې جمات ته قدمونه اغستل. «وَكُلُّ مَنٍّ» ګل منسوب دی. په ماضمر عامله علی شریطة التفسیر، ای: واحصینا کل شی.

﴿فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ یالوح محفوظ ورنه مراد دې، یا ورنه علم ازلي دالله ﷻ مراد دې. یا ورنه عمل نامه د انسان مراد ده او امام ورته ځکه او ټیلي شو چې د قیامت په ورځ به پدې کښ د لیکلي شوي خبر و اقتداء کیري. مخالفت به ورنه نه کیري (روح) بعض غالي شيعه گان وائی دینه مراد حضرت علي ﷺ دې او مطلب دادی چې الله ﷻ حضرت علي ﷺ د معلوماتو خزانه فرخولي ده په شان دلوح محفوظ. لیکن دالوی جهالت اوبې خبري ده دقرآن نه. ولا یخفي ما فی ذلك من عظیم الجهل بالکتاب الجلیل نسال الله تعالی المغفور العافی (روح المعانی).

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ۝ إِذْ أَرْسَلْنَا			
اوبیان کړه دوی ته مثال دیو کلي والو، کله چې راغلل هغې ته رسولان، کله چې اولېل مونږ			
إِلَيْهِمْ	الْمُرْسَلُونَ	فَكَذَّبُوهُمْ	فَعَزَّزْنَا بِقَالِهِمْ
دوی ته دوه رسولان نو تکذیب او کړو دوی د هغو دواړو نوم دد او کړو مونږ په دریم سره، نو او ویل دوی			
إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ ۝ قَالُوا مَا آتَانَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۚ وَمَا آتَاكَمُ الرَّحْمَنُ			
چې بیشکه مونږ تاسو ته را لیرلی شوي یو، دوی او ویل نه یی تاسو مگر سړي زموږ په شان، او ندې نازل کړې رحمان			
مِنْ هَمِّهِمْ ۚ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ۝ قَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ الْقَرْيَةِ ۚ وَإِنَّا بِمَا نَكْمُلُ إِلَيْكُمْ لَمُحْسَبُونَ ۝			
هیڅ خبر نه یی تاسو مگر دروغ واین، او وویل دوی رب زموږ په هیرې چې بیشکه مونږ تاسو ته خامخا لیرلی شوي یو،			

وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ

ونیسہ نہ مورباندی مکر رسول بکرہ

﴿وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ أَخَذَ خُوفَ دُنْيَا يَوْمَ نُمُوهُ ذَكَرَ كَثِيرًا دِيَارَهُ دَهْغَهُ خَلْقَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ ثُمَّ دَخَانَ دِيَارَهُ شَفَعَاءَ مَرُخُولِي دِي مَثَلًا بِمَا مَعْنَى دِمَال دِي يَعْنِي دَوِي ه مَطِير مَال هغه كلي والا قصه بيان كره چي هغوي ضد وعناد كنب ددوي په سان وو. مثلاً مفعول ثاني دِي دَاضَرَبَ فَعْلَ لِياره او اصحاب القرية ورله مفعول اول دِي. ياد مثلاً نه حالب غريبه و. اسناقصه ده. يعني دِي اهل مكوته ديوكلي والووعجيبه قصه بيان كره نودى مدي باندی. ﴿أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ بِبَدَل دِي دِي مَثَلًا مَنه.

دِي ركوع كنب چي دكومې قصې ذكر دې مفسرينو ليكلي دي چي دِي كلي نوم انضكبه وو. دِي خلق ټول بت پرست وو. عيسى عليه السلام ورته دوه خپل قاصدان اوليرل دپاره د دعوت. د دوه كسان چي كله دِي كلي ته نيز دې شول. نويوشپونكي چه نوم ئي حبيب نجار وو. هغه سره ئي ملاقات اوشو. سلام نه ورستوي دعوت ورته وركړو. چي مونږ عيسى عليه السلام راليرلي يو ددې دپاره چي تاسو د بتانو عبادت مه كوئ او صرف ديوالله عبادت كوئ. هغه ورته معجزه دپاره د صداقت طلب كړه. نودوي سره هغه كرامات وو چي كوم د عيسى عليه السلام معجزې وي. نو ورته ئي اوونيل تشفى المريض، ونبرئ الاكمه، والا برص باذن الله. يعني مونږ د لاعلاج مرضونو علاج كوؤ. نايينا او ابرص ته شفاء وركوؤ. نو د هغه يو خوي وو چي ديو خوكالونه بيمار وو. دوي لارل او هغه ئي مسح كړو نو هغه فوراً راپاسيدلو او تهيك ټاك شو. نودې حبيب نجار ورباندې ايمان راوړلو. ددوي خبر په كلي كنب خورشو. خلق به راتلل او ددوي په بركت سره ورته شفاء ملاويدله. بادشاه خبر شونودوي ئي رااوغوښتل تپوس ئي ورته او كړو چي تاسو خوك يئ او د څه مقصد لپاره راغلي يئ. نودوي ورته اوونيل د عيسى عليه السلام طرف نه رسولان يو. اود دعوت وركوؤ د عبادت د هغه ذات چي سميع بصير دې. او منع كوؤ مونږك د هغه بتانونه چي نه آوري او نه څه ويني. بادشاه دوي اونيلو په جيل كنب ئي قيد كړل. عيسى عليه السلام چه خبر شو. نودريم كس ئي د هغوي د نصرت دپاره اوليرلو. دې كس خپل هيئت بدل كړو فې الحال ئي چاته دعوت نه وركولو. د بادشاه درباريانو سره ئي تعلق جوړ كړو. او د بادشاه معتمد خاص

او ګرځيدلو. يوه ورځ نى بادشاه ته اووئيل چې ستا په جيل کېښ دوه کسان قيد دي. هغه دواړه رااوځول. چې څه وائى؟ بادشاه رااوځوستل. ده ورته تپوس او ګډوډ چې تاسو دلته چاراليرلي يئ. دوى ورته اووئيل. الله الذي خلق كل شئ. ولس له شريك، بفعل مايشاء، وبحكم مايريد. چې هغه الله ﷻ چې دهرڅه خالق دى. شريك نى نشته. څه چې غواړي هغه کوي. اودهغې فيصله کوي. نوده ورته تپوس او ګډوډ چې آياتاسو سره څه معجزه شته. نودوى ورته اووئيل بادشاه چې څه غواړي مونږ به هغه ګوډ. نوبادشاه يوهلک راوستلو چې مطموس العينين و. دسترگوځائ دتندي په شان و. دوى دعاګانې شروع کړي. دهغه هلک دسترگوځائ اوچاؤدلو. دوى ځنډه راوغسته دسترگوپه ځائ ورته کيخودله. سترګي نى جوړې شوي. نظريکښ راغې. بياورنه بادشاه ديو مړي ژوندي کولومطالبه اوکړه. چنانچه مړې نى راژوندې کړو. مړي اووئيل چې: انى دخلت سبعة اودية من النار، وانا احذرکم ما انتم فيه فامنوا بالله. يعنى څه دجهنم وومي (۷) طبقې ته داخل شوې ووم. څه ورته تاسويږد وم پس په الله ﷻ باندې ايمان راوړئ. بادشاه اوبعضي نورخلق ددې واقعي په ليدلو سره ايمان راوړلو. بعضوايمان رانه وړلو.

ليکن دلته اهل انطاكيه مراد اغستل حووجهو نه صحيح نه ده

(۱) اول دا چې دا واقعه دقرآن دسياق نه خلاف ده ځکه چې دقرآن نه دامعلوميري چې د حبيب نجار نه ماسوى، يوکس هم ايمان نه وو راوړى. بڼکه ټول راجمع شول ددې رسولانو دقتلولو دپاره. حبيب نجار ته چې پته اولريده نوپه منډه راغې خلق نې دقتل نه منع کول. اود رسولانواتباع حکم نى ورته اوکړو. ليکن خلکو دې هم اونبولو شهيدى کړو. الله ﷻ جبرئيل ﷺ رااوځول او دهغه کلې دروازي نى اونبولې او هېست ناکه چغه نى اووهله. په هغې سره ټول مړه شول.

(۲) دويم دا چې الفاظ دقرآن (إِذْ أَرْسَلْنَا مِنْهُ مَتَابِرَةً دَابَّةً) چې دادالله ﷻ طرف نه رسولان وو. عيسى ﷺ قاصدان نه وو ځکه چې نسبت نى الله ﷻ طرف ته شويدي.

(۳) دريم دا چې کلي والو په دوى باندې دااعتراض اوکړو چې (مَا أَتَشْرُ إِلَّا بِقَرْيَتَيْنَا) يعنى تاسو خوزمونږ په شان انسانان يئ. نوکچرته دوى دعيسى ﷺ قاصدان وونودااعتراض به نى ورباندې نه ووکړې.

(۴) څلورم دا چې دلته مرسلون ذکر دې ددې اطلاق اگر چه په قاصدانو هم کيږى حو

متبادر او قرآن کنس اکثر اطلاق نی رسولانو باندې شوي دي.

(۵) پنځم دا چې دلته پوره کلی هلاکيدلو ذکر دي او دا خبره مسلمه ده چې سوراب نړۍ له بعد الله ﷻ د تکذيب په وجه پوره کلې چرته نه دي هلاک کړي. بلکه د جهنم د وصال حکم راغلې دي، صاحب د روح المعاني اگر چې ځنې اشکالاتو جوابونه کړيدي خو هغه حقه دي نوي نه دي، صحيح خبره د حافظ ابن کثير ده، چې يا خدا انطاكيه کلې دي نه، او که انطاكيه شیء بيا ترينه معروفه انطاكيه نه ده مراد، بلکه دي نوم باندې يوبل غير معروف کلی دی. ځکه چې معروفی انطاکیې د هلاکت ذکر اسلامي او غير اسلامي مصادر و کتب چرته هم نه دي راغلي ﴿إِذْ جَاءَهَا﴾ دا بدل استعمال دي، اصحاب القرية نه

﴿إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ﴾ اول ورته الله ﷻ دوه پيغمبران اوليرل، هغوی الله ﷻ توحيد طرف دعوت ورکړو، خو قوم د هغوی تکذيب او کړو، ﴿فَعَزَّزْنَا بِبَالِيسٍ﴾ تعزیزمدد کولو او فوت ورکولو ته وائی، يعنی الله ﷻ ورپسې دريم پيغمبر هم اوليرلو، چې هغی سره اولنوته تقويت حاصل شو، دي درې پيغمبرانو نومونو باره کښې قوي روايت نشته، البته دابن عباس (رضي الله عنه) نه منقول دی چې ديونوم صادق، بل نوم صدوق او دريم نوم شلوم وؤ ﴿إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ﴾ درې واپو پيغمبرانو ورله دعوت ورکړو چې مونږ د الله ﷻ پيغمبران يو تاسوته راليرلی شوی يو. زمونږ خبره اومنی

﴿قَالُوا مَا أَشْرَ﴾ دا د قوم طرف نه پيغمبرانو تکذيب دي چې مشتمل دي په دوو اعتراضاتو باندې، (۱) ما انتم الا بشر مثلنا يعنی منصب رسالت له خو فرشته پکار ده، تاسو خوزمونږ په شان انسانان یئ، بيا ځنگه رسولان کيد شي؟ (۲) ما انزل الرحمن الرحمن په تاسو هيڅ هم ندی نازل کړی، رحمن ذکر کولو کښ ديتته طرف ته اشاره ده چې د رحمن تقاضه مساوات ده، چې مږ به بشر يو او تاسو هم بشر ئی، چې په مونږ به چې نه نازليری نو په تاسو به هم نه نازليری، رحمن ذکر کولو نه داهم معلوميری چې دي خلقو الله ﷻ منلو، خو شرک ئی ورسره کولو او د رسالت نه انکار کولو ﴿إِنْ أَشْرَ إِلَّا تَكْذِيبٌ﴾ دا دواړو اعتراضاتو خلاصه او نتيجه ده، يعنی ديتته صفا معلومه شوه چې تاسو دروغ وایئ، نه ده الله ﷻ رسولان یئ او نه تاسو ته وحی کيږی

﴿قَالُوا رَبَّنَا عَلَّمْنَا﴾ دا د رسولان طرف نه جواب دي، چې الله ﷻ گواه دي چې مونږ دهغه

رسولان یو . یو خود دې وجهې نه چې هغه مونږ له کوم معجزات راکړی دی دهغې نه انکار هیڅ وجه تاسو سره نشته ، اوبل دې وجهې نه هم چه که مونږ په الله ﷻ باندې دروغ و نیلې او د الله ﷻ نوم خو خلق گمراه کولې نو دهغه عذاب به مونږ نازل شوې وې . «رَبَّنَا عَلَّمْنَا عَرَبًا كُنْزِي» عرب کښې د قسم په ځای استعمالیږي ، چونکه دا جواب د انکار په مقابله کښې دې ، نو ځکه نې مزید تاکید په قسم او لام تاکید سره راوړلې شو . «وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ» زمونږ ذمه داری خو صرف صفا اوسپینه خبره کول دی چې حق ورسره واضح شی . باقی منل نه منل ستاسو کار دې .

قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّرْجُفَتَكُمْ			
اوویل دوی بیشکه مونږ سپیره شو تاسو د لاسه ، قسم دې کچې نه شوی منع تاسو ضروريه سنگار کړو مونږ تاسو			
وَلَيْمَسَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ قَالُوا ظَآئِرُكُمْ مَعَكُمْ			
او خامخاوبه رسیږي تاسوته زمونږ طرف نه عذاب دردناک ، اوویل دوی چې سپیره والې ستاسو . تاسو سره دې .			
أَيْنَ ذُرِّيَّتُهُ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ۝ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ			
آیاچه تاسوته نصیحت وکړشي نو تاسو بدفالي نیسئ بلکه تاسو نې قوم تیروندنکي دځندنه اوراغې داخر دښارنه .			
رَجُلٌ يُسْعَى قَالَ يَاقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ۝ اتَّبِعُوا مَن			
یوسړې چې منډې ئی وهلې . اوئ ویل ای قوم څما تابعداري اوکړئ پیغمبرانو تابعداري اوکړئ دهغه چاچه			
لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ۝			
نه غواړي ستاسونه هیڅ اجراو دوی په سمه لار دي			

«قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ» کله چې قوم سره د تکذیب هیڅ دلیل پاتې نشو نو الزام تراشی او دهمکياني ئی شروع کړې ، چې ستاسو د لاسه مونږ سپیره شو ، بیماریانی او قحطونه راباندې راغلل ، کچرته تاسو منع نشولی نو په کانډو ویشو ویشو خو به مړه کړو اوسخته سزا به درله درکړو ، روایاتو کښ راځی چی کله دوی درسولانو تکذیب اوکړو ، نو په دوی باندې بارانونه بند شول ، قحط اوبیماریانی پرې راغلې . نو په پیغمبرانو ئی بدفالي اونیوله چې ستاسو دنجوست پوجه په مونږدا قحط اوبیماریانی راغلې . «لَئِن لَّرْجُفَتُمْ» ای عن الدعوة یعنی که

باشود خپل دعوت د توحيد نه منع نه شوي نوموړې به موجه كړو. ﴿لَنْ نُنْفِكَهُ﴾ هل به كړو يا نه
كانړو ويشتلو. يا درجم نه مراد ايدار رسول. يا كتخل كول. يا درد و نيل مراد دى. ﴿عَدَّتْ لِيَمَّةٌ﴾
مراد سوزول. يا د بدن اعضا. كه كول دي.

﴿قَالُوا طَئِرُكُمْ مَعَكُمْ﴾ هدا جواب در سلوانودې چې سبب د بدبختي يا سوره دى. موږ به
يو. او هغه ستاسو غلطه عقیده او قبيح اعمال دى. ﴿اَبِنَ ذُكْرِئُمْ﴾ يعنى عجيبه خبره ده. موږ
خو خيراو سعادت طرف ته رابلو او تاسو بدفالي نيسئ. شروع كېن همزه استفهام او ان شرطيه
دي. دواړه جواب غواړي. البته چې چرته دواړه جمع شي نو بيا به يو جواب راوړلې شي. او هغه
به د بل دپاره قائم مقام گرځي. امام سيويه صاحب وائي چه د استفهام جواب به ذكر كيږي
جواب شرط ته بيا ضرورت نشته. يونس عليه السلام وائي جواب شرط به ذكر كيږي. نو د هغه
سيويه عليه السلام به نيز تقدير دارنگه دي. (اين د كُرتم تطيرون) تطيرون جواب استفهام دي مضارع
مرفوع ده يا ماضي مقدرده. اي تطيرتم، نو مطلب دادې چې آيا چې تاسو ته چه نصيحت او كړې
شي نو بيا بدفالي نيسئ اوداسې خبري كوي! او د يونس عليه السلام به نيزه تقدير دارنگه دى نو
ذكرتم تطيرون. مضارع مجزوم به جواب شرط وي يا ماضي محلا مجزوم اي تطيرتم يعنى چې
تاسو ته نصيحت او كړې شي نو بدفالي نيسئ (روح المعاني) ﴿بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ﴾ بېل لېره ده
اضراب اتقالي دي. يعنى نور مو د خدنه تجاوز او كړو. ځكه چې يو خومو در سلوانو بلا دليل
تكذيب او كړو. بل خو ورسره بد فالي او نيوله حالانكه هغوي تاسو خير او سعادت طرف نه
رابلي. او بيا ورله دهمكې هم وركوي

﴿وَجَاءَ مِنْ أَفْصَا الْمَدْيَنَةِ رَجُلٌ﴾ مراد حبيب نجار دي او دي د بنار بالكل آخر كېن
اوسيدو. او مؤمن وو كله چې د قوم او رسولانو مينځ كېن خبرې ترې اوشي او قوم در سلوانو
تكذيب او كړو او هغوي له نئ دهمكې وركړه. نو پوره علاقه كېنې دا خبر خور شو. كله چې دده
ته پته اولگيده نو د قوم په ايمان نه راوړلو ډير خفه شواوپه منډه منډه راغي او قوم ته نئ د
توحيد او رسولانو اتباع او دعوت شروع كړو. چې بالاخر دهغې پاداش كېن شهيد كړي
شو. راجل كېن تنوين د تعظيم لپاره دى چې دي عند الله يولوي سړي وو.

﴿اَتَّبِعُوا﴾ تكرر لپاره د تأكيد دي ﴿مَنْ لَا يَنْتَظِرْ أَجْرًا﴾ بدل دي المرسلين نه. يعنى څه دنيوى

مفادات حصولون ني مقصود نه دي چونكه دا ضروري نه ده چي چا صرف دنوي مفادات حصولون مقصود نه وي نو هغه اتباع دي ضروري شي نو خكه ورسره ﴿وهم مهتدون﴾ هم ذكر ڪړو يعني دي سره سره دوي په حق او په سمه لار هم دي. نو خكه تاسوله ني اتباع ڪول ضروري ده

وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٦٠﴾ ۞ أَأَتَّخِذُ

اوجھ دي مالرو جي نه ڪوم عبادت ڏهغه ذات جي خه ني پيدا ڪري يعم او خاص هغه ته ايس ڪر خولي سن ساسو. آيدوسه خه

مِنْ دُونِ إِلَهٍ إِنَّ لِرَّحْمَنِ رَحْمَةً ۖ إِنْ يُرِيدِ الْإِنْسَانُ بِطُغْرٍ لَا تُغْنِي عَنْهُ شَفَاعَتُهُمْ

مسوي ڏانهن ۶۰. سورمعبودان ڪجري اراده وکري مالرو رحمان ڏخه ضرر ڦاڻده به رانگري ماته شفاعت دفعوي

شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُون ﴿٦١﴾ ۞ إِنْ أَتَىٰكَ صَاحِبُ الْمَتِّ ۖ إِذَا لَمْ يَأْتِ بِمِثْلِهِ ۖ فَأَمِّنْ

مع سمه اونه دوي ماحلاصولي شي. يشڪه زده دهه وخت کس خامخايه گمراهي ڪناره کس به. يشڪه مابعدن رابوي دي

بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُوا ۖ قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ۖ قَالَ يَلَيْتُ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ ۞

به ب ستاسوياندي بس واوڙي زماخير. اوپلي شوده ته جي داخل شه جنت ته. اوپل هغه هائي ڪاش جي قوم زماپو ميسني.

بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٦٣﴾ ۞ وَمَا أَتَرْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ

په دي جي بخه ڪريده مانه رب زمالو اوگر خوله ني زه ڏمعزونه. اونه ووزالپلي مونريه قوم ڏده باندې ورستو ڏده مهه ڪولونه

مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٦٤﴾ ۞ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ

هيڃ لشڪرداسمان نه اونه يومونريه نازلونڪي لشڪرنه وو هلاڪت ددوي مگريوه جغه وه نوييادوي

لِحَمْدِهِ ۖ يُحْسِرُ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ ۞

مرد براه وو. هائي آفسوس په بندگانونه به راتلودوي نه هيڃ رسول مگر دوي به په هغه پوري پوري ڪولي

وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي ۖ داهم دحبيب نجاردبيان حصه ده. پديڪن التفات دي د خطاب

صيفي نه هتڪلم ته. دپاره ددي چه مخاطب په غصه ڪن رانشي. اوتعريض دي چي ڏهغه ذات عبادت ولي نه ڪوي چي هغه زمونڻ خالق دي. او هغه ته به رجوع وي

أَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهًا ۖ دادعوه دسورت ده. يعني نفي دشفيق قهري. يعني آياخه ڏالند ۶۵ نه

ماسوی بل چاته هم اله اووایم. کچرته الله ﷻ ماته عذاب را کول اوغواړي نوبید الله نه م
سواماسوک نشي بیج کولې. اونه خمدایچ کولو شفاعت کولې شي. «إِنِّي إِذَا» یعني که بل جه
مې اله اووئیل نودابه ښکاره گمراهي وي. خکه چې کوم معبودانوپه لاس نه نفع وي اونه ضرر
هغه قادر مطلق ذات سره شریک کول ښکاره گمراهي ده. «إِنِّي» ءَامَنْتُ بِرَبِّكُمْ ء ظاهره داده چی
خطاب قوم ته دې. چې برسرمیدان ئ ورته د حقیقت اظهار او کړو. د هغوی د سزا پرواه نی
اونکره. او «بریکم» وئیل هم د تحقیق د حق دی. او تنبیه ده چې ستاسو خود ساخته معبودان بض
دي

﴿فَاسْمَعُونَ﴾ ای فاسمعوا قولي (روح) یعني خمداد قول ښه واوړئ چې ما ایمان راوړیدې په هغه
رب چې ستاسو خالق دې اوتاسو ورباندې کفر کړیدې څه ستاسو پرواه نه کوم. بعض وائی
خطاب رسولانوته دې. د آبن مسعود ؓ نه مروی ده چې کله حبیب نجار دا اووئیل چې «يُنْفِرُ
أَتْبَعُوا أَلْمُرْسَلِينَ» نودوئ د مرئ نه او نیولو چې مری کړي نوده رسولانوته اووئیل چې «إِنِّي
ءَامَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونَ» ای فاشهدوا. یعني ځما په ایمان باندې گواه شی

﴿فَبِئْسَ أَذْخُلُ الْجَنَّةَ﴾ کله چې ده د خپل ایمان اظهار او کړو نو قوم پرې راجمع شو توپونه ئی
ورباندې اوو هل. په کانړوئ اوویشتلو. اوده به وئیل اللهم اهد قومي. تردې چې په وهلو وهلو
ئې مړ کړو او کولمي ئې بهر راوتلي. او بیا ئې کوهي ته او غورخولو. بعض وائی چه اوئ
سوزولو. بعض وائی په مرئ کنس ورته پری واچول اودکلي په چوک کنس آویزان کړو. او هغه
درې واړه رسولان ئی هم شهیدان کړل بعض وائی چې کله قوم دده د قتل قصد او کړو. نو الله ﷻ
اسمان ته ژوندې اوچت کړو. لیکن دا قول کمزورې دي. ﴿أَذْخُلُ الْجَنَّةَ﴾ دینه مراد یا بشارت او
زیری دې د دخول د جنت چې فرستې څنکدن په وخت کنس نیک انسان له ورکوی. او یا حقیقتا
دخول مراد دې. او خطاب نه مقصود روح دې. یعني روح ته ئی اوئیلې شی چې جنت ته داخل
شه. خکه چې دې شهید وؤ. او شهیدانو روحونه د مرغیو په قالب کنس گرځی راگرځی او
بعضو په ظاهر باندی حمل کړیدی

﴿قَالَ يَلَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ﴾ یعني چې کله ده د جنت مشاهده او کړه نو د امتنانی او کړه چی
آنسوس ځما قوم ځما په حالت عالم وې نوتوبه به ئې کړې وه او ایمان به ئی راوړی

وؤ. دادرسولانو د ولباؤ وعادت دې چې په هروخت کښ دخپل قوم داصلاح تمناکوي. په يوروايت کښ دي نصح قومۀ حياوميتاً (روح المعاني).

«وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَى قَوْمِهِمْ مِنْ نَذِيرٍ» اي من بعدقنله «مِنْ جُنُودٍ» من زانده برائى ت اكيد دې يعنې هيڅ لښكر. دادهغې قوم د هلاكت بيان دې اودهغوى تحقيرشان ظرف ته اشاره ده. چې ددوى د هلاكت لپاره الله ﷻ هيڅ لښكرې هم رااونه ليرلي «وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ» اونه دازمونرد حكمت موافق ده چې ديو قوم د هلاكولو دپاره ديري لښكرې رااوليږو. البته د بديريه ورځ اود خندق په جنگ كښ فرشتي راليرل دپاره د فضيلت د حضور ﷺ دي

«إِنْ كُنْتُمْ إِلَّا صِحَاحٌ وَجَدَّ» يعنې صرف يوه جغه دجبرئيل وه چې بس بياهيڅ نه وؤ باقي. ټول مړه پراته وؤ. لكه روايت دې چې الله ﷻ جبرئيل ﷺ رااوليږلو. دكلي دروازې ئى او نيولې اويوه سخته جغه ئى ورباندې اووهله چې دهغې پوجه ټول مړه شول. «روح» كُنت «ضمير مرجع الوقعة» يا الاخذة دې چې په دې سياق دلالت كوي. «فَإِذَا هُمْ خَمِيدُونَ» خمونده مشتق دي. ټپ ختلي اورته وائى. مرادورنه مړه كيدل او هلاكيدل دي.

«يَحْشُرُهُ عَلَى آثَارِهِ» حسرت وئيلى كيږى شدة الندم يعنې انتهنائى پښمانتيا ته. اوراجح قول دادې چې دا الله ﷻ قول دى اوگله ئى ده دخپلو بندگانو. نه او حسرت په اعتبار اونسبت دبندگانو سره دې يعنې بندگانو دپاره دير افسوس او حسرت مقام دې چې الله ﷻ دوى د هدايت لپاره خپل معزز رسولان راليرل. خو دوى ديورسول هم احترام نه دې كړې بلكه استهزا او توقې مسخرې ئې ورپورې كړې دي. «وَمَا يَأْتِيهِمْ مِضَارِعٌ» په معنى دماضي استمراري ده. يعنې دوى ته به چې كوم رسول هم راټللو نو دوى ورپورې استهزاء كوله. دينه حال يا استقبال مرادنه دې. لكه قادياني ملعون د استقبال معنى كوي او خپل نبوت ورنه ثابتوي. دغه شان دلته دمكذبينو په هلاكت باندې افسوس كړې شويدي د قادياني ملعون نه منكرخونه دې هلاك شوې بلكه قادياني ملعون پخپله هلاك شوې او ذليله شوې دي.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ٥

آه نه دي ليدلي دوى چې څومره هلاك كړيدي مونږه مخكښ ددوى نه دلى بيشكه دا هلاك شوى دوى ژوندونه واپس نه راځي

وَأَن كُلَّ لَنَّا جَمِيعٌ لَّنَيْنَا مُحْضَرُونَ

اوسى دانول مگرہ جمع نہ مورہ حصہ دنى سى
 «الْمُرُوءَا كَرَاهَتْنَا قَتْلَهُمْ» دا زجر دے یعنی آیا دوى دومرہ نہ کتل جی دوى نہ مخکس مسویر
 خہ انجام ووجہی کلہ نى درسلانو تکذیب او کرو۔ ضمائر دغائب العبادتہ راجع دى۔ حى معہ
 کفار مکہ اونورو کفار وتولوتہ شامل دى۔ «الْهَمَّ اِى الْقُرُونِ الْمُهْلِكِينَ» اِى الی المکذبین۔ ان
 سرہ اسم او خبرہ بدل اشتمال دے «وَكُرَاهَتْنَا» نہ

«وَأَن كُلَّ» ذاتخويف اخروي دے۔ چي دقيامت پہ ورخ بہ بياتول ژوندي کيږي اود حساب دسره
 بہ مونږتہ حاضر ږيږي۔ «وَأَن» نافيه دے «كُلَّ» مبتدا دے او «لَنَّا» پمعنى ذالاسره دے۔ «جَمِيعٌ» خبر
 اول او «مُحْضَرُونَ» خبر ثانی دے او «لَّنَيْنَا» ظرف متعلق دے جمع سره اوياء محضرون سره۔ دسہ
 مشهور اشکال دے چي «جَمِيعٌ» څنگه خبر جو پيدې شى «وَكُلَّ» «دپارہ» څکه چي دواړو معنی يوه
 ده «وَكُلَّ» هم يه احاطه اوشمول باندې دلالت کوى او «جَمِيعٌ» هم کوى نو دسہ خود خيل ذات سره
 خبر ورکول لازم ږيږي۔ اودا خو صحيح نه ده لکه الرجل رجل ونيلي صحيح نه دى۔ جواب دا دى
 چي «جَمِيعٌ» پمعنى مجموع سره دے يعنى دا احاطي اوشمول معنی سره سره دا اجتماع معنی نه
 ورکوى۔ لهدا دواړو کس فرق راغى او خبر واقع کيدلى صحيح دى

وَأَيَّةُ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ ۚ أَحْيَيْلَهَا

او نځه (د توحيد) دوى لره زمکه مړه (وچه) ده۔ ژوندئ (ښه) کړو مونږ هغى لره۔

وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا لَّيْنَةً يَأْكُلُونَ ۖ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ

اورا (و) باسود دې نه داني نودهغى نه خورى دوى او بيد اکرېدى مونږه پدې کسې باغونه دکوږو اودانگړو نه

وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا مِنَ الْعُيُونِ ۖ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ ۚ

و(خارجي) کړېدى مونږه پدې کسې جينى دپارہ ددى جې اوخري دوى دسوى دهغى نه

وَمَا عَمَلُهُمْ إِلَّا يَشْكُرُونَ ﴿٥﴾ سُبْحَنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ

اوندى پيدا کړي داموي لاسونو ددوى نواناسکرته اوباسي دوى پاکي ده دشریک نه هغه داب لږه چې سړکړي س دى خوري

كُلُّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

دټولو خبرونو، دهغې پيداوارنه هم چې زرغونه وي نى زمکه اودنفسونو ددوى نه هه، اودهه خبرو نه هه چې دوى سى نه سړي

وَوَايَةَ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ ۚ داول عقلي دليل دې په دعوى دسورة يعني نفې دشنبع قهري باندي چې دى مشرکانولپاره لوى دليل وچه ځمکه ده چې مونږنى په باران سره شنه کړواوفصل ورنه پيدا کړوچې دوى نى خوري، داصرف زمونږکاردي ددوى خودساختمه معبودانو پديکېن هېڅ قسمه شرکت نشته، نوچې په تخليقي کېن شريک ندى نو دعبادت لائق هم ندى اونه ورته شفاعت قهري حاصل دي (أَخْيَتْنَهَا) جمله صفت ده د(الارض) لپاره، اوالارض کېن الف لام عهدذهنى په حکم دنکره کېن دي او يا جمله ورنه حال ده اواحيا، دارض نه مراد زرغونه ول دي (وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا) جنس داني لکه غنم، وربشي، روجي وغيره دي، (وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ) يعني صرف غله نه بلکه ددوى لذت لپاره موورته قسمه قسمه باغونه دکجورانگوروهم پيدا کړيدي، تخيل جمع د نخل ده کجهورې ته وائى او اعناب جمع د عنب ده انگوروته وائى جمع روارلو کېن مختلف انواعه ته نى اشاره ده، صرف ددوؤميوز ذکر اوشوځکه چې دادواره کثير المنافع هم دي، اوعربوته مرغوبي هم دي، دغه شان ددي پيداوار په عربو کېن ډير دي (وَوَفَّرْنَا لَهَا) يعني پخپل قدرت سره مووز ته په زمکه کېن چيني هم پيدا کړيدى چې په هغې سره دوى باغونه، زمکي پانډه کوي.

لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ وَمِنْ ثَمَرِهِمْ ۚ يعني باغونه دکجورو اودانگورو موذدي دپاره پيدا کړي دي چې دوى دهغې ميوې اوخري، (مِنْ ثَمَرِهِ) بضمير يا جنت ته راجع دې په تاويل دمجعول يا ماذکر سره، نوځکه مفرد مذکر ذکر شو، يا ضمير الله ﷻ ته راجع دي، اواضافت دثمر الله ﷻ ته ځکه اوشوچې هغه نى خالق دي، يعني چې الله ﷻ دوى له کومې ميوې

(١) ددويمه ترجمه او اؤخرى هغه ده ددوى لاسونو جوړ کړيدي

پیدا ڪري ڏي هغه اُخري ﴿وَمَا عَمَلُهُمْ بِمِثْرِ ذَرَّةٍ﴾ يعني ڪن جن جو ڪم ڪونه
 ته راجع ڏي مان يا نافيه ده، ضمير منصوب په، عملته، ڪنن ثمر ته راجع ڏي، جمله به موضع ڇڏي
 ڪنن ده، يعني حال داچي دوي دغه ميوې نه ڏي پيدا ڪري بلڪه خالي سي الله ﷻ ڏي، به
 دوي دوي نعمت شڪرنه اداء ڪوي اوشڪ ڪوي، يا مان موصوله ده، مجرور محلا عطف ده به
 ﴿ثُمَّ هَآءِ﴾ ليا ڪلوا من الذي عملته ايديهم، يعني اُخري دوي ميوې هم اودهغي نه هم جي ددوي
 لاسونو جو پڪي ڏي، لکه جوس، مربه، چاٻ، وغيره

﴿سُبْحَنَ الَّذِي﴾ دادليل تتمه ده، جي الله ﷻ دهغه شفا ڪرڻ ڪاونه پاڪ ڏي جي دا
 مشرڪين ئي ورسره شريڪ ڪوي، ﴿خَلَقَ الْأَزْوَاجَ﴾ ازواج جمع دزوج ده او داپه قرآن ڪنن دوه معنو
 ڪنن استعمال شوي ڏي، ﴿أَضْدَ﴾ ضد اوجوهه لکه ومن ڪل شي خلقتا زوجين (الذاريات ۴۹)

﴿قَسَمَ﴾ اوصنف لکه فائيتا به ازواج من نبات شي (طه)، دلته دواړه معنيٰ اغستلي ڪيڏي شي
 اوليٰ معنيٰ اعتبار سره به مطلب داوي جي الله ﷻ دهرخير جوړه پيدا ڪريده ﴿يَمَّا تُتِيبُ الْأَرْضُ﴾
 به دنيا تاتو هم جي ڇني پوتي مذكر ڏي اوڻي مؤنث، ﴿وَيَوْمَ أَنْفُسُهُمْ﴾ انسانانو ڪنن هم جي ڇني
 سري ڏي اوڻي بنخي ﴿يَمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ يعني دينه علاوه نوهم دير داسي ڇيڙونه ڏي جي دهغي
 جوړو علم الله ﷻ ته ڏي، تاسوته نشته، خلاصه دا جي صرف الله ﷻ هغه ذات ڏي جي جوړه
 اوشريڪ ئي نشته نور دهر چار شريڪ شته، او دويمي معنيٰ اعتبار سره مطلب دادې جي الله
 ﷻ هغه ذات ڏي جي مختلف قسم ميوې او فصلونه ئي پيدا ڪري ڏي بيا په هري ميوه ڪنن
 خان له قسمونه ڏي رنگ اوڻند په اعتبار سره، داسي مختلف انسانان ئي پيدا ڪري ڏي
 ڇني مذكر اوڻي مؤنث، اوبيا په دوي ڪنن هم رنگ و نسل اور قوت وضعف اعتبار سره
 مختلف قسمونه ڏي اودهغه شان نور دهرخير ڇي هغي مونڙ ته علم نشته، ازواج ڏي
 معنيٰ اعتبار سره عام ڏي

وَاٰيَةُ لَهُمُ الْاَيْلُ * نَسْلَعُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِنَّا هُمْ مُظْلِمُونَ ۝ وَالشَّمْسُ تَجْرِي

اونخدو توحيد ڏوي دپاره شپه ده جي اوباسون ڏي هغي نه ورڻ، نو دوي بيا په نيا روڪنن وي اونور روان ڏي

لَمَسْتَقَرٍّ لَهَا مِنْكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝ وَالْقَمَرِ

خائى دقراى خپل ته. دانلل دنوراندازه دهغه ذات ده جي غالب دى. عالمه دى. اوسوړمى

لَقَدْ نُهَ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ۝ لَا الشَّمْسُ

په اندازه كړې دې مونږ فتاردې په منزلوكش تردې جه داواپس شي به شان دځنگي دكجورى زېږى. نه د نور

يُنَبِّئُ لَهَا أَنَّ تُونِكَ الْقَمَرِ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ

وس شنه جي ورسېري سپوږمى ته اونه شپه مخكښ كيدونكې ده په ورځ باندې. اوهر يو دنور، سپوږمى نه

فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ۝

پخپل مدار كښ لامبو ووهي

وَوَايَةَ لَهُمُ اللَّيْلُ ۝ داديوم دليل عقلي دې په توحيد او په نفي د شفع قهري. يعني داهم

دالله ﷻ دواحدانيت دليل دې چې د شپې ورځې تلل راتلل دهغه په اختيار كښ دي. ددوئ

خود ساخته معبودانو پكښ هيڅ قسم شركت نشته ﴿تَسْلَخُ﴾ د سلخ نه دي اوسلخ، نزع الجلد ته

وانى. يعني دڅاروي خرمن دهغه د بدن نه اوباسل، اودلته ئى معنى د جدا كولو ده او ﴿تَسْلَخُ﴾

دكربطو استعاره تبعه شوې دې. اومقصود د ورځې د شپې نه جدا كولو كيفيت تشبيه ده

دنزع الجلد سره. يعنى څرنگه چې څاوري نه خرمن ويستلې كيږي. نوڅاروى اصل وجود

څرگند شى. دغه شان مونږ ورځ د شپې دمخ نه لرې كړو شپه راشي. اصل او حقيقى فعل

راوړلو په خائى ﴿تَسْلَخُ﴾ فعل ذكر كولو كښ يو خو دپته طرف ته اشاره اوشوه چې جهان كښ

اصل تياره ده او الله ﷻ پرې د رنډا پرده خوره كړيده. او بل اشاره ده پكښ تدريج ته. يعنى

څنگه چې دڅاروى نه پوستكى په ترتيب سره رورو ويستلې كيږي نو داسې الله ﷻ هم

دورځې پرده د شپې له مخه رو رو لرې كوي. نو دا دالله ﷻ لوى احسان دې چې تياره يودم نه

روالى (الكنز الشمين).

﴿فَلَاذًا هُمْ مُظْلَمُونَ﴾ اي بعد تكامل الانسلاخ يعنى چې كله پرده مكمل لرې شى او اثرات ئى خته

شی نو بیا توره تیاره راشی. مظلومون صیغه د اسم فاعل ده باب افعال نه او خاصیت بلوغ در پکښې اي داخلون في الظلام یعنی خلق بیا په تیاره کښ داخل شی.

«وَالشَّمْسُ تَجْرِي» دا دریم دلیل عقلي دې عطف دې په «اللیل» ای وایه لهم الشمس... الخ بعضی بل دلیل د توحید د دوی دپاره نوردې، چې پخپل معین وخت طلوع کوي. پخپل مدار بندې حر کوم ورته الله ﷻ مقرر کړیدې منظم ځي. خپل مستقر ته سیداروان وي. خپل اخري منزل ته اور سیري او بیا د الله ﷻ په حکم سره په بلې دورې شروع شي. نو د نوردغه د طلوع غروب وېو نظام دهغه الله ﷻ په قبضه کښ دې چې غالب. علیم دې. بل چاته ددې قدرت نشته

«يُتَسَفَّرُ لَهَا» لام په معنی دالی دې اورا، مستقرا ظرف مکان دې. مراد ورته د نورهغه آخری منزل دې چې هلته د رسیدلو ته ورستو بیا هغه دوباره سفر شروع کوي. او هغه تحت العرش دی. په بخاري وغیره کښ دې چې ابوذر ﷺ د حضور ﷺ نه ددې مستقرباره کښ تیوس او کړو. نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل مستقر هاتحت العرش. چې ددې مستقر یعنی جائی قرار تحت العرش دې. په یو روایت کښ دې. چې حضور ﷺ د نور غروب کیدلو وخت کښ د ابوذر ﷺ نه تیوس او کړو چه آیاتاته پته ده چه د انور چرته غروب کیږي. ابوذر ﷺ د لاعلمی اظهار او کړو. نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل: فاتاتذهب حتی تسجد تحت العرش. او د امراددی د قول د الله ﷻ و الشمس تجري لمستقرها ذلك تقدیر العزیز العلیم (بخاري کتاب التفسیر). دې حدیث باندې چې کوه اشکالات او دهغې جوابات دی د یو او گد بحث دې حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله په خپله رساله «سجود الشمس» کښ په دې محققانه بحث کړې دې. هلته ئی ملاحظه کړئ. دا رساله د تالیفات عثمانی په ضمن کښ اداره اسلامیات نه شائع شوې ده.

۲، یا مستقر ظرف زمان دې. مستقر زمانی ورته مراد دې. چې هغه ورځ د قیامت ده. او مطلب دادې چې د انور پخپل مدار کښ په یو محکم نظام سره حرکت کوي لیکن دا حرکت دده دائمی نه دې. دې دپاره یو خاص مستقر او وخت د قرار متعین دې چې کله هغه وخت راشي نو دده حرکت به ختم شي. «ذلك» یعنی دانا آشنا او مضبوط او جلیدل دنور. چې عقول ورته جبران دی الله ﷻ په حکم سره دی چې په هر څه غالب دې او علیم دې

«وَالْقَمَرُ» دا خلورم دلیل عقلي دې چې سپوگمئ ته او گوړی الله ﷻ ورله مختلف مایل

مقرر کړی دی هره ورځ په یو منزل کېن سفر کوی. او دمنزل په بدلیدلو سره دیکنې هم فرق راځی. دا میاشتی په سرکېن یوشان وی په مینځ کېن ترینه بدرکامل جوړ شی او آخر کېن داسې شی لکه کجهورې زوږ ښاخ. دا ټول الله ﷻ په خپل قدرت سره کوی. دبل چاپکېن هېڅ دخل نشته. القمر منصوب علی شریطه التفسیر دې. ای: وقد زنا القمر قدرنا منازل. او منزل. مفعول ثاني دې ذل قدرته. چې معنی د صیرنا دې. منازل دمنزل جمع ده. دطلوع او غروب ځای ته وائی. منازل القمر. دسیورمې د رفتار دپاره چې کوم حدود و مقرری هغې ته وائی چې د ټول اته ویشت (۲۸)، دی چې تفصیل یې په سورة یونس (۵)، جلد ۳ صفحه ۱۷۲ کېن نیردې

«حَتَّىٰ غَاثَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ» عرجون هغه ښاخ او څانگې ته وائی چې هغې پورې د کجهورې غونچه لگیدلې وی کله چې کجهورې پخې شی نو غونچه ترې کټ کړې شی او دا پاتې شی. وخت تیریدو سره دا وچ او زیر شی. او ترې اوکوړ شی. (ابن کثیر)

عرجون یا د فعلون په وزن دې او نون پکېن ژاند دې. او انعراج بمعنی اعوجاج (کوږوالی) ته ماخوځ دې. او یانون اصل دکلمې نه دې او برون فعلول دې. اودلته سپوگمې تشبیه عرجون سره په درې امورو کېن ورکول مقصود دې: (۱) زیر والی کېن (۲) نری والی کېن (۳) اوکوړ والی کېن

«لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ» دا پنځم عقلی دلیل دې مخکېن دنور او سپوگمې ذات بطور دلیل ذکر وو. اوس دهغې نظام بطور دلیل ذکر کیری. چې نور او سپوگمې نظام باندې غور او کړی څومره په ترتیب سره روان دې. دسپوگمې انور ځان ځان له رفتار دې چې په هغې سره چلیری نور دورځې راځیږی. او سپوگمې د شپې. داسې نشی کیدې چې په شپه کېن نور راوځیږی. اویا سپوگمې دورځې راشی. او شپه ترینه جوړه کړی. او دهغه شان ډهر یو جاجدا مدار دې چې په هغې کېن گرځی. سپوگمې دنور مدار ته نه راځی او نور دسپوگمې مدار ته نه ځی. ښیږی هغه په معنی لایمکن سره دې او ښیږی فعل نفی په صورت کېن دناممکن او محال په معنی کېن ډیر استعمالیری لکه سورت مریم کېن راځی «وما ینبغي للرحمن ان یتخذ ولدا» او دهغه تان یو حدیث کېن راځی «ان الله لا ینام ولا ینبغی له ان ینام» نو دلته هم لاینبغی دناممکن په معنی کېن دې «ان تُدْرِكَ الْقَمَرَ» ادراک نه مراد ادراک په مسافت کېن دې یعنی کیدې نشی

چې نور خپل رفتار تیز کړی او سپوگمن ته اورسی. او په شپه کې د سپوگمن سره اوڅیزې
 «وَلَا أَلَيْلٌ سَابِقُ اللَّيْلِ» الی الی او النهار ته مخکېن ایه مقدر دې اویا الی الی نه مراد سپوگمن او ایه النهار
 نه مراد نور دې یعنی نه سپوگمن په نور مخکېن کیدې شی چې په ورځ کېن شپه جوړه کړی
 «وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ» دهر یو لپاره خپل مدار دې هغې کېنې لامبو وهی او گرځی. نور د سپوگمن مدار
 ته او سپوگمن د نور مدار ته نه راځی. فلک ته مراد آسمان نه دې. بلکه مدار مراد دې چی
 د آسمان ونونه ځکنه دې «يَتَّبِعُونَ» مسیح. هر هغه ځای کېن استعمالیږي چې پکې سهولت
 وي. نو مراد د دې چې دواړه بالکل په سهولت سره خپل مدار کېن گرځي رفتار کوي

وَاَيُّ لَّهُمْ اَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۝ وَخَلَقْنَا لَهُمْ

اوبله نڅه ددوی دپاره داده چې مونږ سواره کړيدي اولاد دوی په بېړۍ ډکه کېن. او پیدا کړيدي مونږ دوی ته

مِنْ مِّمْلِهِ مَا يَرَكُونَ ۝ وَاِنْ لَّشَاءُ نَفَرَفَهُمْ فَلَا صَرْخَ

په شان دبېړۍ هغه خاور چې دوی پرې سوري کوي. او کچې او غواړو مونږ ونو غرق به کړو دوی نونه به وی څوک ورباند

لَهُمْ وَلَا هُمْ يَنْقُلُونَ ۝ اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا اِلَىٰ حِينٍ ۝

دپاره ددوی اونه بهنې څوک بچ کولې شي مگر نه شی غرقوم. په مهرباني خپلې سره او دپاره د نفع وړ کولو د یو وخت پورې

وَاِنَّا قَبَّلَ لَهُمْ اَتَقُوا مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ

او کله چې اووبلې شي دوی ته چې او بېړۍ د هغه عذاب نه چې ستاسو په مخکېن کېن دې اود هغه چې ستاسو ورسوي

لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ ۝ وَمَا كَانِيَهُمْ مِنْ اَيَّةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَاُتُوا

دپاره ددې چې په تاسو باندې رحم او کړشي. اونه راځي دوی ته هیڅ یوه نښه دنښودنې ددوی نه مگروي دوی

عَلَيْهَا مُعْرَضِينَ ۝

د هغې نه مخ گرځونکی

«وَاَيُّ لَّهُمْ اَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ» د ایشېم دليل عقلي دې په توحید او په دعوی د سورة. چی داهه

د الله ﷻ دواحدانیت دليل دې چې مونږ دوی سره د اولاد نه په ډکي کشتی کېن سواره کړواوه

دريابونوسندونو کڻن ئي صحيح سلامت پوري ڪړو. ڪه الله ﷻ اوغواړي جي دوي غرق ڪړي نوبيا ئي ديج کولودپاره ددوي خوشخته معبودان ددوي مددشي کوني. مگر صرف الله ﷻ ئي پخپل فضل اورحمت سره بچ ڪري اومهلت ورته ورکړي ترڅه مودي پوري

(ذرية) نسل ته وائي. امام راغب رحمه الله په مفردات القرآن کڻن ليکلي دي چې اصلا اطلاق ذرية په وړو بچو کيږي. خو عرف کڻن ئي اطلاق په وړو او لويو دواړو باندې کيږي. بنخوته هم ذريه ويلى کيږي لکه په حديث کڻن دي لا تفلن ذرية اي امراءه. او د لغت مشهور کتاب تاج العروس کڻن په دې تصريح شويده چې دا د اعدادو نه دي. اولاد او آباء دواړو ته وائي. دلته هم دا ټولي معني اخستل صحيح دي (۱) که ذرية نه مرادواړه بچي يابنخي شي نو مطلب دادې چې هغه بنخي اوواړه بچي چې دوي خان سره روان ڪري وي په سفر کښي. (۲) او ڪه ورته مراد کبار اولاد واغستي شي نو مطلب به داسي چې دوي ئي په سفر تجارت ليري نواله ﷻ ئي حفاظت کوي. (۳) او ڪه ذرية نه مراد آباء وي نو بيا فلک نه مراد نسفينه د نوح ده. چې په هغې کڻن سوار کسان الله ﷻ د طوفان نه بچ ڪړل.

﴿وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مِضْمِيرًا مطلق فلک (کشتي) ته راجع دي. نو د مِثْلِهِ يَرْكَبُونَ ۝ نه مراد اوبنان دي. يعني دې اهل مکه وٽه مونږ د کشتي په شان څاروي پيدا ڪړيدي چې دوي پرې رکوب کوي. عرب ددې وجې نه اوڅ ته سفينه البرواني. دغه شان د نښ صباغت غټ گاډي. ريل. جهاز وغيره ورته هم مراد کيدي شي. يا ضمير په (مثله) کڻن فلک نوح ته راجع اي مثل فلک نوح نومرادرته کشتي دي.

﴿فَلَا صَرِيحٌ لَهُمْ مَصْرِيحٌ فعيل بمعنى فاعل دي. يعني مصرخ، مصرخ مغيث او امداد کولو والاته وائي. اي فلا مغيث لهم (روح) يعني کچرته مونږ اوغواړو چې غرق ئي ڪړو نوبيا به ئي څوک امداد والانه وي اونه به ئي څوک د غرق کيدلو نه بچ ڪري ﴿لَا رَحْمَةً مِنَّا مَسْنَنِي مفرغ ده. او مفعول له دې دپاره د بتقذون فعل

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا شَكَوْهُ ده دڪفار مڪونه. د اشراط دي جزا ورله مقدره ده چې (اعرضوا) دي بدليل دورستوني آيت ﴿وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ نَّائِمٍ يعني چې کله دوي ته اووئيل شي چې د قيامت د سزا او د خپلو بدو عملونو د شامت نه اوږيري ئي ايمان راوړي چې الله ﷻ درباندي رحم او ڪري

يعني عذاب نه درته نجات درکري. نودوی ددی خبري نه اعراض او کړي

«مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ» مراد ورته د دنیا عذاب دي چې دب د عملونو بوجه راځي. «وَمَا خَلْفَكُمْ» مراد د آخرت عذاب دي. قتاده رضي الله عنه او مقاتل رضي الله عنه وائي چې «مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ» نه مراد د ترسوي استونو عذاب دي. يعني او يريږي د هغه عذاب نه چې په مخکښو قومونو باندې نازل وواو. «وَمَا خَلْفَكُمْ» نه مراد عذاب د آخرت دي (روح)

«وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ» «مَا تَأْتِيهِ» صيغه د مضارع دپاره د دلالت ده په اسماء باندې.

يعني دا اعراض کول د دوی زور عادت دي «مِنْ آيَةٍ» من زانددې دپاره د تاکيد

وَإِنَّا قَبِيلٌ لَهُمْ أَتَيْفُوا إِنَّمَا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا

او کله چې اويلي شي دوی ته چې خړج کړئ د هغې مال نه چې درکړيدي ناسونه الله ﷻ بنوواي کفر

لِلَّذِينَ آمَنُوا أَتَطْعَمُوا مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنَّا أَكْثَرُ إِلَّا

استهزا «مَنْ لَوْ» چې آيا مونږ به طعام ورکړو هغه چاته چې که غوښتلې الله ﷻ نو خوراک به ئې ورته ورکړي وي. نه من ناسو مکر

فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا

په گمراهي ښکاره کښ او وائي دوی چې کله به وي دا وعده د قيامت که من ناسو رشتني. انتظار نه کوي دوی مکر

صَبِيحَةٍ وَاحِدَةٍ تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً

د يوې جفې داسرافيل چې وېه نيسي دوی اودوی به جگړي کوي. پس طاقت به نه لري دوی د وصيت کولو

وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ

اونه به خپل اهل (کورته) واپس تلې شي

وَإِنَّا قَبِيلٌ لَهُمْ أَتَيْفُوا هدايله شکوه ده د کفار مکه و نه چې کله دوی ته دانفاق او مسلمانانو

سره د صلح رحمي تر غيښ ورکړې شي ، نو وائي چې کومو کسانو ته چې الله ﷻ رزق ندې ورکړې. الله ﷻ غريب کړی وي نومونږ به ورته څه ورکړو

(۱) دوی دا قول استهزا باندې مېنې دي. يعني کله چې دوی ته دانفاق حکم اوشي نو دوی

۲۔ یا استدلال دے تقدیر نہ، یعنی کوء کس جی سے مقرر عرصہ پیدا کړې دې او خوراک ورله نه وړکوی نو زمونږ څه کار دې چې مونږ ورله ه وړکړو؟ ۳۔ یا په تقدیر باندې اعتراض دې چې الله جل وټل دوى پيدا کړي دی، او ورله رزق وړکونو باندې فادر هم دې خودې باوجود ورله رزق او مال نه وړکوی نو مونږ ته ځله ددی حکم کوی «قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا» وضع داسم ظاهريه موضع ضمير کين انصار ده غلب ديول مذکور ته، جی دوى دکفریه وجه داخبره کوي.

۱۰. **إِنْ أَشْرَأَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ** ظاهره داده چې داقول دکافرانو دې مؤمن نوته. چی - سویه
 ۱۱. **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ** ښکاره گمراهی کښ یی. ځکه چې یوکس الله ﷻ غریب پیدا کړیدی اوماں ورله نه ورکوی
 حالانکه هغه په ورکولو قادر دې نو دینه باوجود د اتفاق حکم کول اوددی ترغیب ورکول
 داخو الله ﷻ رضا اومشیت خلاف ده ۲، او یا دا دالله ﷻ قول دې اومشرکنو ته دهغوئ
 خبرې جواب دې چې دوی دومره نه پوهیږی چې حقیقت کښ خو الله ﷻ دتولو مخلوقو
 رازق دې خو بندگانودپاره ئی درزق مختلف ذرائع پیدا کړی دی. ځنې خلق ئی مالداره پیدا
 کړیدی او دهغوئ رزق ذریعه ئی تجارت گرځولې دې اوځنې خلق ئی غریبان پیدا کړی دی. نو
 دهغوئ رزق ذریعه ئی دامالدار گرځولې دې چې دوی به خپل مال کښ دهغوئ حصه کوی .
 براه راست بغیردذریعې او سبب نه الله ﷻ نه مالدارانو له رزق ورکوی او نه غریبانانوله. نو
 دوی له چې الله ﷻ کوم سبب او ذریعه درزق ورکړې ده هغې نه خو دوی څه فائده اوجتوی او
 دغریبانانو په سبب اعتراضات کوی او دانفاق حکم نه انکار کوی نوداښکاره گمراهی ده
 نورهیڅ نه دی

«وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ هُوَ إِلَّا صَيْحَةٌ وَاحِدَةٌ» بهر ادورنه نفخه اولی داسرافیل علیه السلام ده چی پدی سره به یول مخلوقات سره شی. «وَهُمْ يَخِصِّمُونَ» په اصل کښ یختصمون دی تاپه صادبدل شوه اودا غم اوسو معنی قیامت به داسی ناخپه راشی چې خلق به ددنیا په څیزونو، معاملاتو، تجارتونو کښ حنونه اوجگړې کوي. دقیامت متعلق به تی په زړه کښ هر وڅه خیال هم نه راځی. به حسب کس دی

جي قيامت به په داسي حال كښ قانميري چې دوه كسانو به يوه كيږه خوره كړي وي . وويل سره به ئي سودا كوي . كيږه به ئي رانغښتي نه وي چې ناڅاپه به قيامت سي . يوسړي به دخوږ د پاره ابو خور ليو كړي وي . څاروي به ورته اوبه نه وي ځكلي چې قيامت به راشي . يوسړي به تله كوزه نيولي وي اوچته كړ به ئي نه وي چې قيامت به راشي . يوسړي به دخوږاك لغمه خوئي ته اوچته كړي وي . تيره كړي به ئي نه وي چې قيامت به پري راشي

«فَلَا يَسْتَعْطِفُونَ نَضْرِبَهُ» يعني دتوبې او دوصيت كولو دپاره به ورته مهلت ملاؤنشي ، ولا ښ

أَهْلَهُمْ يَرْجِعُونَ» يعني هر سړي به پخپل پخپل ځاي كښ مړشي اهل و عيال ته به لاړنسي

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالُوا

اوبوكي به ووهلي سي په شپلي كښ دويم ځل . بس دوي به دډبرونو څپلونه خپل رب ته روان سي اوبه والي دوي

يَوْمَلْنَا مَنْ بَعَثْنَا مِنْ مَرْقِدَاتِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ

هائي زمونږ تباهي چا را پورته كړومونږ دخپل خوب ځاي ته . داخو هغه دي چې وعده ئي كړي وه رحمن اورښتياوښلي وو

الْمُرْسَلُونَ ﴿٥١﴾ إِنَّ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا

پيغمبرانو دي په باره كښ . نه ده دامگرچه يوه ده بس دوي به په جمع زمونږ مخكښ حاضر كړي شوي وي . بس نن ورځ

لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُحْزَنُ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

ظلم به نه شي كولې په يو نفس دهيڅ څيز اوبدله به نشي دركولې ناسوته مگر دهغي عملونو جي . سوكلو .

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ ديدنه نفخه ثانيه مراده ، دنفخه اولي او ثانيه په مينځ كښ به څلوښت كاله

وي . كله چې داشپيلئ اووهلي شي نو ټول خلق به ژوندي شي او الله ﷻ طرف ته مندي وهي

﴿وَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ﴾ الْأَجْدَاثُ دجذث جمع ده قبرونو ته وائي . ﴿يَنْسِلُونَ﴾ اي بسرعون . يعني

الله ﷻ طرف ته به . تيزي سره ځي كقوله تعالى يوم يخرجون من الاجداث سراغا (معارج ٤٣) ددي

آيت اود سورة زمراية (٢٨) فاذا هم قيام ينظرون . مينځ كښ منافاة نشته دي . ځكه ممكنه ده څي

هله داول وهله بيان وي . چې دمحشر هيت ناكومناظر ليدلو پوجه به حيران پريښ

ولاړوي . اوبيا په ډير سرعت سره ئي فرشتي الله ﷻ مخې ته اوښري .

﴿قَالُوا يَتَوَلَّيْنَا مَنْ بَعَثْنَا﴾ يعني دقبرونونه پورته كيدلونه ودرستوچي دمېدان حشرسخن اووېني نوواڼي به چې هائي آفسوس مونږ دقبرونونه چاراپاخولو «يَتَوَلَّيْنَا» ب حرف ندا ده او ويل منادي مندوب دې، يعني فرياد به كوي چې هائي، دا خو زموږ د نبهې وخت دې، «من مُرْقَدًا» مرقد يا اسم مكان دې يعني خائي د آرام، مراد ورنه قبردې، يا مصدر ميمي دې، يعنې د رقادنا، يعنې چامونږ د آرام نه راپاخولو

سوال كېږي چې په قبر كېن خوبه په دوي عذاب وي نو بياي ورنه څنگه ميډ اوښلو؟
خني مفسرينوې دا جواب كړيدې چې قبرته ئ مرقد ځكه اووښل چې دنفخه اولي نه ترنفخه ثانيه پوري به په اهل قبور و عذاب نه وي اكثر مفسرين وائي چې مرقد ئ ورنه پدې وجه اووښل چې كله دوي دميدان حشر هيښتونه اووېني نودي په نسبت به ورنه قبر خائي دارام ښكاره شي. ځكه چې لوي مصيبت راتلوسره وركي مصيبت هير شي

﴿هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ﴾ ما يا موصوله ده، عائد ئي محذوف دې، اي هذا الذي وعده الرحمن والذي صدقه المرسلون (روح) يعني داهغه ورځ ده چې الله ﷻ ئي مونږ سره وعده كوله. او رسولانور شتياويلي وو، (۱) دا قول ياد كافرانو دې بطور اعتراف جرم، يعني چې كله دوي د قيامت منظر اووېني نويابا به اعتراف او كړي ليكن نفع به نه وركوي. او ما وعده الله په خائي وعد الرحمن اوښلو اوصفت رحمت ئي ذكر كړو، پدې اميد چې كيدشي په دوي هم څه رحمت او كړيشي، (۲) ياد اقول د الله ﷻ دې كافرانوته، (۳) ياد فرشتو د طرفه دې ياد مؤمنانو، دې صورت كېن درحمن ذكر كفاروته زجراو توبيخ دپاره دې چې د الله ﷻ د صفت رحمن اصل اظهار ورځ خو قيامت ده خودوي بد بخته دي چې ځان ئي ترينه محرومه كړې دې.

زجاج رحمه الله وائي چې ﴿هَذَا﴾ صفت دې د ﴿مُرْقَدًا﴾ او ﴿مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ﴾ مبتداء، دې خبر ئي محذوف دې چې حق دې.

﴿إِنْ كُنْتُمْ إِلَّا صِحَّةً وَاحِدَةً﴾ يعني دانفخه ثانيه به د اسرافيل ﷻ صرف يوه چغه وي، چې د شپېلئ نه به رااوځي، بعض وائي اسرافيل ﷻ به اوواڼي انتها العظام التخرة، والواصل المتقطعة، و الشعور المتمزقة، ان الله يامر كن ان تجتمعن لفصل القضاء، دې اواز او زوږيدلوسره به ټول خلق د الله ﷻ

حضور ته حاضر کړې شي. الله ﷻ به هر کس سره حساب کوي. له حاسه هم ضلعه به کس نه شي څنگه ئی عمل وي هغه شان به ئی بدله وي

إِنْ أَصْحَبَ الْجَنَّةَ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فُكِهُون ۝ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ

بېشکه خاوندان د جنت به نن ورځ به شغل کښی وی. گډ سب به لگوي. دوی اوسنی ددوی نه سوړوکس به نن

عَلَى الْأَرْبَابِكُمْ مُتَكَبِّرُونَ ۝ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ ۝

یه څښونې نکه لگوي. وی. ددوی دبار به په جنت کس مېوی وی اووی نه دوی دبار هغه حه چی یی غوړی

سَلَامٌ ۝ قَوْلًا ۝ مِنْ رَبِّ رَجِيم ۝

دوی دبار به سلام وي. چی اوبه ویلی شي ورته دظرفه دت مېړه به

﴿إِنْ أَصْحَبَ الْجَنَّةَ الْيَوْمَ﴾ دابشارت اخروي دې چې مؤمنان به دقيمت په ورځ دجنت په مزوکنس وي. خوشحاله به وي، دخپلو بيبيانو سره به ښه په راحت او ارام کښ تکه لرونکي ناست وي، قسمه قسم مېوي به ورته ورکولې کيږي، دالله ﷻ دظرفه به ورباندی سلا، عليکم وئیلی کيږي ﴿فِي شُغْلٍ﴾ جار مجرور دمحذوف متعلق خبر دې دان. او فکھون ئی خبر ثانی دې، او شغل نه مراد هغه خوندونه او لذتونه دي چې هغه د بل هر څه نه سرې مسغونه کړي. په جنت کښې به داسې ډير څيزونه وي چې هغه به بنده د بل هر څه نه مشغوله کوي ۱ د الله ﷻ ضيافت چې هغې کښې به الله ﷻ په خپله هم تجلي کوي ۲، د حورو مسغولې، ۳، ملگرو ملاقات او زيارت وغيره. «فکھون» د فکاهت نه دي. گپ شپ ته وائي. او د دليل د هغوئ په خوشحالي او نعمت يافته کيدلو باندې. دې وجهې نه ئی معني به فرحون او متمتعون سره هم شوې ده.

﴿هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ﴾ بيان د کيفيت دشغل اودفرح دې. او دواړو تکميل دې. چه دې سره به ئی

نور هم په خوشحالي کښ زياتوالی اوشي، ظاهره داده چې مراد دازواجونه ددنيا خپلي مؤمناني بيبيان دي. بعض وائی حوري ورته مراد دي، ليکن اصح داده چې دواړه ورته مراد دي اودغه شان هغه ښځې چې خاوندان ئی کافران وؤ، نو چې دچاسره دالله پاک خوښه وي هغه ته به ئی ورکړي. لکه امراة دفرعون چې دابه دحضور ﷺ بي بي وي په جنت کښ

﴿فِي ظِلِّهِ يَجْمَعُ ذُطُلُودَهُ سَوْرِي تَهْ وَائِي، كُنَايَهْ دَهْ ذَرَاخْتْ اَوْ اَرَامْ نَهْ. خُكْه سَوْرِي تَهْ سَرِي پَه رَاخْتْ كُنِي وَي، يَا جَمْعْ ذُطُلُودَهُ، خِيْمَوْتَهْ وَائِي، ﴿عَلَى الْأَرْآكِ﴾ يَجْمَعُ دَارِيكُ پَالَنگَوْتَهْ وَائِي. يَا تَكِيَهْ گَانَوْتَهْ وَائِي، ﴿فِي ظِلِّ﴾، اَوْ ﴿عَلَى الْأَرْآكِ﴾ دَوَارَهْ مَتَعْلَقْ دِي پَه «مَتَكُون»، پُورِي. اَوْ يَا «فِي ظِلِّ»، خَبَر دِي «هَمْ»، اَوْ ﴿عَلَى الْأَرْآكِ﴾ مَتَعْلَقْ دِي پَه «مَتَكُون»، پُورِي.

﴿وَكَمْ مَا يَدْعُونَ مَدَدَ دَعَاتِهِ مَأْخُودِي يَمَعْنِي ذُطَلْبْ، پَه اَصْلْ كُنِي يَدْتَمِيُونْ دِي، طَلْبْ يَا پَخِيْلَهْ مَعْنِي يَمَعْنِي غَوِيْشْتَلُوسَرَهْ دِي، نُوچُونَكَهْ مَطْلُوبْ مِنْهْ اَوْ وَرْكَوْنَكِي بَه اللّٰهُ ﷻ وَي نُوْدِي سَرَهْ بَه لَذْتْ نُوْرَهْمْ زِيَا تَتِيْرِي، يَا طَلْبْ پَخِيْلَهْ مَعْنِي كُنِي نَدِي، بَلَكَهْ يَمَعْنِي دَتَمْنِي اَوْ اَشْتَهَا سَرَهْ دِي، يَمَعْنِي دَكُوْمْ خِيْزْچِي زِرَهْ اَشْتَهَا كُوِي هَغَهْ بَه وَرْتَهْ وَرْكَوْلِي كِيْرِي، يَادَدَعَانَهْ مَعْرُوفَهْ مَعْنِي مَرَادَدَهْ، يَمَعْنِي دُوِي چِي پَه دِنْيَا كُنِي كُوْمِي دَعَا گَانِي كُوْلِي هَغَهْ بَه نِي قَبُوْلِي وَي (رُوح)

﴿سَلَّمَ﴾ (۱) يَا مَبْتَدَا دِي خَبَر مَقْدَمْ نِي مَحْذُوفْ دِي اِي هَمْ سَلَامْ. اَوْ ﴿قَوْلًا﴾ مَفْعُولْ مَطْلُوقْ دِي دَفْعَلْ مَحْذُوفْ، ﴿مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ﴾ دَفْعَلْ هَصَفْتْ دِي اِي سَلَامْ يَقَالْ هَمْ مِنْ جِهَهْ رَبِّ الرَّحِيْمِ (رُوح) يَمَعْنِي دَاللّٰهُ ﷻ ذُطَّرْفَهْ بَه وَرْبَانْدِي بِلَا وَاسَطَهْ سَلَامْ كُوْلِي كِيْرِي، پَه حَدِيْثْ كُنِي دِي چِي حُضُوْر ﷻ فَرَمَائِي: بَيْنَا هَلْ الْجَنَّةُ فِي نَعِيْمِهِمْ اِذَا سَطَعَ لَهْمْ نُوْرٌ فَرَمَاوُسَهْمْ فَاِذَا لَزَبَ قَدَ اشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا هَلْ الْجَنَّةُ، وَذَالِكْ قَوْلْ اللّٰهُ تَعَالٰى ﴿سَلَّمَ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ﴾ (رُوح بِحَوَالَهْ ابْنِ مَاجَهْ، تَرْجَمَهْ: دِي دُورَانْ چِي اَهْلْ جَنَّتْ بَه دَجَنَّتْ پَه نَعْمَتُونو كُنِي وَي چِهْ يُونُورِيهْ رَا وُجْتْ شِي، چِي دُوِي خِيْلْ سِرُونَهْ اُوچْتْ كَرِي، نَوَاللّٰهُ تَعَالٰى بَه دَدُوِي دِيَا سَهْ جِلُوَهْ گَرَشُوِي وَي، اُوْبَهْ وَائِي: السَّلَامْ عَلَيْكُمْ يَا هَلْ الْجَنَّةُ اَوْ هَمْ دَا مَرَاد دِي دَاللّٰهُ تَعَالٰى دَدِي قَوْلْ نَهْ: سَلَامْ قَوْلَانْ رَبِّ رَحِيْمْ. بعضْ وَائِي دَا سَلَامْ بَه پَه وَاسَطَهْ دَمَلَا تَكُوسَرَهْ وَي كَمَا فِي سُورَهْ النحل

وَأَمَّا أُولَ الْأَيْمَانِ فَيَلْبَسُونَ ۖ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يٰٓأَيُّهَا النَّاسُ أَنْ لَا تَعْبُدُوا

وُجْدَانْ نِنْ وَرَخْ اِي مَجْرِمَانُو. اَيَا مَا حَكَمْ نَهْ وُكُرِي تَا سَوْتَهْ اِي بَنِي آدَمُو چِي مَه كُوِي عِبَادَتْ

الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۖ وَ إِنِ اعْبُدُونِي ۖ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝

دَشِيْطَان، بِيْشَكَهْ هَغَهْ سَتَا سَوْدَشْمَنْ تَبْكَارَهْ دِي، اُوچِي صرف زما عِبَادَتْ كُوِي، دَا لَارَهْ دَهْ نِيغَهْ،

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ۝ هَلْ يَرَوْنَ آلِهَتَهُمُ الَّذِينَ

اوپه تخفیع سره چی گمراه کړي وژده ستاسونه معلوم ډیر. آیا تاسو نه پوهیدلئ. دا جهنم دی هغه چی

كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ۝ إِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝ الْيَوْمَ نَخْتِمُ

تاسو ترینه یروړلې کیدلئ. داخل شی دینه نن ورځ په سبب د دې چی تاسو کفر کوئو. نن ورځ به مېړونکو مړوږ.

عَلَىٰ أَقْوَامِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝

په خلودوئ باندې او خبرې به کوي مونږ سره لاسونه ددوئ او گواهي به کوي ځي ددوئ په معنی عملو چی دوی نه کول.

وَأَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ۝

او که چری زموږ به خوځه شي نوڅاره به کړو سترگې ددوئ نومندې به کړي دوی لاری به خوځنگه به اووینی دوی لار

وَأَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَائِبِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ۝

او که خوځه شي زموږ به مخ به کړو دوی په خپلو ځایونو کښ نو طاقت به نه لری دوی دمخکښ تللو اونه به را وایس کدی شي

﴿وَأَمَّا نَزْوَا إِلَيْهِمْ﴾ دا تخويف اخروي دې مشرکانو مجرمانو ته يُقال ورنه مخکښ مقدر دي، يعني

قيامت کښ به دوی ته حکم اوشي چې، نن تاسو د نیکو خلقونه جدا شئ. دنیا کښ ماته ستاسونه

دا پیغام در رسولې وؤ چې شړک مه کوئ دشيطان اتباع مه کوئ ځکه هغه ستاسو ښکاره دشمن

دي، صرف زما عبادت کوئ داسمه لارده، لیکن تاسو انکار او کړواوس چې دکوم جهنم چې

تاسو سره وعده کولې شوه هغې ته داخل شئ.

﴿أَلَمْ نَعْهَدْ إِلَيْكُمْ﴾ دا په دوی اتمام حجت بیان دي، او د دوی تبکیت دي، عهد بمعنی د

وصیت او حکم سره دي، دلته ورنه مراد د الله ﷻ پیغامونه احکامات دی چې دوحی په ذریعه

نی رالیرلې وؤ، لکه یابني آدم لا یفتنکم الشيطان کما اخرج... او دغه شان و لاتتبعوا خطوات

الشيطان... وغیره نور دا قسم آیاتونه، ﴿أَلَمْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ﴾ دشيطان د عبادت نه مراد طاعت

دي دهغه په گناهونو کښ، تعبیر ترینه په عبادت سره د شدت نفرت او دبیزارۍ د اظهار د پاره

اوشو، یا ورنه مراد د غیر الله عبادت دي خو شيطان چونکه امر کونکې دي نوځکه نی ورنه

نسبت اوشو. «هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ» اشاره عبادت دالله ﷻ ته ده. ب حكمة مذکور نه.

«وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِيلًا» يعني صرف احكامات رايليرل نه وو. بلکه سابقو امونو انجام هم ستاسو مخکينې وو. چې شيطان د اطاعت په گمراه شوي وواو بيا الله ﷻ هلاک کړي وو. "جبل" جماعت عظيمه ته وائی. «أَلَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ» همزه استفهام په معطوف عليه مقدر باندی داخله ده ای کتم تشاهدون آثار عقوباتهم فلم تكونو تعقلون يعني دهلاک بنده قومونو آثارمو اوليدل چې دشيطان د طاعت پوجه هلاک شوي وو نوتا سوريه عبرت نه اغستو؟

«الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ» په خولو ددوی باندې مهر لگيدل یا کنایه ده دخبرو منع کولونه. يعني دوی نه به دخبرو کولو قوت سلب کړې شي بلکه لاسونه به ئی خبرې کوي اوڅپي به ئی تصديق کوي، دجرمونو اقرار به کوي، یا به حقیقه ددوی په خولو مهر اولگي. باقي تفصيل سورة مورآيت (۲۴) کښ تيردې «وَتَكَلِّمُنَا أَيْدِيَهُمْ» لاسونو ته نسبت دتکلم اوشواوڅپوته دگواهي ورکولو، وجه داده چې عملونه دلاسونو نه صادرېږي، اوڅپي صرف حاضري وي نو پدې وجه لاسونو ته دتکلم نسبت اوشواوڅپوته دگواهي (روح، قرطبي)

«وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ» تخويف دنيوي دې کافرانو ته اومطلب دادې چې نن دنيا کښ هم دوی د عذاب مستحق دی، چې ددوی مخونه بالکل مسخ کړو. سترگي ورته محو کړو، نظريه ئی هم ختم شي اوسترگي به ئی هم ختم شي، لیکن الله ﷻ دخپل حکمت په بناداسې نه قوي طمس، خاره کولو ته وائی لکه په تختی باندې لیکلې شوې خط چې په وينځلو پسره، خاره سي، نودغه شان ددوی مخونه به خاره شي.

«فَأَنصَبُوا الصِّرَاطَ» صراط منصوب بنزع الخافض دې، ای فارادوا الاستیاق الی الصراط (روح) والصِّرَاطُ نه مراد معروفه لار ده چې روزانه پرې ځي راځي. يعني که بالفرض سترگي ئی خاړې شي اوبيا عذاب نه بچ کيدلو او کورته تختيدو دپاره لارې ته منډه کړی نو لاره به نه مومي، لکه څرنګه چې دخلقو عادت وي چې دڅه پوجه ئی په سترگو تياره راشي نو پدغه وخت کښ لاره تلاش کولو دپاره يوځوابل ځوامندي وهي «فَأَنصَبُوا» يعني بيا به دوی قدرت نه وي چې لاره اوويني،

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ بِدَاهِمٍ تَخْوِيفَ دِيٍّ، چې دوى ددې هم مسخ دى چې ټول جسم نه مسخ شي او بل څه قبيح څيزونه جوړ شي. مسخ: صورت انسانى غير انسانى صورت نه بدلولونه وائى يعنى دوى ددې لائق دې چې خناور، يا جمادات يا نباتات ترينه جوړ کړي.﴾
 ﴿مَكَانَتِهِمْ﴾ مکان او مکانه دواړو يوه معنى ده، يعنى کوم ځاى کښ چې دوى رسولان تکذيب کوي په هم دغه ځاى کښ مسخ کړى شى ﴿مُضِيٍّ﴾ يعنى کوم کار دپاره راوتلى وى هغى له تللو اود هغى پوره کولو طاقت به نه لري. ﴿وَلَا يَرْجِعُونَ﴾ او نه به واپس کورونه ته تلې شى. ځکه چې شعور او عقل به پکښ نه وى، يا خوجمادات وى په ځاى به پراته وى او يا به ترينه خناور جوړ وى، او اخو ديخوا به حيرانه سرگردانه گرځي

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْلَمُونَ ۝ وَمَا

اوهغه څوک چې زيات کړو عمر دهغه نو کمزوري راولومونږده به تخليق اعضاو کېږي. آيا نه لري دوى عقل، اوبه دى

عَلَّمَهُ الْقِعْرَ وَمَا يَنْتَبِهِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ۝ لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ

خودې مونږده ښي ته شعر اونه مناسب دې ده لره، نه دې داکتاب مگر نصحت او قرآن بکړه دې، چې اوږه وي هغه څوک چې وي

حَيًّا وَيَحْيِ الْقَوْلُ عَلَى الْكُفْرَيْنِ ۝ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِنَّا

ژوندې، او چې ثابت شي قول عذاب دجهنم په کافرانو، آبادوي نه دي ليدلي چې بيشکه مونږ پيدا کړي دى ددوى دپاره دهغه نه

عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ۝ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا

چې جوړ کړيدي لاسونوزمونږ، څاروي نودوى دهغې مالکان دي، اوتابع کړيدي مونږ داڅاروي دوى دپاره نوڅې څاروي

رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ۝ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ۝

سولن ددوى دي اوڅې څاروي دوى خوري، اوددوى دپاره پديکښ نورې فائده دي اوکوږې دي، آبادوي شکر نه کوي.

﴿وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ﴾ هدا دما قبل تخويف دپاره دليل دې، چې خپل طمس اومسخ

مستبعدمه گنړئ، آياتاسونه گورئ چې يوروغ اوقوي انسان دډيروالي دغمرپوچه ورله مونږ قوت ختم کړو، ليدلو، آوريدلو، گرځيدلونه معذوره شي، حالت ئى وړوماشومانوسه مشابه شي، نوهغه الله ﷻ چې پدې قادر دې، نوستاسوپه طمس اومسخ هم قادر دې

﴿تَنكِسَتْهُ﴾ د تنكيس نه دې، تنكيس وئيلي كيږي الرد من حاله كامله الى حالة ناقصته. يعنى كامل حالت نه ناقص حالت طرف ته گرځول ﴿فِي الْخَلْقِ﴾ نه مراد قوې دى يعنى چې څومره عمر زياتيږي نو دومره په قواؤو كښ كمزورى راځي.

﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الْفِئْرَةَ﴾ داد مشركانو ديوې شېهي جواب دې، اود حضور ﷺ اود قرآن د صداقت بيان دې، مشركانو به وئيل چې دامحمد ﷺ شاعردې، اودده كلام شاعرانه دې اوشاعرانه كلام افتراء اودخان نه جوړ شوي محض خيالي كلام وي نومونږ ځكه پده ايمان نه راوړو. نوالله ﷻ دې آيت كښ د شاعري نفي او كړه چې نه حضور ﷺ شاعردې اونه ئى كلام يعنى قرآن د شعر كتاب دې، بلكه دا خوصرف نصيحت دې، د نبي اكرم ﷺ نه د شاعري نفي سره على سبيل الكنايه د قرآن نه هم نفي د شاعري اوشوه، ﴿وَمَا يَنْبَغِي لَهُ﴾ يعنى د حضور ﷺ د شان سره شعرونيل مناسب ندي، پدې وجه حضور ﷺ ته د شعرونيلو قدرت نه و وور كړې شوې. اودغه شان چې منكرينوباندې اتمام د حجت اوشي اوشبهات ئى ختم شي، لكه څرنگه چې اُمي كيدل هم د حضور ﷺ صفت كمال دې.

د حضور ﷺ نه موزون او پوره شعرونيل منقول ندي، ځكه چې شعرونيل د مبالغې اود تكلف نه خالي نه وي، اواكثريكښ تحسين د ماليس بحسن وي اوتقييح د ماليس بقيق وي، او دا د شان د نبوت سره مناسب نده، ددې وجه نه د بعضوپه نيز تماموانبياء كراموته د اشعارو جوړولو قدرت نه و وور كړې شوې، او كچرته د حضور ﷺ د بېل شاعر شعر نقل كړې وي، نوهغه هم غير موزون نقل دې، لكه روايت دې چې حضور ﷺ داشعراو وئيلو:

سُبْدِي لَكَ الْاَيَّامُ مَا كُنْتُ جَاهِلًا وَيَا نَيْكُ مَنْ لَمْ تَزِدْ بِالْاَخْبَارِ

نوابوبكر ؓ عرض او كړوداسي ندى بلكه، ويائيك بالاخبار من لم تزود دې، نوحضور ﷺ ورته اوفرمائيل: نه څه شاعريم اونه ماسره مناسب دى، اوهر چې د غزوه خندق يا غزوه حنين په موقعه باندې چې حضور ﷺ وئيلي وؤ چې:

اَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمَطْلَبِ

اَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ

نودا صرف اتفاقيه مقفې كلام دې، بغير د قصدنه، اودهته شعر نه وئيلي كيږي نه ئى قائل ته شاعرونيلي كيږي روح وغيره، ﴿وَعَلَّمْنَاهُ﴾ او په ﴿لَهُ﴾ كښ ضمير غائب نى كريم ﷺ ته راجع دى

او ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا كَئِشٌ ضَمِيرٌ غَائِبٌ﴾ قرآن ته راجع دې ﴿وَقُرْآنٌ مِّثْنٌ﴾ يعنى ددې الله كلام كيدل بلكل ظاهر دى ځكه چې څوك دې په شان كلام راوړلې نشى

«لَيَذِيقَنَّ الْمَقَاصِدَ» دبعثت اونزول وقرآن ذكر كيږي اودا اول مقصد دې. ضمير قرآن ب حضور ﷺ ته راجع دې، «مَنْ كَانَ حَيًّا» حيا ته مراد عاقل دې يا ورته مؤمن مراد دې په قرينى دَعَالَى الْكَافِرِينَ يعنى چې زړه نى ژوندې وي او خپل نفع نقصان پيژنى، ځكه كافريه شان دهرې دې.

﴿وَبِحَقِّ الْقَوْلِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ يعنى چې فيصله د عذاب په كافرانو واجبه شي، ځكه چې پدې كېش شك پاتې نه شو چې دا قرآن حق كلام دې. نو صرف عناد پوځه ورته دوى انكار كوي نويدوى فيصله د جهنم ثابته شو

«أُولَئِكَ نَزَّلْنَا آتَانَا خَلَقْنَا لَهُمْ» دا اووم دليل عقلي دې په دعوى د سورة باندې چې آبادوى دافكر نه كوي چې ددوى د فاندې دپاره مونږه مختلف قسمه ځناور پيدا كړيدي چې دوى ته ورته ډيرې فاندې رسېږي، داصرف مونږ پخپل قدرت پيدا كړيدى ددوى خود ساخته معبودان مونږ سره شريك ندي نودوى ته شفاعت قهرې هم ندې حاصل «مِمَّا عَمِلَتْ آيَاتُنَا» مبالغه ده په اختصاص كېش. يعنى صرف مونږ پيدا كړيدي، لكه يوسرى وائى چې دا څيز ما پخپل لاس جوړ كړيدي، يعنى دا ځناور صرف مونږ پيدا كړيدى، او ديد اضافت الله ﷻ ته د متشابهاتونه دې چې حقيقي معنى ترينه نشي مراد كيدلې، يا مراد ورته قدرت دې. د متشابهاتو باريه كېش مكمل تفصيل ددې تفسير د سورة آل عمران ابتداء كېش تير دې.

﴿وَوَلَّلْنَاهَا لَمْ يَدَأْ خَنَازِيرٌ يَوْخُوفَانْدِي ذَكَرْ كِيږي، اول دا چې دا ځناور مودودوى تابع كړيدى يو عظيم الجثه حيوان دانسان په مقابله كېش ضعيف وي، داوښانو په زړه او اوښانو قطار په يوماشوم هلك وي، په يو پرې سره نې چې چرته غواړي بوځي. فَبِمَا رَكَّبْنَاهُ ددويمه فائده ده. يعنى دوى پرې سورلي كوي، «وَمِمَّا يَأْكُلُونَ» ددريمه فائده ده، چې بعض ځناور حلاله وي او غوښه نى خوري،

«وَمِمَّا يَنْفَعُ» يعنى دركوب او اكل نه علاوه نورې هم ډيرې فاندې دي پكېش، څرمنې نى

استعماله وي. کرونده پرې کوي. وغيره «وَمُشَارِبٌ» دانی بله فائده ذکر کړې چې انسان به سرته د څکلو دیر خیزونه میل او پرې لکه پی، شوملې، غوړې وغيره. مشارب جمع د مشرب ده. او دا با د ظرف صیغه ده یعنی خایونه د څکلو، یعنی گویا که الله ﷻ دا خناور د انسان دپاره یوگودر پیدا کړیدی چې څکل ورته کوي، یا مصدردې پمعنی د مشروب جمع نی څکه ذکر کړه چې ددې اقسام دیر دي، لکه پی، شوملې، لسي، وغيره «أَفَلَا يَنْفَكُونَ» یعنی دوی ددې نعمتونو مشاهده کوي نو شکرولی نه او باسي چې صرف د الله ﷻ عبادت او کړي

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ۚ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ

اونیولي دی دوی ماسوی د الله نه نور خدایان. ددې دپاره چې ددوی امداد او کړنې به ترې طاف هغوی دمدد کولو ددوی

وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ ۚ فَلَا يَخْزِيكَ

اود معبودین دپاره د مستر کینو یو داسې لښکر دی چې حاضرولي به شي. قیامت به ورځ دوی خلاف گو هي دپاره. یو عمر دی به کړی به دپاره

قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُغْلَبُونَ ۚ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ

خبرې ددوی. بیشکه مونږه پوهیږو په هغه څه چې دوی نی پتوي او هغه چې دوی نی څکاره کوي. آینه وبی انسان

إِنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ۚ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا

دا چې بیشکه مونږ پیدا کړیدی دې د نطفې نه نشو اوس دې جگړه کونکې ښکاره. او کوي به مونږه یو عجیبه اعراض

وَأَلَيْسَ خَلْقُهُ ۚ قَالَ مَنْ يُعْطِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۚ

د هیر دی ترینه خپل پیدائش. وائی څوک به ژوندي کړي هډوکي او حال دا چې دابه زاړه وراسه وی

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ داذ جردې مشرکانوته، چې د الله ﷻ ددومره انعاماتو باوجود دوی

د الله ﷻ نه ماسوی. نور څوک معبودان نیولي دي. پدې گمان چې په وخت د ضرورت کښ به

زموږ مدد کوي. حالانکه هیڅ مددور سره نشي کولې.

«وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ» هم ضمیر مرفوع او لهم ضمیر مجرور کښ دوه احتمال دی

اول احتمال دادې چې ضمیر مرفوع هم راجع دې مشرکانو ته. او لهم ضمیر راجع دی

معبودانوته، دې احتمال په بنياد دآيت دوه توجيهاټ كيدى سى ۱. په داجى دامعبود نه ددوى په وخت دضرورت كښ څنگه مدداوكرې چې دخپل جان حفاظت نسي كولى بلكه دامشركان ورته هروخت كښ دحفاظت اوڅوكيدارن دپاره وره حاضرولايوي. نو داځكه معبودان شول چې دوى ئې حفاظت كوي. ۲. يا دا چې دامعبودان په د مشركانو څه مدد اوكرى دوى خو به اول جهنم ته غورزلي كيږي او بيا ورته دا عابدين لښكرو په صورت كې ورپسې حاضرولي كيږي

دويم احتمال دا دې چې ضمير دهم معبودانوته راجع دې. اود هم مشركانو ته. دې تقدير باندې هم دآيت دوه مطلبه كيديشي: ۱. دامشركين گمان كوى چې زمونږ معبودين به زمونږ مدد اوكرى، مددخو پريگده، بلكه دوى به د قيامت په ورځ خپلو عابدينو خلاف گواهي وركولو دپاره حاضرولي كيږي لكه سورت الفرقان اوسورت سباكښ تير شو. قالوا سبحانك ماكان ينبغي لنا... الاية ۲. دامعبودين به مشركينو سره جهنم ته حاضرولي كيږي. لپاره ددې دجهنم خس وخشاك اوگرځي، كما قال الله: انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم... الاية

﴿فَلَا تَحْزَنْكَ قَوْلُهُمْ هَذَا تَسْلِي﴾ ده حضور ﷺ ته. اوتخويف دې مشركانوته. چې دوى چې تاته ساحروغيره وائي پدې مه غمژن كيږه، مونږ ددوى دشرا تونونه خبر يو. سزابه وركوو

﴿أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ هَذَا جَرَدًى أَوْ شَكْوَه دَه دكافرنه﴾ الْإِنْسَانُ هغه مرادجنس انسان

دې، او غصيمر مېن هغه مرادكافردې، چې دبعت بعدالموت نه منكر دې. يعنې دا كافر دا فكر نه كوي چې مونږ دې دحقيرې نطفې نه پيدا كړيدى. بلكه په خائ د فكر كولو مونږ سره ښكاره مقابلي ته راوتلو، اودبعث بعدالموت نه دانكار كولو دپاره يوه عجيبه مثال وركوي. روايت كښ دي چې دآياتونه دعاص بن وائل باره كښ نازل دي، چې حضور ﷺ ته راغي، او يو زوړ روست هډوكې ورسره په لاس كښ وو، په لاس كښ ريزه ريزه كړو. اوحضور ﷺ ته ئې اوويل آيا ستا دا گمان دې چې الله ﷻ به داهدوكې بياراژوندى كړي حال داجې روست شويدي حضور ﷺ ورته اوفرمانيل هاو، دابه هم اوتابه هم راژوندې كړي بيا به تاجهنم ته داخل كړي. بعض وائي ويونكي دخبروا بى بن خلف وو بعض وائي ابو جهل وو

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٦﴾

ته اوايه جي ژوندي به ڪري دي لره هغه ذات جي پيداڪري ئي دي دا اول خل. او هغه به بول مخلوق باندی شه شاه دی.

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقَدُونَ ﴿٧﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي

الله ﷻ هغه ذات دي جي پيداڪري ئي دي ستاسودپاره دشني ونې نه اور، نوناسودهغي نه اور بلون ابولي نه دي هغه ذات

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِغَيْرِ عِلٍّ أَنَّ يَخْلُقَ مِنْهُمْ ۖ بَلَىٰ ۚ وَهُوَ الْخَلَّاقُ

جي پيداڪري ئي دي اسمانونه اوزمڪه قادريدي جي پيداڪري پشان ددوني. خمخاقادري. اوصرف هغه خالق دي

الْعَلِيمُ ﴿٨﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٩﴾

عليم دي، بيشڪ امردهه جي ڪله اراده وڪري ديوشي صرف دومره ونيل دي هغي نه جي شه موجود نه هغي شي موجود

فَسُبْحَنَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ ۖ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٠﴾

نوباکي ده هغه ذات لره جي دهغه په قدرت کنڀ ده بادشاهي دهرخيزاواخص هغه ته به گرڇولي شي تاسو

﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا﴾ داجواب شڪوي اودليل عقلي دي په بعث بعد الموت باندی. جي

دوباره ژوندي ڪول ڇڪه ممڪن دي جي الله ﷻ اول خل ئي هم دوي پخيل قدرت سره

پيداڪريدي حالانڪه نه ئي وجودوواونه ئي ڇه ماده وه، اوقيامت په ورڇ دوباره ژوندي

ڪولودپاره خوماده هم شته دي. ﴿وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ يعني داسوال نشي ڪيدلي جي انسان

خاوري هيري شي نودده ذري راجمع ڪول به ڇنگه ممڪن وي؟ ڇڪه جي الله ﷻ دکانتاتوپه

ذروذروعلم دي، ڪومه ذره جي ڪوم ڇائي هم وي تولي به راجمع ڪري، ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُم مَّجَدَلٍ﴾

داول اسم موصول نه ﴿مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا﴾ په عربوکنڀ دوه اوني وي ديوي نوم مرخ اودبلي

نوم عفار وڇي ڪله به ددواروشاخونه يوبل پوري اومگلې شوپشان دماچس نواوربه ورنه

پيداشونواوربه ئي ورنه بلولو، نوڪوم الله ﷻ جي دشني اوني نه اورپيداڪوي نواياهه

دزمڪي نه انسان نشي پيداڪولي.

﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَمَا بَلَدٍ لِّلَّذِي هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

چې لوی لوی اسمانونه اوزمکي نی پخپل قدرت سره پیدا کړیدی چې انسان دهغې په نسب
 ډیر کمزوري دي نو په دوباره پیدا کولو پطریق اولی قادر دي. دې کس الله ﷻ هېڅ مسک
 نشته دي، ځکه چې الله ﷻ کله ډیوکارا راډه او کړي نو هغې ته ګڼ و نیلو سره بیا هغه سوي و
 ﴿فَسُبْحٰنَ الَّذِیْ بِیْدِیْهِ دَاۤءُ سُوْرَةِ خُلَاصٰهٖ اَوَّلُ بَابٍ دِیْ. چې الله ﷻ د شریک نه پک دی
 دهغه په دربار کښ چاته شفاعت قهري ندې حاصل، لهدا صرف دهغه عبادت کوی. دهغه ه
 قبضه کښ دنیا و اخرت بادشاهي ده، هغه ته به ډمرګ نه ورستو ټول خلق ورځي.
 ﴿مَلٰٓئِکَتٌۭ دِمَالِغِی صِیْغِهٖ دِه، دَمَلٰٓئِکٌ مَّبَالِغِهٖ دِه، بعض وائی ملک او ملکوت دواړو یو معنی

بابها ۵۰۲

سورة الصفّت مكّية

رکوعاتها (۵)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص په نوم د الله چه بيحده مهربان او د پر رحه کونکی دی شروع کوه

ترقيها حسب التسلسل (۳۷)، وحسب النزول: ۵۰

ربط اسمي: سورة يسين کښ د صاحب يسين دعوت په ضمن کښ دا خبره تيره شوه. چې ان يردن الرحمن بضر لاتغن عني شفاعتهم شيئا يعنى که الله ﷻ چاته عذاب ورکول غواړي نو بيا د مزعومه خدايان او شفعا ئي نشي بچ کولې، اوس په الصفّت کښ دې خبرې بيان دې چې بچ کول خولرې خبره ده. هغوى خپله الله ﷻ عاجزه صف بسته اولار دى

ربط معنوي: ماقبل سورة يسين کښ نفي د شفاعت قهرې وه. دې سورة کښ دامسئله على سبيل الترقى بيا نيږي او عجز د رسولانو، ملائکو، جناتو ثابتوي، چې شفعا قهرې خودر کنار بلکه دوى مونږ ته په وخت د تکليف کښ فرياد کونکى دى

دعوه دسورت: إِنَّ إِلَهُكُمُ لَوَاحِدٌ

خلاصه ابتدا: نه تر آيت (۵) پورې حال د ملائکو دې چې د دوى دغه صفات دې نو شفعا نه دي بيا تر آيت (۱۰) پورې د جناتو حال دې، چې دوى حين الاستماع په شهاب ثاقب سره ويشتلې کيږي نو دوى شفعا نشي کيدى، بيا تر آيت (۱۴) پورې زجر دې. او آيت ۱۵ نه آيت ۲۱ پورې شکوى او جواب شکوى ذکر ده چې ضمنا پکښ تخويف اخروي دې، بيا تر آيت ۴۰ پورې تخويفات دي، بيا تر آيت (۶۱) پورې بشارت اخروي دې، بيا تر آيت ۷۴ پورې تخويف دې ولقد ناذنا نوح فلّيغم المّجّمون آيت (۷۵) نه تر آيت (۱۴۸) پورې داؤد، ۷ رسولانو واقعات دي، د دې دپاره چې د هرنبي واقعه پدې دلالت کوي چې دوى ته شفعا قهرې نه دي حاصل. خکه چې هريو د تکليف په وخت کښ مونږ ته اواز او فرياد کړې دې، دې نه بعد بيا د فرشتو او د جناتو، او د رسولانو د حالاتو اعاده ده. او تخويفات دي، آخر کښ سُبحَن رَبِّكَ رَبَّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿۵۰﴾ د ټول سورة خلاصه ده چې الله ﷻ د شريك نه منزّه دى. وَمَلَأْنَا عَلَى الْمُتْرَلِينَ ﴿۵۱﴾ يعنى رسولان

نِي دَشْرَكَ نَه سَالِم سَاتَلِي دِي وَٱلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ ٱلْعَالَمِينَ ﴿١﴾ تَصْرَفَات بُول اَنَّهُ لَرِه دِي

وَالضُّحَىٰ صَفًا ﴿٢﴾ فَٱلْزُّجَرِ ﴿٣﴾ رَجْرًا ﴿٤﴾

قِسْم دِي بِه هَفَه مَلَانْكَو چِي صَف تِرُونَكِي دِي بِه قَطَار كِنِي، قِسْم بِه هَفَه مَلَانْكَو چِي شِرُونَكِي دِي شَيْطَانِ تَوَلَرِه بِه شِرُونِ سَرِه .

فَالْثَلَاثِثِ ﴿٥﴾ ذُكْرًا ﴿٦﴾ ۞ إِنَّ ٱلْهَكْمَ ﴿٧﴾ لَوَ ٱجَدُّ ﴿٨﴾

قِسْم بِه هَفَه مَلَانْكَو چِي لوستونَكِي دِي ذَكَرُ دَالله ﷻ چِي بِيَسَكِه سَاسَوَالِه بُوْدِي

رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ ٱلْمَشَارِقِ ﴿٩﴾

چِي رَب دَاسْمَانُونُو دِي اوزمَكِي دِي اودَهغه خَه چِي بِه مِيَنَخ دُوُو كِنِي دِي اَوْرَب دَمَشْرِفُونُو دِي

﴿وَالضُّحَىٰ﴾ صَفًا هَدِي آيَاتُونُو كِنِي دَالله ﷻ الوَهِيَت او تَوْحِيْد اثْبَات دِي او رِد دِي دِ
مَلَانْكَو شَفِيْع قَهْرِي كِيْدَلُو بَانْدِي چِي مَعْبُوْد صَرْف الله ﷻ دِي مَلَانْكَو آلهِه اوشَعْفَاء قَهْرِي نِه
دِي خُكِه چِي دُوُو بِخِطْلِه الله ﷻ تِه دَعْبَادَت دِيَارِه بِه صَف كِنِي وِلَا رِي وَي. دَالله ﷻ دَحْكَم
تَابَعْدَارِي دِي دَالله ﷻ پَاكِي بِيَانُونَكِي دِي .

﴿وَالضُّحَىٰ﴾، فَٱلْزُّجَرِ ﴿٣﴾ فَٱلْثَلَاثِثِ ﴿٥﴾، وَرِي وَاړِه صَفَات دِي دَمَوْصُوف مَحْذُوف چِي اَكْثَرُو بِه نِيْز مَلَانْكَو
دِي، ﴿وَالضُّحَىٰ﴾، يَعْنِي قِسْم بِه هَفَه مَلَانْكَو چِي دَالله ﷻ دَعْبَادَت لِيَارِه صَفُونِه جَوْرِه وَي، لَكِه بِه
حَدِيث كِنِي دِي: اَلَا تَصِفُوْنَ كَمَا تَصِفُ ٱلْمَلَائِكَةُ، يَعْنِي تَاسُوْد مَلَانْكَو پِشَان صَفُونِه وَلِي نِه جَوْرِه
وِي، صَحَابِه وَعَرَض او كَرُو مَلَانْكَو خُتْنَكِه صَفُونِه جَوْرِه وَي، نُونَبِي كَرِيْم ﷺ او فَرَمَائِيْل بِنْتُون
ٱلصُّفُوف ٱلْأَوَّل، يَادَا مَطْلَب دِي چِي غُورُونَكِي دِي خِيْلِي وَزَرِي بِه هُوَا كِنِي او دَالله ﷻ حَكْم
تَعْمِيْل تِه تِيَارِي اِنْتِظَار كِنِي وِي (جَلَالِيْن).

﴿فَالْزُّجَرِ﴾، يَعْنِي شِرُونَكِي دِي، خُتْبِي شَيْطَانَان دَاسْمَان نِه شَرِي. خُتْبِي هُوَا گَانَبِي يُو خَوَابِل
خَوَاه شَرِي، او خُتْبِي وَرِيخِي شَرِي. ﴿فَالْثَلَاثِثِ ذُكْرًا﴾، يَعْنِي تَلَاوَت كُونَكِي دِي ذَذَكُر، ذَكَر نِه مَرَاد
يَا قُرْآن دِي اَوِيَا مَطْلُق تَسْبِيْح وَتَحْمِيْد دِه .

﴿إِنَّ ٱلْهَكْمَ لَوَ ٱجَدُّ﴾، جَوَاب قِسْم دِي، قِسْم بَرَأِي اسْتِشْهَاد دِي، يَعْنِي دَفَرِشْتُو حَال او صَفَات
پَدِي گَوَاه دِي چِي سَتَاسُو مَعْبُوْد صَرْف بُوْدِي، چِي هَفَه رَب دِي دَاسْمَانُونُو اودَحْكَمَكِي او خَه چِي

په مينځ ددوی کښ دي، او د مشرقونو مغربو نورب دې حلف على غير الله د تفصيلي بحث جلد ۳ صفحه ۵۳۳ کښ تير شويدي.

بعضي وائي ددې صفاتو موصوف نفوس دي، نفوس د انبيا يا علماؤ، نو دا الصفت مطلب دادې چې صف ترونگی په مونځ کښ، الزاجرات مطلب دا دي چې خلق منع کوی د اتباع د شيطان نه په وعدو وعيدونو او په مواعظوسره، او التليت ذکر اتلاوت کونکی دي د قرآن او درس کونکي د شرانعو او احکامو، يا نفوس د مجاهدينو مراد دي، نو الصفت مطلب دا دي چې صف ترونگي دي په ميدان جهاد کښ، الزاجرات مطلب دا چې شړونکي دي دشمنانو لره اوياسونو لره، او التليت مطلب دادې چې د الله ﷻ ذکر کونکي دي يعني نعره تکبير و هوونکی دي په وخت د قتال کښ.

﴿رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾ خبر بعد خبر دي، د(آن)، بدل دي د لواحدته، نو مقصود بالنسبة دي ﴿رَبِّ الْمَشْرِقِ﴾ د مشرق جمع ده، د مشرق صيغه په قرآن کښ مفرد، تشبيه او جمع درې واړه نسبه استعمال شوې ده، سورت الشعرا آيت ۲۸، او سورت المزمل کښ مفرد استعمال شوې ده، رب المشرق والمغرب سورت الرحمن کښ تشبيه استعمال شويده. رب المشرقين ورب المغربين او دلته جمع صيغه راوړلې شوې ده دې کښ نکته دا ده چې چونکه جهت يودې نو ځکه صيغه د مفرد استعمال شوې ده، او که دې ته اوکتلې شي چې نور هره ورځ جدا جدا مطلع نه راخيژی نو دې اعتبار سره بيا مشرق يو نه شو ډير شو نو ځکه جمع صيغه هم استعمال شوې ده، او چونکه روزانه اعتبار سره د مطلع فرق پوره واضح نه وي، ددې فرق پوره پته په گرمی اويخنۍ کښ لگي نو دې دوه موسمو اعتبار سره صيغه د تشبيه استعمال يوی، د مشارق په ذکر کولو سره نې اکتفا، او کره د ذکر کولو د مغاربو نه، ځکه چې مشرق سره مغرب لازم دی (روح، قرطبي).

إِنَّا لَنَنظُرُ السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِرَبِّنَا الْكَوَكِبِ ﴿وَجُفُظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ﴾

يشکه مونږه ځانسته کړيدي اسمان د دنيا په يوزينت سره چې ستوری دی، او مونږ محفوظ ساتلي دي دهر شيطان سرکش نه،

لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيَقْدِفُونَ مِّنْ كُلِّ جَانِبٍ ﴿دُخُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ

غورښي کيږدلي ټولگي مجلس د عالم بالا ته اوويشتلې شي د هر طرف نه، دپاره دشر لو او دوی دپاره عذاب دي

وَأَصِْبْ ۝ إِلَّا مَنْ خَطَفَ الْخُطْفَةَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ ثَاقِبٌ ۝

دائمی همیسه مگر هغه چی اوختوی په غلا سره ناخابه نوبه ده بسی سی لویه چی سوری کوی وی
 «إِنَّا زَيْنًا أَلْتَمَاءُ أَلْتَمَاءُ» دې آیاتونو کښ د جناتو احوال بیانیری او دهغوی آلهه او شفیع
 قهری کیدلو باندې رددي چې هغوی آلهه او شفیع قهری څنگه کیدی شي. هغوی باندې خو
 ملاعلی ته تلل بند دی. او ده هغې خبرې اوریدی نشی که ورشی نو دائمی عذاب کښ به
 گرفتار شی. او کچرته یو نیمه خبره په غلا سره ناخابه را او تختوی نو شهاب ثاقب ورپسی
 شي او هلاک نی کړی.

په آیت کریمه کښ دکو اکبوه فاندې ذکر دي. «یوه فائده تزئین د آسمان» (۲) او بله حفاظت
 د آسمان د شیطانانو نه «بِرَبِّهِمُ الْكَوَاكِبِ» بدل مبدل منه دي. دیکښې د اولي فاندې بیان دي
 ، یعنی مونږ اسمان په کواکبو سره ښانسته کړيدي. «وَحَفِظْنَا» مفعول مطلق دي د فعل محذوف
 ای وحفظنا محافظه دیکښې د دویمي فاندې ذکر دي. چې په ستورو سروه مونږ د آسمان حفاظت
 کوو د سرکشو شیطانانو نه «مَارِدٍ» ای الخارج عن الطاعة یعنی نافرمان او سرکش. یا المعتری عن
 الخیر یعنی خیر نه خالی او میم، را، دال، ماده په معنی د تجرد او خالی کیدو دلالت کوی

«لَا يَسْمُؤْنَ» دیکښ دهغه امر سماوی ذکر کیری چې دهغې حفاظت مقصود دي په ستورو
 سره، او طریقه د حفاظت هم ذکر کیری چې شیطان عالم بالا ته رسائی او معزز فرشتو د مجلس
 خبرې اوریدل غواړی نو الله ﷻ دهغې مجلس حفاظت دستورو په ذریعه سره کوی چې کله
 دوی را نيزدې شی نو هر طرف نه پرې دستورو باران شی، یا خو اوختی او یا هلاک شی، لا
 یسمعون په اصل کښ لا یسمعون دي. «تاء» په سین بدله شوه او ادغام او شو «إِلَّا أَلْمَلَا أَلَاغَلَّ» الملاء
 ونیلی کیری معزز او بارعب جماعت ته او دلته ترینه مراد جماعت د ملائک دي. او الاعلی نه
 مراد یا علو حسی یعنی جهت علو دي چې په آسمان کښ دي او یا ورته مراد علو معنوی دي
 یعنی اوچتو مرتبو والا فرشتو جماعت.

«وَيُقَذَّرُونَ مِنْ كَلْبٍ جَائِسٍ» یعنی کله چې شیطاین دا اراده او کړي او پیاس اسمانونه ته
 د ورنیزدې کیدلو کوشش او کړي نو فرشتي نی ولې. «مِنْ كَلْبٍ جَائِسٍ» ای من آفاق السماء یعنی

هر طرف نه په ستورو ويشتلې كيږي. او ځنې مفسرين فرماني چې دې مطلب دا دی: هر کس چې غايب وي، بايد د ستورو په سترگو وگوري. يعنې د آسمان کوم طرف نه هم ځنل غواړي نو هغه طرف نه به ستورو ويشتلې كيږي. ﴿ذُخْرًا﴾ مفعول له دې علت دې د قذف، سرلوته ونيولې كيږي. ولله عذاب واصب يعني د عذاب نه علاوه ورته په آخرت کې به داني عذاب ورکولې كيږي، ﴿واصب﴾ اي دائم د وصب يصب نه دې معنی د دوام. او ځنې مفسرينو نې معنی شديد سره کړې ده. ابو حيان رحمه الله وائي دینه مراد دنياوي عذاب دې، چې دائمه وبسلي كيږي او خپل مقصد ته به نشي رسيدلې.

﴿إِلَّا مَنْ خَطِفَ خَظْفًا مِّنْهُ لَا يَشْعُرُ﴾ په استثنا، متصله ده. خطف: اختلاس ته وائي يعني د خپلو او په ټونگه لږولو سره يوڅيز اخستل، او دلته ترينه مراد په پټه راغستل دي. مطلب دا دې چې دوي د فرشتو خبرې نشي اوريدلې مگر دا چې دوي په پټه يو ټونگه اولږه وي، د فرشتو نه يوه خبره واورې. ﴿فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ﴾ شهاب د اور سپينې پره قيدونکې شعلي ته وائي ﴿ثَاقِبٌ﴾ اسم فاعل دې د ثقب يثقب نه، سوري کولو ته وائي. او د پټه ثاقب ځکه وائي چې دا فضا خپل چمک او نور سره سوري کوي يا ورته ددې وجهې نه وائي چې شيطان سوري کوي، حتی که د بېل جانب نه ورته اوځي بعض وائي د ثاقب معنی محرق ده نو دې سره شيطان سوري.

فانده: اختلاف دې چې دا قذف يعني د جناتو ويشتل په شهاب ثاقب سره، د حضور ﷺ د بعثت نه قبل هم وو، او کله بعد د بعثت نه شروع شو، نو بعضي وائي چې قبل د بعثت نه هم وو، بعض وائي نه وو، راجحه داده چې قبل د بعثت نه هم وو ليکن ډير اهتمام سره نه وو کله به وو کله به نه وو، د حضور ﷺ د بعثت نه ورستو پکېن اهتمام راغې. ددې بحث تفصيل او دارنگه دايت متعلق بعض نور اهرام مباحث ددې تفسير په دريم جلد سورة الحجر آيت ۸۱، کېن تير دي، هلته نې اوگوري.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهَمْ أَسَدٌ خَلَقْنَا أَمْ مِّنْ خَلْقِنَا إِنْكَ خَلَقْتَهُمْ مِّنْ طِينٍ

نو تېس وکړه دوي نه ايا دوي زيات گران دي په پيدا کولو کېنې يا هغه چې مونږ پيدا کړې دي، سنکه مونږ نه ايا دې دوي دحي

لَا رِبَّ إِلَّا هُوَ ۖ يُحْيِي الْمَيِّتَ وَيَمُوتُ الْخَلْقَ وَيَخْتَارُ ۚ لَآ يَدْرُؤُنَّ ۚ

سليخنه کي نه بيا ٽنگيدونکي نه بلڪه ته تعجب کوي اودوي مسخري کوي اوکله جي نصيح و کپسي دوي نه نصيح به نصيح

وَأَنَّا رَأَوْنَا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ۚ وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۚ

اوکله جي اووڻي يوه معجزه نو ڇه مسخري ورپوري شروع ڪري، اوواڻي دوي نه دي داغوان مگر جادو بيڪار دي

عَرَاكَ مِثْنًا وَكُنَّا تَرْبَابًا ۖ وَعِظَامًا عَرَاكَ لَنَبْعُو لَنُؤَنَ ۚ أَوِابًا أَوْنَا الْأَوَّلُونَ ۚ قُلْ نَعْمَ

آياڪله جي مونبه مره شواوشو خاوري اوهدو کي آيا مون به بيا پيدا ڪيو او آيا پاران رمون رموسي به هم سا پيدا ڪري، نه او به هن

وَأَنتُمْ كَاخِرُونَ ۚ فَلَمَّا فِي زَجْرَةٍ وَاحِدَةٍ فَرَاخَا هُمْ يَنْظُرُونَ ۚ وَقَالُوا

اوتاسوبه ذليله ين، نو دا خو بس يوه زورداره چفه ده جي دوي به بيا گوري، اوواڻي به دوي

يُؤَيِّلَنَا هَذَا يَوْمَ الدِّينِ ۚ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ۚ

هائي تباهي مونبه ده دا د ورڇ د قيامت ده، هرشتي به ورته اوواڻي دا ورڇ د قبيلي ده هغه ورڇ جي تاسو پدي نڪتب کوٽو

فَنَاسْتَفْتِيهِمْ أَهْمَ أُخْدَ خَلْقًا ۖ هَزَجْدِي أَهْلٍ مَكُونُهُ خُصُوصًا أَوْ هَرَمَنُكَر دَبْعَتْ تَه عُمُو مَائِنِي

دبعت دمنڪرينو نه پويستنه اوڪره جي آيا د آسمان، زمڪي، ستورو، فرشتو وغيره مخلوق نو

پيدا ڪول، زيات مشڪل ڪاردي يادوي پيدا ڪول، نو جي الله ﷻ زمڪه، آسمان وغيره مخلوق نو

پخيل قدرت پيدا ڪريدي نو ددوي دوباره پيداء ڪول خو ڇه مشڪل ندي، ڪقوله تعالى: لَخَلَذَ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ، "من" اسم موصول عهد خارجي دي او دينه مراد فرشتي

جنات زمڪه آسمانونه وغيره دي، جي مخڪنسي آياتونو کنس تير شو ﴿مِنْ طِينٍ لَّازِبٍ﴾ لَازِبِ

بمعنى دلازم سره دي با "او" ميم قريب المخرج ڪيد لو دوجي نه ذيوبل په خائي استعمال جي

سليخ ناکه يعني يوبل پوري انختونکي ختي ته ويلي ڪيري، بعضود ﴿لَازِبٍ﴾ معنى چڏ ڪري

ده، بعضي وائي ٽنگيدونکي خاوري ته وائي، بهر حال مقصود دورنه دي خبري باندې پوهه ڪول

دي جي کومي خاوري نه الله ﷻ انسان په ضمن د آدم ﷺ کنس پيدا ڪريدي نو هغه ته دفعي

خاوري نه دوباره پيدا ڪول ڇه مشڪل دي؟

﴿بَلْ عَجِبْتَ﴾ بل دپاره داضراب دې، او تعجب په درې قسمه دې

(۱) **تعجب استهزام**: دا هغه تعجب دې چې په غیر متوقع الحصول شي په وجود باندې

کيږي، قالوا اتمعجين من امر الله کښ ددغې تعجب ذکر دې،

(۲) **تعجب استحسان**: دا هغه تعجب دې چې يوشن دخوځيدلو اوښه لگيدلو په وجه باندې

کيږي، لکه حديث کي راځي: يعجب ربک من الشاب ليس له صبوة يعنى ستارب تعجب کوي په

هغه ځوان چې ځوانئ ميلانات ئې نه وي (مسند احمد)

(۳) **تعجب انکار**: هغه تعجب چې ديوښى انکار باندې مېنى وي لکه وعجبوا ان جاءهم منذر

منهم کښ او ان هذا لشي عجاب کښ دغه تعجب ذکر دې.

اودلته مراد دتعجب نه يا تعجب استحسان دې، نو بيا داضراب دې د﴿فَاسْتَفْتِمُ﴾ نه.

يعني دوى نه تپوس مه کوه په دوى دا خبرې ځې نه لگي داڅو په تاڅې لگي. دوى خو

ورپورې مسخري کوي، بل عجت من صنائع قدرة الله وهم يسخرون، اويا تعجب نه مراد تعجب

انکارى دې اومعنى داده چې ته تعجب کوي ددوى په انکار دبعث بعد الموت اودوى ورپورې

مسخري کوي چې داڅو عجيبه خبره ده چې مونږ به بيا ژوندي کيږو اوي: بل عجت من انکار هم

البعث وهم يسخرون من امر البعث (روح المعاني).

﴿وَأَذِّنْ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ هُمُ الْبَاقُونَ﴾ دد مشرکينو ضد او عناد بيان دې چې کله دوى ته نصيحت اوکړې شى نو

سيحت نه قبولوى نصيحت نه مراد دلته دليل نقلې دې چې ددليل نقلې نه هم انکار کوي

﴿وَأَذِّنْ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ هُمُ الْبَاقُونَ﴾ دد دليل عقلي او معجزه وغيره هم نه مني ﴿يَسْتَسْخِرُونَ﴾ باب استعمال دې

خاصيت پکښ يا مبالغه ده يعنى څه مسخري ورپسې شروع کړى اوضد وعنادئ نور هم

يات شى، او يا خاصيت طلب ماخذ دې پکښ يعنى يوبل نه طلب دمسخري کوي، يعنى يوبل

ته دتوقواو مسخرو کولو دعوت ورکوي،

﴿وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّؤْتَمِرٌ﴾ هدا شکوه ده يعنى کله چې معجزه اووينى نو ايمان راوړلو په

ځانئ دا وائى چې داڅو صفا جادو دې ﴿أَيُّهَا﴾ يعنى چې مونږ خاورې او هډوکى شونو

بیابه څنگه پورته کيږو ﴿أَوَلَمْ نَبَاؤُنَا آلَ آدَمَ﴾ زمونږ تیر شوی مخکې آیا و اجداد په څنگه پورته کولې کيږی، ﴿أَبَاؤُنَا مَبْتَدَا دِي آلَ آدَمَ﴾ ننی صفت دې او خبرنی محذوف دې چې مبعوثون دې.

﴿قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ﴾ دا جواب شکوه ده، چې هاؤ ضروريه بیا ټول ژوندي کيږي ﴿ذَخِرُونَ﴾ دخور نه دې ذلت اورسوانی ته وائی یعنی اوبیابه په ډیر ذلت اورسوائی سره ددغې تکذیب او انکار سزامومنی

﴿فَرَأَيْنَاهُمْ زُرَّجَةً﴾ هی ضمیر بعثت ته راجع دې یعنی زیر دست او زوردار آوزبه وی. ﴿فَرَأَيْنَاهُمْ يَمْشِيُونَ﴾ یعنی چې کله دغه جغه اووهلي شي نو فوراً به دقبرونونه راپاسیدلي وي. گوري به. کنایه ده دژوندي کیدلونه، یادانتظار نه دې، یعنی انتظار به کوي دالله پاک حکم ته چې اوس به مونږ سره څه معامله کيږي او افسوس به کوي چې مونږ دکومي ورځي نه انکار کولو هغه ورځ خوراباندې راغله،

﴿هَذَا يَوْمُ الْقَعْدِ الَّذِي﴾ هدايا کلام دملانکو دې، توبیخا به ورته دا وائی، یسادهام کلام دمنکړینودې یوبل ته.

أُحْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿١٠﴾

الله ﷻ به حکم وکړي راجع کړی هغه کسان چې شرک ننی کړيدي او جوړی ددوی اوهغه چې دوی ننی عبادت کولو.

مِنْ كُونِ اللَّهِ قَامُوا لَهُمْ إِلَى مِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿١١﴾ وَيَقْلِفُهُمْ إِيَّاهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿١٢﴾

ماسوا دالله ﷻ، پس اوبنای دوی ته لار دجهنم الله ﷻ به او وائی او اوږوی دوی بیشکه دوی نه تپوس کولې شي،

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿١٣﴾ بَلْ هُمْ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

څه جل دې تاسوله چې نه کوئ مدد دیوبل، بلکه دوی نن ورځ تسلیم دي، اومخ به کړي بعض ددوی نه بعض نه

يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿١٦﴾

تپوس به کوي دیوبل نه، اوبه وائی کشران چې بیشکه تاسویه راتلن مونږ نه، منع کولو خو به د ایمان نه،

قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۝ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ

اوبه وائي مشران بلکه نه وئ تاسويخيله ايمان راوړنکي، اونه ووزمونږه به تاسوياندي څه رور، عليه،

بَلْ كُفَعُمْ قَوْمًا ظَاهِرِينَ ۝ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۚ اِنَّا لَلْكَافُونَ ۝

بلکه وئ تاسو يو قوم سرکښه، پس ثابت شويده مونږياندي حکم درې زمونږه، بيسکه مونږه ځکونکي د عذاب يو.

فَاَعْوَيْنَاكُمْ اِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ۝

پس گمراه کړي وئ تاسو مونږه، په ديکښې هېڅ شک نشته چې مونږ هم گمراهان وو.

﴿اَحْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا هَذَا خَوِيفَ اَخْرُوي دې او اول حکم دې د طرفه د الله ﷻ نه

لا تکتوته، چې مشرکان او دهغوئ باطل معبودان ټول راجمع کړئ. د ظلم نه مراد شرک دې، بدليل

قوله تعالى: اِنَّ الشَّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ، ﴿وَأَزْوَاجَهُمْ﴾ ازواج نه مراد (۱)، يا کافرانې ښځې دي (۲)، يا ورنه مراد

اشباه او امثال دي په عمل کښ، لکه سودو الووبه د سودخورو سره حشر کيږي، زنا کارانوبه

زنا کارانوسره، شراب ځکونکي به د شراب والوسره (۳)، يا ورنه مراد د مشرکانو ملگري او

شیطانان دي چې د هر کافريه د خپل شیطان سره حشر کيږي بيا به دواړه په يوزن خيږ کښ ترلې

کيږي

﴿وَمَا كَانُوا يَتَّقُونَ﴾ مراد ورنه هغه کانري بوتې دي چې دوی ورنه خدايان جوړ کړي وؤ، دوی

به ورسره جهنم ته د تخجيل او تحسیر دپاره غورځولې کيږي، دغه شان شیطانان او سرکښه

جنات ورنه مراد دي چې دوی به ورته د شرک تعليم ورکولو او هر چې دي انبياء او صلحا

او ملاتک چې دوی ورنه معبودان جوړ کړي وؤ نو هغوئ ورنه مستثنی دي په آيت: اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ

لَهُمْ مِنَ الْحَسَنَاتِ اُولَئِكَ هُمَا ثَمْعِدُونَ (انبياء: ۱۰۱).

﴿فَأَقْصَوْنَهُمْ اِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ دا دويم حکم دې فرشتو ته چې بيا به ورته وائي چې اوس ئی

جهنم ته روان کړئ.

﴿وَيَقُولُوا هُم مُّشْرِكُونَ﴾ دا دريم حکم دې يعني چې د حکم موافق فرشتي کله دامشرکان

جهنم ته روان کړي نو دا حکم به ورته اوشي چې لرغونتته ئی اوږده وئ يو بل تپوس ورنه

کووچې دوی نن ورځ د یوبل نصرت ولې نشي کولې چې د الله ﷻ د عذاب نه بچ شي. ظاهر د آیت نه دا معلومېږي فرشتې په دوی روان کړې نو بیا به ورته دا وروولو حکم اوشی بعض وائی چې قبل د یونانو نه به وي، ای قفوهم للحساب ثم سوفوهم الی النار (قرطبي)

﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ﴾ په اصل کښ تناصرون دي، تخفیفایوه تاحذف شویده. او دا خطاب یا مشرکانو او د هغوئ معبودانو د وارو ته دي، یا صرف مشرکانو ته دي، یعنی تاسون ورځ د یوبل نصرت ولې نشئ کولې، روایت دي چې ابو جهل د بدر په ورځ وئيلي وو، نحنُ جمیعُ منتصرٌ، نو د قیامت په ورځ به ورنه نه دغه تېوس او کړي شي.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا مَتَىٰ هُنَّ آيَاتُ اللَّهِ الَّتِي كُنتُمْ تُكَذِّبُونَ﴾ تناصرون دي د تناصرون نه، یعنی یوبل مدد به څه او کړی بلکه نن خوبه الله ﷻ ته به متقاد او تسلیم شوی وی رپ ترینه نشی وېلي، بقول والد محترم رحمه الله چې حضرت شیخ القرآن به داسې ترجمه کوله: آج مونی من گے، بعضو د ﴿مُتَنَتِّلُونَ﴾ معنی دا کړیده چې ذلیله اور سوا به وي ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾ مراد ورنه اتباع او متبوعین دي او ﴿يَتَنَازَعُونَ﴾ مراد مخاصمون وي یعنی یوبل نه به په طریقې د خصومت او جدال سره سوالونه شروع کړی.

﴿قَالُوا﴾ دا د اتباعو اعتراض دي په رؤساؤو باندې چې زمونږ د ایمان نه رواړولو سبب تاسو یئ ځکه چې قوت او طاقت در سره وو، مونږ خوپه زور منع کولو

﴿تَأْتُونَنَا عَنِ الْآلَمِينَ﴾ د دې جملې ډیر تو جهیات شوی دی: (۱) تَأْتُونَا متضمن دي معنی تصدوئا ته، ځکه چې په صله کښ من راغلي دي، او اتیان فعل په صله کښ من راځی، من نه راځی. او آلهمین نه مراد اسلام او یمان دي، ای کتم تصدوئا عن الایان یعنی تاسو به مونږ د ایمان نه منع کولو، (۲) بعضو اتیان په معنی د قطع سره اغستې دي، او آلهمین نه مراد هر نیک کار دي، ای تقطعوننا عن الیمین یعنی هر نیک کار نه خو مونږ لري کولو، (۳) او ځنو مفسرینو اتیان خپله معنی کښ اغستې دي، او آلهمین نه معنی ځنو په قسم سر کړیده، چې قسمونه خوپه خوړل چې مونږ په حق یو، او ځنوی معنی قوت او طاقت کړې ده، یعنی په زور او طاقت سره خو مونږ گمراه کولو، او ځنو ترینه مراد جهت د خیر وسادات اغستې دي ای تاتوننا من جهة الخیر والسعادة، یعنی مونږ ته خودا گمراهی ډیره برکتې او سعادت لار باور کوله، اوس هغه برکت او سعادت چرته دي؟

﴿قَالُوا هَذَا دُرُّؤَسَاوُوهُ جَوَابُ دې، چې مشتمل دې په څلورو مقدمو باندې، چې حاصل شى دادې چې مونږ تاسو ته صرف دعوت دركړيدې باقي تاسو خپل اختيار سره كفر كړيدې ﴿هَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ هَذَا اَوَلِهْ مُقَدِّمَةٌ ده، چې په مونږ د زور او جبر الزام غلط دې ايمان تاسو پخپله نه راوړلو ﴿سُلْطٰنٌ ته مراد زور او غلبه ده،

﴿هَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا عٰنِفِينَ هُوَ دويمه مقدمه ده چې څنگه چه مونږ سر كشه وو، كفر مو اختيار كړې وو، داسې تاسو هم سر كشه وئ او كفر مو اختيار كړې وو، نو ديكښ زموږ د زور او جبر څه دخل شو

﴿وَفَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا هَذَا دويمه مقدمه ده، الله ﷻ چې خپل ازلي علم مطابق كوم كسان د جهنم دپاره خاص كړى دي او د هغوى په باره كښ شى د لاملن جهنم من الجنة والناس اجمعين فيصله شى نږده در حقيقت هغه فيصله په مونږ ثابته شوې ده، ﴿اِنَّا لَذٰبِقُونَ بيان دې د ﴿قَوْلُ رَبِّنَا ه. مراد ورنه دا قول د الله ﷻ دې لاملن جهنم

﴿بَاغَوْا نَسْتَكُمُ هُوَ څلورمه مقدمه ده چې زموږ قصور صرف دادې چې مونږ پخپله گمراه وو او تاسو ته هم د گمراهۍ دعوت دركړو، نور تاسو په خپل اختيار سره كفر قبول كړو. مجبوره كړى مونه يې چې اوس تاسو د كفر گناه به يې شئ ﴿اِنَّا كُنَّا عٰنِفِينَ ماقبل دپاره علت دې مونږ گمراه وو نو ځكه مو تاسو ته هم ددې دعوت دركړو.

قَاتِلُهُمْ	يَوْمَئِذٍ	فِي	الْعَذَابِ	مُشْتَرِكُونَ	⊕
پس بيشكه	دوئ كشران، مشران	دواړه به	دغه ورځ په	عذاب كښ شريك وي.	
اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ	⊕ اِنَّهُمْ كَاذِبًا	اِنَّا قَبِلْ لَهُمْ لَا اِلٰهَ			
بيشكه مونږ به دغسې كار كړو د مجرمانو سره، بيشكه دوئ و چې كله به ونيلى شو دوئ ته چې نيشته دې لائق د عبادت					
اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَعْكِبُونَ	⊕ وَيَقُولُونَ اِنَّا لَنَارِكُوا اِلٰهَتِنَا لِشَاعِرٍ مِّمَّنْ				⊕
سوا د الله ﷻ نه، دوئ به تكبر كولو. او دوئ به ويل امانوږ بڼه د خپل خدايان د پاره د يو شاعر مجنون .					

بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّكُمْ لَلذَّابِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿١١﴾

بلکه راورې ئې دې حق اوتصدیق ئې کړې دې د رسولانو. ښکه سوچوکی عذاب ډېر د

وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

اوتاسونه به سزانشي درکولې مگر دغه عملونو حی سو به کولو

﴿فَإِنَّهُمْ يُؤْمِنُونَ﴾ دا دالله ﷻ قول دې، چې کله د دواړو فریقینو اتباع او متبوعین اشترک

ثابت شو په کفر اختیاري کښ، نو نن د قیامت په ورځ به عذاب کښ هم شریک وي. نو دغه معلومه شوه چې دېل چاپوچه گناه کول د قیامت په ورځ د عذاب نه دېج کیدلو عذر نشي کیدنی

﴿إِنَّا كَذَّابٌ﴾ کاف لپاره د بیان کمال دې، یعنی داسې سخته سزا مونږ مجرمونو

ورکو، یا کاف لپاره د تشبیه دې. او مراد ترینه تابع او متبوع دواړو له سزا ورکول دی. یعنی مجرمان خواه که تابع وی یا متبوع، مونږ به ئې جهنم ته غورځوو

﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ﴾ د ازجردې په انکار د توحید او شکوه د د مشرکانو نه. په انکار د

توحید باندې چې کله دوی ته د لاله الا الله یعنی د توحید دعوت ورکولې شونو دوی به ورته انکار او تکبر کولو،

﴿وَيَقُولُونَ إِنَّمَا لَنَا كُفْرًا﴾ داورته زجر دې، په انکار د رسالت باندې، استفهام پکښ انکړي

دې، یعنی مونږ د خپلو معبودانو عبادت د حضور ﷺ د دعوت په وجه نه پریگدو. ﴿إِنَّا عَمِلْنَا﴾ مراد ئې ورته نعوذ بالله حضور ﷺ دې،

﴿بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ﴾ چې لیونیان خو گډي وډي وائی او شاعران هم هسې فضول بکواس

اودروغ وائی، دهغې برعکس د ابالکل حق اورښتیا کلام دې. او ټولور رسولانو دغه بیان کړيدي، نو څنگه تاسو ښی کریم ﷺ ته مجنون او شاعر وائی؟

﴿إِنَّكُمْ لَذَاقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ﴾ تخویف اخروي دې مشرکانو ته چې د شرک او تکذیب په وجه

دوی ته درناک عذاب ورکولې کيږي، ﴿لَذَاقُوا﴾ په اصل کښ لذائقون دې. د اضافت به وجه تخفیفانون ساقط شويدي

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٠٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٠١﴾ فَوَإِيكُمُ هُمْ مُكْرَمُونَ ﴿١٠٢﴾

مگرندگان دالله ^{مخلصين} دي، داهغه خلق دي چې دوى دپاره رزق يقينى دي چې موى به وي. او ددوى نه عزت كولى شي.

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٠٣﴾ عَلَى سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿١٠٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِّنْ مَّعِينٍ ﴿١٠٥﴾

په جنتو د نعمتونو كښ، په تختونو به ناست وي يو بل ته مخامخ گرځولى به شي په دوى سبلى د جاري بهيدونكي سرايو.

بَيِّضَاءَ لِّلَّذِي تَلْمِزُهُنَّ ﴿١٠٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ ﴿١٠٧﴾ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿١٠٨﴾

تلك سپين به وي خوند به وركوي ځكونكو ته نه به وي پديكښ سردردى اونه به دوى دهغي نه بې هوسه كيږي

وَعِنْدَهُمْ قُصِرَتِ الظُّلُمُتُ ﴿١٠٩﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿١١٠﴾

اوي به دوى په څنگ كښې ناز كتونكي، غټو سترگو والا حوري، لكه دوى اگي وي پټې ساتلې شوي

﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ دې آياتونو كښې بشارت دې مؤمنانو ته. استثناء منقطع ده دضمير

ذاتقوا نه پمعنى دلكن عبادالله المخلصين ﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ﴾ دې كښ د جنتيانو خوراك

حالت بيانېږي چې ډير عمده خوراك به ئى وي، سوال: دې آيت كښ دى چې په جنت كښ د

صالحينو دپاره كوم رزق او اجر دي هغه معلوم دي او بل آيت فلا تعلم نفس ما اخفي لهم من قرة

اعين[السجده] نه او دهغه شان دي حديث اعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا اذن سمعت و

لا خطر على قلب بشر نه معلومېږي چې صالحينو رزق او اجر معلوم نه دي؟ جواب: دلته مراد

دمعلوم والى نه معلوم بالا سماء والمعنى دي، يعنى دهغي رزق نوم او معنى معلومه ده او

چرته چې دمعلوم والې نفي راغلې ده نو هلته مراد معلوم بالكنه والحقيقت دي، يعنى دهغي

نعمت كنه او حقيقت معلوم نه دي، لكه سورت البقره كښ دى كلما رزقوا منها من ثمرة رزقا قالوا

هذا الذي رزقنا من قبل واوتو به متشابهوا وحضرت عبد الله بن عباس ؓ فرمائي چه: ليس في الجنة

شئ مما في الدنيا الا الاسماء (الطبري) او ورته معلوم د څو وجوهو اعتبار سره او ثيلې شو. (۱) دابه

دائمي او يقيني وي، نو كوم شې چې يقيني او دائمي وي نو هغي وجود هم معلوم وي. (۲) دوئم

د اچې صفتونه به ئې معلوم وي، چې غير مقطوع به وي. ممنوع به نه وي كهافي سورة الواقعة،

حسن النظر، لذیذا الطعم، خوشبوداره به وي (۳) دریم دا چي وختونه به نې معلوم متعین وي. کنوف
نعالی: ولهم فيها بكرة وعشيا (مریم: ۶۲).

﴿فَوَيْكَ﴾ بدل دي ﴿وَرِزْقٍ﴾ نه، داپدي دلالت کوي چي د جنت خوراک به صرف دلذت او تنگه
دپاره وي، ځکه چي جنت کښ به انسان خوراک محتاج نه وي روح، ﴿وَهُمْ مُكْرَمُونَ﴾ يعني
عند الله به عزت مندوي، اوداپه ټولو نعمتونو کښ لوی نعمت دي. بعض وائي معنى دادد چي
په حصول درزق کښ به مکرمين وي چي بغير د کسب او ځان ستړي کولو نه به ورته
میل او يږي، د دنیا درزق په شان حال به نې نه وي. ﴿فِي جَنَّاتٍ النَّعِيمِ﴾ جار مجرور د مکرمون سره
متعلق دي

﴿مُتَقَبِّلِينَ﴾ دیکښ د جنتیانو د ناستی ځای او دا حبابو مجلس وصف بیانېږي، چي دوی
به تختونو باندې یو بل ته مخامخ ناست وی، یو بل سره به نې مینه محبت وی او گپ شب به
لگوي او د شرابو دور به چلیږي ﴿عَلَى سُرُرٍ﴾ متعلق دي د کائناتین سره او حال دي د مکرمون
ضمیر نه، او متقابلین حال دي د کائناتین ضمیر مستتر نه ﴿بِطَافٍ عَلِيمٍ﴾ طواف کونکي به واره اولاد
د مشرکانو وي، چي خادمان د جنت به وي ﴿بِكَاسٍ﴾ د شرابو نه د کپي پيالې ته وائي، او ب
اطلاق المحل علی الحال دي او مراد ترینه شراب دی ﴿فِي مَعِينٍ﴾ د جنت د شرابو وصف بیانېږي.
دانی اول صفت دي، اي کائنات من شراب معین. معین یا د معن نه دي په معنى د جوروالې
سره. يعنی ژورو شرابو نه به ورله جامونه وړکولي کيږي دیکښ د جنت شرابو کثرت او عمدگی
طرف ته اشاره ده، ځکه چي اوبه څومره ژورې وی نو هو مره ډیرې او عمده وی، او یا معین د
معین نه ماخوځ دي په معنى د چيني سره دي او مقصود ترینه معنى د بهیدلو ده، يعنی جاری
شرابو جامونه به وړکولي کيږي، دیکښ اشاره ده دهغي شرابو پاکوالی تازه والی او شفاف
والی ته، ﴿بِهَضَاةٍ﴾ بل صفت دي د شرابو، چي تلک سپين به وي، حتی چي د پيونه به هم سپين
وي، صفت مؤنث راوړې شو، ځکه چي موصوف کاس مؤنث سماعی دي ﴿لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ﴾ دانی بل
صفت دي. مصدر صفت راوړل دپاره د مبالغې دي

﴿لَا يَمَّا غَوْلٌ﴾ داتى بل صفت دې، «غَوْل» دغال يغول نه دې پمعنى دفسادسره. اوراغې وائى الغول اهلاك الشئ من حيث لا يحس به يعين پټ او خفيه ضرر رسولوته وائى. دلته ورنه مرادنفي دضررده اصلاً، يعنې هيڅ ضرر به پدې شرايو كېن نه وي. نه ورنه سر خوږيږي اونه به ورسره خيتيې تكليف پيدا كيږي او نه څه بل نقصان (روح المعاني) ﴿وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْفَوْنَ﴾ اى يسكرون (نزف) نزع الشئ، واذهابه بالتدريج، يعنې تدريجاً يو څيز ختميدل. دلته ورنه مراد عقل ختميدل دي، اوبې هوشه كيدل دي، يعنې دشرابو پوجه به ئ عقل نه ختميږي اونه به بې هوشه كيږي.

﴿وَعِنْدَهُمْ قَصِيرَتُ الْأَرْفَ﴾ ديكېن هم دجنتيانو مجلس حالاتو بيان دې چې دوى سره په څنگ كېن خائسته حياناكې حورې ناستې وى قصرات: صفت دې موصوف مقدر اى ازواج قاصرات الطرف، او دقصرات الطرف معنى: (۱) ياداده چې قصرن ابصارهن على ازواجهن، يعنې بندونكې به وي نظرونه خپل لره په خاوندانو خپلوپورې، بل چاته به نه گوري. دادبځې كمال او عفت دې چې صرف خپل خاوند ته گوري، نو وصف يامېني دې په ظاهرياكنايه ده دفرط محبت نه دخپلو خاوندانوسره. (۲) يامعنى داده چې دكمال حياء پوجه به سترگې خكته ساتي، (۳) يامعنى داده چې دوى به دخاوندانو نظرونه خكته كونكي وي خپل خان پورې، دډير حسن په وجه به خاوندان ئى بل چا ته نه گوري، (۴) او بعض مفسرينو ئى معنى ذابلات الطرف تدللا كړې ده، يعنې ډير ناز نه سترگې به پتوى را پتوى. «عين الجمع دعياء» ده غټو سترگوته وائى

﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾ بيض جمع دبيضه ده، اگن ته وايي، دلته ورنه مراد دشرمرغ اگن ده، ځكه چې عرب په حسن كېن تشبيه دشرمرغ اگن سره وركوي. دشرمرغ داگوسره تشبيه وركول ياپه صفائى او حفاظت كېن ده، دشرمرغ خپلې اگن دوزرولاندې پټې كړې وي نو دگړو غبار او دلاس لگولونه محفوظې وي نو دغه شان دجنت حورې به هم محفوظې وي، كفوله تعالى: ﴿لَمْ يَطْمِثْهُنَّ أُنْسٌ وَلَا جَانٌ﴾ اوياپه خكلي والي او په برابر والي داعضاؤ كېن ده، بعض وائى تشبيه دهغه ايشوولي اگن سره ده چې پټ ورنه لرې كړې شي، نو دلته تشبيه په نرم والي اوناك والي كېن ده.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۖ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ

پس مخ به کړي بعض دوی نه بعض نور ته چې یو بل نه به تپوسونه کوی اوبه وائی یو یونکی ددوی .

إِنِّي كَانُ لِي قَرِينٌ ۖ يَقُولُ إِنَّكَ لَإِنَّمُ الْمُسَدِّقِينَ ۖ مَرَاثًا مِّثْمًا وَكُنَّا تَرَآءَا وَعِظَامًا

بیشکه وؤپه دنیا کښ زما یو ملگرې، ویل به ئې چې آیاته منونکې ئې د قیامت، آيا چې کله مونږ مړه شو او شو خاورې او مړه کړ

مَرَاثًا لِمَن يَمُوتُونَ ۖ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطْلَعُونَ ۖ فَأَطْلَعَ ۖ قَالَ

آيا مونږ ته به بدله مېلا وېرې، اوبه وائی دې آياتاسوځان نه خبروئ دغه نه پس دجنت نه به سر ښکاره کړي نو اوبه ويني .

فِي سَوَاءٍ الْحَرِيمِ ۖ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدْتُ لَتُرَدِّينَ ۖ

په مينځ دجهنم کښ، اوبه وائی ورته چې قسم دې په الله چې تر دې وې نه چې هلاک کړې دې وې نه

وَلَوْلَا رِغْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِّينَ ۖ أَفَمَا نَحْنُ بِمَعْبُدِينَ ۖ إِلَّا

او که نه وې فضل د رب ځما نو وې به څه په جهنم کښ د حاضر کړې شوونه، آيا نه یو مونږ جنتیان بیا مړه کیدونکي سو

مَوْتَتَنَا ۖ الْأَوَّلَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمَعْبُدِينَ ۖ

د مرګ زموږ په رومېني په دنیا کښې او مونږ له به عذاب نه راکولې کيږي

إِن هَذَا لَهُوَ الْقَوْمُ الْعَظِيمُ ۖ لِيُوقِلَ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَمِلُونَ ۖ

بیشکه هم داکامیايي ده لویه، ددغه شان کامیايي دپاره دي عمل وکړي عمل کونکي.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۖ يَعْنِي جَنَّتِيَانِ بِهِ دې مجلس کښې د دنیا حالاتو کارگر واري

یو بل ته آوړوي، یو جنتي به او وائی چې ځما یو ملگرې وؤ دنیا کښ څه به ئې ملامته کوله پ

تصدیق دبعث الموت او په قیامت، او وئیل به ئې چې آيا مونږ مړه شو او شو خاورې خاورې

شونو آيا بیا به دوباره مونږ ژوندي کيږو او دخپلو عملونو بدله او جزا به راکولې کيږي «قېږي»

مراد ورته مطلق مصاحب دې چې بعث بعد المنکر وی جنی وی او که انسی،

﴿قَالَ هَلْ أُثْمِرُ خُمَيْرِي كُنْ﴾ (۱) يا مذكور جنتي ته راجع دي چې خپلو ملګرو به او وانی چې راځي چې دغه منکر د حال نه ځان خبر کړو، چې په کوم حال کېن دي، دي بن او وینی چې د جهنم په منیڅ کېن به پروت وي، ورته به او وانی چې عنقریب به ده چې څه دي هم دخان سره هلاک کړي وي، او کچرته په ما د الله ﷻ فضل نه وي نونن به څه هم تاسره جهنم کېن موجود ووم، (۲) یا قاتل ددې قول فرشتې دي، (۳) بعض وانی قاتل الله ﷻ دي چې جنتیانوته به او وانی چې آیاتاسو غواړئ چې دهغه منکرید حال او گورئ، د اهل النار د حال نه اهل جنت مطلع کیدل سره د دینه چې دواړو مابین کېن تبعاعدې، د الله ﷻ قدرت نه بعید نه دي چې اهل جنت ته به الله ﷻ ددې طاقت ور کړي (روح).

﴿أَفَمَا نَحْنُ بِمَبْتَلِينَ﴾ ما هم د جنتیانو یو بل سره محاوره ده چې اوس به دینه ورستو مونږه نه مړه کیږو، نه به راته عذاب را کولې کیږي، استفهام پخپله معنی کېنې نه دي بلکه په طریقي د تحدیث بالنعمه دي، بعض وانی دا قول د مومن دي، قرین کافرتو د پاره د توبیخ اوزجر ﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ أَفْوَزٌ الْعَظِيمُ﴾ دا د الله ﷻ طرفه ترغیب دي اعمال صالحوته، چې حقیقي کامیابي اولویه کامیابي هم داده، دي لپاره دي محنت کونکي محنت او کړي. یا دا قول هم د مذكور جنتي دي

دي

أَذْلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّؤْمِ ۖ إِنَّا جَعَلْنَاهَا يُتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ۖ إِنَّا هَا

آیا د انعمتونه غوره دي په میل مستیا کېنې او که ونه د زقوم بیشکه مونږ د اګر خولي ده آزمائش د ظالمانو د پاره، بیشکه دا

شَجَرَةُ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ۖ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رِئُوسُ الشَّيْطَانِ ۖ فَاتْلُوهُمْ لَا يَكُونُ

ونه ده چې پیدا کیږي په بیخ د جهنم کېن، میوي یې داسې وي لکه سرونه د شیطانانو، پس بیشکه دوی به خوري

وَمِنْهَا فَمَا لِكُلِّ وَفِيهَا الْبُظُورُ ۖ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ۖ ثُمَّ

دغې نه نوډکه وي به دغې نه خټې، بیابه بیشکه دوی لپاره دغې د پاسه څکل وي څاګرمې اوبه، بیا

إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ۖ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ هَالِكِينَ ۖ فَهُمْ عَلَىٰ آلِهِمْ

بیشکه را واپس کیدل به وي ددوی خامخا جهنم ته بیشکه دوی موندلی وو یلاران خپل ګمراهان نودوی په نقش قدم دغوی

يُزِيلُونَ ۝ وَلَقَدْ هَمَّتْ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ۝

تیزروان و، او په تحقیق گمراه شوي وؤمخکښ ددوی نه ډیر اولونه، او په نعمت سره چې نړۍ وؤموره ددوی کښ یوه وختی م

قَانِظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ۝ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۝

او گوړه چې څرنگه وؤانجام دیرولو شو مگر بندگان دالله چې مخلص وؤ

«أَذْكَرُ خَيْرٌ لِّأَهْلِ الدُّنْيَا» اخروي دې، «أَذْكَرُ» کښ اشاره رزق معلوم مذکور لاهل اخسته ده، چې آیا دجنت دامزې غوره دي او که اونه دزقوم خورل غوره دي، چې جهنميان به نې خوري. «الزُّقُومُ» مشهور ازغي داربوټې دي، چې بدصورت ته او ډیر ترېخ وي. خو دجهنم زقوم او ددنیا زقوم کښې صرف د نوم کښ اشتراک دي، باقی دهغې پوره کیفیت نه الله ﷻ عا دې، لکه څنگه چې دنیا نعمتونو او جنت نعمتونو کښ صرف دنوم اشتراک دي باقی دجنت نعمتونه هغه ددنیا نعمتونو نه بدرجها افضل دی دهغه شان عذاب ورکولو ذرائعو کښ ه صرف دنومونو اشتراک دي، کښې د جهنم عذاب ذرائع به ددنیا ذرائعو نه ډیر سخت وی (اعانت الله بفضلها)

«إِنَّا جَعَلْنَاهَا قِشْقِرَةً» قشقه یا پمعنی د عذاب دي، یعنی دازقوم مونږ د کافرانو دپاره عذاب گرځولې دي، چې نې او خوری نو گرمې تانی او ابو په شان به نې خسته کښ خوتیرې لکه په سورة الدخان کښ دي، ان شجرة الزقوم طعام الاثیم کاملهل یغلي فی البطون.... الخ یا پمعنی دامتحن او ازمائش دي، ځکه چې کافرانو کله دا وؤریدل چې دازقوم په جهنم کښ یوه اونه ده، نو ابو جهل وغیره کافرانو او وئیل چې دا څنگه ممکنه ده چې په اور کښ اونه پیدا شي حالانکه اور خواوني سوزه وي.

«إِنَّا شَجَرَةَ غَرَجٍ» یعنی جرري نې دجهنم په ویخ کښ دي، «طَلَقْنَاهَا كَأَنَّهُ زُرُّوسُ الشَّيْطَانِ» یعنی غونډلې او میوې به نې دشیطانانو دسرونو په شان وي، دشیاطینو سره تشبیه ورکول په بد صورتی او قباحث کښ ده، عرب تشبیه دقبح صورة دشیطان سره ورکوي، لکه دپښه صورت تشبیه دفرشتي سره ورکوي، اگر چه شیطان چالیدلې نه دي لیکن اعتقاد دخلقو دادې چې هغه

شر محض دې نوپه تصور او خیال کښنئ اقیح صورت راسخ دې نو دانتسبیه بالسجل ده (روح.
بن کثیر) یا «الْمَشْطُوبِينَ» نه مراد ماران دي يعنې دمارانو دسرونو په شان غونجې به نې وی
﴿فَلْيَجْمَعْ لَكُم مِّنْهُمَا مِثْقَلُ ذَرَّةٍ مِّنْ خَيْرٍ يَّعْنِي جِبْءٌ مِّنْ خَيْرٍ﴾ دې دزقوم نه خيټې دکی کرږ سوکي به نسي اوبه
به او غواري نو د وینو زووسره مخلوطې ایشیدلې اوبه به ورباندې ځکولې شي چې دهغې په
وجه به نې کولمې او شلیرې، کفوله تعالیٰ: فَقَطَّعَ امعاءهم (عمد: ۱۵)

﴿ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ يَّعْنِي دَرْقُومٌ خُورِلُوا وَحَمِيمٌ ځکلو نه ورسټوبه جهنم ته واپس کولې
کیرې، دینه معلومه شوه چې دحمیم ځکلو په وخت کښ به دوی په جحیم کښ نه وي. او حمیم د
ابو ځکلو او خوراک ورکولو جدا طبقه ده، نو دوی به دا ابو ځکلو دپاره هلته راوستلې کیرې لکه
خناور چې ورشو او گودرته راوستلې کیرې (کبیر) کفوله تعالیٰ: يطوفون بينهما وبين حميم آن (رحمن)
﴿يَجْمَعُ الْفُلُكَاءَ آيَةً مِّنْ آيَاتِهِ﴾ داتعلیل دې دماقبل عذاب، يعنې دې اهل مکو د خپلو
گمراهانو آباؤو د نقش قدم پیروي او کره، سره ددینه چې دوی ته دهغوئ دگمراهی علم
وؤ، نو اوس نې انجام ته اوگورئ.

وَلَقَدْ كَلَّمْنَا نُوْحًا فَلْيَعْمَلْ الْمَعْيُودُونَ ﴿١٠٦﴾ وَنَجِّنِيْهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿١٠٧﴾

اوپه تحقيق سره اواز کړيو مؤنډه نوح ﷺ نوبه جواب ورکونکي وؤ مونږ، اونجات ورکړ مو: ده ته اواهل دده ته دغم لوی نه.

وَجَعَلْنَا فُرْقَانَهُ هُمُ الْبَهِيمُونَ ﴿١٠٨﴾ وَتَرْكُنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٩﴾

او اوگر خول مونږ او لادده هم دوی باقي پاتې کیدونکي او پریښودلې وه مونږ یدېه باندې ښاء حسن به وروستو خلقو کښ

سَلَّمَ عَلَى نُوْحٍ فِي الْعَلَمِينَ ﴿١١٠﴾ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُصْطَلِينَ ﴿١١١﴾

هغه داجې سلام دې په نوح ﷺ په عالمونو کښ. بيشکه مونږ دغه شان بدله ورکړو نيکي کونکو ته بيشکه دې وؤ

وَمِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿١١٣﴾

د بندگانو زمونږ مؤمنانو نه ، بيا غرق کړل مونږ نور خلق

﴿وَلَقَدْ نَادَيْنَا نُوْحًا ﴿٧﴾ بِأَدَايِهِ أَوْوَهُ (٧) قَصَو كُنِيْهِ اَوْلَه قَصَه نُوْح ﴿٨﴾ دَه حَي هَفَه يَه وَخَد: تَكْلِيْف كُنْ مَوْنِيْه فَرِيَاد كَرِيْدِي، نُوْدَايَه دِي دَلَالْت كُوِي جِي اَنْبَاء ﴿٩﴾ هَه دَانْدَه ﴿١٠﴾ يَه دَرِب كُنْ شَفِيْع غَالِب نَشِي كِيْدَلِي، مَرَاد نَدَا، نَه اَمْدَاد طَلْب كُوْل اَوْعَا جَزِي دَه. مَقُوْلَه نَعَالِي رَب اَب مَعْبُوْر فَاتَصَر. يِا وُورِنَه مَرَاد هَفَه بَد دَعَا گَانِي دِي جِي يَه سُوْرَه نُوْح كُنْ مَذْكُوْرِي دِي

﴿وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ ﴿٨﴾ دَاهَل نَه مَرَاد اَهْل دِيْن دِي، يِعْنِي كُوْمُو كَسَانُو جِي وَرِيَانْدِي اِيْمَان زِي وُورِن وَؤ جِي يَه هَغِي كُنْ شِيْرِيَا اَتَد (٨) كَسَان دَه دَاهَل نَه وُؤ اَو (٧٢) كَسَان دَه دَقُوْم نَه وُؤ نُوْح جَر مَوْنِد وَنَكِي كَسَان دَوَه كَم اَتِيَا وَايَا (٨٠) وُؤ، ﴿مِرَ الْكَرْبَ الْعَظِيْمَ﴾ مَرَاد وَرَنَه غَرَقِيْدَل دِي. يِعْنِي دَغَرَقِيْدَلُوْنَه مَوِيْج كَرَل يِا وَرَنَه دَقُوْم تَكْلِيْفُوْنَه مَرَاد دِي،

﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُرُ الْبَاقِيْنَ ﴿٩﴾ اَبْن عَبَاس ﴿٩﴾ وَغِيْرَه فَرَمَانِي جِي كَلَه سِيْلَاب خَتَم شَوَا وِئُوْح ﴿١٠﴾ دَبِيْرِي نَه رَا اَو وِتْلُو نُوْدَه دَاوُلَا دَنَه مَاسُوِي تُوْل خَلْق وَفَات شُوْل نُوْبَه دِي وَجَه مَفْسَرِيْن وَاثِي جِي دَتُوْلِي دَنِيَا نَسْل دَنُوْح ﴿١١﴾ دَدْرِي خَامُو، حَام، سَام، يَافْت نَه خُوْر شُوِيْدِي، دَحَام يَه اَوْلَاد كُنْ حَبْش وَغِيْرَه دِي اَو دَسَام يَه اَوْلَاد كُنْ اَهْل عَرَب، فَارَس وَغِيْرَه دِي. دِيَا فْت يَه اَوْلَاد كُنْ تَرَن. يِا جُوْج مَاجُوْج وَغِيْرَه دِي، اَو دَدِي وَجِي نَه نُوْح ﴿١٢﴾ تَه اَدَم ثَانِي وَئِيْلِي كِيْرِي.

﴿وَوَرَّثْنَا عَلِيَّ ﴿١٢﴾ تَر كِتَاب مَعْنِي دَا اَبِيْنَا) دِي ﴿الْآخِرِيْنَ﴾ نَه مَرَاد تَر قِيَا مَتَه پُوْرِي اَمْتُوْنَه دِي، مَفْعُوْل دَنُوْر كُنَّا ﴿١٣﴾ يِا نَنَاء حَسَنَاء دِي، جِي مَحْذُوْف دِي، نُوْدَا مَسْتَقِل جَمْلَه دَه. اَو ﴿سَلَّمَ عَلَيَّ نُوْح﴾ مَسْتَقِل جَمْلَه دَعَانِيَه دَه يِا ﴿سَلَّمَ عَلَيَّ نُوْح﴾ مَفْعُوْل دِي دَنُوْر كُنَّا دِيَا رَه يَه اَعْتِبَار دَمُضْمُوْن، نُوْمَطْلَب دَادِي جِي تَر قِيَا مَتَه بَه نُوْح ﴿١٤﴾ بَانْدِي خَلْق سَلَام وَاثِي.

﴿إِنَّا كُنَّا لِكَ نَحْرَى اَلْمُخْشِيْنَ ﴿١٥﴾ ذَلِك كُنْ اَشَارَه مَذْكُوْر وَانْعَامَاتُوْتَه دَه، يِعْنِي لَكَه خَنگَه مَوْجِي دَنُوْح ﴿١٦﴾ دَعَا قَبُوْلَه كَرَه، ذَرِيْت مَوُوْرِلَه بَاقِي اَو گَر خُوْؤ، ذَكْر خِيْر مَوُوْرِلَرَه بَاقِي اَو سَاتَلُو نُوْدَغَه شَان مَوْنِيْه هَر مَحْسَن سَرَه مَعَا مِلَه كُوْؤ.

وَأَنَّ مِنْ شَيْعَتِهِ لِبَرَاهِيْمَ ﴿١٧﴾ إِذْ جَاءَهُ رَكَّةً يَقْلُبُ سَلِيْمًا ﴿١٨﴾ إِذْ قَالَ

اَوِيْشَكَه دَا تَبَاع دَه نَه خَامَا اَبْرَاهِيْم دِي، كَلَه جِي رَاغِي دِي رَب خِيْل تَه يَه زَرَه رُوْغ سَرَه دَشْرَك نَه، كَلَه جِي اَوُوِيْل دَه

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ تَعْبُدُونَهُ ۚ أَيْفَكَ إِلَهَ هُوَ اللَّهُ تُرِيدُونَ ﴿٥٠﴾

خپل پلار ته او قوم خپل ته دڅه عبادت کوئ تاسو، آیایه دروغه د داسې الهزو چه ماسو د الله نه دي تاسو اراده کوئ.

فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَنْظُرُ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٥٢﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٥٣﴾

نوخه دې گمان ستاسو په رب العالمين باندې، نو اوئې کړو يو نظر په ستورو کېن، نو اوئې ويل چې بيشکه څه ناجوره يم.

فَقُولُوا عَنْهُ مُدِيرِينَ ﴿٥٤﴾ فَوَرَّاعٌ إِلَىٰ آلِهِمْ فَقَالَ آلا تَأْكُلُونَ ﴿٥٥﴾

نواوېس شول هغوئ دده نه شاكونکي، نو په پته راغې معبودانو ددوئ ته نواوئې ويل ورته تاسو لې نه خوړئ.

مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٥٦﴾ فَوَرَّاعٌ عَلَيْهِمْ حَصْرًا بِالْيَمِينِ ﴿٥٧﴾

څه چل دې تاسو له چې خبرې نه کوئ نو رااوگرځيدو هغه بتانو ته او اوئې وهل څه کلک کلک.

﴿وَأَنبَأَ مِنْ شَيْعَتِهِ لَأِتِيَهُمْ بِدَادِ وَيَمِ قَصَهُ دَه﴾ چې ابراهيم عليه السلام باندې سخت تکليف راغې نو د تکليف په وخت ئې زمونږ نه د نجات سوال اوکړو، نو دينه هم معلومېږي چې انبياء کرام شفيق قهري ندي، په شيعته کېن ضمير نوح عليه السلام ته راجع دې د شيعته نه مراد نسله وایامه دې يعني دده نسل نه وواو د ده په شان پيغمبر وو او په اصول د دين کېن ئې اتباع کونکې وو.

﴿إِذْ جَاءَ رَبُّهُمُ رَاتِلُونَ﴾ مراد الله جل جلاله ته رجوع کول او زړه الله جل جلاله ته خالص کول دي، معناه: اته اخلص الله قلبه (کشف) ﴿يَقْلِبُ سُلَيْمٍ﴾ يعني روغ او محفوظ وو د هرفساد نه، د عقيدې فساد نه، د اتباع هوی نه، او د حسد او عناد نه.

﴿إِذْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ د ﴿إِذْ جَاءَ﴾ نه، ﴿مَآذًا تَعْبُدُونَ﴾ استفهام توبيخي دې، يعني په عبادت دغیر الله ورته توبيخ کوي، ﴿أَيْفَكَ﴾ افک سخت دروغو ته وائي دايا مفعول له دي، مقدم د ﴿تُرِيدُونَ﴾ يانی مفعول به دي، او ﴿إِلَهَ﴾ ورنه بدل دي يعني آيا د باطل يعني معبودان من دون الله لره غوښتونکې يئ.

«فَمَا ظَنُّكَ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ» ستاسو درب العالمين په باره کښي چه گمان دي؟ يعني باوجود د دینه چه چې هغه د ټولو عالمونو پروردگار دي، آياتاسو ته دهغه په ربوبيت کښ شک دي؟ آياتاسو دهغه عذاب او انتقام نه مطمئن او په امن کښ یی؟ یا هغه به ستاسو نه په شرک راضی شی، آخر څه وجه ده چې صرف دهغه عبادت نه کوی.

«فَنظَرَنَّا فِي النَّجْمِ» دیکښ دهغې واقعی ذکر دي چې د قوم میلې ورځ وه، ټول روان وو نو ابراهیم عليه السلام ته ئی د شرکت دعوت ورکړو چې مونږ سره لاړ شه خو ابراهیم عليه السلام ورته د بیماری بهانه او کړه او ورسره نه لاړو او «فَنظَرَنَّا نَظْرَةً» (۱)، محاوره ده پمعنی د فکر کولو او سوچ سره، ځکه چې انسان په وخت د فکر کښ بی اختیاره او اتفاقاً اسمان طرف ته گوري. نو مشرکانو چې کله ابراهیم عليه السلام دعوت ورکړو چې زموږ سره میلې ته لاړ شه نو ده سوچ او کړو او اتفاقاً ئی نجو موته نظر او کړو چې د دوی نه څنگه پاتې شم، نو جواب ئی ورکړو چې څه بیماریم، نشم تلې (۲) تهانوي عليه السلام او نورو مفسرینو لیکلي دي چې د ابراهیم عليه السلام ستور و باندې په نظر کولو کښ یو خاص مصلحت او حکمت وو، هغه دا چې علم نجوم به د حضرت ابراهیم عليه السلام په زمانه کښ استعمالیدلو خلقو په د خپلو کارونو تعین په نجو مو سره کولو نو حضرت ابراهیم عليه السلام هم بطور توریه او ایهام په ستور و باندې نظر او کړو، چې خلق دا گمان او کړي چې ده د ستورو په حساب سره مونږ ته جواب راکړي دي، نویقین به ئې راشي، اگر چه حضرت ابراهیم عليه السلام بذات خود د علم نجوم قائل نه وو، صرف د هغوی نه د خلاصیدلو دپاره ئی د ا طریقه اختیار کړه، نو دا توریه بالفعل ده چې عمل نه دي خلق ظاهري مطلب اخلي او مقصود ترینه ستایل څه وی.

«فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ» او دا توریه بالقول ده چې خبرې نه دي خلق یو مطلب و اخلي او ستا ترینه غیر ظاهري مطلب مراد وی، د «سَقِيمٌ» دوه معنی دي: (۱) سقیم النفس، یعنی بې زاره کیدل او طبیعت باندې بوج راتلل، یعنی ستاسو د کفر او شرک پوچه ځمپه طبیعت باندې بوج دي (۲) مریض او بیمار، نو د ابراهیم عليه السلام مراد اوله معنی وه، او مشرکانو ورته دویمه معنی مراد واغسته، او دیته توریه وئیلې کیږي، په حدیث کښ چې ثلاث کذبات راغلي دي نو هلته هم ورنه درې توریې مراد دي، بعضی وائی «إِنِّي سَقِيمٌ» نه مراد د ابراهیم عليه السلام سقم مآلاً وو او قوم ترینه مراد سقم حالاً واغستو. یعنی په مستقبل کښ بیمار کیدونکي یم، او دا حقیقت دي ځکه چې هر انسان

خ مخا بیمار یري، کم از کم مرض الموت خويقيني دي. نوقوه کمان اوکروجی دي اوس بیمار دي مونږ سره نشي تللي. ﴿فَتَوَلَّوْا عَنْهُ﴾ یعنی قوم ئې عذر قبول کړو او دې ئې پرېځودو او لاړو ترینه

«فَرَاغ» راغ، یروغ پټه والی معنی ورکوی، اوکله چې صله کښ ال راښی تو بیا د «ذباب» د تللو معنی ته متضمن شی، یعنی پټه تللو معنی ورکوی، اوکله چې صله کښ «علی» راښی او یا «ضرب» ماده راښی نو بیا د متوجه کیدلو معنی ورکوی نوفرغ الی الهتهم معنی دا شوه چې کله نوم ترینه لاړو، نو دی پټه پټه بتانوته راغی.

«فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ» مشرکانو به دیتانو مخې ته د تیرک لپاره خوراکونه ایځي وؤ، نودانی ورته به طور استهزاء او وئیل.

﴿فَرَاغَ عَلَيْهِمْ صَبْرًا﴾ دلته راغ په معنی د اقبل او متوجه کیدلو سره دې، یعنی بیا ورته راوگرځیدو اوڅه مضبوط واورونه ئی پرې اوکړو، او مات ئی کړل. "ضرباً" مفعول مطلق دې د ضرب فعل مقدر دپاره، او پوره جمله بیا حال واقع کړې د "راغ" فعل دپاره. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ بیاورنه خپ لاس مراد دې نوکنایه ده د قوه نه ځکه چې په خي لاس سره وهل سخت وي. بیاورنه مراد هغه قسم پوره کول دي چې وئيلي وؤ، تالله لا کیدئ اصنامکم (الانبیاء: ۵۷). او باسببیه ده اې بسبب

الخلف

فَاقْبَلُوا إِلَيْهِ يَرْتَفُونَ ﴿٥٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنجِتُونَ ﴿٥٥﴾ وَاللَّهُ

نور اغلل مشرکان ابراهيم ته په منډه منډه اوويل ده ايا عبادت کوئ تاسو د هغه چې تاسو نى توگئ، حال دا چې الله ﷻ

خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾

بیداري ٻين تاسواوههه جي تاسوني ڪوئي، اوڻيل هڻي ڇي جوڙ ڪري دڊپاره يوعمارت بيا اوغورخوئي دڊي په گرم اورکڻ

فَارْأَوْا بِهِ كَيْدًا فَعَلَّهُمْ الْأَسْفَلِينَ ۝ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي

نه اراده و کرده دوی دهغه سره د مکر نو وگرځول مونږ دوی ذلیل او بیل ابراهیم یشکه څه تلونکی یم، رب خپل نه

سَدِّدْنِي رَّبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿فَبَشِّرْهُ بِعَلَمٍ حَلِيمٍ ۝

ضروريه هغه لار اوبنائی ماته، او دعائي اوکړه اې ربه خمارا که ماته اولاد دسگانونه. نور زړې ورکړو مونږ هغه ته د هلك صيرت

﴿قَالُوا إِنَّهُ بَرُّؤُونَ﴾ ای سرعون، دزيف نه مشتق دي. تيز تللو ته وائی. يعني چې کله مشرک د دخپلي ميلې نه راواپس شول او اونې ليدل چې معبودان نى کندي کير پراته دي نو پوهه شول چې دا کار ابراهيم عليه السلام کړيدي، نو فوراً يې ابراهيم عليه السلام پسې په منډه راغلل. اونى نيولو رانى وستلو، او خپل بتانو باره کښ ترينه تپوس اوکړو. ابراهيم عليه السلام او قوم تفصيلى خبرې ترې اوشوې چې سورت الانبياء کښ دهغې تفصيل تيردي. هغې نه بعد ابراهيم عليه السلام ورته به طور توبيخ او وئيل چې آياتاسو هغه خيزونه خپل معبودان گرځولي دي چې پخپلولا سونونى جوړه وي حالانکه خالق الله تعالى دي،

﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ جمله حالیه ده دضمير دتعبدون نه مانا يا مصدر په ده. اى والله خلقکم و عملکم، يعني ستاسو واستاسو دعملونو خالق الله پاک دي. اهل السنة والجماعة ددى آيت نه استدلال کوي چې خالق دعبادو او داعمالو دعبادو الله تعالى دي. يا مانا موصوله دى پمعنى د(الذي) اى خلقکم وخلق الذين تعملونه، يعني الله تعالى ستاسوهم خالق دي او دهغې هم خالق دي چې تاسوئى جوړه وي چې بتان دي.

﴿قَالُوا أَتَبْنُوا لَهُ بُيُوتًا﴾ يعني يوعمارت جوړ کړئ او اوړپکښ بل کړئ. او بيا اورته نى او غورځوئ، چنانچه اورئ بل کړو ابراهيم عليه السلام ئ پکښ او غورځولو ليکن الله تعالى دوى ذليله کړل او ابراهيم عليه السلام ته نې سلامتې ورکړه، رواياتو کښ دي چې کله نى غورځولو نو ابراهيم عليه السلام داکلمات وئيل، حسان الله ونعم الوكيل.

﴿وَقَالَ لِي ذَاهِبْ﴾ داپه ابراهيم عليه السلام باندې دويم تکليف اواز مائش وو چې خپلې علاقې نه اويستلې شو او الله تعالى ورته بيت المقدس او شام طرف ته دهجرت حکم اوکړو، دذعاب نه مراد داکثرو په نيز هجرت کول دي، ﴿إِلَى نَهْ﴾ اى يا پمعنى دلام دي، يعني دپاره درضا درې هجرت کوم يا پخپله معنى کښې دې خو مطلب دادې چې هغه ځائ ته هجرت کوم چې امرکوي خمارب ماته، چنانچه دحکم الهي موافق ابراهيم عليه السلام دمصر په لاري شام ته روان شو، ورسره خپله بي بي ساره عليها السلام وه او وراره حضرت لوط عليه السلام هم وو، په لاره کښ شرق اردن په علاقې کښ

بحر میت اوسدوم علاقي ته چي اور سيدل نولو ۱۰۰۰۰ ته نبوت ملاؤ سو ۱۰۰۰۰ ورتي مدي مفه
کني پاتي شو، ابراهيم ۱۰۰۰۰ اوساره ۱۰۰۰۰ مخکين روان سول ۱۰۰۰۰ ته کني ورسره دده
مصرو واقعه اوشوه، دمصر بادشاه حضرت ساره ۱۰۰۰۰ ته بوهد وبنزه ورکړه جي دهغي ۱۰۰۰۰ هجره
وؤ، دهغي داوينزه ابراهيم ۱۰۰۰۰ ته ورکړه، ابراهيم ۱۰۰۰۰ ورسره نکاح وکړه. دا ابراهيم ۱۰۰۰۰ اولاد نه
وؤنودعاني او کړه ﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ اي ولد صالحان. الله ۱۰۰۰۰ ني دت فبونه کړه
د حضرت هاجرې ۱۰۰۰۰ د بطن نه ئي ورته بچي ورکړو

﴿فَبَشِّرْهُ بِيُحْيَىٰ حَلِيمٍ﴾ يعني حليم الطبع اود صبر خاوند. نوم ئي اسماعيل کيخودلې شو. د
اسماعيل ۱۰۰۰۰ معنی ده، واؤريدل الله ۱۰۰۰۰. د دوؤ لفظونو نه جوړ دي مع، او ايل يعني الله ۱۰۰۰۰
دا ابراهيم ۱۰۰۰۰ دعا واوريدله

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَتَّىٰ إِلَىٰ أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي

پس هر کله چي اور سيدل ودا هلک دا ابراهيم ۱۰۰۰۰ سره عمر دکار کولو نه، نو اويل ده اي خدا جوړه ښکته زه ونه به خوب کس دا چي

أَنبَشْتُكَ فَأَنْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ لَكَ بِأَفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ

خه ذبح کومه نا، نو ته سوچ وکړه چي ستاڅه رائي ده، اويل اسماعيل اي پلاره خدا وکړه هغه چي حکم ئي کيږي تاته.

سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ①

زړه چي اوبه مومي ته ما لره که دالله خوښه وي د صبر کونکو نه

﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ﴾ داپه ابراهيم ۱۰۰۰۰ دريم امتحان دي چي دخپل خوي اسماعيل ۱۰۰۰۰
دالله ۱۰۰۰۰ په لاره کني قرياني کول دي، د﴿السَّعْيَ﴾ مېنه مراد هغه عمر ته رسيدل دي چي دخپل
پلار سره په حوانجو کني مدد کوليشي، بعض وائي چي پدغه وخت کني د اسماعيل ۱۰۰۰۰
عمر ديارلس کاله وؤ چي دي عمر کني بچي پلار ته دير محبوب وي. بعض وائي چي سعی نه
مراد مندوي وهلو عمر دي، ﴿قَالَ يَتَّىٰ إِلَىٰ أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ﴾ دلته دو احتمال ده ۱: (۱) بودا چي خوب
کني ئي بعينه دخوي ذبح کول نه وي ليدلې بلکه بل خه ئي ليدلې وي خو دهغي تعبير داوؤ
چي بچي ذبح کړه، (۲) او دويم احتمال دا دي چي خوب کني بعينه ذبجي ذبح کول ليدلې وي
لکه بعض رواياتو کني دي چي ابراهيم ۱۰۰۰۰ په ليلة الترويه يعني (۸) ذي الحجه شېبې خوب

اوليد لو چي يو سرې ورته وائی (اِنَّ اللهَ بِامْرَاكِ بِذِيْعِ ابْنِكَ) يعني الله ﷻ تاته دخپل بچي دذبح کولو امر کوي، چې سهار شونو دده په زړه کښ شک وو چې آيا دالله ﷻ طرفه دې او که دشيطان، پدې وجه (۸) ذي الحجه ته يوم الترويه يعني دشک والاورځ وائی. په دويمه شپه نى بيادغه شان خوب اوليدلو نو دده يقين راغې چې دا خوب دالله ﷻ دطرفه دې. پدې وجه (۹) ذي الحجه ته يوم العرفه وائی. په دريمه شپه نى بيادغه شان خوب اوليدلو نو دنجريعني ذبح کولو اراده نى او کړه نو پدې وجه ورته يوم النحر وائی.

﴿فَانظُرْ مَاذَا تَرْجُوْا مِنْهُ فَذَرْهُهُ﴾ يعني دې خوب باره کښ ستاڅه راي او مشوره ده، مقصود د ابراهيم ﷺ د اسماعيل ﷺ جذبات او دغه صبر معلومول وو. دالله ﷻ په حکم کښ نى شک او تر دد لپاره ورته مشوره نه اغستله.

﴿قَالَ يَبْنَوتُ اَفْعَلُ مَا تَوْمَرُ بِهِ﴾ اصل کښ ماتو مريه دې جار مجرور معاذف شويدې. يعني څما دذبح کولو امر چې درته شوې دې نوهغه پوره کړه او اَفْعَلُ صيغه راوړلو کښ تر غيب دې حکم پورا کولو ته، يعني څه رضايه اوت دالله ﷻ حکم زررر تعميل او کړه ﴿وَسَتَجِدُنِيْ اِنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصَّابِرِيْنَ﴾ يعني په حکم دذبح اونوروا حکاماتو باندې به صبر کونکې يم. ﴿مِنَ الصَّابِرِيْنَ﴾ په ځاى نى (صابر) اونه ونيل، دپاره داظهار دتواضع او عاجزۍ.

فَلَمَّا اَسْلَمْنَا وَتَلَّہُ لِلْجَنَّةِ ۝ وَكَذٰلِكَہُ اَنْ يَّابْرٰهِيْمَ ۝

پس کله چې دواړه تابع شواور اخلوني اسماعيل په څنگ دده، نو دحکم تعميل اوشو، او او زوکړ موږ ته ده ته چې اې ابراهيم،

قَدْ صَدَقْتَ الرَّعْيَا ۝ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ۝ اِنَّ هٰذَا

په تحقيق چې رشتيا کړوتا خوب، بيشکه موږ به دغه شان بدله ورکوونکي کونکو ته بيشکه دارا امتحان

لَهُو الْمَلٰٓئِکَةُ الْمُہْبِتٰتُ ۝ وَفَلَدَيْنٰہُ بِذِيْعِ عَزِيْزٍ ۝ وَتَرٰکُنَا عَلَیْہِ

هم دارا امتحان وو نيکاره، او موږ په بدله کښې ورکړه د اسماعيل عليه السلام لويه ذبيحه، او پرېښودلې وه موږ بڼه باندې ښا، حسن

فِي الْاٰخِرِيْنَ ۝ سَلَّمَ عَلٰی اِبْرٰهِيْمَ ۝ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ۝

په ورستونو خلقو کښې هغه دا چې سلام دې په ابراهيم باندې، دغه شان بدله ورکوو موږ ته نيکي کونکو ته

إِنَّهُ	مِنْ	عَمَّا جَاءَا	الْمُؤْمِنِينَ	١١
بي	شکه	وؤدي	دبندگانو	زموږ
			مؤمنانو	نه

﴿فَلَمَّا أَتَلَمَّا﴾ ای استسلا، یعنی دواړه دالله ﷻ دحکم متقاد شول. دیکښ د استسلام پانقلب
 ذکردي. ﴿وَتَلَمَّا لِلْحَيِّينَ﴾ دیکښ د استسلام بالجوارح ذکردي یعنی عملانی هم دحکه تعمیل
 تیاریانې شروع کړې، التل په زمکې باندې راویشتلو او غورخولو ته وائی ﴿لِلْحَيِّينَ﴾ دتندی طرف
 ته وائی، تنددي مینخنن حصې ته جبهه وائی ددې وجه نه حکیم الامت ﷺ ددې ترجمه
 په کړوتل سره کړیده یعنی لکه څرنگه چې دذبح کولو دپاره خلق خاورې سملوي نو دغه شان
 ئی اسماعیل ﷺ سملولو، فلما دپاره شرط دي او ﴿وَتَدَبَّتْهُ أَنْ يَتَلَبَّزَ هَيْمُ﴾ ئی جواب دي. البته په
 جواب شرط باندې «واو» حرف عطف داخلیدل قابل اشکال دي، دي وجهی نه بعضو مفسرینو
 ونیلی دي چې ﴿وَتَدَبَّتْهُ﴾ جواب شرط نه دي بلکه جدا جمله ده، او جواب شرط محذوف دی چې
 هغه «قبلنا منه» دي او ځنې مفسرینو لکلی دی چې ﴿وَتَدَبَّتْهُ﴾ جواب شرط دي خو واو دلته زائد
 دي، راجحه خبرده داده چې ﴿وَتَدَبَّتْهُ﴾ جواب شرط دي بلحاظ معطوف علیه محذوف او
 «واو» زائد نه دي، تقدیر دعبارت به داسی شی، فلما اسلما... محقق تنفیذ امر الله ونادینهای یعنی کله
 چې دوی زړه سره هم الله ﷻ حکم اومنلو او عملانی هم پوره کولو تیاری شروع کړې نو بس
 دالله ﷻ حکم تعمیل اوشو اوند اوتره اوکړه «ان» مفسره دي پمعنی دای،
 ﴿فَإِذَا صَدَقَتْ أَلْوَانُهُ﴾ یعنی تاخپل خوب ریشتنې کړو، دريشتني کولونه مرادسپ عزم کول
 اوتیاري کول دي،

فائدة: آیا ابراهیم ﷺ د اسماعیل ﷺ په مرئی چاره تیره کړې وه اوکنه؟ نو دې کښ دوه
 قوله دي اکثر وائی چې نه ئی وه تیره کړې، لکه ابن عباس ﷺ مجاهد ﷺ وغیره نه منقول
 دي چې کله ابراهیم ﷺ دذبح اراده اوکړه چاره ئی راواخسته نو آواز ورته اوشو چې ﴿فَإِذَا صَدَقَتْ
 أَلْوَانُهُ﴾ نولاس ئی ورستو کړوسرئی اوچت کړونوگه ئې اولیدلو چې ده طرف ته راکوژیدلو نو ذبح ئی
 کړو، بعض وائی چې چاره ئی ورباندې تیره کړې وه لیکن کارئی اونکړو (روح المعانی).

﴿إِنَّ هَذَا﴾ يعني داحکم دذبح دولد دالله ﷻ دطرفه يولوى امتحان وو. وفدنته بدیع
يعني حيوان چې دده په بدل کښ دذبح شو ﴿عظیم﴾ مراد ورته عظیم القدر دي. يعني لوی
قدروالوؤ، ځکه چې دالله ﷻ دطرفه دجنت نه رالیرلې شوې وو. او په قبولیت کښ نى شکه نه
وو، بعض وائی چې د﴿عظیم﴾ نه مراد عظیم الجثه دي، يعني غټ جسم والوؤ. ابن عباس
وائى چې داهغه گډوؤ چې دآدم ﷺ ځوي هاييل ورته قرباني کړې وه اودې دهغه وخت نه
تراوسه پورې په جنت کښ څریدلوحتى چې ابراهيم ﷺ ته داسماعيل ﷺ په بدله کښ
ورکړې شو.

وَلَقَدْ رَٰهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّٰلِحِينَ ۝ وَنَزَّلْنَا عَلَيْهِ

اوزیرې ورکړمونږ ابراهيم ته د اسحق چې نبي به وي، دنيکانونه به وي. او برکت اچولې وؤمونږ يده باندې

وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنَ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ ۝

اوپه اسحق ﷺ باندې، اوپه اولاد ددوکښ بعض نیکوکاروؤ او بعض ظلم کونکي وؤپه خپل خان باندې ښکاره

﴿وَنَزَّلْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا﴾ دیکښ په ابراهيم ﷺ باندې دانعاماتو ذکر دي اودا آیت درې
خوشخبريانوته متضمن دي، يوداسحاق ﷺ خوشخبري، بل دهغه نیک کيدلو خوشخبري
اوبل دهغه نبی کيدلو خوشخبري چې الله ﷻ به ورله نبوت ورکوي ﴿نَبِيًّا﴾ او ﴿مِّنَ الصَّٰلِحِينَ﴾
دواړه حال مقدره دي، د﴿اسحق﴾ نه، نبوت مقدم کړې شو په صلاح باندې، حالانکه اول صلاح
وي بيا نبوت وي، يوڅو ددې وجهې نه چې دقواصلو رعايت راشي او بل انتها د آيت کښې
راوړلو کښې په دې تنبيه ده چې دې ټولو فضيلتونو منتهی او غايت صلاح او نیک جوړيدل
دي

﴿وَنَزَّلْنَاهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ﴾ برکت نه مراد دنيوی اخروی دواړه برکات دي يعني ددنيوي اخروي
برکات موورباندې نازل کړل، چې اولاد موورته زيات کړواوددوي په اولاد کښ موديررسولان
اوانبياء جوړکړل، دحضور ﷺ پورې تمام انبياء دبنی اسرائيلو يعني داسحاق ﷺ او
يعقوب ﷺ دنسل نه وؤاوحضور ﷺ داسماعيل ﷺ د نسب نه وو، ﴿وَمِنَ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ﴾ يعني
په عمل کښ ياپخپل خان احسان کونکی وؤپه ايمان او طاعة سره، ﴿وَمِنَ ذُرِّيَّتِهِمَا مُبِينٌ﴾ يعني په

کفر او معاصيؤ سره، پخپل ځان ښکاره ظلم کونکي وو. صاحب دروح المعاني وائی وې دلك
تنبيه على ان النسب لا اثر له في الهدى والضلال.

فائده: دمفسرينو اختلاف دې چې ذبيح څوک وو. اسحاق عليه السلام وؤ که اسماعيل عليه السلام.
نوبعض مفسرينو لکه ابن جرير وغيره ديتۀ ترجيح ورکړيدۀ چې اسحاق عليه السلام وو. ليکن ابن
کثير رحمه الله وغيره ترجيح ديتۀ ورکړيدۀ چې اسماعيل عليه السلام وو. اوهم دا قول اصح دې. او د
جمهور مفسرينو او محدثينو مذهب دې، ابن کثير رحمه الله وائی چې اسحاق عليه السلام ته ذبيح وئيل
ديهود وافتراء او تحريف دې ځکه چې يهود داسحاق عليه السلام دنسل نه دي. ددې آياتونو
اونورو آياتونو نه هم دامعلوميري چې ذبيح اسماعيل عليه السلام دې ځکه چې:

(۱) دذبح قصي ختميدلونه ورستود حضرت اسحاق عليه السلام بشارت جدا ورکړې شوې دې،
چې «وَنَشْرَبُهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا» معلومه شوه چې «فَبَشِّرْهُ بِقُلْتُمْ خَلِيبٌ» کښ داسحاق عليه السلام نه علاوه ډبل
غلام (هلك) زيرې ورکړې شويدي.

(۲) داسحاق عليه السلام او ديعقوب عليه السلام دواړو بشارت الله تعالى په يوځای ورکړې وؤ لکه
سورت هود کښ دى فبرناه باسحاق ومن وراء اسحاق يعقوب (هود: ۷۱) يعنى دځوي بشارت
موهم ورکړو او دنوسى هم، نوددې مطلب داشو چې دې اسحاق عليه السلام به ژوندې پاتې کيږي
اودومره عمرته به رسى چې واده به کوى او کم از کم يوبچې به نى پيدا کيږي نواوس که
دذبحې حکم هم داسحاق عليه السلام په باره کښ شوې وى نوصريح تضاد به راشي، ځکه چې يوطرف
ته ورته دطول عمر بشارت ورکولې کيږي او بل طرف ته عين ماشوم والى کښ دذبح کولو
حکم کيږي، نو ياڅو امتحان امتحان پاتې نه شو، اويابشارت بشارت نه شو.

(۳) قرآن مجيد کښ الله تعالى داسماعيل عليه السلام صفت په صبرناک سره ذکر کړيدې سورة
الانبياء (۸۵) کښ دى، واسماعيل وادريس وذا الكفل كل من الصابرين، په سورة مريم (۵۴) کښ
ورته صادق الوعدوئيلي شويدي، نو دخپل قول چې «سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ» تصديق نى
پخپل فعل سره اوکړو

(۴) بله دا چې واقعه دذبح دمکې په علاقې منى کښ شويده، دغه شان ښکري دکله په خانه
کعبه پورې زورندې وې او هلته صرف اسماعيل عليه السلام وؤ

(۵) دغه شان په يوروايت کښ دي چې يواعرابي حضور ﷺ نه بياابن الذبيح او وئيل حضور ﷺ تبسم او کړو، مرادنى ورنه عبد الله بن عبد المطلب وو. او اسماعيل عليه السلام (روح المعاني تفسير کبير وغيره).

وَلَقَدْ مَتَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾

او خامخاپه تحقيق سره مونږه احسان کړې وؤېه موسى ﷺ او په هارون ﷺ باندې اوندې وړکړو مونږدوى ته او قوم ددوى ته

وَنَصَّرْنَاهُمْ فَاكْثَرُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٣﴾ وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٤﴾

دغم لوى نه، اومدد او کړو مونږدوى نو شول هم دوى غالبه او ورکړې وؤمونږدوى دواړو نه کتاب بڼکړه

وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٥﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿٦﴾

او هدايت کړې وؤمونږدوى ته دلاړې سمې، او پرېنې وه مونږه پدوى دواړو باندې شته حسن په ورستو خلقو کښ

سَلَّمَ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿٧﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨﴾

هغه داچې سلام وى په موسى ﷺ او په هارون ﷺ باندې بيشکه مونږه دغه شان بدله ورکوؤنکي کونکونه.

إِنَّمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٩﴾

بيشکه دوى وؤدبندگانو زمونږه مومنانو نه

﴿وَلَقَدْ مَتَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ﴾ هدايت يې کړه ددې لپاره چې انبياء کرام چې مقربين دي هغوى په وخت دمصيبت کښ دالله ﷻ محتاج دي، اوڅوک چې محتاج وي هغه اله نشي کيدلې، او انبياء کرام چې اله ندي ننور مخلوق خو په طريقي اولى سره اله ندي، نو ثابته شوه چې (ان الحكم لواحد).

﴿وَلَقَدْ مَتَنَّا﴾ هدايت کولو نه مراد نبوت او نور ديني دنپوي منافع ورکول دي، چې دا ورته زمونږد طرفه به طور احسان ملاوؤ، ﴿وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا﴾ دا احسان اجمالا ذکر نه بعد اوس د يوڅو انعاماتو صراحتا ذکر کيږي. ﴿وَمِنَ الْعَذَابِ الْعَظِيمِ﴾ دغمت تکليف نه مراد دفرعون غلامي

او عبادت دې، يا ورته غرق كيدل مراد دي. ﴿وَنَصَرْنَاهُمْ دَابِلَ احْسَنَ دِي﴾ چې زموږ د نصرت په سبب ورته په فرعونيانو غلبه ميلاؤشوه.

﴿وَمَا آتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ﴾ د ايل احسان دې، چې نبوت او كتاب يعني تورات مو ورته وركړو، چې تورات د هر خيز او د هر حكم ښكاره كونكې وؤ، سوال كيږي چې تورات وركړو نسبت موسى او هارون ؑ دواړو ته اوشو حالانكه داخو صرف موسى ؑ له وركړې شوې وؤ. جواب ئى دادې چې موسى ؑ ته د وركولو نسبت حقيقى دې، ځكه چې تورات په هغه نازل شوې دې. او هارون ؑ چونكه د موسى ؑ سره معاون نبى وؤ نو ځكه ده ته هم د تورات وركولو نسبت مجازا اوشو. ﴿الْمُتَشَبِّهِينَ﴾ بيان نه دې، سين اوتاء پكښ دپاره د مبالغې دى يعنى د الله ؑ احكامات پكښ خه وضاحت سره موجود وو ﴿وَقَدَرْنَاهُمَا﴾ د ايل احسان ذكر دې چې په صراط مستقيم باندې مې قائم اوساتل.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ؕ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ آلَا تَتَّقُونَ ؕ أَتَدْعُونَ

اويشكه الياس ؑ خامخا د رسولانو ته وؤ، كله چې اويل ده خپل قوم ته آيانه بريكي تاسو، د الله تعالى نه، آيا عبادت كوي تاسو

بَعْلًا وَتَدْعُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ؕ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ؕ

د بعل بت، او پرېږدئ تاسو عبادت د ښائسته پيداكونكي ذات، چې الله ؑ دې رب ستاسو او رب د پلارانو ستاسو پخوانو،

فَكَذَّبُوهُ فَأَنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ؕ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ؕ

نودوى د هغه تكذيب او كړو، نو ځكه دوى به خامخا حاضره ولې شي جهنم ته، مگر ښادگان د الله ؑ چې مخلصين وؤ،

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ؕ سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ؕ إِنَّا كَذَّبْنَا

او پرېښي وه. مونږ په بده باندې ښاء. حسن په ورستونكښ هغه دا چې سلام دې په الياس باندې، بيشكه مونږ دغه شان

نَجَّى الْمُحْضَرِينَ ؕ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا . الْمُؤْمِنِينَ ؕ

بدله وركوو نيكي كونكوته، بيشكه وؤ دې د ښادگانو زموږ په مؤمنانو نه،

﴿وَإِنِ الْإِنْسَانُ لَكَنَ الظَّالِمِينَ﴾ ۞ داخلورمه قصه ده داهم په نفي د نهيته دغيرانه باندې دلالت كوي، چې الياس (عليه السلام) خپل قوم د بت پرستۍ نه منع كړل، صرف دالله (ﷻ) د عبادت دعوت نى ورته وركړو.

حضرت الياس (عليه السلام) په باره كېن مستند معلومات صرف دومره دي چې دې هم دېني اسرائيلويو مستقل نبي وو، د نسل د هارون (عليه السلام) نه، بعلبك علاقې ته مبعوث شوې وو، چې هغوى د بعل بت عبادت كولو، نو ده هغوى ته د دې بت عبادت نه كولو او د توحيد منولو دعوت وركړو، دينه علاوه چې نورې كومې خبرې حضرت الياس (عليه السلام) باره كېن راغلي دي نو هغه روايات يا موضوعي دي يا اسرائيلوي دي چې اعتماد پرې نشي كيدلې.

﴿بَعْلًا﴾ بعل ددوى ديو بت نوم وو.

﴿وَتَذَكَّرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾ ۞ اي: وتذرون عبادۀ احسن الخالقين. او ﴿أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾ ۞ پمعنى د احسن الصانعين دې، ځكه چې په صفت دخالقيت كېن دالله (ﷻ) سره، څوك شريك نشته دې چې هغه معاذالله حسن شي باقي تفصيل ئې په څلورم جلد ص ۷۰۶ كېن تير دې،

فانفذه يدع او يذکر دواړه فعله د پريخودلو په معنى كېن استعماليرې فرق پكېن دادي چې: يدع قبل العلم پريخودلو ته وائى او يذکر بعد العلم پريخودلو ته وائى، دې متعلق يو واقعه ده چې امام رازي (رحمته الله عليه) نه چاتپوس او كړو چې داسې ولې اونه وئيلې شو چې اَتَذْكُرُونَ بَعْلًا وَتَذْكُرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ، دې سره خوبه كلام كېن زيات حسن راغلي وې او معنى مقصود به حاصل شوې وه، نو امام رازي (رحمته الله عليه) او فرما ئيل چې دوى توحيد نه انكار ورسو د علم نه وو، نو ځكه تَذْكُرُونَ راوړې شو، او تَذْكُرُونَ هغه وخت رواړې شى چې كله انكار او ترك مخكېن د علم نه وى. [اخراب القرآن وبيانها]

نکته: دلته نوم دالله ذکر کولو په ځانئ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ صفت راوړولو كېن لطيف اشاره ده دهغوئ بې وقوف تيا او كم عقلۍ ته، چې يو طرف ته بعل بت دې چې دوى جوړ كړې دې خپله هغه هيڅ نشي كړلې، او بل طرف الله (ﷻ) دې چې د ټول جهان خالق دې، ټول جهان ورته محتاج او هغه مستغنى دې نو دوى بې وقوف تيا ته او گورئ چې جماد او محتاج اله مگر څوى او خالق او مستغنى ذات ئې پريخيدې.

«اللَّهُ يَبْدِلُ دِي دَ أَحْسَنَ الْخَلْقِينَ» نه «رَبِّكُمْ» صفت دي يابدل دي دَ اللَّهُ ه نه
 «إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ» استثناء متصل ده دضمير فاعل د فكدُوه نه نودلالت كوي پدي
 چې په قوم دده كښ مخلصين وو چې ايمان نى پري راوړلي وو. «سَلِّمْ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ» الياسين
 بالغت دي په الياس كښ، لكه طور سينين لغت دي په طور سينان كښ ياجمع ده الياس ده
 او مراد ورته الياس ﷺ او دهغه مخلصين اتباع دي.

وَإِنَّ لَوْطًا لَّمِّنَ الْمُرْسَلِينَ ۖ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَصْحَابِنَا ۖ إِلَّا عَجُوزًا

اوبيشكه لوط ﷺ يو څامخادر سولانونه، كله چې نجات وركړ ومونده ته او اهل دده تولوته، مگريوه بوډى وه

فِي الْغَابِرِينَ ۖ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ ۖ وَانكَمْ لَتَمْرُؤُنَ عَلَيْهِمْ مُّصِيبَتِنَا ۖ

په پاتې كيدونكو كښ، بيا هلاك كړل مونږه نور خلق، اوبيشكه تاسو اې اهل مكه تيريږئ به دوى باندې د صابه وخت كښ

وَيَأْتِلُ أَفْلا تَعْمَلُونَ

او د شپې آيا نو تاسو (دومره) عقل نه لرئ

«وَإِنَّ لَوْطًا لَّمِّنَ الْمُرْسَلِينَ» د اپنځمه واقعه ده لپاره د نفي د ألوهيت د غير الله ذكر كيږي، «إِذْ
 نَجَّيْنَاهُ» د امتعلق دي فعل محذوف پورې چې هغه اذكر دي او د المرسلين سره نه دي متعلق چې
 اشكال او كړې شى چې دينه خو معلومېږي چې لوط ﷺ خاص په وخت د نجات كښ ده
 رسولانو نه وو. «إِلَّا عَجُوزًا» مراد ورته بي بي د لوط ﷺ ده، باقي تفصيل نى تير شوي دي،
 «وَإِنكُم» خطاب اهل مكو ته دي، چې تاسو د قوم لوط په كلي يعني سدوم باندې د شام په
 تجارتي سفر كښ هروخت تيريږئ راتيريږئ نو دهغوئ د هلاكت نه عبرت واخلي.
 «مُصِيبَتِنَا» وياتل بيا ورته مراد د سهروخت او د شپې وخت دي، او تخصيص ددې دواړو
 وختونو څكه او شو چې اهل مكو بيه دگرمۍ په وجه ياد شپې سفر كولو ياسهروختي، اوبعضي
 واني چې شام طرف ته به تلل، نو سهرته نيز دي وخت كښ به پدې علاقې تيريدل او چې واپس
 به راتلل نو د شپې به پرې تيريدل.

﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ يعني مشاهده نئي کوئي نوولي نه پوهيرئ جي هسي نه ت سو باندې هم دغه شان عذاب راشي، ځکه چې منشاء د عذاب قدر مشترک دې چې هغه مخالفت دې در رسول

وَإِنْ يُؤْخَذْ لَكُمْ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤﴾ إِذْ أَتَى إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٥﴾ فَسَاهَمَ

اوبيشکه يونس ؑ وؤ خامخادر سولانونه، کله چې دې ونيسيدلو پيرئ ډکي نه بس خستئ ني اوکړو.

فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٦﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٧﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ

نو شو دې د خستئ بيلونکو نه، نو تير کړود لره مهې اودې ملائنه کونکي ووخل خان لره، بس کحري نه وي دئ

مِنَ الْمُسْتَجِئِينَ ﴿١٨﴾ لَلَيْتَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٩﴾ فَبَدَّلَ

د تسبيح ويونکو نه، نو پروت به وو په خيته دفعه مهې کئ تر ورزې د قيامت پوري، بس او غورخوؤ مونږه دئ.

بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿٢٠﴾ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَقْطُرِينَ ﴿٢١﴾ وَارْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ آلِفٍ

په ډاگه باندې اودې بيمار وؤ، اومونږه پيداکړه پده باندې يوه ونه ډکړو، او اولير لومونږې يولان خلقو نه.

أَوْ يَرْبُؤُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَمْنُوا فَمَنْعَهُمْ إِلَى جُنِّ ﴿٢٣﴾

بلکه دې نه هم زياتوته، پس ايمان راوړوهوئي نونغه موورکړه هغوئ ته تربوخته پوري

﴿وَإِنْ يُؤْخَذْ لَكُمْ الْمُرْسَلِينَ﴾ د آخرې شپږمه قصه ده، چې يونس ؑ هم په وخت د تکليف کئ زمونږ نه مدد اوغوښتلو، مونږ ورته نجات ورکړو.

ديونس ؑ او دده د قوم واقع په سورة يونس کئ تيره ده، هـ إِذْ أَتَى أَبَا قُحَيْطٍ

آفانه تختيد لوته وائي، چونکه د حضرت يونس ؑ اول خل هجرت اگرچه باذن الله وؤ، ليکن

دويم خل هجرت ئي پخپل اجتهاد سره وؤ لکه په سورة يونس کئ تفصيل ذکر شويدي، او

د الله ﷻ د طرفه صريحي اذن نه وؤ نوځکه ورنه تعبير په ابا ق سره شويدي، ﴿فَسَاهَمَ﴾ تختيد و نه

بعد بحيره روم کناري ته راغې او هلته کشتي کئ سور شو، کله چې کشتي درياب مينځ ته

شوه نو په غرقيدو شوه، ملاح او نيل چې تاسو کئ يوکس د خپل آقا اجازت نه بغير راغلې دې

، هغه دې خپل خان ظاهر کړي؟ چې مونږ ئي درياب ته او غورزو نو تول خلق به بچ شي، يونس

ﷺ و، نسل چې هغه څه يم کشتي والو يونس ؑ پيژندلو، نوهغوئ ديتنه تيار نه

شو. بالآخر فيصله په دې اوشوه چې خسنې به اچوو. نو دوی خسنې واچولو. په دې سره استدلال شوې دې په مشروعیت دقرعې. ﴿فَكَانَ مِنَ الْمَغْلُوبِينَ﴾ ادحاض خويستو ته وائی اوناکامې او بیللو باندې هم اطلاق کیږي، او دلته ترینه دغه معنی مراد ده. یعنې دقرعې په ذریعه سره د مغلوبینو نه اودیلونکو او گرځیدلو. درې ځلې قرعه اوشوه اودرې ځله په یونس عليه السلام راوتله، نوده خپل ځان دریاب ته او غورځولو. مقصود غږول نه وو بلکه دلامبو په ذریعه ځان کنارې ته رسول وو، او کیفیت دقرعې داوؤ چې دوی دهرسو کس به نوم باندې قرعه جوړه کړه اودریاب ته ئې ټول خسنې واچول او اونی و نیل چې دا خسنې به دریاب کښ د ووب نه شونو هغه به دریاب ته غورځوو، اودچا چې د ووب شونو هغه به بچ وي، ﴿فَالْتَقَمَهُ الْخَوْثُ﴾ دلقمه نه دې یعنې مهې یولقمه کړ او تیرئې کړو. روایت دې چې کله یونس عليه السلام دریاب ته د ټوپ کولواراده او کړه نیولوی مهې ئې اولیدلو سرئې او جت کړې وو او ده ته ئې خوله وازه کړې وه، نو دې بل طرف ته لاړو نو مهې ورپسې هم بل طرف ته راغې حتی چې دبیسړئ څلورو اړه طرفونو ته دغه حال ووندې پوهه شو چې دادانده عليه السلام د طرفه امر دې، نو چې ټوپ ئې کړو نو اوبو ته رسیدلو نه مخکښ هغه لقمه کړو (روح المعانی).

﴿وَهُوَ مُلِيمٌ﴾ یعنې خپل ځان ملا مته کونکې وو، په دې لغزش یاد ملیم معنی ده (آت بایلام علیه) یعنې په خپل فعل باندې مستحق د ملامت وو.

﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسْتَجِيبِينَ﴾ بعض وائی دمهې په گیده کښ تسبیح مراده او کوم ذکر چې یونس عليه السلام کولو نو هغه لا اله الا انت سبحانک ائی کنت من الظالمین دې. چې دې دعاته دعاء المظلومین اودعاء المضطربین وائی چې دهر مشکل لرې کولو دپاره مجریه دعاده بعض وائی د تکلیف نازلیدلو ته مخکښ تسبیح مراد ده لیکن عموم پکښ اولی دې.

﴿لَئِنْ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ مطلب دادې چې دمهې گیده به دده لپاره قبر جوړ شوې وو تر قیامته، بعض وائی چې مطلب دادې چې دمهې په گیده کښ به ترقیامته ژوندې وو، نو مراد ئې مبالغه ده په طول کښ.

فائدة: اختلاف دې چې یونس عليه السلام دمهې په گیده کښ خومړه وخت تیر کړې وؤ. دې باره کښ مختلف اقوال دي، بعض وائی یوه ورځ، بعض وائی درې ورځې، بعض وائی یوه جمعه بعض وائی لس (۱۰) ورځې، بعض وائی څلویښت ورځې، صحیح مده نى الله تعالى ته معلومه ده ﴿فَتَبَدَّلْنَاهُ﴾ یعنې څه موده ئې د مهې خپته کښې وویسا مونږ مهې ته حکم او کړو نوهغه په خالي میدان کښ په غاړې د دجلي او غورځولو ﴿بِالْعَرَاءِ﴾ خالي میدان ته وائې چې ونې بوتې پکښ نه وى. ﴿سَقِمَ﴾ یعنې بیمار وؤ او بیمارئ دلته ئې بدن داسې نرم شوې وؤ لکه دهغه ماشوم په شان چې اوس پیدا شوې وي. ﴿وَأَنبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَقْطِظِ﴾، یقطین هغه خیلې دارې اونې ته وائی چې تنه ئې نه وي، صرف خیلې اوسورې ئې وى. دلته ورته مراددا کثرو په نیزدکدو بوتې دې، په یونس عليه السلام خور شوې وؤ، ځکه چې دیکښ ډیرې فاندې دي. سورې ئې یخ وي، پانړې ئې غټې وي، او وائی چې مچان وغیره حشرات الارض ورباندې نه کښي، او یونس عليه السلام دې ټولو څیزونو ته ضرورت وؤ، د ﴿شَجَرَةٍ﴾ نه معلومېږي چې الله تعالى خرق عادت به طور معجزه د کدو بوتې تنه دار جوړ کړې وؤ ورته د کدو تنه نه وي، بعض وائی عرب هر هغه بوتې ته چې دهغې جرې وي شجره وائی، چې جرې ئې نه وي نو هغې ته نجم وائی، بعض وائی اونه دبل څه وه اود کدو خیلې ورباندې خورې شوې وې، اصح قول اولنې دې، په روایاتو کښ داهم دي چې یوه ځنگلي بیزه به راتله او یونس عليه السلام ته به ئې پښ ورکول تردې چې قوي شو (جلالین).

﴿وَأَنزَلْنَاهُ﴾ بعض مفسرینو دلته دارسال نه مراد ارسال اول اغستی دې او دا جمله عطف ده په وان یونس لمن المرسلین ځکه چې دلته دارسال نه بعد ایمان راوړلو ذکر دې چه فامنوا دا اول ارسال صورت کښ وؤ، دویم ارسال کښ قوم دده د راتلو نه مخکښ ایمان راوړې وؤ، لیکن اصح قول دادې چې دلته ارسال نه مراد اعاده ارسال ده یعنې مونږ دوباره خپل قوم ته اولیږو، او ایمان راوړلو نه مراد تجدید ایمان اونې په لاس عهد او بیعت کول دي. ﴿وَأَنزَلْنَاهُ﴾، او په معنی د بَلّ کښ دې یعنې د لاکهونه څه پورته خلق وؤ، اود تحقیق دپاره دې چې دیکښ دما قبل عدد تاکید مقصود دې، لکه څوک ستا نه تپوس او کړې چې څومره روپښ دی درسره، ته ورته وائی مائة الف او اکثر لاک یا دینه زیاتې، مقصد داوی چې کم از کم لاک

روپي دى كه زياتي نه وي نوكمي هم نه دى. نو دلته هه د مطلب دى. حى هه لاک
خوؤ، کچرته لاک نه زيات نه وؤ نوکم ترينه هم نه وؤ ﴿إِلَّٰ حِينَ﴾ مرگ ترينه مراد دى

فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ۚ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ

پس تپوس وکړه ددوي نه. آيا رب ستالره لونړه دي اودوي لره خامن دي. بايد کړي موره فرسي سخي اودوي

شُهُودُونَ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إَفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ۚ وَلَكَ اللَّهُ ۖ وَإِنَّهُمْ

حاضر وېه هغه موقع، خبردار، بيشكه دوي له دروغو خپلونه داسي وائي حى اولاد دې دالله ﷻ وسته دوي

لَكَايُونَ ۚ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ۚ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ۚ

بيا دروغ ژن دي. آيا غوره کړيدي الله ﷻ لونړه په خامو باندې، څه شويدي سولره، څنگه فيصلې کوئ سو.

أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۚ أَمْ لَكُمْ سُلْطٰنٌ مُّبِينٌ ۚ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ۚ

آيا نو نصيحت نه اخلي تاسو، يا شته دې تاسو دپاره دليل ښکاره، نور اوږي کاب خپل کچري بن تاسو رښتني.

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نِسْبًا ۚ وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْهُنَّةَ إِنَّهُمْ

اودوي گرځولي دي په مينځ دالله ﷻ کښ او په مينځ دپيرانو کښ نسب، او يقينا پوه دي پيران چي بيشكه دوي به

لَعَصْرُونَ ۚ سُبْحٰنَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ۚ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۚ

خامخا حشرولي شي، پاکي ده الله ﷻ لره دهغي نه چې دوي ئي بيانوي، مگر ښگان دالله ﷻ چي مخلصين دي.

فَإِنَّمَا تَعْبُدُونَ ۚ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَاعِلِينَ ۚ إِلَّا

پس بيشكه تاسو او هغه چې تاسو ئي عبادت کوئ، نه شئ تاسو پدې باندې گمراه کونکي چالره، مگر

مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَنِيمِ ۚ

هغه څوک چې داخليدونکي وي جهنم ته،

﴿فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ﴾ د ملاتړو او جناتو احوال ابتدا دسورت کښ بيان شوې وؤ اوس

بيا ددوي احوالو اعاده ده اوددوي متعلق دشرکانود دوو غلطو عقيدو دې

(۱) **اوله عقیده** دا چې ملائک د الله ﷻ لورنه دی دوی دې عقیدې کښ دې خبرې د کفر کوی
 ۱- تجسیم یعنی الله ﷻ له جسم ثابتول ځکه چې توالد تناسل دا جسامو خواص او
 احوال دی

۲- د اخس نسبت الله ﷻ ته کول او افضل نسبت ځان کول

۳- ملائکو توهین چې هغوی په انوشت سره متصف کوی او خپله د یو مونث پلار
 جوړیدو باندې هم عار محسوس وی

(۲) **دویمه عقیده** دا چې الله ﷻ جناتو سردارانو لورنو سره نکاح کړې دې او هغې نه ملائک
 پیدا شوې دي، نو دې عقیدې مطابق دوی د الله ﷻ ملائکو سره نسبي او جناتو سره صهري
 یعنی د سخرگنۍ تعلق قائم کړو

(۳) **ثالثه عقیده** دا دهغوئ اولې عقیدې رد دې او زجر دې مشرکانو ته. او استفهام دلته تعجبی
 او انکاری دې، یعنی عجیبه خبره ده چې ځان له لورنه نه خوځوی او الله ﷻ له ددې اثبات
 کوی؟ نو الله ﷻ دې فاسدې عقیدې باندې ددوی نه درې قسمه دلائل طلب کوی: (۱) مشاهده
 (۲) عقلی دلیل (۳) نقلی دلیل

(۴) **خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ** دداسې خبرو پسته خو په
 مشاهدې سره لگی نو آیا کله چې مونږ ملائک پیدا کول نو دوی هغه موقع باندې حاضر و؟
وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ یعنی مشاهدې ده، یعنی مشاهده هیڅ نشته بلکه څنگه ددوی نورې
 خبرې دورغ دی دهغه شان دا خبره ئی هم په دروغو باندې مبنی ده

(۵) **وَمَا أَصْطَلَىٰ الْآبَتَاتِ** عقلی دلیل مطالبه ده یعنی څه عقلی توجیه خوددې عقیدې پیش کړئ
 عقلی اعتبار سره هم ډیر کمزورې خبره ده. چې دومره لوی عظمت او قدرت والا ذات دې د خپل
 ځان دپاره لورنه غوره کړي، چې د مشرکانو د خیال مطابق هغه د شرم خیز دې، «مالکم کیف
 نَحْمَدُكُمْ» یعنی څومره بې بنیاده فیصله خوده. «افلا تَذَكَّرُونَ» نو دومره هم سوچ نه کوی او عقل
 نه لرې خبرې کوی «وَمَا لَكُمْ لَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ» ددای دلیل نقلی مطالبه ده.

(۶) **وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَاصِيَةً** ددیکښ د مشرکینو دویمې فاسدې عقیدې ذکر دې، روایاتو
 کښ راځی چې کله کفار مکه دا او نیل چې ملائک د الله ﷻ لورنه دی نو حضرت ابوبکر

صديق ﷺ ترينه تپوس او کړو چې ملائک دالله ﷻ لورې دي نو بيا ددوي ميندې څوک شوې؟ نو دوي ورته اوئيل دجناتو سردارانې ښځې.

سوال: دلته دا اشکال کيږي چې مشرکين خو دجناتو الله ﷻ سره صهری تعلق قائل وؤ. نسبى تعلق ئى نه وؤ قائم کړې، هغه خوئى صرف فرشتو سره قائم کړې وؤ نو بيا ولې نسبى اووئيلي شو؟

جواب: مفسرينو ترينه مختلف جوابونه کړي دي:

(۱) يودا چې الجن نه مراد دلته جنات نه دي بلکه ملائک دي. او جن اطلاق په ملائکو صحيح دې ځکه چې دا خفا او پټ والې معنى ورکوي او ملائک هم زمونږ د سترگو نه پټ دي (جلالين)

(۲) ځنې مفسرين فرمائى چې الجن نه مراد جنات دي او نسبى ځکه اوئيلي شو چې بعض زنادقو دا عقیده وه نعوذ بالله چې الله ﷻ او ابليس رونه دي نو دې اعتبار سره ئى دا الله ﷻ جناتو سره تعلق پيدا کولو.

(۳) صحيح جواب دا دې چې "الجن" نه مراد جنات دي او "نساء" نه مراد مطلق تعلق دې

خواه که هغه صهرى وي يا نسبى

﴿وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْإِنْتِ﴾ دې کښ ددوي مذکورې فاسدې عقيدې رد دې، يعنى جنات ددې قائل

او هغوى ته پته ده چې الله ﷻ به دوي (بحيثيت جنس) جهنم ته بوځي، کچرته ددوي الله ﷻ سره څه خپلولى وي او يادوي آلهه او شفيع قهرى وي نو هيڅ څوک به ترينه جهنم ته نه تللي،

﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ استثناء منقطع ده، د﴿لَمْ يَخْشَوْا﴾ نه، اى ولكن المخلصين ناجون،

يعنى ځمانيكان بندگان هغه به جهنم ته په امن کښ وي، يادضمير د﴿يَخْشَوْا﴾ نه، اى فهم بريون

من ان يصفوه تعالى بذلك يعنى مخلصان مؤمنان ددغه نسبت کولو نه منزه دي

﴿فَلْيُكْرَمُوا تَعْبُدُونَ﴾ دا زجر دې مشرکينو ته، ديکښ التفات دې غائب نه خطاب ته، او د

مشرکانو آلهوؤ غجز ذکر دې، يعنى که تاسو شئ او ستاسو سره ستا سو آلهه هم شئ نو بيا هم تاسو څوک د الله ﷻ دعبادت نه نشئ اړولې، سوي دهغه کس نه چې هغه مخکښ نه په علم د

الله ﷻ کښ گمراه وي نو هغه خپل ملگري کړئ.

﴿وَمَا أَنتَ عَلَيْهِ بِعَلِيمٍ﴾ ۱۰ ضمیر یاراجع دې الله ﷻ ته. جار مجرور متعلق دې ﴿بِقَبْتِی﴾ پورې. بَاء پکښ زانده ده، یعنې تاسو او ستاسو معبودان باطله دالله بپاره کښ څوک گمراه کولې نه شئ. بغیر جهنم ته داخلیدونکونه ۲ بعض وائی ضمیر راجع دې ﴿وَمَا تَعْبُدُونَ﴾ به ته او علیٰ بمعنی ذبَاء سببیه دې، یعنې اگر که تاسو پخپلې بت پرستی سره خلق گمراه کوئ لیکن گمراه کیرې به درسره صرف هغه چې جهنم ته داخلیدونکي دي ﴿بِضَالَةٍ﴾ صیغه واحد داسم فاعل ده اصل کښ صال وؤ. تنوین داضافت دوجهې نه غورخیدلې دې

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ۝ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ

اونیشته په مونږه کښ هیڅ څوک مگردغه دپاره ځای معلوم دې اویشه مونږه خامخا

الصَّاقُونَ ۝ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ الْمُسْتَبْحُونَ ۝ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ الْمُسْتَبْحُونَ ۝

صغونه تړونکي یوالله ﷻ، اویشه مونږه خامخا تسیع ونونکي یو، اویه تحقیر سره دې کافرانو به وویل

لَوْ أَن عِندَنَا ذُكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ۝ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۝

کچري دې زمونږ سره نصیحت کتاب په شان مخکنو خلقونو خامخابه وؤ مونږه بندگان دالله ﷻ مخلصین.

فَكْفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يُعْلَبُونَ ۝ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا

نو کفرانکار او کړودوئ په کتاب قرآن تورزده چې دوی به پوه شي او خامخابه تحقیق سره شوی دې حکم زمونږه

لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ۝ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ۝ وَإِن جُنْدُنَا

په حق دبنندگانوز مونږ پکښ چې رسولان دي، چې یشکه د دوی به خامخا مدد کول شي اویشه لښکري زمونږه

لَهُمُ الْغُلَبُونَ ۝

خامخادوئ به غالب وي.

﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ﴾ ددريم ځل دفرشتو دحال اعاده ده او دینه مخکښ نيقولون: مقدر دې، چې فرشتي پخپله دخپل عبدیت، اعتراف کوي چې مونږ پکښ دهري يوي فرشتو لپاره عندالله په اسمان کښ مکان مخصوص دې چې عبادت دالله ﷻ پکښ کوؤ، مونږ پکښ هیڅ څوک هم

دا طاقت نه لری چې دالله ﷻ د احکامونه د یوې زرې برابر په اندازه هم تېجاوړ او کړی او هر یو د الله ﷻ تسبیح بیانوی چې الله ﷻ د ډول او شریک نه پاک دي مقام معلوم به نه مراد د عبادت دپاره معلوم مقام دي. حضرت عائشه رضی فرمائی چې حضور ﷺ فرمائی چې په اسمان کښ د یو قدم اندازه برابرخائ نشته دي مگر چې هلته فرشتې وي سجده کوي یا قیام کوي. او دامطلب دي د قول د ملائکو چې ﴿وَمَا يَتَّبِعُ إِلَّا لَهُ مُقَامٌ مَّعْلُومٌ﴾ روح بعض وائی د مقام معلوم به نه مراد په قرب او مشاهده کښ دي، یعنې هرې فرشتې دپاره په قربت او مشاهده کښ خاص خائ مقرر دي چې د دغه حد نه وړاندې کیدلې نه شي.

﴿وَأَنَّا لَتَحْنُ الْأَصَافُونَ﴾ یعنې دالله ﷻ د عبادت او د اداء طاعت لپاره په صفونو کښ ولاړ یو. یا حول العرش صف تړونکي یو د امرالهي د انتظار لپاره. یا په هوا کښ وزري خورونکي یو، چې کوم امر راته کیږي دهغې پوره کولو لپاره. ﴿وَأَنَّا لَتَحْنُ السَّيْحُونَ﴾ یعنې دالله ﷻ پاکي بیانونکي یو دهغه غیبونو نه چې کافران ئی ورته نسبت کوي.

﴿وَأَنَّا كَاثِرُونَ﴾ د اشکوه مع تخویف دنیوي دي، چې مشرکانو به قبل د بعثت د حضور ﷺ نه دا وئیل چې کچرته مونږ سره هم د یهودونصاری وپه شان کتاب وي نومونږ به دهغې په احکاماتو عمل کولو او دالله ﷻ مخلصان بندگان به وؤ، لیکن کله قرآن نازل شونو دوی ورته انکار او کړو، نو دوی ته به دخپل انکار بد انجام معلوم شي. ﴿ذِكْرٌ﴾ نه مراد کتاب دي، ﴿مِّنَ الْأَوَّلِينَ﴾ های مثل کتب الاولین او من جنس کتبهم یعنې بعینه سابقو کتابو تو تمنا به ئی نه کوله بلکه دهغې په شان او دهغې کتابونو هم جنس کتاب چې منزل من الله وی هغې تمنا به ئی کوله او «اولین» نه مراد یهودنصاری دي،

﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَهَنَاتُهَا﴾ د ابشارت دنیوي دي او د انبیاء و د حال اعاده ده چې د انبیاءو باره کښ زمونږ د فیصله او وعده صادره شویده چې د منکرینو په مقابل کښ به د دوی مدد او معاونت کیږي او لښکر زمونږ به غالب وي ﴿إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ د تفسیر دي د ﴿كَهَنَاتُهَا﴾.

﴿وَأَنَّا جُنْدٌ﴾ مراد ورته اتباع د رسولانودي، یا ورته مراد انبیاء دي نو تعمیم بعد التخصیص دي لپاره د تاکید ﴿إِنَّهُمْ أَغْلِيُونَ﴾ غلبي نه مراد غلبه ده په حجت او دلیل کښ، یا ورته په جنگ کښ نصرت او غلبه مراده، یا ورته اخروی غلبه مراد ده چه هغه لویه کامیابی ده.

سوال لیکن کہ خوک اشکال او کړي چې بعض انبیاء ته خو غلبه نه وه حاصله لکه نوح عليه السلام فرمائی: رَبِّ اِنِّیْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ، دغه رنگه بعض انبیاء قتل شوي وو.

جواب: ددې مختلف جوابونه شوي دي: ۱، دادي چې دبعض انبیاء سره اگرکه په دین کې نصرت نه وو شوې غلبه ورته نه وه میلاوه شوې لیکن دوی به غالب وي په آخرت کې نو نصرت وعده حقه ده دنیوي غلبه وي که اخروي ۲، بعض انبیاء اگرکه پخپله نه وو غالب شوي لیکن ددوی اتباع غالبه شوي و نو د اتباعو غلبه ددوی غلبه ده، ۳، بعض وائی دواړه وعدې په اعتبار دا غلب دی، ۴، حضرت حسن بصری رحمته الله علیه نه مروی دی چې رسول ته مراد اصحاب الشرائع دی، یعنی دا آیت شو، دهغه شان انا لتنصر رسولنا شو او کتب الله لا غلبن انا و رسولی شو، دیکسې مراد هغه رسولان دی چې هغوی ته مستقل شریعت ورکړې شوې وو غلبې نه مراد انجام او مال اعتبار سره غلبه ده، نو اصحاب الشرائع رسولانو کېس خوک هم نه دي قتل شوي.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ جِئْنِي ۖ وَابْعِزْهُمْ فَسَوْفَ يُبْعِرُونَ ۝ اَقْبِعْ لَيَاتِيَ

پس مخ واړه وه ته ددوی نه تر یو وخت پورې او گوره دوی ته نو زړدې چې اوبه وینی دوی انجام خپل، آيا په عذاب زمونږ نیلیدی

يَسْتَعْجِلُونَ ۝ فَاِنَّا نَزَّلْنَا بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذِرِينَ ۝ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ

تادي جلدې کوي، نو کله چې نازل شي عذاب په غولي ددوی کېس نو دیریدبه وي سحر دیر و لو شو و او مخ واړه وه ته ددوی نه

حَتَّىٰ جِئْنِي ۖ وَابْعِزْهُمْ فَسَوْفَ يُبْعِرُونَ ۝ سُبْحَنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا

تر یو وخت پورې، او او گوره زړدې چې اوبه وینی دوی انجام خپل، یا کې ده رب ستا له چې رب دعزت دي دهغي نه

يُصِفُونَ ۖ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ۖ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

چې دوی ته بیانوي او سلام دي په رسولانو و تولا صفونه د الوهیت الله عليه السلام له دي چې رب د عالمینو دي

﴿فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ جِئْنِي﴾ یعنې ستا مدد به ضرور کیږي خوته لگ وخت پورې صبر کوه، حین نه مراد د قتال حکم راتلو وخت دي، یا غزو په بدر مراد ده، او یا ترینه مرگ ورځ یا قیامت ورځ مراد ده.

﴿وَأَصْبِرْهُمْ﴾ يعني تماشه ٿي ڪوھ ڇي ڪلھ ورياندي عذاب راشي ڇي ڇومرھ بدحال به ٿي وي، ﴿فَسَوْفَ يُصْبِرُونَ﴾ يعني دوي به هم ستانصرت اوتائيد الهي اوييني

﴿أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ﴾ ڪلھ به ڇي د مسلمانانو د نصرت او غلبي او په ڪفارو د عذاب آياتونه نازل شو نو مشرڪانو به مسلمانانو ته وٺيل ڇي تاسو نصرت او فتح به ڪلھ راځي زر ڪوي، (ڪما في قوله تعالى ويقولون متى هذا الفتح، ويقولون متى هذا الوعد) دلته هم ڇي ڪلھ مخڪڻ آياتونو ڪڻن د مؤمنانو د غلبي او په ڪفارو د عذاب د ڪر راڳي نو مشرڪانو د مطالبه او ڪرھ نو الله ﷻ ورته فرمائي ڇي عجب به خبره ده پڪار خوداده ڇي دوي ترينه پريدلې تيارې ٿي ورله ڪولي او پناه ٿي ترينه غوختلې ليڪن دوي دې برعڪس هغه ضد وعناد باندې قائم دي او هغه عذاب په تادي سره غواري.

﴿فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ﴾ دا تمثيل دي د دوي حالت دهغه قوم سره ڇي هغوي باندې دشمن حملې اراده او ڪري او يو يرونڪي راشي او دوي ته ددي خطري خبرور ڪري ڇي ياصباحه ياصباحه خو دوي دهغه خبري له هيڄ اهميت ورنڪري بلڪه توقي وريوري شروع ڪري، پديڪڻ اڃانڪ دشمن لښڪر راشي او دوي دگلي او غولي ته راندنه شي، هغه وخت ددوي سترگي ڪلاؤ شي خو بيا هيڄ نشي ڪولي نه ٿي مقابله ڪولي شي او نه ترينه تختيدي شي نو هغوي دوي روانيسي او قتل ٿي ڪري، او ڪلي ورله ڪنڊي ڪپر واڇوي. دهغه شان دوي هم دي نبي ڪريم ﷺ د الله ﷻ عذاب نه يروي دوي ورپوري استهزا ڪوي، خو ڇي ڪله د الله ﷻ عذاب راشي نو بيابه ٿي دير بدحال وي ﴿فَإِنَّمَا أَتَيْنَاهُمُ بِمَا نَبَّأُوهُم بِهِمْ﴾ مراد ورنه مطلق وخت د نزول د عذاب دي، ڇي ڪوم وخت هم وي، نو د ﴿فَإِنَّمَا أَتَيْنَاهُمُ بِمَا نَبَّأُوهُم بِهِمْ﴾ معني ده فساء، وقتهم، تخصيص د صباح ڇڪه او شو ڇي اعم اغلب عذاب په وخت د صبا ڪڻن وي (روح)

﴿وَنُؤْتِلُ عَنْهُمْ﴾ تڪرار يا د پاره د ٽاڪيد دي، يا اول نه مراد دنوي عذاب دي او دينه مراد اخروي

عذاب دي

﴿سُبْحَنَ رَبِّكَ رَبَّ الْعِزَّةِ﴾ داپه آخر ڪڻن د ٽول سورة د مضامينو خلاصه ده، سبجان ڪڻن صفات تنزيهه و طرف ته اشاره ده، ڇي الله ﷻ هغه ذات دي ڇي دهر قسمه عيب او نقص نه پاك دي، ﴿رَبَّ الْعِزَّةِ﴾ بدل دي د ﴿رَبِّكَ﴾ نه، اي صاحب العزة او دي صفت را وړلو ڪڻي اشاره ده دي

طرف ته چې خصوصيت سره دې عيب نه پاک دې چې کافرانو په مقابل کې خپل ملګري بې
يار و مددگار پرېګدي بلکه صاحب عزت دې ضرور به غلبه ورکوي

﴿وَسَلِّمْ عَلَى الْمُرْسَلِينَ﴾ دادانبياءو د حال اعاده ده، چې الله ﷻ خپل رسولان د شرک نه سالمه
ساتلي دي، پدوی سلامتیا ده د هر تکليف نه

﴿وَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ديکېن صفات کمالیه طرف ته اشاره ده دعوه د توحید ده چې
څرنگه الله ﷻ په صفاتو سلبيو و سره متصف دی نو دغه شان په صفاتو ثبوتیو و سره هم متصف
دي

په احادیثو کېن د دې آخري درې آیاتونو د یرفضائل راغلي دي، یو روایت کېن دي چې
حضور ﷺ به د مونځ نه ورستو دغه آیاتونه لوستل، یو روایت کېن دي چې څوک دا غواړي
او پدې خوشحالیږي چې د قیامت په ورځ هغه ته پوره پیمانې باندې اجر او ثواب میلاو شي
نوهغه دي د خپل هر مجلس په اختتام کېن دغه درې آیاتونه او وائي

د دې اجر په امید به مونږ هم د دې سورة تفسیر اختتام په دې آیاتونو سره او کړو سبحن ربک
رب العزة عما یصفون و سلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین

آياتها ۸۸	سورة ص مكية	رکوعاتها ۵
<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p> <p>خاص په نوم د الله چه بيحده مهربان او ډير رحم کونکي دې شروع کوم</p>		

ترتيبها حسب التسلسل (۳۸) وحسب النزول (۳۸)

نزلت بعد القمر و قبل الاعراف.

رابطه: ما قبل سورة کتب نفي د شفاعت قهري اوشوه، دې سورة کتب دغه مسئله على سبيل الترفي بيانېږي چې د کائنات ټولونه عظيمې هستې انبياء کرام دي. هغوی باندې تکليفونه اواز مائشونه راغلي دي د دينه معلومېږي چې هغوی معبودان اوشفيق قهري نشي کيدې نو چې هغوی نشي کيدې نو نور څوک په طريقه اولی نشي کيدې.

دعوه د سورت: قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِّنْ إِلَهِ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٠٠﴾

اجمالي خلاصه: اول کتب تمهيد دې، دوه تخويف دنيويه دي. دوه اخرويه، دوه شکوي دي د مشرکانونه، دوه زجرونه، تسلي ده حضور ﷺ ته، (۵) پنځه دلائل نقلیه دي په توحيد. يودليل عقلي دې، يودليل وحی دې، درميان کتب د دلائلونه ورستودعوه د سورة ده به طور ثمره، او په آخر کتب د ملاتکو او جنااتو حال.

تفصيلي خلاصه: اول دوه ايتونو کتب تمهيد دې.

پنځه دلائل نقلیه ذکر کيږي په دعوی باندې:

﴿وَأَذْكُرْ عَبْدًا دَاوُدَ﴾ اول دليل نقلی دې، ﴿وَوَعَدْنَا إِدْرِيْسَ نَفْسًا﴾ دويم دليل نقلی دې

﴿وَأَذْكُرْ عَبْدًا آدَمَ﴾ دريم دليل نقلی دې، ﴿وَأَذْكُرْ عَبْدًا إِبْرَاهِيمَ﴾ څلورم دليل نقلی

﴿وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ﴾ پنځم دليل نقلی دې،

﴿وَخَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ﴾ دليل عقلي دې، او ﴿وَبَشِّرْ نُوحًا﴾ دليل وحی دې

څلور تخويقات ذکر کيږي:

﴿وَأَمَّا نوحٌ﴾ (آيت نمبر ۳)، اول تخويف دې

﴿وَأَمَّا هودٌ﴾ (آيت نمبر ۱۲)، دويم تخويف دې

﴿قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ الْآثَارِ﴾، آیت نمبر ۲۷ دریم تخويف

﴿وَأَنَّ لِلْمُؤْمِنِينَ لَغَنَاءًا مَّا﴾، آیت نمبر ۵۵، خلورم تخويف دي

دوه شكوي ذكر كيږي:

۱) ﴿وَيُحْيُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِّنْهُمْ﴾، آیت نمبر ۴، ۲) ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْنَا﴾، آیت نمبر ۱۶.

يو بشارت ذكر كيږي ﴿وَأَنَّ لِلْمُؤْمِنِينَ لَغَنَاءًا مَّا﴾، آیت نمبر ۴۹.

دري آداب د تبليغ ذكر كيږي:

۱) صبر نه كار اخله او دلانلو سره خبره كوه اصير علي ما يقولون

۲) هجرت مه غواړه قل ما استظكر علي من آخر

۳) تصنع او تكلف پريگدي و ما انا من التاكفين

آخر كښ ملائكو اوجناتو احوال بيانيري، آیت ۷۱، او آخري دري آياتونه د سورت خاتمه ده:

چي ديكنس د سورت ابتدا والا مضمون ذكر دي

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ۝ هَلِ الْآلِئْنَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقِي ۝

الله ﷻ پوهيري په مراد خپل د دينه، قسم دي په قرآن چه خاوند نصيحت دي، بلکه کافران په تكبر او په ضد كښ دي

كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَكَوْا وَآلَاتٍ حِسْنَ مَنَاصِ ۝

دير هلاك كړيدي مونږ مخكښ د دوي نه دلي د کافرانو، نو چي ئي و هلي اونه وودغه وخت دخلاصيدو

﴿ص﴾، دا دمقطعاتو قرآنيوونه دي، چې تفصيل ئي د سورة بقره وغيره په ابتداء كښ تير

دي، راجح قول دادې چې دا د پاره د تحدي دي چې دا قرآن هم دي رائجو او معروفو حروفو نه

جوړ دي خو بيا هم تاسو داسې كتاب نشئ پيش كولې، بعض وائي چې د دي معنى ده: صدق

الله يا: صدق محمد بعض وائي چې اسم د الله ﷻ صدق طرف ته اشاره ده، بعض وائي پدي كښ

حضور ﷺ ته د صبر تلقين دي، دينه علاوه نورې هم معنى ئي بيان شويدي.

﴿وَالْقُرْآنِ﴾ او اوقسميه دي، قسم برائى استشهاد دي، غوره قول دا دي چې جواب قسم ئي

محذوف دي چې هغې باندې ابتداء سورت يعني هي دلالت كوي، خكه دا د پاره د تحدي

دی. ی. ته لن عند الله العجركه عن الاثر منه و - جواب قسمه - - کړای چی دی - دی
سبق دلالت کوي یعنی دا و قعي د نصیحت کتاب دی. د دی مضامین حبه ددی گو می
ورکوي. «بِذِي فَتْرَةٍ» صفت دې د مؤثرانه معنی نی - دې الشرف ده. یعنی د قرآن
خوند د شرافت دي. څوک چې ورباندې یمن راوړي نو دهغه لپاره د ربوکیس شرافت
دي. یانی معنی دي لوعظة ده یعنی نصیحت و الاقرآن.

«بِذِي فَتْرَةٍ» د پاره د اضراب انتقادي دي د قسم و قسم به نه. یلگي دی کسی خو
هیڅ شک نشته چې قرآن د الله ﷻ کتاب دی او مجسمه نصیحت دی. نو یانې شوه د خبره چې
د کفران پري بیا ولې یمن نه راوړي نو دیکسې د قرآن څه قصور نه دی بلکه ددی سبب د
دوئی تکبر او عناد دي «وَقَدْ عَظُمَ الْعِزَّتُ» نه مراد دین لوی گڼل و تکبر کول دي د قبول حق
نه. کتونه تعالی: اخذته العزة بالانتم (بقره: ۲۰۶) «ویشفاق همرا دونه د خداوند د ډبه وجه د حق
قیونونه انکار او مخالفت دي

«وَمَنْ يُنْكِرْ مِنْ قَبْلِهِمْ يَدْعُوهُمُ إِلَى الْكُفْرِ» د کفرانوته د دعوتی په کفر او استکبار باندې.
چې ست سونه مخکې هم مونږ پیر خلق د کفر پوچه هلاک کړيدي. د دې رسول زاری باوجود هم
په خلاص نه شول. «وَمَنْ يُنْكِرْ مِنْ قَبْلِهِمْ يَدْعُوهُمُ إِلَى الْكُفْرِ» عبارت مقرر دي. ای حین حاضره العتد.
یعني چې کله پدوئ عذاب راغی نویانی مونږ ته جفې اوباسلې. قتاد مقرر وائی. جفې نی
وباسلې چې زموږ توبه ده. توبه ده. ددې لپاره چې نجات راته میلاوښي. لیکن نه وؤدغه
وخت. وخت د خلاصی او فرار

«وَلَاتِ حِينَ مَنَاصٍ» لات حرف مشبه بلیس دي. اسم له رفع او خبر له نصب ورکوي. اصل
کسې صرف لا دي. ته. پکښې ژانده ده د پاره د تانیث فی اللفظ یا د پاره د مبالغه فی النفي.
په دوه شرطونو سره عمل کوي: ۱. یو دا چې اسم او خبر نی دواړه څخه زمان وي. ۲. دویم دا
چې یو پکښې حذف شوې وي او اکثر نی اسم حذف وي. او دلته نی هم اسم محذوف دي او
حین مناص خیر دي. ای: لات الحین حین مناص «مناص» مصدر دي دي د ناص ینوص. نجات
او فرار ته وائی. یعنی بیا نی د نجات او بچ کیدلو د پاره ډیر فرب دونه کول خو هغه وخت د
نجات وخت نه وو

عجيبه خبره

د دې آياتونو شان نزول دادې چې ترمذي، نسائي وغيره د دې غېس ﷺ منل كړېدى چې د حضور ﷺ مشفق تره ابوطالب بيمارشو نو د فرېشوسردارانو مسوره او كړه چې ابوطالب بيمارشويدې كچري وفات شي او بيا مونږ محمد ﷺ دخپل دين نه منع كوؤ نو خپل به مونږ به پيغور راكوي، لهذا د ابوطالب وفات كيدلونه مخكې دې منع كول پكړدى، چنانچه دوى ابوطالب ته راغلل ورته ئې اووئيل چې ستاوراره زموږ معبودان به مني بدر د ورته واني، نو به ئې منع كړه، ابوطالب حضور ﷺ رااوغوښتل او ورته ئې اووئيل ساقوم ستانه گلگه كوى چې دې زموږ معبودانو ته بدر د واني، خلق ئې د عبادت نه منع كوي، حضور ﷺ ورته او فرماني چې اې تره څه غواړم چې دوى داسي كلمه او واني چې په هغې سره به ټول عرب د دوى غلامان شي او ټول عمر عجم به ورته جزيه وركوي نو دوى ورته اووئيل چې اوبنياه مونږ ته هغه كومه كلمه ده؟ يوځل نه بلكه مونږ به ئې لس ځله اووايو، نو حضور ﷺ ورته او فرماني لا اله الا الله، نو چې دا واوريدل نو غصه شول او روان شول او واني وئيل چې ﴿أَجْعَلِ آلَهُ الْهَآ وَحْدًا﴾

﴿وَأَتَلَّقِ الْمَلَائِكَةَ﴾ انطلاق نه مراد يا حسي انطلاق يعني روانيدل دي، اي: انطلق الملائمهم متحاورين يعني دانې اوئيل او روان شوي يا انطلاق دلته د افعال شروع په طور استعمال شوې دي، اي: انطلقوا يقولون، يعني دا وئيل ئې شروع كړو ﴿الْمَلَآ﴾ نه مراد د قریش سرداران دي

﴿أَنْ أَمْشُوا﴾ ان تفسيره دې، ځكه چې انطلق په هروډه تقديره د قول معني ته متضمن دي، او ظاهره داده چې مشي نه مراد تلل دي دمجلس نه، بعضي واني مراد دادې چې پخپل دين يعني شرك باندې تلل يعني عمل كوي، ﴿وَأَصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهِمْ﴾ اي اثبتوا على عبادتها (روح) يعني دخپلو معبودانو په عبادت كلك شئ، ﴿إِنْ هَذَا﴾ اشاره ده دعوت الي التوحيد ته، ﴿لَشَيْءٌ يُرَادُ هَذَا﴾ دې جملې څو مطلبه بيان كړې شوي دي: (۱) يو دا چې دې دعوي كېنې د ده څه مقاصد دي چې سرداري او شرف غواړي (۲) يا دا چې دا خبره اوس د توقو نه وټې ده، دې خوسنجيده او پر عزم دي، خپل دعوت كېنې (۳) يا دا چې تكويني طور باندې د دې دين تنفيذ اراده شوې ده لهذا تاسو خپلې طمعې قطع كړئ (۴) يا ئې دا به طور تحقير وئيلي دي، چې دا خود دوى ارادې او تمناگانې دي، څه ضروري نه ده چه تكميل ته به هم اورسي (روح)

مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا خَيْالٌ مُّنتَوَلٍ عَلَيْهِ الذِّكْرُ

نه ده اوریدلې مونږ دا خبره په ملت دین وروستني کښ، نه دي دامگر دروغ. آیا نازل کړې سوبدې به ده باندې قرآن

مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَنَا يَدُوكُمْ عَذَابٌ أَمَرٌ عَنْهُمْ

په مینځ زمونږ کښ، بلکه دوی په شک کښ دي، د خدا ذکر نه، بلکه تراوسه پورې نه دي ځکلي دوی عذاب خدا، آبادوی سره دي

خَوَاتِنٌ رَّحِمْنَ رَبِّكَ الْعِزِّ الْوَهَّابِ أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

خزانې درحمت درب ستا چې غالب دي، بخښونکې دي، آبادوی لره ده بادشاهي د اسمانو او د زمکې اوڅه چې په مینځ د دوی کښ دي

فَلْيَذْكُرُوا فِي الْأَسْبَابِ جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ

نو او دي څيزي دوی په پورو کښ اسمانونه، لښکرگوتي غوندي دي. هلته کښ، شکست خورده، دېلونه

﴿مَا سَمِعْنَا بِهَذَا﴾ دا چې دریم اعتراض دي يعني عقلي استبعاد خو چې پریښکښي نقلاً هم دا

مسئله ثابت نه ده ځکه چې مونږ د دینه مخکښې دا خبره دا چا نه ده اوریدلې، دادې د ځان

نه دروغ وائي ﴿عَذَابٌ﴾ کښې اشاره ده مسئله توحید ته ﴿الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ﴾ د دې نه مراد نصرانیت دي،

او ﴿الْآخِرَةِ﴾ صفت چې ورله ځکه راوړو چې د اقبل از اسلام ملتونو کښې آخري ملت دي او یا د

دوی اعتقاد په اعتبار سره ورته ﴿الْآخِرَةِ﴾ او نیلې شوسره، ځکه چې دوی په نبوت د حضور ﷺ

باندې ایمان نه راوړي، او گمراه عیسائیانو چونکه د توحید قائل نه وونو ځکه دوی دا خبره

او کړه او یا د ﴿الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ﴾ نه مراد آباؤ واجداد دي لکه په دې قول د الله تعالی کښې ما

سمعنا بهذا في آياتنا الاولين (المؤمنون) ﴿لَا خَيْلٌ﴾ اختلاق هغه دروغوته ونیلي کیږي چې مثلی

نوي

﴿أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ﴾ دا چې څلورم اعتراض دي چې په مونږ کښ مالداره اوسرداران موجود

دي نو آیا دهغوئ په موجودگي کښ په ده قرآن نازلېږي، په هغوئ ولې نه نازلېږي، کفوله تعالی:

لولا نزل هذا القرآن على رجلٍ من القريتين عظيم. الذِّكْرُ نه مراد قرآن دي، کفوله تعالی: وهذا ذکر مبارك، و نه

للاذکر لك، ﴿هَلْ مُمْ فِي شَأْنِهِ﴾ دې د ما قبل نه او اضراب یا ابطالي دي چې هغه د

ما قبل کلام ابطال تقاضه کوي، یعني د دوی دا اعتراض د سر نه غلط دې ځکه چې دوی خو قرآن په نزول کښې شک مند دي کله وائي چې سحر دې او کله ورته دروغ وائي نو بیا ټي ولې د خان د پاره اثبات غواړي او یا اضراب انتقالي دې چې هغه ما قبل کلام حکم په خپل حال پرگدي او بل کلام طرف ته ترینه منتقل شي، یعني دوی سره ستا په تکذیب باندې څه واضحه دلیل او یقیني خبره نشته بلکه هڅې شک او تذبذب کښې دي کله ورته شاعر وائي، کله ساحر او کله څه او کله څه، ﴿بَلْ لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ﴾ اضراب انتقالي دې د ما قبل دواړو خبرو نه حسد نه، چې هغې ذکر په «انزل علیه الذکر» کښې اوشو، اوشک نه چې هغې ذکر په «هم في شک» کښې اوشو، یعني دوی دا حسد او شک ځکه کوي چې دوی لاتر اوسه څما عذاب ځکلي نه دي، چې اوڅکي نو بیا به نه شک پاتې وي او نه حسد، «عذاب» اصل کښې عذاب وو، «یا» تخفیفاً حذف شوې ده.

﴿أَمْرٌ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ﴾ داهم رد دې دهغوئ د څلورم اعتراض، چې نبوت ورکول او رسالت منصب نه سرفراز کول دا دالله ﷻ رحمت دې چې چا ته ئې خوښه شي ورکړي، څوک ئې ترینه په زور اغستې نه شي، نو آیا دوی دالله ﷻ خزائنو مالکان دي او هغې کښې دخپلې مرضی موافق تصرف کونکي دي چې چا ته خوښه شي ورکړي او چاته ئې خوښه شي ترینه ئې محرومه کړي چې اوس د نبوت په باره کښې هم دا خبره کوي!!! ﴿وَالَّذِينَ هُمْ يَدْعُونَ﴾ د هغه په کارونو کښې څوک تصرف او دخل اندازي نشي کولې ﴿الْوَهَّابِ﴾ ورکونکې ذات دې درحمت چې چاته ئې خوښه شي، لهذا تال له ئې نبوت په خپل فضل سره درکړې دې، دې کښې د بل چا څه کار نشته

﴿أَمْرٌ لَهُمْ مِّلْكٌ﴾ داهم رد دې د څلورم اعتراض، چې دوی دا خبره کوي چې دا کتاب په نبی کریم صلی الله علیه وسلم ولې نازل شوې دې او دې ولې رسول گرځولې شوې دې؟ نو د دې جواب دادې چې دا هر څه الله کړي دي او هغه قادر مطلق ذات دې، ځمکې، آسمانونو او څه چې دې په مینځ کښې دي دهغې بادشاه دې، چې څه کول غواړې هغه کوي، نو که د دوی څه وس وي او علویاتو، سفلیاتو او فضا بادشاهي ورسره وي نو او دې څیژي آسمانونو ته او خپل مرضی مطابق احکامات دې هلته نه جاري کړي، دا جواب په تهکم باندې میني دې،

﴿فَلْيَرْتُقُوا فِي الْأَشْيَبِ﴾ جواب دي د شرط محذوف حي هغه ان كان هم ملك في السموات والارض وما بينهما دي. ﴿الْأَشْيَبِ﴾ جمع دسبب ده. هر هغه سي به ونلي كيري جي مقصود به پرې رسائي كيږي او دلته ترينه مراد پورې او رسن ده. چې به هغی سره اسمانونو به خپل كيږي او د بابه په ځای تي راوړلو كېنې اشاره ده كثر داسياو به او په هغې مكمل اقتدار ته. يعني دا اسباب دومره ډير وي چې دوى نه گير چاپيره وي او دوى د پاره په منزله د ظرف او گرځي بعض وائ مراد ورنه پخپله آسمانونه دى

﴿جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ﴾ داتسلي ده نبي كريم ﷺ ته چې څنگه ست نه مخكېنې انبياوو خلاف ډلې را اوچتې شوې وې او دهغوئ دعوت په لار كېنې نې خندونه اچولي وو. خو بالآخر د انبياوو په مقابله كېنې مغلوب شول. نو دغه شان دا هم يوه ډله ده. دوى به هم شكست خوري. ﴿جُنْدٌ﴾ خبر د مبتدا محذوف دي اى هم جندا و ماصفتيه ده. تحقير د پاره هم راخي او تعظيم دپاره هم. خو دلته د پاره د تحقير ده. اى: جند حقير، ﴿هُنَالِكَ﴾ اسم اشاره ده دپاره د مكان. صفت ثاني دي د پاره د جند او راجح قول دادې چې دا اشاره ده مكان حسي ته. چې هغه بدر، خندق، مکه دي، چې هلته دوى شكست خوړلې وو، او يا ﴿هُنَالِكَ﴾ كېنې اشاره ده مكان معنوي ته، يعني وړكې غوندي لښكر گوتې چې ځان ډير لوى حسابوي. ﴿نَهْزُومُ﴾ صفت ثالث دي، او ﴿مِنَ الْأَحْزَابِ﴾ صفت رابع دي يعني دوى د هغو ډلو نه دي چې انبياوو مخالفت نې كړې وو.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَذُرَّعُونَ قُلُوبًا وَأَنفُسُهُمْ وَهُمْ لَوُطُ

تکذيب کړې وؤ مخکین ددوی نه قوم نوح ﷺ او عادیانو، افرعون د میخونو والا، او شمردیانو او قوم د لوط ﷺ

وَأَصْحَابُ لَيْمَةَ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ إِنَّ كُلَّ أَكْذَابٍ الرَّسُلُ لَحَقَّ عِقَابُهُ

او خاوندانو د څنگل مېر د هغه ډلې دي، نه وؤیدوی کښ هریو مگر تکذیب نې کړې وؤ د رسولانو، نوثبت شوی دوی عذاب زما

وَمَا يَنْظُرُ هَؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ هُوَ قَالُوا رَبَّنَا عَجَلْ لَنَا

اونه کوي انتظار دا خلق مگر د جیغې یوې چې نه به وي هغې لره هیڅ انتظار، او وائی دوی اې ربه زموږه، زوراکه مونږه

وَقَلْنَا	قَبْلَ	يَوْمِ	الْحِسَابِ	⑤
برخه	دُعذاب	زمونږه.	مخکښ	دورځی
			دحسب	نه.

«كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ» ډاډه تخويف دنيوي نمونه ده. اود من الاحزاب بيان دي «ذو الاوتاد» جمع دوتد ده ميخ ته وائي. او دا صفت دي دفرعون. اوفرعون ته ذو الاوتاد خكه وائي. ١ چې ده به كله چاته سزاوړ كوله نو پر مخ به ئ سمل او په لاسونو خپوه ئې ورته ميخونه ټك وهل پدې حالت كښ به مړ شو. بعض وائي څلور ميخونه به ئې پرې ټك وهل اوماران لرماران به ئې پرې پريخودل. ٢ بعض وائي چې اوتاد ته مراد عمارتونه دي. يعني دې دبنگلووالاوؤ. ٣ بعض وائي چې «الْأوتاد» نه مراد لښكرې دي. يعني خاوند د ډيرو لښكرو ووؤ. ٤ بعض وائي چې پدې سره دهغه دبادشاهي قوت اومضبوط والي ته اشاره ده «وَأَصْحَابُ لَيْكَةِ» قوم شعيب ورته مراد دي. چې تفصيل ئي شعراء وغيره كښ تير دي. «أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ» داهغه لښكرې دي چې رسولانو تكذيب ئي كړې وو. نو مونږ هلاك كړل. اُولَئِكَ كښ اشاره ده مكذيبينو ته چې آيت كښ ئي تذكره اوشوه. او دوي چونكه كفراو بغض كښ انتها ته رسيدلى وو نو خكه ورته اشاره دبعيد اوشوه. «الْأَحْزَابُ» نه مراد شكست خورده ډلې دي چې مهزوم من الاحزاب كښ ورته اشاره شوې ده.

«وَمَا يَنْظُرُ هَتُولاَ» اشاره اهل مكه و ته ده. زجر دي ورته چې دوي وائي چې قيامت دي راشي. دقيامت انتظار كوي. قيامت چې كله راشي نوبيا به په هغې كښ هيڅ قسمه تاخير نه كيږي. «صَبْحَةٌ وَاحِدَةٌ» نه مراد نفخه ثانيه ده. ځكه چې داصيحه واحده ده دي نه بعد بله صبح نشته. «مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ» فوواق دوه معني شوې دي: ١ يو مهلت ٢ او بل رجوع. كه مهلت معنى ئي او كړى شى نو بيا به داماخوذ وى فوواق الناقة نه اودامايين الحلبتين من الوقت ته وائي يعني اوبنه يابل خاروي يوځل الوشي اوبياني لگه پريدي چې نور يى راپريدي نوبياني الوشي نودې وقفي ته فَوَاق وائي يعني چې داصيحه چې راشي نوبيا به په مقدار فوواق ناهه هم نه ورستو كيږي. او كه د رجوع معنى ئي واغستلې شى نوبياداماخوذ دي دفاق. بقيق نه. او دا

ونيلي کيږي هوش کښ راتلو او عقل واپس کيدو ته، دامعني دحضرت ابن عباس ؓ او قتاده ؓ نه هم منقول ده يعنې اوس خودوي قیامت غوايي خو چي کله قیامت راشي بيا به دنيا ته واپس کيدل نه وي.

﴿وَقَالُوا زَيْنًا عَجَلْنَا هَذَا هُمْ شَكَوْهٖ دَه او ديکښ دهغوئ پنځم اعتراض ذکر دې چې کچرته مونږ واقعي په نا حقه يو، اوته په حق ئي اومونږ دعاد وشمود پشان دمکذيبينو ډلې نه يو، نو بيا څنگه چې په هغوي باندې په دنيا کښ عذاب راغلې وو، نو په مونږ دې هم راشي. [الکثر النمين] لکه بل ځاني کښ ددوي وينا داسې نقل ده: اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك فامطر علينا حجارة من السماء او ائتنا بعذاب اليم [الانفال: ٣٢] ﴿قَطْنَا﴾ اي نصينا «قط»، ونيلي کيږي تکرې او حصې ته، يعنې عذاب نه چې زمونږ کومه حصه رسي هغه مونږ ته دقيامت نه مخکښ دينا کښ راکړه. (روح).

إِصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَذَابَكَ كَأَوَدَ ذَا الْأَكْيَامِ ۝١٦٦

صبرکوه ته اي پيغمبره په هغه چې دوي ئي وائي اويادکړه بنده زمونږ داود ؑ څاوند دقوت، بيشکه دې

آوَاب ۝١٦٦ سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحُن بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ۝١٦٧

دبرجوع کونکي اوو، بيشکه مونږه تابع کړي ووغرونه دده سره تسبيح به ئي کوله بيگاني اوپه سهارکښ،

وَالظَّالِمَ ۝١٦٧ مَحْشُورَةً ۝١٦٨ كُلُّ لَهٗ آوَاب ۝١٦٩ وَوَشَدَّخْنَا مُلْكَهُ

اومارغان چې راجمع کړې شوي به وو، ټول دده اطاعت گزاروو، اوقوي کړې وو مونږه حکومت دده،

وَأَتَيْنَهُ الْمَكَّةَ وَفَضَّلَ الْخَطَابِ ۝١٧٠

اورورکړې وومونږه ته حکمت اوفصله کول دجگړو.

﴿إِصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾ دکفارو دشبهاتو نه بعد اوس باقاعده دتوحيد په اثبات اوپه نفی د شفاعت قهری دلائلو سلسله شروع کيږي، ﴿إِصْبِرْ﴾ ديکښ تسلي ده نبي ﷺ ته او طريقه دتبليغ ده چې دوي که هر څومره بې هوډه او ضدو عناد باندې مېنې خبرې کوي خوته پرې دصبر نه کار اخله جاهلانو سره دجهالت طريقه هه اختياره وه، بلکه دلائلو سره ورسره خبره کوه

﴿وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ إِذْ أَوْلَىٰ لَدَيْهِ دَلِيلَ تَقْلِي دِي بِه نَفِي دَشْفِيع قَهْرِي بَانْدِي. چې د داوود ﷺ په شان جليل القدر پيغمبر باندې ابتلاء راغليده او دخپل رب نه ئې بخنه غوښتي ده. نو چې نبي شفيق قهري نشي جوړيدې نوبل به څوك وي. ذكر نه مراد يا ذكر لسانی دې يعنی دوی ته د داوود ﷺ قصه بيان كړه، او يا ذكر قلبی دې. يعنی داوود ﷺ ياد كړه يعنې دوی ته ئې قصه ذكر كړه. هَذَا الْآيَةُ هَصِفْتُ دِي دَاوُدَ ﷺ. دايد معنی قوت دې آد بنيد نه ماخوځ دې. او مراد د قوت نه قوت دې په طاعاتو كښ او په امور سلطنت كښ. ﴿إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ ديكښ طاعاتو قوت تفصيل دې، «اواب» صيغه د مبالغه ده آب يثوب نه پمعنی د رجوع سره اي رجاع، يعنی ډير زيات الله ﷻ ته رجوع كونكې وؤ، په حديث كښ د داوود ﷺ د عبادت د اصفت ذكر شويدي چې «أَحَبُّ الصَّيَامِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى صِيَامُ دَاوُدَ ﷺ وَأَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى صَلَاةُ دَاوُدَ ﷺ كَانَ بِصَوْمٍ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا وَكَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ، وَ يَنَامُ سِدْسَهُ يَعْنِي ډيره خوښه طريقه الله ﷻ ته په روژه كښ روژې د داوود ﷺ دي، او ډيره خوښه طريقه په نفل، مونځ كښ د داوود ﷺ ده، چې ده به يوه ورځ روژه نيوله او يوه ورځ به ئې افطار كولو، او ده به تر نيمې شپې پورې خوب كولو او بيا به ئې دريمه حصه د شپې مونځ كولو او بيا به ئې د شپې آخرې شپږمې حصه كښ خوب كولو.

﴿إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ﴾ دې آياتو نو كښ په داوود ﷺ د يو څو نعمتونو چې به طور معجزه ورته وركړې شوي وؤ، دهغې تذكره ده، چې دې سره صفت او ابييت ښه واصله كيږي، چې داوود ﷺ به كله په تسبيح كښ مشغوله وؤ نو غرونو به ورسره هم تسبيح كوله، داكثرو به نيز د غرونو تسبيح به په زبان قال سره وه، لكه تسبيح دكانو په كف د حضور ﷺ كښ، بعض وائی تسبيح حقيقي نه وه بلكه انگازې وي د اواز د داود ﷺ، ليكن اول قول راجع دي ﴿يَا لَعْنَةُ وَالْأَشْرَارِ﴾ دا په دې دليل دې چې تسبيح د غرونو په زبان قال سره وه ځكه چې په زبان حال سره تسبيح پدې دواړو وختونو پورې خاص نده.

﴿وَالطُّغْرُ تَحْشُورَةٌ﴾ عطف دې په ﴿الْجِبَالُ﴾ باندې ﴿تَحْشُورَةٌ﴾ ورنه حال دې، يعنې مونږ ورته مارغان مسخر كړي وؤ چې داود ﷺ به كله تسبيح كوله نو ټول به ورته راجمع شوي وؤ، تسبيح به ئې ورسره كوله، ابن كثير رحمه الله وائی چې مارغان به په هوا كښ روان وؤ، داوود ﷺ به د زبور تلاوت كولو نو دوی به اوږيدل تسبيح به ئې ورسره كوله، ﴿كُلُّ لَمَّةٍ خَضِيرٌ دَاوُدَ ﷺ﴾ ته راجع دې، لام

تعليليه ڏي، يعني غرونو اومار غانون به ڏوڃي ڏاڏو ۽ نه تسبيح ڪوله او اواب معنيٰ تسبيح ويونڪي ده، او په ڄاڻي ڏتسبيح اواب لفظ ڏکر کولو کڻ کثرت ڏکر طرف ته اشاره ده، ڇي بار بار به ڏوڻ ڏکر کولو اويا اواب معنيٰ رجاع ده اولام تعليليه نه ڏي، يعني ڏاتول ڏ ڏاڏو ۽ اطاعت گزار وڻ ڇي ڪله به ٿي هم تسبيح له راغوختلو نو راتلوه او يا ضمير ڏله راجع ڏي الله ۽ ته، يعني ڏوڻ تول الله ۽ ته رجوع کونڪي وڻ.

﴿وَسَدَدْنَا مَلَكُوتَ﴾ اي قوتنا ڏيڪڻن دامور سلطنت کڻن دهغه قوت بيان ڏي، ڇي الله ۽ ورله رعب او دبده ورکري وه ورسره غتي لڻڪري اوجنگي ساز وسامان وڻ ڇي دشمن به ترينه يريدلو او بل طرف ته ورسره علم وفهم وڻ ڇي امور سلطنت انتظام ٿي ڏيري محڪمي طريقي او حڪمت سره سنڀال ڪري وڻ. اومضبوطي اسباب دوه وڻ يو باطني رعب وهييت، ڇي چابه ٿي نوم اوريدلو نو مرعوب ڪيدلوه، او بل ظاهري اسباب رعب، لکه غتي لڻڪري او نور جنگي ساز وسامان ورسره وڻ. ﴿وَأَيَّدْنَاهُ بِجَهَنَّمَ﴾ حڪمت نه مراد نبوت ڏي ڇي لازم ڏي ڪمال علم ته هم او ڪمال عقل ته هم ﴿وَقَضَىٰ لَظَبَابٍ﴾ ڏڏي لفظ ڏير توجيهاات شوي ڏي:

(۱) يوداڇي قتل خپلي مصدري معنيٰ کڻن ڏي، او لظباب نه مراد الخصومات ڏي اخصومات باندې ڏخطاب اطلاق ڇکه او شو ڇي دا مشتمل وي په خطاب باندې نومعني به داشي ڇي مونږ ورله جڪرو فيصله ڪولو صلاحيت ورکري وڻ

(۲) دويم داڇي قتل مصدر بمعني داسم فاعل سره ڏي او لظباب نه مراد ڪلام ڏي او دا ڏاضافة الصفة الى الموصوف ڏقبيلي نه ڏي اي ڪلام الفاصل يعني داسي ڪلام خوورڪري وڻ ڇي هغه حق وباطل کڻن فاصل او هغوي فرق راوستونڪي وڻ.

(۳) دريم دا ڇي قتل بمعني داسم مفعول سره واغستي شي اي ڪلام المفعول او مراد ترينه فصيح وبلغ ڪلام ڏي ڇي هغي کڻن مقصود ڏغير مقصود نه جدا ڪري شوي وي.

وَهَلْ أُنَبِّئُكَ بِمَا أَلْخَصِمُوا إِذْ تُسَوِّرُوا إِلَيْهَا وَرَبُّ ۖ إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ كَاوَدَ

اواياراڳلي ڏي تانه خبر ڏجگره کونڪو، ڪله ڇي په ديوال راوختل ڏوڻ معراب ته، ڪله ڇي ڏوڻ داخل شول په ڏاڏو ۽ باندې

فَفَرَعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تُخَفِّ خَضُنِ بَلَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ

نووړيدلودوئى نه اوويل دوئى مه يريگه، مونږه دوه فريقه يوچې ظلم كړيدى يو زمونږ نه په بل باندې.

فَأُكْمِرَ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهِدًا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ۝ إِنَّ هَذَا أَخِي

نوبيله اوكره زمونږپه مينځ كېن په حق سره اوزياتي مه كوه او اوسايله مونږته سمه لاره، بيشكه داخماوړوړدې.

لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَجَّةً وَلِي نَجَّةً وَاحِدَةً ۝ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي

دده لره دى نهه اونويو يوكم سل گډې اوخمايوه گډه ده، نوواڼى دې چې راكړه ماته داگډه اوغالب راغلې دې په ما باندې

فِي الْخِطَابِ ۝ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسْؤَالِ نَجَّتِكَ إِلَى نِجَاحِ

په خبروكېن، اوونيل داؤد ۷۷۷ چې خامخا په تحقيق سره ظلم كړيدې ده په تا باندې په غوښتلو دگډې ستا، سره د خپلو گډو نه،

وَأَنَّ كَوْنَهُ مِنَ الْخَطَايَا لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا

اوبيشكه دپردملگرونه داسې وي چې خامخا ظلم كوي بعضى ددوئى په بعض باندې، مگرغه خلق چې ايمان نى راوړې وي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ كَاوُدُ أَنَّمَا فَتَتَهُ فَاسْتَفْتَرَ

او كوي نيك عملونه لېكن لږلگ دي دوئى، اوگمان وكړه داؤد ۷۷۷ چې بيشكه مونږ امتحان وكړوپده، نوپخه نى اوغوختله

رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۝ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ

درب خپل نه اوراپوړتلو په ركوع كېنې، اورجوع نى وكړه الله ۷۷۷ پس پخه اوكره مونږه ته ددغه كار، اوبيشكه ده لره

عِنْدَنَا لَوْلَى وَحُسْنِ مَا بِ ۝

زمونږ سره خامخا نزديكت دې اوخاسته خائى دراتلودې

وَمَنْ أَتْلُكَ تَبَوَّأَ الْخَصِيمَ ۝ اذ كَرَدَ ابْتِلَاءَ دَاوُدَ ۷۷۷ دې چې په آزمائش كېن واقع شويدي،

چې خلاصه نى دا ده چې داؤد ۷۷۷ خپلې عبادت خانې كېن عبادت كولو. دروازې بندې وې

اچانك دهكېن دوه كسان په ديوال راواوختل، داؤد ۷۷۷ اوپريدو چې داخنه اوپدې وخت

كېن راغلو؟ هغوئ ورته اوټيل پريشانه كيږه، م، زمونږ يوه مسئله ده هغه په تاحل كول غواړو،

هغه داچي مونږ شريكان يو، خُما دې ملگري يو کم سل گډې دي و خُما صرف يوه گډه ده. دې غواړي چې دا هم خُمانه واخلی نو که زه ورسره خبرو ته کينم نو دې خبرو کښ ډير تيز دې ما پر کړي. لهدا ته زموږ په مينځ کښ فيصله اوکه داؤد ﷺ ورته اونيل چې دې ظلم کوی چې ستانه داغواړي او خبره داده چې په شريکانو کښ ډير کم سم خلک رااوخی اکثر پکښ يوبل باندې ظلم کوی. دومره خبره کول وؤ چې داؤد ﷺ پوه شو چې دا خو خُما امتحان وؤ او څه تير وتم، نو فوراً ئی توبه استغفار اوکړو او الله ﷻ ته په رکوع يريوتو. الله ﷻ ورله خط معاف کړه.

ددې واقعي صرف دومره ذکر قرآن کښ دې اصل واقعه څه ده. او داؤد ﷺ نه څه خط شوې وو؟ دې باره کښ ځنې مفسرينو يوه مشهوره قصه ذکر کړېده چې دهغې څه سند نشته او دآنياؤ دَعصمت هم منافي ده نودلته دوه خبرو پيژندل ضروري دي ١٠، آيت قابل قبول تفسير او حل، ٢٠، غلطې قصې ذکر او دهغې رد.

اهراول: مفسرينو ددې آيت متعدد قابل قبول تفسيرونه ذکر کړي دي:

١٠ (يو داچي د داؤد ﷺ په شريعت کښ دبل چانه دبنځې پريځيدو مطالبه کول او دهغه په وينا خپله بنځه پريځودل، جائز وه) لکه صدر اسلام کښ چې دموآخات صورت کښ جائزوؤ داؤد ﷺ خپلې يوکم سل ٩٩ بنځې وې او بيا هم د خپل امتي نه ددې مطالبه اوکړه نو دا مطالبه اگر چې شرعا جائز وه خو دآنياؤو شان موافق نه وه نوځکه ورته الله ﷻ دپاره دتنبيه دا دوه فرشتي راوليږلې او بطور تمثيل ئی ورته دا قصه بيان کړه. داؤد ﷺ خپلې خطا باندې متنبه شو او فوراً ئی استغفار اوکړه (التحرير والتنوير)

٢٠ (دويمه دحضرت تهانوی رحمه الله توجیه ده، هغه فرمائي چې حضرت داؤد ﷺ ته الله ﷻ سلطنت او نبوت دواړه ورکړي وؤ. او دې واقعي سره الله ﷻ د هغه امتحان اغستل مقصود وؤ، چې ده باندې دنبوت مزاج غالب دې اوکه دبادشاهي ځکه چې نبوت مزاج کښ صبر و تحمل وی او بادشاهي مزاج کښې انتظام او جبروي. نو دا دوه کسان ئی راوليږل چې دوی ډيره بې ترتيبی او بې اصولی اوکړه، **اول:** داچي دروازه ئی پريځوده اوپه ديوال رواوختل، **دويم:** داچي لب ولهجه ئی سخته وه. **دويم:** دا چې خبرې ئی هم بې ادبي سره شروع کړې، چې حقه فيصله اوکړه، زياتي مه کوه وغيره، نو داؤد ﷺ د نبوت مزاج مطابق داهرڅه برداشت کړو او ډير په تسلي سره او دقضا آدابو او اصولو سره ئی دهغوئ خبره واوريدله، دهغې مطابق مدعی

عليه پر وؤ نو دهغه خلاف ئی فیصله اوکړه. دا هر څه بالکل صحیح وؤ. هر کله چې ده دافېصله واوروله نو هغې کښ ترینه لگ غوندې خطا اوشوه فیصله داسې اورول پکارو چې مدعی علیه ئی مخاطب کړې وې او هغه ته ئی وئیلی وې چې **لَقَدْ ظَلَمْتَ** تاظم کړې دې لیکن داؤد **﴿۳﴾** مدعی علیه په ځانی مدعی مخاطب کړو چې **لَقَدْ ظَلَمْتَ** تاسره ظلم شوې دې. نو دیکښ یو قسم تسلی وه مدعی ته دقضا ټوله کاروائی پوره. کیدلونه بعد مدعی له داسې تسلی ورکول اگر چه شرعاً جائز ده خو په مجلس دقضا کښ داسې کول خلاف اولی ده د انبیاءو شان موافق نه ده، نو ځکه داؤد **﴿۳﴾** استغفار اوکړو.

(۳) دریمه توجیه دحضرت شبیر احمد عثمانی **رحمته الله علیه** ده، هغه فرمائی چې ځمابه نیزاصلي خبره هغه ده چې دآبن عباس **رضی الله عنه** نه منقوله ده چې دا امتحان په داؤد **﴿۳﴾** دیوشان اعجاب په بناء راغلې وؤ، هغه داچې داؤد **﴿۳﴾** دخپل کورنظام داسې جوړکړې وؤ چې شپه ورځ به خامخا دده داهل بیت نه یو جماعت دالله **﴿۳﴾** په ذکرکښ مشغول وؤ. یوه ورځ ئی الله **﴿۳﴾** ته عرض اوکړو چې په شپه ورځ کښ داسې یو وخت نشته چې په هغې کښ ځماکورستاد ذکر نه خالي وي، الله **﴿۳﴾** ته دغه خبره خوښه نه وه نو ورته ئی او فرمائیل چې داهرڅه ځمابه توفیق سره کیږي که ځما مقرر سره نه وي نو دا ستادوس خبره نده اوڅه به یوه ورځ خامخاستانه داتوفیق سلب کوم، نو کله چې دا واقع اوشوه نو پدغه وخت کښ داؤد **﴿۳﴾** په عبادت کښ مصروف وؤ، عبادت ئی پریخودلواوپه فیصلې کښ مشغوله شو، نو چې کله فارغ شونوپوه شو چې داراته عتاب وؤ، نو پخپل اعجاب ئی استغفار اوکړو: **اخرج هذا الاثر الحاكم في المستدرک وقال صحيح الاسناد، وقرءه الذهبي في التلخیص.**

(۴) څلورمه توجیه چې اکثر مفسرینو اختیار کړې ده او حضرت شیخ غلام الله خان **رحمته الله علیه** ورله هم ترجیح ورکړې ده دا ده: چې دادوه کسان فرشتي وي او کومه مقدمه یی چې راوړې وه هغه نفس الامري نه وه بلکه یوه مفروضه وه، نو حضرت داؤد **﴿۳﴾** چې کله دمدعی دعوه واوریدله، نو جلدي ئی وکړه چې مدعی علیه ته ئی دصفائی اوجواب موقع ورنکړه او فیصله ئی اوکړه داؤد **﴿۳﴾** گمان داوؤ چې داخوانسانان دي، لیکن چې کله دده په مخکښ لارل اسمان ته اوختل، نو دې پوهه شو چې داپه مامتحان وؤ چې مانه پکښ خطا اوشوه نوبخنه ئی اوغوښته.

امردوم: هغه منکرته واقع چې په اسرائیلی او ضعیف اوبې سنده روایتونو کښ ذکر ده، د

هغهې خلاصه دا ده چې يو ورځ داؤد عليه السلام دخپل يو امتي ښځه اوليدله نوهغه ئى ډير خوښه شوه، دهغهې قابو کولو دپاره ئى دا تدبير جوړ کړو چې دهغهې ښځى خاوندى ئى جهاد ته اوليرو او دصف اول کسانو کښ ئى ورله نوم اوليکلو چې هغوى به د لښکر نه مخکښ وؤ او تابوت به ئى اوچت کړې وؤ. ادې تابوت ذکر په دويمې سپارى آخر کښ نير شوې دېانو هغه کس په جهاد کښ شهيد شواو داؤد عليه السلام دهغه ښځى سره نکاح اوکړو.

داواقعې بى سنده اوضعيف کيدلو سره سره دانبياؤ شان او عصمت سره هم منافي ده. حافظ ابن کثير رحمه الله دې متعلق ليکلى دى: وقد ذکر المفسرون ههناقصه اکثرها ماخوذ من الاسرائيليات ولم يثبت فيها عن المعصوم حديثٌ يجب اتباعه.

دغه شان ابو حيان رحمه الله هم ورنه اعراض کړيدې، امام رازي رحمه الله ورباندې په تفسير کبير کښې په لسو (۱۰) وجوهو سره رد کړيدې، دحضرت علي عليه السلام منقول دي چې کوم سړي دداؤد عليه السلام باره کښ دغه واقعه بيانوي څه به ئى (۱۴۰) درې وهم، چې دادېه انبياؤ باندې دبهتان سزاده.

﴿إِذْ تَسَوَّوْا﴾ تسور په ديوال راختلو ته وائى، (المحراب) نه مراد داؤد عليه السلام عبادت کمره ده. ﴿إِذْ دَخَلُوا﴾ بدل دې اذ تسوروا ته ﴿فَفَزِعَ مِثْمَ﴾ اوپريدو ځکه چې دپهریدارانو او چوکیدارانو موجودگى کښ دا کسان څنگه راغلو، اوبيانې سمه لار پريخودله او په ديوال راواړيدو، داسې نه چې په غلطه اراده راغلى وى ﴿خَصْمَان﴾ خبر دې دمبتدا محذوف اي نحن خصمان 'خصمان' په معنى د طاقتان متخاصمان سره دې، يعنى دوه ډلې دى مراد چې يوبل سره ئى تنازع راغلې وه، دوه سړي نه دى مراد، ددې توجيه تائيد په قصه کښ مذکور ضماير دجمعو سره کيږي، لکه: تسوروا، دخلا، بى بعضنا على بعض، او ياترينه مراد دوه کسان دى، او دې تائيد په ان هذا اخي سره کيږي، ﴿وَلَا تُقْلِقُوا﴾ شطط نه ماخوځ دې حدنه تجاوز ته وئيلى کيږي، يعنى ظلم مه کوه. ﴿سَوَاءٌ أَلْصَقْتَ﴾ مراد ترينه عدل او انصاف دې.

﴿إِنْ هَذَا أَخِي﴾ دمستلى او قضيهې بيان دې، 'اخي' نه مراد يا دينى ورور دې، او ياترينه ملگري او کاروبار کښ شريک مراد دې ﴿تَجِدْ﴾ گډې ته وائى او مراد ترينه هم گډه ده ﴿أَكْثَلِيَّاتِ﴾ اجملياتي کفالتي يعنى داهم ماته حواله کړه. ﴿وَعَزَّزْ لِي الْخِطَابَ﴾ يعنى کله چې څه دور کولو نه انکار او کره

نو دې بيا ماته سختې خبرې کوي او دهمکئ را کوي اي: اظهر في الكلام عزة وتطاولا. (التحرير و التتوير) يا عَزَّ: پمعنی دغلبې سره دې، یعنی که څه ورسره خبروتروته کينم، نو دې ځماته فصیح دې خپله خبره مضبوط انداز کښ پيش کړي نو خلک دده په حق کښ فيصله او کړي

﴿قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ﴾ دا د داؤد ﷺ فيصله ده، د حضرت تهانوی او عثمانی ﷺ راي مطابق دا فيصله ئي دا قضاء اصولو مطابق کړې وه ددې کښې څه خطا نه وه بلکه خطا بله وه چې تفصيل ئې مخکښې تير شو او حضرت شيخ ﷺ راي مطابق دا فيصله د قضا اصولو مطابق نه وه، ځکه چې کله ورته مدعی خپله قصه بيان کړه او خپلې بې وسۍ اظهار او کړو نو دې ډير خفه شو او د مدعی نه ئي په خبره گواه طلب کولو يا مدعی عليه باندې يمين (قسم) پيش کولو طرف ته ئې ذهن نه لاړ او فوراً ئي دافصله او کړه.

﴿يَسْأَلُ نَعَجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ﴾ (سؤال) مصدر دې او ضم معني لره متضمن دې ځکه چې ئي په صله کښ الى راغلې دې. اي بسؤال نعتک ضما الى نعجاجة يعنى خپلو گډو سره ستا گډه هم ځان ته کولو په وجه ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ يعنى اکثر شرکاء اگر چې ظلم کوى خو د صالحينو داشعار نه دې دې کښ هغوى ته ترغيث دې نيکئ طرف ته. ﴿وَلَقِيلَ مَا هُمْ﴾ قليل خبر مقدم دې او هم مبتدا دې ما زانده ده دپاره د تاکيد. ﴿وَوُضِعَ دَاوُدُ﴾ ظن پمعنی ډيقين سره دې يعنى کله چې داؤد ﷺ دا فيصله او کړه نو فوراً پوهه شو چې داخو په ده يو امتحان وؤ او دې پکښ تيروتو. ﴿وَحَزَّ رَاجِعًا﴾ اي ساجدا رکوع نه مراد سجده ده، امام ابو حنيفه ﷺ دې آيت نه استدلال کوى چې رکوع د سجده تلاوت قائم گرځي، ځکه چې دلته د سجده نه تعبير په رکوع سره شوې دې،

﴿وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ﴾ دنيوى اجر ذکر دې، يعنى استغفار نه ورستو ورله الله ﷻ مزيد مقام و مرتبه او قربت نصيب کړو ﴿وَوُضِعَ مَقَامُهُ﴾ اخروي اجر ذکر دې، دیکښ اشاره ده دپته چې داؤد ﷺ باوجود د دينه چې يولوى بادشاه او عبادت گزار وؤ، خو ددې په وجه تکبر کښ نه وؤ مبتلا شوې معمولی غونډې کوتاهى باندې ئي الله ﷻ ته رجوع او کړه، نو الله ﷻ ورله ددې دنيوى واخروى دواړه بدلې ورکړې، په خلاف ددې کافرانو چې لوى لوى جرمونه کوي خو الله ﷻ ته رجوع نه کوى بلکه تکبر کوى، نو الله ﷻ ورله دنيا و آخرت دواړو برباد کړل.

يُنَادُوا إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ

ای داؤده بيشکه گرځولې مونږ ته خليفه په زمکه کښ نو فيصله کوه به مينځ دخلقو کښ به حق سره

وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَظْلُمُونَ

اومه کوه اتباع دخواشاتو کښ گمراه به کړي تا دلاري دالله نه بيشکه هغه خلل چې گمراه دي

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ يَوْمَ الْحِسَابِ ۝

دلاري دالله نه، دوي لره عذاب سخت دي پدې وجه چې هيره کړيده دوي ورځ دحساب

﴿يُنَادُوا﴾ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً ۖ داييان دي ﴿وَلَنْ لَّهُ عَذَابًا زَلِيلًا﴾ او ﴿خَلِيفَةً﴾ بمعنی ياقام

مقام ده يعني دانبياؤوسابقوچې قائم ووپه حق، دهغوئ قائمقام مو او گرځولې، او يا ﴿خَلِيفَةً﴾ بمعنی دحاکم او بادشاه سره دي يعني دزمکې حاکم مو گرځولې نې چې دخلقو مينځ کښ به فيصلې کوي. ﴿فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ﴾ دا دوه حکمونه دي چې په خلافت باندې متفرع دي يعني خلافت مو درکړنو اوس ددې حق دا دي چې: (۱) حق مطابق فيصله کوه، (۲) او په فيصله کولو کښ دنفس خواشاتو اتباع مه کوه، او مراد په امر اونهي سره دوام دي ځکه چې انبيا، د گناهونو نه معصوم وي ﴿فَتَجِدَكَ﴾ ځواب نهې دي. يعني کچرته دي يو حکم کښ هم دخواش نفس اتباع اوکړه، نو بيا به درته ټول شريعت قائم پاتې کيدل گران شي. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَظْلُمُونَ﴾ دي کښ اتباع نفس سبب بيانېږي چې هغه قيامت روځ او حساب کتاب هيرول دي.

فائده: دي آيت نه دوه خبرې ثابتېږي:

(۱) بوداچې خواش نفس اتباع سبب دگمراهي دي، انسان اگرچې صرف يو حکم کښ دنفس اومنی اودشريعت اونه منی خوداداسې بلا ده چې دي اثرات او جراثيم نوروا حکاماتو ته منتقل شي اودنورو احکاماتو بې وقعتي هم په زړه کښ او غورزېږي، چې هغې د وجهی نه پرې بيا عمل کول مشکل شي

(۲) دويم دا چې اتباع نفس بنيادی سبب دآخرت ورځ هيرول دي، کچرته يوسړې دآخرت ورځ مستحضر ساتي او حساب کتاب مراقبه کوي نو چرته به هم دنفس په دام ومکر کښ راگيرنشي

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا

اوندي پيدا ڪريدي مونڙه اسمان اوزمڪه اوهه جي به مينڃ ددي دواړو ڪش دي عبث. داگمان دڪافرانودي.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ۗ أَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا

نوهلاڪت دي هغه خلقو لره جي ڪفرئي ڪري دي، جي اوردې، آيا مونڙه ڳرو هغه ڪسان جي ايمان ئي راوڙي وي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ يُجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ۝

او ڪري ئي دي نيك عملونه، پشان دفساد (شرڪ) ڪون ڪويه زمڪه ڪش. آيا مونڙه ڳرو هغه پرهيزگاران پشان د فاجرانو

كِتَابٍ أَرْسَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَذَكِّرَ الَّذِينَ

«دقرآن يو ڪتاب دي، جي نازل ڪريدي مونڙه تاته برڪتون والادي، ڏپاره ددي جي دوي سوچ وڪري به آياتون ددي ڪش.

وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝

اودپاره دوي جي بهيحت قبول ڪري خاوندان د عقل

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا﴾ ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ۗ أَمْ يُجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ۝

زمڪه او آسمان اوداتول ڪائنات بيڪاره اويي مقصده ندي پيدا شري بلڪه دڪائناتو ذره د الله تعاليٰ وحدانيت اوقدرت ڪامله پاندي دليل دي، ﴿بَاطِلًا﴾ معني اومراد عبث اولوبي دي يعني عبث اويي حڪمه ئي ندي پيدا ڪري، ڪفوله تعالى: وما خلقتا السموات و الارض و ما بينهما لابين. ﴿ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ يعني ڪائناتوته بي مقصده وئيل گمان دڪافرانودي، خڪه جي پدي سره انڪاردي دمعا د اوجزاء نه اونفي دقدرة دالله تعاليٰ ده. ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ بهتخويف دي ڪافرانوته، جي داسي نظريه ساتلوبياندي دوي لره تباهي ده جي اوردجهنم ته به داخليري. ﴿وَيَنْ أَلْئَارِ﴾ من بيانيه دي يعني هغه هلاڪت جي اوردې او يامن ابتدائيه دي يعني هلاڪت دي ددوي ڏپاره داورنه

﴿أَمْ يُجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دازجردي اودليل دي به وقوع دقيامت يعني قيامت به خامخاراخي خڪه ڪچرته قيامت نوي نودي مطلب به داشي جي مؤمن او ڪافر، مفسد اورمقي يوشان

دې، اودا خو کيدی نشی بلکه دوی کښې خولوی فرق دې، نو ددې فرق ورځ هغه قیامت ده. چې مؤمن ته خپله بدله جنت میلاؤشی او کافره خپله بدله جهنم میلاؤشی. ام منقطعه دې په معنی د نبل او استفهام انکاری دې، «کَالْمُفْسِدِينَ» د فساد نه مراد کفر او شرک دې. چې د قانون د شریعت نه د بغاوت ارتکاب کوي چې ددې پوچه فساد فی الارض خور یې «أَمْرُ تَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَارِ» تاکید دې د ماقبل، یعنی داسی خو هر گز نشی کیدې ځکه چې بیاخوبه متقی او فاجر دواړه برابر شی، او دا دواړه چرته هم نشی برابر کیدې

«کَتَبَ أَرْزَاقَهُ» دا دلیل وحی دې، یعنی مونږ دینی و دنیوی برکاتو حامل کتاب په تانا زل کړې دې، او ددې مقصد دادې چې دوی ددې په آیاتونو باندې غور او کړی چې پکښې څه واضح او مدلل انداز کښ د توحید مسئلې بیان دې او نصیحت حاصل کړی چې الله ﷻ نه ماسوا، نه څوک معبود شته، اونه شفیع قهری «کَتَبَ» خبر د مبتدا محذوف دې ای هذا کتاب، تنوین د تعظیم لپاره دې، او «أَرْزَاقَهُ» صفت دې د «کَتَبَ» خبر ثاني دې یا صفت ثاني دې، معنی ئې کثیر المنافع الدينية و الدنیویة ده، به قول والد محترم ﷺ چې حضرت شاه منصور بابا جی ﷺ به فرمائیل: مبارک قارنه، مبارک عامله، مبارک سامعه، «أَيَّدَبْرُوا» متعلق دې د «أَرْزَاقَهُ» سره، مقصد د نزول قرانی ذکر کړې چې ددې په آیاتونو کښ غور او کړې شي چې څنگه د توحید بیان کوي، نو ایمان پري راوړې شي او نصیحت ورنه واغستلې شي، حسن بصري ﷺ وائی: والله ماتدبره بحفظ حروفه واضاعة حدوده، حتی ان احدهم ليقول والله لقد قرأت القرآن كله، وقد اسقطه والله كله، مایری للقرآن علیه اثر فی خلق ولا عمل. یعنی قسم دې په الله ﷻ چه په قرآن کښ د اندبرنه دې چه حروف ئې صحیح او وئیلې شي او احکامات ئې ضائع کړې شي حتی چه یو کس وائی چه ماتول قرآن اولوستلو لیکن والله هغه ټول او غورخولو ځکه چه پده د قرآن هیڅ اثر نه ښکاری نه په صورت کښ اونه په سیرت کښ.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَمِلِ إِنَّهُ أَوَابٌ ۖ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ

اور د کړې وؤمونږ داذ ته سليمان، څه ښه بنده وؤدې، بيشکه دې د يروج کونکې وؤالله ﷻ ته، کله چې پيش کړې شوه ته

بِالْعَمِيِّ الطُّفُفِ الْحَيَّادِ ۝ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ

په وخت دبیگای کښن آسونه کړه عمده تیزرفتار، نواويل ده بيشکه زه محبت کوم محبت دآسونو سره.

عَنْ ذِكْرِ رَبِّي ۝ حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ۝ رُدُّوْهَا عَلَيَّ ۝ فَطَفِقَ

دپاره د ذکر دخپل رب، تردې چې پټ شواسونه په پرده کښن، واپس ئی کړئ دامانه، نو شروع ئی کړو

مَسْكَاً بِالسُّوَى وَالْأَعْنَاقِ ۝

لاس را کاپل په پنډه او په ستونو (آسونو)،

﴿وَوَهَبْنَا لِذَاوُدَ سُلَيْمَانَ ۖ هَذَا دُوم دليل نقلي دي په موضوع دسورة، چې سليمان ﷺ دجليل

القدر پيغمبرخوي وؤ پخپله جليل القدر وؤ خوپه ابتلاء کښن واقع شوې وؤ، دالله ﷻ نه ئی
بنسټه غوښتلي وه، په چاچيه ابتلاراشي نوهغه نه معبودوي نه شفيع قهري، مراد دهبه کولونه په
حيثت دنبی هبه کول دي ﴿يَنْتَمِ الْاَعْتِدُ﴾ بمخصوص بالمدح محذوف دي، چې هوږ دي، يعنې دي
ديرښه بنده وؤ الله ﷻ ته ډير رجوع کونکې وؤ.

﴿إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ﴾ متعلق دي داذکر سره صيغه دمجهول دپاره د تفخيم ده يعنې دومره ډير

آسونه وؤ چې پيش کونکو تعداد ئی هم پوره نه وو معلوم ﴿بالعني﴾ ماسپڅين يا مازديگر نه
ترمانښام پورې وخت ته وائی. ﴿الْمُصِيفَتِ﴾ مئائب فاعل دي د عُرِض فعل اوجمع ده د الصافن، هغه
اس ته وائی چې ولاړوي نودرې واره خپې ئی مضبوطي اودره ولي وي او دخلورمې خپي
حافر (سوه) ئی سسته لږه ولي وي، دادعمده اس علامت وي (جلالين) او ﴿الْمَجْمَعِ﴾ جمع دجواد ده،
عمده اوتيز رفتار اس ته وائی، نومراده دي چې کله به دغه آسونه ولاړ وؤ نواطمينان سره به
ولاړ وؤ او چې رفتار به ئی کولونو تيز به تلل،

﴿فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ﴾ الخير ته مراد آسونه دي، په حديث کښن دي، الخيل معقوف

خواصيها الخير، اشكال: دلته مشهور اشكال دي چې احييت حب الخير معنی ده چې څه دآسونو
محبت سره محبت کوم، نو دمحبت سره محبت څنگه کيږي،

جواب: مفسرينو متعدد جوابونه کړي دي

(۱) چا وئیلی دی چې احییت په معنی د اردت سره دې.

(۲) چا وئیلی دی چې په معنی د اثرت سره دې

(۳) او چا وئیلی دی چې حب الخیر مفعول مطلق تشبیهی دې

(۴) خوراج قول دادې چې احییت خپله معنی کښ دې او حب الخیر مفعول به دې او ذکر

د حب دپاره د تاکید دې یعنی د خیر محبت سره محبت کوم. نو خبر سره خو به خود کوم (الکثر

الهمین)

د دې آیت کریمه دوه تفسیرونه شويدي: یو تفسیر د ادې چې حضرت سلیمان ؑ د جهاد

دپاره ډیر شې آسونه ساتلی وو، او وختا فوقتا به ئی دهغوئ معانته کوله. یوه ورځ ماذیگر د

اسونه معانتې دپاره پیش کړې شول نو سلیمان ؑ ورله منډې وړ کړې هغې آسونو ډیر ښه او

تیزه منډه او هله، او دورې ئی اوچتې کړې حتی چې هغه دورو کښ پټ شول حضرت سلیمان

ؑ چې دا اولیدل نو ډیر خوشحاله شواو اوئې فرمائیل چې دې آسونه سره زما مینه محبت

دنیا دپاره نه دې بلکه د الله ﷻ رضا دپاره دې اوجهاد او اعلاء کلمه الله دپاره مې ساتلی

دې، بیانې هغه آسونه واپس را اوغوختلو او د مینې نه ئی دهغوئ په پندواو ستونو لاس وهل

شروع کړو. دې تفسیر مطابق "عن" په "من" ذکر رږې کښ پمعنی دلام اجلیه سره دې ای لاجل اعلاء

ذکر رږې، یعنی څه ددې آسونو سره محبت دپاره د اعلاء کلمه الله کوم یعنی جهاد لپاره مې ساتلی

دي. نو دې تفسیر ښه باندی د "حَقُّ تَوَازُنٍ" ضمیر آسونوته راجع دې، حجاب نه مراد گردې

او دورې دي، "تَسْتَحِبُّ" مفعول مطلق دې ای یسح مستحِبُّ، بِالْشَّوْقِ وَالْأَعْنَاقِ یعنی سلیمان ؑ

دهغوئ ستونواو پندو دوری او گردونه لری کول شروع کړه.

دویم تفسیر د ادې چې یوه ورځ ماذیگر سلیمان ؑ د آسونو معانته کوله او په دیکښ دومره

مشغوله شو چې نور ترینه ډوب شو او دده نه ماذیگر مونځ اونور ذکر اذکار پاتې

شو، نو سلیمان ؑ ډیر افسوس او کړو، چې د آسونو محبت د وجهې نه ځما ماذیگر مونځ

او اذکار پاتې شول، نو هغه ټول آسونه را اوغوختل او قربانی ئی کړل او دې توجیه مطابق "عن"

په "من" ذکر رږې کښ خپله معنی کښ دې، او "احییت" فعل په صله کښ اگر چې "من" نه راځي خو

دلته دا معنی د عوض او بدل ته متضمن دې نو ځکه "من" راغلي دي ای عوضا من ذکر رږې او

ذکر نه مراد مونځ اونور اذکار و وظائف دی او ضمیر په «حق» توراته کسې راجع دی. نور نه یعني تردې چه نور ډوب شو. دنور ذکر اگر چه صراحته دې لیکن ضمیده مانعې نه معلومېږي، «زُدوفا» ضمیر اسونوته راجع دې. یعني داسونه ماته رولې. سونه چې ورته راوستل شول نو ذبح کول ئې شروع کړو «مَشَا بِالْثَوْبِ» مسح کده ده دذبح نه. یعني بول ئې ذبح کړو او قرباني ئې ورته اوکړه. اوداسونو قرباني ددوئې نه سریع کس جانزود. نو ددې قرباني بدله کس ورته الله ﷻ هواسخړه کړه. چې ورستو آیاتونو کس ذکر دې

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ

او خامخا په تحقیق سره امتحان وکړو مونږ په سلیمان ﷺ باندې او او غور زولو مونږ په کرسې دده باندې جسد یعني

اَنَابَ هَعَالَ . رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مَلَكًا لَا يَنْهَنِي لِأَحَدٍ

رجوع وکړه الله ﷻ ته، او بل هغه اې ربه زما بښنه وکړه ماته او را کړه ماته داسې پادشاهي چې نه وي مناسب هیچ جالره

مَنْ بَعِثَ إِنْكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ هَفَسَعَرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِه رَحَاءَ

دورستو زمانه، بیشکه هم ته ورکونکې ئې، نونابع کړه مونږ ده لره هوا چې حلیده به په حکم دده سره نرمه.

حَيْفَ أَصَابَ ه وَالشَّيْطَانُ كُلُّ بَنَاءٍ وَغَوَاصٍ ه

کوم خوا ته به چې ده اراده وه، او تابع کړل مونږ دده، شیطانان پیران هر یو جوړه ونکې مستري او غوږې وهونکې وؤ.

وَأَخْرَيْنَ مُقَرَّبَيْنَ فِي الْأَصْفَادِ ه هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ

اونو پیران تړلې شوي په زنځیرونو کس دامو ورته او وئیل دازمونږ کړه ده نواحسان کړه «ورکړه ئې یانی ساتنه ورکړه»

بِغَيْرِ حِسَابٍ هَوَانٌ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْزِلَىٰ وَحُسنَ مَا ي ه

بغیر حساب نه، او بیشکه ده لره زمونږ سره خافت نزدیک دې اوځانسته ځای درلودی

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ ه باندې دابتلا ذکر دې. چې سلیمان ﷺ خومره لوی

پیغمبر وؤ او خومره لویه پادشاهی وه ورسره، دهغې نه باوجود په هغه ابتلا او ازماش

راغلې. نو هغه الله ﷻ ته رجوع اوکړه، نو کله چې دومره عظیم انسان پیغمبر او پادشاه الله

﴿٤﴾ ته محتاج دي او شفيع قهری نشی کیدی نو نور څوک په طریق اولی نشی کیدی
 دا ابتلاء دغه وه؟ مستند روایاتو کښ ددې هیڅ وضاحت نشته. د مفسر وظیفه هم داده
 چې قرآن کوم واقعات مبهم ذکر کړی دی هغه مبهم پریږدی او دکومو واقعاتو تفصیل بیان
 کړې دي هغې وضاحت او کړی، لهداتولونه غوره خبره داده چې دا واقعه خپل ابهام باندې
 پریخودلې شی، البته ځنې مفسرینو ددې تعیین کوشش کړې دي چې هغې کښ دوه اقوال
 قابل ذکر دي:

(۱) ځنو مفسرینو ددې مصداق هغه واقعه گرځولی ده چې بخاری ومسلم کښ راغلې ده
 چې سلیمان یو ځل قسم او کړو چې لا طوفن اللیلة علی سبعین امراء کلهن تاتي بفارس یجاهد فی سبیل
 الله (بخاري کتاب الانبیاء) یعني څه به نن شپه دخپلو ټولو بیبیانو سره صحبت کوم او دهغوئ نه چې
 اولاد پیدا شي هغوئ به ټول مجاهدین وي، دانی او وئیل لیکن انشاء الله ئی او نه وئیل. نو په
 هغه ټولو بیبیانو کښ د یوې نه ماسوی یوه هم نشوه حامله، او دهغې یوې نه چې بجې
 اوشونو هغه هم ناقص الخلق و، وینزي ئی راوړاوده ته ئی په تخت واچولو. د ﴿جَسَدًا﴾ نه
 دغه جسد مراد دي، او ﴿وَأَلْقَيْنَا﴾ معنی د وینزي کیخودل دي په تخت باندې، په حدیث کښ دي
 که چرته ئی انشاء الله ویلې وي نو بجې به ئی پیدا شوي وو ټول به مجاهدین وو.

(۲) امام رازی رحمه الله فرمائی چې په آیت کښ ابتلاء نه مراد دهغه بدن په ابتلا کښ اچول
 دي چې دومره بیمار شو چې د بدن نه ئی صرف یو جسه جوړه شوه، په تخت به چې ناست
 و نو یو بې روحه جسه به معلومیده، د ﴿ثُمَّ أَنَابَ﴾ معنی داده چې صحت ورته میلاؤ شو.

بعض مفسرینو دي ابتلاء په تعیین کښ د سلیمان عليه السلام د گوتې او یو جنی واقعه ذکر کړیده
 چې سلیمان عليه السلام بادشاهی دهغه په گوتې کښ منحصر وه، یوه روځ د جني په لاس ورغله نو
 هغه په سلطنت باندې قبضه او کړه او بیا دي واقعي په ضمن کښ هغه خبرې لیکلې دي چې
 قلم دهغې ذکر کولو نه عاجز دي، ددې واقعي هیڅ حقیقت نشته، بلکه دا دیهود وافترا او وضع
 ده، دوی د حضرت سلیمان عليه السلام اوداود عليه السلام د نبوت قائله نه وو. نو دهغوئ د بدن نامی دپاره ئی
 د ځان نه داسې واقعات جوړول چې دي سره دهغوئ نبوت مشکوک شی قاتلهم الله.

﴿قَالَ رَبِّ آفَظِلِّي﴾ استغفار نه مقصود دخپلي عاجزی او دخشوع اظهار دي، د ادلیل ندي
 پدې چې د سلیمان عليه السلام نه څه گناه شوي وه، ځکه چې د استغفار لپاره تقدم د ذنب ضروري

ندي، «وَقَبَّ لِي مُلْكًا» بادشاهت غوښتلو مقصدنی ددين حفاظت او اعلا. کلمه الله ووصف طلب د اقتدار نه وو، «لَا يَنْتَبِي لِأَعْوَيْنَ بَقْدِي» بندي په معنی د غېري دي. کتوله تعالى: فمن يهديه من بعد الله، ای غیر الله، مراد د سلیمان ﷺ پدې خصوصیت سره طلب د حکومت دي بطور معجزه په نبوت باندې نه بخل په حکومت باندې (خطیب شریینی). «إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ» علت دي د ماقبل. «فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ» د هوا مسخر کیدلو بیان په سورة سبا کښ تیر شوي دي. «رُحَاءَهُ» د رخواوة نه دي نرمی ته وائی یعنی دا هوا به په نرمی سره چلیده. په دي دا اشکال کیږي چې سورت الانبیاء کښ د دي هوا وصف «عاصفة» راغلې دي او عاصفة تیزې هوا ته وائی فوجواب دادې ۱۰ چې د رخواوة او عصف کښ هیڅ تضاد نشته (رُحَاءَهُ) نرم چلیدو ته وائی چې طوفانی کیفیت او دهچکې پکښ نه وی برابره خبره ده هواکه تیزه وی اویارو وی او عاصفة صرف تیز تلونکی ته وائی، نو د دي هوا دوه وصفه بیان شو، یو دا چې دا عاصفة ده تیزه به تله چې غډوهار شهر ورواها شهر چې سحر به روانه شوه نو یو میاشتې مسافت به ئی د زوال نه مخکښ مخکښ پور هکړو. او چې ماښام به روانه شونو غروب نه مخکښ به ئی د یو میاشت مسافت طې کړو. دویم صفت ئی دا وو چې رخواوة نو پکښ د تیز رفتاری باوجود سفر ئی آرام ده وو عرش او تخت به ورسره دهچکې نه خوړلې، (۲) یا عاصفة معنی سخته هوا ده، خو عاصفة ورته د ذات په اعتبار سره وئیلی شوی دی، او رُحَاءَهُ یعنی نرمه ورته په اعتبار د سلیمان ﷺ سره وئیلی شوی دی، یعنی دا ډیره سخته او سرکشه هوا وه، خو مؤنر د سلیمان ﷺ منقاد کړې وه. «حَيْثُ أَصَابَ» ای حیث اراد.

«وَالشَّيْطَانِ» عطف دي په «الرِّيحِ» باندې، مراد ورته جنات دي چې دده حکم تابع وو «وَكُلُّ بَنَاءٍ» بدل دي د «وَالشَّيْطَانِ» نه یعنی هریو پکښ معمار او مستري وو چې ابادئ به ئی ورله کولې لکه تفصیل ئی سورة سبا کښ تیر دي، «وَعَوَّاسٌ» یعنی دریاب کښ غوږي وهونکي وو د سلیمان ﷺ لپاره به ئی د دریاب نه ملغلرې رااوباسلې، سلیمان ﷺ اول هغه کس دي چې د دریاب نه ورله ملغلرې رااوباسلې شوي وي (قرطبي).

«وَالْآخِرِينَ مُفْرَقِينَ فِي الْأَصْفَادِ» اصفا د جمع د صفا ده، زنجیر ته وائی، یعنی بعضې سرکشه او

کافران جنات به ئی په زنجیرونو کښ تړلي وو چې دکفر اوسرکشی بوجه وراني اونکړی. همدار غطاؤنا به قلنا ورته مخکښ مقدردې اواشاره ماقبل انعاماتونه ده. یعنی لویه بادشاهي اومالداري مونږدې کړیده نوچې چاته دي خوښه وي ورکوه اوچاته دي نه وي خوښه مه ورکوه. څه حساب اوتپوس درسره نشته دي، نه آخره کښ نه دنیا کښ، بعض والی اشاره تسخیردجناتوده اود هَمَامَتْنِ اَوْ اَمْسِكْ هِنَه مراددادي چې ازادول دهغوئ دقیدنه اویاقید کښ ساتل ستاخوښه ده، ستانه څوک دتپوس کولووالانشته (روح).

﴿وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ﴾ یعنې سره دیادشاهي اومالداری نه ئی زمونږسره دنیا اخرت کښ مقام دي، اشاره ده دپته چې دده بادشاهي اومالداري دده لپاره مضرنه وه اونه ئی ورله په مقام مرتبه کښ څه کمي راوسته اونه ئی په غرور تکبر کښې اچولې وو، په خلاف ددې کافرانو. چې معمولی غوندې سرداری دوی تکبر اوعناد کښ مبتلا کړل. او دنیا اوآخرت دواړه ئی خپل تباہ کړل.

وَاذْكُرْ عَبْدًا مِّنْ أَوْلِيَاءِ ۖ إِذْ تَكَذَّبَ رَبَّهُ ۖ إِنَّ مَسِيئَ الشَّيْطَانِ بُغْضٌ

اویادکړه بنده زمونږایوب (ع)، کله چې ده اوازوکړوب خپل ته چې بیشکه رارسولې دې ماته شیطان تکلیف

وَعَذَابٍ ۖ أَزْكَىٰ بِرَبِّكَ هَلَّا مُغْتَسِلٌ تَارِدٌ وَهَرَابٌ ۝

اودرد، (زمونږپورته اونیل چې اووه په خپلې خېې (زمکه) اوبه په دلابلو یغې او د ځکلو .

وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِمْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرًا لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۝

اورکړو مونږه ده ته اهل دده، اوپشان دهغوئ هم ورسره نور، په مهرباني خپلې سره. اولپاره دتصحیح دځاونداندعقل

وَحُذِّ بِرَبِّكَ هَيْعًا فَاطْرِبْ لَهُ وَلَا تَحْتَفِ ۖ إِنَّا وَجَدْنَاهُ

اواونیسه په لاس خپل کښ قوده دڅوخواووه په هغې (بي بي خپله) اوقسم مه ماته، بیشکه مونږه موندلې وو دې

صَابِرًا ۖ نِعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ۝

صبرکونکې ، څه ښه بنده ووږدې، بیشکه دې بیررجوع کونکې ووالله (ع)،

«وَأَذْكُرْ عَبْدًا أَتُوبَ» ۱۰ دادریم نقلی لیل دې په توحید او په نفی د شفیع قهرې چې ایوب علیه السلام یېغمبر وو چې کله تکلیف کښ واقع شو اللَّهُ تَعَالَى ته ئی سوال اوکړو. اوڅوک چې بل چاته سوال کوي هغه شفیع قهرې نشي جوړیدلې «أَنْتَ مُنْتَقَى الشَّيْطَانِ» ۱۱ شیطان ته په نسبت کولو کښ د مفسرینو مختلف اقوال دي:

۱. بعض فرمائی چې دایوب علیه السلام د بيمارۍ په دوران کښ شیطان یوځل دده بي بي ته په شکل د یو حکیم کښ متشکل شو، بي بي ورنه د علاج درخواست اوکړو. نو شیطان ورته اووئیل چې زه ئی علاج کوم خو په دې شرط چې کله ورته شفا، میلاؤشي نو ته به دغیر الله په نوم باندې قرباني کوي، نو چونکه دا دخپل خاوند په بيمارۍ باندې دیر غمژنه وه نو په زړه کښ ئی دې خبرې ته میلان پیدا شو، راغله او حضرت ایوب علیه السلام ته ئی ددې ذکر اوکړو نو هغه فوراً پوه شو چې دا شیطان وؤیدې خبره ورته دیر تکلیف اور سیدلو دیر په عاجزۍ سره ئی اللَّهُ تَعَالَى ته سوال اوکړو چې یار به ځما د طویل مرض پوچه اوس شیطان هم مونږ ته د شرک دعوت راکوي، یار به شیطان ماته په دې خبره تکلیف رسولې دي، اوته ارحم الراحمین ذات ئی په مارحم اوکړه.

۲. بعض حضرات وائی چې د بيمارۍ په حالت کښ به ورته شیطان قسمه قسم وسوسي اچولي په هغې سره ده ته دیر تکلیف رسیدلو نو ددغه تکلیف نسبت ئی شیطان ته اوکړو ۳. راجع قول دادې چې دي نسبت کښ ئی اللَّهُ تَعَالَى د ادب رعایت ئی ساتلې دې ځکه ادب دادې چې د تکلیف او شر نسبت اللَّهُ تَعَالَى ته اونه شي، کفوله تعالی: وَمَا أَنتَ بِأَلَا شَيْطَانٌ (کهف) په حدیث کښ دي: وَالْخَبْرُ بِدِيكَ وَالشَّرُّ لَيْسَ الْبِكْ.

«يُنْصَرُ» ۱۲ مشقت او تکلیف ته وئیلې کیږی او اکثر هغه تکلیف د پاره استعمالیږی چې سترتیا د وجهې نه انسان ته لاحق شوې وی «وَعَذَابٌ» ۱۳ عذاب نه مراد درد او الم دې یعنی ای زړه! څه ئې سترې واچولم او اوئی دردولم، یو قول دادې چې د نصب نه بدني مرضونه او تکلیفونه مراد دي، او «عَذَابٌ» نه مالي تکلیفونه او د اولاد تکلیفونه،

«أَتَكْفُرُ بِرَبِّكَ» ۱۴ قلناله ورنه مخکښ مقدر دې، رکض پونده وهلوته وائی، یعنی دعائی قبوله شوه د علاج د پاره مو ورته حکم اوکړو چې خپله خپه ځمکې ته راپریکده، نو ایوب علیه السلام په پونده باندې ځمکه او وهله نو د یخاوبو چینه پیدا شوه اللَّهُ تَعَالَى ورته حکم اوکړو چې

پدېکنښې اولامبه او اوبه ترينه هم اوڅکه، نو لامبلو سره ئې د بدن ظاهري بيماريانې ختم شوې او اوبه څکلو سره ئې د بدن اندروني بيماري ختم شوې ﴿هَذَا مُغْتَسَلٌ بَدِينَهُ مَخْکِبٌ هُمْ قُلْتُ﴾ مقدر دې، او داداسم مفعول صيغه ده، اي مايفتسل به يعني د غسل اوبه دې ﴿تَرَابٌ﴾ داهم اسم مفعول په معنى کښ دې اي مشروب يعنى دادغسل ځائ دې اودڅکلو اوبه، د ظاهر د قرآن نه دامعلومېږي چې داچينه يوه وه چې ايوب عليه السلام ورته غسل هم اوکړواو اوبه ئې ترينه هم اوڅکلې، بعض وائى چې دادوه چيني وي يوي نه ئې غسل اوکړولې نه ئې اوبه اوڅکلې. ﴿وَوَعَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ﴾ د ابل انعام دې، چې کوم اولادئ مړه شوي وو نو الله تعالى ورته دوباره هغه راژوندي کړل او هغو هومره ئې ورته نورهم ورکړل نو دا هغه معجزه وه. اوځنى مفسرين وائى چې اولاد ئې وفات شوې نه وو. بلکه دده نه لرې تختيدلى وو خواره شوى وو نو الله تعالى ورله هغه دوباره راوستل ﴿وَوَيْلَهُمْ بَعَثَهُمْ﴾ يعني دې نه علاوه نوردغه اومره اولادئ هم ورته ورکړل دوه چنده شول، ﴿رَحْمَةً مِنَّا﴾ مفعول له دې د ﴿وَمِنَّا﴾ فعل، يعنى دا صحت ورکول، اولاد ورله واپس راوستل اونسلم کښ ورله برکت اچول د زمونږ خصوصى اولويه مهرباني وه، په ايوب عليه السلام، يعني دده د صبر او اخلاص په وجه اوزمونږ طرف نه ورباندې مهرباني پوجه دغه ورکړې شول، ﴿وَذَكَّرْنَا لَهُمُ الْآلِهَ﴾ دا عطف دې په ﴿رَحْمَةً مِنَّا﴾ يعني دپاره د نصيحت د عقلمندو، اونصيحت دادې چې حالات اوتکليفات څنگه په انبياؤ راتلې شى نو دهغه شان په عامو خلقو هم راتلې شى نو په دې بې صبري نه ده پکار، بلکه هر حالت کښ د الله تعالى شکر کول پکار دى، دويم داچې مصيبت او تکليف څومره لوى او اوگد وي خو هغې نه بعد بيا فراخى او خوشحالى راځي دايوب عليه السلام د مرض قصه پوره تفصيل سره په سورت الانبياء کښ تيره شوې ده.

﴿وَحُذِّبَتْكَ مِنْهَا﴾ دې کښ خپله ده د قسم پوره کولو چې ايوب عليه السلام قسم خوړلې وو چې څه به خپله بي بي (۱۰۰) درې وهم چې کله د مرض نه ښه شم، سبب د قسم کولونى ياداوو چې دده بي بي يوځل په راتلو کښ ناوخته کړونوده دغه قسم اوکړو، باشيطان چې ورته په کوم شرط علاج کولو هغې منلوته ميلان باندې ئې دا قسم اوکړولکه مخکښ تير شو، نو چونکه دابې گناه وه عقیده ئې د شرک نه وه خو صرف دا خبره ئې ايوب عليه السلام ته رارسولې وه، او بڼا په اول توجيه،

ڏيرن به خادمه وه په خدمت ڪنن ئي ڇه ڪوتاهي نه وه ڪري نوانده ﷺ دايوب ﷺ تحليل پاره دغه حيله ورته بيان ڪرڻ. نوايوب ﷺ سل ۱۰۰ ڏکي دسرگري ۾ بدل ڇه راو ڇسل او يو نزارئ او وهله، نودې حانث نه شو. بي بي ئي هم بچ نهوه .

«ضُفَّتَا ضُفَّتْ هَفْهَ خَانِكَه يَادُو خَوْقُودَه جِي سَل ۱۰۰ ڏکي پڪنن وي په شان دجارو .

وهو الحزمۃ الصغيرة من حشيش اور يمان اوقضبان (روح) «فَأَضْرَبَ يَدَهُ بِهْ ضَمِيرَ ضُفَّتْ تَه رَاجَع دِي

فانده: دَفَقهاؤ په مابين ڪنن دامستله مختلف في ه ده جي آيداحيله په ايوب ﷺ پوري

خاص وه او ڪه بل چاڊپاره هم ڊاڪيڊيشي؟ امام مالڪه ﷺ فرمائي جي داحيله صرف په

ايوب ﷺ پوري خاص وه بل چاڊپاره نهي ڪيدلې او ددې قول نسبت حضرت ابن عباس ﷺ او

مجاهد ﷺ ته هم شويدي، امام ابوحنيفه ﷺ او امام زفره ﷺ او امام شافعي ﷺ مذهب

دادې جي داحيله عامه ده هرچاته ئي حڪم شامل دې، باقي ذحيلي تعريف اواقسام او دهرې

يوي حڪم تفصيلاً حضرت والد محترم نور الله مرقدہ و بزد مضجعه په تفسير سورة اعراف

آيت (۱۲۳) جلد نمبر (۲) ڪنن ڪريدي هلته دې او ڪٽلې شي .

«إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا» يعني امتحانات موورباندي راوستل نوصبر ڪونڪي مو او موندلو،

هرچي ده دا خبره جي دحضرت ايوب ﷺ دمرض ڇه نوعيت وواو ڪوم مرض ورته لاحق شوي

وونو قرآن پاڪ او په احاديثو ڪنن ددې تفصيل نشته دې، صرف دومره قدري خبره ڪافي ده جي

دايو مرض وڃي په هغې سره ئي ابتلا شوي وه، ليڪن دامرض دومره حدته نه وورسيدلې جي

هغه باعث دنفرت او گرخي د خلقو پاره ڇڪه جي انبيا عليهم السلام دداسي قسمه مرضونونه

محفوظ دي ڪبيرو وغيره .

وَالَّذِي كُنَّا عَلَيْكُمْ إِبراهيمَ وَاسحقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَكْبَرِ

اوبادڪه بندگان زمونڊ ابراهيم ﷺ واسحاق ﷺ اويعقوب ﷺ جي خاوندان دقوة وڙبه طاعت ڪنن

وَالْأَكْبَارِ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذُكِّرَى النَّارِ ه وَآلَهُمْ

اودبصيرت وڙ. بيشڪه زمونڊ خالص ڪري وڙدوي په يو خصلت سره جي يادول د آخرت وڙ او بيشڪه دوي

عِنْدَنَا لَبَنٌ الْمُصْطَفَيْنِ الْاٰخِيَارِ ۝ وَاذْكُرْ اِسْمَاعِيْلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ

په نيز زمونږه خامخا دغوره كړې شوو پهرتو خلقونه وو . اويادكړه اسماعيل اواليسع او ذوالكفل

وَكُلٌّ مِّنَ الْاٰخِيَارِ ۝

اودا ټول دغوره خلقونه وو

﴿وَاذْكُرْ عِبْدَنَا اِيْمَانًا﴾ هدا څلورم دليل نقلي دې په توحيد، او پدې كښ اثبات د عباديت دې دانبياؤ، او دهغوئ صفات بيان دي چې د هريو صفت نه دامعلوميرې چې دوى شفيع قهري نه وو، ﴿اَوَّلِ الْاَيِّدِيْ﴾ هدا ټي اول صفت دې، ايدي جمع ديدده پمعنى د قوه، اى اولي القوه فى الطاعة والبصيرة فى الدين (روح) ﴿وَالْاَبْصَرِ﴾ هدا ټي دويم صفت دې، ابصار جمع د بصيرة پمعنى د بصيرة، نومعنى داده چې دوى خاوندان د قوه وو په طاعت د الله ﷻ كښ اودين كښ ورته بصيرة حاصل وو، بعض واى (ايدي) نه مراد نيك عملونه دي ذكر د سبب دې مراد ورته مسبب دې، يعنى دوى نيك عملونو والاؤ (روح، قرطبي).

﴿اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ﴾ هدا ټي دريم صفت دې چې د دوى ژوند مقصد صرف اوصرف آخرت جوړول اودهغې تياري وه، (اخلاصنام) اي جملنا هم خالصين لايعنى مونږ ځان دپاره خاص كړى وو، اونور خلقو باندې خورول امتياز وركړى وو. ﴿وَخَالِصُوْهُمْ﴾ هدا ټي د موصوف محذوف دپاره اي: بخصلة خالصة بآء سببيه ده او تنوين دپاره د تفخيم دې يعنى امتياز مو ورله وركړى وو ديو ډير لوى صفت دوجې نه، چې هغه په دوى كښ خصوصيت سره موجود وو په نسبت د عامو خلقو. ﴿وَنَحْنُ اَكْبَرُ﴾ هدا ټي بدل يا عطف بيان دې د خالصة نه يعنى هغه صفت دا آخرت يادول او دهغې تذكرې دى الدار بغير د صفت الاخرة نه راوړلو كښ اشاره دپته چې حقيقى دار آخرت دې دنيا فانى او مجازى دار دې

﴿وَاٰتَيْنَاهُمْ عِزًّا﴾ هدا بل وصف دانبياؤ بيانيرې چې دوى د الله ﷻ چنده او برگزيده بندگان وو. ﴿وَالْمُصْطَفَيْنِ﴾ جمع مذكر سالم صيغه ده، حالت جري كښ ده، اصل كښ "المصطفين" وو اوله نيا: متحركه وه ماقبل ټي مفتوح وو نو يا په الف سره بدل شوه، اوبيا جمع د ساكنينو راغله

نو الف مو او غورځو نو الْمُصْطَفَيْنَ شو ﴿الْأَخْيَارُ﴾ جمع د خَيْر [بشديد الباء] بروزن فَيُعْمَلُ ده. غوره او برگزیده ته ونيلې کيږي او يا جمع د خير اسم تفضيل ده داسم تفضيل جمع مکسر اگر چې فعال په وزن نه راځي خودلته تخفيفا راوړلې شوې ده لکه څنگه چې ئی مفرد تخفيفاً خبر راوړلې شوې دې په ځاني د اخير.

﴿وَأَذْكُرُ إِسْمَاعِيلَ﴾ د اپنځم دليل نقلي دې په توحيد باندې، چې دا انبياء هم الله ﷻ په نيز خواص وؤ د عبادت په وجه، ﴿وَالْيَسَعَ﴾ يسع د بني اسرائيلو د انبياؤ نه يونبي وؤ، الياس ﷻ نه ورستو ورته نبوت ميلاؤ شوې وؤ، يسع لفظ عجمي دې، لام پکېن زائدې، عجمي لفظ کېن هم لام راتللې شي لکه الاسکندرو غيره، بعض وائي عربي لفظ دې د وَسْعَ نه منقول دې (روح المعاني). ﴿وَذَا الْكَقِلِ﴾ حالات او وجه تسميه ددې پيغمبر په سورة انبياء آيت (۸۲) کېن تيره شويده.

هَذَا ذِكْرٌ ۚ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ۖ جَنَّاتٍ عَدْنٍ

دارامت حانات يونصيحته دي، او بيشکه دپاره دپرهيزگارانو خامخاښه ځاي دورتلودې چې جنتونه دي د هميشه اوسانۍ

مُقَفَّصَةً لَهُمُ الْأَكْبَابُ ۖ مُتَّكِنِينَ فِيهَا يُدْعَوْنَ بِفَاكِهَةٍ كَوْفَرَةٍ

پرانستلي شوي به وي دوي ته دروازې دهغې، تكيه وهونکې به وي په هغې کېن غواړي به دوي پدې کېن ميوې ډيري

وَقَرَابٍ ۖ هُوَ عِنْدَهُمْ قَوْرَتٌ الظَّرْفِ أَقْرَابٌ ۖ

اومشريات، اووي به دوي سره حوري په ناز کتونکې همزولې،

هَذَا مَا تَدْعُونَ لِيَوْمٍ ۖ هُوَ الْحِسَابُ ۖ إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ ۖ

دا هغه بدله ده چې وعده ئی کيږي تاسو سره د درکولو په ورځ د حساب، بيشکه دا خامخاروزق زمونږه دي، نيشته دي لره خلاصيدل

هَذَا ۚ وَإِنَّ لِلظَّالِمِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ۖ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ

دا مذکور د متقيانو دپاره وؤ او بيشکه د شرکودپاره يقيناً چې بدځاي دورتلودې، چې دوزخ دي، ورننوي به دوي هغې ته،

باصفت دې د «جَنَّتْ عَذْنُ» يعني داسې جنتونه چې دروازې به نې د جنتيانو دراتلو نه مخکېس کولای وي، ددوی د راتلونو انتظار به کوي. یا حال دې دمخدوف نه. اي بدخلوها مفتحة لم الابواب. مُتَّكِئِينَ فِيهَا» او «يَدْعُونَ فِيهَا» دواړه حالين دي دضمير د «لهم» نه ياد (متقين) نه

«وَعِنْدَهُمْ قَنْصِرُ الطَّرَفِ» يعني داسې حوري به ورته ورکولې شي چې د خاوندانو نه مساوی به بل چاته نه گوري، يادامطلب چې د ډير بښا ست پوځ به خاوندان دوی نه بغيريل چاته نه گوري، او يا دا چې ډير ده نازنه به سترگې پټه وي او کولای وي لکه سورة الصّفت کښ تفصیلاً تير دي. «أَتَرَابٍ» جمع د «تَرَبُّ» ده، همزولي ته وائی. يعني دا حوري به د يوبل همزولي هم وي او د خاوندانو همزولي به هم وي او دیکښ اشاره ده باهم مينه محبت ته. چې نه به ددوی خپله کښ څه بعض وحسدوی او نه به نې خاوند نه څه نفرت وي

«هَذَا مَا تَوْعَدُونَ» اشاره ماقبل نعمتونه ته ده. «لِيُؤْتِيَ الْحِسَابَ» لام په يوم الحساب کښ دپاره د توقيت دې اي في يوم الحساب يعني دا هغه نعمتونه دي چې قيامت په ورځ نې درکولو وعده تاسو سره کيرې. او يا لام اجليه دې، اي لاجل يوم الحساب. يعني دې نعمتونو وعده تاسو سره کيرې د قيامت په وجه، نسبت يوم الحساب ته مجازاً شويدې، ځکه چې وعده د طاعت او نيك اعمالو په وجه کيرې خو چونکه اظهار نې پدغه ورځ کيرې نو ځکه د ورځ علت او گرځولي شوه «روح». «إِنَّ هَذَا لَرِزْقًا» هذا کښ اشاره ده نعمتونو د جنت ده، يعني دا داسې رزق دې چې ددې څه انتها او ختميدل نشته کقوله تعالى: عطاء غير محذوف (مود: ۱۰۸)،

«هَذَا زَانٌ لِلطَّيْفِينَ» «هذا» دلته پمزرله د فصل دې، چې مابعد د ماقبل نه جدا کوی او د ما بعد اهميت احساس هم ورکوی، يعني دا خبره خوتيره شوه اوس دابله خبره راروانه ده، دې ته غوگ شه. «هنا» يا خبر دې د مبتدا محذوف دپاره، اي الامر هنا او يا مبتدا دې او خبر نې محذوف دې. اي هذا للمؤمنين او يا فاعل دې فعل محذوف اي مضى هذا او يا مفعول دې د فعل محذوف اي خذ هنا. «وَأَنَّهُ لِلطَّيْفِينَ» دوی لپاره ډير بدځای د ورتلو دې چې جهنم ته به داخليري، «جهنم» بدل دې د لشر مآب نه

«هَذَا فَلْيُقَاسُوا» هذا مبتدا ده او هم ورله خبر دې، او غسق عطف دې په خبر باندې

فلذوقوه جملبه معترضه ده. قدمت على الخبر لاجل المبادرة باهانتهم. يا هذا خبر دي مبتدا محذوف ده اي العذاب هذا ﴿كَيْفَ﴾ دَجْهَم كرمي اوبه چي جهنميان ني او حكي نو كولمي به ني بهر راوخي (اعاذنا الله). ﴿وَعَسَاقُ﴾ د دوزخيانو ويني زوي (پيپ) چي درخمونونه به ني بهري

﴿وَتَاخِرَ مِنْ شَكْلَيْهِ﴾ بمصرف دا عذاب ني نه دي. بلکه دي به شان به نورهم قسمه قسمه عذابونه دي ﴿اخر﴾ اي: وعذاب آخر لفظ ﴿اخر﴾ اگر چي مفرد دي خو معنا جمع دي معني به ني د جمع صيغې کوو. يعني نور عذابونه ﴿مِنْ شَكْلَيْهِ﴾ ضمير مجرور حيم او عساق نه راجع دي به تاويل د ماذکر سره او تشکيل په معني د مثل سره دي او مراد ورته مماثلت دي په شدت کيږ ﴿ازواج﴾ اي اصناف، قسمه قسمه يعني دهغه شان به ورته نورهم قسمه قسم سخت عذابونه ميلاويږي. اخر خبر دي د هدا مبتدا محذوف دپاره اويا مبتدا دي او خبر ني محذوف دي چي منه دي. من شکه ورله صفت اول او ازواج ورله صفت ثاني دي. يا اخر مبتدا دي او ازواج ورله خبر دي من شکه صفت دي دمبتدا.

﴿هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَصِمٌ مَعَكُمْ﴾ بدا خطاب دي د دارغو د جهم دگمراهانو متبوعينوسره. يعني فرشتې به د دوي اتباع راولي او ورته به اواني چي داهم ستاسودله ده چي اوس ني مونږ تاسو سره جهنم ته درغور خوؤ، يا دا متبوعينو قول دي چي کله دوي اويني چي د دوي اتباع فرشتو نيولي جهنم ته ني روان کړي وي نو يوبل ته به اواني چي دوي هم مونږ سره جهنم ته راځي مقتحم ده اقتحام نه دي، په زور داخلولو ته وائي ﴿لَا مَرْجَا يُمْ﴾ بددعاء ده يعني کله چي اتباع ني جهنم ته راشي نو دوي به ورته هر کلي نه وائي او نه به ورسره بخير راغلي کوي لکه څنگه چي دنيا کښ يوبل سره معامله وه، بلکه بدعاء به ورته شروع کړي، مرجا مفعول مطلق دي د فعل محذوف او يا مفعول به دي اي لا اتيتم مرجا ﴿اَنْتُمْ صَالُوا الْاَنْبَارَ﴾ جمله يا خبر ثاني دي د هدا اسم اشاره دپاره، نو معني به داسي چي دوي دي خدائي روک کړي دوي هم جهنم ته راځي، او يا داخان له مستقله جمله ده او تعليل دي د ﴿لَا مَرْجَا يُمْ﴾ يعني مرجانه ونيلو علت دادې چي مونږ او د دوي مينځ کښ امتياز نشته دي، دوي هم مونږ سره جهنم ته داخل شويدي، څنگه چي مونږ مستحق د عذاب يو دغه شان دوي هم دي، مونږ ته ورته څه فائده نشته.

﴿قَالُوا بَلْ أَنتَهُ دَا جَوَاب دې دَاتباعو، يعني اتباع به متبوعينوته اوواڼي چې ناسومونږته کوم بدر دواين ددې لائق تاسويښ، ﴿أَنْتُمْ قَدْ مَتُّمُوهُ لَنَا﴾ تعليل دې ده لَا مَرْحَبًا بِكُمْ يعني ستاسو د اطاعت پوجه نن مونږته هم عذاب راکولې کيږي نوپه تاسودې مرجبا نه وي. ضمير په ﴿قَدْ مَتُّمُوهُ﴾ کښ عذاب ته راجع دې، اونسبت دَعذاب ئي ورته ځکه اوکړوچې دوي ذريعه او سبب وؤ دَعذاب.

﴿قَالُوا رَبَّنَا﴾ ضمير اتباعوته راجع دې، يعني اتباع به اوواڼي چې اې ربه څوک چې زمونږ د عذاب ذريعه گرځيدلي ده نوهغه ته دوه چنده عذاب ورکړه، داپه شان ددې آيت دې رَبَّنَا مَوْلَاۃِ اٰوَلَدِنَا فَاٰهَم عَذَابًا ضَعْفًا مِّنَ النَّارِ (اعراف).

﴿وَقَالُوا مَا لَنَا﴾ يعني کفران به اوواڼي به طور تعجب او آفسوس، چې مونږه دنيا کښ کومو خلقو ته شريان ونييل اوسپک اودليل موگنږل هغه څه شو، ځکه کچرته واقعي هغه شريان وؤ اوسپک خلک وؤ نو هغوي خو ددې زيات مستحق وؤ دينه مراد دوي فقرا صحابه کرام دي ﴿اَتُخَذَتْهُمْ سِخْرِيًّا﴾ همزه د استفهام ده چې ددې په وجه همزه وصلي حذف شويده، په اصل کښ اَتُخَذْنَا هَمْ دې او دا کنايه ده دغلط موقف اختيارولونه، يعني آيا چې دوي پورې مو توقې مسخرې کولې او دوي مو حقير گنږل نو دا موقف زمونږ غلط وؤ اَتَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ اَلْأَبْصَارُ (ام) يا متصله دې، نومطلب دادې چې مونږ غلط شوي وؤ چې دوي موسپک او حقير گنږل اويا که واقعي دوي حقير وؤ او په جهنم کښ دي خو مونږ ته نه ښکاري يعني دې کښ صحيح خبره کمومه ده؟ يا اَم منقطع ده. اضراب دې دما قبل کلام نه چې نا، نا، زمونږ موقف او خبره بالکل صحيح وه، دوي دلته په جهنم کښ چرته دي خو مونږ ئي نه وينو [التحرير والتوير]

﴿إِنَّ ذَٰلِكَ﴾ يعني دامذکوره جگړه دجهنميانو خامخا واقع کيدونکي ده، ﴿فَخَاصِمُ أَهْلِ النَّارِ﴾ خبر دې د مبتدا محذوف اي هوخاصم، يابدل دې ورنه.

قُلْ إِنَّمَا آتَاكُمْ مِّنْهُ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝

نه اووايداي پيغمبره بيشکه څه يره ونکې يم اونشته هيڅ معبود مگر الله ﷻ چې يو دې، غالب دې .

رَبِّ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥٠﴾ قُلْ هُوَ نَبُّؤًا عَظِيمٌ ﴿٥١﴾

رب داسمانونو اود زمکې دې اودغې چې په مینځ ددې دواړو کښې دې. غالب دې، بخونکی دې. نه اوواښه داسو حد خبره لویه ده.

اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٥٢﴾ مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى اِذْ

تاسو دې نه مخ گرځونکې یې نشته مالره هیڅ علم دغې دنی چې عالم کښې ده کله

مُخْتَصِمُونَ ﴿٥٣﴾ اِنْ يُؤْتَى اِلَّا اَنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٤﴾

چې جگره کوله دوی په پیدائش د آدم کښې، نه کیږي وحي ماته مگر ددې وجهې چې یسکه یم زه یره ونکی ښکاره به

﴿قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ﴾ هډ دلائلو عقلیو، نقلیوونه ورستو صراحتاً دسورة ددعوي ذکر دې. چې

دسابقو دلائلونه ثابته شوه چې دالله ﷻ نه ماسوی بل څوک معبود نشته، تن تنهادې. په هرڅه غالب دې

﴿هُوَ نَبُّؤًا عَظِيمٌ﴾ هو ضمیر مضمون دتوحید اورسالت ته راجع دې، تکرار دې دماقبل امر.

لپاره دتاکید، یعنی څه چې تاسو ته دتوحید او دخپل رسالت خبرد کوم نودایولوی خبر دې اعراض اوبې توجهې ورنه نده پکار، یا ضمیر د هو قرآن ته راجع دې

﴿مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ﴾ دا په آخر کښې د آدم ﷺ تخلیق واقعه ذکر کیږي چې پدې کښې یو طرف

ته حسن اختتام دې اوبل طرف ته دلیل دې په رسالت د نبی ﷺ حسن اختتام داسې دې چې

په ابتدا کښې دکفارو ایمان نه راوړلو سبب الله ﷻ حسد او تکبر ذکر کړو (في عزة و شفاق) اوس

په آخر کښې د آدم ﷺ واقعي په ضمن کښې دابلیس تکبر او حسد ذکر دې، چې هغې په وجه الله

ﷻ مردود گرځولې دې، او دلیل په حقانیت درسالت نبی پاک ﷺ داسې دې چې دکوم عالم

بالا خبرې تاسو ته کوی نو نبی کریم ﷺ خو څه هلته موجود نه وو چې ورته پته وی، بلکه الله

ﷻ ورته وحی کوی ﴿بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى﴾ هډ د فرشتو مجلس مراد دې ﴿اِذْ مَخْتَصِمُونَ﴾ هډ اختصاص نه

مراد بحث اوسوال جواب دې دملانکو د الله ﷻ سره په وخت دتخلیق د آدم ﷺ، چې

ورستو آیتونو کښې ذکر دې، اودغه شان داواقعه په سورة البقره، الاحراف وغیره کښې تیره شویده.

﴿اِنْ يُؤْتَى اِلَّا بِمَعْنِي﴾ ددې واقعي اودغه شان دنورو خبرو وحي ماته ځکه کیږي چې څه

دالله ﷻ دطرف ښکاره رسول یم.

من (هـ) به مينځ کښ منافات نشته دې ځکه چې تخليق دادم ﷻ تدریجاً شويدي نو به بعضوځا، نو کښ ماده قریبه ذکر شويده او بعض ځایونو کښ ماده بعيده

﴿وَنَمَخْتُ فِيهِ مِنْ نُوحٍ﴾ د روح اضافت الله ﷻ ته یادوځه د شرافت د آدم ﷻ نه شويدي. یا چونکه روح صرف د الله ﷻ ملکیت دې نو د دې خصوصیت د وحي نه ئی الله ﷻ ته اضافت شويدي ﴿فَقْعُوا لَمْ سَجْدِينَ﴾ ای فاسقوا (روح) یعنی سجده کښ ورته پریوځئ ﴿إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ دا د جناتو حال دې، چې دوئ مطرود او شرلي شويدي او څوک چې مطرود وي نو هغه معبود او شفیع قهرې نشی جوړیدلې. ﴿وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ کان یا بمعنی د صاردې یا پخپله معنی دې او مطلب دادې چې په علم الهي کښ کافروؤ، لکه سورة بقره کښ تیردي

﴿أَنْ تَسْجُدَ﴾ د اقرینه ده پدې چې په سورة اعراف کښ لا زانده دې. ﴿لَمَّا خَلَقْتُ بَدَنِي﴾ دلته هم اضافت د وحي د شرافت د آدم ﷻ نه شويدي، ورنه د هرڅه خالق بذات خود الله ﷻ دې او پښدئ د متشابهاتو نه دې چې معنی حقیقي ئی نشي مراد کیدلې د متشابهاتو بیان د سورة آل عمران په شروع کښ شويدي ﴿أَسْتَكْبَرْتَ﴾ په اصل کښ اُستکبرت دې، همزه د استفهام په وجه همزه وصلې حذف شويده، استفهام د توییخ او عارور کولو لپاره دې، یعنی دلویئ استحقاق نه لرتوب او وجود ځان لوی گنړې. ﴿أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ﴾ یا که په واقع کښ لوی مقام او مرتبه درته حاصله ده چې ځکه آدم ﷻ ته سجده نه کوی

﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ﴾ یعنی حقیقت کښ څه لوی یم، ﴿خَلَقْتَنِي﴾ دا ئې دلیل دې چې بهتر یم ځکه چې څه د اور نه پیدا یم فاضل یم، مفضل ته ولي سجده او کړم

﴿قَالَ فَادْخُلْ مِنْهَا﴾ مضمیر یا جنت ته راجع دې اگر چې مخکښ ندې ذکر لیکن مضمون د کلام نه معلومېږي، یا جماعت د ملائکو ته راجع دې، ای من زمرة الملائكة المعززين (روح) یعنی د معززو ملائکو د جماعت نه خارج شه ته لعین مطرودئ، یا مضمیر اسمانو ته راجع دې.

﴿وَإِنْ عَلَيْكَ لَعْنَتِي﴾ په سورة حجر کښ (اللعة) ذکر دې په الف لام سره ځکه هغه عام دې او دلته خاص دې ځکه چې د لعنت اضافت الله ﷻ ته شويدي، اگر چې معنی اعتبار سره عموم راتللي شي، چې په جاباندې د الله ﷻ لعنت وي نو په هغه د هر چا لعنت وي (البحر المحیط).

﴿قَالَ فَبِعِزَّتِكَ إِذَا قَرِينَهُ دَهْ يَدِي فِي فِي سُوْرَةِ الْحَجْرِ كُنْتُ رَبِّ بَاغُوْتِي﴾ كُنْتُ بَا قَسْمِيه ده قسبيه: دآياتونوسره متعلق تفسير په سورة البقره، سورة الاعراف، سورة الحجركنن تفصيلا شويدي، نولهته دي اوكتلي شي.

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِنْ نَّبِيِّكَ﴾

اونيل الله تعالى، پس حق دي زما قسم وي، اوجق وايم زه، خامخابه دك كرم دوزخ ستانه اودهغه چانه چې اناغ نئ كړي وي د سنا

مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَكَا

به دوي كننې، د ټولو نه، ته اووايه اي پيغمبره نه غواړم څه ستاسونه پدي قرآن باندې څه اجرت مزدوري اونه يم څه

مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿

دخان نه جوړونكونه نه دي داقرآن مگر نصيحت دي دټولو خلقو دپاره، او خامخابه شي ساسو په خير دقرآن ورستو دلك وخت نه

﴿قَالَ فَالْحَقُّ﴾ دآقسم دي دالله ﷻ دطرفه شيطان ته ﴿فالْحَقُّ﴾ مبتدا دي، متضمن دي معني قسم لره. خبرئى محذوف دي چې قسمي دي اي لالحق قسمي ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ﴾ ئى جواب قسم دي، يعني خما قسم حق دي اورشتيادي چې څه به ستانه اوستاد متبعينونه جهنم دكوم. ﴿وَالْحَقُّ أَقُولُ﴾ دپاڼه مينځ دقسم اوجواب قسم كننن جمله معترضه ده لپاره دټاكيد ﴿وَالْحَقُّ﴾ منصوب دي په مابعد فعل سره چې ﴿أَقُولُ﴾ دي، ﴿مِنْكَ﴾ اي من جنسك، يعني دجنس دستانه چې ذريت ئى دي ﴿منهم﴾ مراد ذريت دآدم عليه السلام دي

﴿قُلْ﴾ دا خاتمه ده سورت ده چې ابتدا سره متعلق ده لكه څنگه چې ابتدا كننن دقرآن وصف بيان وو ﴿وَالْقُرْآنَ الَّذِي أَلْزَمْنَاهُ بِنَاوَسْ خَاتَمَهُ﴾ كننن هم ددي خبرې بيان دي، چې دا دالله ﷻ طرفه نصيحت دي، نه مادخان نه، جوړ كړيدي او نه پرې ستاسونه څه مفاداتو طلب گاريم چې اجرت درنه غواړم.

﴿مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ﴾ دا طريقه دتبليغ بيانپري اول دا چې څه ستاسو نه څه اجرت او معاوضه نه طلب كوم، نوداعى له هم پكارده چې هغه په تبليغ باندې اجرت نه طلب كوي ﴿عَلَيْهِ﴾ ضمير يا

قرآن ته راجع دی اوسا دعوت الی التوحید ته ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُكَلِّفِينَ﴾ دا دویمه طریقہ دتبلیغ چي
خه متکلفینونہ یم دتکلیف نہ ماخوڈدی. دداسي خیزدعوہ کول چي هغه په کتب نہ وي يعني
خه داسي خبرہ نہ ده چي دقرآن ماخان نہ جوړ کړي دي او الله ﷻ ته ئي منسوب کوم بلکه دا
کتاب د الله ﷻ دطرفه دي او نصیحت دي جهان والو دپاره

نوداعی له هم پکارده چي هغه دعوت کتب دتصنع اوتکلف نہ کار نہ اخلی بلکه سیدها
ساده انداز کتب دي خبره کوی

تکلف اوتصنع شرعاً مذموم دي. په صحیحینو کتب دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه
ارشاد منقول دي چي اي خلقو! څوک چي په تاسو کتب په یوه مسئله عالم وي نو هغه خودي
خلقوته بیانوي لیکن څوک چي دیوې مسئلې علم نه لري نو هغه دي والله اعلم او وائی ځکه چي
داهم علم دي، الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته حکم کړیدی چي دا او فرمایه ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُكَلِّفِينَ﴾

﴿وَلْتَعْلَمَنَّ رَبُّهُمُ بَعْدَ ذَلِكَ﴾ داز جراوتهدیددي منکرانو دقرآن ته. دضمیر قرآن ته راجع دي،
﴿رَبُّهُمُ﴾ نه مراد وعدي وعیدونه دي، ﴿بَعْدَ ذَلِكَ﴾ نه مراد وخت دمرگ دي یا قیامت. يعني
اوس خوئ نه منی خوچي کله درته مرگ راشي نوبیا به یقین او کړی چي قرآن مونږ ته رشتیا
وئيلي وو، خوبیا به دغه وخت ددي یقین هیڅ فائده نه وي.

رکوعاتها (۸)	سورة الزمر مكية	آياتها (۷۵)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيخده مهربان او ډير رحم کونکې دې شروع کوم		

ترقيها حسب التسلسل (۳۹) وحسب النزول (۵۹)

وجه تسميه: ئي داده چې دالفظ ددې سورة په آيت نمبر (۷۱) او (۷۳) کښ ذکر شويدې. **ربط اسمي:** ماقبل سورة سره ئي ربط اسمي دادې چې په ماقبل سورة کښ ددې بيان وشو چې څوک تاسو شفعا گنړئ نو هغه په ابتلاء اواز مانش کښ واقع شوي وؤ او څوک چې په ابتلاء کښ واقع شي نو هغه شفيع قهري نشي کيدې، اوس په دې سورة کښ ددې بيان دې چې څوک غير الله شفيع گنړي نو هغه به دلى دلى جهنم ته ځي او چې څوک غير الله شفيع قهري نه مني نو هغه به دلى دلى جنت ته ځي.

ربط معنوي: دادې چې په ماقبل سورتونو کښ نفي د شفيع قهري اوشوه نودې سورة کښ ددې بيان دي چې الله ﷻ نه ماسوا بل څوک معبود او شفيع قهري نشته دې نو: **فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ.**

د سورة د مضامينو اجمالي خلاصه: په اول کښ تمهيد مع الترغيب دي، درې ځله دعوى د سورة ذکر دي، بيا تفریع ده په دعوى باندې، او (۷) دلائل عقليه على سبيل الترقى ذکر کيږي، څلور (۴) ځله ثمره د دلائلو، شپږ (۶) دلائل وحي، يو دليل تقلي ضمناً، څلور زجرونه تقابل د مؤمنانو او کافرانو درې ځله، ترغيب الى الهجرت.

تفصيلي خلاصه: د سورة ذات سلاسل دي، په شپږو سلسلو باندې تقسيم دي.

اوله سلسله: د سورة د دعوي ذکر: دعوه د سورة درې ځله ذکر شويده، اول: **فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا**

لَهُ الدِّينَ آية (۲). **أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ** آية (۳)، دويم: **قُلِ اللَّهُ أَغْبَدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي**

آية (۱۴)، دريم: **قُلْ أَفْقَرُ لِلَّهِ تَارِقًا: أَغْبَدُ أَلَا لِمَا لَمْ يُولَدْ** آية (۲۴).

دويمه سلسله: او (۷) دلائل عقليه على سبيل الترقى: اول دليل عقلي: **خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ**

بِالْحَقِّ آيَةٌ ٥. دَوِيم دَلِيل عَقْلِي: خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ آيَةٌ ٦. دَوِيم دَلِيل عَقْلِي: أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ آيَةٌ ٢١. خُلُور دَلِيل عَقْلِي: وَأَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ آيَةٌ ٣٨. بِنَعْم دَلِيل عَقْلِي: اللَّهُ يَتَوَكَّى الْآنَفْسُ آيَةٌ ٤٢. شَبْر دَلِيل عَقْلِي: أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ آيَةٌ ٥٢. أَوُوم دَلِيل عَقْلِي: اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ آيَةٌ ٦٢.

دَرِيَمِه سلسله: شَبْر دلائل وحی: اول دليل: إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَةٌ دَوِيم دليل: قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ آيَةٌ ١٢. دَوِيم دليل: اللَّهُ تَزَلَّ أَحْسَنَ الْخَلْقِ آيَةٌ ٢٣. خُلُور دليل: إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ آيَةٌ ٤١. بِنَعْم دليل: وَأَتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ آيَةٌ ٥٥. شَبْر دَلِيل: وَلَقَدْ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ إِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ آيَةٌ ٢٥، ٢٦.

خُلُورِه سلسله: دَدَلاتلو خُلُور شمات: اوله نعره: ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ آيَةٌ ٦. دَاشمره دَاول دَوُودلائل عقليه و نه بعد ذكرده، دَوِيَمِه نعره: الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ آيَةٌ ٢٩. دَرِيَم دليل عقلي نه ورستو ذكرده، دَوِيَمِه نعره: قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ آيَةٌ ٣٨. خُلُورِه نعره: قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ: بِنَعْمِه نعره: سُبْحَنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا

يُنْفِرُونَ ﴿٦﴾

بِنَعْمِه سلسله دَز جراتو بيان:

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ آيَةٌ ٣، اول زجردي

وَإِذَا مَنِ الْإِنْسَانُ ضَرَّ آيَةٌ ٨، دَوِيم زجردي

أَمَّا اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ شُعَاعًا نَه تَر إِذَا هُمْ يَشْتَتِبُونَ آيَةٌ ٤٢، ٤٤، ٤٥. دَرِيَم زجردي

وَإِذَا مَنِ الْإِنْسَانُ ضَرَّ آيَةٌ ٩، خُلُور زجردي

شَبْرِه سلسله دَمُومنانو او كافرانو به مينخ گنن تقابل:

١. أَمَّنْ هُوَ قَبِيضٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ آيَةٌ ٩، ١٠. أَمَّنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ آيت ١٩

(۳) أَقَمْنَ شَرَحَ اللَّهِ صَدْرَهُ آيَة (۲۲)، (۴) أَقَمْنَ يَتَقَى بِوَجْهِهِ سَوْءَ الْعَذَابِ

(۵) صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا آيَة ۲۹

وَأَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةٌ په درميان کښ ترغيښ دي، هجرت ته

تمت خلاصة السورة اجمالاً وتفصيلاً

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ① إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ

نازلیدل د دې کتاب دي د الله ﷻ د طرفه چې غالب دي حکمتورنووالادي بيشکه مونږه نازل کړيدي تاته

الْكِتَابِ بِالْحَقِّ فَأَعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ

دا کتاب په حقه سره نو ته عبادت کوه د الله ﷻ په داسې حال کښ چې خالص کونکي ئي الله ﷻ لره

الَّذِينَ ② أَلَّا لِلَّهِ الَّذِينَ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ

خپل عبادت، واوړه! الله ﷻ لره دې صرف خالص عبادت. او هغه خلق چې نيولي ئي دي ماسوا د الله نه

أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ

نور خدايان (واټي) نه کوو مونږ عبادت د دوی مگر دې پاره چې نزدې کړي دوی مونږ الله ته

رُلْفَى ③ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ

په نزدې کولو سره، بيشکه الله تعالی به فيصله کوي په مينځ د دوی کښ په هغې کښ چې دوی په هغې کښ

يَخْتَلِفُونَ ④ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ⑤

اختلاف کوي، بيشکه الله ﷻ نه کوي هدايت هغه چاته چې هغه دروغ ژن وي دير ناشکروه وي

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ د اتمهید دې او ترغيښ دې اتباع د قرآن نه، ځکه چې اتباع د پاره دو صفته

ضروری وی (۱) یو قوت علمیه چې دې سره د انسان جسم تابع شی او د عبارت دې د اقتدار او

غلبې نه، (۲) دویم قوت علمیه چې دې سره انسان زړه او روح هم تابع او گرځي او دې مطلب

دادې چې متکلم ته د حالاتو پوره پوره اندازه وی. مخاطبینو استعداد او مزاج نه واقف وی. او دې نه بعد بیا خبره داسې انداز سره او کړې چې هغې کس ددې امور ورو رعایت نئ ساتلې وی. او داسې مضبوطه او مدلل او کړې چې په شکوک و شبهات سره پکېن هېڅ تزلزل او ضعف نه راځي، نو ﴿الْعَزِيزُ﴾ کس اقتدار او غلبی ته اشاره ده او ﴿الْحَكِيمُ﴾ کس قوت علمیه ته اشاره ده. دلته ورته اشاره په وصف حکمت سره اوشوه. اوځنې ځایونو کس ترینه تعبیر په "العلیم" سره شوې دې لکه سورت الغافر کس تنزیل الکتب من الله العزیز العلیم اوځنې ځایونو کس ورته الرحمن الرحیم سره اشاره شوې ده، لکه سورت حم السجده کس تنزیل من الرحمن الرحیم، نو حکمت، علم، رحمت دا ټول د الله ﷻ قوت علمیه مظاهر دی، خلاصه دا ده چې د قرآن د هغه بادشاه طرفه نازل دې چې غالب او حکیم ذات دې، نو ددې غالب او حکیم ذات د طرفه نازل کتاب او منی او ایمان پرې راوړئ.

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ بیا مبتدای، او خبرئ ﴿مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ دې اود ﴿الْكِتَابِ﴾ نه ټول قرآن مراد دې، یا خبر د مبتدا محذوف دې چې (هذا دې)، ای هذا المذكور تنزیل اود ﴿الْكِتَابِ﴾ نه داسوره مراد دې، او ﴿مِنْ اللَّهِ﴾ متعلق دې په ﴿تَنْزِيلِ﴾ پورې. والوجه الاول اوجه کما فی الکشاف (روح).

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ دا اول دلیل وحی دې په توحید باندې چې دامسئله د توحید ستا طرف نه خود ساخته نده بلکه دا د الله ﷻ د طرفه ده، ﴿بِالْحَقِّ﴾ بقاء د ملا بست دپاره ده ای مطلب بالحق یعنی د قرآن په حق اوصدق باندې مشتمل دې د کذب او بطلان شائبه پکېن نشته دې.

﴿فَاعْبُدِ اللَّهَ﴾ د ادعوه دسوره ده چې په ماقبل سورتونو باندې متفرع ده، چې ماقبل نه معلومه شوه چې د الله ﷻ نه ماسوی بل څوک اله نشته اونه شفیع قهري، نو خالصه صرف د هغه عبادت کوه، خلق هم دې طرف ته راغواړه. ﴿مُخْلِصًا﴾ منصوب بنا بر حالیت دې، او دا خلاص نه مراد خالص کول د عمل دي الله ﷻ ته د شرک اود شوائب د شرک نه، اود ریانه، ﴿الَّذِينَ يَدِينُ

دلته پمعنی دطاعت یا عبادۀ سره دې

﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ د ماقبل تاکید دې، چې څه په غور سره واورئ. الله ﷻ صرف هغه عبادت قبولوی چې هغه بالکل خالص وی کچرته په عبادت کښ شرک وی یا دشرک معمولی اثرات او آمیزش وی یاریاکاری وی نو داعبادت بیاد الله ﷻ په نیز عبادت نه دې، اونه ئی الله ﷻ قبولوی، دحضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې، چې یوکس دحضور ﷺ په خدمت کښ حاضرشو، او عرض ئی وکړو چې یا رسول الله ﷺ څه یو څیز صدقه کومه یاد چا سره احسان کومه چې په هغې کښ ځما نیت دالله ﷻ رضاهم وي. اوداهم وي چې خلق ځما تعریف وکړي نو حضور ﷺ ورته او فرمایل: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا يَقْبَلُ شَيْئًا شُرَكَ فِيهِ (قرطبي) چې په هغه ذات مې دقسم وي چې دهغه په قبضه کښ دمحمد ﷺ روح دې چې الله ﷻ داسې عمل نه بلوي چې په هغې کښ بل څوک شریک کړې شوې وي.

﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا﴾ دا اول زجر دې مشرکانوته په شرک باندې، یعنی دوی شرک کوی خو چې کله ورته اوئیلې شی چې تاسو دغیر الله عبادت ولې کوئ حالانکه الله ﷻ دتاسو خالق، رق مالک دې، نو دوی سره څه جواب نه وی، بس داوائی چې مونږ خو دالله ﷻ قرب حاصلولو دپاره ددوی عبادت کوؤ، الله ﷻ فرمائی چې دروغ ژن دی، داسې قرب نه حاصلیږی، اوناشرکه دی دومره انعاماتو باوجود دالله ﷻ خبره نه منی، ددوی بل علاج نشته سوا ددینه چې قیامت په ورځ ئی الله ﷻ عملی فیصله اوکړی او جهنم ته ئی اوغورځوی

﴿مَّا تَعْبُدُهُمْ إِلَّا هِيَ﴾ نه مخکښ، یقولون، مقدر دې، پدیکښ ددوی دشرک کیفیت بیان شوی دې، حضرت قتاده ؓ فرمائی چې کله به دوی ته اووئیلې شو چې ستاسو رب اوستاسو خالق څوک دې؟ اوڅوک دې هغه ذات چې اسمانونه اوزمکې ئی پیدا کړيدي اودآسمان نه باران راوړئ؟ نو دوی به وې، الله ﷻ، نوچې به ورته اووئیلې شو چې تاسو بیاولې دتبانو عبادت کوئ؟ نودوی به وئیل ﴿يُقَرَّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾ یعنی ددې پاره ئی عبادت کوؤ چې ددوی په ذریعه مونږ ته دالله ﷻ قرب حاصل شي یابه دوی زمونږ شفعا وي، لکه یونس (۱۸)، کښ دې هؤلا شفعا ناعندالله.

اواین کثیر ؓ لیکلي دي چې دتقرب دا مطلب نه دې چې مونږ ته په آخرت کښ عند الله

لویه درجه حاصله شي ځکه چې دوی داڅرته نه منکروؤ. بلکه مقصد یی دا دی چې دینوی امورو کښ زموږو سفارش الله ﷻ ته اوکي ﴿زُلْفَى﴾ مفعول مطلق من غیر لفظه دی دلفروبو، د زلفی معنی قرینه ده ای لبقربونالیه تقریباً.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ﴾ داتخويف اخروي دې ﴿بَيْنَهُمْ﴾ ضمير مؤمنانو او مشرکانو ته راجع دې. دهغه شان په ﴿فِي مَا هُمْ﴾ کښ هم مشرکانو او مؤمنانو ته راجع دې او دما نه مراد توحيد او شرک دې، او دفیصلی نه مراد عملی فیصله ده نو مطلب دا دې چې مومنان به جنت ته داخل کړي او مشرکان به جهنم ته، نو په مینځ کښی فیصله دهغه چې توحيد حق او شرک باطل دې. بعضو ویلي دي چې ضمیر دهم په دا وارو ځایونو کښ معبودانو او عابدانو ته راجع دې. نو مطلب دادې چې الله ﷻ به ددوی په مینځ کښ فیصله اوکړي چې معبودان او مزعومه شفعاء به ورته دبرآت او علان اوکړی او دخپل عجز اظهار به الله ﷻ ته اوکړی ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي﴾ توفیق دهدایت ورته نه ورکوي، ﴿مَنْ هُوَ كَذِبٌ﴾ چې دوجې دضداو عنادته دروغ وائی او الله ﷻ نه ماسواشفيق قهري ثابتوي اودعوه دتقرب الی الله ﷻ کوي، ﴿كَفَّارٌ﴾ دیر ناشکره چې دالله ﷻ دومره احساناتو باوجود هغه سره شریک گرځوی اویاورنه مراد کافر دې چې کفرنی عنادا اختیارکړې وي.

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخْلُقَ وَلَكَّا لَأَصْطَفَى مِنَّا مَخْلُوقًا

کجړې غوڅنلې الله ﷻ چې ونیسي اولادنو په خپله خوښه به ئې نیولې وې دخپل مخلوق نه، هغه چې ئې

يَشَاءُ سُبْحَتَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۱﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

خوښ وي، پاکې ده الله ﷻ لره دولدنه، هم دې الله ﷻ دې، یو دې، غالب دې، پیداکړي ئې دي اسمانونه اوزمکه

بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَ سَخَّرَ

په حقه سره، چاپیره وي شپه په ورځې باندې، اوجاپیره وي ورځ په شپې باندې، اوپه خدمت ئې لگولی دي

الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

نور او سپرېمى چې هريوډوئى نه چلېږي تر يوې نېټې مقررې پورې خپل درنه الله ﷻ غالب بخونکې دې.

﴿لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾ پدېکس د شرک يو بل صورت بيان او دهغې رد دې. چې هغه الله ﷻ لره اولاد ثابتول دي، مشرکان وائي چې فرشتې د الله ﷻ لونړې دي. عيسايان وائي چې عيسى عليه السلام د الله ﷻ خوي دې، او يهود عزيز عليه السلام ته ابن الله ونيلو. نوالله ﷻ دډوئ ددې قول رد کوي، حاصل دادې چې الله ﷻ لره اتخاذ ډول محال دې مطلقا ځکه چې دا دالوهيت سره منافى دې، او بالفرض که ولدنې نيولې نو پخپله خوښه به نى نيولې وؤ، غير دهغې نه چه دوى وائى چه ملائکى بنات الله دى يا عزيز ابن الله يا عيسى ابن الله دې، کما قال تعالى لو اردنا ان نتخذ لهما لاتخذناه من لدنا (الانباء: ١٧)

بعض وائى معنى دا ده چه کچرې اراده وې دالله ﷻ ډولد ډنيولو (مقدم). نومخلوق به نى ولد نيولې وي (تالي)، ځکه د ذابات نه ماسو انورکل اشياء مخلوقات دي. ليکن تالي باطل دې. وجه د بطلان نى داده چې دخالق اومخلوق په مينځ کس خومبانت تامه دې اودوالد اوولد په مينځ کس مجانست لازم وي، نومقدم مثله.

﴿لَا يَصْطَلِي﴾ په معنى د لاتخذ ابنه سره دې على سبيل الكناية (روح) ﴿مُبَحَّسَةً﴾ هناکيد دې د ما قبل، ﴿هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ﴾ وجه د بطلان دتالي ده چې اتخاذ د ولد تقاضا کوي دتبعض او د انفصال، اودغه شان دمماثلة اومجانست دوالد خپل سره اوالله ﷻ خوا واحد دې چې وحدت نى ثابت دې په براهينوقاطعه وسره، اودوحدت سره خو تبعض اوانفصال منافي دې نومعلومه شوه چې الله ﷻ هيڅ چالره ولدندې نيولې، ﴿الْقَهَّارُ﴾ دويمه وجه د بطلان ده، چې اتخاذ د ولد خو هغه څوک کوي چې نائب ته نى ضرورت وي دوجه د کمزورى نه ليکن الله ﷻ خو زور آور او قهار ذات دې چې دلانل نى پدې ورستو آياتونو کس بيانېږي.

﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ داول دليل عقلي دې چې مستحق دالوهيت صرف الله ﷻ دې اودهغه په دربارکس څوک شفيق قهري نشته دې، حاصل ددليل دادې چې الله ﷻ تن تنها داسمانونو اودزمکې پيدا کونکې دې، اوتن تنها تصرف کونکې دې په شپه اوورځ کس او

په اسبابو د شپې او ورځې کښ چې نور او سپوږمۍ دي، ټول دده د حکم تابع دي نو څوک چې د داسې صفاتو مالک وي نو هم هغه مستحق د الوهیت وي. ﴿يَا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ لَأَكْثُرَ﴾ د "خلق" سره، او "باء" د ملا بست دپاره ده، ای متبعا بالحق، او د حق مطلب دادې چې داپیدا کول د آسمانونو او زمکې عبث ندې بلکه دلیل دې په صانع باندې، او مشتمل دې په ډیرو مصالحو باندې، غیر هابې بل لیکون دلائل الصانع (مظهري) مشتملا على الحكم والمصالح (روح).

﴿مُكَوِّرُ اللَّيْلِ عَلَى النَّهَارِ﴾ د بایان د تصرف دې، ټکور د ټکورینه مشتق دې، یو څیز په بل څیز باندې چاپیره کولو ته وئیلې کیږي فی الاصل هو اللف "روح" د "اللیل نه مخکښ ظلمه" مقدر دې ای ټکور ظلمه اللیل یعنی چاپیره وي تیاره د شپې په رنر اذ ورځې باندې، او دغه رنگ د النهار نه مخکښ ضیاء مقدر دې ای علی ضیاء النهار لکه بل آیت کښ دی یعنی اللیل النهار

څو مفسرینو د ټکور مطلب دلته ادخال او ایلاج بیان کړې دې یعنی داخلوي الله جل جلاله شپې لره په ورځې کښ نوشپه زیاته شي او اوگده شي، او ورځ لنډه شي لکه د ژمي په موسم کښې او داخلوي ورځې لره په شپه کښ نو ورځ اوگده شي اوشپه لنډه شي لکه د گرمۍ په موسم کښې، لکه سورت ال عمران کښ دی: تولج الليل في النهار وتولج النهار في الليل. لیکن اول تفسیر غوره دې.

فائدة: په آیت کریمه کښ د لیل (شپې) تقدیم اوشویه نهار باندې پدې کښ اشاره ده چې حساب شرعي د شپې نه شروع کیږي،

﴿كُلٌّ لِّاجِلٍ مُّسَمًّى﴾ بیان دې د ﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾، ﴿لِّاجِلٍ مُّسَمًّى﴾ بلام معنی د "الی" سره دې ای الی اجل مسمى او اجل مسمى تفصیل په سورت لقمان او سورت یس کښ تیر دې.

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَ أَنْزَلَ

بیدا کړې نه یې تاسو د نفس ادم (ﷻ) یوه بیا یې پیدا کړه دده نه یې بیا دده، او پیدا کړي نه دي

لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمِينَةَ أَزْوَاجٍ، يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا

تاسودپاره دڅارونه اته ۸ قسمه، پيدا کوي تاسوپه ځيتود ميانو ستاسو کښ يوه مرځله د تخليق وې

مَنْ بَعْدَ خَلْقٍ فِي ظُلُمٍ لَّيْلِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا

ورستو د بلې مرحلې نه په تيارو دريو کښ، دغه الله دې، رب دې ستاسو، هم ده لره بادشاهي ده، نيسته

إِلَهَ إِلَّا هُوَ قَالِي تَصْرَفُونَ ⑥ إِنَّ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ

دې لاتق د عبادت مگرهم دې دې، نو کوم طرف ته تاسو اړه ولې کيږي، کچرې کفر کوي تاسو نو بيشکه الله ښه

غَنِي عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ، وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ

بي پرواه دې ستاسو د ايمان نه او نه خوښوي د پاره د خپلو بندگانو کفر، او کچرې شکر او کړي تاسو نو خوښوي هغه

لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ

تاسولره، او نه اچتوي يو بار اچتونکې بوج د بل چا، بيا به په طرف د رب ستاسو ورتلل ستاسو وي

فَيَنْبِئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ⑦

نو خبر به کړي تاسوپه هغې چې تاسو به کول، بيشکه الله ښه، پوه دې په خبرو د سينو باندې

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ دويم دليل عقلي دې على سبيل الترقى، يعنى الله ښه صرف

د اسمانو او د زمکې خالق ندې بلکه ستاسو خالق هم دې، او هغه داسې چې اول نى آدم ښه پيدا کړو هغې نه بعد نى ورله بى بى پيدا کړه، او دې نه بعد نى بيا دوى نسل خور کړو.

د ﴿نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ نه آدم ښه مراد دې ﴿وَوَجَّهًا﴾ نه مراد بې بى حواء ده، ﴿جَعَلَ﴾ به معنی

د ﴿خَلَقَ﴾ سره دي، او د ﴿مِنْ﴾ ضمير ﴿نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ ته راجع دې، او معنی د دې يا من عينا ده، يعنى

حوا د آدم ښه نه پيدا شوه لکه حديث کښ راځي بې بى حواء ښه په جنت کښ د حضرت

ادم ښه د چې پختې پيدا شويد، او يا ورته مضاف مقدر دې، اى من جنسها، يعنى زوجه نى

هم دهغه جنس نه پيدا كړه ، چې دواړه بشر دي ، دغه شان آيت په سورت الاعراف كېن هم تير دې ، خو هلته د "ثم" په خائي "واو" دې خلقكم من نفس واحدة وجعل منها زوجها ، دېكېنې نكته داده چې دلته د الله ﷻ د قدرت دلائل ذكر دې ، نو بني آدم تخليق خان له دليل دې او د آدم ﷺ نه دهغه بې بې پيدا كول خان له غټ دليل دې ، نو ځكه "ثم" راوړلې شو چې تراخي رتبې دپاره دې ، چې يوڅو داپته اولگي چې دبې بې پيدا كول خان له مستقل دې ، او بل داچې دا د بني آدم د تخليق نه غټ دليل دې ؛ ځكه چې دې پيدائش بالكل خلاف عادت وؤ دې سره يو بل اشكال هم حل شو ، چې هغه دادې چې دلته عطف د "جعل منها زوجها" په "خلقكم" باندې په "ثم" سره شوې دې ، او "ثم" تراخي دپاره راځي ، نو دې تقاضه داده چې تخليق دا بې بې حواورستو دې تخليق دانسانيت نه ، او داڅو بالكل غلط خبره ده ، نو جواب اوشو چې "ثم" دلته زمانې تراخي دپاره نه دې ، بلكه تراخي رتبې دپاره دې او كه "ثم" تراخي زمانې دپاره شى نو بيا دا جمله عطف په "خلقكم" باندې نه ده بلكه ددې معطوف عليه محذوف دې چې "خلقها" دې او صفت دې د نفس واحدة ، اي : نفس واحدة خلقها ثم جعلها منها ، يعنى اول ئى آدم ﷺ پيدا كړو د هغه نه ورستوى ورله بې بې پيدا كړه دهغه نه .

﴿وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَلْعَمِ﴾ دا جمله معترضه ده ، په مابين د «خلقكم من نفس واحدة...» او «يخلقكم في بطون...» كېنې ، او په ديكېنې په انسان باندې د احساناتو ذكر دې چې مختلف قسم څاروي ئي هم ده ده فاندې دپاره نازل كړي دي .

"انزال" نه دلته يا حقيقي معنى راکوزول مراده ، او د دې مفسرينو دوه توجهيات بيان كړي دي : (۱) يو داچې داتول څاروى جنت كېن وؤ . او الله ﷻ جنت نه بيا راکوز كړل ، نو ځكه انزل ئى اوفرمائيل (۲) دويم داچې دا ورته دنوح ﷺ كشتى اعتبار سره اوښلې شو ځكه چې داتول څاروى هغه د الله ﷻ په حكم كشتى كېن سواره كړى بيا چې كله طوفان ختم شو نوراكوزئى كړل .

اوياد "انزال" ته مجازى معنى مراد ده مفسرينو ددې متعدد مجازى معنى بيان كړى دى : (۱) بيا داچې دې نه مراد تذليل وتسخير دې ، يعنى الله ﷻ داڅاروى تاسوله مسخر كړى دى اوستاسو منقاد ئى گرځولى دى او "انزال" د تذليل په معنى كېن ډير استعمالېږي . لكه نزل

على حكم فلان، انزلني الدهر على حكمه وغيره (۲)، اويا انزال نه مراد د الله ﷻ تګوښتنی فیصله او قضا ده، چونکه داپه لوح محفوظ کښ ثبت وی او فرشتې یی دتعیمیل دپاره هلته نه راکوزوی نوځکه انزال سره ترینه تعبیر اوشو، (۳) اويا انزال پمعنی دخلق سره دې، او انزال سره نه تعبیر ځکه اوشو چې څاروي په بوتوسره ژوندي پاتې کیږي، اوبوتي په اوبوسره پیدا کیږي او اوبه دبړي نه راځي

﴿ثُمَّ يَمِيزُ أَزْوَاجَهُ﴾ دینه مرادهغه بالتوحلال مذكر مؤنث ځناور مراد دي چې بیان یی ه سورة الانعام آیت (۱۴۳، ۱۴۴) کښ تیر شویدی من الضأن اثنین ومن المعز اثنین ومن الابل اثنین ومن البشر اثنین.

﴿خَلَقَكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾ د «خلقکم من نفس واحدة» د کیفیت بیان او تفصیل دي، یعنی الله ﷻ ستاسو تخلیق مختلف مراحلو کښ تقسیم کړې دي، او ددې مراحلو تذکره په سورت المؤمنون آیت ۱۴ کښ تیره ده، ثم خلقنا النطفة علقه فخلقنا العلقه مضغة او (بخلقکم) کښ خطاب انسانانو او ځناورو دواړو او مذكر او مؤنث هر یو ته دي، کم ضمیر چې دپاره مذكر ذوی العقول دي تغلیبا راولې شوې دي (خلقاً) مفعول مطلق نوعې دي (مِنْ بَعْدِ خَلْقِ جَارِ) مجرور سره د متعلق نه ورله صفت جوړیږی یعنی هر مرحلې نه به جدا مرحله راځی.

﴿فِي عَلَمَتٍ ثَلَاثٍ﴾ دا اظهار د عجائب د قدرت دي، چې مخلوق په یوه تیاره کښ هېڅ څیز نشي جوړه ولې، او الله ﷻ انسان په درې تیارو کښ جوړه وي، یوه تیاره د بطن (خیتې د مور)، بله تیاره د رحم بچه داني، بله تیاره د مشیمه، دا هغه باریکه پرده ده چې دبچي نه چاپیره وي اوبچې پکښ محفوظ وي، پښتو کښ ورته پریوان وئیلې کیږي، (ذَلِكُمْ) اشاره ده هغه ذات ته چې متصف دي په اوصاف مذكوره سابقه ورسره، (لَهُ الْمُلْكُ) بتقديم ذله د حصر معنی فائده کوي یعنی بادشاهي صرف ده لره ده بل چالره نشته دي، (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) داثمره اونتیجه ده دماقبل دلائلو.

﴿إِنْ تَكْفُرُوا﴾ داتخويف اخروي دي چې دومره واضحو دلائلو باوجود تاسو کفر کوئ نو

بہی شکہ اللہ ﷻ تہ ہم ستادایمان راؤ و ضرورت نشته دي ﴿وَلَا يُؤْتِي لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ البتہ اللہ ﷻ نہ خوښه وي د خپلو ټولو بندگانو دپاره کفر کول، د آیت د اهل سنت والجماعت دپاره صریح دلیل دي، د اهل سنت والجماعت عقیده داده چې د هر څیر او شر خالق الله ﷻ دي د الله ﷻ د ارادې نه بغير هيڅ څیز وجود ته نه راځي خواکه څیر وي او که شر، البتہ رضا او خوښه ئی د بندگانو دپاره صرف خیر او اسلام دي، د معتزلو عقیده داده چې د خیر خالق الله ﷻ دي او د شر خالق شیطان دي نو الله ﷻ نه د شر د وجود ارا ده کوي اونه ئی خوښه وي، دي وجه نه هغوی د الله درضا معنی ارا ده کوي لیکن دامعنی کول د ظاهر ته خلاف ده، (۱) ځکه چې رضا ویلې کیږي د یو څیز تعریف او ثنا کول، لکه لقدرضي الله عن المؤمنین (الفتح: ۱۸) ای یمدحهم وثنی علیهم (۲) او کچرې بالفرض د رضانه مراد، ارده شي نو ﴿لِعِبَادِهِ الْكُفْرُ﴾ کښ د عبادو نه مراد مؤمنان دي، لکه نورو ځایونو کښ د عباد لفظ د مؤمنانو دپاره راغلي دي. ان عبادي لیس لك علیه سلطان (الحجر: ۴۲) وعباد الرحمن الذین (فرقان: ۶۳) عیناً شرب بهاء الله (الذمر: ۶) (۳) او که بالفرض عباد ته مراد عام او ټول عباد شي نو بیا هم د آیت د معتزله د پاره استدلال نه څرځي ځکه د دې آیت تخصیص په هغه آیاتو نوسره شوي دي چې هغه نص دي په دې چې کفر د کافره ارا دي د الله ﷻ سره دي، وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ، دامسئله نورو ځایونو کښ هم تیره شويده.

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ یعنی د قیامت په ورځ به څوک د بل چا د گناه بوج نشی او چتولې تو دا مه گنځی چې څوموږه د کفر بوج به بل څوک واخلی او موږ به بری شو. د دې آیت د ولیمحنن الثقلم و اثقالاً مع الثقلم سره ئی تعارض نشته دي، ځکه دینه مراد داسې بوج او چتول دي چې په هغې سره د بل نه تخفیف راشي، یعنی ستاسو د کفر او ناشکرۍ سزا به صرف تاسو ته میلاویري بل څوک به درسره مدد نشي کولي. ﴿فَلْيَتَنَزَّلْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ﴾ کافر او گناه کار ته او بشارت دي مؤمن او مطیع ته ﴿إِنَّهُمْ عَلَيْهِمْ رِذَاتٌ أَلْصُدُورُ﴾ علت دي د مقابل

وَ إِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا

او کله چې اور سیري انسان ته تکلیف نو دې سوال کوي خپل رب ته، په دې حال کښې چې رجوع کونکې وي

إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا حَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوًّا

هغه ته، بيا چې كله ورکړي ده ته الله ﷻ نعمت د خپل طرفه، نو هیر کړي دې هغه تکلیف چې دوی به سوال کولو

إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَ جَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِّيُضِلَّ

الله تعالی د لري کولو د هغې تکلیف مخکښ د دینه، او اوگر خوي الله ﷻ لره شریکان، د پاره د دې چې گمراه کړي

عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۝

خلق، د لاري د الله ﷻ نه، ته او وایه فائده واخله په خپل کفر سره لکه زمانه، بیشکه ته د خاوندانو د اور نه ئي،

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضَرْبًا﴾ د ابل زجر دې بطور شکوه، د انسان ته مراد بيا جنس انسان

دې، يا انسان کافر دې، يعنې چې كله کافرانسان باندې څه مصيبت راشي او د خپلو مزعمو

معبودانو نه نا اميده شي نو بيا د بير عاجزئ سره الله ﷻ ته سوالونه کوي د هغې ضرر د ازالې لپاره

خو كله چې تکلیف ور نه لري شي نو بيا شرک شروع کړي او نجات دهنده خپل معبود باطل گنري

د خلقو د گمراه کولو لپاره او خلقو ته وائی چه فلانی بت، قبر، ذیارت پوجه ماته نجات میلاؤ

شو. ﴿ضَرْبًا﴾ هر قسمه تکلیف خواه که بدني وي او که مالي وي او که په اهل اولاد کښ ئی وي. ﴿

مُتَبَيِّنًا إِلَيْهِ﴾ رجوع کونکې وي الله ﷻ ته د پاره د ازاله د دغه ضرر ﴿ثُمَّ إِذَا حَوَّلَهُ﴾ مشتق دې د

”خَوَّلَ“ نه دیوخیز نعمت دوباره واپس کیدو ته وئیلې کیږي، ای الرجوع الیه مرة

اخری (روح) اطلاق ئی دلته په مطلق اعطاء (ورکولو) باندې شوی دې یاد ﴿خَوَّلَهُ﴾ معنی اعطاء

الحول ده او ﴿خَوَّلَ﴾ خدمت گارانو او غلامانو ته وائی، یعنی افرادی نعمت سره ئی مالا مال کړی

او الله ﷻ طرف نه غلامان وینزی او اولاد ورته میلاؤ شی. ﴿نِعْمَةً مِّنْهُ﴾ ای: من جانب الله تعالی و

نبارک. ﴿نَسِيَ مَا كَانَ﴾ ما یا موصوله ده پمعنی د آلذې سره، مراد ورته ضرر او تکلیف دې ای نسی

الضرر الذی کان يدعو الله تعالی الی ازالته و کشفه (روح) یعنی هیر کړي هغه ضرر چې ده به بلنه کوله

الله ﷻ ته د هغې د ازاله او د ختمیدلو، ﴿إِلَيْهِ﴾ پمعنی د آل ازاله دې، یا ما پمعنی د من سره دې

مراد ورته الله ﷻ دې، كقوله تعالى، وما خلق الذكر و الانثى (البلبل: ٣) ولا انتم عابدون ما عبد، فانكحوا ما طاب لكم (النساء: ٣) والمعنى: نيسى ربّه الذي كان يتضرع اليه، هيركړي هغه رب چې ده به ورته بلنه او عاجزي كوله.

﴿وَجَعَلَ لِلّٰهِ اٰنْدَادًا﴾ جمع دَندَده شريك فى العبادة ته ويلې كيږي، ﴿لِيُضِلَّ﴾ لام دعاقت دې لكه فالتقطه ال فرعون ليكون لهم عدوا وحزنا يعنى كله ورته دمصيبت نه نجات ميلاوشى نو د بتانو عبادت شروع كړى، او خلقو ته دا تاثر وركوى چې زمانه داتكليف دې بتانو لري كړې دې، چې دهغې په نتيجه كېن خلق د الله ﷻ دلارى نه واړوى او هغوئ هم شرك شروع كړى ﴿مَسِيئَةً﴾ نه مراد توحيد دې، ﴿قُلْ تَمَتَّعْ﴾ امر دتهديد دپاره دې، يعنې چې دومره واضح دلانو باوجود كفر باندې قائم شى اودې كېن خپله فائده گټرې نويو خو ورځې فائده واخله آخر كار ستا ټكانه جهنم دې، ﴿قَلِيلًا﴾ اى غمناقليلا لكه فائده څكه چې متاع الدنيا قليل، يا زمانا قليلا، لكه زمانه يعنې ترمرگ پورې

اٰمَنُ هُوَ قَائِمٌ اَنَاءَ اَلْيَلِ سَاجِدًا وَّقَائِمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ

آيا هغه څوك چې هغه اطاعت گزار وي په وختونو د شپې كېن كله سجده كونكې كله اولار، بيرېږي د آخرت نه

وَيَرْجُوا رَحْمَةً رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ

او اميد ساتي د رحمت د رب خپل، ته او وايي آيا برابر دي هغه كسان چې علم دين لري او هغه چې

لَا يَعْلَمُوْنَ اِمَّا يَتَذَكَّرُوْا اَلْاَلْبَابِ ۝

علم دين نه لري، بيشكه نصيحت قبلوي صرف خاوندان د عقل

﴿اٰمَنُ هُوَ قَائِمٌ اَنَاءَ اَلْيَلِ﴾ دا اول ځل دمؤمنانو د مشركانو د صفاتو په مينځ كېن د تقابل ذكر دې، چې يو كافر او مشرك دې، چې دهغه حال دغه دې چې روستو آيت كېنې ذكر شو او بل مؤمن دې چې هر حالت كېن الله ﷻ ته قائم وي، خوف خداى زړه كېن وي، او د رحمت اميدوار نهى هم وي نو ايا دواړه برابر كيدي شي؟ ظاهره ده چه دواړه هرگز نشى برابر كيدي لې (اقتن)، په

اصل کښن 'ام' حرف استفهام او 'من' موصوله نه مرکب دې، یو میم بل میم کښن مدغم شویږي، 'من' مبتدا دې او خبر ټپ محذوف دې چې 'کمن' مولى کذلک دې، یعنې هغه مومن چې دهغه دا صفات وي آیا کیدشي دده په شان هغه کافر چې هغه کښن داصفات نه وي، نو پدې آیت کریمه کښن د مومن درې صفات ذکر شويدي: **اول** صفت قانت ذکر شوې دې، ددې ډیر تفسیرونه شويدي (۱) مطیع یعنې اطاعت گزار، دامعنی د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه نقل ده، (۲) خاشع فی صلاته، په مونځ کښن خشوع کونکې، لکه په قوموا لله قانتین کښن ئی دامعنی ده (۳) دائم علی الطاعة: یعنې مستقل مزاجی سره عبادت کول، لکه په وصدت بکلمات رها وکتبه وکانت من القانتین کښن دا معنی مراد ده، راجع دا ده چې دا ټولې معنې ترینه مراد دی، یعنې د الله تعالی اطاعت څه په خشوع او مستقل مزاجی سره کونکې ﴿إِنَّمَا إِلَهُ الْإِلَهِ﴾ اي: ساعات الليل، (آناء) جمع آنی ده لکه: امعاء جمع ده د معی یعنې د شپې مختلف اوقاتو کښن د الله تعالی عبادت کوی چې دا بې ریا او نفس باندې ډیر شاق وګران وی، او مراد دلته دا آناء الليل نه مطلق ساعات د لیل دی چې کوم وخت هم وی د شپې که ماسخوتن وی او که جوف الليل وی یا تهجد وی او یا ټوله شپه عبادت وی څه مخصوص وخت نه دې مراد.

﴿تَحَذَّرُ الْآخِرَةَ﴾ د ادویم صفت دې، هرکله چې انسان په عبادت کښن مواظبه کوي نو په هغه کښن صفت دخوف هم پیدا کیږي اوصفت درجا امید هم اودادواړه صفتونه دایمان دي، الايمان بين الرجاء والخوف، نو دویم صفت دخوف دې ای یحذر عذاب الآخرة ﴿وَتَرْجُوا رَحْمَةً رَبِّكَ﴾ د ادویم صفت درجا ده، یعنې بل طرف ته دا امید ئې هم وی چې الله تعالی به دده سره رحم معامله او کړی او جنت به ئی داخل کړی

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْمَلُونَ﴾ د ادویم صفت دې په صورت د مثال کښن یعنې لکه څنګه چې عالم او جاهل برابر ندي دغه شان قانت او عاصي برابر ندي (بیضاوي) یا په ماقبل کښن عملي تقابل وژاودا علمي تقابل دې، یعنې مؤمن او کافر علم کښن هم ندي یوشان لکه عمل کښن چې یوشانته ندي ﴿يَعْمَلُونَ﴾ فعل متعدي دې ای يعلمون الذین والذین لا يعلمون الذین، نو دافعل

متعدي نه مفعول حذف شو او فعل لازمي نی دهغي په منزله او گر خوؤ. نو بدکښ اشاره ده چي چاسره د دين علم نه وي اگرکه نور دنياوي علوم ورسره وي ليکن دې لايعلم دي. يعني ده ته عالم نه ويلې کيږي او ده سره هيڅ نشته او کوم عالم دين کښ چې دادرې صفونه نه وي نو دی هم عند الله جاهل دي (قرطي). امام رازي رحمه الله فرماني چې «الَّذِينَ يَقُولُونَ بِهِنَّ مَرَادُهُنَّ» نه مراد هغه دي چې د هغوئ صفات مخکښ ذکر شول يعني پخپل علم ئي عمل وي او دالذين لايعلمون، نه مراد هغه دي چې په هغوئ کښ د اصفات نه وي. يعني پخپل علم ئي عمل نه وي. نو د اعامل او غير عامل مثال دي.

﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ يعني د عالم او د جاهل په مينځ کښ فرق باندې هغه څوک پوهيږي چې «اولو الالباب» وي، د «اولو الالباب» (ځاوندان د عقل) نه مراد مؤمنان دي. ځکه چې کافرونو ته اگرکه آله د علم (عقل) ملاؤ شويده ليکن هغوئ پدې سره خپل خالق اونه پيژندو او دغير الله په عبادت او محبت کښ مبتلا شو او تحصيل د علم دنيانه ئي اعراض وکړو. نو پدې وجه سره گوياکه هغوئ اولو الالباب نه دي. امام رازي فرماني: دې ايت کښ يو عجيبه سر راز، دادې چې ابتداء ددې په ذکر د عمل سره شويده چې قنوت دي، سجود، قيام دي او انتهای په علم سره شويده نو د پدې دلالت کوي چې کمال د انسان پدې دواړو مقصدونو علم مع العمل يا عمل العلم کښ محصور دي.

قُلْ يُعْبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ لِلَّذِينَ

ته او وايه اې بندگانو څما هغه کسانو چې ايمان موراوړي دي، او يريږي دخپل رب نه، دپاره د هغه کسانو چې

أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا

نیک عملونه ئي کړي وي په دې دنيا کښ حسنه ده، او زمکه د الله تعالی فراخه، ډيره ده، بیشکه

يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

ورکوليشي صبر کونکو ته اجر د دوي بې حساب

﴿قُلْ يَتَعَبَّدُونَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دادانيوي او آخروي بشارت دې مؤمنانو ته. الله ﷻ ايمان والو ته د تقوى امر کوي، چې تقوى اختيار کړئ دنيا کښ به هم درته هر قسمه انعامات درکړي آخرت کښ به هم درته بې حساب به اجر درکړي ﴿لَّذِينَ أَحْسَنُوا﴾ د تعليل دې مافيل امر يعنى تقوى ځکه اختيار کړي چې متقيانو او نيکانو د پاره به حسنه وي ﴿فِي هَذِهِ الدُّنْيَا﴾ د جار مجرور به متعلق کښ دوه احتماله دي: يو دا چې په (احسنوا) پورې متعلق شي. بل دا چې په (حسنة) پورې متعلق شي، کچرته په (احسنوا) پورې متعلق شي نوم مطلب به داشي للذين احسنوا في هذه الدنيا حسنة في الآخرة يعنى هغه کسان چې نيك عملونه ئي کړيدي پدې دنيا کښ دوى د پاره به حسنه وي په آخرت کښ چې دخول دې جنت ته، او تنوين په حسنة کښ د تعظيم د پاره دې. او که متعلق شي په حسنة پورې نوم مطلب به داشي للذين احسنوا فلهم حسنة في هذه الدنيا د پاره دهغه کسانو چې نيك عملونه کوي هغوى د پاره به په دنيا کښ حسنه وي چې صحت عافيت. كفاية دې لکه په سورة بقره کښ ذکر دي.

﴿وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ﴾ د اترغيب دې هجرت ته، چې کچرې د غلبه کفار يا د ماحول پوجه تاته په يوه علاقه کښ تقوى او اعمال صالحه مشکل وي نو دهغې نه هجرت او کړه بلې داسې علاقې ته لار شه چې هلته ته په اطمینان سره ته تقوى او اعمال صالحه اختيار کړي ځکه زمکه د الله ﷻ فراخه ده. (ملک عدالتگ نېست، هلى گدالنگ نېست، ليکن چونکه په هجرت کولو کښ او د خپلې علاقې پرېخودلو کښ انسان ته د ډير تکليف رسيږي نو ورپسې جمله کښ د صبر فضيلت دې ﴿إِنَّمَا يُؤَيِّتُ الْوَفَى الْأَعْدَىٰ أَجْرَهُمْ﴾ د صابرينو نه دلته مراد مطلقا صبر کونکى دى او د على الخصوص هغه صبر کونکى چې د هجرت او د محبوب اشياؤو پرېخودلو په تکليف باندې ئي صبر کړې وي ﴿بَغْيٌ حَسَابٌ﴾ اى بغير تقدير (قرطبي) يعنى صبر کونکو ته به بې اندازه ثواب ملا ويږي په وزن او کيل سره به نه وي، لکه حديث شريف کښې راځي، چې قيامت په ورځ به شهيد راشي او الله تعالي به ورله ميزان عدل قائم کړي، بيا به صدقه کونکې راشي او هغه د باره به د ميزان عدل قائم کړې شي، بيا به مصيبت زده خلق راوستې شي نو هغوى د پاره به نه ميزان قائم کيږي او نه به ئي د نيکيو دفتر خلاصولې کيږي. بلکه الله به ورله بې حساب اخر

ورکري. نو اهل عافيت چي کله دا معاملہ اوکوري نو تمنا به اوکري چي کاش دوي دجس
تکري تکري کري شوي وي. خکه چي دومره لوي اجر دي ددي خلفو معجم طبراني بعض
د «بَغَيْرِ حِسَابٍ» معنی بغیر متابعه ولامطالبه کريده چي الله ﷻ به صبر کونکوتہ دهغوي :
درخواست او مطالبه نه بغیر اجرا و ثواب ورکوي

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ

ته اووايه بيشکه حکم کري شوي دي ماته ددي چي خه عبادت کوم د الله بدي حال کين جي خالص کونکي به دد لره

الَّذِينَ هُمْ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ

عبادت او حکم کري شوي دي ماته چي شم خه اول د مسلمانونه. ته اووايه بيشکه خه بيريه کچري

إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمَ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ اللَّهُ أَعْبُدُ

خه نافرماني وکرم د رب خپل، د عذاب د ورځي لوي نه. ته اووايه چي خاص د الله عبادت کوم خه

مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿١٦﴾ فَأَعْبُدُوا مَا

حال دا دي چي خالص کونکي به دد لره د خپل عبادت نو عبادت کوي تاسو دهغوي چي

يَشْتُمُّ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخُسْرَيْنِ الَّذِينَ خَسِرُوا

خوښ وي ستاسو ماسوا د الله نه اووايه بيشکه نقصان مندهغه دي چي به نقصان کين ني اچولي دي

أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۚ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾

خانونه خپل او اهل خپل په ورځ د قيامت، خبردار، هم دا نقصان ښکاره دي

لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلٌٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلٌٌ

وي به دوي لره د پاسه طرفه ددوي نه ساتبانونه د اور او د لاندې د دوي به ساتبانونه وي.

ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يُعْبَادُ فَاتَّقُوا ۝

دا (اورد جهم پره وي) الله پدې سره خپل بندگان، اي بندگانو ځمناو او بيريگن ځمنا

﴿قُلْ لِّيْ اَمْرٌ﴾ د ادويم دليل وحې دې په توحيد باندې چې ماته الله ﷻ حکم کړيدې چې څه خالصه د الله ﷻ عبادت کومه، چونکه د عبادت دپاره دوه ارکان دي. د زړه عبادت او د جوارحو عبادت، نو د زړه عبادت اشرف دې نو ذکرئ اولاً او شو چې ﴿مَخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾ او ورپسې د جوارحو د عبادت ذکر دې چې ﴿وَأَمْرٌ﴾ دې، نو اول امرت کين د زړه عبادت ته اشاره او دويم امرت کين د جوارحو عبادت ته، نو تکرار لازم نشو. ﴿لَّأَنْ أَكُونَ﴾ بعض مفسرين وائي چې لام زانده دې، ځکه چې قرينه ورباندې قول د الله ﷻ دې، و امرت ان اکون اول من اسلم (انعام: ۱۴) او ځنې وائي چې زانده ندې بلکه لام اجليه تعليليه دې او په عبارت کين حذف دې اي امرت بالعبادة لان اکون،

﴿أَوَّلَ الْمُتَسَلِّمِينَ﴾ اوليت نه مراد اوليت دې په رتبه کين، يعنی چې څه په مسلمينو کين د صف اول (اول نمبر) نه شم، ياپدې امت کين اول مسلم، ځکه چې هر نبي د امت نه اول مسلمان وي.

﴿قُلْ لِّيْ اَحَافٌ اِنْ عَصَيْتُ نَفِيْ﴾ پدې دواړو ځايونو کين نسبت د فعل خپل ځان ته شويدي او مراد ورته مخاطبين دي چې نبي معصوم چې خوف لري د عذاب نه نوتا سو ځامخا ولري. ﴿عَذَابٌ يَّوْمٍ عَظِيمٍ﴾ مراد يوم نه يوم القيامة دې، يعنی که عصيان او شرک او کفر وکړئ نو د قيامت عذاب عظيم به درته ميلاؤ شي،

﴿قُلِ اَللّٰهُ اَعْبُدُ﴾ د ادويم ځل دعوه د سورت ذکر کړي، لفظ د الله مفعول دې د (اعبد) په تقديم سره ئي حصر فائده کړيدې يعنی صرف او صرف د الله ﷻ عبادت کومه، او د تکرار ندې د ماقبل سره ځکه په ماقبل قل اي امرت کين امر شوې وؤ په توحيد فو العبادت باندې او دلته امتثال او عمل کول دي په امر باندې.

﴿فَاتَّبِعُوا مَا شِئْتُمْ﴾ امر داجازت دپاره نه دې بلکه دتوبیخ اوزورنې دپاره دې. یعنې تاسوته اختیاردې چې دالله ﷻ نه ماسوی دچاهم عبادت کوئ نوکوئ تاسوبه دخپل کفر عاقبت اوگورئ، چې دقیامت په ورځ به خسارې کښ یئ ﴿وَأَهْلِيهِمْ﴾ مراد داهل نه (۱) یادگمراه متبوعینو اوپیرانوگمراه اتباع اومریدان دي چې شرک ته ني رابلل (۲)، یاورنه مراداهل وعیال(بال بیج) دي، یعنې کامل اوپوره نقصان اوخساري والاغه دي چې دشرک په وجه ني خپل خان هم اوخپل اتباع اواولادئ هم دقیامت په ورځ په خسارې کښ واچوي (۳)، یاورنه مراداهل دجنت دي چې هغه الله ﷻ هر انسان دپاره په جنت کښ اهل پیدا کړی دی. که چرته ایمان راوړی نو ورته میلاؤشی، اوکه ایمان نه راوړی خو هغه اهل او نعمتونه اوبانیلی. ابن عباس ؓ فرمائي: اِنَّ لَکُلِّ رَجُلٍ مِّنْزَلًا وَّاهْلًا وَّخِدْمًا فِی الْجَنَّةِ، فَاِنْ اطَاعَ اَعْطِيَ ذَلْکَ، وَاِنْ کَانَ مِنْ اَهْلِ النَّارِ حَرَّمَ ذَلْکَ فَنُفِّرْ (کیروغیره) چې دهرچادپاره یومقام اواهل اوخادمان وغیره دي په جنت کښ نوکچرته ایمان راوړي نو هغه به ورته ورکړی شي اوکچرته ایمان رانه وړي اوداهل جهنم نه وگرځي نوده خپل خان، اهل اوخپل مقام ضائع کړل.

﴿أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ﴾ تکرارد تاکید دپاره دې، پدې آیت کښ دځسران په باره کښ شپږ (۲) تاکیدات ذکر شول: (۱) تکرار دځسران (۲) حرف تنبیه چې (۳) کلمه دَهو چې په حصر باندې دلالت کوي (۴) توصیف دځسران په المبین سره (۵) صیغه دمبالغه ځسران راوړل (۶) خبر معرفه راوړل ځسران المبین

﴿لَهُمْ مِنْ قَوْفِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَفِي تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ﴾ دا تفصیل دځسران دې، داکنایه ده داحاطې دعذاب نه پدوئ باندې چې دې جهنم به په دوئ باندې دهرطرف نه احاطه کړي وي، ظلل جمع دظلة ده ساتبان ته ویلې کیږي،

که څوک اشکال وکړي چې ساتبان خودپاسه وي نو ﴿تَحْتِهِمْ﴾ ته ظلل څنگه اوویلې شو؟

جواب: (۱) اطلاق دظلل په تحتهم باندې دقبیلې داطلاق داحدا الضدین دې په آخرباندې لکه وجزاء سینة سورۃ (۴۰)

(۲) چونکه په جهنم کښ لاندې باندې طبقات دي نو دبرې طبقې والا به دلاندې والادپاره

سټيان وي نوځكه «تَحْتِمُ ظُلُّ» او ونييلې شو

۳۱. اطلاق د «ظُلُّ» په «تحتيم» باندې مشاكله او مشابهه شويدي ځكه چې لاندې به هم په حرارت او په سوزولو كېن مشابه وي دېره سره «والله اعلم» حاشية الجمل.

«هُم» خبر مقدم د، «ظُلُّ» مبتداء ده «مِنْ فَوْقِهِمْ» په اعتبار د متعلق سره حال دې د «ظُلُّ» نه اى كائنۍ من فوقهم او «مِنْ النَّارِ» صفت دې د «ظُلُّ» اى كائنۍ من النار، «وَمِنْ تَحْتِهِمْ» په اعتبار د متعلق سره حال د «مابعد» «ظُلُّ» نه.

«ذَلِكَ» يعنى دا عذاب د جهنم «تَخَوَّفَ اللَّهُ بِهِ» عبادته يعنى دا عذاب الله ﷻ په آياتونو كېن ذكر كوى چه بندگان ئى او پيري ئى او د گناهونو نه لرې شى

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ

اوغه خلق چې ځان ئى ساتلې وي د بتانونه چې عبادت او كړي د غوږ او متوجه وي الله ته د دوى د پاره

الْبُشْرَىٰ قَبَشْرٌ عِبَادِ ۝ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

زيرې دې، نو زيرې وركړه ځمابند گانوته هغه چې غوږ كيدې خبرې ته نوا تباغ كوي دوى د ټولو نه د څې خبرې

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ وَآوَلَّكَ هُمْ أُولَٰئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝

دا هغه خلق دي چې هدايت ورته كړيدې الله ﷻ او دغه خلق صرف هم دوى خاوندان د عقل دي

«وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا» د ايشارت اخروي دې مؤمنانوته چې الله ﷻ سره شرك نه كوي، دوى ته به په وخت د زنكدن كېن، قبر كېن فرشتي د جنت زيرې وركړي، پدې اياتونو كېن د مؤمنانيو څو صفتونه ذكر كيږي، اول صفت دا چې «اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ» چې د الله ﷻ نه ماسوا د هر معبود د عبادت نه اعراض او ځان ساتي، د طاغوت ډيرې معنى دي چې تفصيل ئى په سورة بقره ايت د ۱ ص ۴۰۴، كېن تير شويدي «فراجعه»، «أَنْ يَعْبُدُوهَا» بديل اشتمال دې د «الطَّاغُوتَ» نه «وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ» هداويم صفت دې د مؤمنانو، او تفسير به دې نودا د ماقبل

تفسيردې، يعني چې دغيرالله نه ئي اجتناب كړي وي اوصرف الله ﷻ ته ئي مكمله رجوع اوتوبه ئي كړي وي.

﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ﴾ دلته يوخوا موردې (۱) دابشارت اوزيرې به ورته په كوم وخت كښ ملاويږي؟ نو دې باره كښ يوخوا قول دي: (۱) په وخت دژنگدن كښ (۲) په قبر كښ (۳) په وخت دبعت بعدالموت اوميدان حشر كښ (۴) په جنت كښ، خواصحه داده چې دې ټولوته عام دې يعني دې ټولو موافق كښ به ورته بشارت ملاويږي (۲) دابشارت اوزيرې به دڅه وي؟ نو دابشارت به دتكليفونو د ختميدلو او د مقصود او مطلوب د حاصليدلو به وي كتوله تعالى: الْآخِفَاوْ لَا تَحْزَنُواوَابْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي (فصلت: ۳۰) بُشْرَاكُم الْيَوْمَ جَنَاتٌ تَجْرِي (الحديد: ۱۲).

(۳) زيرې وركونكې به څوك وي؟ نوزيرې وركونكې به يا (۱) ملائكه به وي كتوله تعالى: الَّذِينَ تَتَوَقَّأُمُ الْمَلَائِكَةَ طَيِّبِينَ يقولون سلام عليكم (النحل: ۳۲) وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ (الرعد: ۲۳) (۲) بيا به الله ﷻ پخپله زيرې وركوي، لكه: تَحْتِمْهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ (الاحزاب: ۲۴).

﴿فَبَشِّرْ عِبَادِ﴾ په اصل كښ 'عبادي' دې، نومعلومه شوه چې عبديت سبب دبشارت دې ﴿الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ﴾ داهو اړيم صفت دې دمومنانو، ددې آيت په تفسير كښ د مفسرينو متعدد احوال دي، بعضي حضرات فرماني چې 'القول' خاص دې، مرادورنه دالله ﷻ كلام (قرآن) او احاديث دي، يعني دالله ﷻ قرآن او حديث اورې نو ﴿فَيُتَبَوَّنُ أَحْسَنَهُ﴾ د احسن اتباع كوي، د احسن نه مراد ياديوږه قرآن اتباع ده لكه موسى ﷺ ته الله ﷻ حكم كړيدې، دتورات متعلق و امر قَوْلَكَ يا خُذُوا بِأَحْسَنِهَا (امراف: ۱۴۵) چې تفصيل ئي هلته تير شويدې، ياد احسن نه مراد مقابل دحسن دې، ځكه چې په قرآن كښ بعضي احكامات حسن دي، او بعضي احسن دي، مثلاً دچانه خپل انتقام اوبدله اخستل هم جائز دي او هغه معاف كول ئي هم جائز دي ليكن انتقام حسن دې او معافي كول احسن دي وَأَنْ تَعْفُوا اقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ (اودغه شان په ځنې احكاماتو كښ رخصت، هم وي او عزيمت هم وي ليكن عزيمت باندې عمل كول احسن وي اورخصت باندې حسن وي، نو مطلب دايت داشو چې دامؤمنان هغه دى چې رخصت هم اورې

او عزيمت هم آوري ليکن اتباع د احسن کوي چي غم سم دي. يعني احسن اختياره وي

بعضي حضرات فرمائي چي ﴿الْقَوْلُ﴾ عام دي هر قسم اقوالو ته شامل دي چي په هغې کښ توحيد او شرک، حق او باطل، اقوال داخل دي. نومضلف د آيت داشو چي د مؤمنان هغه دي چي خبرې تولى آوري ليکن اتباع صرف د احسن کوي. يعني په توحيد او شرک کښ اتباع د توحيد کوي او شرک نه مني.

﴿وَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ دَارَ الْخُلُوعِ صَفَتِ دِي دُؤْمَنَانُو چي دوى د الله ﷻ د طرفه هدايت موندونکي دي مختلفې خبرې آوري ليکن گمراه کيږي نه. ﴿وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْوَالِدُ الْآلِئِبُ﴾ داني پنځم صفت دي. الباب د ثلب جمع ده هغه عقل ته وائي چي مخلوط دوه سره نه وي. او پدي کښ حصر دي، يعني صرف هم دوى خاوندان د عقل دي، چي د عقل په ذريعه سره د حق او باطل حسن او اجسن په مينځ کښ فرق کوي.

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ۝

آيا هغه څوک چي ثابته شوي وي په هغه باندې فيصله د عذاب، آيا نو ته به خلاص کړي هغه څوک چي په اور کښ وي.

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرُفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرُفٌ مَّبْنِيَّةٌ

ليکن هغه خلق چي پيريږي د رب خپل نه، وي به دوى لره بالاخانې د پاسه دهغې به نورې بالاخانې جوړې کړي شوي

مَجْرًى مِّنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْبِعَادَ ۝

په پيري به دکلاندې دهغې نه ولي، وعده کړيده الله ﷻ يقيني وعده، خلاف نه کوي الله ﷻ د وعدې.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَتَابِيعَ فِي الْأَرْضِ

آيا تانه دي ليدلي چي بيشكه الله تعالى او وروي د آسمان نه اوبه، بيارواني کړي هغې لره چيني په زمکه کښ

ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرَهُ مُصْفَرًّا

بيارا اوباسي پدي سره فصل چي مختلف وي رنگونه دهغې، بيا وچ شي دغه فصل نوويني ته هغه تگ زير

مُمْ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

بیا اوگر خوي الله ﷻ هغه زړې زړې، بیشکه پدې کښ ځامخا نصیحت دې دپاره دځاوندانو د عقل .

﴿أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ﴾ داتخويف اخروي دې اودويم تقابل دې په مابین د صفاتو د مؤمنانو او دکافرانو کښ، چې یو طرف ته دا ضدی کافران دی چې د وعیدتولو آیاتونو مستحق گرځیدلی دی او بل طرف مؤمنان چې هغه الله ﷻ احکامات منی نو آیا دا دواړه یوشان کیدې شی؟ همزه داستفهام انکار دپاره دې ﴿مَنْ﴾ موصوله مبتدا ده او خبرنی محذوف دې چې هغه کمن نجایا کمن لبس کذلک دې او ﴿افانت تنقذ﴾ جدا جمله ده چې د ماقبل مضمون تقریر او تاکید کوی یا خبر د مبتدا ﴿افانت تنقذ﴾ جمله ده، دې صورت کښ همزه استفهام او ف، په افانت کښ زائده دی دپاره د تاکید د ماقبل همزې اوفاء او یا ﴿مَنْ﴾ موصوله نه دې بلکه شرطیه مبتدا دې حق علیه شرط دې ﴿افانت تنقذ﴾ جزا ده او همزه استفهام په افانت کښ زائده دې دپاره د تاکید او فاء جزائیه ده.

﴿كَلِمَةُ الْعَذَابِ﴾ غوره قول دا دې چه کلمه العذاب نه مراد وعید الهی دې چې د قرآن په مختلف ځایونو کښ مختلفو اسالیبو سره مذکور دې ﴿أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ﴾ دلته هم استفهام دپاره انکار دې یعنی کومو خلقو باندې د الله ﷻ د عذاب فیصله شوې ده هغه ته جهنم نه نشی یې کولای هغه پکښ ضرور داخلېږي ﴿مَنْ فِي النَّارِ﴾ پدې کښ وضع د اسم ظاهر ده په ځای د ضمیر، حق د بشارت داسې وؤ ﴿افانت تنقذ﴾ نو پدې کښ هم تاکید دې.

﴿لَيْكِنَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّ﴾ دابشارت اخروي دې مؤمنانوته، لکن دلته فارقه دې یعني ماقبل او مابعد احوالو کښې فرق کوي چې کافرانو حال خوځا وو چې جهنم کښې به وي لیکن مؤمنانو ته به دایمان او تقوی په وجه خوځو چهته ښکلی میلاوېږي

﴿لَهُمْ عَرْفٌ﴾ دماقبا بل دي د ﴿لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ﴾ عَرْف جمع د غرقه ده بالاخانې ته ونیلې کيږي ﴿مَنْبَاهٌ﴾ ښاه ته دې یعنی جوړې کړې شوې مفسرینو ددې لفظ متعدد توجیهات لیکي

دی چې بالاځای خولازمې دی بڼه لره، داسې کیدې نشی چې بالاځانې وی او عمارت یې نه وی نو بیا ولې مَبْنِيَّةٌ صفت راوړلې شو؟ (۱) بعضو ویلی دي چې داتمهید دې دما بعد. نغری من نغتها الانهار دپاره، یعنی دابالاځانی به په داسې انداز جوړې کړې شوې دي چې دیکښ به هم نه‌رو بهیږي، په خلاف ددنیا بالاځانو نه. (۲) بعض وائی چې دیکښ اشاره ده چې دا بالاځانې اوسه نه الله ﷻ تیارې کړې او جوړې کړی دي، (۳) ځنې فرمائی چې دیکښ، پختگی او مضبوطی طرف ته اشاره ده. چې بالاځانې دجنت ددنیا دبالاځانو په شان ندې، ددنیا دبنگلودپاسه چې بل جهت وي نو فوقاني (برنې) جهت دلاندني نه کمزورې وي، نو د «مَبْنِيَّةٌ» مطلب دادې چې اگرکه دجنت بالاځانې به دیوبل دپاسه وي لیکن په مضبوط والي او پوخ والي کښ به یوشان وي (۴) او ځنې مفسرین فرمائي چې پدې صفت سره رفعت شان ددوئ ته اشاره ده چې بانې نې الله ﷻ دي. «وَعَدَهُ اللَّهُ» ای وعده الله وعا یعنی الله ﷻ دا یقینی وعده کړیده الله ﷻ خپلې وعدې خلاف نه کوی،

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ لَكُمْ دِينًا دِينًا﴾ ددینم دلیل عقلي دې په توحید باندې، او مثال دې دژوند ددنیا چې الله ﷻ دآسمان نه اوبه دباران نازلې کړي نو دمحفوظو لودپاره ئې په زمکه کښ داخلې کړي، نو خلق ورته تردیره وخته پورې فائده اخلي چې خپل فصلونه باغونه پرې اوبه کړی بیادغه شین فصل زیرشی، بیا زرې زرې شی، نو عقل والا پوهیږی چه دا ټول تصرفات د الله ﷻ دی نو مستحق دعبادت هم صرف هغه دي. ﴿فَسَلِّكُمُ بَيْنَهُمْ﴾ ای فی ینایع منصوب بنا بر نزع خافض دي، ینایع جمع دینبوع ده چېنې ته وائی، مطلب دادې چې زمکه کښ دننه الله ﷻ دچینو یو جال خوړ کړې دي چې کله باران اوشی نو دهغې اوبه محفوظو لودپاره الله ﷻ اوبه په چینو کښ اچلوی نوافنده عامه هم شی او تازه هم شی او داچینې دزمکې دپاره داسې حیثیت لري لکه دانسان په جسم کښ درگونو حیثیت دي چې پوره بدن کښ خواره وی او هر ځانې ته غذا او طاقت رسوی.

﴿وَرَزَقْنَا مُخْتَلِفًا أَلْوَنُهُمْ﴾ ددبوته مختلف مراحلو بیان دي چې باران سره ئې الله ﷻ رااوخیږوی نو خپل اصل رنگ کښ وی څه خاښته ځکاری څه مده پس بیا وچ شی نو تک

زیر ښکاری اویا خه وچ شی نو اوریږی او چور چور شی. "مختلفاً الوانہ" نه مراد مختلف رنگونه والا فصل دي، چې ځنې شنه وي، ځنې سره، ځنې زیر او بعض سپین، وغیره وي. یاد "مختلفاً الوانہ" نه "مختلفاً اصنافه" وناواعة مراد دي، یعنې مختلف قسمه فصل، غنم، جوار، ساگ، وغیره. ﴿يَهْبِجُ﴾ ای بیس یعنې اوچ شی ﴿حُطَمًا﴾ ای فنانا، ټکرې ټکرې ﴿إِنْ فِي ذَلِكَ﴾ اشاره ده ماقبل ذکر شوي تفصیل ته، ﴿لَذِكْرَىٰ لَأُولَىٰ الْأَلْبَابِ﴾ ای تذکیرا عظیمًا (روح) یعنې پدې کښ لوی نصیحت دي او عبرت دي په فناء کیدو د دنیا باندې، او په حال د دنیا باندې، چې ﴿أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ مثال د قطرې د مني دي، چې په رحم د مادر کښ داخله شي، ﴿ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلَفًا أَلْوَنُهُ﴾ مختلف قسمه خلق ورسره پیدا شو ﴿ثُمَّ يَهْبِجُ﴾ بیا ځوان او قوي شو ﴿فَكَرَهُ مَصْفَرًا﴾ بیا بوډاشو، ﴿ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَمًا﴾ بیا مړ شو او په قبر کښ زړې زړې شو. نو پدې سره انسان دخپل تخلیق حقیقت پیژندلې شي، چې دا ذریعه ده د معرفت الهي.

أَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّنْ رَبِّهِ

آیا هغه څوک چې پرانستې وي الله ﷻ سینه د هغه د اسلام د پاره، نووې دي په یو لوی نور د طرفه درې خپل نه،

فَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ قُلُوبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٧﴾

نو هلاکت دي هغه خلقو لره چې سخت وي زړونه د هغوی د ذکر د الله نه، دغه خلق په گمراهۍ ښکاره کښ دي

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مّعَانِي ۝

الله نازل کړې د یرښاسته کلام، چې عظیم الشان کتاب دي، یو بل پشان دي په مضمون کښ، مکرر دي،

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ۖ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ

تر ټپکې د دې د وعید نه څرمنې د هغه خلقو چې یرېږي دخپل رب نه، بیا نرمې په سکون شي څرمنې د هغوی

وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكِ هَدَىٰ اللَّهُ يَهْدِي بِهِ مَن

لوزېونه دهغوئ دالله ﷻ ذکر(بشارت) ته دار(کتاب) هدايت دې دالله ﷻ هدايت ورکوي پدې سره چاته چې

يَشَاءُ وَ مَن يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ ﴿٢٧﴾

ني خوښه شي اوهغه څوک چې گمراه شي کړي الله ﷻ، نونه وي هغه لره هيڅ څوک هدايت ورکونکې

﴿أَقَمْنَ شَرَحَ اللَّهِ صَدْرَهُ﴾ هدايت ځل ذکر د تقابل داوصافو د مؤمنانو او کافرانو دې، دلته هم استفهام انکاري دې، «من» موصوله مبتدا ده او خبرئى محذوف دې چې کمن هوليس کذلک دې. يعنې هغه مؤمن چې هغه د توحيد په دلائلو کښ غور او فکرو کړي او الله ﷻ دهغه سينه د قبول اسلام دپاره کولواوه کړله، او دالله ﷻ په توفيق سره ئي سینه د قرآن او د اسلام په نور سره منوره شوه، نو آيا دې کيديشي په شان دهغه سنگدل کمر چې د خداوند عنايه وجه ئي زړه سخت شوې وي او د قبول اسلام نه محرومه شوي وي؟ هرگز نشي کيدى ﴿شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ﴾ د شرح صدر نه مراد د قبول ايمان او دنور ايمان صلاحيت دې، ددې په مقابل کښ قساوت قلب دې چې ورستونې ذکر راځي، حضرت ابن مسعود ؓ نه روايت دې چې نبې اکرم ﷺ د آيت کریمه تلاوت کړو ﴿أَقَمْنَ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّنْ رَبِّهِ﴾ نوموړو نه د شرح صدر مطلب تپوس وکړو، نو حضور ﷺ او فرمايل چې: دا يونور دې چې الله ﷻ ئي د مؤمن په زړه کښ واچوي، نودده زړه کلاؤ اوارت شي، دا حکام الهيې باندې د عمل کولو دپاره، نو صحابه ؓ عرض وکړو چې ددې څه علامه ده؟ نو نبې اکرم ﷺ او فرمايل: الاثابة الى دار الخلود، والتجاني عن دار الفرور، والتأهب للموت قبل نزوله (روح بحواله بيهقي، حاکم) يعنې د شرح صدر علامه داده چې دا آخرت شوق پيدا شى دنيا نه بى رغبتى پيدا شى، او مرگ د راتلو نه مخکښ دهغې دپاره تيارى شروع کړى. ﴿فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ﴾ تنوين د تعظيم دپاره دې، دنور مراد نور د هدايت او د معرفت دې. ﴿فَنَزَلَ إِلَيْهِمُ الْقُرْآنُ مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ من اجله دې، اى من اجل ذکره سبحانه (روح) يعنې دالله تعالى ذکر د وجهې نه ددوى په زړو نو کښ قساوت (سنگدلي) پيدا شي.

که خوګ اشکال وکړي چې دالله تعالی ذکرخودشرح صدر او اطمینان قلبي سبب دي لکه الله ﷻ فرماني الا بذکر الله تطمئن القلوب نو پدې آیت کښ ورته سبب د قسوة قلبي ولې وویل شو؟

جواب دادې (۱) چې ذکرالله اصل خاصیت خودادې چې زړونو ته ورسره اطمینان نصب کیږي، لیکن بیا د زړونو فرق دې ځنی سلیم وی نو هغوی ته ورسره اطمینان حاصل شی او ځنی غیر سلیم وی نو هغې ته اطمینان نه حاصلیږي بلکه قساوت پکښ پیدا کیږي لکه دیو کس معده خرابه ده او د بېل صحیح کار کوی دواړه څه مقوی غذا استعمال کړي نو چې کوم کس معده صحیح وی هغه له فائده ورکړی او چا چې کمزوری وی نو هغه له التیا نقصان ورکړي (۲) دویم دا چې دانسبت تسبیادي، یعنی ددوی اعراض ذکر او دقرآن نه سبب دې د قساوة قلبي ددوی.

﴿اللَّهُ تَزَلَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ﴾ دادریم (۳) دلیل وحې دې په توحید باندې، چې څه دخپل ځان نه هیڅ هم نه وایم بلکه دالله ﷻ طرفه په ماقرآن نازلیري، پدې آیت کښ دقرآن مجید یوصفت ذکر شويدي (۱) ﴿أَحْسَنَ الْحَدِيثِ حَدِيثٌ لَفْظِي﴾ معنی هغه کلام یا قصه چې بیانیري، قرآن ته احسن الحديث پدې وجه ویلي شويدي چې دې په ټولو کلامونو کښ احسن دې، لکه په ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْقَوْلَ فَتُفْعَلُونَ أَحْسَنَهُ﴾ کښ تیر شو، او قرآن مجید هم لفظاً احسن دې، ځکه چې ډیر فصیح کلام دې، او معنأ هم احسن دې، ځکه چې دهر قسمه تناقض او اختلاف نه منزه دې، کتوله تعالى: وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا (نساء: ۸۲).

(۲) ﴿كِتَابًا﴾ بدل دې د احسن الحديث نه، تنوین پکښ د تعظیم دپاره دې، دا ئي دویم صفت دې، کتاب په لغت کښ جمع ته وائي، قرآن ته کتاب ځکه ویلي کیږي چې دې جمع کونکې دې ټولو خیرونو لره

(۳) ﴿مُتَشَبِّهًا﴾ دانی دریم وصف دې، په معنی د متماثلاً سره دې، یعنی یو بل سره یوشان دې په مضمون کښ یو بل سره ئی تضاد نشته

(۴) ﴿مُتَنَانٍ﴾ جمع د متنی ده پمعنی د مکرر کیدو سره، یعنی دده مضامین او احکام او

مواعظ باريار ذکر شويدي، او دارنگه تلاوت ئي باريار کيږي. وويل يتي في سلاود. نور
وجوهات ئي په سورة الحجر (۸۷) کښ تير شويدي

(۵) ﴿تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ هُمْ فِيهَا﴾ پنځم صفت دې يعنى ددې وعيد ونه او تخويفانو سره په
زړه کښ خوف راځي او بشارتونو او وعدو سره اطمینان اورجا راځي اقشعرار موى برتن
خاستن يعنى په وخت د خوف اويره کښ په بدن باندې ويخته زيگيدوته وائي. او ﴿مِنْهُ﴾
ضمير د قرآن مجيد وعيدونو او تخويفاتو ته راجع دې. يعنى د مؤمن شان دادې چې کله د قرآن
وعيدونه واورې، نو ويرېږي او ويخته ئي په بدن باندې زيگ شي. ﴿ثُمَّ تَلِيْنُ﴾ اي نظمڼ
وتسکن، دا د تقشعر منه جلود الذين په مقابله کښ دې يعنى کله چې د قرآن بشارتونه او وعدې
واوري نو د مؤمنانو زړونو کښ اطمینان پيدا شي. تليْن الجلود نه مراد په بدن کښ د اقشعرار
کيفيت ختميدل دی او د قلوبهم اضافی کښ ورسره اشاره اوشوه ديته چې د اقشعرار او
دخوف كيفيت ختميدلو سبب غفلت نه وي، بلکه قرآن دهغوئ په زړونو اثر کړې وي. اصل
سبب ئي هغه اطمینان وي چې قرآن په برکت ورته نصيب شوې وي ﴿إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ د ذکر الله نه
وعدې او بشارتونه مراد دي، يعنى په مؤمن باندې د قرآن اثر داوي چې کله دې د قرآن وعيدونه
واوري نو او ويرگي او چې کله بشارتونه، وعدې واورې نو زړه ئي خوشحاله شي او مطمئن شي.
نودا د مؤمن صفت دې او چې په چاکښ د اصف کمزورې وي نو دا ایماني کمزوري ده

فائدة: حضرت عثمانی رضي الله عنه فرمائي دا حال دا قوياؤو کاملينو دې کچرته په ضعفاؤو او
ناقصينو څه نور قسم احوال طاری شی لکه صغقه بې هوشی وغیره، نو ددې آیت نه ددې نفی نه
کيږي، اونه د داسې خلقو فضيلت ورسره لازمېږي بلکه داسې بې قابول کيدل عموما دليل وی
دوارد. د قوت، او مورود. د ضعف. جامع ترمذی کښ په حضرت ابوهريره رضي الله عنه باندې د
يو حديث په بيان په وخت کښ داسې احوالو طاري کيدلو تصريح راغلي ده.

﴿ذَٰلِكَ﴾ مشاراليه يا قرآن دې چې دا قرآن د الله ﷻ د طرفه هدايت دې هدايت کوي پدې سره
هغه چاته چې ئي او غواړي هدايت، يا مشار اليه اقشعرار، اولين دي، يعنى خوف او خوشحالي
پيدا کيدل په قرآن سره اثر دهدايت د الله ﷻ دې. ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ﴾ او د چا په زړه کښ چې د قسوة

قلبي او په گناهونو باندې اصرار کولو دوجه نه دقرآن داثري پيداشي نو ځکه له من هاد بهن
مؤثر بيا ده لره نشته دي، اللهم اعننا من الضلالة.

أَمْ مَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

آيا هغه څوک چې ځان بچ کوي په مخ خپل سره دسخت عذاب نه په ورځ دقيامت، ا کيدلې شي په شان د مؤمن.

وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٤﴾ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ

او اوبه او بيلې شي ظالمانو ته، چې اوڅکني سزا دهغه عملونو چې تاسو کسب کول. تکذيب کړې و دهغه خلقو چې

قَبِلَهُمْ فَأَلْهَمَهُمُ الْعَذَابَ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٣٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ

مخکين و ددوي نه نور اغلې و وهغوئ ته عذاب دداسې ځاي نه چې نه پوهيدل دوي نو اوڅکوله دوي ته ان

الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

رسواني په ژوند د دنيا کين، او يقيناً چې عذاب داڅرت ډير لوی دي، کچرې دوي پوهيدلی

وَلَقَدْ صَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ

او خامخا په تحقيق سره بيان کړيدي مونږ خلقوته پدې قرآن کين هر قسم مثال، ددې باره چې دوي

يَتَذَكَّرُونَ ﴿٣٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٣٨﴾

نصيحت قبول کړي قرآن دي په عربي ژبه کين، نه دي خاوند د کور والي، ددې دپاره چې دوي او بيرې

﴿أَلَمْ نَبْعَثْ فِي هَذَا خَلْقًا مُؤْتًا لِقَوْلِ رَبِّهِمْ أَطِيعُوا رَبَّكُمْ وَأَطِيعُوا أَمْرًا مِّنْ رَبِّكُمْ﴾

کين، دلته هم استفهام انکاري دي، 'من' اسم موصول مبتدا ده او خبرتی محذوف دي چې

'کمن هو ليس كذلك' دي، ياکمن هو آمن من العذاب دي، يعني هغه کافر چې لاس تر لې پر مخي

جهنم ته او غورځولې شي، نو دې په مخ خپل سره ځان د جهنم داور نه بچ کوي، ليکن نه به شي بچ

کولې. نو آيا دې کيد شي په شان دهغه مؤمن چې ددې عذاب نه محفوظ وي؟ هرگز نشي

کيدې، مفسرين وائي چې دا کتايه ده د دينه چې کافريه د جهنم دا ورته دخان بچ کولو نه عاجزه وي ځکه چې مخ اشرف الاعضاء دې، انسان خپل مخ په لاس سره بچ کوي اولاسونه ددوي خويه په ستونډ پورې تړلې وي نو چې جهنم ته غورځيږي نو په مخ به خان بچ کوي، او په مخ خو څوک خان نشي بچ کولې نو ددوي به دخان بچ کولو نه عاجزه وي

﴿وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ هَذَا جُزْءُ مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ اي وباله يعني کافرانو ته به قيامت کښ او وئيلي شي چې دنيا کښ مو کوم مشرکانه افعال کول نن دهغې عذاب او ځکښ، ﴿كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ داتخويف دنيوي دې، چې ستاسونه مخکښ دتوحيداورسالت نه انکارکونکوباندې مونږ داسې عذاب راوستلو چې دوي پوهه هم نه شول دنيا او آخرت کښ رسوا شول، تاسو دافضل الانبياء تکذيب کوئ ددې د انجام نه اويريږئ، ﴿فَأَنتَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيِّثُ﴾ حيث مکانيه دې، يعني دداسې طرفه اومقام نه ورباندې عذاب راغې چې ددوي په وهم او گمان کښ هم نه وؤ.

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا مَثَلًا﴾ داتمهديدې ورستوراتلونکي مثال صَرَّبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا دپاره، چې په قرآن کښ مونږه نصحيات حاصلولو دپاره خلقتو ته هر قسمه مثال بيانوو، ﴿قُرْآنًا﴾ حال مؤکده دي د هَذَا، اويامنصوب على المذح دې، ﴿عَفْرَ ذِي عِوَجٍ﴾ عَوْج بالكسر هغه نقصان او کوږ والی ته وائي چه مدرک بالعقل او بالبصيرت وي، او عَوْج بالفتح هغې ته وائي چه مدرک بالحس وي، نو دلته داول ذکر شونو اشاره ده چه قرآن داسې مرتبه کښ دې چه عقل هم پکښ کوږ والي نشي پيدا کولې نو په حس سره خو پکښ په طريق اولی کوږ والی او نقصان نشي موندلې، بعض وائي مراد د عَوْج کوږ والي نه خلاف واقع خبره ده، اودغه رنگه هر قسم نقصان اوتعارض تناقض پکښ نشته دې.

صَرَّبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَكِّسُونَ

بيانهم الله تعالى يو مثال، د يو سري غلام چې په هغه کښ شريکان وي، بدخويه جگړه کونکي

وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِينَ مَثَلًا ۖ الْحَمْدُ

اود يوبل سرې غلام، چې صرف ډيو سړي وي آيا برابر كيد شي دا دواړه په مثال كېښ. ټول صفتونه د خدايي توب

لله ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ إِنَّكَ مِيتٌ وَإِنَّهُمْ

الله ښه لره دي بلكه ډير ددوى نه، نه پوهيږي. بيشكه ته مړ كيدونكې نې او بيشكه دوى هم

مَيِّتُونَ ۝ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ۝

مړې دنونك دي بيا به بيشكه تاسو په ورځ د قيامت په حضور د خپل رب كېښ جگړه كوئ

﴿ضَرْبَ اللَّهِ مَثَلًا﴾ پنځم تقابل دې د مؤمن او د مشرك او مثال په ذريعه واضحه كيږي.

چې يو غلام دې چې هغه د دوو ياد ډيرويد اخلاقو مالكانو شريك دې. يو نې مشرق ته ليرى نو بل نې مغرب ته ليرى، نو دې پرېشانه او حيرانه وي چې د كوم يو د حكم تعميل وكړي. او بل هغه غلام دې چې صرف يو مالك نې دې، نو آيا دواړه برابر كيد شي؟ هرگز نشي كيدې نو دغه شان اول غلام د مشرك مثال دې، چې كله يو درگاه ته منډه، كله بل درگاه ته منډه كله يوبت نه غواړه كله بل بت نه غواړه او دويم مثال د مؤمن دې چې صرف الله ﷻ ته سجده ريز وى

﴿مَثَلًا﴾ مفعول ثانې د ضرب دې او ﴿وَرَجُلًا﴾ مفعول اول دې چونكه داد تعميل چې فې

مشاكون دې، يو جز دې نو دې وجهې نه روستې ذكر كړې شو، چې دې سره اتصال راشي ﴿فَبِهِ﴾ خبر مقدم دې، او ﴿شُرَكَاءَ﴾ مبتدا مؤخر دې ﴿مُتَشَكِّكُونَ﴾ صفت دې، ماخوډ دې د تشاكس نه تشاكس: تخالف مع سوء الخلق ته وائي، يعنې داسې شركاء وي چې خپل مينځ كېښ نې اختلاف هم وي او بېد اخلاقه هم وي، ﴿وَرَجُلًا﴾ داد مؤحد او د مؤمن مثال دې ﴿سَلَمًا﴾ اى خالصا.

﴿هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا﴾ تميز عن النسبة دې، تقدير دارنگه دې هل يستوي مثلها و حالها يعنې آيا ددوى دواړو برابرې كيد شي په حالت او په مثال كېښ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ شمره ده د ماقبل دلالتو او مثالونو چې د ماقبل دلالتونه معلومه شوه چې مستحق د الوهيت صرف د الله ﷻ ذات دې

﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِناهُمْ مُمِتُونَ﴾ داجواب دې يود قول د مشركانوچې دوى به دا خبرې كولې چې دامحمد ﷺ به مړ شي نومونږ اوزمونږ به بتان به ورنه خلاص شي. لكه بل ځئ كېن الله ﷻ فرمائي: اَم يَقُولُونَ شَاعَرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ (طور: ۲۰) نوالله ﷻ ددې جواب وركوي چې دمرگ نه خو هيڅ څوك هم نشي خلاصيدلې كه تاسو د حضور ﷺ دمرگ انتظار كوئ نوتاسو باندې به هم مرگ راځي، اودغه شان په مرگ سره هم خبره نه ختميږي بلكه ورستو دمرگ نه به په دوباره ژوند د قيامت كېن به فيصله كيږي، ضمناً پدې كېن ددې تنبيه هم ده چې افضل الخلاق اوسيدالرمسل كيدو باوجود حضور ﷺ هم دمرگ د فيصلې نه مستثنى ندي. لپاره د دى چه د حضور ﷺ وفات نه روستو خلك پديكېن اختلاف اونكرى او دغه شان ټولو خلقوته د فكر آخرت اودنيك عمل كولوترغيب دې، باقي په عالم برزخ كېن دانبياء عليهم السلام حيات، نو پدې باندې د ټولو اهل سنت والجماعت اتفاق دې چې انبياء عليهم السلام ته په قبوروكېن په نهايت اعلى درجه سره حيات حاصل دې، چې په بعض اعتباراتو سره د دنيوي حيات نه هم قوي دې، حيات انبياء عليهم السلام باندې تحقيق حضرت والدمحترم نورالله مرقده په تفسير دسورة بقره آيت (۱۵۴) كېن په تفصيل سره كړيدي (اللهم تقبل منه).

ددې آيت كريمه تعلق ددغه مسئله سره نشته دې ځكه چې پدې آيت كېن صرف وعده وفات كيدوده، ځكه چې مَيِّت بڼشديدالياء اطلاق په هغې چاكيږي چې په زمانه مستقبل كېن به هغه باندې مرگ طاري كيږي نو اِنَّكَ مَيِّتٌ پمعنى دسموت سره اوميت بسكون الياء هغه چاته وائي چې مړوي.

﴿نُفِرَ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ﴾ خطاب بعام دې، چې تاسو ټول به د قيامت په ورځ دالله ﷻ په دربار كېن جگړه كوي، كافريه وائي ما جاءنا من بشير و لا نذير پيغمبريه وائي چې ماتاسوته دالله ﷻ پيغام رارسولې ووليكن تاسونه وؤمنلې، اودغه شان مظلوم به دظالم سره مخاصمه كوي خواه كه ظالم مسلمان وي او كه كافرلكه حديث كېن راځي چې په كوم سړي باندې دبل ورورحق اودمه باقي وي نوهغه لره پكاردې چې نن په دنيا كېن ئي ادايامعاف كړي ځكه چې په آخرت كېن به دينار اودرهم نه وي، نو كه ظالم سره څه اعمال صالحه وي نوبقدر ظلم به مظلوم ته وركولې شي، او كه اعمال صالحه ورسره نه وي نو د مظلوم گناهونه به په ده باندې اچولې كيږي.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالْحَقِّ إِذْ جَاءَهُ

نو څو ڪس نه ڇي دروغ تري به الله او تڪذيب ٿي او ڪيو درٻڻيا وڃي ڪله راغي ده ته

الَّذِينَ فِي جَهَنَّمَ مَمْلُوءٌ مِنَ الْكُفْرِ ۚ وَالَّذِينَ جَاءُوا بِالْحَقِّ

آيا نده به جهنم ڪيڻ ته ڪانه ڊپاره ڏ ڪافرانو او هغه سڀي ڇي راوي ٿي وي رهنه

وَصَدَقَ بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۝ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ

اوايمان ٿي پري هم راوي وي، دغه ڪسان هم دوي پرهيز گاران دي ددوي ڊپاره هغه نعمتونه دي ڇي ددوي خوش وي

عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ۝ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ

به تڙدڙب ددوي، دا بدله ده دڄاڻسته عمل ڪونڪو. ددي ڊپاره ڇي معاف ڪري الله تعالى دوي ته بدترين هغه

الَّذِينَ عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

عملونه ڇي دوي ڪري وڏا وڙڪري الله دوي ته اجر ددوي دغه بنائسته عملونو ڇي دوي ڪولو

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ ۖ دَا زَجْرًا وَتَخْوِيفٍ ۖ اُخْرَوِي دِي، اس ته فهم انڪاري دي، يعني

د هغه ڪس نه زيات ظالم بل څو ڪس نه ڇي به الله ﷻ دروغ وائي او به الله ﷻ دروغ

وئيلا دا دي ڇي نسبت دولت ورته ڪوي، شريڪ ورسره مگر ڇوي حلال حرام، حرام حلال گنهڙي

وغيره، ﴿وَوَكَّذَّبَ بِالْحَقِّ﴾ او بل دا ڇي رڻتيا وڏ ته دروغ وائي صدق نه مراد قرآن، نبي ڪري

ﷻ او دا سلام تول احڪامات دي، ﴿إِذْ جَاءَهُ﴾ ۽، مفا جاتيه دي، يعني څنگه دار رڻتيا ورته ر

اور سڀيلو نوده ٿي فورا تڪذيب او ڪيو، ڇه غور و فڪر ٿي اونڪو ﴿الَّذِينَ فِي جَهَنَّمَ﴾ اس ته فهم

تقريري دي يعني ضرور به جهنم ته ڪانه ڊڪا فرانو ده.

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا﴾ دابشارت اخروي دي مؤمنانوته، راجح قول دا دي ڇي جاء او صدق به

دواړو مصداق يو کس دې. او د يو کس دوو صفتونو بيان دې. يودا چې کله خبره کوي نو رښتيا او صحيح خبره کوي، دې گڼن ئي صفت علم او عدل ته اشاره ده دويم دا چې کله دليل سره يو خبره رښتوني ثابته شي نو بيا دهغې تصديق هم کوي. تکبر ترينه نه کوي د يکښ صفت تو اضع ته اشاره ده، دې قول مطابق آيت عام دې. نبی ﷺ ته هم شامل دې صحابه کرامو ﷺ ته هم او هغه چاته هم چې هغه گڼن دا دواړه صفات وي.

ځنې مفسرينو ددې دواړو مصداق جدا جدا کسان گرځولي دي او په بيان د مصداق کښې هغوئ نه متعدد اقوال نقل دي:

(۱) ذَٰلِذِی جَاءَ تہ مراد حضور ﷺ دے، اَو بِالْصَّدَقِ تہ مراد یا قرآن دے، یا کلمہ دتوحید یعنی لا اِلهَ اِلَّا اللہ - اودغہ شان نور تعلیمات، ﴿وَصَدَقَ بِہِ﴾ تہ مراد ابوبکر ؓ دے، یعنی حضور ﷺ قرآن پیش کرواوا بوبکر ؓ ہی تصدیق وکرو۔

(۲) «وَالَّذِي جَاءَ بِهٖ مَرَادِ جِبْرَائِيلَ ؑ دِي، دَ «بِالْصِّدْقِ» مَرَادِ قُرْآنِ دِي، «وَصَدَقَ بِمِٔةٍ» نَه مَرَادِ حُضُورِ ؑ دِي، يَ عَنِي جِبْرَائِيلَ ؑ قُرْآنَ رَاوَرُوَا حُضُورِ ؑ نِي تَصْدِيقِ اَوَكِرُو، اَوِيهَ «وَأَنْتَ بِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ» كَنِسَ ضَمِيرُو نَه اِگَرِچَه دَجْمَعِي دِي خَوْتَنِشِه تَه هَم دَجْمَعِي ضَمِيرِ رَاجَعِ كِيرِي.

(۳) دَوَّالَّذِي جَاءَ بِهِ مَرَادُ انبياء عليهم السلام دي، دَوَّ بِالْصِّدْقِ مَعْنَى مَرَادُ تَوْحِيدِ اَوْ دَعَا شَأْنِ
نَبِي رَعْلِمَات دِي، وَوَصَّدَقَ بِهِ مَعْنَى مَرَادُ، اَتْبَاعِ اَوْ اُمْتِيَانِ دِي،

﴿هُم مَّا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ داني د انعاماتو تذکره ده، او دا اول انعام دې چې په جنت کې به د دوی د خواهاشاتو مطابق پدوی باندې د نعمتونو وسعت وي ﴿وَذَلِكَ﴾ د اوسعت د نعمتونو د ادنیکو عملونو کونکو بدله ده،

﴿لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ دابِل انعام دې، اولام دپاره دعاقت دې، یعنی تقوی اختیارولو نتیجه به داوی چې الله ﷻ به ورته گناهونه او قصورات معاف کړي، ﴿أَسْأَلُ الَّذِي عَمِلُوا بِهِ دِي دوه قسرونه شوی دی﴾ (۱) اسوا اسم تفضیل دې یعنی دیریدگناهونه چی کبیره گناهونه دي مغه به ورته الله ﷻ معاف کړی، نو دا کنایه ده دمعاف کیدلو دتولو گناهونونه که صیغره وي

اوکه کبیره وي ځکه چې "اسوء گناه کبیره معاف شي نو (سوء) گناه صغیره خوبطریق اولی معاف کیږي، (۲) بعض وائي چې «أشوأ» اسم تفضیل ندي بلکه ذالتي یعنی سره دې گناه ته وائي کبیره وي اوکه صغیره وي.

﴿وَيَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ دادریم انعام دې چې ددوی په نیکو عملونو باندې به ورته اجرا و ثواب ملاویري، «بأحسن» د احسن هم دوه تفسیره شوی دی: یو دا چې دا پمعنی د الحسن سره دې یعنی د نیکو اعمالو بدله به ورله الله ﷻ ورکړی، دویم دا چې اسم تفضیل په خپلې معنی کښ استعمال دې، دې اعتبار سره د آیت خو مطلبه بیان کړي شوي دي: (۱) یو دا چې د عمل نه به ترینه بدله به ورکوی، هغه داده چې یوې نیکۍ په عوض کښ به لس نیکۍ ورکوی (۲) دویم دا چې هر نیک عمل باندې به ورله بدله د احسن عمل ورکولې کیږي خواه که في نفسه احسن وی اوکه نه (۳) دریم دا چې «بأحسن» کښ بآ سببیه ده اوجار مجرور صفت جوړیږي د اجرهم دپاره یعنی الله ﷻ به ورله د احسن اعمالو په وجه بدله ورکوی. [التحریر و

التنوير]

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ

آیا نه دې الله تعالی کافي د خپل بنده دپاره، او ددوی تایره وي د هغه معبودانو باطله و نه چې ماسوا د الله نه دي،

وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۝

او هغه څوک چې گمراه کړي ده لره الله ﷻ، نونه وي هغه ته هیڅ څوک هدایت کونکې،

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ

او هغه څوک چې هدایت ورکړي هغه ته الله ﷻ نونه وي هغه لره هیڅ څوک گمراه کونکې، آیا ندي الله غالب،

ذِي الْبِقَامِ ۝ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

خاوند د بدلي اخستلو. اوکه چېرې تپوس وکړي ته ددوی نه چه چاپیداکړيدي اسمانونه، او زمکه،

لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا

نوځامخابه دوي وائي چې الله ﷻ پيدا كړې دي، ته اوايه چې خبرا كړئ ما ته دهغه معبودانونه

تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ

چې تاسو ورته سوالونه كوئ ماسوا دا الله ﷻ نه، كه اراده وكړي ماته الله ﷻ د تكليف رسولو آيادي دوي

كُشِفَتْ ضَرَّةٌ أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكٌ رَحْمَتِهِ

لري كونكي د تكليف دهغه ياكه اراده وكړي ماته درحمت رسولو، آيادي دوي بنده ونكي د رحمت دهغه،

قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٨٠﴾

ته اوايه چې پوره دې مالره الله تعالى، خاص په هغه توكل كوي توكل كونكي

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ﴾ په ديكنس تسلي ده حضور ﷺ ته اوزجردي مشركانوته، ددې

آيت په شان نزول كېن مفسرينوليكلي دي چې مشركانو حضور ﷺ ته اووې چې دې زمونږ پستانوته بد، رد مه وايه ورنه دوي به تاته ازار او كړي، ليونې يابه ناجوره شي، نوالله ﷻ ددې په جواب كېن دا آيت نازل كړو، چې څه ستا دپاره كافي يم، يو طرف ته څه يم په هر چا غالب په هر چا برتر، چې چاله پناه وركړم څوك ورته څه ونيلې نشي او څوك چې نيول غواړم نو څوك ئي بچ كولې نشي زبردست انتقام والا يم، اوبل طرف ته دابې بسه او عاجزه خدايان چې خپل خايه هم نشي خوځيدې نو دوي دومره نه پوهيږي چې څوك دداسې ذات بنده وي هغه ته به دوي څه واوي؟

﴿عَبْدَهُ﴾ به مراد حضور ﷺ دې او مضمون دا آيت عام دې چې الله تعالى دخپل هر بنده د حفاظت

دپاره كافي دې ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ﴾ يعنې دا ډيره واضحه خبره ده چې هغه الله نه يريدل پكار دي چې هغه په هر چا قادر دې او هغه ته څوك هم څه نشي ونيلې خودا خبره ددوي په فهم كېن نه راځي، ځكه چې ضد او عناد په وجه الله ﷻ گمراه كړي دي.

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ﴾ استهزام انكاري دې اوپديكنس تخويف دې مشركانو ته،

او تسلي ده حضور ﷺ ته، چه الله ﷻ په خپلو دښمنانو غالب دې او انتقام اخستلو باندې قادر دې نو که دا خلق د کفر او عناد نه منع نه شول نو الله ﷻ به ورته عبرتناکه سزا ورکړي

﴿وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ هَذَا خَلُومٌ دَلِيلٌ عَقْلِي دِي عَلَى سَبِيلِ الْاعْتِرَافِ مِنَ الْخَصْمِ. يَعْنِي كَه تَرِينِه سَوَال او کړې چې آسمانونو اوزمکی خالق څوک دې؟ نو دوی به په خپله اعتراف او کړي چې الله ﷻ دې﴾

﴿قُلْ أَقْرَبُهُمْ مَّا تَدْعُونَهُ﴾ دا بل سوال دې چې اول سوال په جواب باندې متفرع دې یعنی کله چې تاسو دا اقرار او کړو چې د آسمانونو اوزمکي خالق صرف الله ﷻ دې نو اوس داراته اوایی چې متصرف پکښ څوک دې؟ مثلاً که الله ﷻ ماته تکلیف راکول غواړي او یا څه راحت رارسول غواړي نو دامعبودان د الله ﷻ ارادې خلاف کولې شی او که نه؟ که هاو کښ جواب ورکوی نو خبرو کښ ئی تضاد راځي، ځکه چې اوس خو ئی خپله اقرار او کړو چې خالق صرف الله ﷻ دې او دې سره لازمه ده چې متصرف ئی هم الله دې، او که نا کښ جواب ورکړی نو عقیده اومذهب ئی باطلیږي ﴿فَبُهِتَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ کله هیڅ جواب ورسره نه وو، نو الله ﷻ خپل حبیب ﷺ ته حکم کوی چې ته ورته حسبي الله... فاء په افرايم کښ دپاره دتفریع ده او یا فاء فصیحیه ده چې شرط مقدر باندې دلالت کوی، اي اذا اقررتم بهذا فاخبروني...

﴿هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ﴾ معبودان باطلوو ته ضمير د مؤنث راجع شويدي، اودغه شان کاشفات، مسکات د مؤنث صيغې اختيار کړې شويدي ددې وجه نه (۱) چې پديکښ تنبيه ده په ضعف او کمزورئ د معبودانو باندې، (۲) اوبل ددې وجه چې ځنې معبودانو ته دوی اناث (نښځې) ويل لکه لات، عزى، مناة، خطيب، کبير)

﴿قُلْ حَتَّىٰ آتَاكَ اللَّهُ﴾ نمره ده دماقبل دلائلو یعنی دوی خولاجوابه شول، نو اي حبيبه ته ورته اووايه چې متصرف صرف الله ﷻ دې او ټولو مصائبو او تکليفونو لرې کولو کښ اوپه خير رسولو کښ الله تعالی کافي دې. اومؤمنان هم په هغه باندې توکل او اعتماد کوی ځکه چه د الله ﷻ نه ماسوی دچاپه اختيار کښ څه شته دې هم نه.

قُلْ يٰقَوْمِ اَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ اِنِّىْ اَعْمِلُ

ته اوايه، اي قومہ زما عمل کوئ تاسو په خپله طريقه، بيشکه زه عمل کونکي يم پخپله طريقه

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٠﴾ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ

نورده چې تاسو به او پيژنئ، هغه څوک چې راځي هغه ته عذاب چې رسوا به کړي هغه لره او نازل به شي په هغه

عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٥١﴾ اِنَّا اَنْزَلْنٰا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنْ

عذاب دائم (هميشه) بيشکه مونږ نازل کړيدې په تاباندي کتاب دپاره دخلق په حق سره، پس څوک

اهْتَدٰى فَلْيَتَّقِسْهُ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ

چې هدايت قبول کړي نو فائده يي دخپل ځان ده، او څوک چې گمراه شي نو بيشکه وبال دگمراهي يي

عَلَيْهَا وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿٥٢﴾

په خپل ځان دي او نه يي ته په دوى باندې وکيل (ذمه وار).

﴿قُلْ يٰقَوْمِ اَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ﴾ داتخويف اخروي دي يعنى دومره دلائلو باوجود چې کله تاسو څما خبره نه منئ نولگيا اوسئ چې څه کول غواړئ خو عنقریب یو رسوا کن عذاب درباندي را راوان دي، امر دتهديد او زورني دپاره دي، او د﴿مَكَانَتِكُمْ﴾ نه مراد حالتکم او عادتکم دي، يعنې تاسو پخپل عادت چې څما سره عداوة کول اوماته ضرر رارسول دي په هغې باندې عمل کوئ، او ﴿اِنِّىْ اَعْمِلُ﴾ على مکانتي ټکبن مقدردې يعنې څه به پخپل حالت او عادت چې په دين او توحيد باندې کلک پاتې کيدل دي، عمل کوم ﴿مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ يعنې دير نزيه تاسو ته پته اولگى چه په حقه څوک دي او باطل څوک دي، من مفعول به دي د تعلمون دپاره. پديکبن اشاره ده عذاب دنيوي ته چې په ورځ دبدورته ملاؤ شو، او دوى رسوا او ذليله شول، ﴿وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾ يعنې نه مراد دائم (هميشه) دي، پديکبن داخرت عذاب

طرف ته اشاره ده، ځکه عذاب دائم عذاب داخرت دي (اعاذنا الله).

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ داخلورم دليل وحي دي په توحيد باندې، (لنناس) اي لاجلهم قرآن دخلقو دمعاش اومعاد مصلحتونو لپاره مناط دي ﴿وَالْحَقُّ﴾ اي انزلنا الكتاب متلبساً بالحق، دحق مراد توحيد دي، يعني داكتاب قرآن شامل دي په توحيد باندې، نو مسئله د توحيد ستا د طرفه خودساخته نه ده. ﴿فَمَنْ أَهْتَدَىٰ لِلْغَيْبِ﴾ داتسلي ده حضور ﷺ ته چه ستا کار صرف ددي قرآن بيانول دي ددوي دهاديت ته مکلف نه ئي که هدايت ئي قبول کړو نو خپله فائده ئي ده اوکه نه ئي کړو قبول نوخپل نقصان ئي دي وکيل پمعنى د مکلف سره دي يعنى ته ئي ذمه وار نه ئي.

اللَّهُ يَتَوَكَّلْ	الْأَنْفُسَ	حِينَ	مَوْتِهَا	وَالَّتِي	لَمْ	تَمُتْ
الله تعالى	قبض کوي	رُوحونه	په وخت د مرگ کښ،	او هغه رُوحونه چې نه مړکيږي		
فِي	مَمَّا	مِهَا	فِي	قَبْرِ	الَّتِي	قَضَىٰ عَلَيْهَا
قبض کوي	هغه په وخت د خوب کښ،	نووساتي خپل خان سره	هغه چې فيصله ئي کړي وي	په هغه		
الْمَوْتِ	وَيُرْسِلُ	الْأُخْرَىٰ	إِلَىٰ	أَجَلٍ	مُسَمًّى	
د مرگ	اورا اوليږي	هغه بل	نفس تر يوې	نيتې	مقررې	پورې،
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٩﴾						
بيشکه پديکښ دبعث بعدالموت دلائل دي دهغي قوم دپاره چې فکر کوي.						

﴿اللَّهُ يَتَوَكَّلْ الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا﴾ داپنځم دليل عقلي دي په توحيد باندې، ددي حاصل دادي چې دانسانانورُوحونه په هرحال کښ دالله تعالى په تصرف اواختيار کښ دي، کله ئي چې اوغواړي نوپه قبض کولو باندې ئي قادر دي. اوددي قدرت مظاهره تاسو روزانه گورئ، چې د خوب په وخت کښ ستاسو رُوحونه په يوحشيت سره قبض کړي چې تفصيل ئي ورستو

راروان دې، اوبیاني درته په وخت دبیډارۍ کښ واپس کړي، او په وخت دمرگ کښ ټي هم قبض کړي، نو بیادرت په دنیا کښ نه واپس کوي، نو پدې تصرفاتو کښ اختیار صرف الله تعالی ته ډډي، بل چاته پکښ دخل نشته دې، نو پدې کښ غور و فکر کونکو دپاره دالله تعالی دواحدانیت او دقدرت کامله لوی لوی نشانات دي.

په آیت کریمه کښ "یتوق" په عموم مجاز باندې محمول دې، یعنی مطلق قبض کول، که صرف ظاهر اوي لکه د خوب په حالت کښ چې صرف ظاهر ارواح قبض وي او باطنانه وي قبض بلکه د بدن سره ټي تعلق وي، او که ظاهر باطنادواړه وي لکه د مرگ په حالت کښ. نودلته دالفاظ په موت او حیات دواړو کښ مستعمل شويدي، لکه عیسی عليه السلام ته الله تعالى فرمائی اې متوفیک یعنی څه تا اوچتوم سره د بدن اوروح ستا.

• ددې آیت کریمه په تفسیر کښ یو خوا هم بحثونه دي:

(۱) **اول بحث:** آیا نفس یو دې او که دوه دي؟ بعضی حضرات وائي چې نفسونه دوه دي (۱) نفس حیواني، چې پدې سره ساه اغستلې کیږي (۲) نفس تمیز: چې پدې سره علم حاصلیږي، نو په ﴿اللّٰهُ يَتَوَقَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا﴾ کښ د نفس حیواني ذکر دې، یعنی په وخت دمرگ کښ الله تعالی نفس حیواني قبض کوي، ﴿وَالَّذِي لَمْ يَمُتْ فِي مَنَاطِحِهَا﴾ کښ د نفس تمیز ذکر دې. چې الله تعالی ټي په وخت د خوب کښ قبض کوي ځکه ﴿النَّوْمُ اخِ الْمَوْتِ﴾ او جارو مجرور متعلق دي دمحذوف سره ای یوفاها في وقت موتها یعنی الله تعالى هغه روحونه په خوب کښ قبض کوي چه لا تر اوسه ټي دمرگ نیته نه ده راغلې ﴿فَيَمْسِكُهُ الَّذِي فَمَتْهُ عَنِتَّةَ الْمَوْتِ﴾ نفس حیواني ورنه مراد دې چې قبض ټي کړي نویاني وساتي اودنیاته ټي نه واپس کوي ﴿يُؤْتِيهِمُ الْاٰخِرَةَ﴾ نفس تمیز ورنه مراد دې، چې په وخت د نوم کښ قبض وي او په وخت دبیډارۍ کښ دوباره راواپس شي.

بعضی حضرات وائي چې یو نفس دې چې نفس حیواني دې، د نوم په وخت کښ هم دې قبض کیږي لیکن تعلق ټي د بدن سره وي چې په وخت دبیډارۍ کښ فوراً په شان د نظر را واپس کیږي، او په وخت دمرگ کښ هم دې قبض کیږي هم ظاهراً هم باطناً چه بدن بلا حیات پاتی شي.

(۲) دویم بحث: آیا نفس (سہ) اور روح دواہ یوخیز دے اوکہ جداجداخیزونہ دی؟ پدیکن

دوہ قولہ دی:

(۱) (د محققینو اود اکثر علماء قول دادے چې نفس اور روح یوخیز دے، دانسان په بدن کښ یو روح دے، لیکن صفات ئی چونکه متعدد دے نو خکه ئی نومونه هم متعددي.

(۲) بعضی وائی چې روح او نفس دواہ جداجداخیزونہ دی، اود هر یو جداجدا صفات دي، د روح صفت تمیز او پوهیدل دي، اود نفس صفت ساه اغستل خبرې کول، حرکت کول وغیره دي، استدلال نیولې دے دوی په قول د ابن عباس ؓ چې ان فی ابن ادم نفسا و روحاً بینهما مثل شعاع الشمس (روح المانی)

لیکن قول اول راجح دے په یو خو و جو هوسره: (۱) د آیت کریمه دلالت پدې کوي چې نفس اور روح شی واحد دے (۲) په متعدد و احادیثو کښ د نفس او د روح استعمال د یو بل په ځای راغلې دے لکه په حدیث د اَم سلمه کښ، چې دافرمانی چې کله ابو سلمه ؓ وفات شو، حضور ﷺ تشریف راوړو، اود ابو سلمه ؓ سترگې کهلاوې پاتې شوې وې، نو حضور ﷺ ورله سترگې پټې کړې او وئی فرمایل: اِنَّ الرُّوحَ اِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ کُلُّهُ چې روح قبض شي نو سترگې ورته گوري، نو په دې حدیث پاک کښ د روح لفظ راغلې دے، اودغه شان مضمون چې په بل حدیث کښ راغلې دے، نو هلته د نفس لفظ راغلې دے: فَذَلِكَ حِينَ يَتَّبِعُ بَصَرَهُ نَفْسَهُ (مسلم فی الجنائز) دغه رنگه په حدیث کښ دي چې په وخت د مرگ کښ ملائک حاضر یرې نو کچرې دامرې رجل صالح وي نو فرشتې ورته وائی آخر جي ایتها النفس المطمئنة اودغه شان مضمون په بل حدیث کښ راغلې دے نو هلته د نفس په ځای روح راغلې دے: اِذَا اخْرَجْتَ رُوحَ الْمُؤْمِنِ تَلَقَّهَا مَلَكَانِ يَصْعَدَانِ بَهَا (قرطبي) نو د دیننه معلوم یرې چې نفس اور روح یوخیز دے.

(۳) دویم بحث: آیا امرې ته پس د مرگ نه په قبر کښ اعاده واپس کیدل، د روح کیږي اوکه نه؟ جمهور علماء او اهل سنت ددې قائل دي چې اعاده د روح بدن دانسان ته په قبر کښ کیږي امام ابو حنیفه ؒ هم تصریح کړیده په فقه اکبر کښ چې: واعادة الروح الى العبد في قبره حق، اوفقه اکبر دامام صاحب خپل تصنیف دے، بعض حضراتو نه دامغالطه شوې ده چې فقه اکبر دامام صاحب خپل تصنیف نه دے، حالانکه تاریخ او مسلمانان پدې شاهد دي چې دادامام صاحب خپل تصنیف دے. ددې اعادې ثبوت (۱) حدیث د حضرت براء بن عازب دے چې هغه فرماني چې

مورث دحضور ﷺ سره ديو انصاري صحابي په جنازي کښ د شرکت دپاره رااووتلو. قبرستان ته راوړسيدلوليکن لا تراوسه قبرنه وؤ تيار شوې، حضور ﷺ هلته تشريف فرما شو مورثهم ورسره کيناستو، حضور ﷺ په يو طويل حديث کښ د مؤمن اود کافر د مريدو د کيفيت تذکره او کړه. په هغې کښ د مؤمن په باره کښ دا ارشادهم مذکور دې: حَتَّى يُنْتَهَى بِهَا إِلَى السَّاءِ السَّابِعَةِ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: اَكْتُبُوا كِتَابَ عَبْدِي فِي عِلِّيْنِ وَاعْبُدُوهُ إِلَى الْأَرْضِ فَإِنَّي مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ وَفِيهَا أُعِيدُهُمْ وَمِنْهَا أَخْرَجْتُهُمْ نَارَةَ آخِرَى فَعَادُوا رُوحَهُ فِي جَسَدِهِ فَإِنِّي أَنَا مَلَكُائِي فَيُجْلِسَانِي، فيقولان له مَنْ رَبُّكَ... (ابن کثير، احمد).

(۲) مسند احمد يو روايت کښې دي: فتر سل من السماء، ثم تصير الى القبر، فيجلس الرجل الصالح، يعني روح د آسمان نه واپس راوليرلې شي، بيا قبر ته لاړ شي او بيا بنده صالح کينولې شي. د دې روايت نه هم معلومېږي چې د روح اعاده کيږي، حافظ ابن تيميه رحمه الله دې روايت متعلق په حواله حافظ ابو نعيم اصفهاني ليکي: هذا الحديث متفق على عدالة ناقله (شرح حديث النزول، بحواله تسكين الصدور).

(۳) امام قرطبي رحمه الله په (التذکره کښې) حوالې د حافظ ابو نعيم سره د حضرت جابر ﷺ روايت نقل کړيدي چې دهغې په آخر کښ دادي وترؤ الروح الى جسده نو ددې رواياتونه معلومه شوه چې په قبر کښ اعاده د روح کيږي اود ادا کثراهل سنت والجماعت عقیده ده. بعض حضرات فرماني چې د آيت مذکوره فيمسك التي قضى عليها الموت دليل دې په دې چه اعاده د روح نه کيږي، کچرې اعاده د روح اومنلې شي نو ددې آيت سره به ئي منافات اومخالفت راشي، اودغه شان ربنا امتنا اثنتين و احيتنا اثنتين (مؤمن: ۱۱) هم په عدم اعادې باندې دلالت کوي، ځکه کچرې اعاده د روح اوشي نوبيا ژوندې کيدل به دوځله نشي بلکه درې به شي.

جواب: دادي چې دايوه عظيمه مغالطه ده، ځکه چې اعاده د روح په دوه قسمه ده، يوه هغه اعاده ده لکه نائم ته چې کيږي په وخت د بيدارۍ کښ چې په هغې سره حيات دنيوي راځي نکه ويريل الاخرى کښ چې ذکر شو، دويمه هغه اعاده ده چې عارضي او خفيه وي په طريقه د حلول ديدن سره نه وي، بلکه يو ضعيف حيات وي چې په زوال سره ئي تعبير په مرگ سره نه کيږي. نو په ايت کریمه کښ چې د کوم عدم اعادې ذکر دې يابه "احيتنا اثنتين" کښ چې کوم ذکر دې، نو ددينه قسم اول مراد دې اوداخو مسلمه ده چې دغه شان اعاده مري ته نه کيږي بلکه

دادویم قسم اعاده ده، نوددی وجه نه داعادی ذروح ددی آیت سره هیخ منافات اومخالفت نشته دی

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أُولَئِكَ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ

آبادوئی نیولی دی ماسوی دالله تعالی نه نورسفارشیان، تداووایه آیا اگر که دوی نه وی مالکان

شَيْئًا وَلَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ

دهیخ خیزاو نه په څه پوهیږي. تداووايه الله ﷻ له ده اختیار دشفاعت تول، هغه لره ده بادشاهی

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ وَحْدَهُ

د آسمانونو او د زمکې، بیابه هغه طرف ته تاسو واپس بوتلی شئ، او کله چې یاد کړي شي الله تعالی تن تنها

اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذَكَرَ

نوفرت وکړي او ترې پېژونه د هغه کسانو چې ایمان نه راوړي په آخرت باندې، او کله چې یاد کړي شي

الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٣٢﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ

هغه چې ماسوی دالله ﷻ نه دي نودغه وخت دوی ډیر خوشحاله وي. ته آوایه یا الله چې پیدا کونکې ئې

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَلِيمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ

د آسمانونو او د زمکې عالم ئې په غیب او په ښکاره، ته فیصله کوي

بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٣٣﴾

په مینځ د بیندگانو خپلو کښ په هغې کښ چې وو دوی په هغې کښ اختلاف به ئې کولو

﴿أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ﴾ ام منقطعه ده دپاره داضراب دي، او اضراب یا ابطالی

دي چې ابطال کوي د مضمون د یتفکرون یعنی دوی فکر چرته کوي دوی خو من دون الله شفعاء گنړي، او یا اضراب انتقالی دي، ما قبل کښ د مشرکینو شرکيه عقائد و بطلان و د

اوس د هغوئ اعداړو بطلان دې اوزجر دې ورته، چې دوى وائى مونږ خپل معبودان اله نه گنړو، بلکه صرف شفعا تى گنړو. الله ﷻ فرمائى چې شفيع گرځيدلو دپاره خوهم څه حيثيت او صلاحيت پکار دې، اودابتان خو نه دڅه شى مالکان دى چې په هغې سره ئى سره رعب اودبدبه وى اونه پکښ څه عقل شته، چې د هغې وجهې نه ورته څه مقام مرتبه ميلاؤشى.

﴿قُلْ أُولَئِكَ كَانُوا فِي هَمَزَةٍ اسْتَفْهَامٍ مَدْخُولٍ بَارِهٍ كُنْزٍ دُنْخَوِيَانُو دوه راڼى دي (۱) يودا چې دې مدخول لوکانوا دې اصل کښ داسې وو "و ا لو کانوا" چونکه همزه استفهام دصدارت کلام تقاضه کوى نودې وجهې نه و او مقدم کړې شو (۲) دويمه، ائې داده چې دې مدخول محذوف دې: اي ايشفعون ولو کانوا، اول قول زيات غوره دې.

﴿قُلْ لِلَّهِ الشَّفَعَةُ جَمِيعًا﴾ دا ددوى يو بل عذر جواب دې چې دوى وائى زمونږ شفعا، بتان نه دى چې تاسو وائي چې لايملكون شيئا ولا يملقون، بلکه هغه مقرب اشخاص هم دي چې د هغوئ په شکلونودوى بتان جوړ کړي وو، نو جواب قوينه اوشو چې دشفاعت واک اختيار صرف الله ﷻ سره دي، دهغه مرضى نه بغير څوک نه سفارش کولى شى اونه داچا سفارش قبليدې شې او هغه مرضى په دوه شرطه سره مشروط ده (۱) شفيع اهل وى دشفاعت، چې هغه انبياء او صلحاء د امت دي (۲) مشفوع له اهل وى دشفاعت، او هغه مؤمنان دى نوکه دوى خپل شفعا شيطانان اوجنات گنړى نودواړه شرطونه نشته، اوکه انبيا او پيغمبران امت گنړى نودويم شرط نشته.

﴿لَكُمْ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ تعليل دې دماقبل چې اختيارمند دشفاعت صرف الله تعالى ځکه دې چې دتول کانتاتو حکومت اوبادشاهي صرف دالله تعالى دپاره ده، پخپلې مرضى سره پکښ تصرف کوي نو دشفاعت اختيار هم صرف الله تعالى سره دي، ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ تَرْجَعُونَ﴾ عطف دې په الله الشفاعة جيمياعنى صرف الله ﷻ ته به ستاسورجوع کيږي، بيا به دبرسره هلته دا معبودان اوشفعا نه وى. (روح).

﴿وَإِذَا دُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ﴾ داشکوه ده دحال دمشرکانونه، چې ددوى عجيبه حال دې چې کله دوى ته اوويلې شي چې صرف ديوالله ﷻ عبادت کوئ او صرف ديوالله ﷻ نه هرڅه کيږي مخلوق نه هيڅ نه کيږي، نوددوى زورونه خفه اومتنفره شي، اوچې کله دغير الله دعبادت اجازت

ورکړی شي او د زیارتونو تذکرې وکړی شي نو بیا دوی خوشحاله وي. ﴿ذُکِرَ لِلَّهِ وَحْدَهُ﴾ یعنې یواځې الله ﷻ ذکر شوی او د دوی آله ورسره ذکر نشی یاد او نیلې شی چه الله یو دی او هغه سره څوک شریک نشته. (کبیر) ﴿أَشْمَأَزَّتْ﴾ ای انقبضت و نفرت، مشتق دې د اشمزازنه چې زړه د غیظ او د غیم نه داسې ډک شي چې دهغې دوجه نه په مخ کین چوړونه پیدا شي، ان یمنلې غیظاً و غماً ینقبض عنه ایدم الوجه کما یشاهد فی وجه العابس المحزون (روح المعانی).

﴿وَإِذَا ذُکِرَ الَّذِينَ مِنْ قُورَيْمَةٍ﴾ یعنې چې د الله تعالی نه ماسوا د دوی د معبودانو باطلې تذکرې او کړی شي یاد الله تعالی د قدرت سره سره د دوی د معبودانو تذکره هم او کړی شي، نو بیا دوی دیر خوشحاله شي ﴿يَسْتَبْشِرُونَ﴾ استبشار، نه مشتق دې، مقابل دې د اشمزازنې چې د خوشحالی اثرات ټي په مخ کین ښکاره شي.

﴿قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ﴾ د اداویمه تفصیلي ثمره ده د ماقبل دلائلو، یعنې چې د دومره دلائلو باوجود دوی نه مني نوای پیغمبره بیاته د ادعا کوه، ای د آسمانونو اوزمکې پیدا کونکې ذاته ای په پټ او ښکاره هر څه باندې باخبر ذاته، ته مونږ په هدایت قائم اوساتی اوزمونږ او د مشرکینو په مینځ کین عملی فیصله او کړی. اللهم منادی موصوف ده اوقاطر السموات، ټي صفت دې، انت محکم مقصود بالندا ده لفظاً خبر دې خو معنا انشاء دې ټي احکم بین عبادک او یا مقصود بالنداء په اخر کین مقدره ده چې اقصی حاجتي یا اهدنی لما اختلفت فيه من الحق، دې، او دا په حدیث د مسلم کین د حضرت عبد الرحمن بن عوف ؓ نه مروی دي چې ما د حضرت عائشه ؓ تپوس وکړو چې حضور ﷺ به د شپې مونږ (یعنې د تهجد مونږ) څه نه شروع کولو، نو هغې اوفرمايل چې کله به حضور ﷺ د تهجد مونږ دپاره پاسیدونو د ادعایه ټي ویله، اللهم رب جبرئیل و میکائیل و اسرافیل، فاطر السموات و الارض عالم الغیب و الشهادة انت محکم بین عبادک فیما کانوا فيه یختلفون، اهدنی لما اختلفت فيه من الحق باذک انک تهدي من تشاء الی صراط مستقیم (قرطبي) او سعید بن جبیر ؓ نه فرماني چې څوک دا آیات تلاوت کړي او دهغې نه بعد د دعا او کړي اقصی حاجتي او اوائی نواله تعالی به ټي سوال قبوله وي (قرطبي).

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ

او کجړې شي د هغه خلقو د پاره چې ظلم (شرک) شي کړيدې هغه څيزونه چې په زمکه کې دي ټول او په مثل د هغې

مَعَهُ لَا فَعْتَدُوا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَبَدَا

نور د ور سره شي خامخابه فديده ورکړي په هغې سره د ناکاره عذاب نه په ورځ د قيامت، اورا ښکاره به شي

لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ۝ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ

دوى ته د طرفه د الله تعالى نه هغه عذاب چې دوى به نې گمان نه کولو. اورا ښکاره به شي دوى ته سزاگانې

مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝

د هغه بد عملونو چې دوى کړي وو، اونازل به شي په دوى هغه عذاب چې دوى په هغې پورې توفې کولې.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا نَادِيًا إِذَا حَوْلُهُ

پس هرکله چې ورسپري انسان ته څه تکليف نو بده وخت کېن سوال کوي زموږ نه، بياچه کله ورکړو موږ نه

بِعَمَةٍ مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ

نعمت د خپل طرف نه، نو وائي چې بيشکه را کړې شويدې ماته د نعمت زما په علم باندې، بلکه دا امتحان دې

وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

خو ليکن اکثر د دوى نه نه پوهيږي په تحقيق سره کړي وي دغه شان خبرې هغه کسانو چې مخکې وو د دوى نه،

فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا

نو فائده ورنکړه دوى ته هغې عملونو چې دوى کول، نو اورسيدې هغوى ته سزاگانې د هغه

كَسَبُوا ۖ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ

عملونو چې دوى كړي وؤ، اوهغه كسان چې ظلم شركمني كړيدي ددوى (اهل مكور) نه

سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۖ وَ مَا لَهُمْ بِمُحْجِزِينَ ﴿٥١﴾

زړده چې اوبه رسيږي دوى ته هم سزاگانې دهغه عملونو چې دوى كړيدي، اونه دي دوى عاجزه كونكي الله ﷻ لره

﴿وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا دَاتَخْوِيفٍ اِخْرُوي دې، مشركانو ته، چه دقيامت په ورځ كله د مشركانو جهنم ته دتلو فيصله اوشى نو دوى به دومره بدحاله وى چه فرض كړه كچرته د زمكې ټولې خزانې بلكه ددې هومره نورې ورسره وى او دغه ټولى دخپل ځان د خلاصولو لپاره وركوى ليكن بيا به ترې هم نه قبليري، دخپل شرك سزا به ورته خامخا ميلاويږي. ﴿وَيَذَا هُمْ مِنْ اَللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا﴾ مانته مراد عقوبات دي، يعنى دكومو سزاگانو نه ئى انكار كولو هغه به ورته ښكاره شى حضرت سفيان ثوري رحمته الله عليه فرمائي دآيت درياكارانو متعلق دې، چې دقيامت په ورځ به دوى ته ددوى گمان نه خلاف سزاملو شي.

﴿وَيَذَا هُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا﴾ دسيئاتونه مراد اثار دسيئاتودې مانا مصدريه دې او اضافت دسيئات بيانې دې، يعنې ښكاره به شي دوى ته اثار دگناهونو ددوى.

﴿فَلَمَّا مَسَّ آلَاسْنِ ضَرْبُ﴾ د ابل زجر دې بطور شكوه، دالانسان مراد يا جنس انسان دې، او مقصود اخبار د صفت غالبه دانسان دې چې داصفت اكثر په مشركانو كښ پيدا كيږي، يا ورته انسان كافر مراد دې، ﴿قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ﴾ ائنا د حصر دپاره دې، يعنې ندې راكړې شوې ماته هيڅ نعمت نعمتونونه مگر ﴿عَلَىٰ عِلْمٍ﴾ اى عل علم مني بوجوه كسبه (روح) يعنې ددې نعمت نسبت خپل كسب اوهنر ته كوي چې داماته ذهن بوجه ملاؤشويدي، اوعلی علم من الله تعالى به وباستيجاب، يعنې دالله تعالى عالم وويه ماچې څه لائق اواهل ووم ددې نعمت، ﴿أُوتِيتُهُمْ﴾ كښ ضمير مذكر راجع دې نعمت ته په اعتبار دمعنى ځكه نعمت په معنى د انعام دې اوياپه تاويل

د نبيانو سره ورته راجع شوې دې ﴿بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ﴾ رددي دماقبل قول دانسان، چه دامال ورته مونږ به طور امتحان ورکړېدې چه شکرادا کوي او که ناشکري، داسې نه ده لکه دې چه گنډې ضمير دهي راجع دې نعمت ته باعتباراللفظ، ﴿وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ نه پوهيږي پدې چې داملاویدل دمال اودنعمتونو امتحان دې.

﴿قَدْ قَالُوا﴾ داتخويف دنيوي دې، ضمير منصوب د﴿قَالُوا﴾ راجع دې، انباوايته على علم، ته ﴿الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ نه مراد قارون او قوم، هغه دې چې وئيلي وو، انباوايته على علم حندي (القصر: ۷۸) ﴿فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ﴾ مانا يانافيه ده، او ﴿مَا كَانُوا بِتَكْيُوسٍ﴾ نه مراد مالونه او اولادونه دي يا ورته کفر او غلط عقائد مراد دي، يعني هغوي هم دغه شان خبره کړې وه ليکن ددوي مالونو وغيره اودغه شان ددوي کفردوي لره دعذاب دالله تعالى نه بچ نه کړل بلکه فسخفنا به ويداړه الارض، اويانا ما استفهاميه ده اي: فبا الذي اغنى امواهم يعني ددوي مالونودوي ته څه فائده ورکړه؟

﴿وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ﴾ اشاره مشرکانو د مکه ته ده، اوتنبیه ده ورته ﴿سَيُصِيبُهُمْ سَبَقُتْ مَا كَسَبُوا﴾ دې نه يا عذاب دنيوي مراد دې، چنانچه دقحط په صورت کښ په دوي باندې، وه (۷)، کاله راغلې وواودغه شان په بدرکښ ورته اويانا (۷۰)، کسان قتل شوي ووياعام دې دنيوي او اخروي دواړه ورته مراد دي.

أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ

آبادوي نه پوهيږي چې بيشکه الله تعالى فراخه ورکوي رزق هغه چاته چې ئې خوښه شي اوتنگوي ئې، بيشکه

فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ يُعْبَادِي الَّذِينَ

پدې کښ خامخا دلائل دتوحيددي هغه قوم دپاره چې ايمان راوړي. ته اوايه اي بندگانو څما هغه چې

اَسْرَفُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ۚ اِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ

زياتي موکريدي په ځانونو خپلو ، مه ناميده کيږئ د رحمت دالله تعالى نه. بيشکه الله تعالى معاف کوي

الذُّنُوبُ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٢٠﴾

گناهونه ټول بيشکه هم هغه بخښونکي مهربانه دي.

﴿اَوَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللَّهَ يَتَسَطَّرُ الرَّزْقَ﴾ داشپېرم دليل عقلي دي، چې درزق تنگي اوفراخي دالله تعالى په اختيار کښ ده چاته ئي چې خوښه شي فراخه کوي ئي ورته اوچاته ئي چې خوښه شي تنگي ورباندې راولي، نوپديکښ دهر مؤمن دپاره واضح اوبښکاره نشانات دي پدې چې الله تعالى واحدلاشريك ذات دي اودهرڅه اختيارصرف الله تعالى سره دي، ﴿قُلْ يَعْبادِيَ الَّذِينَ

اَسْرَفُوا﴾ داترغيب دي راولودايمان ته، ددې آياتونوپه شان نزول کښ مفسرين ديراقول ذکرکړي چې هغې خلاصه دله چې اسلام ته ترقى اواستحکام ميلايدلونه ورسو، ډير مشرکين داسې وؤ چې هغوئ باندې داسلام حقانيت واطح شو او اسلام ئي راولړ غوختل خوداخدشه وه ورسره چې مونږ خوديز گناهونه کړي دى اسلام خلاف خو جنگونه اومسلمان خوقتل کړي دى نوآيا زمونږ داسلام راولړو اعتبار به اوکړې شي اوکنه؟ نو الله ﷻ ورته په دې آيت کښ ترغيب ورکوي چې ايمان راورئ په ايمان راولړو سره، څومره هم لوى گناه وي هغه الله ﷻ معاف کړي. دسعيدبن جبيراودابن عباس ؓ روايت دي چې څه خلق داسې وؤ دشرکانونه چې ناحق قتلونه ئي کړي وؤ اوديرني کړي وؤ اوزناگانې ئي کړې وې اوديرني ئي کړي وې، دحضور ﷺ په خدمت کښ حاضر شول اوعرض ئي وکړو، چې کوم طرف ته چې ته دعوت ورکوي نو هغه خوديرښه دي ، ليکن ته مونږ ته خبرا کړه چې کچرې مونږ مسلمانان شونوايازمونږتوبه به قبلېږي؟ نو الله تعالى دآياتونه نازل کړل (بخارى في التفسير).

دابن عباس ؓ نه داهم روايت نقل دي چې دآياتونه دوحشي قاتل دحضرت حمزه ؓ په باره کښ نازل دي چې حضور ﷺ هغه ته داسلام راولودعوت وکړونوده ورته راوليگل چې څه به څنگه اسلام راورم چې الله تعالى فرمائي: وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى (نفران: ٦٨) نو الله تعالى آيت نازل کړو چې: الْاَمَنَ تَابَ وَآمَنَ (نفران: ٧٢)، نووحشي اووي چې داخوسخت شرط دي

كيديشي چې څه ددې په پوره کولو باندې قادر نه شم، نو الله تعالى آيت نازل کړو چې ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ يَشْرَكَ بِهِ﴾ (نساء: ۴۸) نوحوشي اووي چې اوس هم ماته شک دې چې آيا ځما مغفرت به الله تعالى او غواړي او کنه؟ نو الله تعالى دا آياتونه نازل کړل نوحوشي ايمان راوړو، (قرطبي)

شان نزول ددې آيت اگر چې خاص دې ليکن حکم ئي عام دې ټولو مسلمانانو ته شامل دې.

﴿يَعْبُدُونِي﴾ د عباد لفظ اکثر د مؤمنانو په باره کښ استعماليري، لکه وعباد الرحمن الذين

..... عينا يشرب بها عبد الرحمن (الدهر) خودلته ترينه مؤمنان او کافران دواړه مراد دي، ﴿أَسْرَفُوا عَلَىٰ

أَنْفُسِهِمْ﴾ اسراف معنی د حد نه تجاوز کول دي په هر کار کښ چې انسان ئي کوي، اگر چه مال

خرج کولو کښ د لفظ مشهور دې، نو مطلب دادې چې هغه کسان چې افراط اوزياتي ئي کړي

وي په گناهونو کښ.

﴿لَا تَقْنَطُوا﴾ اول خطاب دې بندگانوته چې د الله ﷻ رحمت بې انتها وسيع دې

د گناهونو په وجه مايوسه كيږئ مه. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ ظاهره داده چې مغفرت

د ذنوبو مقيد او مشروط نه دې په شرط د توبې سره، د گناهونو معافي دوه صورته دي: يواځې

انسان توبه او باسي نو دې صورت کښ آيت په خپل عموم باندې دې چې الله ﷻ هر قسم گناه

په توبې سره معاف کوي خواه هغه شرک وي او که غير شرک، دويم دا چې بلاتوبه معاف

شي، نو دې صورت کښ د شرک نه ماسوا نور گناهونه مراد دي، ځکه چې شرک الله ﷻ نه

معاف کوي ان الله لا يغفر ان يشرك او دينه ماسوا گناهونه دا د الله ﷻ په مشيت باندې موقوف

دي که او غواړي نو بلاتوبه ئي معاف کړي او که او غواړي نوسزا به ورله ورکړي او دا جمله

علت ده لا تقنطوا. ددې بحث حضرت والد محترم نور الله مرقده وبرد مضجعه د سورة نساء

ايت (۳۵) ان تحتبوا كباير ما تنهون كذب به تفصيل سره كړيدې نو رجوع دې ورته وشي

رشد القرآن ج ۲ صفحه ۵۳ ﴿هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ تحليل دي د ان الله يغفر اللنوب جميعا.

وَأَيُّبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُأتِيَكُمْ الْعَذَابُ ثُمَّ

اورجوع وکړئ خپل رب طرف ته او تابع شئ دهغه مخکښ ددې نه چې راشي تاسوته عذاب بيا به

لَا تَنْصَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ

ستاسومدد اونكرې شى او اتباع كړئ د ښكلي هغه كتاب چې نازل شويدى تاسو ته د طرفه درب ستاسونه

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٣٩﴾ أَنْ تَقُولَ

مخكين د دينه چې راشي تاسو ته عذاب ناڅاپه او تاسو به نه پوهيږئ د پاره ددې چې اونه واني

نَفْسٌ يَحْسَرُ لِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ الشَّاعِرِينَ ﴿٤٠﴾

يونس هائي افسوس په کوتاهي زما په حق د الله تعالى کښ او بيشکه چې وؤم خه د مسخرې کونکونه

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٤١﴾ أَوْ تَقُولَ

يا دا اونه وائي که چېرې الله تعالى هدايت کړې وې ماته نو خامخابه ومه خه د متقيانو نه يا دا اونه وائي

حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ

په هغه وخت کښ چې اوويني عذاب هائي افسوس چې وې مالره واپسي دنيا ته نوشم به زه د

مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٢﴾ بَلَى قَدْ جَاءُكَ إِلِيْهِ فَكَذَّبْتَ بِهَا

نيکوکارانو نه بلکه ثابته ده داخبره چې راغلي وؤتاته آياتونه زما نو تکذيب وکړوتابه هغې

وَأَسْتَكَبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٣﴾

او تکبردى وکړواو وې ته د کافرانو نه

﴿وَأَيُّبُوا إِلَى رَبِّكُمْ﴾ دويم خطاب دې او پدې کښ ترغيب او امر دې توبې طرف ته، چې الله

ته رجوع او کړئ د معاصيؤنه اعراض او کړئ او خپل عبادت الله ﷻ لپاره خاص کړئ توبه کول د گناهونو نه واجبه ده، ليکن ددې حکم منافات نشته دي ددې سره چې حصول د مغفرت بغير د توبې نه هم کيږي، انابت رجوع بالکليه ته وائي چې انسان دهر قسم گناه نه ځان بالکل پاک کړي او ځان خالص الله ﷻ ته پيش کړي. فرق په مابين د قاطب او د حنفيپ کښ دادې چې

تائب رجوع کوي دوه دځوف دځوبه نه، اومنيب رجوع کوي دوجه دمحبث دالله ﷻ نه.

﴿وَأَسْلِمُوا﴾ **دويم خطاب** دې، چې اطاعت او کړئ دالله ﷻ او احکامات ئي اومني، **انابت** او **اسلام** کښ دوه فرقه بيان کړې شوي دي: (۱) انابت کښ تخلیه ده، چې خان دکفر وشړک او گناهونو نه پاک کړئ، او اسلام کښ تخلیه ده چې تصديق او نيک اعمالو سره خان مزین کړئ، (۲) انابت تعلق زړه سره دې او اسلام تعلق اعضاؤو سره دې، ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ بِتَنْبِيهِ﴾ ده په سرعت اوپه جلدئ کولوپه توبه کښ، چې دمرگ نه مخکښ دشرک اومعاصيؤنه توبه اوباسئ.

﴿وَأَتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ﴾ **دا څلورم خطاب** دې چې قرآن دخپلې زندگئ منشور جوړ کړئ او دهغې په تعليماتو باندې عمل کړئ **بنغم دليل وحي** دې، د﴿أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ﴾ نه مراد قرآن دې، او قرآن ته د﴿أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ﴾ پېدې اعتبار سره اووئيلي شوچې څومره کتابونه، تورات، زبور، انجيل چې دالله تعالی دطرفه نازل دي په هغه ټولو کښ قرآن احسن دې.

﴿أَنْ تَقُولَ﴾ **دا دماقبل خطاباتو** «انبيو، اسلموا، اتبعوا» علت بيان دې يعنی انابت او قرآن اتباع ځکه اوکئ چې داسې نه صبا بيا دافسوس نه لاسونه مروړئ اوڅه درله په لاس نه درځي «ان تقول» مفعول له دې په تقدیرد مضاف سره د«انبيوا» دپاره، اي انبيوا الی ریکم کراهه ان تقول... اودلته اگرچې مفعول له او فعل معلل به فاعل يو نه دې، ځکه چې فعل معلل به فاعل جمع مخاطب دې او د مفعول له فاعل الله ﷻ دې خو د محققونو په نيز دا اتحاد شرط نه دې او کوم نحويانو په نيزچې دا شرط دې نو هغوی دامفعول له گرځوليدې دفعل محذوف دپاره اي امرکم باتباع هذه الامور کراهه ان تقول يعنی دا احکامات می ځکه درکړل چې څه نه خوځوم چې سبا بيا څوک افسوس کوي. ﴿عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ﴾ «علي» تعليليه دې او «ما» مصدریه ده، اي: بسبب تفريطي، تفريط کوتاهي اونقصان ته ويلې کيږي، مرادورنه شرک اونورگناهونه دي. ﴿لِي جَنَّبُكَ﴾ «جنب» تشي ته وئيلي کيږي، دلته حقيقي معنی مراداغستل متعذردي نو ددی وجهی نه مفسرينو مختلفې معنې بيان کړيدي چې په هغې کښ دوه قوله زيات صحيح

دي: (۱) يودا چې جنب نه مراد جانب دې اود دې نه پس طاعة لفظ حذف دې، ای في جانب طاعة الله، يعنى افسوس دې چې ما کومه کوتاهي دالله تعالی اطاعت په طرف تللو اودهغې اختياره ولو کښ کړیده، نو ولته نفي دجانب اطاعت اوشوه نونفي اطاعت په طريق اولی سره ثابتیږي. (۲) دویم دا چې جنب پمعنی دحق کښ دې، اوجنب کله کله دحق پمعنی کښ استعمالیږي لکه شاعروايي:

اما تَقِينَ الله في جنب عاشق

ای في حق عاشق نو معنی به داسي چې افسوس دې په کوتاهي چې مادالله تعالی په حق کښ کړیده.

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ أَنْ مَخْفَقَةٌ مِنَ الْمُثْقَلَةِ دې، يعنى بيشکه څه ووم دمسخره کونکونه په دين دالله تعالی اوپه اهل الله او اولياء الله پوري، ﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ﴾ يعنى چه بيا داسې اونه وائی چه کچرته الله ﷻ ماته هدايت کړې وې نوڅه به دشرک نه بچ شوې وم لکه بل ځای ارشاد دې لوشاء الله ماشرکنا، دادواړه تمناگانې قبل دمشاهدې دعذاب نه دي،

﴿أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ﴾ داتمناورستو دمشاهدې دعذاب نه ده، ددې وجه نه بعضي مفسرين فرمائي: چې دادرې واړه تمناگانې ديو جماعت دي چه دقيامت سختو ليدلو وخت کښ به اووينی چی خلقتو ته دخپلو نیکو عملونو بدلې وړکولې کيږي نو اول به پخپل تقصير باندی حسرت کوی بيا به عذر کوی چه تقصير څما دظرفه نه وو، بيا چه پخپل تقصير نى علم راشی نوبيا به تمنا کوی درجوع دنيا ته، بعضي فرمائي چې دادرې واړه تمناگانې دمختلفو جماعتونو دي.

﴿هَلْ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي﴾ داجواب دې د لوان الله هداني چې دهدايت دپاره الله تعالی تاته خپل کتابونه اوآياتونه راليږلي وو ليکن تابه هغې تکذيب اوکړواو تکبرپوجه دی ورته انکار اوکړو.

وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ

او یہ ورخ د قیامت بہ تہ وینی ہفہ خلق چہ دروغ نی ويلي دي بہ اللہ ﷻ مخونہ بہ نی تک توروي،

أَلَمْ تَسْ فِي جَهَنَّمَ مَقْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ ۝ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا

آيانہ بہ جہنم کبن تہکانہ دتکبر کونکو۔ اونجات بہ ورکري اللہ ﷻ ہفہ کسانوتہ چہ تقویٰ نی اختیار کړيوي

بِمَغْفَارَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ اللَّهُ خَالِقُ

سرہ دکامیابی ددوئ، نہ بہ رسیپی ددوئ تہ تکلیف او نہ بہ ددوئ غمزنوي۔ اللہ تعالیٰ خالق دی

كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

دھر خیز، او ہفہ دھر خیز ساتونکي دي۔ اللہ سرہ دي کنجیانی دخراند آسمانونو او د زمکي،

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ۝

او ہفہ کسان چہ کفر نی کړيدي بہ آیاتونو داللہ تعالیٰ دغہ کسان ہم ددوئ تاوانیان دي

﴿وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ هَدَاخْوِفَ﴾ اخروي دي، د﴿كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ﴾ بہنہ مرادنسبت

دشريك اودولدکول دي اللہ تعالیٰ تہ، حرامو تہ حلال او حلالوتہ حرام وئيل دي ﴿وُجُوهُهُمُ

مُسْوَدَّةٌ﴾ مخونہ بہ نی توروي، یا حقیقہ چہ دابہ علامہ وي ددوئ یا مجازاً کنایہ دہ دذلت او

رسوانی نہ۔

﴿وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ هَدَا﴾ بشارت اخروي دي مؤمنانوتہ، ﴿بِمَغْفَارَتِهِمْ﴾ مغازة (۱) یا مصدر میمی

دي دَفَاز، يَفُوز، فَوْزًا اوباء دپارہ دملابست دہ اي متلبسین بمغازتم یعنی کامیابی سرہ بہ ورلہ

اللہ ﷻ نجات ورکړی، او یا بَاء سببیہ دہ اي بسبب فوزهم یعنی کامیابی دودو جہي نہ بہ ورلہ

اللہ ﷻ نجات ورکړی۔ (۲) یا مغازة اسم ظرف دي یعنی خانی دکامیابی چہ ہفہ جنت دي، او

بَاء بمعنی دَفَى سرہ دہ۔ یعنی اللہ ﷻ بہ نی پہ جنت کبن داخل کړی اودې ذلت اورسوانی نہ

به ورله نجات ورکړی. ﴿لَا يَمَسُّهُمُ أَلْسُوهُ﴾ تفسیر دې ډېمفازنهم یعنی کامیابی ئی داده چه دوی نه به داسې مقام ورکړی چه ډهر قسمه تکلیف او دغم نه به محفوظ وی "السوء" نه مراد جسمانی تکلیف او عذاب دې، او جمله فعلیه راوړلو کښ اشاره ده دې ته چې په کافرانو به دامتجدد وی ﴿ولا هم یعزنون﴾ دینه روحانی تکلیف او عذاب مراد دې او جمله اسمیه راوړلو کښ اشاره ده دیته چې دا عذاب به کافرانو دائمی وي.

﴿اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ دا ووم (۷) دلیل عقلي دې په توحید، دې کښ ددرې امورو ذکر دې: (۱) ﴿خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ چې الله ﷻ ډهر خیز پیدا کونکې دې لهذا صرف دهغه عبادت کوئ. (۲) ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ الله ﷻ ډهر خیز ساتونکې او محافظ دې لهذا صرف هغه ته رجوع کوئ. (۳) ﴿لِلَّهِ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ الله ﷻ په خیز کښ متصرف دې او دزمکې او آسمانونو خزانو کنجیاني هغه سره دی لهذا صرف دهغه نه غواړئ. "مقالید" کنجیانو ته وائی دا لفظ عربی دې او جمع دمقلید ده، او یا معرب دې او جمع ذاقلید ده چې معرب دې دکلید نه، په فارسی کښ کنجی ته وائی.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ دا جمله په ماقبل درې وارو امورو باندې متفرع ده یعنی خالق هم الله ﷻ دې محافظ هم الله ﷻ دې او متصرف هم الله ﷻ دې دې باوجود چې څوک ایمان نه راوړی او توحید نه اختیاروی نو هغه به ډیرې غټې خساره کښ دې ﴿بیان القرآن﴾

قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونَنِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ۝

ته او ایدای پیغمبره آیایا هم غیر دالله تعالی نه امر کوئ تاسو ماته چې زه ئی عبادت او کرم ای جاهلانو.

وَلَقَدْ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ

او په تحقیق سره وحی کړې شویده تا ته او هغه کسانو ته چې مخکښ وؤ ستانه،

لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥٠﴾ بَلِ

قسم دې كه بفرض محال تاهم شرك وكړونو خامخا برباده شي عمل ستا او خامخاشي به ته د تاوانيانو نه بلكه

اللَّهُ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٥١﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۖ

د يو الله عبادت كړه او اوسه ته د شكر كوڼكونه او د وړي قدر او نكر ودا الله تعالى څنگه چې دهغه قدر كولو حق وو

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمُوتُ مَطْوِيَّتٌ

اوزمكه توله به يو موټي وي د الله ﷻ په ورځ د قيامت او اسمانونه راښخستلې شوي به وي

بِإِمْرَائِهِ سُبْحَنَهُ وَتَعْلَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٢﴾

په بشي لاس د الله ﷻ كښ، پاكي دهغه لره اولوي دې دهغې نه چې دوي ورسره شريكوي

﴿قُلْ أَفَقَرُّ أَلَلَّةٌ﴾ هدا دريم ځل دعوه د سورة ذكر كيري، مشركانو نبي كريم ﷺ ته اووې چې اسلم

بعض اهتناو نومن بالهتك (كبيرو وغيره) ته زمونږ په بعض آلهه و باندي ايمان راوړه مونږ په ستا په

اله باندي ايمان راوړو، نو الله تعالى حضور ﷺ ته حكم او كړو چې ته ورته اووايه چې (دومره

داتلونو بعد بيا هم) تاسوماته د غير الله د عبادت امر كوي، دا خو د يرلوي جهل دې، نو ځكه ئي

ورته په ﴿أَلَيْسَ لَكُمُ اللَّهُ﴾ سره داء او كړه، فاء په "افغير" كښ دپاره د تفريع ده يعنى دومره داتلو

باوجود تاسوماته دا حكم كوي "غير الله" مفعول به دې د "اعبد" دپاره، او "نامروني" په مينځ كښ

جمله معترضه ده او يا مفعول به دې د "نامروني" او "اعبد" ورنه بدل استعمال دې.

﴿وَلَقَدْ أَهْوَىٰ إِلَيْكَ﴾ هدا شپږم دليل وحې دې، ﴿وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكَ﴾ دليل نقلي دې تقدير

د عبارت داسې دې چې "اوحى اليك والى الذين من قبلك بالتوحيد" ﴿لَئِنْ أَشْرَكْتَ﴾ لام پكښ موطنه

للقسم دې او خطاب يا صرف حضور ﷺ ته دې، ياهرني ته دې باعتبار كل واحد، ليكن دا كلام

على سبيل الغرض والتقدير دې، يعنى داشرك كول داسې ناقابل معافي جرم دې چې كچرې

بالغرض والمحال د پيغمبر نه هم صادر شي نو معافي ورته نشي كيدې او ټول نيك عملونه به ئي

برباد شي، نوډبل چاخه حيثيت دې، داسې په (و لو اشركوا لحبط عنهم: انعام: ۸۸) كېن هم تير شويدي. ﴿لَيَخْبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾ ايت مستدل دې داخنافو دپاره پدې چې په ارتداد سره اعمال سابقه باطليري، داخنافو او دشوافعو په مينځ كېن دامسئله مختلف فيه ده او تفصيل ئي حضرت والد محترم نورالله مرقده په تفسير د سورة بقره آيت (۲۱۸، ج ۱ صفحه ۳۵۵) كېن كړيدي.

﴿هَلِ اَللّٰهُ فَاَعْبُدُ﴾ جواب دې دمطالبې دمشركانونه چې حضور ﷺ ته ونيلي وو، اسلم بيمضي آهنتا، 'بل دپاره دا ضراب ابطال دې يعني شرک پريگده. صرف خما عبادت كوه، او خما شكر گزار بنده جوړه شه.

﴿وَمَا قَدَرُوا اَللّٰهَ﴾ داشكوه ده، يعني څنگه چې دالله ﷻ تعظيم خن وو، دې مشركانو هغه شان تعظيم اونكړو، بلكه مخلوقات ئي وسره شريك او گرځول ﴿قَدَرُوا اَللّٰهَ﴾ بمعني د'ما عظموا الله' سره دې، يعني دوى د الله تعالى قدر او تعظيم نه دې كړې په حق قدر او تعظيم سره، ﴿حَقُّ قَدْرِهِ﴾ مفعول مطلق دې، په اصل كېن قدره الحق دې، اضافت د صفت شوې دې موصوف ته.

﴿وَالْاَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ﴾ دې كېن د الله ﷻ عظمت شان بيان دې، چې قيامت په ورځ به ټوله زمكه د الله ﷻ په موى كېن پرته وي او د آسمانونه د انظام به نه وي، بلكه دا ټول به راټول كړې شوى وي، او دالله ﷻ دلاس نه به راتاؤ وي. هيڅ څوك به ترينه رپ نشي وهلې. **فانده ۱:** زمكه چونكه وړه ده او روگې خيز خلق په موى كېن رابند كړي نو ځكه دې سره د 'قبضة' ذكر اوشو، او آسمانونه چونكه لوى دى اولوى خيز په موى كېن نه راځي، بلكه خلق ئي لاس كېن اخلي اولاس نه ئي رانغاړي نو ځكه دې سره 'مطويات بيمينه' ذكر اوشو. نو دې كېن دمخلوق محاورې اعتبار شوې دې اگر چه الله ﷻ ته هيڅ هم لوى نه دى.

فانده ۲: قبضة، بيمين وغيره الفاظ د متشابهاتو نه دې چې معنى ئي الله ﷻ نه سوا بل چاته نه ده معلومه، متقدمينو مسلك دې متعلق تفويض دې في اول وهله او متاخرينو او متكلمينو مسلك تاويل دې.

﴿سُبْحَنَهُ وَتَعَالٰى﴾ دادمخكېن تير شوؤ د لائلو شمره ده، د تير شوي د لائلو نه دامعلومه شوه

چې الله تعالى واحد لا شريك ذات دي، دهر قسم شريك نه منزه دي.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ

اوپوكل به اوكرشي په شپيلن كېن نوبې هوش به شي هغه څوك چې په اسمانونو كېن دي او هغه څوك چې

فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيْهِ

په زمكه كېن دي مگر هغه څوك چې خوښه وي د الله ﷻ بيا به پو كړشي په هغې كېن

اٰخَرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَّنْظُرُوْنَ ﴿٨﴾ وَ اَشْرَقَتِ الْاَرْضُ

دويم ځل پس بيا به تول خلق ولاړوي گوري به او روښانه به شي زمكه د محشر

بِنُورٍ رَّبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَجِئَ النَّبِيّٰنَ وَالشُّهَدَآءُ

په نور رب خپل سره، او كيڅودلي به شي عملنامې، او را به وستلې شي نبيان او گواهان

وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٩﴾ وَوُفِّيَتْ

او فيصله به وكرشي په مينځ د دوى كېن په عدل سره او په دوى به ظلم نه كيږي، او پوره به وركړشي

كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿١٠﴾

هر نفس ته بدله دهغه عملونو چې ده كړي وي او الله تعالى ښه پوهيږي په هغې عملونو چې دوى نې كوي.

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ ديكېن د الله ﷻ عظمت شان يو بل مظهر ذكر كيږي نفخي نه مراد

نفخه اولی ده، چې هغې سره به تولو ژوندو ته مرگ راشي، البته دا اشكال قابل غور دي، چې حديث كېن د دې صعقي په مرو باندې طاری كيدل هم ثابت دی، نو په مرو باندې مرگ څنگه راځي، لکه مسلم شريف «رقم الحديث ۲۳۷۳»، كېن دې چې يو يهودی دې الفاظو سره قسم اوڅوړو: والدي اصطفى موسى على البشر قسم په هغه ذات چې موسى ﷺ له نى په تولو انسانانو فضيلت وركړې دي، صحابى اولار وو، نو هغه ورله سپېره وركړه او ورته اوښل چې نبي كريم ﷺ موجود دې اوته داسې خبرې كوي، هغه يهودی نبی ﷺ ته شكایت او كړو، نو

نبی ﷺ په دې ډیر خفه شو او اوښی فرمائیل: چې صور په پوه کړې شی اوزمکه آسمانونه کښ څومره مخلوقات دی هغوی باندې به صعقه طاری شی سوا دهغه کسانو نه چې هغوی باندې الله ﷻ طاری کول نه غواړي، بیا به دوباره صور او هلي شی نو ټولو نه اول به څه راپورته شم چې اوگورم نو موسی ﷺ به عرش نیولې اولاروی، ماته داپته نشته چې په موسی ﷺ دا بالکل طاری شوې نده ده کوه طور صعقي په بدله کښ اوکه طاری شوې ده خو ځمانه مخکښ را اوچت شوې دي.

نو دینه معلومېږي چې دا صعقه به په انبیاءو طاری کیږي خو موسی ﷺ باره کښ ورته تردد او شو چې دې به ترینه مستثنی وی اوکه ده باندې به هم طاری کیږي، نو انبیاء خو وفات شوي دي، نو هغوی باندې دوباره مرگ مطلب څه شو؟

مفسرینو او محدثینو ددې اشکال متعدد جوابونه کړي دي:

(۱) علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ په شرح بخاری عمدة القاری کښې ترینه دا جواب کړې دې چې انبیاءو مرگ دعا موخلقو مرگ په شان نه دي، حقیقت کښ هغوی ژوندی وی. صرف انتقال شوی وي دیو دارنه بل دارته. جسمونه د هغوی بالکل محفوظ وي، نو دې وجهې نه دا صعقه به هغوی باندې هم اثر کوي، نو کوم خلق چې په مخ ده زمکه ژوندی وی نوهغه به ورسره مړه شی او چې کوم انبیاء دي په قبرونو کښ هغوی باندې بې هوشی طاری شی.

(۲) بعضو ترینه په دې سره ځان خلاصولو کوشش کړې دې چې نفخې درې دي: (۱) نفخه اماتت (۲) نفخه بعث (۳) نفخه فزع، چه دابه دژوندې کیدلو نه روستې وی، نودلته مراد د نفخې نه نفخه فزع ده. لیکن دا قول انتهای ضعیف دي.

(۳) دریم قول چې هغه زمونږ اکابر و اختیار کړې دې دادې چې آیت کښ د نفخه اولی ذکر دي، چې دا کله او هلي شي نو اول به ورسره گېرا هت طاری شی، هغې نه بعد چې کوم څیزونو کښ دفنا او مرگ قبولو صلاحیت شته، هغوی باندې به مرگ طاری شی، نو دې سره به دنیا کښ څومره ژوندی وی هغه به مړه شی، او کومو کښ چې مرگ قبولو صلاحیت نشته، بلکه روح، هغې باندې به بې هوشی طاری شی، او د مرگ ساعت نه واخله تردې وخته پورې چې کوم احساس او شعور ورته کیدلو د عذاب او نعيم هغه به دې موده کښ ورته نه کیږي. (فیض الباری،

تفسیر عنایتی، تکملة فتح الملهم)

﴿لَا مَن شَاءَ اللَّهُ﴾ یعنې څنې کسان به داسې وی چې هغوی به الله ﷻ ددې صعقي نه محفوظ

ساتي، قرآن وحديث کتب ددوئ هيڅ تعيين نه دي راغلي لهذا راجحه خبره داده چې دادي په خپل ابهام پريخودلې شي البته ځنې مفسرينو نه ددې تعيين باره کښ اقول منقول دي (۱) دينه مراد د جنت حوري او ولدان دي (۲) دينه مراد شهدا دي وغيره مانا الاقول

﴿ثُمَّ نُفِخْ فِيهِ أُخْرَىٰ﴾ نفخه يي ثانيه ورته مراده ﴿فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ﴾ قيام جمع تڪسير د قائم ده لکه - نصار - جمع تڪسير د - ناصر ده، يعني ټول خلق به راژوندي شي اورا پابه سي ﴿يَنْظُرُونَ﴾ اي: ينتظرون امر الله، د الله تعالى د امر انتظار به کوي، يا پمعني د نظر سره دي يعني يو طرف ته بل طرف ته به گوري.

﴿وَأُشْرِقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴾ د يکښې د الله تعالى عظمت شان يو بل مظهر ذکر کيږي، د الارض نه زمکه د محشر مراده، يعني کله چې به الله تعالى ميدان حشر ته د حساب کتاب دپاره تجلي وکړي، کياليق بشانه، نوزمکه د محشر به ټوله روښانه شي په نور د الله تعالى سره، يا ﴿يُنُورُ رَبِّهَا﴾ کنايه ده د عدل وانصاف نه، اي: بعدل ربها (قرطبي، کيږ وغيره) يعني د الله تعالى په عدل سره به روښانه شي اوتياږي د ظلم به ختم شي لان الظلم ظلمات

﴿وَوُضِعَ الْكِتَابُ﴾ "الکتب" نه مراد اعمال نامې دي، يعني اعمال نامې به د خلقو په لاسونو کښ کيخودلې شي، چاته په بي لاس کښ اوچاته په چپ لاس کښ، نو د اکنايه ده د شروع کيدو د حساب نه،

﴿وَجَاءَ بِالنَّبِيِّينَ﴾ انبياء کرام به د گواهي دپاره راوستلې شي، کفوله تعالى: يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمَائِدَةَ (۱۰۹) فکيف اذا جئنا من کل امة بشهيد وجئنا بك (النساء: ۲۱)

﴿وَالشُّهَدَاءُ﴾ جمع د شاهد ده گواه ته وائي يعني گواهي گونکي به راوستلې شي اوقیامت په ورځ د یرگواهان وی: (۱) انبياء گرام: کيالي قوله تعالى: فکيف اذا جئنا من کل امة شهيدا وجئنا بك علی هؤلاء شهيدا (۲) فوشتي: کيالي قوله تعالى: وجاءت کل نفس معها سائق وشهيد (۳) امت معموديه: کيالي قوله تعالى: لتکونوا شهداء علی الناس (۴) اغضاء و انداموله: کيالي قوله تعالى: اليوم نختم علی افواههم

ونكلمنا ابيهم وتشهد ارجلهم. (۵) وھكہ : كہا في قوله تعالى : يومئذ تحدث اخبارها

﴿وَقُضِيَٰ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ﴾ اى بالعدل ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ پھ چاہہ ظلم نہ کیري چي ثواب ورته کم ملاوښي، يا ورته سزاياته ملاوښي، بلکہ هريوکس ته به دځپلو عملونو پوره پوره بدله ورکولې کيرې، ﴿وَهُوَ اعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ تعليل دې دما قبل چي دځلو په مينځ کښ په عدل سره فيصله کيرې، په چا باندې به ظلم نه کيرې، او هريوکښ ته به پوره اجر څکه ملاوښي چي الله تعالى په هر څه باندې عالم او پوه دې (اللهم لا تخزنا يوم جئى بالبين والشهداء، آمين).

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاعُوهَا فُتِحَتْ

اوروان به کرښي کافران جهنم طرف ته دلې دلې، تردې چي کله راشي دوى جهنم ته پرايه نستلې شي

أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَتْلُونَ

دروازې د جهنم او وې وائي دوى ته څو کيداران د جهنم، آيا نه وؤ راغلي تاسو ته رسولان ستاسو نه چي لوستل

عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا

ني په تاسو آياتونه د رب ستاسو اوچي يره ولې ني تاسو د ملاقات ددې ورځې ستاسو نه، وابه وائي دوى

بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝ قِيلَ

چي دلې نه ليکن لازم شو حکم د عذاب په کافرانو باندې او به ويلې شي

ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ فَبِمَا كَفَرْتُمْ مَعَى الْمُتَكَبِّرِينَ ۝

چي تنوځن دروازو د جهنم ته هميشه به ني پديکښ، نو ډيره بده تهکا نه ده د تکبر کونکو.

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ د تخويف اخروي دې او تفصيل دې د وفيت کل نفس چي د خلقو په مينځ کښ به فيصله اوشي نو کافران به جهنم طرف ته روان کرښي او مؤمنان به جنت طرف ته روان کرښي، ﴿زُمَرًا﴾ جمع د زمره ده، جماعت او دلې ته وائي، په کافرانو کښ هم دلې

نې وي، بعض سيكان، بعض هندوان، بعض عيسايان وغيره

﴿حَقَّقْ إِذَا جَاءَهَا فَفُتِحَتْ أَبْوُوبُهَا﴾ دلته لفظ دَفْتُحَتْ بغیر دواؤنه ذکرشو، نو پدیکښ

ماره ده، چې جهنمیانوته، به دجهنم دروازې دجیل پشان به بندې وي اوچې دوئ راشي ورته به پرانستلې شي، نو پدیکښ دوه حکمتونو دي، یو داچه پدیکښ ددوئ توهین او تذلیل په اوبل داچې دجهنم دروازې بندې وي اوچې دوئ راشي نو ورته به پرانستلې شي، نو دوئ ناخاپه جهنم اووینی نوبه به گبراو شي

﴿وَقَالَ لَهُمْ خُزِّنَا﴾ دا خبره به ورته علی سبیل التویخ کوي، یعنی ملامته کوي به نې

پدیکښ هم ددوئ تذلیل دي، ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ﴾ ای من جنسکم، ستاسو دجنس نه سوته رسولان نه وؤ راغلي چې تاسو د هغوئ په خبرو باندې پوهیدلئ؟ او هغوئ ته رجوع ول تاسو دپاره اسان وؤ. ﴿لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ یوم پمعنی دوقت سره دي، ای لقاء وحقکم هذا روح، کبر یعنی تاسوئی ددې وخت نه یره ولئ، چې وخت ددخول دناردې، نو کافران به ورته رواني ﴿قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ﴾ مراد د کلمه العذاب نه فیصله دبديختی اودشقاوة ده په حق ددوئ کښ دوجه دبديعملونونه، یعنی مونږ له ازله دبديخته وؤ کنې هدایت تول سامان ښته میلاؤ وؤ. روح یا ورنه مراد قول دالله تعالی دي ابلیس ته: لاملئن جهنم منک ومن تبعک (ص: ۸۵) ﴿عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ وضع داسم ظاهرده په موضع دضمیر باندې، اشاره ډو علت دعذاب ته

چې کفر دي، ﴿لَعَلَّ أَذْخَلُوا﴾ قائل ددې قول هم خزنه دجهنم هی لیکن ذکرني نه کړو ځکه چې مخکښ د﴿وَقَالَ لَهُمْ خُزِّنَا﴾ نه معلومېږي چې قائل ددې خزنه دي، یا دوجه دتشديددي قول نه نې قائل مجهول اوگرځولو یا مجهول صیغه عموم دپاره ده او دې ذکر کولو کښ اشاره دینه چې دافصله به په عین انصاف باندې مبنی وی گویا هر هر څیز به داوانی چې دوئ دجهنم مستحق دی ﴿فَلَيْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ﴾ د تکبر یو قسم اعراض کول دي دحق نه او عدم انقیاد دي د رسولانو او داکفردې نو پدې کښ هم علت دعذاب ته اشاره ده.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا

اوروان به کړشي هغه کسان چې پرېدلي دي دخپل رب نه جنت ته دلې دلې، تردې چې کله راشي دوی جنت ته

وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ

او حال داچه پرانستلې شوي به وي دروازې دهغې او اوبه وائي دوی ته چو کیداران دهغې سلام دې دي

عَلَيْكُمْ طِبْنُمْ فَاذْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ

به تاسو خوشحاله وسیرئ داخل شي دپته هميشه به یې پدیکېن او اوبه وائي دوی ټول تعریفونه الله لره دي

الَّذِينَ صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَوْرَثْنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ

هغه چې پوره نې کره مونږ سره وعد خپله او په میراث کښنې را کره مونږ ته زمکه دجنت، تهکانه نيسو مونږ به

الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٦﴾ وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ

جنت کښن چې کوم ځای زمونږ خوښ وي، نو ډیر ښه دې اجر د عمل کونکو. او ته به ويني فرشتي

حَافِقِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ قُضِيَ

حلقه به نې جوړه کړي وي چاپېره دعرش نه، تسبیح به وائي سره د حمد د رب خپل، او فیصله به

بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧﴾

او کړشي په مینځ ددوی کښن په حقه سره او اوبه ويلي شي چې ټول تعریفونه الله لره دي چې رب العالمین دي

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ﴾ دابشارت اخروي دې مؤمنانوته، مراد د سوق نه په جلدئ سره

بو تلل دي انعامونو دجنت ته نو پدیکښ دجنتیانو یواکرام دي. یا ورنه مراد مراکب (سورلئ) د

جنتیانو دي، یعنی ددوی مراکب به شړلئ کیږي جنت طرف ته والمراد سوق اهل الجنة سوق

مراکبهم (کبیر روح وغیره) ﴿زُمَرًا﴾ مؤمنان به هم دلې دلې وي، دهر ییغمرامت به جدا جدا وي، او

دغه رنگه پاعتبار د عملونو سره به هم دلې دلې وي، بعض به صحابه عليه السلام وي، بعض به فقهاء وي، بعض به ائمه مجتهدين وي، بعض علماء وي، بعض طلباء، بعض شهيدان، بعض غازيان وغيره.

﴿حَقَّقْ إِذَا جَاءَ وَهًا﴾ حتى د پاره د غايت دې، او اذا متضمن دې معنی شرط لره (يعني کله چې دوئ جنت ته را اورسي، جزاء په باره کښ ډير اقوال دي).

(۱) د دې جزاء وفتح ابوابا ده او، واؤ زائد دې خو دا قول ضعيف دې، ځکه چې د واؤ د زيادت قول تائيد د کلام عرب نه، نه کيږي.

(۲) دويم قول دادې چې جزاء محذوفه ده چې هغه مُذْبُوا وَ نَفُوا ده، او وفتح ابوابا په جزاء محذوفه باندې عطف دې، او د دې تائيد د حديث نه هم کيږي چې جنتيان کله حساب کتاب نه فارغ شي او جنت دروازو ته راشي نو اول به کومې لږې ډيرې خطاگانې شوې وي هغې نه به پاک کړې شي او بيا به جنت ته داخل کړې شي صحيح بخاري، رقم الحديث: ۲۴۴۰.

(۳) دريم قول دا دې چې واؤ په وفتح ابوابا کښې د پاره د حال دې او جمله حال واقع ده په تقدير د قد سره د جاؤ واهامير مرفوع نه، او جزاء محذوفه ده، اي: دخلوها، مطلب به د آيت دا شي چې کله دوئ جنت طرف ته راشي نو د هغې دروازې به ورته د مخکښې نه کولاو وي نو دوئ به ورته ښه په عزت او اکرام سره داخل شي،

فائدة: دې آيت او د جنت عدن مفتحة لهم الابواب تحت اکثر مفسرينو دا نکته ليکلې ده چې د جنتيانو د راتلو نه به مخکښې د دوئ اعزاز او اکرام د پاره به د جنت دروازې کولاو وي، خو په دې اشکال کيږي چې احاديثو نه خو معلومېږي چې جنت دروازې به بندي وي، د جنتيانو راتلو نه ورستې به کولاوېږي، لکه مسلم شريف حديث کښې راځي: انا اول من يقرع باب الجنة، چې د ټولو نه اول به څه د جنت دروازه ټکوم، بل حديث کښې راځي: انا اول من ياخذ بحلقة باب الجنة فاقمعها (صحيح ابن حبان: ۵۱، مسند ابې يعلي: ۲۹۸۹) ټولو نه اول به څه د جنت دروازې، کنده نيسم او هغه به ټکوم، او بل روايت کښې دي: انا اول من يفتح له باب الجنة (مسند ابې يعلي: ۶۶۵۱، مسند البزار: ۹۵۲۷).

دې کیفیت کتابونو کښې داسې مذکور دې چې جنتیان به د حساب کتاب نه فرغیدلو نه ورستو جنت طرف ته راشي، نو دهغې دروازې به بندې وي، نو دوی به جنت دروازه کولاولو دپاره الله تعالی ته به سفارش کښې نبي کریم صلی الله علیه وسلم پیش کړي، الله جل جلاله به دا سفارش قبول کړي او جنت دروازې به ورته خلاصې کړي، (البعث والنشور للبيهقي: ۹۰۹)

نو دې ټولو احادیثو نه معلومیږي چې جنت دروازې به اول بندې وي، ورستو به کولاویري، امام سخاوي رحمه الله په فتح القدیر شرح الجامع الصغیر (۳۷:۱) کښې په دې تفصیلي بحث کړې دې چې په هغې کښې دا درې جوابونه قابل ذکر دي:

(۱) فتح اوغلاق علی الاطلاق نه دې بلکه بعضو دپاره به بندې وی او بعضو دپاره به خلاصې وی چه کوم جنتیان ئې چې به اول جنت ته داخلېږي نو هغه وخت به دابندې وی اوکله چې دهغوئ دپاره خلاصی شی نو بیا به نه بندېږي اونورو راتلونکو جنتیانو دپاره به کولاو وی، چونکه نبي ﷺ اوفقراء مؤمنان به اول جنت ته داخلېږي نو ځکه په حدیث کښې ددروازو بندې دلو ذکر دې، او آیت کښې ددوی نه علاوه نور مؤمنان دی.

(۲) آیت کښې دروازو نه مراد دجنت منازلو دروازې دی چې هغه به مخکښ نه کولاو وی، او احادیث کښې دجنت مرکزی دروازو ذکر دې چې هغه به بندې وی.

(۳) بعضو علماؤ دې له ترجیح ورکړې ده چې آیت نه ددروازو مخکښ نه کولاولیتدل بالکل نه معلومیږي ځکه چې "مفتحة" اسم مفعول صیغه ده حال یا استقبال معنی ورکوي، او استقبال په صورت کښې خومعنی بالکل واضح ده چې آتنده به ورله کولاویري، او که حال معنی واغستې شی نو مطلب به داوی چې داخلیدلو په وخت کښې به ورله دروازې کولای، دهغه شان "وفتحت ابوابها" نه هم دا ثابتېږي، ځکه چې واؤ حالیه نه دې بلکه عاطفه دې او "فتحت ابوابها" جزء محذوفه باندې عطف دې، نو تقدیر به داسې شی: حتی اذا جاها هلوبوا ونفوا و فتحت ابوابها، او معنی به داسې شی چې کله دوی جنت ته راوړسیږي نو کومې لږې ډیرې خطاگانې دی هغې نه به پاک کړې شی او جنت دروازې به ورته کولاو کړیسی (بعض القدیر ج ۱ ص ۳۷، الكنز الثمین ج ۱۲ ص ۳۲۳)

﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ﴾ مراد دوعدي نه دبعت اود اجر و ثواب وعده

ده. ﴿وَأَوْزَنَّا الْأَرْضَ﴾ الارض ته مراد زمكه دَجنَت ده. اوتعبير. ورنه په ميراث سره خكه وشو چې اړت سبب قوي دملك وي، ياپه ميراث كښ به ملاؤشوي وي داهل نارنه ﴿فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ﴾ ظاهره داده چې داكلام هم دَجَنِيانو دې اومخصوص بالمدح محذوف دې چې الاجر: يا الجنة دې، اى هذا الاجر (روح). بعض وائي چې داكلام دالله تعالى دې،

﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ﴾ پديكښ دالله تعالى دَعظمت شان بل مظهر بيان دې چې قيامت په ورځ به فرشتى عرش الهى نه چاپيره وى اوتسبيح وتحميد كښ به مصروفه وى. ﴿حَافِينَ﴾ دحَفَّ يَحْفُ حَفًّا نه مشتق دې پمعنى دطواف كولو سره (كبير) ﴿مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ﴾ من پكښ زانددې (روح) ﴿وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ ضمير ټولوبندگانوته راجع دې اى بين العباد كلهم بادخال بعضهم الجنة وبعضهم النار (روح) ﴿وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ قائل مومنان دي، په ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي﴾ كښ حمد په پوره كولو دوعدي باندي وواودلته حمد په حق فيصلې باندي دي نو تكرار نه راغې (روح).

رکوعانها (۹)	سورة المؤمن مکیه	آياتها (۸۵)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص به نوم د الله چه بیجده مهريان او دیر رحم کونکې دې شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۴۰) وحسب النزول (۶۰)

نزلت بعد الزمر

دې سورة ته سورة غافره هم وئيلې كيږي، تسميه ددې سورة په مومنين سره او په غافره سره ظاهره ده چې دا په آيت (۳) او په (۲۸) كېنډ كړدى.

ددې سورة نه د حواميم سبعة و او د حواميم شروع كيږي. او د حواميم سبعة فضائل په ډيرو رواياتو كېنډ راغلى دي.

په يوروايت كېنډ راغلي دي چې حواميم او (۷) دي او د جهنم دروازې (طبقات) او (۷) دي. (۱) جهنم (۲) حطمة (۳) لظى (۴) سمير (۵) سقر (۶) هاويه (۷) جحيم، څوك چې دا لورواي او ايمان پرې لري، نو د جهنم په هره دروازه به يو يو سورت د حواميمو نه ولاړ وي او داسې به جهنم ته نه پريږدى، (رواه البيهقي في شعب الايمان رقم ۲۲۵۰، واستاده منقطع)

دا بن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چې، لكل شئ لباب ولباب القرآن الحواميم، چې دهرڅه يوه خلاصه وي او د قرآن خلاصه دا وه (۷) سورتونه دي،

حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دې چې الحواميم ديباج القرآن، حواميم د قرآن ديباجه ده (مستدرک حاکم: ۳۲۳۴)، او حضرت سعد بن ابراهيم تابعي نه روايت دې چې حواميم عرائس القرآن دي

مفسرين فرماني چې داسورة مومن د حواميم لباب او خلاصه ده، يعنې داسورة لب لباب دي، او ددې سورة لباب او خلاصه **﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ اتَّقُوا أَنَتَجِبَ لَكُمْ﴾** آيت ۷۰ دي، نو د ټول قرآن خلاصه داده چې **﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ اتَّقُوا أَنَتَجِبَ لَكُمْ﴾** يعنې تن تنها ځمانه حاجتونه مرادونه غواړئ حاجتونو مرادونو پوره كولوو الا صرف څه يم.

و بظ. ما قبل سورة زمر سره نى ربط دوو طريقو سره دې.

ربط نامی اسمی پہ سورۃ زمر پہ آخر کتب ددوؤ دلو ذکر اوشو، جی بوءہ دلہ دجنت دہ اولہ دجہنم دہ، پدی سورۃ کتب ددغہ دوؤ فرقوبیان کیری پہ ذکر کولود راجل مؤمن جی دے جنتی وؤ، اودال فرعون جی جہنمی وؤ یعنی مسئلہ دتوحیدنی جی اومئلہ نوہغہ جنتی وؤ اومئلہ دتوحیدنی جی اونہ منلہ نوہغہ جہنمی وؤ

ربط معنوی پہ سورۃ زمر کتب ذکر شو جی فاعبد الله مخلصه الدين صرف دالله تعالیٰ عبادت کوئ، نویدی سورۃ کتب دعبادت اہم فرد جی دُعاء دہ دہغی ذکر اوتفصیل دے جی ﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ اتَّقُوا﴾ دے

دسورۃ دَمُضَامِينُوا جَمَالِي خلاصہ: دسورۃ دوہ حصی دی، اولہ حصہ دابتداء نہ تر ﴿هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿آیت ۲۵﴾ پوری، دویمہ حصہ د﴿قُلْ إِنِّي نُبِيٌّ﴾ آیت ۲۶، نہ تر آخر دسورۃ پوری، اولہ حصہ کتب اول تمہید جی پہ دیکتب ترغیب ذکر کیری دعوۃ توحید منلو تہ پہ خلورو عنوانا توسرہ، بیادعوہ دسورۃ ذکر کیری درخلی، دعوۃ توحید اودہغی داثبات دپارہ، یودلیل وحی دوہ نقلی دلیونہ یونقلی تفصیلاً، اوبل اجمالاً اودوہ عقلی دلیونہ، تخویف دنیوی تفصیلی نمونہ ذکر کیری جی ہلاک فرعون دے، دثبوت قیامت دپارہ یودلیل ائی اوبل لمی، حضور ﷺ تہ دوہ خلی تسلی، دویمہ حصہ کتب داؤکی حصی دَمُضَامِينُوا عَادہ کیری

تفصیلی خلاصہ:

اولہ حصہ: ﴿حَم﴾ آیت ۱، نہ تر ﴿فَلِلَّكُمْ وَالْعَمَلِ الْكَبِيرِ﴾ آیت ۱۲، پوری تمہید دے جی پہ خلورو عنوانا تو باندے مشتمل دے:

- (۱) ﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ آیت ۲، نہ تر ﴿إِلَهِ الْمَصِيدِ﴾ ﴿آیت ۳﴾ پوری
- (۲) ﴿مَا يَنْزِيلُ فِي عَالَمَاتِ اللَّهِ﴾ آیت ۴، نہ تر ﴿أَنْتُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ آیت ۷ پوری
- (۳) ﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ﴾ آیت ۷، نہ تر ﴿وَذَلِكَ هُوَ الْقَوْلُ الْكَلِيمُ﴾ آیت ۹
- (۴) ﴿إِنَّ الدِّينَ كَقَوْلِ الْمُتَادُونَ﴾ آیت ۱۰، نہ تر ﴿فَلِلَّكُمْ وَالْعَمَلِ الْكَبِيرِ﴾ آیت ۱۲ پوری،

دری خلی دعوہ دسورۃ:

- (۱) ﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ آیت ۱۴

﴿۲﴾ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ ۖ آيَةٌ ۲۰

﴿۳﴾ هُوَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ آيَةٌ ۲۵

﴿تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنْ آفْوٍ﴾ آیت ۲۰ مسئلہ توحید باندی دلیل وحی دی

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهَدًى﴾ آیت ۵۳ دلیل نقلی دی تفصیلاً از موسی علیہ السلام

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْكَ مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُفِذْنَا فِيهِ أَهْلًا﴾ آیت ۷۰ دلیل نقلی اجمالاً

﴿إِنَّهُ الَّذِي جَمَعَ لَكُمْ الْبَيْتَ﴾ آیت ۲۱ اول دلیل عقلی دی

﴿إِنَّهُ الَّذِي جَمَعَ لَكُمْ الْأَرْضَ﴾ آیت ۲۴ دویم دلیل عقلی دی

دویمہ حصہ:

﴿قُلْ إِنِّي نُبَشِّرُكُمْ بِالْهُدَى﴾ آیت ۲۲ دلیل وحی اعادہ ده،

﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ﴾ آیت ۷۰ دلیل نقلی اعادہ ده

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَرَأٍ﴾ آیت ۲۷ اول دلیل عقلی اعادہ ده،

﴿إِنَّهُ الَّذِي جَمَعَ لَكُمْ الْأَنْفَ﴾ آیت ۷۹ دویم دلیل عقلی اعادہ ده،

﴿إِنَّمَا يَسِيرُونَ فِي الْأَرْضِ يَنْظُرُونَ﴾ آیت ۸۲ دتخويف دنيوي اعادہ ده

حَمْدٌ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿ غَافِرِ الذَّنْبِ

اللہ تعالیٰ عالم دی بہ مراد دی، داکتاب نازل کری شویدی دطرفہ دالله تعالیٰ نہ چہ غالب دی عالم دی، بخینونکی دی دگناہ

وَقَالِ الْتَوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الْقَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَهُ الْمَصِيرِ ﴿

اوقبلونکی دتوبی دی، سخت عذاب ورکونکی دی، طاقت والا دی، نشته دی بل معبود سوا دده نہ، ہم دہ طرف تہ دی واپس کیدل

﴿حم﴾ داحروف مقطعات دی، علم نی مفوض دی الله تعالیٰ تہ، نہ نی معنی لغوی معلومہ

ده اونه ترینہ مراد معلوم دی جزماً، لکہ دسورۃ بقرہ پہ شروع کنس تیرشویدی ج ۱ ص ۸۲ بعض

حضرات مفسرین فرمانی چہ دانوم دی دنومونودالله تعالیٰ نہ، ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمانی حم اسم

الله الاعظم (قرطبی) چہ حم اسم اعظم دالله تعالیٰ دی، چاویلی دی چہ اسم من اسماء القرآن بعض

فرمانی چہ ح کنس نومونودالله تعالیٰ، حمید، حلیم، حکیم تہ اشارہ ده اوپہ تمیم کنس، مالک، مجید،

مَنَّا وَغَيْرِهِ تَه اشارہ ده راجع قول دا دې چې دا حروف د پاره د نحدې دي چې قرآن دې حروفو نه جوړ دې او دې باوجود تاسو داسې کلام راوړلو نه عاجز یئ نو پوهه شی چې دا د الله جل جلاله له طرفه دې

﴿تَنْزِيلَ الْكِتَابِ مِنْ آتٍ﴾ دا تمهید مع قریب دي مسئله د توحید منلو ته چې په څلورو عنواناتو مشتمل دي. دا اول عنوان دي. او د دلیل وحی هم دي چې د قرآن د عزیز او علیم ذات د طرفه دي نو پدیکې مسئله د توحید هم د الله ﷻ طرفه ده نو دا اومنی.

پدې عنوان کښ ترغیب دي په قرآن باندې د ایمان راوړلو د الله جل جلاله شېرو صفاتو بیان سره ﴿الْقُرْآنِ﴾ دا اول صفت دي چې الله جل جلاله عزت والا دې او عزت په درې قسمه دي: ۱) عزه القهر: چې په هر څه غالب دي ۲) عزه القدر: یعنی جاه و شرافت والا دي ۳) عزه الامتناع: چې هر عیب او نقصان نه پاک دي یعنی داسې عزت والا ذات دا قرآن نازل کړې دي نو دا اومنی او دیکې چې کومه مسئله توحید ذکر ده هغې باندې ایمان راوړئ.

﴿الْكَلِمِ﴾ دویم صفت دي. العلیم مبالغه ده په علم کښ، یعنی داسې ذات چې هغه سره ماضي، حال او استقبال د هرې زمانې علم دي، د هغه علم ازلي هم دي او ابدی هم دي. نه ورباندې نسیان راځي او نه ورباندې د هول طاري کیږي، نو هغه دا قرآن نازل کړې دي لهدا په دې ایمان راوړئ. ﴿غَافِرِ الذَّنْبِ﴾ دویم صفت دي چې الله جل جلاله گناه بخونکې ذات دي، ایمان راوړئ. الله جل جلاله به درله گناهونه معاف کړي ﴿وَقَابِلِ الذَّنْبِ﴾ څلورم صفت دي چې الله جل جلاله توبه قبلونکې ذات دي چې انسان ورته یو ځل په ندامت سره متوجه شي نو هغه ورله گناهونه معاف کړي، لهدا که هر څومره گناهونه خو کړي وي الله جل جلاله ته متوجه شی، هغه به درله معاف کړي ﴿الْقَبِيْ﴾ مصدر دي، پمعنی د رجوع سره، شېرو اوصافو کښې صرف دي د وړو صفاتو په مینځ کښې واو حرف عطف ذکر شو نورو کښې نشته، د دې مفسرینو څو توجیهات بیان کړي دي.

۱) پدیکې اشاره ده دیته چې الله تعالی توبه کونکی دپاره د وړو رحمتونو جمع کونکې دي. یو ورله گناه محو کول، گویا چې ده بالکل گناه نه ده کړې. کفوله علیه السلام: التائب من الذنب کمن لا ذنب له، او بل ورله توبې په وجه نیکی لیکل.

۲۱. یا چونکه به ظاهر دا دواړه صفتونه متحد ښکاري نو دې سوهم ازالې د پاره په مینځ کېنې 'واو' ذکر شو چې دې دواړو صفتونو کېنې فرق او تغاثر دې. او مفسرینو یو څو فرقونه دې دواړو صفتونو کېنې ظاهر کړي دي: **یو دا** چې غافر الذنب کېنې بغیر د توبې نه گناه معاف کولو ته اشاره ده او قابل التوب کېنې توبې په ذریعې گناه معاف کولو ته اشاره ده، **دویم دا** چې غافر الذنب معنی دا ده چې تیر شوی گناهونو لره بخونکې دې اوده وَقَابِلُ التَّوْبِ په معنی داده چې په آنده کېن هم توبه قبلونکې دې (ابن کثیر، **دویم دا** چې غافر د بقاء الذنب په صورت کېن وي اگرچه بخنه شوي وي، اود قبول د توبې په صورت کېن بقاء الذنب نه وي کماي الحديث: التائب من الذنب کمن لاذنب له.

﴿شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ دا پنځم صفت دې، یعنې څوک ئي چې احکاماتو نه اعراض کوي هغه له سخت عذاب وړکونکې دې، لهذا په دې قرآن او مسئله توحید باندې ایمان راوړئ او د عذاب نه ځان بچ کړئ،

فائده: غافر الذنب، قابل التوب، شديد العقاب، درې واړه صیغې د صفت دی او په درې واړو کېن اضافت د صفت شويدي معمول ته او اضافت د صفت چې معمول خپل ته اوشي نو دا اضافت لفظیه او اضافت غیر محضه وي، او داسې اضافت تعریف نه فائده کوي یعنې د معرفي صفت نشي جوړیدي، نو دلته د اسم جلاله په ﴿تَزِيلُ الْكَثْبِ مِنَ اللَّهِ﴾ کېن چې اعراف المعارف دي، د پاره دادرې واړه صفات څرنگه گرځي؟

د کوفیانو په مذهب کېن پدیکېن هیڅ اشکال نشته دې ځکه چې د دوی په نزد اضافت غیر محضه د معرفي صفت واقع کیدیشی لکه: مرت بزید حسن الوجه، البته د بصریانو په مذهب دا مسئله قابل اشکال ده؛ ځکه چې د هغوی په نیز اضافت لفظیه په صورت کېن مضاف د معرفي صفت نشي واقع کیدي، د دوی مذهب مطابق هم د غافر او قابل نه جواب کول آسان دي، ځکه چې دا دواړه صیغې د اسم فاعل دي او اسم فاعل چې کله حال یا استقبال په معنی کېن وي او اضافت ئي خپل معمول طرف ته شوې وي نو بیا اضافت اضافت لفظیه وي لیکن که حال او استقبال په معنی کېن نه وي نو بیا اضافت غیر لفظیه وي او تعریف فائده ورکوي، نو دلته هم اسم فاعل پمعنی د حال او استقبال سره ندي اغستی شوي بلکه د ثبوت او استمرار په معنی سره دي، لهذا د دې صفت واقع کیدل بالکل صحیح

دي. البته د شديد العقاب صفت واقع كيدل قابل غور دې د دوى مذهب مطابق ، ځكه چې شديد صيغه د صفت مشبه ده او د دې اضافت چې كله خپل معمول ته اوشي نو دا بيا علي الاطلاق اضافت لفظيه وي او تعريف فائده بالكل نه وركوي، زجاج رحمه الله د دې حل دا پيش كړې دې چې شديد بدل دې او صفت نه دې ، خو چې دپته او كنلې شي چې دپته مخكښې او ورستو ټول صفات دي نو د دې جواب صفا كمزوى واضحه شي. بعضو چې دپته كتلي دي نو هغوى دې شپږو واړو صفاتو باندې د بدل اطلاق كولو ته مجبوره شوي دي ليكن يو مبدل منه دپاره متعدد بدل واقع كيدل دا هم چرته كلام كښې معروف نه دي لهذا آخري كوشش د حل د بصريانو په مذهب مطابق دا شوې دې چې شديد پمعني د مشدد اسم فاعل سره دې ، او اسم فاعل د پاره د ثبوت او استمرار دې . نو دا هم اضافت معنويه محضه او گرځيدو لهذا صفت نوي واقع كيدل صحيح دي (وكلام الكوفين خال عن هذه التكلفات والتاويلات البعيدة).

﴿وَيُؤَيِّدُ الْكَلْبَ﴾ دا شپږم صفت دې چې الله جل جلاله زبردست قدرت او طاقت والادې كه نافرمانې نې كوى نو بيا ترينه بچ كيدې نشي (الطول) قدرت ته وئيلې كيږي او ځنې مفسرينو ترينه دلته مالي قدرت او وسعت مراد اغستې دې چې هغه غنا ده يعنې الله جل جلاله غني ذات دې ، په تاسو فضل واحسان كوي نو د دې تقاضه هم دا ده چې تاسو پرې ايمان راوړئ.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ دا هم ترغيب دې چې الله جل جلاله هغه ذات دې چې هغه نه ما سوا بل څوك اله او معبود نشته چې تاسو دهغه څكم نامه اومنى ، لهذا په قرآن باندې ايمان راوړئ او مسئله توخيد اومنى ، د حضرت شيخ حسين علي رحمه الله په نيز دا جمله هم صفت ده د پاره اسم جلاله ، خو په دې اشكال كيږي چې جمله خو نكړه په حكم كښې وي نو بيا دا څنگه د اعرف المعارف دپاره صفت گرځيدې شي؟ هغوى د دې جواب دا كړې دې چې كله د جملې مضمون منحصر وي په موصوف معرفه كښې نو بيا جمله د معرفې صفت واقع كيدې شي ، نو د «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» مضمون هم منحصر دې په اسم جلاله كښې ، نو دې وجهې نه ورله صفت واقع كيدې شي، نورو مفسرينو دا جمله مستانفه يا خاليه گرځولي ده

﴿إِلَهُهُ الْكَلْبُ﴾ حضرت شيخ حسين علي رحمه الله په نيز دا جمله هم صفت ده د پاره د اسم جلاله ، او ترغيب دې قرآن منلو ته، چې ستاسو پيشي به صرف او صرف الله جل جلاله ته كيږي ، د الله جل جلاله نه ما سوا بل داسې ذات نشته چې هغه ته تاسو رجوع او كنى ، يا هغه تاسو د عذاب نه بچ كړي ، لهذا دا حكم نامه اومنى او ايمان پرې راوړئ.

مَا يَحْاُولُ فِيْ اَيْمِيْ اللّٰهِ اِلَّا الدِّينَ كَفَرُوْا فَلَا يَغْفِرُكَ

جگر نه کوی په آیاتونو الله تعالى کښ مگر هغه کسان چې کفر ئي کړې دی عناداً. نونه دې کړی دهوکه تالره

تَقْلَبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ۝ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ

مگر خپل ددوی په ښارونو کښ تکذیب کړې وؤ مخکښ ددوی نه قوم دنوح ﷺ اونورو قومونو ورستو ددوی نه.

وَهُمْ كُلٌّ اُمَّةٍ بِرِسُوْلِهِمْ لِيَاْخُلُوْهُ وَجَلْتُوْا بِالْبَاطِلِ

او قصد کړې وؤ هريو اُمت په پیغمبر خپل پورې چې اونیسی هغه او جگره کوله دوی پیغمبر سره په باطله سره.

لِيُنْذِرُوْا بِهِ الْحَقِّ فَاَخْلَهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ۝

دپاره ددې چې مغلوبه کړی پدې سره حق، نو نیول ماغوی، نو څنگه وؤ عذاب زما.

﴿ مَا يَحْاُولُ ﴾ داپه دویم عنوان سره توغېپ ذکر کيږي قرآن او مسئله توحيد منلو ته، چې الله جل جلاله آیاتونه بالکل واضحه دي، دیکښې هيڅ قسم ابهام او شبه نشته، لهذا تاسو دیکښې بحث مباحثه او ضد وعتاد دوجهې نه ترې انکار مه کوئ. کچرې ضد کوئ نو بیا انجام او گورئ د هغه قومونو چی د خپل رسولانو مخالفت ئي ضد وعتاد د وجهې نه کړې وو. ﴿ فِيْ مَعْنٰى اَقْوٰى ﴾ مجادله في الايات نه مراد هر هغه کار دې چې هغه په قرآن کریم کښې د شکوکو او شبهاتو پیدا کولو باعث گرځي، لکه دا وئيل چې دا سحر دې، شعر و شاعري ده، د دې مضامينو تعارض دې، دې احکامات عدل باندې مبني نه دي، یا لکه نن صبا مزاج مطابق دا وئيل چې دې ډیر احکامات سائنسي تحقیقاتو خلاف دي، په آیت کریمه کښ هم دیته کفراو ویلې شواوپه حدیث مرفوع کښ هم دیته کفرویلې شويدي، ان جدلاً فی القرآن کفر (کبر، روح وغیره) او هرچه دې دمېهم کلام تحقیق کول یاد یو آیت نه د حضراتو مجتهدینو استنباط اوپه هغې کښ بحث و تحقیق کول، نو دا پدیکښ ندی داخل بلکه هغه خوکار ثواب او اعظم جهاد فی سبیل الله دې (روح، قرطبي وغیره).

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ د کفر نه مراد دلته کفر عنادي دې ، يعني دې احکام دومره او دلائل دومره مضبوط دی چې څوک پکښې بحث مباحثه نه کوي سوا د هغه کسانو نه چې د ضد د وجهې نه حق نه انکار کوي.

د ایه شروع کښ په دوو وجهو سره ترغیب ذکر شو توحید طرف ته ، او په دوو وجهو سره به ورستو ذکر کيږي ، په درمیان کښ د اصلاح منکرین دپاره درې طریقې ذکر کيږي.

﴿لَا يَرْزُقُ قَلْبَهُمْ فِي الْيَوْمِ﴾ دا اوله طریقه ده د اصلاح منکرینو . یعنی منکرینو سره کوم مال و دولت او کروفر دې ، کله یو ځای ته درومي کله بل ځای ته ، دا د دنیا زندگی حقیر سامان دې . نه نې څه پائیداري شته او نه به په آخرت کښې پکار راځي . چرته دا رنگ رنگین تاسو د الله جل جلاله نه غافله نه کړي ، «فلا یغررک» کښې خطاب عام دې هر مخاطب ته ، «تقلب» ، بدلیدو رابدلیدو او اړیدو راپړیدو ته وائي ، او «تقلب فی البلاد» کنایه ده د عیش وعشرت نه چی نن په یو عیش کښ سی صبا په بل کښ .

﴿كَذَّبَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ دا دویمه طریقه ده د اصلاح چې عذاب دنیادې چې کچرته دا مشرکین مکه د نبي کریم صلي الله عليه وسلم مخالفت نه منع نشول نو دوی باندې به هغه شان عذاب راشي لکه چې دوی نه مخکښې کومو امتونو تکذیب کړې وو په هغوی راغلې وو ، او د عذاب دنیوي درې اسباب دي : اول : تکذیب رسل ، دویم : توهین رسل او دویم : جدال بالباطل ﴿كَذَّبَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ دا اول سبب دې ﴿وَالْأَفْرَاءُ﴾ جمع دحزب ده ، دلې ته وائي ، او مراد ترینه قوم شمود او عاد وغیره دي ، ﴿وَوَعَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ﴾ دا دویم سبب دې چې توهین رسل دې ، ﴿يُرْسِلُوهُمْ﴾ ضمیر مجرور هم راجع دې امت ته باعتبار معنی ﴿يُرْسِلُوهُمْ﴾ اخذ دلته کنایه ده د تمکن یعنی قابو کښې راوستلو نه ، یعنی دا ئي اوغوخلو چې رسولان خپل گرفت کښې راولو چې بیا ورسره څه کول غواړو هغه اوکړو ، که قتل کول ئي اوغواړو نو قتل ئي کړو ، که قید کول ئي اوغواړو نو قید ئي کړو او که نور څه تکلیف ورته رسول غواړو هغه ورته اورسو ، نوددې نه معلومیږي چې اهل الله او اولیاء الله ته تکلیف رسول او دهغوی بې ادبی کول سبب د عذاب الهی گرځي ، کتوله ﴿لَهُ﴾ من اذانی ولیا فقدانته بالحرب .

شعر :

بی ادب تنها نه خود را داشت بد بلکه اتش در همه افاق زد

از خدا خواهی توفیق ادب بی ادب محروم گشت از فضل رب

﴿يَعْمَلُوا بِالْكَفْلِ﴾ دا دریم سبب دې ، د عذاب دنیا راتلو بآ په «يَا كَافِلُ» کښې د پاره د ملاست ده ، اي : متلبسين بالباطل ، يعني باوجود د دينه چې دوى په ناحقه وو خو بيا د رسولانو سره بحث مباحثه کوله . ﴿يُذْخِرُوا بِالْكَفْلِ﴾ ديكښي د مجادلې مقصد بيانېږي ، چې دوى مقصد د مجادلې نه حق طلب كول نه وو بلكه حق نه انكار او د هغې ختمول وو ، «يُدْحِضُوا» مشتق دې د «دحض» نه ، خوښدلو ته وائي او «ادحاض» بل خوښولو ته وائي او دلته ترينه مراد د حق خاتمه او ازاله ده ، ﴿كَفَىٰ كَانِ عَقَابُ﴾ په اصل كښ عقابي دې .

وَكَذٰلِكَ حَقَّقْتَ كَلِمَتَكَ رَبِّكَ عَلَى الْاٰلِئِنَّ كَفَرُوْا اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ النَّارِ ۝

اودغه شان ثابتېږه شويدي حكم درب ستا په هغه كسانوچه كافران دي . چې بيشكه دوى خاوندان داوردى .

اَلَّذِيْنَ يَحْمِلُوْنَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهٗ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

هغه فرشتې چه پورته كونكى دعرش الهى دى اوهغه چه چاپيره دى دعرش نه . تسبيح كوى دحمد درب خپل سره .

وَيُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَيَسْتَغْفِرُوْنَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَا

اوايمان راوړى په الله ، اويخښنه غواړي دپاره دغه كسانوچه ايمان ني راوړې دې ، وائي اي ربه زمونږه

وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِيْنَ تَابُوْا

وسيع رسيدلې دې هرڅيزته ستارحمت او علم ، نومغفرت وكړه هغه خلقوته چه توبه ني كړى وى دشرك نه ،

وَاتَّبَعُوا سَبِيْلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ۝ رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ

اوابتباع ني كړې وى ستاد لارې اووسانې دوى عذاب دجهنم نډاي ربه زمونږه اوداخل كړې دوى

جَلِّبْ عَلَيْنَا الْيَقِيْنَ وَعَذِّبْهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ

هغه جنت عدن ته چې وعده كړيده تادوى سره ، اوهغه خوك چې ايمان ني راوړې دې دپلارنودوى اودبيبانودوى نه

وَنُذِرُهُمْ إِنَّكَ آتِيكَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۖ وَلَهُمُ السَّيَّآتُ وَمَنْ تَعِي

اودا اولاد دوى نه. بيشكه صرف ته غالب ني حكمتونو والهي اووساتي دوى دغذايونونه. او هغه خوك چه ته ني وساتي

السَّيَّآتُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

دغذايونونه بدغه ورځ نوبه تحقيق سره تاپه هغه رحم وكړو. او صرف د اكاميبي لويه ده

﴿وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ د ادرېمه طرېقه د اصلاح ده چې منكرينو ته صرف دنيوي عذاب باندې اكتفا نه كيږي بلكه آخرت كېنې به هم دوى ته عذاب ميلاويږي او هميشه دپاره به جهنم كېنې وي، ﴿وَكَذَلِكَ﴾ په باره كېنې مشهور درې قوله دي: (۱) حضرت شيخ حسين علي رحمه الله په نيز كاف په معني د لام تعليليه سره دې، اي: لذلك او مشاراليه ني جدال بالباطل ده، يعنې ناحقه مجادلې په وجه الله جل جلاله د ابدې عذاب فيصله په دوى ثابته شوه چې دوى به هميشه په جهنم كېنې وي، (۲) كاف د پاره د تشبيه دې او مشبه به ورله استحقاق د عذاب دنيوي دې، يعنې څنگه چې دوى د دنيوي عذاب مستحق او گرځيدو نو دغه شان د اخروي عذاب مستحق هم او گرځيدو، (۳) كاف د پاره د تشبيه دې، خو مشبه به ورله په خپله د حقت كلمه ربك مضمون دې او مقصود ترينه مبالغه ده، يعنې دومره لوى سزا كچرې تشبيه وركول غواړو نو د خپل ذات نه ماسوا بل څه سره ورله تشبيه هم نشو وركولې.

﴿أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ بدل دې د «كَانَتْ رَبُّكَ» نه، يا علت دې د ماقبل حكم، او لام تعليليه محذوف دې اى لاتهم اصحاب النار.

﴿الَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْآثَرَ﴾ د اړه دريم عنوان سره توقيف دي توحيد ته. چې دامسئله دتوحيد اومني كه دامو اومنله نوحمله العرش چې دالله ﷻ مقرب فرشتې دى هغه درته دامذكوره دعاگانې كوي. ﴿يَبْتَغُونَ الْآثَرَ﴾ نه مراد هغه فرشتې دى چې حاملان پورته كونكى، دعرش الهى دى چې تعدادنى اوس څلور دې او په ورځ دقيامت به اته (۸) وي، لقوله تعالى ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ لَوْ هُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ﴾ او تخصيص ددې فرشتو څكه او شوي دوى مقرب اولوى شان والادى.

﴿وَمَنْ سَوَّلَهُ﴾ عطف دې په «الَّذِينَ بَانَدِي اِي وَالَّذِينَ حَوْلَهُ» ددې نه مراد هم فرشتې دي چې حتماً تعداد نهې چاته نه دې معلوم الله (سَيَحْمَدُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ) خبر دې د پاره د مبتدا او جمله فعلیه د پاره د تجدد او تکرار ده،

﴿وَيُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ اى بالله، يعنې دافرشتې ايمان راوړي په الله ﷻ باندې كه څوك اشكال وكړي چې څه فائده ده په قول دالله تعالى كېن چې ﴿وَيُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ ځكه چې حمله العرش او حول العرش فرشتې چې تسبيح دالله ﷻ كوي ظاهره ده چې مؤمنانې دى؟ جواب (۱) صاحب ذروح المعانى وائى چې پدې باندې ئى تصريح اوكره دپاره دآظهارد فضيلت دايمان اوداهل ايمان (۲) صاحب دكشاف علامه زمخشري رحمه الله پديكېن ډيره احسنه نكته ذكر كړېده. امام رازي رحمه الله ددې باره كېن فرمائى چې رحم الله صاحب كشاف فلوم يحصل فى كتابه الآهذه النكته لكفاه فخراً وشفافهغه داچې پديكېن اشعاردې پدې چې حمله العرش اوسكان الفرش برابر دى په ايمان بالغيب كېن ځكه چې ايمان تصديق قلبى ته وئيلى كيږى بغير ذرؤيه نه. نو كچرې ﴿وَيُؤْمِنُونَ﴾ ئى نه وي نوداوهم به كيدلي چې تسبيح ددوى په مشاهدې داننه تعالى سره ده، اودا كمال مدحه نده، بلكه كمال مدحه داده چې بغير دمشاهدي نه اطاعت، عبادت اوشي.

﴿وَيَسْتَجِيبُونَ﴾ دا جمله عطف ده په خبر «يسبحون» باندې، اصل مقصود د خبر نه دا جمله ده او ماقبل دوه جملې «يسبحون» او «يؤمنون» بطور تمهيد ذكر شوې، چې دا استغفار دوى د پاره داسې فرشتې كوي چې هغوى په الله جل جلاله ايمان راوړي او هر وخت د هغه حمد و ثنا كېنې لگياوي او داسې شان والا فرشتو دعاگانې زياتې قبوليږي. او څلور دعاگانې دي: (۱) فاغفر للذين تابوا، (۲) قهم عذاب الجحيم، (۳) ربنا وادخلهم، (۴) قهم السينات،

﴿رَبَّنَا وَسِعْتَ كُفْلَهُ﴾ دا تفسير دې د ماقبل ﴿وَيَسْتَجِيبُونَ﴾ او تمهيد دې دپاره د مابعد او تعليم دې د دې خبرې چې دعا نه مخكېنې د الله جل جلاله صفاتو سره وسيله نيول پكار ده ﴿وَحَمْدَهُ وَطَلَبَهُ﴾ منصوب دى بناء برتميز اصل دعبارة داسې دې چې وسعت رحمتك وعلمك كل شى يعنې وسيع دې رحم ستاوعلم ستا هرڅيزته، تحويل اوشوذات دالله ﷻ ته، دپاره د

مِالْفِي بِهِ وَسَعَتْ دَرَحْمٌ أَوْ ذَعْلَمَ دَالُّهُ ^۱ كُنْزٌ كُوبَا جِي ذَاتُ دَالُّهِ جَلْ جَلَالُهُ عَيْنُ رَحْمَتِ أَوْ
عِلْمِ أَوْ كَرُخُولِي شَوْ.

﴿ قَاضٍ لِلَّذِينَ تَابُوا ﴾ دا اوله دعا ده متفرع ده دالله جل جلاله په دؤو صفاتو وسعت رحمت او وسعت علم باندې ، وسعت رحمت باندې متفرع کول بالکل ظاهره خبره ده ځکه چې رحمت الهي سبب او وسیله ده د مغفرت ، البته وسعت علم خو سبب د مغفرت نه دې نو بیا پرې څنګه مغفرت متفرع کړې شو ؟ نو مفسرینو د دې متعدد توجیهات لیکلي دي :

(۱) ، شیخ عبد الحق حقاني رحمه الله فرماني چې دا محض د عاجزۍ او حاجت مندۍ اظهار د پاره ذکر دې چې اې الله ! ته زموږ په ضعف او حوائجو باندې ښه خبر ئي مونږ د مغفرت ډیر محتاجه یو ستا د عذاب برداشت طاقت نه لرو ته مونږ معاف کړې ، (تفسیر حقاني بتغییر)

(۲) ، ابن عاشور رحمه الله په خپل تفسیر التحرير والتنویر کښي دا توجیه لیکلې ده چې وسعت علم تعلق توبې او ایمان سره دې او وسعت رحمت تعلق مغفرت سره دې ، نو ګویا دا فرشتې په دې شان دعا غواړي : اې الله ! ستا علم وسیع دې ، تا ته د هغوئ ایمان او توبې علم دې او ستا رحمت وسیع دې ته د توبه کونکو او مؤمنانو مغفرت کوي لهدا د دوی مغفرت او کړه ، ﴿ وَاتَّخِذُوا سَبِيلَكَ ﴾ ای دین الاسلام (قرطبي)

﴿ وَفِيهِمْ مَذَابٌ لَّيْحٌ ﴾ دا دویمه دعا ده تاکید او مبالغه ده د ښتغفرون یعنی داسې مغفرت ورته او کړه چې د جهنم نه محفوظ شي

﴿ رَبَّنَا وَادْخُلْهُمْ دُورِهِمْ ﴾ دویمه دعا ده مؤمنانو دپاره چې اې الله ! ته دوی هم جنت ته داخل کړې او د دوی مؤمنان مور ، پلار ، بیبيانې او او اولاد ورسره هم جنت ته داخل کړې ﴿ وَصَدَقْتُهُمْ ﴾ ای دخوږها ، یعنی چې تا ورسره د جنت ته د داخلیدلو وعده کړیده ، «وَمَنْ مَسَّحَ» عطف دې په ضمیر منصوب د ﴿ وَادْخُلْهُمْ دُورِهِمْ ﴾ ای واخل معهم هؤلاء ، دا دعا ورته د سرور کامل دپاره کوي ، مراد د ﴿ وَمَنْ مَسَّحَ ﴾ ښه اهل ایمان دی ﴿ مِنْ أَتَابَهُمْ ﴾ اباء ذکر تغلیباً شويدي امهات هم پکښ داخل دی . لکه په سورة الرعد (آیت: ۲۲) کښ تیر شويدي

﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ تعليل دې دما قبل، چې ته قادر ئی په مغفرت ددوی باندې، او حکیم ئی نوه ریه ته مناسب درجه ورکوي ځپل حکمت او مصلحت په بناء باندې.

﴿فَقَهُمُ النَّبَاتَاتُ﴾ دا څلورمه دعا ده. ﴿النَّبَاتَاتُ﴾ نه مراد معاصي دي. يعني اې الله ته ئي د گناهونو نه اوواسته، ځکه چې عذاب سبب خو دغه گناهونه دي. نو څوک چې دینه ست په فضل سره بچ شو نو هغه حقیقت کښې ستا د رحمت مورد او گرځیدو او لویه کامیابي ورته حاصله شوه او «يَوْمَئِذٍ» نه مراد دې دنیا زندگي ده او يا ﴿النَّبَاتَاتُ﴾ نه مراد مطلقاً عقوبت او عذاب دې خواه هغه دنيوي وي او که اخروي، نو تعميم بعد التخصيص شو. په ﴿فَقَهُمُ مَلَائِكَةُ لَقِيمٍ﴾ کښې صرف د اخروي عذاب نه پناه غوختلو ذکر وو او په دیکښې ورله دنيوي او اخروي دواړه قسم عذابونو نه پناه غوختلو ذکر دې.

إِنْ أَلَيْسَ الْإِنْسَانُ كَفَرًا يُتَاكُونَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْثَرُ

بیشکه هغه کسان چه کفر ئي کړيدې دوی ته بعد قیامت په ورځ آواز کيدی شي چې غصه دالله تعالی تاسونه زیاته ده

مِنْ مَقْعَتِكُمْ أَنْفُسُكُمْ إِنْ تَدْعُونَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ۝

دغصې ستاسونه خپل ځانونوته ځکه چه تاسو رابللی کيدئ ایمان ته نوتاسوبه کفرکوؤ

قَالُوا رَبَّنَا أَمَتْنَا الْفِتْنَةُ وَأَحْيَيْتَنَا الْفِتْنَةَ فَأَعْرِفْنَا بِذُنُوبِنَا

وا ئي به دوی اې ربه زمونږمه دې کرومونږدوه ځله اوژوندی دې کړو دوه ځله نواقرارکوؤ مونږبه گناهونو خپلو

فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ۝ فَلَكُمْ يَأْتِي إِنْ دَعَى اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ

نویاشته دې وتلو څه لاره داددې وجه نه چه هرکله به چې بللې شوالله یواځې نوتاسوبه کفرکوؤ،

وَأَنْ يُفْرِكَ بِهِ تَوَمَّنُوا ۝ فَاَلْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ۝

او کچرې شرک به کیدو شودالله سره نوتاسوبه په هغې یقین کولو، نو حکم الله لره دې چې ډیر برتر او لوی ذات دې

﴿إِنَّ أَلَيْسَ كَفَرًا يُتَاكُونَ﴾ داپه څلورم عنوان سره توفیې دې توحید ته، چې دامسئله

د توحید اومنی کچرې دامواونه منله نو په آخرت کښ به دغضب الهي موردیږی. ﴿لَمَقْتُ اللَّهِ﴾

مقت سخت بغض ته و نیلې کیري . نسبت چې ئې الله جل جلاله ته اوشي نو مراد ورته ډیر ناراضگي وي ﴿لَا تَتَّخِذُوا﴾ اذ - تعلیل په دې علت دې د ﴿أَكْبَرُ مِنْ مَّقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ او زمانه د مقت آخرت ده ، نو مطلب دا دې چې قیامت په ورځ په کافرانو ته اوو نیلې شي چې نن ورځ تاسو له په ځان څومره غصه درځي نو د الله جل جلاله ناراضگي او غصه په تاسو د دینه زیاته ده ، ځکه چې تاسو دینا کنبې بار بار ایمان طرف ته بللې کیدلې خو تاسو ایمان نه راوړلو ، او یا اذ - تعلیل دې د ﴿مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ یعنی نن ورځ تاسو ځکه ځان ته غصه یی چې دینا کنبې تاسو بار بار ایمان طرف بللې کیدلې خو ایمان مو نه راوړلو ، او یا اذ ظرفیه دې متعلق دې د لمقت الله سره ، او د مقت الله زمانه جدا او مقتکم انفسکم زمانه جدا ده ، ﴿لَمَقَّتْ أَلَهُ﴾ نه مراد په د نیا کنبې په احکاماتو نه منلو د الله جل جلاله ناراضگي او غصه ده او ﴿مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ نه مراد په آخرت کنبې د کافرانو په خپلو ځانونو غصه ده ، حاصل دادې چې د قیامت په ورځ چې کله کافران د جهنم د عذابونو مشاهده او کړي نو ډیر به غصه وي نو فرشتې به ورته او وائی چې نن چې تاسو څومره غصه یی نو ددې نه زیات الله عزوجل تاسو ته په دنیا کنبې غصه وؤ کله به چې تاسو ته دعوت درکړې شود توحید او تاسو به انکار کولو ، بعضی حضرات فرمائی چې د ﴿مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ نه مراد مقت بعضهم بعضاً دې لکه یلن بعضکم بعضاً (عنکبوت) کنب تیر شوی دي ، یعنی نن چې تاسو یو بل ته غصه یی . او اتباع په متبوعینو باندې الزام لگوي او متبوعین په اتباعو باندې نواله تعالی ددې نه زیات غصه وؤ تاسو ته .

﴿عَالُوا رَبَّنَا﴾ پدې آیت کنب د کافرانو د اعتراف جرم بیان دې په ورځ د قیامت ، د دوی جرم د آخرت د ژوند نه انکار وؤ یعنی بعث بعد الموت نه منکروؤ ، چې کله دوی د آخرت د عذابونو مشاهده وکړي ، اوجهنم ته داخل شي ، نواله تعالی ته به عرض کوي چې مونږ چې د دوباره ژوندي کیدلو نه انکار کولو اوس مونږ ته خپله غلطي معلومه شوه ، نو آیا اوس د جهنم نه د وتلو څه لاره اوصورت شته دې؟ الله تعالی به ورته او فرمائی چې مالکم من سبیل یعنی هیڅ لاره د وتلو نشته دي .

﴿لَمَّا أَتَيْنَا﴾ اثنین صفت دې دپاره د مصدر محذوف چې امانتین دې تقدیر داسې دې (ربنا امتنا امانتین اثنین) یعنی اې ربه تاملونږه دوه ځله مړه کړو ، د دوی ځلونه مراد یو د عدم والاموت

دې، چې انسان په صلب د آباؤو کښ په شکل دنطفې کښ وؤ. نو داپه منزله دموت شو. ځکه چې دامامت معنی یوڅیز نه حیات صفت لرې کول دي او داعام دې چې ابتداء کښ وي یابعد کښ وي اوددویم موت نه مرادموت عرفي دې چې ورسره دحیات دنیوي خاتمه کیږي

﴿وَلَمَّا أَتَيْنَا أَهْلَهُمْ﴾ دلته هم "اثنین" دمصدر محذوف دپاره صفت دې ای احیننا احیائین اثنین.

اول حیات نه مراد دنیاواله، حیات دې اوددویم نه مرادبعث بعدالموت دې. هرچې دې حیات دعالَم برزخ نودهغې شمارنی ځکه اونه کړوچې: (۱) هغه حیات حقیقي نه دې. ۲. یا هغه چونکه مختصر وؤ نو ځکه ذکر نشو او د دنیا ژوند هم اگرکه مختصروؤ خو هغه مبنی علیه وؤنوځکه ذکرشو (۳) ددویم حیات نه مراد د آخرت والاحیات دې چې ابتداء نئ دقبرنه کیږي اوانتهاء نئ نشته دې (حقاني). نوددې قول په بناء حیات دعالَم برزخ هم پکښ راغی. دامضمون حضرت والد محترم نورالله مرقده وبردمضجع، په بقره آیت: ۲۸ ج ۱ ص ۱۲۳ کښ په تفصیل سره ذکر کړيدي. لهدارجوع ورته اوکړئ.

﴿فَقُلْ إِنَّ خُرُوجَ مِنْ سَبِيلٍ﴾ يعني دې عذاب نه د وتلو څه لار شته چې مونږ ترینه اوځو.

جواب د سوال محذوف دې چې هغه لاسیل الی الخروج دې،

﴿ذَلِكُمْ يَأْتِيهِ﴾ دا جواب محذوف علت دې، چې تاسو اوس دې عذاب نه هيڅ صورت

کښې خلاصیدلې نشئ ځکه چې نجات موندلو دوه لارې دي (۱) یو دا چې نیک اعمال نئ

کړي وي او ایمان نئ راوړي وي (۲) دویم دا چې خپل څه اعمال خو نئ نه وي خو بل څوک

دومره صاحب حیثیت وي هغه دې بچ کړي، او دلته دواړه سببونه نشته. ﴿ذَلِكُمْ﴾ کښې اشاره

ده ابدي عذاب ته ﴿فَأَذْنِ الْوَحْيَ﴾ دا د نجات اول سبب نفي ده چې اعمال مو هم د دې قابل نه

دي چې خلاص خو کړي، ځکه چې توحید خو نه منلو او شرک خو کولو،

﴿فَلَمَّا كُنْتُمْ فِي دُورٍ﴾ دویمې وجهې او سبب د نجات نفي ده چې بل څوک هم نشته چې تاسو له

نجات درکړي ځکه چې دا د الله جل جلاله فیصله او حکم دې. دهغې خلاف څوک کولې

نشي. ﴿الْمَلِكِ الْكَبِيرِ﴾ يعني دا دهغه ذات فیصله ده چې ډیر برتر او لوی دې، نه ورسره څوک

ذات کښې برابر شته او نه ورسره طفاوت کښې، څه چې کول غواړي هغه کوي نو څوک داسې

نشته چې د هغه فیصلې مخالفت اوکړي او تاسو له نجات درکړي.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّل لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ

الله تعالى هغه ذات دې چه نبائی تاسو ته آیاتونه خپل اونا زلوي تاسولره د آسمان نه رزق باران، اونه قبلي نصيحت

إِلَّا مَنْ يُنِيبْ ۖ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝

مگر هغه خوک چه انابت کوي نو غواړئ د الله نه په داسې حال کښې چې خالص کونکي وي هغه لره د خپل عبادت اگر که بد گنې کافران

رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

الله عزوجل درجاتو والادې، خاوند د عرش دې، نازلوي وحې د خپل امر په هغه چا چه خوښ شي د بندگانو خپلونه

لِيُنْزِلَ يَوْمَ الْقِيَامِ ۖ يَوْمَ هُمْ بَرْزُورُونَ ۚ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ

ددې پاره چې اوريوي خلق د ورځې د ملاقات نه ، هغه ورځ چې دوى به څرگند وي نه به وي پټ به الله تعالى باندې

مِنْهُمْ هَٰذَا لَيْسَ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ۝ الْيَوْمَ تُجْزَىٰ

ددوى هيڅ خيز، د چا ده بادشاهي نن ورځ؟ د الله تعالى ده چې يودې غالب دې نن ورځ بدله به ورکوليشي

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝

هر نفس ته د هغه عملونو چه ده کړي وي، نشته څه ظلم نن ورځ بيشکه الله تعالى زر حساب کونکې دې

﴿ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ ۖ ﴾ دې آيت کښې توهيب دې توحيد ته، چې الله جل جلاله تاسو ته د

خپل عظمت او وحدانيت دلائل او نخې په هر څيز کښې ظاهره وي او ستاسو د رزق لپاره د

آسمان نه باران نازلوي ، خو ددغې دلائلو د قدرت نه صرف هغه کسان نصيحت حاصلوي چې

الله جل جلاله ته رجوع کونکي وي «يَقُتَّ» نه مراد سبب د رزق يعني باران دې ، او دا تخصيص

بعد التعميم دې او دې تخصيص کښې خو فائدو طرف ته اشاره ده :

(۱) يو خو دیکښې اشاره ده دې خبرې ته چې څنگه باران او رزق ستاسو بدن او حیات دنيوي د پاره ضروري دې او تاسو ترینه بغير د څه اختلافه فائده اخلي نو دغه شان دا آیاتونه هم ستاسو روح او اخروي د پاره ضروري او فائده مند دي نو ضد او عناد پریگدی او تول ترینه فائده واخلي،

(۲)، باران د الله جل جلاله رحمت مظهر دې نو دیکښې هم ترغیب دې چې داسې رحیم پروژدگار باندې ایمان راوړئ ،

(۳)، دا دلیل ډیر ظاهر ، عظیم او کثیر المنفعت وو ، نو دې وجهې نه ئې هم تخصیص اوشو ،

﴿قَادِعُوا اللَّهَ تَعَالَى﴾ د تمهید او ترغیب نه بعد اول ځل د دوه دسورت ذکر کيږي او تفریع ده په ماقبل څلورو ترغیبونو ، یعنې د ماقبل ترغیبونو خلاصه داده چې خالص د الله جل جلاله عبادت کوئ ﴿لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ . نو و صلیه دې متعلق دې د ﴿قَادِعُوا اللَّهَ﴾ سره یعنې خپل هر قسمه حاجت صرف د الله ﷻ نه غواړئ او الله تعالی سره څوک په دُعا او عبادت کښ مه شریک کوئ اگر که کافران دا خبره ډیره بده گنځي

﴿رَفِيعَ الْكَرَمِ﴾ دې آیاتونو کښې هم ترغیب دې دعوي منلو او په توحید باندې ایمان راوړلو ته ، چې دا کتاب څه معمولي کتاب نه دې بلکه د ډیر لوی ذات او د عرش مالک طرف نه نازل شوې دې او دې سره ستاسو دنیوي او اخروي دواړه فاندې وابسته دي «او» ﴿رَفِيعَ الْكَرَمِ﴾ اول صفت دې د پاره د ترغیب ، رفیع صیغه د صفت مشبه ده او اضافت ئې فاعل ته شوې دې ، اي: رفیع درجانه ، او دا کنایه ده د عظمت شان نه ، یعنې دا کتاب هغه ذات نازل کړې دې چې ډیر لوی شان والا دې لهذا دا اومنئ او دیکښې چې کوم احکامات دي هغې باندې ایمان راوړئ ، یا رفیع صیغه د مبالغې ده ، اي: کثیر رفیع الدرجات ، یعنې دا کتاب د هغه ذات له طرفه دې چې هغه د خپلو مؤمنانو بندگانو درجات اچتونکې دې ، نو تاسو هم ایمان راوړئ ، الله جل جلاله به ستاسو درجات هم اوچت کړي ، کما فی قوله تعالی: یرفع الله الذین امنوا منکم و اللین اوتوا العلم درجات (المجادلة) : نرفع به درجات من نشاء (یوسف) ﴿ذُو الْاَلَمْرِ﴾ د دویم صفت دې د پاره د ترغیب یعنې الله جل جلاله عرش والا او په عرش باندې مستوي ذات دې ، او دا کنایه ده د الله جل جلاله د بادشاهت نه ، یعنې الله جل جلاله د کائنات تن تنها بادشاه دې ، او دا د هغه حکم نامه ده ، نو تاسو دا اومنئ او د دې په احکاماتو باندې ایمان راوړئ ، ﴿يَتَقَى الْاَوْجَ يَنْ تَرَهُ﴾ د دویم صفت دې د پاره د ترغیب ، یعنې الله جل جلاله چې کوم احکامات تاسو ته رالېږلي دي دې کښې د ستاسو دنیوي او اخروي فاندې دي لهذا دې باندې ایمان راوړئ ﴿اَوْجَ﴾

کښې د قرآن دنيوي فائدو طرف ته اشاره ده ، ځکه چې 'روح' نه مراد دلته وحی ده او وحی ته روح ځکه وئیلې شي چې لکه څنگه چې روح سره بدن ته حیات میلاوېږي او دانسان سترگې ، غوږونه او ټول حواس کار شروع کړي نو دغه شان وحی سره زړونه ته حیات میلاو شي او د انسان زړه سترگي او غوږونه کولای شي او بصیرت ورته حاصل شي ﴿وَمِنْ أَمْرِهِمْ هُجْرًا مَجْرُورًا﴾ حال دې د ﴿الرَّوحِ﴾ نه ، او 'امر' خپلې ظاهري معنی کښې دې یعنی د خپل امر او قول وحی کوي ، ﴿عَلَىٰ مِنْشَأَةٍ مِّنْهَا يَوْمَهُ﴾ نه مراد انبیاء او رسولان دي .

﴿يُؤْتِيهِمُ الْفَلَاحَ﴾ دیکښې د قرآن اخروي فائدې بیان دې چې دیکښې د آخرت زندگی متعلق هدایات او راهنمائي ده چې هغې باندې عمل انسان همیشه همیشه ژوند خاښته کیدې شي او دستخو سختو عذابونو نه پرې بچ کیدې شي ، ضمیر مستتر په 'لیندر' کښې راجع دې یا 'من' ته چې مصداق ئې پیغمبران دي ځکه چې د دوی وظیفه انذار وه ، ﴿يَا اللَّهُ جَلْ جَلَالُهُ﴾ ته او یا 'امر' ته ، ﴿يَوْمَ الْفَلَاحِ﴾ نه مراد قیامت ورځ ده ، 'التلاق' اصل کښې التلاقي وو ، 'یا' تخفیفاً حذف شوې ده ، ملاقات ته وائي او قیامت ورځ ته د ملاقات ورځ خو وجهو نه وئیلې کیږي : (۱) دیکښې د خالق او مخلوق ملاقات کیږي (۲) د ټولو انسانانو یو بل سره ملاقات کیږي (۳) اهل ارضې او اهل سما یو بل سره ملاقات کیږي (۴) د خپلو اعمالو سره ملاقات کیږي

فائده: رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ، ذُو الْمَرْثَةِ او يُلْقَى الرَّوحُ مِنْ أَمْرِهِ درې واړه صفات خبر واقع کیږي دپاره د مبتدا محذوف ، چې 'هو' دې ،

﴿يَوْمَ هُمْ بَرْقُوتٌ﴾ بدل دې د یوم التلاق نه او تخويف اخروي دې ، او (۱) بارزون یا پمعنی دظاهرون سره دې ، یعنی د میدان حشرزمکه به چونکه همواره وي ، غر ، ونه ، وغیره به پکښ نه وي کفوله تعالی : فیلر ها قاعاً صفا لا تری فیها هو جالوا لانتا ، نو ددې وجه نه به ټول خلق په ډاگه باندې ولاړوي (۲) یا پمعنی د: خارجون من قبورهم ، سره دې ، یعنی د قیامت په ورځ به ټول د خپلو قبرونو نه رااوږي (۳) بعضی فرمائی چې دا کنایه ده د ظهور د اعمالو او انکشاف د اسرارونه ، کفوله تعالی : یوم تبلى السرائر ، یعنی د قیامت په ورځ به دهیخ چا حال او اعمال د الله ﷻ نه پټ نوي اللهم استرنا بسترک الجمیل (۴) یا پمعنی د عراة سره دې یعنی ټول به بر بند ولاړ وي لکه

صحيح حديث کښې راغلي دي : انکم ملاقاتو الله حفاة ، عراة ، غرلاً ، يعني تاسو به الله جل جلاله سره ملاقات کوئ په داسې حال کښې چې خيې ابله به وئ ، بر بند به وئ ، او غير مختون به وئ ﴿يَتَّبِعُهُمُ الْهَىٰ مِنْ اَعْيَاهُمْ وَاَعْمَالِهِمْ وَاِحْوَالِهِمْ﴾ ، يعني د دوی هېڅ څيز به د الله نه پټ نه وي ، نه د دوی ذوات ، نه د دوی احوال او نه د دوی اعمال (روح).

﴿لَئِنْ اَلَّمْتُمْ اَلْبَيِّنَاتِ﴾ دا حکايت دې دهغې ندا چې قيامت په ورځ به د الله جل جلاله د طرفه کيږي چې نن ورځ بادشاهي دچاده؟ حقيقي بادشاهت خو الله جل جلاله لره دې په دنيا کښې هم او په آخرت کښې هم ، خو دنيا کښې مجازاً بادشاهت انسان ته هم حواله کړې دې ، دې وجهې نه څه نه څه درجه کښې د انسان سره واک او تصرف اختيار شته خو آخرت کښې به دا مجازي بادشاهي هم ختمه شي او الله جل جلاله به دا اعلان اوکړي چې لمن الملک اليوم ، رواياتو نه معلومېږي چې دا ندا به دوه کرته کيږي : (۱) يو به هغه وخت کښ چې دَنفَخَةُ اولی نه ورستوتول مخلوقات فناشي اوييا مقربو فرشتو باندې هم مرگ طاري شي ، او دالله تعالی دذات نه ماسوا هېڅ څوک هم نه وي ، نو الله جل جلاله به دا ندا اوکړي ، چونکه پدغه وخت کښ به جواب ورکولو لاولل څوک نه وي نو جواب به هم الله ﷻ پخپله اوکړي چې ﴿يَوْمَ اَلْوَيْدِ الْقَهَّارِ﴾ نو داسوال او جواب دواړه دالله تعالی دطرفه دي ، دَنفَخَةُ اولی نه بعد

(۲) او دويم ځل به د څسره په ميدان کښې دا ندا کيږي چې ټول مخلوقات به الله را جمع کړي نو تپوس به ترينه اوکړي (په خپله يا په واسطه د ملائکو) چې لمن الملک اليوم ؟ نو څوک به د هيبته جواب نشي ورکولې نو الله جل جلاله به خپله او فرمائي چې ﴿يَوْمَ اَلْوَيْدِ الْقَهَّارِ﴾ (طبري)

اوځنې رواياتو کښې راځي چې اهل محشر به دا جواب ورکړي مؤمنان به خوشحالي او خوند سره ورکړي او کافران به په غم او حسرت په وجه ورکړي ، مسلم او ابو داؤد شريف حديث کښې راځي چې کله دقيامت ورځ شي نو الله جل جلاله به د زمکې او آسمان موجوده ټول نظام ختم کړي او اوبه فرمائي : انا الملک ، اين الجارون ، اين المتکبرون ، او د آيت سياق نه معلومېږي چې دلته دا دويمه ندا مراد ده .

حکيم الامت مولانا شرف علي تهانوي رحمه الله فرمائي چې لمن الملک اليوم حکايت دې د هغې ندا نه ، نه دې چې احاديثو کښې ذکر راغلي دي ، بلکه مشرکينوته خطاب دې چې هغه ورځ به حکومت داچاوي ؟ او استغهام تقرير دي ، يعني هغه ورځ به ستاسو هېڅ مددگار او هېڅ

معبود نه وي ماسوی الله جلّ شانه نه، لهذا هغه باندې ایمان راولی او احکامات نی اومنی . لیکن په دې توجیه دا اشکال کیدشي چې بیاخو نیومذکر ویکاروود «الیوم» په ځای، ځکه چې که دا چېرې حکایت نه وي نویباخود اورځ غاښه ده او «الیوم» خودحاضرې ورځې ده پاره رازي ؟ نو جواب ترینه دا کیږي چې قرآن کښي ډیر ځای الله تعالی دا اسلوب اختیار کړیدي چې یو غائب شې لپاره د مبالغې په منزله د حاضر او گرځوي، او د حاضر پشان انداز تخطط ورسره اختیار کړي لکه «الیوم الذین آمنوا من الکفار کښي نودلته هم ددي یومذکر په ځای الیوم ذکر اوشو» ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهِمْ وَنُسُلِهِمْ جَانِبِينَ﴾ نن ورځ بادشاهي صرف د الله جل جلاله ده ، مجازي بادشاهونه ټول ختم دي ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهِمْ وَنُسُلِهِمْ جَانِبِينَ﴾ نن ورځ صرف هغه غالب دي او نور ټول خلق د هغه زیر نگین دي ، نور د مجازي قاهر مقهور ، غالب مغلوب ، او حاکم محکوم نظم ختم دي بس صرف د الله بادشاهي او غلبه ده ، ﴿الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ﴾ ای یقال لهم الیوم... یعني په ورځ د قیامت به محشر الوته او نیلی شي چې نن ورځ به هریوکس ته د هغه د عملونو پوره پوره بدل وړکولې کیږي او په هیڅ چا به ظلم نه کیږي چې ثواب ورته کم ملاوشي یا ورته سزایاته ملاوشي ﴿إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ازاله دیوهم ده چې دهرکس سره پوره پوره حساب کول او بدله وړکول خوپه ظاهره کښ مشکل دي، لیکن الله تعالی فرماني چې ماته هیڅ مشکل ندي ځکه څه ډیر زر حساب اغستونکي یم، لکه په روایت کښ دي چې په مقدار د نصف النهار به د ټول مخلوقاتو سره حساب ختم شي.

وَأَلَدَهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كُظُمَتْ ۚ

او اویره وه دوی د عذاب د هغې ورځې نه چې نژدې راتلونکي ده، کله چې به زړونه د مرسره وي ډک د غم به وي نه

مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ۝ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْلَىٰ

نه به وي ډېاره د ظالمانو هیڅ غم خوار دوست اونه شفاعت کونکي چې خبره یې اومنلې شي یوه دې الله تعالی په خیانت د سترگو

وَمَا تُغْنِي الصُّدُورُ ۝ وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ

اوپه هغه چې پته وي نی سینې، او الله تعالی به فیصله کوي په حق سره، او هغه معبودان چې دوی ورنه سوالونه کوي

مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝

ماسوی دالله نه، نه شي کولې فیصله د هیڅ څیز، بیشکه الله صرف هغه اوریدونکې دې لیدونکې دې

أَوَلَمْ يَسْأَلُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ

ایانه گرځي دوی په زمکه کېن، پس چه اوگوري دوی چه څنگه وژانجام دهغه خلقو چه ووهغوی مخکې ددوی نه،

كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَرًا فِي الْأَرْضِ فَآخَذَهُمُ اللَّهُ

ووهغوی دیر سخت ددوی نه په قوت کېنې اوبه آبادی کېنې چې په زمکه کېنې نې پریځي دي نو او نیول هغوی الله تعالی

يَذَلُّهُمْ وَمَا كَانُ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَايٍ ۝ ذَلِكُمْ

په سبب دگناهونو دهغوی، اونه ووهغوی دپاره د عذاب دالله نه هیڅ څوک بچ کونکې، دا عذاب

بِأَنَّهُمْ كَانَتْ ثَلَاثَتِهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا

په سبب ددې وؤچې بیشکه را تلل به هغوی ته رسولان دهغوی په ښکاره معجزو سره، نو دوی ترینه انکار او کړو،

فَآخَذَهُمُ اللَّهُ ۝ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

نواو نیول هغوی الله، بیشکه الله قوي دې سخت عذاب وړکونکې دې

﴿وَلَقَدْ نَزَّلْنَاهُ بِالْأَزْفَةِ﴾ پدې آیاتونو کېنې هم د قیامت د ورځې حالت او شدت بیانېږي په څلورو

صفاتو سره دپاره د تخویف، ^{۱۰}الازفة د قیامت د ورځې نوم دې، ازف، یازف، از فای معنی د قریب

سره او قیامت ته یوم الازفه ځکه وائی چې د ادم قریبه ده ځکه چې هر اتلونکې قریب

وي، بعض وائی چې دیوم الازفه نه مراد ورځ د مرگ ده صاحب د روح المعانی او امام

رازي ^{۱۱}عنه هم دې قول ته ترجیح ورکړیده. ﴿يَوْمَ الْأَزْفَةِ﴾ مبدل منه دې او ﴿لَقَدْ نَزَّلْنَاهُ لَكَ لِلْمُتَجَرِّ﴾

ورنه بدل دې، او دا اول صفت دې د قیامت، یعنی داخلې دهغه قریبې ورځې نه اویره وه هغه

ورځ چې د خلقو زړونه به د ډیر غم او سختی د وجه نه مرئ ته رارسیدلي وي، نو ﴿لَكَ لِلْمُتَجَرِّ﴾ یا

کتابه ده د شدت غم نه لکه په سورة احزاب وبللت القلوب الحناجر کېن تیر شوی دي، او یا دا

محمول دې په حقیقت باندې او القلوب نه مراد زړونه د کافرانو دي یعنی پدغه ورځ به د

کافرانو زړونه مرئ ته رارسيدلي وي نه به خپل ځای ته واپس ځي اونه به ئی ساه اوځي چې مړه شي ﴿كَافِرِينَ﴾ دا دویم صفت دې د شدت قیامت ، او کاظمین جمع د کاظم ده ، مأخوذ دې د کظم القریه ، نه چې مشکیزه د ابونه ډکه کړې شي او خوله ئی بنده کړې شي چې اوبه ورنه تویی شي ، او حال دې د اصحاب القلوب نه ، چې هغه کافران دي ، نومعنی دا شوه چې ډیر د خوف د وجهې نه به ئی ساگانې خپلې په زړونو کېنې بندې کړې وي چې د ساه سره زړونه او نه اوزي ، (روح) نو پدیکېنې مبالغه ده په شدت غم کېنې ﴿مَّا لِلْقُلُوبِ مِنْ حَيَرٍ﴾ دریم صفت دې د شدت د قیامت ، چې دنیا کېنې په چا څه مصیبت راشي نو ملگري دوستان ئی وي ، هغه ورسره غم کېنې شریک شي او تسلي ورله ورکړي ، خو آخرت کېنې به دا هم نه وي چې ورسره همدردئ اظهار اوکړي ، مراد د ظالمین نه کافران او مشرکان دي . ﴿حَيَرٍ﴾ نه مراد غم خوار او غم شریک ملگري دې ﴿وَلَا شَفِيعٌ يُّطْلَقُ﴾ دا څلورم وصف دې د شدت قیامت ، چې دنیا کېنې که څوک څه مصیبت کېنې گرفتار شي نو جاه او حشمت والا پسې لاړ شي ، دهغه منت زاری اوکړي ، هغه ورله سفارش اوکړي نو دې د هغې مصیبت نه بچ شي خو آخرت کېنې خو به داسې هم څوک نه وي چې د دوی سفارش اوکړي ، ﴿يُّطْلَقُ﴾ صفت دې د شفیع ، او آیت کېنې نفی د صفت او موصوف دواړو ده ، یعنی بالکل به ورله څوک سفارش کونکې نه وي نه مطاع او نه غیر مطاع .

﴿يَتْلَمُ حَالَةَ الْآخِرِ﴾ دا دویم قوغيې دې توحید او دعوې منلو ته ، په څلورو صفاتو سره ، او دا اول صفت دې د پاره د ترغیب ، یعنی الله جل جلاله هغه ذات دې چې ستاسو هر قسم اعمالو باندې خبر دې ، ظاهري وي او که باطني ، لوی وي او که واړه ، نو دهغه ذات نه اویرېږئ او حکم نامه ئی او منئ ، او اضافت د خاتنه ، الاعین ته اضافت د صفت دې موصوف ته ، ای یعلم الاعین الخاتنه ، یعنی الله تعالی خیانت کونکي سترگې پیژني ، یا ﴿حَالَةَ﴾ مصدر دې په وزن د اسم فاعل لکه عاقبة ای یعلم حیاة الاعین ، یعنی د سترگو خیانت پیژني ، خیانت د سترگو نامحرمه زنانه و کتل دي په نظر د شهوت سره ، یا په اشارې سره د چا غیبت کول ، یا استهزاء کول ، ﴿وَمَا تُحْيِي الْمُتُّوُ﴾ د زړونو په پټو څیزنو هم الله تعالی باخبره دي ، غلطې عقیدې ، غلط نیتونه ، غلط جذبات ټول باطني اعمال پکېنې داخل دي ، نو گویا که په ﴿يَتْلَمُ

عَالِمَةَ الْأَنْفُسِ ﴿۱﴾ اوبه ﴿وَمَا غَنَى الصَّدُورُ﴾ کس اشاره ده ديتہ چې الله تعالى په ظاهري اوباطني ټولو عملونو باندې خبردار دې، اَم معبد ﷺ فرمائی چې حضور ﷺ به دادعا کوله اللّٰهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنْ التَّفَاقِ وَعَمَلِي مِنَ الرِّبَاءِ وَلِسَانِي مِنَ الْكَذِبِ وَعَيْنِي مِنَ الْحِيَانَةِ فَانْكَ تَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُغْنِي الصُّدُورُ (مشکوٰۃ).

﴿وَاللّٰهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ﴾ دويم صفت دې دپاره د ترغيب، يعنې الله جل جلاله عدل باندې مېني احکامات راليري او په انصاف سره فيصله کوي لهدا د داسې رب حکمنامه اومنی او مخالفت ني مه کوئ، ﴿وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾ دالله نه ماسوا چې دکوم معبودانو دوی عبادت کوي هغوی کښې دا صلاحيت نشته، نه چا سره ښه کولې شي او نه بد، نو د دوی عبادت پريگدئ، صرف الله جل جلاله ته متوجه شئ، ﴿هُوَ السَّمِيعُ﴾ دريم صفت دې دپاره د ترغيب، چې صرف الله جل جلاله هغه ذات دې چې د هر چا ندا اوري، د هغه نه ماسوا بل څوک داسې نشته، لهدا صرف هغه ته بلنه کوئ او د هغه احکامات منئ، ﴿الْبَصِيرُ﴾ څلورم صفت دې دپاره د ترغيب، يعنې صرف الله جل جلاله هغه ذات دې چې هر وخت کښې په تاسو نظر وي ستاسو جوانچ گوري او هغه پوره کوي، نو صرف په هغه ايمان راوړئ او احکام ني اومنی.

﴿اَوَلَمْ يَرَوْا فِي الْاَنْفُسِ﴾ داتخويف دنيوي دې مشرکانو ته آيادوی چې تجارت وغيره دپاره شام ته سفر نه کوی اودوی د عباد او تمود بستۍ نه دي ليدلي چې هغوی ددوی نه په طاقت اوبه مال کښ ديزيات سخت وؤ، خو چې دخپلور سولانو تکذيب ئی او کروني بياني انجام څنگه وؤ؟ چې دخپلو گناهونو پوځه داسې هلاک شو چې بياني څوک بچ کولووالانه وؤ، ﴿وَاَنَّا كَافٍ فِي الْاَنْفُسِ﴾ مراد ورنه هغه يادگار تعميرونه اومضبوطي قلعي دي چې تراوسه پورې ئی کنډرات موجودي ﴿وَالْمُؤْمِنُ﴾ بهاء سببې ده ای بسبب ذنوب، يعنې پدوی باندې عذابونه ددوی دگناهونو دوجه نه راغلل توددې حالاتو واقعاتونه دهرې زمانې خلقدپاره عبرت اخستل پکار دي، ﴿وَمَا كَانَ لَهُمْ يَنْفَعُ قَوْلُهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا أَهْلَ عِلْمٍ﴾ نه بچ کولووالاهيخ څوک نه وؤ لکه چې ددوی توقع وه چې زمونږ معبودان به مونږ بچ کوي، لکه په سورة هود کښ تيردي چې ﴿لَمَّا غَشَّتْ عَنْهُمْ الْهَمَمُ﴾ ... ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ﴾ داعتل دې د عذاب په تيرشوي قومونو باندې، چې تکذيب اونا فرماني د خپلو خپلور سولانو دې.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۖ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ

او خامنا په تحقيق سره ليرلې وؤمونې موسى ﷺ په آياتونو خپلوسره او په دليل ښکاره سره فرعون ته او هامان ته

وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا

او قارون ته، نو اوويل دوى چه دې ساحر دې، ډير دروغجن دې، پس هر کله چه راغلو موسى ﷺ دوى ته په حق سره دظرفه زمونږه

قَالُوا أَاقْتُلُوا أَهْبَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ

اوويل دوى چه قتل کړئ خامن دهغه خلقوچه ايمان ئي راوړيدې دده سره اوژوندى پريدئ ښځې ددوى،

وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِي ضَلٰلٍ ۖ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبِّهٖ

اوندې مکر دکافرانو مکر ضائع دې اوويل فرعون پريدئ ماچه قتل کړم موسى اورا او دغو اړې دې رب خپل،

اِنِّىْ اَخَافُ اَنْ يُمَيِّتَکُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِى الْاَرْضِ الْفَسَادَ ۖ وَقَالَ مُوسٰى

يشکه زه یريږم ددې نه چې بدل به کړى دې دين ستاسو يادچه ښکاره جوړ به کړى په زمکه کښ فساد او اوويل موسى ﷺ

اِنِّىْ عَلْتُ رَبِّىْ وَرَبِّکُمْ مِّنْ کُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِیَوْمِ الْحِسَابِ ۚ

چه بیشکه زه پناه نیسم په رب خپل سره او په رب ستاسو دهرمتکږنه چه نه راوړي ايمان په ورځ د حساب

﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰیٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِیْنٍ نَّمُوْنَه ذکر کړېږي چې هلاکت دفرعون دې، چې فرعون سره دلوى بادشاهى نه چې هرکله ئي تکذيب وکړونوڅنگه مونږهغه هلاک کړو، ﴿وَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ﴾ په سورة اعراف اوسورة اسراء کښ تفصيل ذکر شويدي، ﴿وَسُلْطٰنٍ مُّبِیْنٍ﴾ ددینه خاص معجزه مراده چې عصاده، ياترينه مرادهغه رُعب اوجلاليت دې چې الله تعالى موسى ﷺ ته ورکړې وؤ چې فرعون او نور جبار به ترينه یريدل، يا ورته مراد تورات دې (قرطبي).

﴿اِنْ يَّرَوْکَ وَکَفَرُوْکَ﴾ چونکه دادري واره مداراوسبب د دشمنى وؤ د موسى ﷺ سره، اودغه رنگه دوى اشد وو په بادشاهى او مال دولت کښې، نوڅکه ئي دادري واره خاص کړل په ذکر سره، فرعون خو هر سرې پيژني چې څومره قدر درجه کافروؤ، او هامان دهغه دوزير

نوم دې اوقارون د ده معتمد خاص وو، د هاماڼ او د قارون ذکر په سورة قصص کېږي تير شويدي، موسی (عليه السلام) دوى ته د دوى په مطالبه باندې معجزات ښکاره کړل نو دوى اوويل چې ﴿سَجِّدْ لَكَ﴾ دامعجزې ندي بلکه داسحر دې اوپه خپله دعوه کېږي دروغ ژن دې

﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ﴾ مراد د حق نه نبوت پيش کول او توحيد بيانول دي، او بېقول حضرت تهانوي (عليه السلام) دادويم ځل دعوت عامو خلقوته وو او اول ځل خواص ته وو (کما مر) يادويم ځل هم خواص ته وو نو پدې کېږي استقلال د موسی (عليه السلام) ته اشاره ده، او هدايت دې داعي ته ﴿قَالُوا اقْتُلُوا اِبْنَةَ﴾ فرعون امر د قتل او د استحياء دوه ځلې کړې وو، يو د موسی (عليه السلام) د پيدائش نه مخکې چې نجوميانو ورته خبر ورکړې وو چې داسې يو بچي به پيدا کيږي چې ستا د بادشاهي ختميدو سبب به وي نو ده د بني اسرائيلو نارينه بچو قتل حکم اوکړو، بيا ورته چا اوئيل چې پدې قتل سره خو به ټول نسل د بني اسرائيلو ختم شي او خدمت والا به پاتې نشي، نو دې منع شو، لکه داپه سورة بقره وغيره سورتونو کېږي تير شويدي، بيا چې کله موسی (عليه السلام) دعوه د نبوت اوکړه او خلقو پرې ايمان راوړو نو دې گېراؤ شو چې بني اسرائيل څما د حکومت د پاره خطره جوړيدلې شي، نو د موسي عليه السلام سره ئي مدد او تعاون نه ئي منع کولو دپاره ئي دا حربه اختيار کړه او د دياره ئي د قتل او د استحياء حکم اوکړو چې کوم دلته ذکر دې، چې بني اسرائيل د موسي عليه السلام وجود ځان دپاره باعث عذاب او نحوست او گرځوي او د ده مدد نه به لاس پورته کړي، لکه سوره الاعراف کېږي د دوى داسې قول منقول دې: قالوا اودينا من قبل ان تاتينا ومن بعد ما جئتنا (الاعراف)

۱۱۱

﴿وَمَا كُنَّا مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ دا سوال مقدر جواب دې چې فرعون د دې لښيري نه څه نتيجه راوتله او دې منصوبو ورته څه نفع اورسوله؟ نو الله جل جلاله ورنه جواب اوکړو چې هيڅ فائده ئي ورنکړه بلکه د حق په مقابل کېږي د کفارو تدبير هميشه ضائع وي او انجام او غلبه لا مؤمنانو وي ﴿لَا يُلَاقِيهِمْ فِي سَبِيلِهِ﴾ (اي في ضياع روح)

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي﴾ فرعون چې په يوې منصوبې کېږي ناکامه شونو اوس بله منصوبه جوړه وي او وائى ما پرېدئ چې څه موسی (عليه السلام) قتل کړم ځکه چې هم دې د دې بنياد دې، کچرې دې قتل نشي نو خطره ده چې زمونږ دين او حکومت به ختم کړي، بعض وائى چې دا قول د فرعون چې ﴿ذَرُونِي﴾ ما پرېدئ په حقيقت باندې محمول دې ځکه دې خپلو وزيرانو د قتل

د موسى ﷺ نه منع كړې وؤ، ياددې وجه نه چې هغوى د موسى ﷺ معجزې ليدې وې او يقين نى شوې وؤ چې دې په حق پيغمبر دې، هسې نه چې د الله تعالى په گرفت كېن راشو يا نې د ملكى مصلحت خلاف گنړله چې خلق به وائى فرعون د كمزورى سړي سره مقابلې نشوه كولې نو قتل نى كړو، ياد بعض كسانوپه زړونو كېن د موسى ﷺ سره محبت وؤ لكه بنخه د فرعون چې فرعون ته ويلى وؤ، لاقتلوه عسى ان ينفعنا (قصص: ۹)، بعض وائى چې ﴿ذَرُونِي﴾ په حقيقت ندې محمول بلكه صرف هسې يوه دهمكي ده، او خلقوباندې دخپل شان وشوكت اظهار دې، چا نيولې نه وو، هسې وئيل چې ما پرېدئ چې دې قتل كړمه، اودې خما نه هيڅ خوك نشي بچ كولې ﴿وَلْيَسِّرْ يَسِّرْ﴾ ددې نه انداز كلام د فرعون معلومېږي چې دې تهرى وؤ،

﴿لَئِنْ كُنَّا﴾ هوجه د قتل نى بيانوي چې ځكه چې ما سره يره ده چې دې به ستاسودين چې هغه خما عبادت دې او شركيه رسم رواج دې هغه به ختم كړى او كه دين بدل نه كړى نو كم از كم داخوبه او كړى چې اقتدار او حكومت به درنه قبضه كړي ﴿وَأَن يُّظْهَرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادُ﴾ مراد د فساد نه په حكومت باندې قبضه كول دى، لكه په سورة اعراف كېن دى بريدان بخرجكم من ارضكم (۱۱۰) قتاده رحمه الله وائى چې مراد د فساد نه د الله تعالى اطاعت دې، يعنې د الله تعالى اطاعت او عبادت په زمكه كېن خوركړى او خما عبادت به خلق پرېدى، هم دغه وينا د نن صبا د فرعونيانو هم ده چې هغوى د اسلام نظام خلافت او د هغې احيا د پاره سعي او كوششونه ته دهشت گړدي وائى او د الله جل جلاله په ځمكه د الله نظام او احكامات نافذول سبب د فساد كنري.

﴿وَقَالَ مُوسَىٰ إِنَّ عَلَيْكَ بِرَأْيِكَ﴾ د خطاب دې د موسى ﷺ خپل قوم ته او هغوى ته تسلى وركول دى، نوپه ﴿وَتَرَىٰ بِرَأْيِكَ﴾ كېن خطاب خپل قوم ته دې لكه په سورة اعراف كېن دى، وقال موسى لقومه استمعوا لله.... فرعونيانو ته ندې ځكه چې هغوى الله تعالى نه منلو، ﴿وَبَيْنَ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ﴾ اى من شر كل متكبر.

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّن آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ

اوويل يوسړي مومن، چه د آل فرعون نه وؤ پتولوئى ايمان خپل، آيا قتل كړئ تاسو يو سړي موسى ددې وجه نه چه وائى

رَبِّیَ اللّٰهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا

رب زماں اللہ ہے، او پہ تحقیق چہ راغلی دے تاسوتہ پہ ٲٲکارہ معجزوسرہ ٲظرفہ درب ستاسونہ، او کہ وے دے دروغزن

فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ

نوپہ ده دے ضرر ٲدروغودده، او کچرے وے دے ریشتونے نراوپہ رسی تاسوتہ ٲہ نه ٲہ هغه عذاب چہ وعده نی کوی تاسوسرہ،

إِنَّ لِلّٰهِ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ۝ يَقُومُ لَكُمْ الْمَلِكُ الْيَوْمَ

بیسکه الله نه کوی هدايت هغه چانه چہ هغه اسراف کونکے وے دروغزن وے ای قومہ زمانا تاسولرہ ده بادشاهی نن ورځ

ظَهْرَيْنَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ إِنْ جَاءَنَا ۚ قَالَ فِرْعَوْنُ

چہ غالب یں په زمکه کښ، پس څوک به مدد او کړی زمونږ د عذاب دا الله نه کچرې راشی په مونږ، او ویل فرعون

مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْلِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ ۝

چہ نه ښایم زه تاسوتہ مگر هغه مصلحت چہ وینم زه چہ په هغې کښ خیر دے، اونه خایم ستاسوتہ مگر لاره سمه

﴿وَقَالَ رَبِّیُّ مُّحَمَّدٌ﴾ کله چې فرعون د موسیٰ څخه قتلولو فیصله او اراده او کړه نو ده په

دربار کښې یو سړې وو چې هغه ایمان راوړې وو خو خپل ایمان یې پټ ساتلې وو دا سړې

قبطي او د فرعون د کورنۍ کس او د خپلوانو نه یې وو، ځنې مفسرینو لیکي چې دې یې تره

خوې وو، نو د ده دغې فیصلې په مخالفت او د حضرت موسیٰ څخه په حمایت کښې جرآن

مندانه موقف اختیار کړو او په ډک دربار کښې یې دا فیصله مدلل انداز سره رد کړه، الله جل

جلاله د ده دا موقف او تقریر دومره خوځ شو چې دا قرآن کریم حصه یې او گرځوله چې تر

قیامت به لوستې شی، ﴿رَبِّیُّ﴾ موصوف دې، ﴿مُحَمَّدٌ﴾ صفت اول دې، ﴿وَقَالَ رَبِّیُّ مُّحَمَّدٌ﴾ دا صفت

ثاني دې د ﴿رَبِّیُّ﴾ او جار مجرور متعلق دې په کائن: محذوف سره، ﴿يُحْكِمُ أَيْمَانَهُمْ﴾ دریم صفت

دې، کتمان حق یعنې حق او ایمان پټول صرف هغه صورت کښې جائز دي چې انسان ته د

دنیوي یا ایماني ضرر خطر وې، دنیوي ضرر دا دې چې د ځان تللو خطر وې او ایماني ضرر

دا دې چې ایمان تللو خطر وې، برابره خبره ده چې دا خطر د مسلمان نه وي یا د کافر نه،

البته اطمینان قلبي او په تنهائۍ او عدم خوف حالت کښې اقرار باللسان ورله شرط دې، د

شيعه گانو عقیده - تقیه - خالص منافقت او دروغ دي ، هغې د دې آيت سره هيڅ تعلق نشته او د دې آيت نه د هغې ثابتول سعي لاحاصل ده.

﴿ اَتَقْتُلُونَ نِسَاءً ﴾ دا درجل مؤمن موقف او تقرير اوله مرحله ده چې ديكېنې دې خپل قوم د موسى ﷺ د قتل نه منع کوي او ډير په حکمت او لطافت سره د خپل ايمان او د موسى ﷺ حقانيت اظهار او قوم ته په د باندې ايمان راوړلو دعوت ورکوي، همزه په « اَتَقْتُلُونَ » کېنې د پاره د استفهام انکاري ده يعنې دا سړې مه قتلوي ، د ده د قتل تاسو سره هيڅ جواز نشته ، دينه مخکېنې د دې څو وجوهات بيانوي: ﴿ اَن يُّكَلِّفَ ﴾ دا اوله وجه ده ، چې تاسو ته ده وئيلي څه دي شې تاسو ئي قتلوي ؟ دې خو بس صرف دومره خبره کوي چې څما رب صرف يو الله دې ، نو دا څه موجب قتل وينا خو نه ده . ﴿ وَتَذَكَّرَ اَلَيْسَ ﴾ دويمه وجه ده (کما في التحرير والتنوير) يعنې د ده دا وينا تشه دعوه نه ده بلکه په دې باندې ئي تاسو ته واضح دلائل او براهين راوړي دي چې هغې ستاسو سره هيڅ جواب نشته ، پکار خو دا وه چې تاسو پرې ايمان راوړې وې ، خو که ايمان نه راوړئ نو کم از کم قتلوي خو ئي مه

﴿ وَان يَكُ مَكْذِبًا قَلِيلًا ﴾ دريمې وجهې بيان دې يعنې لگ د ده په خبرې انصاف سره غور او کړئ تاسو ته به د دې خبرو کېنې خامخا يوه خبره مخې ته راشي ، يا به دې دروغ ژن ظاهر شي او يا به ريښتوني ، او دواړو صورتونو کېنې د ده قتل جواز نه پيدا کيږي ، ځکه چې که دروغ ژن وي نو تاسو ته ئي هيڅ نقصان نشته ، دعوت باندې پرې پاندي اولگوي او پرېگدي ئي ، خپله به ورته د خپلو دروغو انجام معلوم شي ، او که هغه ريښتوني وي (او يقيناً چې ريښتوني دې کما في قوله تعالى : وَجحدوا بها واستيقنتها انفسهم ظلماً وعلواً) نو بيا خو د هغه مخالفت او قتل کوشش کولو کېنې د ستاسو سراسر نقصان دې

فائده (۱): ان د پاره د شک راځي او زجل مؤمن د موسى ﷺ په صداقت کېنې شک نه وو خو دعوت کېنې تلاف او نرمي راوستلو او د خپل ايمان پټ ساتلو د پاره ئي داسې تعبير اختيار کړو ، هم دې وجهې نه ئي "کاذباً" مخکېنې او "صادقاً" ئي ورستو ذکر کړو ،

فائده (۲): د دې آيت نه دا استدلال کول صحيح نه دي چې د چا څه راي او موقف وي حتي چې د نبوت دعوه ولې نه کوي خو هغه ته څه وئيل نه دي پکار ، ځکه چې **وَان يَكُ مَكْذِبًا قَلِيلًا** "يو څو ډېر وېرې وجهې نه چي دا هغه صورت کېنې دې چې حق او باطل کېنې اشتباه

راشي، خو کله حق او باطل واضحه وي نو بيا حق منل او باطل ختمول ضروري دي، او بل د دې وجهي نه چې دا د دعوت د تطف يو انداز دې چې مخالفت ضد او عناد نه راکوز شي او په انصاف آماده شي

فانيه ۳: دا خبره د هروخت د حکمران دپاره ده. چې په اسلامي نظام نافذ کولو کښې ستاسو کړسئ او حکومت ته هيڅ خطره نشته دې، او په نه نافذ کولو کښې ستاسو کړسئ او حکومت ته خطره ده (ازوالدمحترم نورالله مرغه).

﴿يَسْتَبْخِمُ بَعْضُ الْاَئِي بِهَر کله چې موسی ﷺ د الله جل جلاله صادق پیغمبر دې نو د ده تولې وعدې او وعیدونه حق او رښتیا دي، خو بيا "بعض الذي" راولو کښې اشاره د تطف في الدعوه ته، چې مخاطب په وحشت کښې مبتلا نشي او ضد او عناد شروع نه کړي، مزید دا چې دیکښې مبالغه في التحذير ده چې بعض عذاب نه خان اوساتئ چې هغه هم ډیر لوی ده او ټول خو څه اندازه نشته (روح)

﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْهَاسِرِينَ﴾ دا جمله ذو وجهين ده، يعني موسی ﷺ ته په کښې هم اشاره ده او فرعون ته هم، موسی ﷺ ته اشاره داسې ده چې دې څومره عجيب معجزات دوی ته پیش کوي او څنگه عجيب دلائل په توحيد د الله جل جلاله بيانوي، کچرته دې دروغون او حد نه تجاوز کونکې وي نو هرگز به ورله الله جل جلاله د دې توفيق او طاقت نه وې ورکړې او فرعون ته اشاره داسې ده چې کچرته باوجود ده دينه چې ده ته د موسی ﷺ حقانيت او صداقت يقين شوې وي، بغاوت کوي او موسی ﷺ قتلول غواړي نو الله جل جلاله به چرې هم دې په خپل عزائم او مقاصدو کښې کامياب نه کړي ځکه چې دې مسرف دې، دشتمن کښې د حد نه وتونکې دې او کذاب دې، قوم ته دروغ وائي چې ځما نه سوا بل اله نشته او موسی ﷺ پیغمبر نه دې. (حاشیه الجمل)

﴿وَيَقُولُ مِمَّا دادر جل مؤمن د بيان دويمه حصه ده چې د موسی ﷺ د قتل نه قوم منع کولونه ورستو اوس ډیر په لطيف انداز سره ترغيب ورکوي قوم ته په موسی ﷺ باندي د ايمان راولو او يروي ئي د مخالفت نه، ﴿لَكُمْ اَللَّهُ اَيُّم﴾ دا ترغيب دې چې نن ورځ ستاسو ته بله شاهي ميلاد په دې مغروره کيږي مه، دیکښې ستاسو څه ذاتي کمال نشته، بلکه دا د الله جل جلاله طرف نه عطيه او نعمت دې که د دې بقا غواړئ نو قدر داني ئي او کړئ او قدر دانئ د ده چې الله جل جلاله احکامات او منن چې موسی ﷺ تاسو ته راوړي دي ﴿ظَهَرَ﴾

«حال دې د «لَكُمْ» ضمير مجرور نه، «الْأَرْضِ» كښې الف لام عهد خارجي دې او مراد ترينه زمكه د مصر ده ﴿فَمَنْ يَضُرُّكَ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ دا ترهيب دې يعني كه تاسو د دې نعمت قدر داني نه كوي بلكه دنيوي مفاداتو حصول او حكومت بچ كولو په خاطر د موسي (عليه السلام) مخالفت كوي نو الله جل جلاله به درنه دا هر څه واخلي، نويه بيا تاسو وي او نه به مو دا حكومت وي او د الله جل جلاله سره څوك مقابله نشي كولې، «فَأَمْ يَكْفُرُونَ» په «فَمَنْ يَضُرُّكَ» كښې د پاره د تفريع ده، يعني كه ناشكروي په نتجه كښې راباندې د الله جل جلاله عذاب راغي نو بيا به مو څوك بچ كوي؟

﴿كَأَلَمْ يَرْسُدْ﴾ كله چې فرعون اوليدل چې د رجل مؤمن مدلولو او نصيحت آموزو خبرو په مخاطبينو باندې اثر او كړو نو هغې اثر زانلو كولو دپاره ئي فوراً دهغه كلام قطع كړو او قوم ته ئي اوښل، چې اې څما قومه! دې هسې فضولې خبرې كوي، كومه خبره چې څه درته كوم هغې كښې ستاسو مصلحت دې او كوم كار حكم چې څه درته كوم هغې كښې ستاسو كاميابي ده،

﴿وَمَا أَرْيَكُمْ﴾ رويت نه مراد رويت علمي دې، اې: ما اعلكم ولا ابهر عليكم، يعني نه خايم تاسو ته او نه دركوم مشوره تاسو ته مگر د هغې چې څه پكښې خير وينم ﴿أَلَا مَا آتَيْنَاكَ﴾ رويت نه مراد رويت بصري دې

﴿وَمَا أَتَيْنَاكَ إِلَّا سَيِّئَ الرِّسَالَةِ﴾ رشاد ضد غي دې حق او كاميابي لار ته وښلې كيږي، يعني كومه مشوره چې څه دركوم دې باندې عمل كولو كښې ستاسو كاميابي ده، مفسرين فرماني چې دې كلام نه د فرعون مقصود خپل خلوص قلبي اظهار دې، چې بس تاسو كاميابي غواړم نور څه مقصد مې نشته، «روح» او ځنې مفسرين فرماني چې ديكښې فرعون د خپل د عمل تصويب مقصود دې، چې څنگه څما قول او رأي صحيح ده دغه شان چې څه تاسو دكوم عمل حكم كوم هغه صحيح دې، چې هغه قتل د موسي عليه السلام دې، دې تقدير باندې د سبيل نه مراد عمل دې په قريني د الرشاد سره «التحرير والتنوير»

وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا يَقَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ فُتْلًا يَوْمَ الْأَحْزَابِ ۖ فُتْلًا كَأَبْ

اوليل هغه كس چه مؤمن وو، اې قومه زمانيشكه زه پيرېم په تاسو باندې په شان د عذاب دورځو دډلو په شان د حال

قَوْمِ نُوْجٍ وَعَادٍ وَاقْتَمُوْا وَاللّٰیْنِ مِنْۢ بَعْدِهِمْ وَمَا لِّلّٰهِ یُرِیْدُ ظُلْمًا

دَقَوْمِ دَنُوْحٍ اودُعادیانو اوشمودیانو اودغنی خلقوچه ورسووؤدوئی نه. اوالله تعالی اراده نه کوي دظلم

لِلْعَادِیْنَ یَوْمَ یُقَوِّمُوْنَ اِنِّیْۤ اَخَافُ عَلَیْكُمْ یَوْمَ التَّغَاوُیْ ۝ یَوْمَ

دبندگاندوپاره اوای قومه زمايشکه زه یریم په تاسوباندې دَعَذَابِ دَوْرُخې دچغووهلونو، هغه ورځ

تَوَلَّوْنَ مُذِیْرَیْنِمَا لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصٍ وَمَنْ

چه اوبه گرځن تاسو شاکونکي، نه به وي تاسولره دَعَذَابِ دَالله هېڅ څوک بچ کونکې. او هغه څوک

یُضِلُّ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۝

چې گمراه شي کړي الله تعالی نونشته دې هغه لره هېڅ څوک هدایت ورکونکې

﴿وَمَا لِّلّٰهِ اَمْرٌۭ ۙ اِنْ شَاءَ﴾ هډې ځای نه د رجل مؤمن د تقرير دريمه مرحله شروع کيږي ، چې کله ده اوليدلو چې قوم په نرمۍ او اشارو سره نه پوهيږي نو په ښکاره شي د الله جل جلاله د عذاب نه يرول شروع کړو ، ﴿لَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ «د تخويف دنيوي دې ﴿يَتْلٰى يَوْمَ الْحَزَابِ﴾ همراډورنه هغه عذابونه دي چې مخکښ امتونوباندې نازل شوي وو. يوم» يابخپله معنى حقيقي دي، يعنې ورځ، نوپدې صورت کښ مضاف محذوف دې اى مثل حادث يوم الاحزاب «روح» يعنې پشان دَعَذَابُونَدَاحْزَابِ يَأْ يَوْمَ» پمعنى دَعَذَابِ الهى سره دې، دامعنى مجازي شي هم معروفه ده، حتّى چې حقيقت عرفيه گرځيدلي دي، نوپدې صورت کښ حذف دَمضاف ته ضرورت نشته دې، البته په دواړو صورتونو کښ دا اشکال دې چې مثل اَيَّامِ الاحزاب ويل پکاروؤ، ځکه چې ورځې دَعَذَابُونو ديږي وي، ټول قومونه په يوه وړ نه و هلاک کړي شوى، جواب دادې چې يوم نه مراد يوه ورځ نه ده بلکه ايام دي او په دې قرينه «الاحزاب» ده ، ځکه چې دې تفسير ورسو په قوم عاد وشمود سره شوې دې او دا بديهي خبره ده چې دا دلې خو په يوه ورځې نه وي هلاکې شوې بلکه دوئ د هلاکت په مينځ کښې د يو بل نه ډيره فاصله ده ، نو دې وجهې نه يوم» او «ايام» راولړل دواړه برابر وو او دواړو صورتونو کښې ئي معنى د جمعې وه نو د تخفيف د پاره صيغې د مفرد له ترجيح ورکړې شوه ﴿يَتْلٰى عَلَيْهِ قَوْمٌۭ فِىۤ اُولٰٓئِكَ يَوْمَ تَكُوْنُ اُصْحٰبٌۭ يٰۤاٰمَنُ﴾ دې يا عطف

بيان دي د «يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْرَافُ» نه «وَالَّذِينَ مِنْ بَيْنِهِمْ» قوم دلوط ﷺ مراد دي «وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ» دا كلام يادرجل مؤمن دي. ياجمله مستأنفه ده كلام الهي دي، دپاره دآزالي دشبهی يعني دا دومره قومونه هلاکول ظلم ندي بلکه دقانون مکافات يوه لازمي نتيجه ده، چې دهغي نه هيخ خوک مستثنی ندي، (لايظلم) په خائ (لايريد ظلماً) تعبير راوړلو نه مبالغه في النفي مقصود ده چې الله جل جلاله ظلم کول خو څه چې د ظلم اراده هم نه کوي .

«وَيَقَوْمُ إِنَّهُمْ أَكْثَرُ» پدي کښ تخويف اخروي ذکرکوي، «يَوْمَ الْآثَاو» التناد مصدر دي او په اصل کښ 'التنادي' دي: يا حذف شويده دپاره دحسن اودقافيه. «يَوْمَ الْآثَاو» يوبل ته داوازونو والاورخ، دانوم دي دورخي دقيامت بقيامت ورځ ته يوم التناوخکه وائي چې پدغه ورځ به ديرې نداگانې وي، لکه مثلاً: (۱) اوله ندابه دنفخ صورپه وخت کښ وي، چې په يوم يُنَادِ الْمَنَادُ من مکان قريب کښ ئی ذکردي، (۲) هرمسلك والابه خپله خپل مقتداوپيشوا سره رابللي کيږي چې په يوم ندعو اکل اناس بامامهم کښ ئی ذکردي، (۳) اهل جنت به اهل نارته اوازونه کوي اواهل ناربه اهل جنت ته اوازونه کوي، چې په ونادى اصحاب الجنة .... ونائى اصحاب النار سورة اعراف کښ يې ذکردي.

(۴) مؤمن ته چې خپله عمل نامه په خي لاس کښ ملاوشي نواوازون به کوي هاؤم اقرء وکتابيه: کافربه وائي يلىني لم اوت کتابيه، اودغه شان وائي به: يويلني، بحسرتي، دهلکت اودافسوس اوازونه به کوي «اللهم اعذنا بفضلك» (۵) يوه ندا به په آخرکښ اوکريشي چې يا اهل الجنة خلود لا موت ويا اهل النار خلود لا موت (الحديث):

«يَوْمَ يُؤْتَوْنَ بِمِدَلِّ دِي» «يَوْمَ الْآثَاو» نه يعني په هغه ورځ چې اوبه گرځئ تاسو شاکونکي، مطلب دادې چې کله داند اگانې اوکريشي چې دکومو ذکرپه «يَوْمَ الْآثَاو» کښ اوشو، نومجرمان به د موقف دحساب نه شاکونکي جهنم طرف ته به روان کريشي، قاله قتاده (کبيرو وغيره)، اونه به وي دوى لره دعذاب دالله ﷻ نه هيخ خوک بچ کونکي، ضحاکه رضى الله عنه، وائي چې مطلب دادې چې کله مجرمان دجهنم خوف ناک اوازونه واورې نو ورته منډې به کري، نوچې کوم طرف ته ځي فرشتو به ورته لارې بندې کړې وي او خپلو خپلو ځايونو ته به ئي واپس کوي.

﴿وَمَنْ يُضِلِلْ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ يا كلام الهي دې چې په جواب د سوال كېن راغلې دې چې
 آيا د رجل مؤمن په بيان سره فرعونيانو ته څه فائده او هدايت ملاؤ شو؟ نو جواب او شو چې چالړه
 چې الله ﷻ د ضد او عناد پوځه گمراه كړي، نو هغه ته بيا څوك هدايت نشي كولې. يا دا كلام
 د رجل مؤمن دې چې دې خبرو كېنې د هدايت لوى سامان پروت دې خو چې څوك الله جل
 جلاله د ضد او عناد د وجهې نه گمراه كړي نو دې بيا هيڅ څوك هم په راه راست نشي
 راوستې.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ الْبَيِّنَاتِ فَمَا رَلْتُمْ فِي شَكٍّ

او خامخا په تحقيق سره راغلې وو تاسو ته يوسف ﷺ مخكې ددې نه په واضحو معجزو سره، نو هميشه وئ تاسو په شك كېن

فَمَا جَاءَكُمْ بِهِ ۚ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ

د هغې نه چې راغلې وو تاسو ته په هغې سره تردې پورې چې كله هغه وفات شون او ويل تاسو چه هرگز به راونه لېږي ان الله

مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا ۚ كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ۝

ورستو دده نه هيڅ څوك رسول، هم ددې وجه نه گمراه كوي الله تعالى هغه څوك چه دى اسراف كونكې، شك كونكې وي

الَّذِينَ يَجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَثْرًا مَقْتًا

هغه خلق چه جگړې كوي په آياتونو د الله كېن، بې د دليل نه چه راغلې وي دوى ته، څومره لوى سبب دې دا جدال، د ناراضگي

عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا ۚ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ۝

په نيز د الله ﷻ او په نزد د مؤمنانو هم دغه شان مهر لگوي الله تعالى په ټول زړه د متكبر ظالم باندې

﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُسُفُ﴾ د داد رجل مؤمن د تقرير څلورمه حصه ده چې ديكېنې قوم ته په

ايمان نه راوړلو توبيخ او ملامتيا ده چې تاسو د هغه آباؤو اجداد اولاد يئ چې هغوى ته

يوسف عليه السلام الله جل جلاله را لېږلې وو او هغه ورته د الله جل جلاله د وحدانيت واضحه

دلائل پيش كړي وو خو هغوى بيا هم ايمان نه راوړو، نو اوس تاسو هم د هغوى په نقش قدم

روان يئ، ﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ﴾ ځاى جاء الى آباكم، نسبت د احوالود آباؤدې اولاد ته، ځكه چې

يوسف ﷻ دوى ته نه وو مبعوث بلكه د دوى پلارانو ته مبعوث وو، يا كيدايشي چې بعض هغه

خلق چې يوسف عليه السلام ورته مبعوث وؤ پدغه وخت کنس ژوندي وؤ. لکه په بعض تاريخونو کنس دي چې يوسف عليه السلام د موسی عليه السلام نه څلور شپيته (۲۴) کاله مخکښ تير شوې وؤ. نو پدې کنس نسبت احوالو د بعضو دې کُل ته روح الْبَشَرِيَّة دې نه مراد واضح او مدلل بيان د توحيد دې چې ونيلې وؤ آراباب متفرقون خير (يوسف) يا ورته معجزات مراد دی. اوس دې ورستوني آياتونو کنسې د دوي د گمراهي څلور درجات ذکر کيږي: (۱) شک (۲) ضلالت (۳) مجادله (۴) طبع يعني مهر جباريت.

﴿فَإِذْ لَمْ يَلِدْكَ أَهْلُ إِثْمَكَ﴾ دا د گمراهي اوله درجه ده چې ستاسو آباء هميشه د يوسف د رسالت په باره کنسې په شک کنسې وؤ، او ايمان ئي پرې نه وو راوړې.

﴿هَئِذَا هَلَكَ﴾ د يک کنسې د گمراهي دويمې درجې بيان دې چې هغه ضلالت دې، يعني باوجود د دينه چې يوسف عليه السلام تاسو ته واضحه نشانيانې راوړې وې خو تاسو ايمان راوړلو په ځای د هغه رسالت په باره کنسې په شک کنسې مبتلا شوئ، د هغې نتيجه دا وه چې يوسف عليه السلام حيات پورې خوشک وو خو چې څنگه هغه وفات شو نو څه گمراه شوئ او صفا خو دا ونيل شروع کړو چې بس دا سلسله اوس ختمه شوه. دينه بعد به يو رسول هم نه راځي، دې تفسير نه دا واضحه شوه چې دوي دا وينا د تکذيب په بنياد وه، او ځنې مفسرين فرماني چې دوي دا خبره بطور حسرت او آفسوس کړيده، حضرت شاه صاحب رحمته الله عليه فرماني چې: د يوسف عليه السلام په ژوند کنس د مصر والا د ده د نبوت قائله نه وؤ. ليکن چې دې وفات شو او د مصر نظام سلطنت او خزائن گډ وې شو نو بيا دوي آرمان کولو چې ارمان دې چې داسې به بل رسول الله مبعوث نه کړي! او غرض د رجل مؤمن دا وو چې اوس د موسی عليه السلام نه انکار مه کوئ ځکه چې بيا به ورپسې ارمانونه کوئ، ځکه چې د نعمت قدر د زوال نه بعد وي.

﴿كَذَلِكَ يُجِيلُ اللَّهُ﴾ کاف په ﴿كَذَلِكَ﴾ کنس يا کاف تشبيه دې، او مقصد دا دې چې لکه څرنگه چې اهل مصر د شک په وجه گمراه شول نو دغه شان الله تعالى هر مسرف مرتاب گمراه کوي، يا کاف پمعنی د لام تعليليه سره دې ای لذلک او مشارايله شک دې يعني د الله تعالى په توحيد او دين کنس د شک پوجه مسرف مرتاب ته الله تعالى هدايت نه کوي او گمراه کوي همي، (مُشْرِكٌ) کثرت سره گناه کونکې او مشرک ورته مراد دې (مُزْنَبٌ) د يرشک کونکې چې په درجه د انکار کنس او گرځي

﴿الَّذِينَ يُجَادِلُونَ﴾ دا هم د رجل مؤمن د بيان حصه ده او ديكښې التفات دې خطاب نه غائب ته د پاره د تल्प ، چې گورئ د الله جل جلاله احكامات او آيات بغير د څه دليل نه مه رد كوي او خامخا مخالفت ئي مه كوي ، دا صفت د الله جل جلاله دير ناخوښه دې ، او ديكښې دگمراهئ دريمې درجې بيان هم اوشو چې هغه مجادله ده ، چې انسان ضلالت نه ورستو كه چرته د الله جل جلاله په آيتونو باندې غور اونكړي نو هغه كښې د مجادلي صفت پيدا شي اودا د الله په نيز ميفوض ترين صفت دې ، ﴿الَّذِينَ﴾ مبتدا دې او «كَفَرُ مَقَاتًا» ورله خبر دې ، «كَفَرُ» فعل تعجب دې او ضمير مستتر پكښې راجع دې مجادلي ته . چې په هغې يُجَادِلُونَ : فعل دلالت كوي ، او «مَقَاتًا» تمييز محول عن الفاعل دې . اي : كبر مقت جداهم عند الله ، ﴿وَمِنَ الَّذِينَ مَاتُوا﴾ دا عطف دې په عند الله باندې او ديكښې د مؤمنانو فضيلت اظهار مقصود دې چې د هغوي صفت دا دې چې جدال او جهگړې نه كوي بلكه كوم شې چې الله جل جلاله ته خوښ وي هغه دوي ته هم خوښ وي او كوم شې چې الله جل جلاله ته ناخوښ وي هغه دوي ته هم ناخوښ وي . او دغه شان دې كښې دپته هم اشاره ده چې د الله جل جلاله د ناخوښي يو مظهر دا هم دې چې مؤمنان مجموعي طور باندې يو شې رد كړي . كقول ابن مسعود رضي الله عنه : ما راي المسلمون حسناً فهو عند الله حسن . وما رايوا سيئاً فهو عند الله سيئ (مسند احمد : ۳۶۰۰)

﴿كَذَلِكَ يَطْلُبُ اللَّهُ﴾ داخلورمه درجه ده دگمراهئ ، چې د مجادلي په نتيجه آخر كار په انسان مهر جباريت اولگي ، بيا ورته هدايت نه ملاويږي ، كاف په ﴿كَذَلِكَ﴾ كښ ياتشبيهه دې يعني لكه څرنگه چې پدې مذكوره وجوهاتوسره دفرعون اوهامان په زړونوباندې مهرجباريت لگيدلې وژوندغه شان الله تعالى دهرمتكبر او جبار په زړه مهرلگوي ، ياكاف پمعنى دلام تحليله دې «اي لذلِكَ» او مشاراليه . جدال دې يعني ددې جدال پوجه الله تعالى مُهَرَجباريت لگوي ﴿عَلَّ كَلِّ قَلْبٍ﴾ كل افرادي ندې چې معنى داشي چې الله تعالى دهر هر فرد د متكبر باندې مُهَر دطبع لگوي . ځكه بعض متكبر ته كله هدايت هم اوشي بلكه كل مجموعي دې ، يعني الله تعالى دمتكبر او دجبار په ټول زړه مهرلگوي ، يعني دې مهر احاطه كړى وي اونول زړه ئي ورته بند كړې وي ﴿مُتَكَبِّرٍ﴾ چې مُعاند اونه منونكې وي دالله تعالى داحكاماتو ﴿بِجَاوِ﴾ چې ظلم كونكې وي په مخلوقاتو دالله تعالى باندې يعني ظالم وي

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَهَامُنُ ابْنِي صَرَخًا لَعَلَّ ابْلُغَ الْأَسْبَابَ ۝ أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ

اوریل فرعون ای هامان! جوہرکہ مالرہ اوچت عمارت، دپارہ ددی چہ اورسم زہ لاروتہ، لاروداسمانونوتہ

فَاكْطِلْ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَكْظُمُهُ كَلْبًا ۚ وَكَذَلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ

بس چہ اوخیزمہ زہ الہ دموسی تہ، اوییشکہ زہ گمان کوم پہ دہ د دروغژن، دغه شان نباشتہ کرې شوؤفرعون تہ

سُوءَ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ ۚ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ۝

ناکارہ عمل دھغه اومنع کرې شوي ووڈسمې لارې تہ، اونه وؤمکردفرعون مگرپہ تباهی کتب

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَهَامُنُ﴾ د - رجل مؤمن - مدلل او متاثر کن تقریر اوریدلو نه ورستو فرعون لعین سرہ دا خوف پیدا شو چې قوم چرته ایمان رانہ وړي، نو فوراً ئي د دې اثر ختمولو او خلقو توجه بدلولو د پاره ډیر مکاره او عیاره طریقه اختیار کړه او خپل وزیر هامان - ته ئي او نیلو چې کچرته واقعي ځما نه علاوہ بل الہ وي او موسي د هغه پیغمبر وي نو ته مالہ یو دنگ عمارت جوړ کړه چې څه ورسره آسمان لارو ته اورسیریم او بیا آسمان ته اوخیژم او د موسي الہ اووینم، او دا خو ظاهر خبره ده چې څومره دنگ عمارت او سیرهي ولې نه وي خو آسمان ته رسائي ورسره نشي کیدې، نو دې نه ئي دا نتیجہ اخذ کړه چې دې دروغ ژن دې، ځکه کہ ځما نه ما سوا بل الہ وې نو هغه ته به رسائي ممکن وه او د هغه لیدل کتل به ممکن وو، د هغه به یو قصر سلطاني او تخت سلطنت وو لکه څنگه چې د دنیا بادشاهانو وي، او دا خوشته نه، نو معلومه شوه چې ځما نه ما سوا بل الہ هم نشته، او چې الہ نشته نو دې رسول د کوم خایه راغی؟!

هرچہ ده داخبره چې هامان آیاددې حکم تعمیل کړې وؤاوکه نه وؤکړې دغه رنگه نور تفصیل په سورة قصص: فاودلدی یاہامنُ علی الطین (آیت: ۲۸) کتب تیرشویدي، ﴿صَرَخًا﴾ بڼسکاره او اوچت تعمیرته وائی ﴿الْأَسْبَابَ﴾ جمع دسبب ده اسباب دختلولکه رسن وغیرہ یاورنه مراد لارې دی یادروازې دی، ﴿أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ﴾ بیان دې د ﴿الْأَسْبَابَ﴾، ﴿فَاكْطِلْ﴾ جواب دلعل دې، چې په ﴿لَعَلَّ﴾ کتب ذکردي، یا جواب دآمردي چې ﴿ابْنِي﴾ دې او د فائنه بعد ان مقدردي: ای فان اطلع، ﴿وَإِنِّي لَأَكْظُمُهُ كَلْبًا﴾ یعنی ځمایقین دادې چې موسی ﷺ په دعوه دخپل رسالت کتب

يا په بيان د توحيد کښ دروغ ژن دې، نعوذ بالله، ﴿وَكَذَلِكَ رُبُّنَا﴾ يعني څنگه فرعون ته دا دليل مزین کړې شوې وو حالانکه د دې هيڅ علمي او عقلي بنياد نه وو: ځکه چې يو څيز عدم رؤيت يا عدم علم د هغې عدم وجود دليل نه وي، خو ده ته شيطان دا دليل ډير مضبوط ښکاره کړې وونو دغه شان د ده هر عمل بد ده ته مزین کړې شوې وو او د خير او کاميابۍ د لارې نه منع کړې شوې وو.

﴿وَمَا كُنْتُمْ بِاِلَٰهٍ اِلَّا تَكَاثُرُ﴾ تباب ای هه ځکه وځسړان، دا داخال الهي دې چې د فرعون هر تدبير ناکامه وو، او په هيڅ تدبير سره ئی خپل ځان د الله تعالى د گرفت نه بچ نه کړو تردې چې سره د خپل لښکر نه په درياب کښ غرق شو او موسي عليه السلام ته ئي هيڅ نقصان او نه رسولو.

وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهِدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ۝ يٰقَوْمِ

او اويل هغه کس چه مومن وو، ای قومه زما تابعداري وکړئ زما لوبه ښايېم تاسو ته لاره سمه، ای قومه زما

اِنَّمَا هٰذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ هِيَ كَارُ الْقَرَارِ ۝ مَن عَمِلَ سَيِّئَةً

بيشکه دا دوزند د دنيا لپه نفعه ده او بيشکه آخرت صرف هغه کور د قرارئ دې، څوک چې عمل وکړی بد

فَلَا يُجْزَىٰ اِلَّا مِقْلًا ۚ وَمَن عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْفَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

نوهغه ته بدله نشي ورکولې مگر په شان د هغې، او څوک چه عمل وکړي نیک سړي وي او که ښځه اودې مومن وي

فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝ وَيٰقَوْمِ مَالِي

نودغه خلق داخليږي په جنت ته رزق به ورکوليشي به دوی ته په هغې کښ بې حساب او اې زما قوم، څه دی مالو

اَدْعُوْكُمْ اِلَى النَّجْوٰى وَتَدْعُوْنِيْ اِلَى النَّارِ ۝ تَدْعُوْنِيْ لَآ اَكْفُرُ بِاللّٰهِ

چه دعوت درکوم زه تاسو ته نجاعت طرف ته او تاسو دعوت را کوئ ماته او د طرف ته دعوت را کوئ ماته چه زه کفر وکړم په الله

وَاَمْرِكَ بِمَا لَيْسَ لِيْ بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاَنَا اَدْعُوْكُمْ

او شريک او گروم د الله سره هغه چه نيشته دې ماسره د هغه په معبود والي باندې هيڅ دليل، او څه دعوت درکوم تاسو ته

إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ۝ لَا جَزَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ

هغه ذات طرف ته چه غالب دي بخشنو کي دي يقيني ده داخيره چه بیشکه هغه معبود جي راغواړئ تاسو ما عبادت دهغه نه

لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَّرَكْنَا إِلَى اللَّهِ

نشته دي هغه دپاره طاقت دقبولود دعانه په دنيا کښ او نه په آخرت کښ او بیشکه پيشي زمونږه الله تعالى ته ده

وَأَنْ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ۝ فَسْتَدْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ

اوبیشکه اسراف کونکي هم دوی خاوندان داوردی، نوزده چه بیا به ياده وئ تاسو هغه خبره چه زه ني کوم تاسوته،

وَأَقِضْ أَمْرِئِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝ فَوَقَّعَهُ اللَّهُ سِتْرَاتٍ

اوزه حواله کوم خپل کار الله تعالى ته، بیشکه الله تعالى ليدونکي دي دهغه بندگانولړه نوبچ کړوده لرږه الله دسختو

مَا مَكْرُؤًا وَحَاقَ بِالْإِلَهِ فِرْعَوْنُ سُوءَ الْعَذَابِ ۝

تدبيرونونه چې دوی جوړی کړی وو او گیر کړل آل فرعون ناکاره عذاب

﴿وَقَالَ الْأَوَّلُ مَا مَكْرُؤٌ كَيْفَ يُدْعَى إِلَهُي﴾ ددنيامال حصه ده چې پدي کښ دي خپل ايمان ظاهره وي او قوم ته دخپلي اتباع دعوت ورکوی چې ما په حضرت موسی ﷺ باندي ايمان راوړي دي تاسو هم پدي کښ خاموافقت وکړئ، ﴿أَمْ كُنْتُمْ سِجَّاتٍ﴾ اشاره ده چې فرعون دعوه د خدائي کوي خو دا لاره دهاديت نده بلکه دگمراهی لاره ده، چې ونيلي وؤ چې، ﴿أَمْ كُنْتُمْ سِجَّاتٍ﴾

﴿يُنْفِقُونَ لِمَا كَذَبُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ تهزهيدمن الدنيادي، چې ددنيامال دولت، عهدي، لذتونه وغيره ټول د هوکه ده، نوپدي اعتبارمه کوئ بلکه اعتبار به اخرت پکار دي خکه چې آخرت، ﴿مَكَرُؤًا﴾ کوردهميشه والي دي، چې فنا کيدل پکښ نشته دي،

﴿مَنْ حَقَّ عَلَيْهِ سِتْرَاتُ﴾ تخويف اخروي دي، چې چاخومره گناه وکړو نو دهغي به قدر به ورته بدله اوسزاملانويږي، داآيت اصل کبير دي په شريعت کښ چې په جناياتو کښ سزا ورکول په مثل سره مشروع دی اوازند على المثل مشروع ندي، ﴿وَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ سِتْرَاتُ﴾ بشارت اخروي دي چې

اصلاح د آخرت په ايمان اونيک عمل سره کيږي، او د اهام ظاهره شوه چې د الله تعالی رحمت په غضب د هغه باندې غالب دې ځکه چې د گناه بدله بقدر مثل ورکوي او د ايمان اونيک عمل بدله داده چې ﴿يُغْفِرُ جَسَدًا﴾ ای بغیر د دې يعني بې شماره، کنایه ده د کثرت نه، يعني د عمل په مقدار به ورته اجر نه ورکوي بلکه څو خوجنده زیات به ورکوي.

﴿فَيَنْقُضُ مَائِدَ الْاَذْهَوٰی﴾ د اهام د رجل مؤمن د بیان حصه ده چې پدې کښ دې نور هم وضاحت کوي چې د اعجيبه خبره ده چې څه تاسو ته د ايمان دعوت درکوم او دا چې د اند جل جلاله عبادت کوئ او موسي عليه السلام تصديق او کړئ چې پدې سره نجات ملاويږي او تاسو ماکفر ته راغواړئ چې هغه د جهنم لارده، ځما د جانبه دوستی او خير خواهي غوښتنه او ستاسو د جانبه دشمني او بدو غوښتنه!

﴿تَدْعُوْنِيْ لِكُفْرٍ وَّاَنَا﴾ تفسير دې د ماقبل په طريقه د لف نشر غير مرتب سره، يعني تاسو مادوزخ طرف ته راغواړئ هغه دا چې څه کفر وکړم د الله تعالی په ذات باندې، ﴿وَأَنْتَ تَدْعُوْنِيْ﴾ او شريک او گروځوم الله تعالی سره ﴿مَّا لَيْسَ لِيْ بِهِ عِلْمٌ﴾ ای بمعدوښته، هغه بُتان چې د هغې په معبودية او الوهية باندې ماسره هيڅ دليل نشته دې ﴿مَّا لَيْسَ لِيْ بِهِ عِلْمٌ﴾ نفې د علم کنایه ده د نفې د معلوم نه يعني د الله ﷻ نه ماسوی بل معبود برحق نشته دې، او څه تاسو نجات طرف ته راغواړم هغه دا چې ﴿الْمَنْهٰی﴾ غالب دې په انتقام کچرې تاسو موسی ﷺ یا ما ته مو تکليف راکړو ﴿الْقَتْلِ﴾ بخونکې دې کچرې توبه مو وکړه،

﴿لَا يَزِيْرُ اِلَّا تَقْوٰی رَبِّیْ﴾ يعني حقه ده دا خبره چې تاسو ماکو مو معبودانو طرف ته راغواړئ نو هغوی د چاهيڅ حاجت نه شي پوره کولې نه دنياوي نه آخروي. د ﴿لَا يَزِيْرُ﴾ په اصل معنی کښ مختلف اقوال دی چې حضرت والد محترم نور الله مرقد و پر د مضجعه، په سورة هود آیت (۲۲) کښ ذکر کړیدی جوړجوع ورته او کړئ. ﴿اِنَّمَا تَدْعُوْنِيْ اِلَیْهِ﴾ ان حرف مشبه بالفعل دې، ما موصوله ورله اسم دې، "تدعوني اليه" جمله ورله صله ده، او "ليس له دعوة" جمله خبر ده د ان.

﴿لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الْاٰلَمِیْنَ﴾ عبارت (۱) بیا په حذف د مضاف سره دې، ای ليس له استجابة دعوة، يعني دا اصنام چې تاسو هغې طرف ته ماته دعوة راکوئ په هغوی کښ طاقت

د دعابلو لوسته دې او د چا حاجت اود عانشي قبلولي. ۲. بيا به حذف موصوف سره دې ای لي
 سر له دعوۀ مستجابۀ، مطلب دادې چې دا انسان نه مستحق دغوختني دی اوکه بالفرض
 والمحال ددوئ نه غوښتنه او کړيشي نودوئ جواب نشي ورکولي. لکه په سورة فاطر (۱۴) کښ
 دی ان تدعوهم لایسمعو ادعاءکم ولوسمعوا ما استجابوا لکم، نودا سې قسمد معبودانو عبادت
 کول خودیره بې وقوفي اونا داني او گمراهی ده، کفوله تعالی: ومن اضل ممن یدعو امن دُون الله
 من لایستجیب له الی یوم القیامة وهم عن دُعائهم غفلون (احقاف ۵)، ۳. کليې ﷺ وائی چې
 دوئ ستاسو شفاعت نشي کولي نه په دنیا کښ یعني دالله ﷻ د عذاب نه مونشي بچ
 کولي، اونه په آخرت کښ (۴) بعض وائی چې مراد دادې چې دوئ دخپل خان عبادت کولو ته
 څوک نشي رابللي او معبود برحق خوهغه وي چې دعوت دعبادت ورکړي خلقتو ته. لکه الله
 تعالی معبود برحق دې نو خپل عبادت طرف ته خلق راغواړي، ﴿وَلَا فِی الْآخِرَةِ﴾ او په آخرت کښ به
 هم ستاسو دعبادت نه انکار او کړي، کفوله تعالی: ویوم القیامة یکفرون بشرکم (فاطر: ۱۴).

﴿وَلَوْ رَمَوْا بِالْأَفْوٰی عَطَفَ دې په﴾ ﴿أَنَّمَا تَتَّقُونَ﴾ یعني خامخاز مونږ مرجع الله ﷻ دې دهغه
 په عدالت کښ به حاضرېږو، نو ﴿وَأَن تَتَّقُوا﴾ چا چې زیاتې کړې وي نودوزخ ته به
 ځي، مراد د﴿التَّائِبِينَ﴾ نه یا مشرکین دی، ځکه چې شرک په گمراهي کښې اسراف دې او د هغ
 تکتک اکتار مطلب دا دې چې دوئ به همیشه په اور کښې وي او یا التَّائِبِينَ نه مراد گناه کښې
 اسراف کونکي دي نو مؤمن گناه گار پکښې هم داخل دې او تکتک اکتار ورته په اعتبار
 دمکت طویل وئيلي شوي دي،

﴿سَتَلَكُمُ الْمَآءُ لُسْمًا﴾ دا د رجل مؤمن تقریر آخري حصه او د بیان خاتمه ده په لطیف
 انداز کښ چې زمان نصیحت خواوس نه منن خو چې کله عذاب الهي راشي نویبایه
 زما د خبر واران وکړئ. ما په ﴿مَآءٍ﴾ کښ یا مصدریه دې ای فستدکرون قولي لکم اذا
 حل بکم العذاب (قرطبي) یعني چې کله درباندي عذاب راشي نویبایه درته زما خبره یاده شي
 لکه صوفي عبد الرحمان بابا ﷺ وائی شعر:

د رحمان ویل به هله درته یاد شي چې دی یو کمرته مخ بل ته دې شاشي

یا مامو موصوله دې ای الذی اقول لکم (قرطبي) کله چې رجل مؤمن پوره تفصیلي بیان او کړو او زړه ئی په حق وینا باندې څه یخ کړو، ازوالد عَلَيْهِ السَّلَام، نو فرعون دده د قتل اراده وکړه نو رجل مؤمن دا او وې، ﴿وَأَنزَلْنَا آتٍ﴾ یعنې څما مقصد دعوت رسول او نصیحت کول وو، هغه ما تاسو ته او کړو اوس ستاسو خوښه ده ایمان راوړئ او که نه راوړئ؟ ما خپل ځان او خپله معامله الله جل جلاله ته سپارلې ده، هغه خپلو بندگانو ته گوري او هغه څما حامی او ناصر دي،

﴿فَوَقَّعَ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَآمِكُمْ﴾ دې آیاتونو کښې د حق و باطل معرکې آخري انجام بیان دې چې هغې خلاصه دا ده: (۱)، چې فرعون په دې دنیا هم ناکام شو او سره د لښکرو غرق شو. (۲)، په قبر او برزخ کښې ورته هم عذاب میلاویږي (۳)، او آخرت کښې به ورته د دینه سخت عذاب میلاویږي، نو دې آیت کښې د فرعون اول انجام ذکر دې چې موسی علیه السلام او د هغه ملگري الله جل جلاله کامیاب کړو او فرعون سره د لښکرو نه غرق شو «فَوَقَّعَ اللَّهُ» کښې ضمیر منصوب رجل مؤمن ته راجع دې، ای: نجاه الله مع موسی «سَيِّئَاتِ مَآمِكُمْ» دینه مراد د فرعون مختلف تدابیر او عذابونه دي «وَيَا قَوْمِ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْمُنذَرِينَ» دینه مراد فرعون متبعین دي او فرعون پکښې بطریق اولی داخل دې؛ ځکه چې متبعینو ته ئی دا سزا میلاو شوه نو دې خو سردار وو نو دې خو ئی خامخا مستحق وو، «مَوْتُهُ الْمَكَابِ» نه مراد غرقیدل په بحیره قلزم کښې، ځنې مفسرینو ددې آیت تفسیر د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا قول گرځولې دې چې کله رجل مؤمن دا تقریر او کړو نو فرعون ورله د قتل دهمکي ورکړه او د نیولو حکم ئی جاري کړو نو دې د دغه ځای نه او تختیدو او غرته لاړو، فرعون دده په تلاش کښ زړ (۱۰۰۰) کسان اولیږل چې دې راولئ، لیکن دا کسان چې غره ته لاړل نو دې رجل مؤمن مونږ کولو او دده نه گیر چاپیره لیوگان شرمخان ولاړ وو، بعضی کسانو د هغه د نیولو اراده وکړه نو لیوگانو او خوړل، بعضی کسان دتندې په وجه مړه شول، او بعضی کسان واپس راوختیدل، نو چې دوئ فرعون خوا ته ناکام واپس شول نو فرعون ددې ټولو قتل کولو حکم او کړو، نو پهناسي ئی کړل او قتل ئی کړل «روح المعاني» او الله عَزَّ وَجَلَّ رجل مؤمن ته ددوئ د تدبیریدنه حفاظت ورکړو، دې تقدیر باندې د «فَوَقَّعَ اللَّهُ» نه صرف د رجل مؤمن نجات مراد دې، «وَيَا قَوْمِ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْمُنذَرِينَ» فوجیان د فرعون دي

جی د ده نیولو د پاره تللی وو او «سُوَ الْمَكَابِ» نه مراد شرمخانو خوړل ، تندي نه مړیدل او قتل کیدل دي . خو اول تفسیر راجح دې .

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۖ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ ۖ أَدْخِلُوا

اور د جهنم، دوئ پېش کوليشي به هغې باندې صياوويگا اوبه کومه ورځ چه قائم شي قيامت، فرشتوته به اوښلې شي داخل کړئ

أَلْ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ۚ وَأَوْ أَتَعَاْجُونِ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ

آل دفرعون ډير سخت عذاب ته، او کله چې داجهنميان جگړه کوي په اورکښ نوواني به کمزوري اتباع هغه خلقوته

اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ ۚ

ا چه تکبرني کړې وو چه بيشکه وومونږه ستاسو تابع، نوآياتاسولرې کوليشي زمونږه څه حصه داوړ .

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا ۚ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ

اوبه وائي هغه خلق چه تکبر ئي کړې وو ومتوبعين بيشکه مونږ ټول پډيکښ يو، بيشکه الله تعالی کلکه فيصله کړيده

بَيْنَ الْعِبَادِ ۚ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ

په مينځ د بندگانو کښ او اوبه وائي هغه خلق چه په جهنم کښ دي، چوکيدارانود جهنم ته سوال وکړئ خپل رب ته

يُخَوِّفُ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ۚ قَالُوا أَوْ لَمْ تَكُنَّا تُبَيِّنْكُمْ رَسُولُكُمْ

ا چه سپک کړې زمونږه يوه ورځ د عذاب هغوئ به ورته اوواني، آياولې نه وؤراغلي تاسوته رسولان ستاسو

بَلْتَبَيَّنْتُمْ قَالُوا بَلَىٰ قَالُوا فَادْعُوا ۖ وَمَا دُعَاؤُ

په واضحه معجزوسره، دوئ به اوواني، ولې نه ا، اوبه وائي ورته فرشتې چه تاسو سوال وکړئ، اونده دُعا

الْكُفْرَيْنِ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

د کافرانو په جهنم کښ مگر ضائع ده.

﴿اِنَّكَ بِرُءُوسِكَ عَلَيْنَا﴾ دى آياتونو كښ دفرعونيانو د دويم انجام ذكر دې چې د قبر زندگي ني د عذاب زندگي ده ، «اِنَّكَ» مبتدا دې او «بِرُءُوسِكَ» ورله خبر دې او دا پورا جمله بدل الاشتغال دې د «وَكَاذِبًا يَفْتَرُونَ» جملې نه ځكه چې «سُوَّةَ الْمَكَائِبِ» نه مراد غرقيدل دي ، او غرق مشتمل دې په موت ، او موت د دوى مشتمل دې په عذاب ، او يا «اِنَّكَ» بدل كل دې د «سُوَّةَ الْمَكَائِبِ» نه او «بِرُءُوسِكَ» جمله ورله حال ده خو دې تقدير باندې ضروري ده چې «سُوَّةَ الْمَكَائِبِ» نه مراد عذاب قبر شي او پاتې شول غرقيدل نو د هغې ذكر دلته نشته ، «كُذِّبَ فِي التَّحْرِيرِ وَالنَّوْبِ»

﴿عَلُّوْا وَنَحْيُوْا﴾ ياكنايه ده ددوام نه يعني هروخت پدوى اورپيش كولې كيږي. لكه د جنتيانوباره كښ الله تعالى فرمائي: وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا «مریم ۲۲» ياورنه مرادخپله معنى يعني صبا او بياگادې ددنيا د ورځو په حساب باندې، يعنې څه وخت په اول د ورځي كښ ورته عذاب وركړې شي بياورنه چې لري كړيشي نودوى به داگمان او كړي چې بيا به نه را واپس كيږي نوپه آخر د ورځي كښ ورباندې بياراشي كقوله تعالى: كَلَّمَآرَادَاۤءَ اَن يَخْرُجُوْا مِنْهَا اُعِيْدُوْا فِيْهَا «سجده: ۲۰» اوددې عرض التاريه آل فرعون باندې تفسيريه روايت دآبن مسعود ؓ كښ راغلې دې چې اِنَّ ارواحَهُمْ فِىْ اَجْوَافِ طَيْرٍ سُوْدٍ تَغْدُوْا عَلٰى جَهَنَّمَ وَتَرْوُحُ كُلُّ يَوْمٍ مَّرَّتَيْنِ لَفَذِكَ عَرْضُهَا «ابن كثير، قرطبي» يعنى لكه څرنگه چې دشهيدانوارواح دطيور خضر په حواصلو كښ داخل شي اود جنت سيلونه كوي نودغه شان د فرعونيانو روحونه، طيور سود (تورو مرغانو) په حواصلو كښ داخل دى او هر صبا او بياگاه جهنم طرف ته ليرلې كيږي، اودغه شان حال دهر كافر وي: اِنَّ الكَاۡفِرَ اِذَا مَاتَ غُرِضَ عَلَى النَّارِ بِالْعَدَاۃِ وَالْعَشَىٰ «بخاري» يعنى كافر چې مرشي نو روزانه صبا او بياگادې په اور پيش كيږي ، اودمومن په باره كښ دي: وَاَنَّ الْمُؤْمِنَ اِذَا مَاتَ غُرِضَ رُوْحُهُ عَلَى الْجَنَّةِ بِالْعَدَاۃِ وَالْعَشَىٰ، مؤمن چې كله وفات شي نودده روح سهار او بياگاه جنت باندې پيش كولې كيږي، په صحيحينو كښ دآبن عمر ؓ روايت راغلې دې چې حضور ﷺ فرمائي: اِنَّ اَحَدَكُمْ اِذَا مَاتَ غُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْعَدَاۃِ وَالْعَشَىٰ اِنْ كَانَ مِنْ اَهْلِ الْجَنَّةِ لَمِنْ اَهْلِ الْجَنَّةِ وَاِنْ كَانَ مِنْ اَهْلِ النَّارِ لَمِنْ اَهْلِ النَّارِ لِقَالِ: هٰذَا مَقْعَدُكَ حَتّٰى يَبْعَثَكَ اللهُ تَعَالٰى «رواه البخاري فى الجنائز».

﴿فَهَلْ أَنتُمْ مُعْتَدُونَ﴾ استفهام یا حقیقت باندې محمول دې چې مونږ خو ستاسو خدمت گاران وو که څه طریقه وي د عذاب نه د بچ کیدلو نو بچ مو کړئ؟ او یا د پاره د توبیخ او ملامتیا دې او د متبوعینو تعجیز مقصود دې چې دنیا کښې مو ځان پسې راکاږلو . اوس مو د عذاب نه بچ کړئ کنه !

﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ دا جواب دې د متبوعینو ، که استفهام خپلې حقیقي معني کښې واغستلې شي نو بیا تقریر داسې دې چې گورئ نه مونږ خپله په عذاب کښې اخته یو . که مونږ چرته عذاب لرې کولې شوې نو اول به مو د ځان نه لرې کړې وې ، او که استفهام د توبیخ د پاره وي نو بیا ئې تقریر داسې دې چې مونږ مه ملامته کوئ . مونږ هم درسره عذاب کښې مبتلا یو ، داسې نه ده چې تاسو مو مخکښې کړي یئ او ځان مو ترینه بچ کړې دې ، ﴿إِنَّا لَنَّاكِلُونَ﴾ «کُل» مبتدا دې ، ﴿فَهَآ﴾ ورله خبر دې او پوره جمله خبر ده د ان ﴿إِنَّا لَنَّاكِلُونَ﴾ یعنی دغه د الله جل جلاله حتمي فیصله ده چې اهل جنت به جنت او اهل جهنم به جهنم ته ځي ، اوس د دې بدلولو طاقت څوک نه لري .

﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ﴾ هر کله چې د اتباع او متبوعین د یوبل د امداد نه مایوسه شي نو د جهنم خزنه وټه به رجوع وکړي او سوال به ورته اوکړي چې دخپل رب نه درخواست وکړئ چې زموږ نه عذاب څه وخت د پاره کم کړې شي . ﴿يُخَوِّفُونَآيَاتِهِ﴾ ای مقدار یوم من ایام الدنيا ، د یوې ورځې په مقدار دې زموږ نه عذاب لرې کړي ، یوه ورځ دې جهنمي راکړي لکه چې په دُنیا کښ به یوه ورځ جهنمي وه ، ﴿مِنَ النَّارِ﴾ من یابیانیه دې یا تبعیضیه دې ای شیامن العذاب . یعنی یوې ورځې د پاره دې زموږ نه څه عذاب کم کړي ،

﴿قَالُوا أَأَنتُمْ تَدْعُونَا إِلَى اسْتَعْمَالِ مَا كُنَّا نَعْمَلُ بِهِ﴾ ددې ورځې نه ئې یره ولئ؟ ﴿قَالُوا بَلَّآ﴾ جواب دې د جهنمیانو ، چې ولې نه وو راغلي ، خو مونږ ئې خبره نه وه منلې ، کما فی قوله تعالی : قالوا بلی قد جئنا نذیر (الملک: ۹) ﴿قَالُوا كَذَّبُوا﴾ دا ورته د فرشتو جواب دې ، «فأ» فسیحیه ده ، یعنی هر کله چې رسولان تاسو ته راغلي وو او تاسو د هغوی تکذیب کړې وړنو اوس مونږ ستاسو سفارش نشو کولې ، ځکه چې سفارش د پاره دوه شرطه دی ، یو ایمان او بل اجازت ، او دلته دا دواړه نشته لهدا تاسو خپله دخپل رب نه دعا

او غواړئ خودا خبره يقيني ده چې دعا موڅه فائده نشته، نو عذاب نشي كيدلې، (۲). يا .
كَذَّبُوا، مطلب دادې چې كله مو تكذيب كړې دې نو اوس وهنې جفې سورې . دا به درله هيڅ
فائده نه دركوي، (۳). يا كَذَّبُوا مطلب فادعوا الرسل دې يعني سفارش زمونږ كار نه دې . رسولانو
كار دې، لاړ شئ هغوئ پسې او هغوئ ته اووايئ، خو هغوئ ته به چرته ونيلې شي ځكه چې
دوى خونې تكذيب كړې وو، (تفسير عثماني)

﴿وَمَا دَعَا الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ ١٤١ ضياع و بطلان لايجاب «روح» دا جمله يا كلام دڅرڅه و د
جهنم دې، يا كلام الهي دې، استدلال كړيدې بعض پدې آيت سره چې دكافر دغانه قبليري،
ليكن جمهور وائي چې په دنيا كېن دكافراو د مؤمن دواړو دعا قبليري، دابليس دعا چې د دوى
مشردي دعا ئې قبوله شويده نو ددوى دعا خوب طريق اولي قبليدى شي، او مراد ددې آيت نه دا
دې چې په جهنم كېن به ئې دعا او درخواست نه قبليري.

إِنَّا لَنَعْتَصِرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ

بيشكه مونږه خامخا امداد كوؤ دڅپلور سولانو او دغه كسانو چې ايمان ئې راوړې دې په ژوند دنيا كېن او په هغه ورځ كېن چه قائم شي

الْأَشْهَادُ ١٤٢ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْرِفَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ١٤٣

گواهي كونكى هغه ورځ چه نفع به نه وركوي ظالمانو ته عذر د هغوئ او دپاره ددوى لعنت دې او دوى دپاره بد كوردې،

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ ١٤٤

اوپه تحقيق سره وركړې وؤ مونږ موسي ﷺ ته هدايت اومونږ په ميراث سره وركړې وؤ بني اسرائيلو ته كتاب

هُدًى وَذِكْرٍ لِّلأُولَى الْكِتَابِ ١٤٥ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ

چه هدايت وؤ او نصيحت وؤ دپاره دځاوندانو د عقل نوصبركوه دى زما حبسه ﷺ بيشكه وعده دالله حقه ده

وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ١٤٦

اوبخته غواړه دڅپل گناه دپاره، اوپاكي بيانوه پيوست دحمد درب خپل سره بيگا او صبا

﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ ما قبل كېنې د حق و باطل معركې كېنې د باطل آخري انجام
ذكر وو، اوس دې آياتونو كېنې د حق او اهل حق نتيجه ذكر كيږي چې (۱) دنيا كېنې ورسره

- هم د الله جل جلاله مدد او نصرت وي او غلبه ورله ورکوي ۲، او آخرت کښې به ئې هم مدد کوي او کاميابي به ورله ورکوي، ﴿فَلْيَتَذَكَّرِ الْإِنْسَانُ﴾ دنويي غلبه مشروط ده په څو شرطونو سره (۱) ايمان کامل او حقيقي: کما في قوله جل في علاه: واتم الاعلون ان کتم مؤمنين ،
- (۲) اعمال صالحه: کما في قوله جل في علاه: وعد الله الذين آمنوا منكم وعملوا الصلحت ليستخلفهم
- (۳) نصرت دين الهي: کما في قوله جل في علاه: يا ايها الذين آمنوا ان تنصروا الله ينصركم ويثبت اقدامكم
- (۴) اتفاق واتحاد: کما في قوله جل في علاه، ولاتنازعوا فضلوا وتذهب بريحكم
- (۵) دوس مطابق اسباب او آلات تيارول کما في قوله جل في علاه: واعدا لهم ما استطعتم من قوة ، کله چې دا شرطونه پورا شي بيا د الله نصرت ضرور اخي اگرچې بيا هم بطور ابتلا وختي يا فردي مغلوبيت او تکليف راتللې شي خو هغې دې سره څه منافات نشته.
- ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْهُدُ﴾ مراد ورته د قيامت ورځ ده، داد، علقه تبتا و ماء باردا، د قبيلې نه دې تقدير د عبارت دارنگه دې، ونجزيههم جزاء حسنأيوهم يقوم الاشهاد. يا مطلب دادې چې په ورځ د قيامت به ئې هم نصرت کوو چې نجات دې د عذاب د جهنم نه او دا خلول دی جنت ته، ﴿الْأَشْهُدُ﴾ يا جمع د شهيد (گواه) ده لکه د شريف جمع اشراف راخي، يا جمع د شاهد ده په ورځ د قيامت به دیر گواهان وي، فرشتې، چې د انبياؤ په تبليغ باندې به گواهي کوي. پيغمبران ، امت د محمد ﷺ ، اعضا او جوارح د انسان، اوزمکه وغيره، ﴿يَوْمَ لَا يُنْفَعُ بَدَلُ دِي﴾ د ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْهُدُ﴾ نه او د ظالمين نه مراد کافران دي، لقوله تعالى والکافرون هم الظالمون (بقره، يعني د قيامت په ورځ کافرانو ته د دوي غږ نفع نه ورکوي، که چاته دا اشکال اوشي چې ددې آيت نه معلومېږي، چې دوي به عذرکوي خو غذريه ورته فائده نه ورکوي، او د مرسل آيت (۳۵، ۳۶) هذايوم لا ينطقون، ولا يؤذن لهم فيعتذرون، نه معلومېږي چې دوي ته به د عذر کولو اجازت نه وي، لکيف التطبيق، جواب (۱) ددې آيت دا مطلب نه دې چې دوي به عذر نه کوي، بلکه مطلب دادې چې د دوي دپاره به عذر نافع نه وي، قطع نظر ددې نه چې دوي کوی او که نه گوي ۲، چونکه ورځ د قيامت به طويله وي په مقدار د خمسون الف سنة توبه دې کښ به احوال هم متغير وي يو حال کښ به غږونه کوي خوناغ به نه وي او يو حالت کښ به ورته د عذر کولو اجازت هم نه

ويكبير، شربيني وغيره) ﴿وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ﴾ يعني دَالله تعالى دَرَحمت نه به لري وي، ﴿وَلَهُمْ سَوْءُ النَّارِ﴾ همرا دورنه جهنم دې چې په دې کښ ناکاره عذابونه دى نوځکه ورته ناکاره کوراو وئيلې شو.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى﴾ داپه دعوى دسورة باندې دليل نقلي دې د موسى ﷺ نه، چې مونږ موسى

ﷺ ته تورات ورکړې وواو دتورات خلاصه هم داوه چې ان لاتتخذوا من دُوني وكيلاً دالله تعالى نه ماسوا بل څوك کارسازمه جوړه وئ، اودغه شان پدې آيت کښ په نصرت د رسولانو دليل نقلي دې د موسى ﷺ نه حاصل ئى دادې چې لکه څرنگه مونږ د موسى ﷺ نصرت اوکړواو دهغه دمخالفيونو نه موانتقام واخستونودغه شان ته هم صاحب رسالت ئى ستا نصرت به هم کوؤ، اومخالقونه به انتقام اخلو، د﴿لَهُنَّ﴾ نه مراد ياتورات دې، يانبوت دې، يا معجزات، ياشرائع دى، ﴿وَأَوْفَيْنَاهُمُ الْوَعْدَ﴾ اورثنا مجازدې دترکانه، مطلب دادې چې دابني اسرائيل دوفات د موسى ﷺ نه بعدتر نزول دانجيل پورې ددې تورات په احکاماتو باندې عمل کولوسره مکلف وؤ، اودالکتاب نه مراد ياتوراة دې، يا هغه تمام کتابونه دى چې د بني اسرائيلوپه انبياؤ باندې نازل وؤ، يعني تورا، زبور، انجيل، ﴿هُنَّكَ وَزَعْنَى﴾ دواړه منصوب دى نو يامفعول له دوجه نه اى لاجل الهدى والذکر، ياپه موضع دحال کښ دى مصدر دى ﴿هَعْنَى﴾ داسم فاعل سره ﴿هُنَّكَ﴾ اى هاديا ﴿وَزَعْنَى﴾ اى مذکراً، يعني هدايت کونکې اونصیحت کونکې دې دپاره د عقل سليم والؤ،

﴿فَاصْبِرْ﴾ داتسلي ده حضور ﷺ ته اوپدې کښ دداعي دپاره څلور ادا ب بيانيري: (۱) صبر کول په ايذا اومخالفت باندې (۲) استغفار په کوتاهن (۳) دوام په دعوت (۴) دالله تعالى دحفاظت سوال ﴿فَاصْبِرْ﴾ دا داول ادب بيان دې يعني دعوت دتوحيد په سلسله کښ چې د مشرکينو د طرفه تاته کوم تکليفونه رسيږي نوپه هغې باندې صبرکوه، الله ﷻ به تاته غلبه اوکاميابي درکوي ځکه چې ﴿لَا يَرْجُ وَهْدَ الْفَوْحِ﴾ وعده دالله تعالى چې په انانصر رسولنا کښ ذکر شوه، حقه ده، تاسره به خامخاپوره کيږي، اوکه بالفرض ستانه په صبرکښ کمې راشي چې دا ستادعالی شان سره لاقته نده، نوددې وجه نه په قانون دحسانات الايرارسيئات المقربين:

﴿وَأَسْتَفْتِرُ لَكَ﴾ استغفارکوه دذنب خپل، اوداد دويم ادب بيان دې پيغمبر ﷺ خومعصوم اومعفوظ وي دگناه نه نوددې وجه نه (۱) مجازاً نسبت شويدي دذنب حضور ﷺ ته اومرادورنه

خلاف اولی او ترک د افضل، احسن دې ۲، استغفار هم یو عبادت دې. ارتکاب د گناه ورسره لازم نه دې، نو حضور ﷺ ته حکم د استغفار تعبد ا دې، حضور ﷺ فرماني "اي لا تستغفر الله کل يوم مائة مرة او کم قال ﷺ" څه په ورځ کښ روزانه سل ۱۰۰، کرته استغفار کوم ۳، حکم حضور ﷺ ته دې لیکن پدې کښ تعلیم دې اُمت ته او تحریض دې په استغفار کولو باندې ۴، چا ویلی دی چې دلته مضاف حذف دې ای لذنب انتک، یعنی دخپل اُمت دذنوبو دپاره استغفار کوه، «والله اعلم»، «وَسَيَجْزِيكَ اللَّهُ بِمَا كُنتَ تَعْمَلُ» هر ادالله تعالی پاکې اولوئي بیانول دی او «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ» هر ادجمع الاوقات دی اوداد دریم ادب بیان دې، یعنی هروخت دالله پاکي بیانه وه، یا د تسبیح نه مرادمونځ دې او ابکار عبارت دې داول النهارنه ترنصف النهار پورې، او بالعشی عبارت دې دنصف النهار تر آخر النهار پورې، نوصولات خمسة ته شامل دې کبیر، روح وغیره.

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ

بیشکه هغه خلق چه جگړې کوي په آیاتونو دالله کښ بغیر ددلیل نه چې راغلي وي دوی ته، ندي په زړونو ددوی کښ

إِلَّا كِبْرُ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ قَاسْتَعِذَ بِاللَّهِ

مگر کبر دې، چې نه دی دوی رسیدونکي دغې ته، نوته پناه نیسه په الله ﷻ سره،

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝ تَخْلُقُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ أَكْثَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ

بیشکه الله صرف هغه اوریدونکې دې لیدونکې دې، خامخا پیداکول داسمانونو اود زمکې زیات لوی دی دپیدا کولو دخلقونه

وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

لیکن اکثر خلق نه پوهیږي اونه دې برابر روند او بینا، او هغه چه ایمان ئي راوړيدي او عملونه کوي

الطَّيِّبَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَّا تَعَدَّ كُرُونٌ ۝ إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ لَا رَيْبَ

نیک اونه گناه کار، ډیر لږ غوندي نصیحت قبولئ تاسو. بیشکه قیامت خامخا راتلونکې دې، نښته دې هیڅ شک

فِيهَا وَلَكِنَّ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

په هغې کښ لیکن اکثر خلق ایمان نه راوړي

﴿إِنَّ الْآيَاتِ لَمُبْحَلُولَاتٍ أَتَتْهُمْ﴾ زجر دي مجادلہ کونکو تہ، ﴿فَإِنْ مَكَسَتْ إِلَيْهِ﴾ عام دي شامل دي دلائلو د توحید تہ، اسمانی کتابونو تہ اومعجزاتوتہ، ﴿يَسْتَرْ شَاطِئِينَ﴾ بغیر دَحَ حجتہ نہ چي اللہ تعالیٰ ور تہ ور کر ي وی، ﴿إِنْ فِي شَكٍّ مِنْهُمْ لَمَنْ لَا يَضِلُّ﴾ خبر دي ﴿إِنْ﴾ او ﴿لَنْ﴾ نافیہ دي یعنی مای صدور ہم الا کبر، د "کبر" تہ مراد خواہش دلوی جوړیدو دي یعنی دوی د حق سرہ مجادلہ صرف دنامدارہ جوړیدو دیارہ کوي: ﴿يُؤْتِيكَ الْغَايَةَ﴾ خکہ چي حق لوی دي اولوی کس سرہ مقابلہ کول سر ي مشهورہ وي، اومہ دادوی مقصد دي، یا "کبر" معنی تکبر دہ، مطلب داد ي چي دوی د حق سرہ مجادلہ اوستامخالفت صرف تکبر بوجہ کوي کچري دوی ستانوت تسلیم کري نوبیابہ خوستاد حکم ماتحت وي، نو ددوی پہ زرونو کین تکبر دي ماتحتی نہ برداشت کوي، لیکن اللہ تعالیٰ ورباندي رد کوي، چي ﴿مَا هُمْ بِمُتَّبِعِينَ﴾ ضمیر دمفر د کبر تہ راجع دي یعنی دوی دي مقصد تہ نشي رسید ي، خکہ اللہ تعالیٰ بہ دوی ذلیلہ وي، بعض مفسرین فرمائي چي دآیت کریمہ د یهودیانو بارہ کین نازل شوي دي، چي دوی حضور ﷺ تہ اووي چي پہ اخرہ زمانہ کین بہ زمونږ مسیح دجال راخي، دهغه بہ داسي داسي بادشاهي وي، هغه بہ مونږ تہ زمونږ بادشاهي راواپس کوي اومونږ تہ بہ غلبہ حاصليري، نواللہ ﷻ دآیاتونہ نازل کرل (روح وغیرہ) نو دي روایت مطابق "کبر" تہ مراد تمنا دہ چي دا د دوی زرونو تمنا گاني دي چي دجال بہ راخي او مونږ لہ زمونږ بادشاهي واپس را کوي ﴿فَأَسْكَنْتُ لَهُمْ دَارًا﴾ د خلورم ادب بیان دي، معاندینو، حاسدینو د شر تہ، داللہ ﷻ نہ د حفاظت سوال کوه، پدیکین د دجال د شر تہ د حفاظت سوال کولو حکم ہم شامل دي، ﴿إِنَّهُمْ هُمُ الْمُتَكِبُونَ﴾ علت دي دما قبل، چي داللہ تعالیٰ نہ خکہ سوال کوه چي هغه هر خہ اوریدونکي او هر خہ لیدونکي دي.

﴿كَذَلِكَ أَلْمَنَّاكَ﴾ دلیل اتي دي د ثبوت د قیامت دپارہ، ما قبل سرہ ئي ربط دا دي چي مخکیني تخويف اخروي او بشارت اخروي ذکر شو چي حقيقي کامیابي او ناکامي د آخرت دہ، کافران بہ په دي ور خي جهنم تہ او مؤمنان بہ جنت تہ خي، دي دپارہ چونکہ وقوع د قیامت ضروري دي نو اوس د هغي په وقوع دلائل بیانیري، دا اول دلیل دي چي حاصل ئي داد ي چي د قیامت نہ انکار کونکی داوا ئي چي دقبرونو تہ دوبارہ راژوندی کیدل محال اوانامکن دی کقولہ تعالیٰ ﴿قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ یسین: اللہ ﷻ ور تہ ارشاد وفرمایہ

چې د آسمان اوزمکې د عظمت په مقابله کيښ د انسان څه حیثیت دي. مشرکین خوداتسليمه وي چې خالق د آسمانونو، زمکې صرف الله ﷻ دي. نو چې کوم ذات دومره لوی مخلوقات پیداکړي دي د ادلیل دې پدې خبره چې هغه ته دوباره د انسان پیداکول څه مشکل نه دي. نو دا استدلال د معقول نه دي په علت باندې نو د ادلیل انې دي کدلالة الدخان علی النار، چې قطعي الدلالت دي چې په مجرد نظر سره ورته عاقل استدلال کوليشي. لیکن چې مشرکین بیا هم د بعث بعد الموت نه منکړي، نو ددې وجه داده چې ﴿وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ای لاعلم هم اصلاً بل هم کالیهام لغلېه الغفلة عليهم (شربیني).

﴿وَمَا يَسْتَوِي﴾ د ادلیل لمې دي په ثبوت د قیامت، حاصل ددې دلیل دادې چې د قیامت قائم کیدل ضروري دي، ځکه چې که قیامت رانشي نو بیاخوبه د مومن صالح چې منونکې دي او د کافرید کاره چې نه منونکې دي، په مینځ کيښ فرق رانشي، حالانکه لکه څرنګه چې اعمی اوبصیرنډې برابر، نو دغه شان مومن صالح او کافرید کاره نډې برابر، نولامحالة داسې یوه ورځ ضرور پکار ده چې د دواړو مینځ کيښ فرق او هریوته خپله بدله میلاوښي، او د ورځ نډه مګر د قیامت ورځ ده. مراد د ﴿الْآخِرَةِ﴾ نه کافر مشرک دي، اعمی ورته ځکه ویلې شوي دي چې دې دلالت د توحید ته په نظر عبرت سره نه گوري چې توحید اومني، او د ﴿وَالْبَاقِيَاتُ﴾ نه مراد مومن دي چې دلالت د توحید ته او گوري او توحید اومني،

﴿فَبَلَا مَا تَنْتَظِرُونَ﴾ جز دې اعمی اومسین ته بطور التفات د غائب نه حاضرته، ﴿إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ﴾ د دعوه ده د ثبوت د قیامت.

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ

اوواني رب ستاسو سوال کوږي صرف ځما نه، ځه به ئي قبولوم درله. بیشکه هغه خلق چې تکبر کوي انکار کوي

عَنْ عِبَادِي سَيَذَخُلُونَ جَهَنَّمَ ذُحْرَيْنَ ۚ وَلِلَّهِ الدِّينُ جَعَلَ لَكُمْ الْآيِلَ

ځما د عبادت نه، زړه چه داخل به شي جهنم ته ذليله الله هغه ذات دي چې گرځولي ده ستاسو دياره شپه خپاره

لَتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ لِلَّهِ لَلْدُّو فَضْلِي عَلَى النَّاسِ

ددې دياره چې تاسو ارام وکړئ په هغې کيښ، او گرځولي ئي ده ورځ رڼا بیشکه الله تعالى خاوند د فضل دي په خلق باندې

وَلَكِنْ	اَكْثَرُ	النَّاسِ	لَا	يَشْكُرُونَ	⑤
لیکن	اکثر خلق	شکر نه	کوي		

﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ اتَّقُوا سَيِّئَاتِكُمْ فَهُمْ يَخْشَوْنَ﴾ همداد دعوی دسوره ذکر دې دویم ځل، چې حاجتونه مرادونه صرف ځمانه غواړئ څه ئې پوره کوم، «اتَّقُوا» نه څه مراد دې، دعا او که عبادت؟ دواړه تفسیره منقول دي: ځنې مفسرینو ئې تفسیر په دعا سره کړې دې او «إِنَّ إِلَٰهَكُمْ يَتَكَبَّرُونَ عَنْ عِبَادَتِكُمْ» کښې ئې عبادت نه مراد دعا اغستی ده، او د عبادت اطلاق کله کله په دعا هم کیږي لکه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما قول دې: افضل العبادۃ الدعاء، او معنی د «اَلْتَّجَبْتُ لَكُمْ» په دې تقدیر باندې قبولول د سوال دي. او ځنې مفسرینو ئې تفسیر په عبادت سره کړې دې؛ ځکه چې دعا اطلاق کله کله په عبادت هم کیږي، لکه حدیث شریف کښې راځي: الدعاء هو العبادۃ (الترمذي: ۲۹۲۹)، او «إِنَّ إِلَٰهَكُمْ يَتَكَبَّرُونَ عَنْ عِبَادَتِكُمْ» هم په دې قرینه ده چې دلته د «اتَّقُوا» نه مراد عبادت دې، او معنی د «اَلْتَّجَبْتُ لَكُمْ» په دې تقدیر باندې اجر و ثواب ورکول دي په عبادت باندې.

او دا هم کیدې شي چې په آیت کښې صنعت احتیاج وي، دعا او عبادت دواړه مراد وي، خو په «اتَّقُوا» صرف ذکر د دعا شوې دې او عبادت حذف شوې دې او په «إِنَّ إِلَٰهَكُمْ يَتَكَبَّرُونَ عَنْ عِبَادَتِكُمْ» کښې صرف د عبادت ذکر شوې دې او دعا حذف شوې ده، نو تقدیر به داسې شي: ادعوني وابدوني استجب لکم، ان الذين يستكبرون عن عبادتي ودعائي.

«اَلْتَّجَبْتُ لَكُمْ» جواب امر دې ځکه مجزوم دې، البته دلته دا اشکال کیږي چې څوک دعا غواړي نو الله جل جلاله به ورله ضرور قبولي، حالانکه ډیرې داسې دعاګانې وي چې بنده غوښتې وی او هغه قبولې شوې نه وي؟ علماؤ د دې مختلف جوابونه کړي دی چې حاصل ئې دا دې چې د دعا خپل آداب او شرائط دي چې کله هغه ملحوظ اوساتلې شي نو بیا هغه دعا ضرور قبولیږي، مثلاً: (۱) حضور قلب سره دعا او غواړي (۲)، د قبولیت امید سره ئې او غواړي (۳)، قطع رحمتی او گناه ذکر پکښې او نکړي (۴)، رزق ئې حلال وي، وغیره، نو داسې دعا الله جل جلاله ضرور قبولوي اگر که د قبولیت مختلف صورتونه دي: کله ورله الله جل

جلاله مطلوب شې ورکړي ، کله ورنه د هغې په بدله کښې شر او تکلیف نرې کړي او کله ورله د آخرت د پاره ذخیره کړي .

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَ كَفُورٌ﴾ زجر دې دعانه غوښتونکو ته دوجه دتکبرنه، په حدیث دترمذي وغیره کښ دی، من لم یسأل الله یغضب علیه، او دالله تعالی دعبادت نه دانکار او تکبر کولو مطلب دادې چې دالله ﷻ په رابلنې باندې اکتفاء نه کوي بلکه نور ورسره شریکه وي

﴿اللهُ الَّذِي يَخْلُقُ لَكُمْ الْآيَاتِ﴾ داول دلیل عقلي دې په توحید، چې د کائنات ټول نظام په شېې او ورځې روان دې دورځې کار او سترتیا او د شېې آرام او سکون ، د ورځې رنځ او د شېې تیاره ، او بیا دې رنځ او تیارې سره وابسته د انسان زرگاڼو فاندې ، نو په دې غور او کړئ چې دا نظام چاروان کړې دې ؟ دا شپه او ورځ چا پیدا کړې ده ؟ صرف په دې کښې ستاسو څومره فاندې دي ؟ یقیناً چې الله جل جلاله په خلقو ډیر احسانات دي خو خلق ئي بیا هم شکر نه ادا کوي او ورسره نور شریکان گرځوي ﴿الَّذِي﴾ مفعول اول دې دجعل او مفعول ثاني مقدر دې چې مظلماً دې، دلته هم صنعت احتیاج دي ، چې په جانب معطوف علیه کښې مفعول ثاني مقدر دې او غایت چې هغه لَتَكُونُوا فِیْهِ دې ، ذکر دې ، او جانب معطوف کښې مفعول ثاني ذکر دې چې تَبْصِرًا دې او غایت حذف دې چې هغه لتشر او لتبغوا من فضله دې .

﴿لَهُكَ اللهُ لَتَدْرِي﴾ دې تاکیدات دی پکښ (۱) ان (۲) لام تاکیدیه (۳) ذُو، یعنی الله تعالی ډیر زیات مهربانه دې په ټولو انسانانو باندې، نو ددې مهربانۍ په بدله کښ پکار وه چې ټول خلق دالله ﷻ د نعمتونو شکر کونکی او په الله تعالی باندې ایمان راوړونکی وي لیکن اکثر خلق ناشکري کوي یا د کفر په وجه او یا د غفلت په وجه .

لَكُمْ اللهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآلِي تَوَفُّكُونَ ﴿١٠﴾

دغه ذات الله تعالی دې چې رب دې ستاسو خالق دې دهرڅیز، نېشته دي بل معبود مگر الله دې، نو کوم طرف ته تاسو اړه ولې کېږئ

كَذَلِكَ يُؤْفِكُ الْإِنْفَنَ كَانُوا بِالْإِنْفِنِ اللهُ يَجْعَلُونَ ﴿١١﴾ اللَّهُ الَّذِي

دغه شان به اړولې کېږي هغه خلق چې د آیاتونو د الله نه انکار کوي الله تعالی هغه ذات دی

جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ

چې ګرځولې ده ستاسو دپاره زمکه قراره ولاړه او اسمان جهت او صورتونه يې درکړيدي تاسو ته نو ښکلي صورتونه يې درکړيدي.

وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَاذْكُرُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ فَتَذَكَّرَ اللَّهُ

اورزق يې درکړيدي تاسوته د پاکو خيزونو نه دغه ذات الله دې چې رب دې ستاسو. نو برکت وړ کونکې دې الله تعالی

رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝ هُوَ الْعَلِيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ

چې رب دې د عالمينو الله تعالی ژوندې په حیات د اتمې ذاتي سره نښته دې بل معبود مګر الله دې. نو سوال کوي د هغه نه

مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

په داسې حال کې چې خالص ساتونکي وي هغه لره د خپلې عقیدې تمام صفات د آله الله لره دي چې رب دې د عالمينو

﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَلِّقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ دانتیجه او ثمره ده د ماقبل دلیل، د ماقبل صفاتو ذکر کولو سره د الله تعالی د ذات داسې تمیز راغی لکه چې محسوس بالبصر او مشاهد وي نو ځکه په ﴿ذَلِكُمْ﴾ سره ورته اشاره اوشوه، «ذَلِكُمْ» مبتدا دې او مخکښې ورله څلور خبرونه ذکر کيږي «اللَّهُ» دا نې خبر اول دې یعنې دغه ذات الله دې چې د الوهیت او دکمال ټولو صفاتو سره متصف دې، «رَبُّكُمْ» خبر ثاني دې، یعنې رب دې، تربیت کوي او د ضروریاتو انتظام درله کوي، «خَلِّقُ كُلِّ شَيْءٍ» دریم خبر دې یعنې صرف مریې نه، بلکه د ټول کائنات خالق هم دې، «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» څلورم خبر دې به طور نتیجه ذکر شوې دې، چې دغه ذات الله هم دې، رب هم دې، خالق هم دې نو دینه معلومه شوه چې اله هم صرف دې بل څوک نشته، «قُلُوبَهُمْ» استفهام د پاره د تعجب دې، یعنې عجیبه خبره چې بیا هم تاسو به بله روان یئ، ﴿كَذَلِكَ يُؤْتِيهِمُ كَافٍ﴾ د تشبیه دې او مشبه به ورله اعراض دې د حق نه بلا دلیل، یعنې څوک چې هم محض عناد په وجه د الله جل جلاله د آیاتو نو نه اعراض کوي نو هغه نه هم دغه شان د حق قبولو استعداد سلب کړې شي.

﴿اللَّهُ أَلْوَىٰ بِكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾ د ادویم دلیل عقلي دې، چې مشتمل دې په درې قسم د لیلونو: (۱) آفاقي سفلي، (۲) آفاقي علوي (۳) اودلیل عقلي انفي، ﴿يَجْعَلُ لَكُمْ الْأَرْضَ﴾

دلیل عقلي افافي سفلي دې، ﴿فَكَرَّرْ﴾ مفعول ثانی دې یا پمعنی ذات قرار سره دې يعني ساکنه ده حرکت اضطراريه نه کوی چې یو طرف ته بل طرف ته ککه شي او استوگنه پکښې نشي کيدې، کقوله تعالى: والقی فی الارض رواسی ان تمید بکم (النحل: ۱۵)، یا پمعنی د مستقره سره دې، يعني الله ﷻ ستاسو د اوسیدلو د پاره زمکه جائی قرار، گرځولې ده، ﴿وَائْتَنَّا بِكَ﴾ دلیل عقلي افافي علوي دې چې آسمان ټي درله جهت گرځولې دې، ﴿وَمَوَّزَعْنَا﴾ دلیل انفي دې تصوير په معنی د تخلیق سره دې، لیکن دیکښې د تخلیق په نسبت اهتمام او او خصوصیت معنی زیاته وي نو معنی به ټي داسې شي چې انسان ټي یو خصوصي او امتیازي شان سره پیدا کړې دې ﴿فَأَحْسَنَ مَوَّزَعًا﴾ تفسیر دې د ماقبل، چې ټولو مخلوقاتو کښې ټي تاسو ځانسته گرځولې یئ، قد وقامت اعتبار سره، شکل و صورت اعتبار سره، اعضاؤ او جوارح اعتبار سره، علم و عقل او عاداتو او اطوارو اعتبار سره.

﴿وَرَزَقْنَاكَ﴾ دیکښې د بل نعمت ذکر دې په انسان، چې صرف تخلیق ټي احسن نه دې بلکه دې سره سره ټي خوراک هم احسن دې، په نورو مخلوقاتو کښې د چا رزق گندگي ده، دچا بوتی، دچا هډوکي وغیره، خو د انسان رزق دې برعکس ډیر لذیذ او عمده دې، ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَزَقُكُمْ﴾ دیکښې د ما قبل دلیل ثمراتو بیان دې او دا اوله ثمره ده، چې هم دغه ذات صرف اله دې او هم دغه صرف رب دې، ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ دا دویمه ثمره ده چې دی نه دا هم معلومه شوه چې برکات دهنده او برکتونو والا ذات صرف الله جل جلاله دې بل څوک نشته ﴿هُوَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ دا ټي دریمه ثمره ده، چې دینه دا هم معلومه شوه چې حقيقي حیات الله جل جلاله ته حاصل دې چې حیات کامله او دائمه دې، باقی ټول د عدم نه وجود ته راغلي او وجود نه بعد به پرې بیا فنا راځي، نو کوم ذات چې داسې صفاتو والا دې نو اله هم صرف هغه کیدې شي، بل څوک ورسره نشي کیدې ﴿فَكَادَهُمْ يَحْضَرُونَ لَهُ إِلَٰهًا﴾ دریم ځل دعوي د سورت ذکر دې ﴿الْحَسْبُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ علت دې د پاره د دعوي، يعني صرف د الله جل جلاله عبادت ځکه کوئ چې صفات د حمد او الوهیت هغه لره دي.

﴿مَنْ أَلْهَىٰ غَلْفَكُمْ يَنْ رُكْبٍ﴾ دادلایل عقلی اعاده ده، چې پدیکس دتخلیق انساني مختلف ادوار بیان شويدي، چې دادقدرة دالله تعالى اود هغه دواحدانيت واضح دلائل دی. نوصرف د هغه عبادت کوي اود هغه نه غواړي، «غَلْفَكُمْ يَنْ رُكْبٍ» دا د انسانيت د تخليق نقطه آغاز بيان دي چې هغه د خاورې نه شوې دي، د ټولو انسانانو جد امجد حضرت آدم عليه السلام الله تعالی د خاور نه پيدا کړې دي، نو خلکم ورته په اعتبار د اصل سره وئيلي شوي دي، اي: خلق اباکم ﴿يَنْ رُكْبٍ﴾ د آدم عليه السلام نه ورستو د هغه سلسله نسل تخليق او د هغې مراحلو بيان دي چې ده نه بعد الله جل جلاله د مني او جامدې وينې نه دده نسل خور کړو، او دیکښې اولې مرحلې ته اشاره ده چې هغه جنين حالت دي، ﴿يَنْ رُكْبٍ﴾ جنين نه بعد دويمه مرحله ده چې بالکل ماشوم شي د مور خيټې نه راوباسي، ﴿يَنْ رُكْبٍ﴾ حال دي د کم ضمير منصوب نه، او اطلاق د طفل په مذكر مؤنث او واحد تشبيه او جمع ټولو باندې کيږي، ﴿يَنْ رُكْبٍ﴾ دريمه مرحله ده چې بيا ورله عمر ورکړي تردې چې خواني ته اورسي، لام حرف جر د پاره د تحليل دي او جمله ورله په تاويل د مصدر مجرور گرځي او جر مجرور متعلق کيږي په فعل محذوف پورې، اي: ثم يريکم و يعمرکم لتبلغوا اشدکم، «أَشَدَّكُمْ» نه د خواني او قوت عمر مراد دي، «ثُمَّ لَتَكُونُوا شَبُوحًا» خلورمه مرحله ده، چې بيا ورله مزید عمر ورکړي تردې چې بوډا والي ته اورسي، دلته هم جار مجرور په فعل محذوف سره متعلق کيږي، اي: ثم يبيکم لتکونوا شیوخا «وَمَنْكُمْ مَنْ يُؤْتِي مِنْ قَبْلِ» قبل د پاره مضاف اليه محذوف ده چې هغه مذکورہ احوال دي يعني الله جل جلاله نظام خو د دي مراحلو جوړ کړي دي خو دا څه ضروري نه ده چې هر انسان به دي مراحلو نه خامخا تيريږي، بلکه ځنې د طفولت مرحلې نه مخکښې وفات شي چې هغې ته 'سقط' وائي، ځنې د خواني مرحلې نه مخکښې وفات شي، ځنې د شيخوخت مرحلې نه مخکښې په خواني کښې وفات شي او ځنې د بوډا والي مرحلې ته اورسيږي، بس په دي باندې بيا د تخليق مراحلو انتها اوشي، دي نه پس بيا مرگ لازمي دي بله مرحله د تخليق نشته، هم دا مراد دي د «وَلَتَكُونُوا لِكُلِّ أُمَّةٍ» نه، چې په دي مرحله کښې انسان خپل اجل مسمي ته اورسيږي او دتخلیق مراحل پوره شي، دي تفسير مطابق «وَلَتَكُونُوا» عطف دي په

﴿تَكُونُوا﴾ باندې ، او لِكَذِّ شَيْءٍ نه مراد مرگ دې ، اي : يقيقم لتكونوا شوخاً و لتبلغوا اجلاً منمى ،
 خنې مفسرين فرمائي چې «وَلْيَتْلُوا» کښې جار مجرور متعلق کيږي په 'يفعل' فعل مقدر
 سره او لِكَذِّ شَيْءٍ نه مراد ورځ د قيامت ده او دا عطف دې په «خلقكم» باندې يعني ستاسو
 تخليق او دهغې مختلف مراحل هڅې عبث نه دي بلکه د قيامت په ورځ به ستاسو پيشي وي
 او تپوس به درنه کيږي ، «وَلَمَّا كَسَبْتُمْ مَقُولَ» يعني دې مراحلو مقصد دا هم دې چې تاسو د
 الله جل جلاله عجيبو قدرتونو باندې پوهه شئ او دهغه وحدانيت استدلال ترينه اونيسئ او
 دغه شان په بعث بعد الموت باندې ترينه هم استدلال اوکړئ چې کوم الله مونږ عدم نه وجود
 ته راوستلې شي او بيا زندگي مختلفو مراحلو کښې اړولې راپولې شي نو هغه د مرگ نه بعد
 دوباره هم را اوچتولې شي .
 ﴿هُوَ الَّذِي يُمْرِتُ وَيُحْيِي﴾ د ابل دليل دې چې احياء او اماتت صرف دهغه په قبضه قدرت کښ دې .

أَلَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ يَمْجُلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ ۖ إِلَى يُصْرَفُونَ ۖ أَلَيْسَ
آيانه گورې ته هغه کسانو ته چې جگړې کوي په آياتونو د الله تعالى کښ ، کوم طرف ته دوى اړولې کيږي هغه کسان
كَلْبُوا بِالْكِتَابِ وَمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۖ
چې تکذيب ئي کړې دې په کتاب او په هغه څه چې مونږ البيلي دي په هغې سره خپل رسولان ، نوزده چې دوى به پوهه شي
إِلَى الْأَعْلَى ۖ فِي آغَاثِهِمْ ۖ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَرُونَ ۖ فِي الْحُمْرِ ۖ ثُمَّ فِي النَّارِ
کله چې طوقونه په ستونزو دوى کښ دي اوزنخپرونه ئي په خپو کښ وي اخکلې کيږي به ، په گرومو او بوکښ بيا به په اور کښ
يُسْحَرُونَ ۖ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ آتِينَ مَا كُنْتُمْ تُفْرِكُونَ ۖ مِنْ حُونَ لِلَّهِ
سيرلې شي بيا به اوويلې شي دوى ته چرته دى هغه معبودان چې تاسو شريکول د الله سره ، ماسوى د الله نه ،
قَالُوا هَلْؤَا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا ۖ كَذَلِكَ
اوبه وائي دوى ورك شول زمونږ نه بلکه مونږه عبادت نه كولو ددې نه مخکښ دهيڅ څيز، دغه شان

يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ خَلَقَكُمْ مِمَّا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

گمراه کوي الله تعالى کافران د عذاب په سبب ددې سره دې چې تاسو خوشحالي کوله په زمکه کښ په ناحه سره

وَمِمَّا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿١٠١﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِمَا مَفْوًى

اوپه سبب ددې چې تاسو تکبر کولو، داخل شئ دروازو د جهنم ته هميشه به نې پدیکښ، نوږه بده تهکانه ده

الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَمَّا نُرِيَكَ بِبَعْضِ الَّذِي

د تکبر کونکو پس صبر کړه ته اې پیغمبره، بیشکه وعده د الله حقه ده، پس کچرې مونږه او نښایو تاته بعضي هغه عذاب

نَعُدُّهُمْ أَوْ تَكْوَفِيَّتْكَ قَالَتَا يُرْجَعُونَ ﴿١٠٣﴾

چه وعده نوي کوي مونږ ددوئ سره یا وفات کړو مونږ تا مخکښې د عذاب ددوئ نه، نومونږ ته به دوئ راوستلې شي

﴿أَتَرْكِلْ الْآلِينَ يَتَّبِعُونَ فِي مَكَاتٍ آتُوا﴾ اعاده د زجر ده، يعني خورمه د تعجب خبره ده چې دومره واضحه دلائل بيان شو، دينه باوجود دوئ هغې کښې بحث ومباحثه کوي او ايمان نه راوړي، «آلَهُمْ يَتَّبِعُونَ» (الله) په معني د کيف سره دې يعني څنگه اړولې کيږي يا په معني 'اين' سره دې يعني په کوم طرف دوئ روان دي؟!

«الآلِينَ سَكَنُوا» اعاده ده د تخويف اخروي چې د قرآن او سنت متکرين به جهنم ته ځي او هلته به ورته قسم قسم عذابونه ميلاويږي، «الآلِينَ» يا مبتدا دې او «سَوَوْقَ يَتَلَوْنَ» ورله خبر دې او يا بدل دې د «الآلِينَ يَتَّبِعُونَ» نه، «وَالسَّكَنِي» دينه مراد جنس کتاب سماوي دې او «وَمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلًا» نه احکام شرعيه مراد دې او يا «وَالسَّكَنِي» نه مراد قرآن دې او «وَمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلًا» نه مراد نور کتب سماويه دي «سَوَوْقَ يَتَلَوْنَ» تهديد دې او مفعول د «يَتَلَوْنَ» حذف شوې دې د پاره د تهويل يعني ډير زر به دوئ ته پته اولږي چې څنگه انجام دې او څنگه عذاب دې؟ مخکښې آياتونو کښې د تخويف اخروي تفصيل بيان دې او مختلف قسم عذابونو تذکره کيږي:

«إِذْ الْأَعْدَاءُ فِي أَهْلِيهِمْ» دا اول عذاب دې چې ستونو کښې به ورله طوقونه اچولې شوي وي، «إِذْ» متعلق دې په «سَوَوْقَ يَتَلَوْنَ» سره، خو دلته اشکال کيږي چې «إِذْ» ماضي د پاره

راځي او سوف د استقبال د پاره ، نو دلته دا دواړه څنگه جمع كيدې شي ؟ جواب دا دې چې دلته «إِذْ» په معني د 'اذا' سره دې خو چونكه مستقبل خبر وركول داسې يقيني دې لكه ماضي ، نو ځكه ترينه تعبير د پاره 'اذا' راوړلې شو ، او يا 'اذا' په معني 'حين' سره دې چې مطلق زمان د پاره راځي ، «وَالَّذِينَ كَفَرُوا» دا دويم عذاب دې ، چې زنجيرونه به وي ، «وَالَّذِينَ كَفَرُوا» جمع 'سلسلة' زنجير ته ونيولې كيږي ، دا يا غطف دې په «الْأَفْئُلُ» باندې ، او مطلب دا دې چې د دوى په ستونو كښې ، طوقونته وي او زنجيرونه به ورته اچولي شوي وي او په جهنم كښې به رابښكلې كيږي ، يا «الْأَفْئُلُ» مبتدا دې او خبر ورله محذوف دې چې 'في ارجلهم' دې ، «يَسْتَبْرُونَ» (في التَّيْمِينِ) دا دريم عذاب ذكر دې ، چې جهنم كښې به دوى ترلې رابښكلې كيږي ، او جمله مستانفه ده ، كما في الروح ، يا حالیه ده د ضمير د «يَسْتَبْرُونَ» نه يا د «وَيَسْتَبْرُونَ» نه ، «وَيَسْتَبْرُونَ» د «خُورم عذاب ذكر دې ، يعني صرف دا نه ده چې جهنم كښې به اور وي ، دوى به پكښې گرځولې شي او د جسم باهر حصه به ئې سوزي ، بلكه دوى كښې د ننه به هم اور لگولې كيږي او باطناً به سوزي لكه ظاهراً چې سوزي ، سجر ونيولې كيږي خس و خلكاك او لركو نه تنور د كولو او بيا دك تنور اور بلولو ته ، او دلته تشبيه د دوى تنورونو سره داسې ده لكه څنگه چې تنور كښې د ننه اور بليږي نو دغه شان به دوى كښې هم د ننه اور بليږي اللهم اجرنا من النار بفضلِكَ» روح ، التحرير والتنوير

«يَوْمَ يَكُونُ» دا پنځم عذاب ذكر دې چې روحاني عذاب دې ، يعني دې عذابونو سره سره به ورته پيغور وركولې كيږي چې چرته دي هغه بتان او خدايان چې تاسو دالله جل جلاله سره شريك گرځولو ؟ او غواړئ چې مدد خو او كړي ؟ «يَوْمَ يَكُونُ» حال دې ، يعني هغه خدايان چې د الله نه مانسوا دي ، «قَالُوا سَلُوا أَصْنًا» دوى به جواب وركړي چې هغوى زمونږ نه روډك شو ، يا خو به حقيقتاً روډك شوي وي او دې موقع كښې به ورسره نه وي موجود ، بلكه د جهنم بلې طبقې كښې به پراته وي ، دا نه چې جهنم كښې به بالكل وي نه ، او يا به حقيقتاً نه وي ورك ، بلكه ورسره به وي خو څه مدد به ئې نشي كولې نو وجود او عدم وجود به ئې برابر وي نو ځكه به دا وائي چې هغه ورك دي «يَوْمَ يَكُونُ نَفْسًا» بل' اضراب انتقالې د پاره دې ، يعني دوى به وائي چې نن مونږ ته معلومه شوه چې مونږ د چا عبادت كولو هغه په هيڅ كښې نه دي

«مَیَّتًا» نه مراد شینا بعد به دې يعني هيڅ دکار خیزونه نه دي. ځکه دومره سخت ضرورت په وخت کښې نن زموږ نه غائب دي او پکار خو رانغلل. یا تکل د پاره د اضراب ابطالي دي يعني کله چې دوی اوگوري چې د دوی الهه د دوی هيڅ پکار رانغلل نو دوی به د عبادت نه انکار اوکړي چې مونږ د چا عبادت نه دې کړي، کما في قوله جل في علاه: ((ثم لم تکن فتنهم الا ان قالوا والله ربنا ما کنّا مشرکين))

«كَذَّبَ يَحْيٰى لَئِنْ لَّمْ يَكُنِ اللّٰهُ الْكَافِرِيْنَ» (۱) مشار اليه د «ذلك» مجادلين او دهغوی اضرال دي. او «الکافريين» نه مراد عام کفار دي، يعني څنگه چې الله جل جلاله دوی گمراه کړل دغه شان هر کافر گمراه کوي، (۲) يا مشاراليه ضلال مذکور دې چې ذکرني په لم نکن ندعو من قبل شينا کښې اوشو، يعني الله جل جلاله دوی نن په دنيا کښې داسې گمراهی کښې اخته کړي دي چې صبا قيامت په ورځ به دوی ته په خپله واضحه شي او اقرار به اوکړي چې لم نکن ندعو من قبل شينا، (۳) او يا مشاراليه ضلال د الهو دې، يعني څنگه چې د دوی الهه د دوی نه غائب شي، دوی به هم الله جل جلاله د دوی آلهه نه غائب کړي او يو بل سره ملاقات به ئي نشي کيدې

﴿لَكُمْ بِمَا كُنتُمْ ﴿عَلَتْ دَعَابُ ذِكْرِكُوِي﴾﴾ (تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ) ﴿فَرِحَ خَوْشِحَالَهُ كَيْدِلُ اَوْ مَسْرُور كَيْدِلُو تَه وَاثِي، اَوْ «مرح شدت في الفرح چې مستلزمه وي تکبر، فخر، غرور او ظلم لره، په آيت کریمه کښ د مطلق فرح مذمت نه دې مقصود بلکه مذمت صرف په هغې فرح وارد دې چې د آخرت فراموشي او خدا فراموشي نتيجه وي نو ددې وجه نه ورسره ﴿يَقْتَرِلُ لَكَ﴾ قيد ذکر شو، او «مرح» مطلقاً مذمومه او حرامه ده نوځکه ورسره قيد ذکر نشو.

﴿اَتَقُولُوا اَلْوَيْلَ لَكُمْ﴾ دا شپږم عذاب دې چې هغه جهنم کښې د هميشه هميشه اوسيدلو اعلان دي، په دې سره به د کفارو تکليف کښې نور هم اضافه اوشي ځکه چې د تکليف ختميدو اميد سره سري ته تسلي او راحت ميلاوېږي نو اوس خو به هغه اميد هم قطع شي، دې تفسير نه واضحه شوه چې دلته «اَتَقُولُوا» نه داخليدل نه دي مراد ځکه چې دې اعلان په وخت کښې به خو دوی جهنم کښې وي بلکه دينه مراد خلود دې په جهنم کښې، «اَلْوَيْلَ لَكُمْ» کنايه ده داوسيدلونه ځکه چې کور ته راتلل او بيا هلته اوسيدل په دروازې سره کيږي (التحرير والتنوير) يا ابواب خپلې حقيقي معني کښې دې او دينه مراد د جهنم مختلف طبقاتو

دروازې دي ، چې هر مجرم به د خپل جرم موافق طبقه کښې پاتې کيږي ، يعني خلود اعلان به اوشي او هر مجرم ته به اوښلې شي خپلې خپلې طبقې ته لار شى

«فَأَمَّا الَّذِينَ وَعَدْنَاكَ حَقًّا» دا اعاده ده د تسلي ، يعني الله جل جلاله وعده حق ده ، ضرور به د خپلو رسولانو ، د هغوى دين او د هغوى منونکو مدد به کوي او دهغوى دشمنان به هلاک کوي خو ته لگ صبر او که ، «فَمَا أَكَلَتْ أَنتِ بِذُنُوبِكِ الْيَوْمَ» يعني ستا په ژوند کښې به پرې عذاب نازل کړم ، ته به نې او گورې او سترگې به دې پرې يخې شي «اما» اصل کښې اصل کښې «ان» او «ما» وو ، «ان» شرطيه دې او «ما» زانده ده او جواب شرط محذوف دې چې "نفقر عيناك" دېه «أَوْتَوَيْتَكَ» دا شرط ثاني دې او عطف دې په "نزيك" باندې او جواب شرط نې «فَأَلَيْتَكَ يَوْمَئِذٍ» دې ، او د دې جملې دوه مطلبه كيډې شي : (۱) يو دا چې کچرته مونږ تا وفات کړو او ته خپل حيات کښې په دوى باندې عذاب اونه گورې بيا عام ده که ستا وفات نه ورستو په دنيا کښې پرې عذاب راغلې وي او که نه، خو آخرت کښ به د دوى رجوع مونږ ته کيږي هلته به ترينه سخت انتقام اخلو ، (۲) ابن عاشور رحمه الله «فَأَلَيْتَكَ يَوْمَئِذٍ» نه دنيوي عذاب مراد اغستې دې ، يعني ستا نه ورستو به هم په دوى زمونږ عذاب وقتاً فوقتاً راځي او دوى زمونږ طرف ته راځي ، خلاصه دا چي دنيوي عذاب به خامخا په دوى نازلوو ، څه ستا په موجودگي کښې او څه ستا د وفات نه ورستو ،

ځنې مفسرين «فَأَلَيْتَكَ يَوْمَئِذٍ» دواړو شرطونو د پاره جزا گرځولې ده نو دى تقدير باندې مطلب دا دې چې کچرته ستا په ژوند کښې مونږ دوى ته سزا ورکړو او ته نې او وينې يا ستا په ژوند کښې ورته سزا ورکړو (برابره خبره ده چې ستا وفات نه ورستو ورله سزا ورکړو او که نه، خو په هر حال کښې به د دوى رجوع مونږ ته کيږي او آخرت کښې به ورته سزا ميلاوېږي

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ

او خامخا په تحقيق سره ليرلي وؤ مونږ رسولان مخکښ د ستانه بعض د دوى نه هغه دي چې قصې بيان کړيدي مونږ تاته

وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَنَّ

اوبعض د دوى نه هغه دي چه ندي بيان کړي مونږ قصې دهغوى تاته، اونيشته دې به اختيار ديورسول کښ د اچه راوړي

بِأَيِّهِ إِلَّا يَأْذِنَ اللَّهُ فَإِنَّمَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ فَحِصْنًا يُلَاقِي وَغَيْرَ

يوه معجزه مگر به اجازت د الله ﷻ، نو کله چې راشي حکم د الله تعالیٰ فیصله به او کړنښی به حقه سره او نقصان منډ به شي

هَذَا لِكِ الْمُبْطِلُونَ ۝ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ

په دغه وخت کښ منگلی لگوونکي په باطل پورې، الله ﷻ هغه ذات دې چې پیدا کړيدي ستاسو دپاره خاړوي

لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۝ وَأَكْمُ فِيهَا مَتَاعٌ وَلِتَبْلُغُوا

چې سورېږئ په څو اوبعض ددوئ نه خوړئ تاسو او ستاسو دپاره پدیکښ فائدې دي، او ددې دپاره چې تاسو اورسئ

عَلَيْهَا حَاجَةٌ فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا الْفُلُكُ

هغې باندې هغې حاجت ته چې ستاسوپه سینو کښ دې اوبه دی خاور باندې، په اوج کښ، اوبه بیرو باندې

تُحْمَلُونَ ۝ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ ۚ فَآتَىٰ آلِ بْنِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ ۝

تاسو سوره ولې شئ، او الله تعالیٰ ښايي تاسو ته دلائل دتوحید څښل، نو دالله په دلیلو نو کښ دکوم یونه تاسو انکار کولښ

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْقَضَ الْيَوْمَ إِلَهُاتِهِمْ﴾

مشرکینو به عناداً په نبي عليه الصلاة والسلام باندې دا سوال کولو چې کچرته دې د الله جل

جلاله حقيقي رسول وي نو پکار ده چې مونږ ته زمونږ مطلوبه او فرمانښي معجزې راوړي،

نو الله جل جلاله جواب ورکوي چې اې پیغمبره! یواځې ته څملې پیغمبر نه ئی، بلکه ستا نه

مخکښې هم ما ډیر پیغمبران را لیږلي دي، هغوئ نه قوم دغه شان سوالات کړي وو لکه ددوئ

چې ستا نه کوي، خو چونکه معجزه پیش کول د نبي په اختیار کښې نه وي نو دې وجهې نه.

هغوئ د خپلو رسولان تکذیب او کړو، نو دغه شان دوئ هم ستا تکذیب کوي، نو ته دې ته مه

پریښانه کیږه کله چې الله عذاب راشي بیا به نقصان او خساره موندونکي صرف اهل باطل

وي

﴿إِنَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْفُسَ﴾

پیدا کړي دي چې هغې سره ستاسو ډیر منافع وابسته دي لهذا صرف هغه اله او منی، بل

څوک ورسره به شریک مگر څوئ، «لکم» اي: اصلحکم ومنفعتکم ستاسو منفعت دپاره ئي پیدا

کري دي، دا اجمال دي، «الْأَنْفَمَ» نه مراد يا صرف اوبان دي او يا هغه اته (۸) قسمه خناور دي چې ذکر ئي په سورة انعام کښې تير دي: ومن الابل اثنين ومن البقر اثنين الخ «لَتَرْكَبُوا مِنَهَا» دا دما قبل اجمال تفصيل دي او دا ئي اوله فائده ده چې رکوب او سوري ورباندې کيږي «وَلَهَا تَأْكُلُونَ» دا ئي دويمې فاندې ذکر دي چې خوراک بندوبست ترينه هم کيږي

«وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ» دا ئي دريمې فاندې ذکر دي چې رکوب او خوراک نه علاوه نورې فاندې پکښې هم دي لکه شودې شوې، خرمن شوه وغيره «فَلْيَأْكُلُوا مِنْهَا حَلْهَةً» خلورمې فاندې ذکر دي، دينه مراد لرې او تجارتي سفر او نقل حمل دي «وَلَهَا وَكَلَّ الْقُلُوبُ عُثْمَلُونَ» دیکښې د الله جل جلاله يو بل نعمت د کشتۍ ذکر دي چې الله جل جلاله درله سمند مسخر کړې دي او دا پکښې روانه وي او تاسو پکښې خپل سامان اچولې روان یئ، «مَنْهَا» ضمير راجع دي انعام ته او د دي ذکر به طور تمهيد شوې دي، اصل مقصود د کشتۍ فاندې بيان دي، يعنې لکه خرنگه چې تاسو په ځناورباندي سفر کوئ نودغه شان ئي ورله کشتۍ هم مسخر کړيدی «عُثْمَلُونَ» کښې نسبت انسانانو ته تغليباً شوې دي گنې انسانان او د هغوی سامان او اثقال دواړه مراد دي،

«وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ» يعنې دلائل د قدرت او تدوید، «فَلْيَأْكُلُوا مِنْهَا» ای منصوب دي په «شُكْرًا» سره، مقدم شويدي په خپل عامل باندې دوجه د تقاضي د صدارت نه، او پدې استفهام کښ توبيخ دي.

أَلَمْ يَسْمُرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

آبادوئ نه دی گرځيد لي په زمکه کښ چې ليدلې وي دوی څنگه ووانجام دهغه کسانو چې ددوی نه مخکښ وؤ،

كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَرًا فِي الْأَرْضِ لَمَّا أَغْلَى عَنْهُمْ

ووهغوی زیات ددوی نه اوسخت ووپه قوه کښ او په آباد کښ چې زمکه کښ ئي پريځې دي، پس فائده ورنکړه ددوی ته

لَمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٠﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالنَّبِيِّ فَرَحُوا

هغه عملونو چه ددوی کولو، پس هرکله چه رابه غلل ددوی ته رسولان ددوی په واضحه معجزه وسره نو خوشحاله شول ددوی

بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾

په هغه سره چې دوی سره به کوم علم شريکي وو، او کير کړل دوی هغې عذاب چې دوی به ور پورې استهزاء کوله.

فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَّثَا

پس هرکله چې اوليدلو دوی زموږ عذاب نواوني ونيول چه مونږ ايمان راوړې دې په الله ﷻ يو باندې

وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿١١﴾ فَلَمْ يَك يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ

او انکار کوو مونږ د هغې چه وو مونږ چه الله سره مشرکي کول، پس بيانه وو دا چه نفع ورکړې وې دوی ته ايمان ددوی

لَنَا رَأَوْا بَأْسَنَا ۚ سُبْحَ لِلَّهِ الَّذِي قَدْ خَلَقَ فِي عِبَادِهِ

کله چې ئي وليدلو عذاب زموږ، دا طريقه ده د الله تعالی هغه چه په تحقيق سره تير شويده په بندگانو دده کس

وَحَسْرَتُهُمْ أَلْكَهُرُونَ ﴿١٢﴾

او نقصان مند شول پدغه وخت کښ کافران

﴿ أَفَلَمْ يَرَوْا فِي الْأَرْضِ ﴾ د اد تخويف د نبيوي اعاده ده چې تفسير ئي مخکښې تير شويدي، ﴿

فَمَا آفَقَ عَنْهُمْ ﴾ 'ما تافيه ده ای لم یفن عنهم، فائده ورنه کړه دوی ته کسب ددوی یا استفهامیه ده

ای ای شئ اغنى عنهم الذی کسبه (روح، يعني کوم خيز دوی ته فائده ورکړه چې دوی کسب کړی وو؟

﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ وَابْتَدَأَ ﴾ يعني واضحې معجزې او ښکاره دلائل وقرئوا بآياتهم من الآيات

﴿ د دې په تفسير کښ يو خوا قوال دی:

(١) 'الآيات' نه مراد دوی توهمات او باطل عقائد دي، او اطلاق د علم پرې ته کم او

استهزاء شوې دي، او يا دهغوئ اعتقاد مطابق شوې دي، او د 'قرئوا' او 'وبتدأهم' دواړو

ضمير راجع دې کفارو ته، او مطلب دا دي چې علوم الهیه او نبويه په مقابله کښې دوی خپلو توهماتو او رسوماتو له ترجيح ورکړه او په هغې راضي شو،

(۲) «الْوَلِيُّ» نه مراد دنيوي علوم دي، لکه صنعت، تجارت وغيره شو، کما في قوله جل و علاه : يعلمون ظاهراً من الحياة الدنيا (الروم: ۷) وقوله جل جلاله : لم يرد الا الحياة الدنيا. ذلک مبلغهم من العلم (النجم، ۳۴، ۳۵) او مطلب دادې چې علوم دينيه باندې ئې علوم دنيويه له ترجيح وړکړه، او افسوس صد افسوس نن په مسلمانانو کښې د کافرانو دا مزاج ډير په تيزۍ سره را روان دې، اعتقاد ا ګر که نه وي خو عملاً او صورتاً نن د اکثر مسلمانانو دا طرز عمل دې چې دنيوي علومو او د هغې په ډګرو باندې خوشحاليږي او بل طرف ته ئې دين برباد روان دې هغې ورسره هډو څه غم او پرواه نشته!

(۳) «الْوَلِيُّ» نه مراد علوم د انبياؤو دي او ضمير ﴿فَرِحُوا﴾ راجع دې کافرانو ته او ﴿عِنْدَهُمْ﴾ ضمير رسولانوته راجع دې، او ذفرح نه مراد استهزاء کول دي، نومطلب دادې چه دې کافرانو استهزاء وکړه په هغې علم چې انبياؤ سره وو، ددې نه علاوه نور هم متعدد اقوال پکښ شته دي،

﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا﴾ «باس» نه مراد سخت عذاب دې، ومنه قوله تعالى: عذاب بئس، ﴿وَصَكَّرْنَا بِمَا كَانُوا﴾ «باء» ياسببيه ده يعني د هغو د عبادت کولو په وجه مونږ مشرکان وو، يا متعلقه ده د «مشرکين» سره، يعني چې مونږ به الله تعالى سره شريک کول،

﴿فَلَمَّا يَلَيْكُ يَنْقَمُهُمْ يَكْتُمُ﴾ «يَلَيْكُ» اصل کښې «يکن» وو او دا د نفي معني کښې دپاره راوړلې شوې دې «يَكْتُمُ» اسم دې د «يَلَيْكُ» دپاره او ینفهم کښې ضمير مستتر فاعل دې او او يا «يَكْتُمُ» فاعل دې د «يَنْقَمُهُمْ» او يَلَيْكُ فاعل ضمير شان مستتر دې، «يَكْتُمُ» منصوب بنا بر نزع خافض دې، اي: کست الله او يا مفعول مطلق دې د فعل محذوف دپاره، اي: سن سنت الله، يعني کله چې الله ايمان اوليدلو نو بيا ئې ايمان راوړل غوڅتل خو دې وخت بيا ايمان چرته قبلېږي، دا خو د الله جل جلاله سنت جاريه دې چې نزول د عذاب په وخت کښې د چا عذاب نه قبلوي.

﴿وَكَيْفَ تَعْلَمُ أَنَّكَ تَعْلَمُ﴾ هنالک د قېرف زمان دپاره مستعاري دې اي وغسروا وقت روية الباس (کبير) زجاج رحمه الله وائي چې کافريه هروخت کښ خاسروي ليکن په وخت د هذاب کښ ورته خپل خسران ظاهر شي.

رکوعاتها (۲)	سورة حم سجده مکيه	آياتها (۵۲)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيخده مهريان او دير رحم کونکې دې شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۲۱) وحسب النزول (۴۱)

سورة حم سجده مکي سورة دې، د سورة مؤمن نه بعد نازل شويدي،
 ويط: په حواميم سبعة وکنس ربط دادې چې مابعد هم به جواب ديو سوال کوي چې په
 ماقبل هم باندې واردوي، داحم سجده هم ديو سوال جواب کوي چې په ماقبل هم دعوي
 ﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ باندې وارد دې، چې مشرکان وائی چې ډير کرته ليدلې شويدي
 چې يوسړې په مصيبت کښ گرفتار وي چې کله دغير الله ﷻ نه مدد اوغواړی دهغه په نوم
 نذر نياز اومنی نونجات ورته ميلواشی ياداسی خوبونه اووينی چې دشرک تائيد ورسره
 کيږی. نوجواب اوشوچې ﴿وَقَعَسْنَا لَهُمْ فِتْنَةً﴾ چې داشيطانی اثرات او وساوس وی او انسان په
 دې سره گمراه کوی.

دعوه دسورت

دعوه دسورت توحيدده، چې ﴿اَتَمَّ إِلَهًا مَّا كُنَّا إِلَهُكُمْ وَجَدَ﴾ آيت: ۵، کښ ذکر ده

د سورة دمضامينواجمالي خلاصه

تمهيد مع ترغيب، پنځه عقلي دلائل، دهر دليل نه ورستوتخويف دنيوي، اخروي، خلور
 شکوی هر ه شکوه علی سبيل الترقی، اودهغې جوابونه، دطریقو دتبليغ بیان، ددرې (۳) شبهاتو
 جوابونه اوضمنا دليل وحی.

تفصيلي خلاصه: ﴿حم ۱ تَنْزِيلَ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ (۱) آيت نه تر ﴿بُيُوتًا وَلَئِيكَ﴾ آيت (۴) پوري
 تمهيد مع ترغيب دې، ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ آيت (۲)، دليل وحی دې ضمنا اوصراحتا دعوی د
 سورة ذکر دې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ نه تر ﴿وَمِمَّا يُغْتَنَبَنَّ عَنْكُمْ كَبِيرُونَ﴾ پوري تخويف اخروي دې
 ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ آيت: ۸، بشارت اخروي دې،

بنځه دلائل عقليه :

﴿قُلْ إِنكُمْ لَا تَكْفُرُونَ﴾ تر آيت ۱۰۰ پورې اول دليل عقلي دې،
 ﴿وَمَنْ يَأْتِنَا بِالْأَيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ آيت ۳۷ دويم دليل عقلي دې،
 ﴿وَمَنْ يَأْتِنَا بِهِ اللَّهُ تَعَالَى الْأَرْضِ﴾ (آيت نمبر ۳۹)، دريم دليل عقلي دی
 ﴿إِنِّي بَرَأْتُ لَكُمْ الْأَسَافَةَ﴾ آيت ۴۷ څلورم دليل عقلي دې،
 ﴿أَوَلَمْ يَكُنْ بِرَبِّكَ أَنْتَهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ آيت ۵۳ پنځم دليل عقلي دې
 څلورم شکوي :

﴿وَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى النَّاسِ إِذْ أَنْزَلَ فِيهِ الْفُصْطَاتِ﴾ آيت ۴۰، ۲۵ اوله شکوه ده،
 ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ﴾ آيت ۲۶ دويمه شکوه ده،
 ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَءُوا الْقُرْآنَ أَجْزَاءً﴾ آيت ۴۳ دريمه شکوه ده،
 ﴿لَا يَسْمَعُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُونِ الْخَبَرِ﴾ آيت ۴۹ نه تر ﴿فَلَوْ دَعَاكُمْ عَرَجٌ﴾ پورې څلورمه شکوه ده،
 درې شهبانو جوابونه :

﴿وَلَوْ سَلَفَتْ أُمَّةٌ مِثْلُ آبَائِهِمْ﴾ آيت ۴۴ د اولې شهبې جواب دې،
 ﴿وَلَقَدْ مَنَنَّا مُوسَى الْكِتَابَ فَلْيُخْلِفْ بِوَيْهِ﴾ آيت ۴۵ دويمې شهبې جواب دې
 ﴿وَلَوْ لَا سَلَفَتْ سَبَقَتْ مِنْ دُونِكَ لَقَوِيَ بَيْنَهُمْ﴾ آيت ۴۵ دريمې شهبې جواب دې.
 تحت خلاصه السورة اجمالاً وتفصيلاً.

حَمْدٌ	تَنْزِيلٌ	وَمِنْ	الرَّحْمَنِ	الرَّحِيمِ	كُتِبَ
الله عالم دې په معنی ددې، «آقران نازل دې د طرفه هغه ذات نه چه ییعبده مهربانه رحم کونکې دې، داسې کتاب دې					
فُضِّلَتْ	أُنِيتُ	قُرْآنًا	عَرَبِيًّا	لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ	تَكْوِينًا
چه واضح بیان کړي شويدي آياتونه ددې، قرآن دې په عربی ژبه کښ دپاره ددغې قوم چه پوهیږي، زیرې وړ کونکې دې					
وَلَقَدْ	فَعَرَضَ	أَكْثَرَهُمْ	فَهُمْ لَا	يَسْمَعُونَ	هُوَ قَالُوا قُلُوبُنَا فِيْ أَكْثَرِ
اوبړه ونکې دې، بنوا عرض اوکړو اکثره د دوی پس دوی نه اوری. اووايي دوی زړونه زمونږ په پردوکښ دی					

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَدْعُونَا إِلَى الْإِيمَانِ وَفِي الْإِيمَانِ وَفَرُّ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ

دفعې نه چه ته راغواړې مونږ هغې ته اوپه غوږونو زموږ پکښ دړوند والې دې اوزموږ او ستا په مېنځ کې پرده ده

فَاعْمَلْ إِنَّا عَمِلُونَا

پس ته په خپل دين عمل كوه بيشكه مونږه په خپل دين عمل كونكي يو

﴿عَمَلٌ﴾ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿تَهْدِيهِ﴾ مع التَّوْبَةِ دې چې دا قرآن رحيم ذات له طرف نه نازل شوې دې، دې کېن دستاسو دنيوی او اخروی فاندې دی لهذا په دې ايمان راوړئ ددې تفسير او ترکیب په ابتدا دسورة زمري کېن تیر شويدي، ﴿يَكْتُبُ﴾ تنوین د پاره د تعظیم دې، او بدل دې د ﴿تَنْزِيلٌ﴾ نه خبر بعد خبر دې، ﴿فَكُنْتُ﴾ صفت دې د کتب تفصیل هغه بیان نه وائی چې پکښ ابهام، التباس او تشنگی نه وی، نو قرآن لفظاً هم مفصل دې چې دآیت آیت سره او دسورت سورت سره هیڅ التباس نشته، آیت دآیت نه جدا او سورت د سورت نه جدا دې، دسورت ابتدا هم معلومه ده چې دکوم ځای نه شروع کیږي او انتها هم معلومه ده چې په کوم ځای ختمیږي، او معنا هم مفصل دې، چې په دې کېن هر قسم وضاحت موجود دې، عقائدو بیان هم دې او احکاماتو بیان هم، وعد وعید پکښ هم دي او بشارات و تحویفات پکښ هم شته. او داتول په داسی واضح انداز کېن دی که څوک دهدایت او حق طلب کار وی نو هغه ته پکښ هیڅ دشواری نه راځي، ﴿فَرَكَا﴾ منصوب بنا بر مدح دې. اي: امدح قرآنایا حال دې د﴿يَكْتُبُ﴾، دي کېن د کتاب بل وصف بیان دې چې دا هغه کتاب دې چې لوستلې کیږي او لوستل ئی آسان هم دي ﴿فَرَكَا﴾ (صفت دې د﴿فَرَكَا﴾) ﴿يَقْرَأُ﴾ دقرآن مخاطب خو ټول عالم انساني دې، لیکن ددې نه نفع صرف هغه اخلي چې دعلم اوفهم نه کار اخلي او څوک چې ورته نفع نه اخلي نو د هغه هوش حواس صحیح ندي، نو ﴿يَقْرَأُ﴾ په معنی لازمې کېن مستعمل دې اي لقوم څي علم، نودې کېن اشاره ده دیته چې کوم خلق دقرآن نه انکار کوی او دې په مضامینو ايمان نه راوړې هغه جاهل دی

ددې سورة دآبدياتي آیاتونو په باره کېن راغلي دي چې ابو الوليد (عُثْبَةُ بْنُ رَبِيعٍ) یو ځل دخپل قوم په مشورې سره دحضور ﷺ په خدمت کېن راغې، په عربو کېن او خاص کر په قريشو کېن

دانتشار او دتفريق الزام ئي په حضور ﷺ باندې عائد کړو، اوبيايي ورته اووې چې ستاددې تحريك څه مقصد دې؟ که ستامقصد مال جمع کول وي نومونږ به ستادپاره دومره مال جمع کړو چې ته به په ټول قوم کښ مالداره شي او که ستامقصد اقتدار او حکومت وي نو مونږ تا د ټولو قريشو سردار تسليمه وؤ، او که په تاجنون يا جنان وي «نعوذ بالله» نو ددې علاج هم مونږ بېخپله خرجه کوؤ او که ته ديوې حسيني جميلې ښځې سره د نکاح خواشمن دني نومونږ به تاته (۱۰) لس ښځې حاضرې کړو، ابولوليد دغه طويل تقرير کولو او حضور ﷺ ورته خاموش وؤ، دې نه بعد ورته حضور ﷺ او وئيل چې اى ابوالوليد! تاخپله خبره پوره کړه نو هغه اووې، هاؤ، نو حضور ﷺ ورته اووې چې اوس زما خبره واوړه، بيايي ورته د جواب ورکولو په ځاى ددې سورة تلاوت شروع کړو، چې کله حضور ﷺ دې آيت ﴿فَإِنْ أَهْرَأْتُمْ أَفْئِدَتُمْ حَقَّهُ﴾ ته اورسيدو نو ابوالوليد راپاسې دلو، او حضور ﷺ په ځلې مبارکې باندې ئي لاس کيځودلو، وئيل: نور بس کړه، نور بس کړه، او د حضور ﷺ د مجلس نه لاړ او په کور کښ خاموشه کيښاست، چا ورنه تپوس وکړو چې څه دري باندې اوشو، وئيل: ائى سمعت قولاً والله ماسمعت مثله (ابن کثير) چې ماداسې کلام واوريدلو چه نه سحر دې، نه شعر دې، نه دکاهنانو کلام دې، نو اقرار ئي وکړو، ليکن ايمان ئي رانه وړو.

﴿يَتِيمًا وَيَتِيمًا﴾ دواړه صفات دى د ﴿فَرَمَانًا﴾ يعنى دقرآن او اعمال صالحه حاملينو لپاره دجنت زيرى ورکونکې دې او مشرکانو لپاره د عذاب د جهنم نه يره ونکې دې ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُمُ﴾ دا اوله شکوه ده، او (فاء) دپاره دتفريع ده يعنى قرآن دې صفاتو تقاضه خوادده چې دوى ټولو پرې ايمان راوړې وى خو دوى د ضد وعناد په بنياد ترينه اعراض او کړو، ﴿فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ فاء دلته هم تفريع دپاره ده، او داتفريع ده په اعراض، يعنى دبار بار اعراض او د ضد وعناد پوچه ورنه دسماع قبول استعداد سلب شويدي،

﴿وَلَا يَرْفَعُونَ﴾ دا د هغوئ اعراض تفصيل دې چې په درې تعبيراتو مشتمل دې:

(۱) مونږ ستا په خبره هډو سره پوهيږونه.

(۲) مونږ ستا خبره نه اورو.

(۳) مونږ اوستا په مينځ کښ حجاب دې، ديو بل نه ډير لرې او فنا يو، لهدا ليدل کتل

پوهيدل او پوهول او اوريدل اورل هيڅ نه کيږي، بس ته خپل عمل کوه مونږ په خپل عمل کوؤ.

﴿قُلْتُمْ لَا أُكْفَرُ﴾ دا اول تعبیر دې 'اكنه' جمع د كنان ده، پردي ته وائی یعنی په پردو كېن رانغختی شوی دی ستا خبره راته هډو سره رسی نه ﴿وَمَا تَدْعُونَا اِلَّا بِهٖ﴾ دې نه مراد مسئله توحید ده ﴿وَلَقَدْ كَذَّبْتُمْ وَقَدْ اٰتٰوْكُمْ دَوِیْمَ تَعْبِیْرِ دې 'وَقَدْ' بوج ته وائی او دلته ترینه مراد كونړ والي دې، یعنی زمونږ غوږونه دحق اوریدلونه كانه دی. ﴿وَمِنْ بَیِّنٰتِكَ حِجَابُ دې، حجاب نه مراد نظریاتي بعد او اختلاف دې چې هغه مو یو بل ته نیزدې نه پریځدی. ﴿فَاعْمَلْ لِنَا عَمَلًا﴾ ای اعمل علی دینك انا عاملون علی دینا، نوته پخپل دین عمل كوه مونږ به پخپل دین عمل كویا دا مطلب دې چی ته زمونږ ددین په ابطال كېن كوشش كوه، مونږ به ستا ددین باطلولو كوشش كوی.

قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحٰى اِلٰى اَنَامَا اِلٰهَكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ

ته اوایه بیشكه څه خو بس بشریم ستاسو په شان وحی كولی شي ماته داچه بیشكه معبود ستاسو صرف معبود یو دی

فَاَسْتَفْهِمُوا اِلَيْهِ وَاَسْتَغْفِرُوْهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ ۗ اَللّٰهُنَّ لَا يُغُوْنُ

بس سیدهاش مخ كړئ هغه ته اوښته اوغواړئ دهغه نه، او هلاكت دې مشركانولره، هغه چه نه وركوي

الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ۚ اِنَّ اَللّٰهَ اَمْتٰوَا

زكوة اودوئ په آخرت باندي انكاركونكي دی، بیشكه هغه كسان چه ایمان نې راوړيدي

وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرٌ مِّمَّنْثُوْنَ ۗ

او كوي نيك عملونه، دوئ دپاره اجردي نه ختمیدونكي،

﴿قُلْ اِنَّمَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ دا جواب شكوي او دعوي دسورت ده چې هر كله تاسو ضد او عناد په وجه څما خبره رد كوی او دلائلو ته غوږ نه كیدئ، نو څه خو هم تاسو په شان انسان یم خپل دعوت درباندي خوڅه زبردستی نشم منلې شم، خودا ده چې منصب رسالت راته راكړې شوې دې، او دالله طرف نه راته وحی كیږي نو دهغی دعوت به دركوم چې خالص الله باندې ایمان راوړئ او هغه ته توبه او رجوع او كړی

﴿فَاَسْتَغْفِرُوا لِحَقِّهِ﴾ ای لاستوا اله تعالی بالتوحید (روح)، ﴿وَقُلْ لِّلْمُشْرِكِيْنَ﴾ دا عطف دې په 'انما انا

بشر او تخويف دې يعنى ته اووايه چې هلاکت اوتباهي دې وي مشرکينو دپاره چې ضد وعناد او حسد ددوي دې درجي ته رسيدلې دي.

﴿الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ د مشرکينو مذموم وصف بيان دې چې کنجوسان دي، مستحقسو، او فراوو له مال نه ورکوي، ذرکات باقاعده فرضيت مقادير، مصارف او تفصيلات اگر چې مدينه کنس راغلیدی خو په مکه کنس هم مطلقا مالي صدقه بغير ددې تفصيلاتونه فرض وه او پدې اطلاق ذرکات کيدلو. ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾ بشارت اخروي دې، ﴿غَيْرَ مُتَثَوِّينَ﴾ اي غير مقطوع،

قُلْ	اَبْنُكُمْ	لَتَكْفُرُونَ	بِالَّذِي	خَلَقَ
ته	اوايه	آياتاسو کفرکوي	په	هغه
الله	چه	پيدا کړې	ني	دد
الْأَرْضِ فِي يَوْمَيْنِ وَتَتَذَكَّرُونَ لَكَ آتَانَا مِنْكَ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝				
زمکه په مقدار ددو ورځو کنس، او گرځوي تاسو هغه لره شريکان، دغه ذاتچه خالق دې رب العالمين هم دې				
وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَلَبَّكُ فِيهَا وَقَدَرُ فِيهَا				
اوپيدا کړې ني دې پدې زمکه کنس پاخه غرونه دپاسه دهغي نه، او برکتونه ني پکښ ايخي دي او په اندازه ني ايخي دي پديکښ				
أَوَاقِعًا فِي أَنْبَعِ آيَاتٍ سَوَاءٍ لِّلْسَائِلِينَ ۝ ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ				
رزقونه ددې په څلورو ورځو کنس پوره دپاره دسوال کونکو اهل کتاب بياني قصداو کړواسمان ته				
وَهُنَّ مَخَانٍ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ الْيُسْبَىٰ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا				
اوداسمان په شکل ديولوگي ووڼوي ويل ده ته اوزمکې ته راشن دواړه په خوښې سره يابه زيردستن سره،				
قَالَتَا آمَنَّا طَائِعِينَ ۝ فَقَطَّعْنَهُ سَنَعٍ سَطَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ				
اونيل دواړو رازو مونږ په خوښې سره، نو پوره ني کرل هغه اوه اسمانونه، په دوو ورځو کنس او اوني ليرلو				
فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرًا ۝ وَلَتَنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ ۝				
په هر يو اسمان کنس د هغې مناسب حکم، او خايسته کړيدې مونږ اسمان د دنيا په ستورو سره،				

وَجَفَّظًا ٥ ذَلِكْ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ٥

اومونونې بندوبست کړې دې د حفاظت، دا اندازه د هغه ذات ده چې غالب دې پوهه دې

﴿قُلْ أَنتُمْ لَكُمْ كُفْرٌ﴾ د اول دليل عقلي دې په توحيد، حاصل شي دادي چې آياتاسوپه داسې قادر مطلق ذات باندې کفر کوي او غير ورسره شريکوي چه هغه خپل قدرت سره د اتول کارونه کړيدي، اوڅوک چه تاسو متصرف او کار ساز گنئ د الله ﷻ نه ماسوي نوهغوي ته پدې کارونو کين په هيڅ کار باندې قدرت ندې حاصل، نو داڅومره د تعجب مقام دې چې د رب العالمين، د وحدانيت نه انکار کوي.

﴿يَوْمَ يَخْلَقُ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾ د تخليق د ارض وسما په درې مرحلو او په شپږ ورځو کين شويدي (۱) دوه ورځو کين د زمکې ماده پيدا کړې شوه (۲) بيا دوه ورځو کين هغه او غوړلې شوه او زمکې انتظامات نې مکمل کړې شو (۳) او نورو دوه ورځو کين د آسمانونو تخليق اوشو. د اتول کارونه شپږو ورځو مقدار کين شويدي باقي دې ترتيب متعلق مباحث په تفصيل سره حضرت والدمحترم رحمه الله په جلد اول ثم استوى الى السماء فسوهن سبع سموات تحت درج کړيدي، هلته ملاحظه کړئ.

﴿يَوْمَ يَخْلَقُ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾ د يوم مخصوص دوران شي ته وائي چې په څلور يشت ساعاتو مشتمله وي د آسمان او زمکې تخليق نه مخکين ورځ اوشپه نه وه، ځکه چې داڅو د زمکې انتظاماتو کين راځي. او زمکې انتظامات الله ﷻ د زمکې تخليق نه ورستو راليري دي نو مراد ترينه دلته اندازه او مقدار د دوو ورځو دي، رواياتو کين چې راغليدي چې دا د اتوار او پير ورځ وه نو په تقدير د صحت د رواياتو مراد دادي چې موجوده هفته وار ترتيب اعتبار سره دا د اتوار او پير ورځ راتله، والله اعلم

﴿وَنَسْفَعُ الْمَغَافِرَ كَذَرٍّ ذَرًّا وَبَلَدٍ﴾ د زمکې توله تفسير ده د ﴿لَكُمْ كُفْرٌ﴾ د ﴿ذَلِكَ رَبُّ الْأَكْبَرِ﴾ د اوديم مظهر دې يعني صرف د زمکې خالق ندې بلکه د ټولو موجوداتو رب دې،

﴿وَنَسْفَعُ الْمَغَافِرَ كَذَرٍّ﴾ د عطف دې په خلق، او دا تخليق دويمه مرحله ده چې هغه انتظامات د زمکې دي

﴿وَنَسْفَعُ﴾ اي جبالا ثواب، يعني د زمکې يو انتظام دادي چې په هغې د پاسه نې غرونه ايخي دي چې هغې سره زمکه خوځي راڅوځي نه، بلکه په ځاني ولاړه ده او خلق پرې ستوگنه کولي

شيء من قَفَا حُمْصِيرٍ مجرور "الارض" ته راجع دي او جار مجرور صفت گرخی دپاره د "واسي" او دي کښ دغرونو منظر کشي طرف ته اشاره ده چي دازمکي دپاسه وي او هر چاته ښکاري

﴿نَزَّلْنَا بِكُنُوزٍ دُونَ ذَلِكَ لَمَّا نَزَّلْنَا الْحَبْلَ عَلَىٰ مَوْسَىٰ﴾ دداني دويم انتظام ذکر دي چي زمکه ئي دخير وبرکت منبع او گرخوله، د انسان دنفعي خيزونه ئي پکښ واچول، نهرونه ئي پکښ جاري کړل، فصلونه ترينه راخيږي، معدنيات ترينه راوځي وغيره وغيره،

﴿وَقَدْ فَتَنَّا آدَمَ﴾ اي القوت اهلهاداني دبل انتظام ذکر دي چي دزمکي باشندگانو ضرورياتو بندوبست ئي هم ددينه او کړو، اوداداسي چي (۱)، دکوم مخلوق کوم خوراک او غذا ده هغه ئي ورله په زمکه کښ پيدا کړې ده، (۲)، دکومي علاقې او دهغي خلقو دپاره مناسب خوراک دي هغه ئي ورله هلته پيدا کړي دي (۳)، هرې علاقې ته يو خصوصيت او امتياز ورکړي دي چي هغي کښ يو پيداوار داسي وي چي هغه بلې علاقه کښ نه وي، چي ددې په بنياد دتجارت سلسله قائم ده او دخلقو معاش پرې روان دي (۴)، او دهغه شان خومره مخلوقات ترقيامت پورې راروان دي دهغوئ ټولو ضروريات ئي په زمکه کښ وديعت ايخيدي، دپته پريشانه کيدلو ضرورت نشته چي آبادي به زياته شي نو بيا به ورله ضروريات له کومه ځايه او څنگه پوره کيږي، ﴿فَنَزَّلْنَا الْغُلُوقَ﴾ مجموعي اعتبار سره څلور روځي مراد دي، يعني دوه ورځو کښ ئي زمکه پيدا کړه او بياني ورله په دوه ورځو کښ ټول انتظامات مکمل کړو نو دا ټولې څلور روځي شوې، دا مراد نه دي چي صرف انتظامات ئي په څلورو ورځو کښ مکمل شو.

﴿سَوَاءٌ لَّكَ الْفَرَسُ وَالْجَارُ مَا يَأْكُلُ مِنْهُ﴾ او جمله تاکيد واقع کيږي اربعة دپاره يعني دا کارونه مکمل څلورو ورځو مقدار کښ شويدي نه دينه کښ شويدي اونه زيات کښ ﴿الْإِبِلَ﴾ جار مجرور يا خبر واقع کيږي دمبتدا محذوف دپاره اي هذا الحصر لي اربعة کائنات لسانين او يا جار مجرور سواء سره متعلق کيږي او 'سانلين' نه مراد دي دواړو تقدیرونو باندې دزمکي تخليق مدت باره کښ تپوس کونکي دي او يا جار مجرور متعلق کيږي دقدر سره او 'سانلين' نه مراد رزق طلب کونکي دي.

﴿لَمَّا نَزَّلْنَا الْغُلُوقَ﴾ دي کښ دويمې مرحلې يعني دا آسمانو تخليق بيان دي چي بياني مزيد دو ورځو مقدار کښ اووه آسمانونه پيدا کړل او دهغي ئي مکمل انتظام او کړو. ﴿سَوَاءٌ لَّكَ الْفَرَسُ وَالْجَارُ مَا يَأْكُلُ مِنْهُ﴾

پمعنی د علو او ارتفاع سره ده کما یلیق بشانه او یا پمعنی د قصد او توجه سره دې او تفصیل ددې په سورت البقره کښې ثم استوي الي السماء آیت نمبر ۲۹ کښې تیر شویډې نوکه څوک سوال اوکړي چې آسمان خوموجود نه وو نو هغه ته ئې څنگه استوی اوکړه؟ نو ددې جواب اوشو چې ماده د آسمان موجوده وه په شکل د بخار کښې، چې په ﴿وَهِيَ كُثُفًا﴾ کښې دهغې ذکر راغلیدې او "دخان" نه مراد دلته حقیقی لوگې نه دې، چې اور نه پیدا کیږي، بلکه بخارات او گیس دې یعنی آسمانونو تخلیق نه مخکښ هیڅ نه وو محض یو خلا وه، تیاره وه او گیس وو نو الله ﷻ ترینه آسمانونه پیدا کړل.

﴿فَقَالُوا لَا تَنْزِيلَ﴾ دا عهد دې دا آسمانونو او زمکې نه دتکوینی احکاماتو منلو او اطاعت کولو، چې څه تاسو خپل تکوینی احکاماتو محل گرځوم نو تاسو به هغه منئ او کنه، او په خپلې رضا سره دهغې منلو ته آماده کیږئ او که زبردستی سره؟ نو هغوی او وئیل چې مونږ به خپلې رضا سره او خوشحالی سره دا احکامات منو او قبلوو ﴿أَتَقِي﴾ امر دې د اتیان نه راتلونته وائی، او دلته حقیقی معنی اغستل ممکنه دی بلکه مراد ترینه مجازی معنی اطاعت او قبولول د احکاماتو ده ﴿مَلَكًا أَوْ كَرَمًا﴾ د اکنايه ده دلزوم نه، چې تاسو به ضرور ځما دتکوینی احکاماتو محل گرځئ حقیقتا طوع او کراهت اثبات ندې مقصود، بلکه تمثیلا ذکر شوې دې، لکه څنگه چې دلزوم په موقع باندې داسې وئیلې کیږي، چې خامخا به داکار کوی، که زړه دې غواړي او که نه غواړي ﴿فَالَا أَتَقَا اللَّهَ﴾ د «قالنا» دوه مطلبه کیدې شی (۱) یوداچی دانی بلسان حال وئیلی وی یعنی فوراً ئې سر تسلیم ځم کړو او د الله ﷻ احکامات ئې قبول کړو. (۲) دویم داچی کیدې شی بلسان قال ئې وئیلی وی ځکه چی الله ﷻ هر مخلوق له څه نه څه شعور او ادراک ورکړې دې، او دهغه تخلیق مطابق ئې ورله قوت گویائی ورکړې ده، چې هغه پري د الله ﷻ تسبیح کوی او هغه سره همکلامی کوی.

﴿فَتَقَسَّمْهُنَّ سَبْعَ سَعَاتٍ﴾ دې کښې د آسمانونه تخلیق او دهغې انتظاماتو کیفیت بیانېږي چې الله ﷻ صرف په دوه ورځو کښې مکمل اووه (۷) آسمانونه پیدا کړل او دهغې ټول انتظامات ئې مکمل کړل ﴿فَتَقَسَّمْهُنَّ﴾ قضاء معنی دلته اتمام اوفارغیدل دی یعنی صرف دوه ورځو مقدار کښې ئې اووه اسمانونونه پوره کړل، ﴿سَبْعَ سَعَاتٍ﴾ تمیز دې د "هن" ضمیر مبهم

فِي آيَاتِهِمْ لِنُذِقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

به مغه ورځو کښ چې سپرې وې په حق ددوی کښ چې وځکو په دوی عذاب درسوای په ژوند دنیا کښ

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ۝ وَأَمَّا قَوْمُ فَهْلِكَ لَهُمْ

او خامخا عذاب آخرت ویررسا کونکې دې اوددوی سره په مدداونکي اهر چې شويان وؤنو سمه لار اونیودله مونږهغوی نه

فَاسْتَحَبُّوا الْعَنَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخْلَعَهُمْ طَبَقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ عِمَّا

نوغوره کړودوی روندوالي گمراهي په هدايت باندې نوونیول دوی تندردؤلت آمیز عذاب په سبب دهغې علونو

كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ وَتَجَمَّاعُوا إِلَيْهِ أُمَّتًا ۝ وَكَانُوا يَفْقَهُونَ ۝

چې وؤدوی چې کول به ئي اونجات موررکړهغه کسانوته چې ایمان ئي راوړې وؤاووؤیریزگار

﴿وَكَانَ أَهْلُ الْقُرَىٰ يَكْفُرُونَ بِالَّذِينَ هَدَىٰ﴾ دا تخويف دنیوی دې یعنی دومره واضحه بیان او دلائلو ته بعد هم که دوی ایمان نه راوړی او په کفر باندې قائم پاتې کیږی نو په دوی هم داسې سخت عذاب راتلو خطر ده لکه څنگه چې په عادیانو او ثمود یانو راغلې وؤ. (صَفَوة) تندز ته وئیلې کیږی، خو کله ئي اطلاق بطور عموم مجاز په سخت عذاب باندې هم کیږی، خواه تندز پکښ وی او که نه وی او دلته ترینه مراد عموم مجاز دی، ځکه چې په عادیانو د تندز عذاب نه وو راغلې او په ثمود یانو راغلې وؤ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ په تشبیه باندې شویډې ځکه چې دوی ته دوه پیغمبران، هود، اوصالح، مبعوث وؤ (روح، یاد ادم محتمله ده چې دوی ته دیر پیغمبران مبعوث دی خو په لم نقص علیک کښ داخل دی نوځکه ئي ﴿اتَّقُوا اللَّهَ﴾ جمع راوړه، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ وئیت ځلیم ﴿دا یا کنایه ده دؤیر کوشش نه په دعوت ورکولو کښ، چې دطرقو دعوت نه ئي هیڅ طریقه ترک نه کړه بلکه دافهام تفهیم ټولې طریقې ئي استعمال کړې، یاد ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ مراد ددې چې دې پیغمبران ورته تیر شوی واقعات بیان کړل، اود ﴿وئیت ځلیم﴾ مراد ددې چې ورستو راتلونکی عذابونه، اودغه شان دقبر، حشر، نشرحالات ئي ورته بیان کړل نو تقدیر عبارت دارنگه دې، ناصحین من بین ائیدهم ومن خلفهم اودائې ورته اووې چې ﴿

﴿مَنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾

﴿قَالُوا ثَوْبَةً رَّيًّا﴾ مفعول د «ثَوْبَةً» محذوف دې ای لوشاء رُئَا ارسال الرسل، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ یعني کچېرې الله تعالی رسولان رالیرل غوښتلې نو فرشتې به یې رالیرلې وې، نو گویا که ددوی په نښیږت د رسالت سره منافي دې، ﴿قَالُوا يَا أَرْسُلُكُمْ بِهِ﴾ مسئله د توحید ورنه مراده.

﴿قَالُوا عَلَٰهَ فَاَسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ اجمالا د دواړو قومونو تکذیب او عذاب ذکر کولو نه بعد اوس د هر یو قوم جدا جدا تفصیلی تذکره کیږي، او دا د قوم عاد تکذیب تفصیل دې چې قوم عاد ته چې حضرت هود علیه السلام د ایمان دعوت ورکړو، نو دوی انکار وکړ او د هغه تکذیب یې وکړو: ﴿وَاتَّالَفُوا مِنْ الْكَاذِبِينَ﴾ اعراف: ۶۲، کله چې دوی د عذاب الهي نه ویره ولې شول کفوله تعالیٰ. ﴿لَا لَدُوْعٍ عَلَیْکُمْ مِّنْ رَبِّکُمْ رَجَسٌ وَغَضَبٌ﴾ اعراف: ۷۱، نو دوی په خپل قوت اوشوکت باندې ناز او تکبر شروع کړ او ووی ويل: ﴿قَالُوا إِنَّمَا أَشَدُّ بِقُوَّةٍ﴾ زمونږه سخت قوه اوطاقت والبل خوک دې؟ مطلب یې دا و چې مونږ د عذاب په دفع کولو باندې قادر یو. ﴿وَأَنذَرْتَهُمْ يَوْمَ أَنَا إِلَهُ الْأَرْضِ﴾ دارد دې ددوی د قول او استفهام د توبیخ دپاره دې، یعني آیا دوی پدې نه پوهیږي چې کوم ذات چې دوی پیدا کړي دې هغه زیات قوه اوطاقت والادي.

﴿تَوَلَّوْا عَنْكُمْ بِهَٰذَا صَرَصًا﴾ دیکنې عذاب تفصیل بیان یږي چې الله ﷻ پرې تیزه هوا راوسته او ټول یې هلاک کړل. «صَرَصًا» (۱) د «صَرَّة» نه مشتق دې، صحیفه اواز ته وائي کفوله تعالیٰ: ﴿فَالْقَلْبُ أَمَرُهُ فِي صَرَّةٍ﴾، یعني داسې هوا وه چې پکښې سخت آواز وو.

(۲) بعضې وائي چې «صَرَصَر» تیزې هوا ته وائي چې د ډیرې تیزوالي د وجه نه «صَرَصَر» آوازونه کوي.

(۳) او ځنې حضرات فرماني چې «صِر» بکسر الصاد نه ماخوځ دې، او دا یخې هوا ته وائي، یعني د یخ والي په وجه یې دوی هلاک کړل، امام ابن کثیر رحمه الله فرماني: ﴿وَالْحَقُّ أَنَّهُمْ تَصَفَّوْا بِمَجْمَعِ ذَلِكَ﴾ یعني حقه داده چې دا هوا پدې ټولو صفتونو سره موصوفه وه. ترمذی شریف روایت (رقم: ۳۲۷۳)، کښ دی چې الله ﷻ پرې صرف د خاتم (گوټن) خلقي قدر هوا کھلاؤ کړې وه.

﴿فَالْجِبَالُ كَانَتْ رِجَالًا﴾ د «بکسر الحاء» ده (۱) مشوومات یعني سپرې ورځې، ورځې خو سپرې

نري خوشپيرې ورته پدې اعتبار سره اوويلې شوې چې دا ورځې سپيرې وې، ف حَقَّهُمْ نه في ذاته. يعني ددوئ د شامت اعمال دوجې نه پدوئ سپيرې شوې (۲) چاويلي دي متابعات يعني هرله پسې وې، ځكه داهواوه (۷) شپې اواته (۸) ورځې مسلسل په دوئ مسلطه وه. ككوله تعالى سخرها عليهم سبع ليال وثمانية ايام حسوماً (الحاقة: ۷).

۳: بعضي وائي ذوات غبار، يعني غبار او دورو والا ورځې وې (۴) يوه معنى ئې په ذوات برد سره هم شوى ده چې بيخې ورځې وې.

(لِيُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْكَلْبِ) ده تكبر انجام ئې دا شو چې الله ﷻ رسوا كړل او كمزورى مخلوق سره ئې هلاك كړل كذا في تفسير العثماني نقلا عن الشاه عبد القادر

﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ إِذْ ذُكِّرُوا بِكَلِمَةٍ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ دې كبن د ثموديانو تكذيب او عذاب تفصيل بيان دې او دائى د تكذيب تفصيل دې چې اسباب ذهديات موورته وركړل، ليكن دوئ هغه اختيار نكړل بلكه د گمراهي لاره ئې خوښه كړه، ﴿وَعَلَّزْتُمْ مَكُونَهُ الْمُنَى﴾ دائى د عذاب تفصيل دې صعقه نه مراد دلته حقيقى معنى يعنى تندر ده چې الله ﷻ پرې تندر نازل كړو، او اضافت د «مَكُونَهُ»، ﴿الْمُنَى الْمُنَى﴾ طرف ته ځكه شوى دې چې معلومه شى دا عام او معتاد تندر نه وو بلكه خارق عادت تندر وو چې الله ﷻ په دوئ باندې بطور عذاب نازل كړې وو (الْمُنَى) بدل يا صفت دې د العذاب د پاره .

فائدة: قوم ثمود باندې درې قسم عذابونه نازل شوي دي: (۱) صاعقه تندر، لكه دې آياتونو كبن ئې ذكر او شو. (۲) رجفة زلزله، لكه سورت اعراف كبن دى: **فَاخَذَهُمُ الرِّجْفَةُ (الاعراف: ۷۸)** (۳) الصيحة: د جبرئيل ﷺ جغه، لكه سورت هود كبن دى: **وَاخِذِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ (هود: ۶۷)**

﴿وَيَكْفُرُوا بِالْآيَاتِ﴾ حضرت صالح ﷺ او چاچه ورباندې ايمان راوړې وو، هغه ورنه مراد دى. **تنبیه:** د قوم عاد او د ثمود د هلاکت تفصيل حضرت والد محترم نور الله مرقدہ، په دویم جلد سورة اعراف كبن كړيدې

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ۝ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَامَوْهَا

اوبه هغه ورځ چه جمع کولې به شي دشمنان دالله اورتۀ نو دوی به را حصار کړشي، تردې چه کله راشي دوی دوزخ ته

شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَقَالُوا

گواهي به او کړي په دوی غوږونه ددوی اوسترگي ددوی اوخرمنې ددوی په سبب هغه عملونوچه دوی کول او اوبه واني دوی

يُجْلِدُونَهُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا ۚ قَالُوا أَنطَقْنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ

خرمنو خپلوته ولې گواهي اوکړه تاسو په مونږياندي، اوبه وايئ اندامونه ددوی گویاکړي يو مونږهغه الله چه گوياني ورکړې ده

كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَعِذُونَ

هرڅيزته اوهغه بېداکړي بين تاسواول څل اوهغه ته به تاسودوباره واپس کوليش اوتاسونه شوي پتيدلې

أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ

ددې نه چه گواهي ورکړي په تاسوپه قيامت کښ،غوږونه ستاسواونه سترگي ستاسواونه څرمنې ستاسو

وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كُودْرًا ۖ إِنَّمَا تَعْمَلُونَ ۝ وَظَلَمْتُمْ ظُلْمَكُمْ الْبَاطِلِ

ليکن تاسو گناهونه ځکه کول چه ستاسودا گمان ووجه الله ﷻ ندې عالم په ډيرو دغې چه کولو به تاسو اودغه وژگمان ستاسو

ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْحَمُكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ فَرَأَىٰ بُرْهَانَ

چه گمان موکړې وږه رب خپل باندې نو تاسو في هلاک کړئ نواوگرځيدئ تاسودئاوانيانونه نوکه دوی صبرکوي اوکه نه کوي

فَالنَّارُ مَقْصُودٌ لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعِذُّوْا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْذِفِينَ ۝

بس اورتههکانه ده ددوی،اوکه دوی عذركول غواړي نونه دی دوی چه عذر نهې قبول شي

﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ﴾ تخويف دنيوي نه بعد تخويف اخروي ذکر کيږي او د محشر منظر کشي ده، چې الله ﷻ دشمنان به تول قيامت په ورځ جمع کړې شي او جهنم طرف ته به روان کړې شي ﴿وَيَوْمَ يُرْشَدُ﴾ 'وزع' حصارولو ته وائي، خو هغه حصارول چې دپاره د صف بندئ او ترتيب وي يعنې به په ترتيب سره ډلو ډلو کښ تقسيم کړيشي او جهنم ته به اوغورځولې

شی. او داکنايه ده کثرت عدد نه ځکه چې لگ عدد کښ ددې ضرورت نه راږی.

﴿حَتَّىٰ إِذَا مَا كُنَّا مَعَهُ﴾ ضمير منصوب نارت ته راجع دې يعنی کله چې جهنم ته او غورځولې شی نو دوی نه به جرم تېوس او کړې شی چه کوم جرم په وجه تاسو دلته حاضر کړې شوی؟ دوی به جرم نه انکار او کړی، نو ددوی اندامونه به ددوی خلاف گواهی شروع کړی، گواهی به ټول اندامونه دخپلو گناهونو ورکوی، خو ددې درې اعضاؤ (غوږونه، سترگې او څرمن) تخصیص ځکه اوشو چې دلته ئی مقام سره خصوصی مناسبت دې ځکه چی غوږونو قرآن او نبی دعوت اوریدلې وؤ خو قبول کړې ئی نه وؤ، او سترگو د الله ﷻ دالوهیت او وحدانیت دلائل مشاهده کړې وه خو انکار ئی ترینه کړې وؤ اور څرمنه ټول بدن باندې حاوی وه نو دا نور اعضاؤ قائم مقام او گرځولې شوه. په حدیث دمسلم کښ (رقم الروایه: ۲۹۶۹)، دانس ﷺ نه روایت دې، دې فرماني چه مونږه دحضور ﷺ سره ناست وؤ، نو حضور ﷺ مسکې شو او بیاني او فرمایل: هل تدرون مم اضحک، آیاتاسوپوه شوی چه مالې او خاندل، قلنا الله ورسوله اعلم، حضور ﷺ او فرمایل: چې بنده دخپل رب سره هم کلامی د وجهې نه مې او خاندل، چه بنده به دخپلو گناهونو نه انکار کوي او وائي به اې ربه! تاماته دظلم نه پناه نه وه راکړې؟ الله ﷻ به فرماني بیشکه درکړې مې وه، نو دې به عرض کوي چې نن ورځ څه پخپل ځان باندې بل څوک گواه نه تسلیمه وم ماسو ادخپل ذات نه، الله ﷻ به ورته او فرماني: کفیٰ بنفیک الیوم علیک حسبًا، وبالکرام الکاتبین علیک شهوداً، دې نه بعد به دهغه په خوله مهر اولگولې شي اوده اندامونو ته به اوویلې شي، چې تاسو دده عملونه اونباین، نوهیرواندام به خبرې شروع کړي اوده چه څه کړي وي دهغې گواهي به شروع کړي، نویابه دې خپلو اندامونو ته او وائي: ههنا لکن و سحفاً لنکنن اُحیل، یعنی تاسو بریاد شئ ماڅو به ستاسو دځاږه جدال اومدافعت کولو، او اُس تاسو زما خلاف گواهي ورکوی،

﴿وَقَالُوا لِمَ لَا تُجَازِيهِمْ بِكُلِّ شَيْءٍ﴾ چې اندامونه ددوی خلاف گواهی او کړی نو دوی به خپل اندامونه ملامته کول شروع کړی، چې مونږ تاسو بچ کولو خاطر دجرم نه انکار او کړو، اور دروغ خو اوثیل، تاسو خودیر عجیبه یئ چې زموږ خلاف گواهی ورکړه، جلود ته مراد دلته ټول اعضا دې خو څرمن چونکه دوی ټولو باندې حاوی ده نو ځکه ئی دا دهغوئ قائم مقام او گرځوله، او یا ترینه صرف څرمن مراد ده ځکه چې دوی دا قول ملامتیا او توبیخ باندې مینی دې اور دې دپاره مواجهه ضروری وی او دا صرف څرمنې کښ کیدې شی نو ځکه ددې تخصیص اوشو.

﴿ثُمَّ لَمَّا أَصْلَحْنَا اللَّهُ هَدَانَا أَعْمَارًا وَوَدَّ اللَّهُ هَدَانَا أَعْمَارًا وَوَدَّ اللَّهُ هَدَانَا أَعْمَارًا﴾
مونږ کښ ددې استعداد وؤ بلکه الله ﷻ خرق عادت مونږ گویا کړو،

﴿وَمَوْعِدٌ لَّكُمْ أَزَلٌّ مَّرَّةً﴾ راجحه خبره دا ده چې داهم داعضاؤ قول دې چې دوی په خپلې غلطن باندې متنبه کولو او دندامت وحسرت اضافې دپاره به ورته اوانی چې دقیامت انکار تاسو ډیره لویه غلطی وه، هغه الله ﷻ تاسو اول ځل پیدا کړی وئ او نن ورته بیا تاسو حاضر یئ.

﴿وَمَا كُنْتُمْ تَشْتَرُونَ﴾ اصح قول دادې چې دا دالله ﷻ قول دې او دیکښ کفاروته توبیخ دې چې تاسو خپل اعضاء ولې ملامه کوئ! دنیا کښ مودې رسوا یئ نه ځان بچ کولو او پټ ساتلو کوشش ولې نه کوؤ چې حق خو اختیار کړې وې. هلته خو تاسو کفر کولو؟ دنیا کښ خو تاسو دخلقو دشرمه پټه پټه گناهونه کول، خودا سوچ خو نه وؤ چې اندامونه موجود دی صبا به دازمونږ خلاف گواهی ورکوی ﴿أَنْ يَتَّخِذَ عَلَيْكُمْ﴾ اي ین ان یشهد، اویا کراهی ان یشهد ﴿وَلَكِنْ كُنْتُمْ﴾ اصل خبره دا ده چې خوف خدا ستاسو په زړه کښ نه وؤ، ستاسو گمان داوؤ چې ستاسو ډیرو کړتوتونو نه الله ﷻ بې خبره دې.

﴿وَلَكِنْ﴾ مبتداه او «ظننکم» ورته بدل دې او ﴿أَنْتُمْ كُنْتُمْ﴾ ټی خبر دې، یعنی ستاسو دې ظن فاسد تاسو په هلاکت کښ واچولئ.

﴿فَإِنْ يَصْبِرُوا﴾ په کلام کښ حذف دې تقدیر دارنگه دې اولایصبروا یعنی که دوی اوس صبر کوي او که نه کوي خودا ورته ورته خلاصیدې نشته دې، کفوله نمل: اصبروا او لاتصبروا سواء علیکم. ﴿وَلَنْ يَسْتَعْتِبُوا﴾ دعتبی نه ماخوژدې، په معنی درجوع سره، یعین که دوی دنیا ته رجوع او واپسی طلب کوي نونه به واپس کیږي، یا عتبی بمعنی درضاء سره دې یعنی که دوی دالله ﷻ رضاطلب کوي او عذرکوي دخپلو جرمونه، نو عذربه ټی نه قبلېږي.

وَقَدْ خُفِّنَا لَهُمْ قُرْآنًا قُرْآنًا لَّهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

اوسلط کړېدي مونږ دوی ملگري شیطانونان توهغوئ بناسته کړېدي دوی نه هغه عملونه چه ددوی مخکښ دی

وَمَا خَلَقَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمْرِ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ

اوهغه چه ددوئ نه ورستودی اوثابت شویدی په دوی نول فیصله د عذاب سره دهغه دلونه چه تیر شویدی مخکښ ددوئ نه

مَنْ الْحَيِّ وَالْإِلَهِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَسِرِينَ ۝ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا هَذَا الْقُرْآنَ

دپیریانو اود انسانانوته، بیشکه دوی وؤدتاوان والا اوواښی کافران غوږمه نیسی دې قرآن ته

وَالْعُوا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ۝ فَلَنُلَاقِيَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا

اوشور کوئ په وخت د تلاوت دده کښ دې دپاره چې تاسو غالب شی نو خامخا وپه ځکوؤ مونږ کافرانو ته عذاب سخت،

وَلَنَعْزِيبَنَّهُمْ أَشْوًا الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ ذَلِكَ جَزَاءُ عِبَادِ اللَّهِ النَّارِ

اوخامخابه سزا ورکوړو مونږ ددوئ ته دپره بده سزا دهغه عملونو چه دوی کولو، داسرا بدله د دشمنانو دالله ده چی اوردې،

لَهُمْ فِيهَا كَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ۝

ددوئ لره په هغې کښ کوردغمیش والی دې، بدله ورکیدښی په سبب ددې چه دوی په آیاتونو زمونږ انکار کولو.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرَنَا الَّذِينَ أَضَلْنَا مِنَ الْغَيْبِ

اواوپه وانی کافران اتباع هغې ربه زمونږه اوبښایه مونږته هغه دوه فرقې چه گمراه کړې ئي وؤمونږه، دپیریانو

وَالْإِلَهِ نَجْعَلُهُمْ تُحْتِ أَقْدَامِنَا لِيَكُونُوا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ۝

اود انسانانوته چه اوگر خوؤ مونږهغوئ لاتدې دقدمونو خپلوچه شی ددوئ دذلیلانوته

﴿وَرَبُّكَ شَتَّىٰ﴾ ای سلطنا عليهم، د اجواب د شېبې دې چې د سورة مومن په دعوي باندې وارد ده، حاصل ئي دا دې چې مشرکان وانی چې دپره ځله مونږ لیدلې دی چې څوک په څه مصیبت کښ گرفتاره شی، کله چې هغه دغیر الله نه مدد او غواری او دهغه په نوم نذراومنی نو هغه ته نجات حاصل شی. حاصل د جواب دادې چې الله ﷻ په دوی شیطانان مسلط کړی دې او هغوئ هر ممکنه ذریعه ددوئ گمراه کولو دپاره اختیاره وی کله ئي مدد او کړی، کله ورله حاجتونه پوره کړی، کله ورته د بزرگ په شکل کښ راځی وغیره، نو داشیطان ددوئ ته ددوئ اعمال دغه شان مزین کړی او ددوئ گمان دا وی چی مونږ په حق یو، حالانکه په غټه خساره

کښ پراته وی، ﴿قُرْآنًا جَمْعَ دَقَرِینَ دِه، شِیاطِینَ ورنه مراد دي، چې مشرکانو ته نې شرک او معاصي مزین کړي وي﴾ ﴿قُرْآنًا لَمْ یَا یَنَّ اَیُّوْمَ وَمَا عَلَّمَهُمْ﴾ دایاکنایه ده د «کُلْ جَانِب» نه یعني شیطاین دامشرکان په هرې ممکنې طریقې سره گمراه کوي، یا ﴿مَّا یَنَّ اَیُّوْمَ﴾ ښه مرادمشغوله کول دی په دنیا کښ او ﴿وَمَا عَلَّمَهُمْ﴾ ښه مرادانکار دې د قیامت نه، یا ﴿مَّا یَنَّ اَیُّوْمَ﴾ ښه مراد آخرت دې چه دا خبره ئی ورته مزینه کړې ده چې نه جنت شته او نه جهنم اوبعث شته، او ﴿وَمَا عَلَّمَهُمْ﴾ نه مراد دنیاده چی په ضلالت اور کفر او اتباع د خواهاشاتو په دلدل کښ ئی انخولي دي.

﴿وَحَرَّ عَلَیْهِمُ الْقَوْلُ فِیْ اَمْرِ﴾ «في» بمعنی «مع» دې ای مع امم، یا حال دې د ضمیر مجرور نه ای کائین ف جله امم، یعني په دې مشرکین مکه و باندې اودغه شان په تیرشوي امم کافر و باندې د الله تعالی دافصله شوه چې «لَا مَلْئَنَ جَهَنَّمَ مِنْكَ»

﴿وَقَالَ الَّذِینَ نَزَّلُوا لِاَسْتَرُّوْا﴾ د ادویمه شکوه ده، دا ولې نه علی سبیل الترقی ده، چې دا مشرکان قرآن منل خو درکنار بلکه نور خلق هم ددې منع کوي چې قرآن واوري، اویوبل ته وائي چې کله دایبغمبر د قرآن تلاوت کوي نو غوړوز ته مه نیسئ او پدغه وخت کښ شور کوئ، چغې، شپیلن وهي، چه د حاضرینو په زړونو باندې اثر اونکړي، ﴿لَئِنْ اَلَزَمْنَا﴾ مقصد ئی په اشارې سره تحقیر دې د قرآن قاتلهم الله.

﴿فَلْتَرْهَبْنَ الَّذِینَ کَفَرُوا﴾ تهخویف اخروي دې ﴿عَلَّامَا شَیْئًا﴾ دنیوي عذاب ورنه مراد دي، چې په غزوه بدر کښ ورته ملا وشو، او د ﴿اَسْأَلُ الَّذِیْنَ کَاَنُوا﴾ ښه مراد آخرت عذاب دي، ﴿اَسْأَلُ﴾ اسم تفصیل په معنی «سین» دي، یعنی مطلقا د بدو اعمالو بدله به ورله الله ﷻ ورکوی. حاصل دادې چې دوی ته به په دنیا و آخرت د وارو کښ د خپلو جرمونو سزا ملایبېږي،

﴿لَقَدْ﴾ مبتدای، ﴿جَزَاةً اَعْلَوْا اَنُوْهُ﴾ ښي خبر دي، او ﴿اَلَا تَرَوْا﴾ یا بدل دي یا عطف بیان دي، د احم متحمله ده چې ﴿اَلَا تَرَوْا﴾ میتدای او ﴿لَمْ یَا تَرَوْا اَلْقُلُوْا﴾ ښي خبر دي، یعني داجهنم به دوی به دوی دپاره داراقامت وي، ﴿جَزَاةً﴾ ای مجزون جزاء.

﴿وَقَالَ الَّذِینَ کَفَرُوا رَبَّنَا﴾ هغه اتباع چې دگمراه خلقو اتباع ئي کړي وي چې دهغوئ دوجهې نه دوی جهنم ته تلي وي نو دخپلې غصې یخولو دپاره به الله ﷻ ته اوائی چې کومو خلقو

چې مونږه گمراه کړي یو او دهغوئ په وجه مونږ په دې عذاب کښ مبتلا یو. هغه مونږ ته اوبسایه چه مونږه ئي دخپلاندې کړو. او خپل انتقام ورنه واخلو.

﴿وَيَوْمَ الْيَمِّ وَالْإِنِّ﴾ مراد ورنه هغه دو فرقی د مطلق جن، انس دي، چې ددوئ دگمراه کیدو سبب گرځیدلي وؤ.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ

بیشکه هغه کسان چه وائي رب زمونږ الله ﷻ دې بیا کله ولاړ وي پدې خبره، را کوږيږي به په دوی په وخت دمرگ کښ فرشتې

أَلَّا تَهَاقُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَالْبُشْرَىٰ بِالْجَنَّةِ الَّذِينَ كُنتُمْ تُوَعَّدُونَ ﴿١٠﴾

ورته وائي به چه مه یريږئ اومه خفه کيږئ اوزیري قبول کړئ دهغې جنت چه تاسو سره به ئي وعده کولې شوه

نَحْنُ أَقْلَبُوكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْأُخْرَىٰ ۖ وَلَكُمْ فِيهَا مَا

مونږ تاسو دوستان وؤ په ژوند د دنیا کښ هم او اوس په آخرت کښ هم یو، اوستاسو دپاره پدې جنت کښ هغه څیزونه دي

تَشْتَهُونَ أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ ﴿١١﴾ نَزَّلًا مِنْ

چه ستاسو ژړونه ئي غواړي اوستاسو دپاره دي په دې کښ هغه څه چې غواړئ تاسو په ژبو، میلستیا دهغه ذات طرف نه

غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

چه بخونکې رحم کونکې دي

﴿إِنَّ الْأَوَّلَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾ مخکښ آیاتونو کښ اعدا الله ﷻ ته تخويف اخروي وؤ، دې اياتونو

کښ مؤمنانوته بشارت اخروي دي، ﴿ثُمَّ اسْتَشْكَلُوا﴾ ای تم لبتوا علی الاقرارولم يرجعوا الى الشرك

(روح) يعني هغه کسان چې ربنا الله ئي ويلي وي اوبسایه خپل اقرار باندې کلک وي اوشرک ته

نه وي واپس شوي. داتفسیر دابوبکر ؓ نه منقول دي، او حضرت عمر ؓ نه نقل دي چې

«اسقاموا لله تعالى بطاعته لم يروغوا وروغان الثعالبي» دالله تعالی په اطاعت باندې کلک وي او د

لومبرو په شان یو خوا بل خوانه تختي، د حضرت عثمان ؓ نه نقل دي چې «اخلصوا العمل» د

حضرت علي ؓ نه نقل دي چې «افوا الفرائض» ددې نه علاوه نور اقوال هم د تابعینو او د سلفو

صالحینو پدیکښ ذکر دی چې ټولو حاصل دا دي چې بیا ئي په عقائد او اعمالو کښ نزلزل

اخلاص وللهيت کښن فرق او جذبه وهمت کښن ئی ضعف رانشي «روح»

﴿سَتَلَقُّهُمْ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ هدا د بشارت تفصيل دې، چې په دوئ به فرشتې نازلېږي او بشارتونه به ورته ورکوي چې تاسو خوف او غم مه کوئ او چې دکوم جنت وعده چې تاسو سره د الله ﷻ نبي او دالله تعالی کتاب کړې وه، دهغې دملاویدو خوشخبري واوړئ. اهل استقامت باندې د فرشتو نزول او بشارت کوم چې پدې آیت کښن ذکر دي، ددې وقوع کله کیږي؟ (۱) بعض وائي چې دانزول به په وخت دمړگ کښن وي (۲) بعض وائي چې په وخت دبعت کښن وي (۳) بعض وائي چې په وخت دمړگ او په قبر او په وخت دبعت کښن به وي (۴) بعض حضرات فرماني چې دامذکوره بشارت، مذکوره درې وارو حالتونو سره خاص ندې بلکه عام حالات کښن هم دالله تعالی د نیک بندگانو سره داسې معامله کیږي چې فرشتې په طریقې دالهام ددوئ په زړونو کښن دسکون او اطمینان القاء کوي، چې په هغې سره دوئ نور هم خیر کارونو طرف ته سبقت کوي لکه څنگه چې کافرانو باندی شیاطین مسلط دی او قبايح ورته مزین کوي (روح).

﴿أَلَا تَحْشَرُوا﴾ هدا تاندو د قبر حشر نشرو غیره نه خوف مه کوئ ﴿وَلَا تَحْزَنُوا﴾ او غم، او خفه کیږئ مه په اهل عیال وغیره پسې، بعض وائي چې ﴿أَلَا تَحْشَرُوا﴾ مطلب دادې چې په رد د حسنا تو باندې خوف مه کوئ ځکه ستاسو حسنا ت مقبول عند الله دي او ﴿وَلَا تَحْزَنُوا﴾ علی ذنوبکم، خپلو گناهونو باره کښن غم مه کوئ ځکه څه هغه مغفوري دي، بعض وائي چې مراد نهی ده د مطلق غموم نه، چې الله تعالی تاسو ته دهر غم نه امن درکړېدې هیڅ کله به هم تاسو ته غم نه رسیږي

﴿يَسْتَعِزُّونَ إِلَيْكَ فِي الْحَبْرِ﴾ د ابل بشارت دې او د فرشتو قول دې، چې مونږه دنیا کښې هم ستاسو اعوان او مددگاران وو چې تاسو ته به مو د خیر او د حق الهام کولو، ﴿فِي الْآخِرَةِ﴾ او په آخرت کښن به هم ستاسو رفیقان یو چې ستاسو شفاعت او د اعزاز اکرام انتظام کوو.

﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَآبِدُ إِلَيْهَا﴾ یعنی دکوم خیزونو خواش چې ستاسو په زړونو کښن راشي او دغه رنگه ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَآبِدُ إِلَيْهَا﴾ چه کوم خیزونه تاسو په ژبه طلب کوئ ټول به ملاوېږي، یعنی ستاسو هر خواش به پوره کیږي، خواه که تاسو ئي غواړئ او کڼه غواړئ، لکه دیو حدیث مفهوم دې چې په جنت کښن به تاسو یوه مرغی په الوتلا او وینن نو ستاسو زړونو کښن به دهغې دخوراک خواش پیداشي، نو پدغه وخت کښن به هغه ورسته شري ستاسو مخکښ رااو غورزیږي ﴿لَكُمْ﴾ منصوب دي، حال دې د عائد محذوفه نه چې راجع

دې «مَنْ أَظْلَمُ» ای تدعونه نزلاً، یا حال دې دضمیر فاعل د «مَنْ أَظْلَمُ» نه، نزل هغه خوراک، خکاک، مکان ته ویلې کیږي چه دملیمه داکرام دپاره تیار شوي وي، نو پدې کښ اشاره ده ددیته چه په جنت کښ به ډیره هغه نعمتونه هم وي چه دهغې تمنا و تصور دجنتي په زړه کښ نه وي لکه څرنګه چه دملیمه مخې ته ډیره هغه خیزونه هم راوړې شي چې هغه نې تصور نه وي کړي.

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي

اوخوک دې ډیر ښائسته په خبرو کښ دهغه چانه چه راغواړي خلق الله ته او عمل کوي نیک او وایی چه بیشکه څه

مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّذِي هِيَ أَحْسَنُ

دمسلمانانوته یم، اوندی برابر ښه خصلت اوبد خصلت دفع کوه ته بدولره په هغې سره چه ډیر ښه دې

فَإِنَّا إِلَيْنَا يَلْتَمِسُونَ ۝ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ظُلْمًا ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ظُلْمًا ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ظُلْمًا ۚ

نویابیه هغه سرې چه په مینځ ستاوپه مینځ دهغه کښ دشمن وي «داسې به شي» گویا که دې دوست غم خوار دې،

وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ

اونشي ورکیدلې داخه خصلت مګر هغه کسانو ته چه صبر کوي، اونشي ورکیدلې داخه خصلت مګر خاوند د کونې برخې ته

وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ

اوه چې اوسیدې تاته دظرفه دشيطان نه وسره نو پناه نیسه په الله څخه سره، بیشکه هغه صرف هغه اوریدونکې دې عالم دې

هُوَ الَّذِي يَلْقَى الَّذِينَ كَفَرُوا لَاسْمَعُوا ۚ هُوَ الَّذِي يَلْقَى الَّذِينَ كَفَرُوا لَاسْمَعُوا ۚ هُوَ الَّذِي يَلْقَى الَّذِينَ كَفَرُوا لَاسْمَعُوا ۚ

په حرکت په مقابل کښ تاسومه همت غورزوئ چې دعوت نه منع شی ځکه چې دعوت الی الله نه بله غوره

خبره نشته، اومه په اشتعال کښ راځن چې تاسو ورته هم بدی ردی شروع کړئ بلکه سنجیده

اوسن اوڅه انداز کښ جواب ورکړئ.

فائدة نهم: امام جصاص او امام رازی رحمه الله تعالی فرمائی چې دې آیت نه ثابتیږي

چې دعوت الی الله فرض دې، ځکه چې دیته "احسن الاقوال" وئیلی شوی دی، او احسن الاقوال

کیدلو دپاره دضروری ده چې دا فرض او واجب وی که چرته دا فرض او واجب نوی نو بیا.

احسن الاقوال هم نشی کیدی، ځکه چې کوم قول واجب وی هغه به احسن وی ددینه، ځکه چې دا خو کیدی نشی چې نفل افضل شی د واجباتو او فرائضو نه، نوصريح مخالفت راځی د قرآن سره، لهذا ثابته شو چې دعوت الی الله فرض دي، اگر چې په کومې طريقې سره هم وی احکام القرآن، تفسیر کبیر

فائده نمبر ۲: ددې آیت نه د دعوت درې اصول او آداب معلومیږي:

(۱) «وَمَنْ كَفَرَ لِيَ الْكُفْرِ» نه دا معلومیږي چې د دعوت مرکز او محور د اسلام بنيادي او اصولي مسائل ګرځول پکار دی، فروعی مسائل او مسلک د دعوت بنياد نه دي ګرځول پکار.

(۲) «وَعَمَلٌ صَالِحًا» نه دا اصل معلومیږي چې داعی باعمله کس پکار دي، چې دې څومره عامل بالشريعت او متقی وي نو دومره به دده په خبره کس اثر او قوت وي،

(۳) او «وَقَالَ لَهُمْ مَنِ الْمَسِيحُ» نه دا ادب او اصل معلومیږي چې داعی دې په خپل اسلام او د هغې په شعارو او مظاهرو باندې عار نه محسوسه وي بلکه په هغې دې فخر کوی او په ډاګه دې دا اعلان کوی چې مسلمان یم.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا﴾ پدې کس بل اصول او ادب د تبلیغ ذکر کيږي او تلقین د صبر دې نبي اکرم ﷺ ته، حاصل دادې چې ای پیغمبره اکه چه ته خلقو ته قرآن اوروي، او مشرکان شور او شرارتونه کوي نوته ددوي د شرارتونو جواب په سختی سره مه ورکوه بلکه نرمي ورسره کوه ځکه چه بدی د نیکی سره او نیکی د بدی سره قطعاً نشی برابریدي، د دواړو تاثیر جدا دي نو د بدی بدله په نیکی سره ورکولو سره به ستا دشمنانان ستا کلک ملګري او ګرځي، مراد د ﴿لَسَنَّا﴾ نه خصلت حسنه دي او ﴿اَلْسَنَةٌ﴾ نه مراد خصلت سيئه دي لا ثابته زانددې د تاکید د نفي دپاره، ﴿اتَّبِعُوا الْيَوْمَ مِنْ حَتَّى﴾ ای اذلح السیئة بالتي هي احسن، يعني د بد خصلت بدله په ښه خصلت سره ورکوه، د غضب بدله په صبر سره، او د مکروهاتو بدله په حِلْم سره ورکوه، نوددې ثمره او نتیجه به داسي چې ﴿اَلَا اَلَّذِي يَتْلُو كِتَابَ اللَّهِ﴾ چه ستاجاني دشمنان به ستا د زړه ملګري او ګرځي، لکه څرنگه چې د حضور ﷺ په دې تعامل مسلسل سره ابوسفیان په شان سخت دشمن حلقه بګوش شول.

﴿وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ضَمِيرٌ رَاجِعٌ﴾ دې خصلت حسنه ته، يعنې ددې سلوك توفيق هرچانه ملاويږي، بلكه صبركونكي ته ددې توفيق ملاويږي، او د دويم ﴿وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا هَاضِمٌ﴾ هم راجع دې خصلت حسنه ته، ﴿وَرُحْنٌ عَظِيمٌ﴾ حظ عربي كېن بخت او قسمت ته وائي حظ عظيم نه مراد عظيم صفات كمال، خير وبركت او ثواب او اجر دې يعنې داسې لوى بخت والا كس ته الله ﷻ ددې توفيق وركوي،

﴿وَمَا يَزُودُهُ إِلَّا إِلَهٌ لِّكَ﴾ دا دېل هدايت تلقين دې يعنې د دعوت په لار كېن كه تاسو ته بتقصاى بشریت دمخالفت په څه خبره غصه درشى نو پوه شئ چې دا دشيطان دخل اندازى ده، هغه نه غواړي چې تاسو په څه اخلاقوسره متصف او په دعوت الى الله كېن كامياب شئ نو په دغه وخت كېن فورا الله ﷻ ته متوجه كيږئ، او اعوذ بالله سره د الله ﷻ پناه طلب كوي، الله ﷻ به درله ضرور دشيطان او د هغه وسوسو نه پناه در كړي. ﴿تَنَزَّ﴾ په گوته سره سكونول يا څه تيره شى داخلولو ته وائي چې هغې سره بل كس رابيدار شى، او دلته مراد ترينه دشيطان وسوسه ده، چې هغه انسان په شر او گناه باندې آماده كړي. پيغمبران دشيطاني تسلط نه مبراومعصوم وي نو پدې وجه علماء وائي چه دادباب درلن اشركت ليحيطن عملك دقبيلي نه دې، يعنې خطاب رسول پاك ﷺ دې او مرادورنه غيردى، ياد اچه داتعلق بالشرط دې نوپه وقوع باندې دلالت نه كوي ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْغَلِيظُ﴾ دادماقبل علت دې، چې دالله ﷻ نه پناه ځكه غواړه چه هغه سميع دې په قول دهغه چاچه تاته تكليف رسوي او په استعاذې ستا، او عليم دې په فعل دهغه او په نيت او مقصد ستا نوانتقام به ورنه اخلي.

وَمِنْ أُنْبِئِهِ أَلِيلٌ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ

اوبعضي ددلائل «توحيد» الله شپه اوورځ اونور اوسپوږمى دى، سجده مه كوي تاسو نور ته اونه سپوږمى نه

وَأَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧﴾ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالْأَفْنُ

اوسجده كوي هغه الله ﷻ ته چه پيداكړي ني دى دا، كه يئ تاسوچه خاص دهغه عبادت كوي، نو كېرې دوي نكېر او كړي،

عِنْدَ رَبِّكَ يَسْتَحْشِرُونَ لَهُ بِالْأَلِيلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْتَمُونَهُ ﴿١٨﴾

نو هغه فرشتي چه دستارې سره دي، تسبيح وايي الله ﷻ لره دشپې اودورځې اوهغوئ نه سترې كېرې

وَمِنَ الْيَحْيَىٰ آلَكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِنَّا أَزْلَمْنَاهَا عَلَىٰهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ

وبعض دد لاهلو (توحيد د الله به داده چه ته ويني زمکه چه کلکه نوچه کله مونږ او ورو په هغې باندې اوبه باران تازه شي

وَيَزُلْزِلْنَ أَهْلُهَا الْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاهَا لَمْ يَكُنِ الْمَوْتُ إِنَّهُ

او پر سيري زياته شي بيشکه هغه ذات چه دازمکه ني ژوندئ کړېده خامخا ژوندې کونکې د مړوم دې، بيشکه هغه

عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ فَهِيَ قَدِيرٌ إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِقُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۚ

په هر خيز باندې قادر دې بيشکه هغه خلق چه هغوی الحاد کوي په آياتونو زموږ کښې ندي پټ په مونږ باندې،

أَمَّنْ يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَوْفٌ أَمْ مَن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

يا هغه سړي چه غور زولې به شي په اور کښې غوره دې يا هغه چه رابه شي الله ﷻ ته به په امن کښې په ورځ د قيامت،

اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝

کوي هغه څه چه خوښ وي ستاسو، بيشکه الله ﷻ په هغه عملونو چه تاسو ئي کوي ليدونکې دې

﴿وَمَنْ يَأْتِ بِكُفْرٍ يَكُنْ لَهُ الْبُوءَىٰ عَظِيمَةً﴾ دادويم دليل عقلي دې په توحيد، على سبيل الترتي داوکل نه، او

﴿وَمَنْ آمَنَ مَعًا﴾ نه بعد راوړلو سره ئي لطيف مناسبت دا هم دې چې پدې کښې تنبيه ده په دې

خبرې چې لکه څرنگه چه يو طرف ته د الله تعالی مخصوص بندگان خلق الله تعالی طرف ته

رابلي نودغه شان نور، سپوږمئ، او د آسمان عظيم الشان نظم و نسق د الله ﷻ د واحدانيت طرف

ته دعوت وړ کوي لکه شپه او ورځ، سپوږمئ او نور د اتول د الله تعالی په توحيد باندې د لامل دی

نولهدا معبود برحق صرف يو الله تعالی او گنړئ اودې نورو خيزونو ته معبودان مه وايئ، ﴿لَا

تَشْبِهُوا بِاللَّهِ﴾ يعنې نوراو سپوږمئ ته سجده مه کوي ځکه دا څو مخلوقات دی بلکه

سجده هغه ذات کوي چې ددې خالق دې، ﴿عَلَّاهُمْ﴾ ۱) ضمير د جمع مؤنث ورستو څلورو

خيزونو ته راجع دې، نو هغه غير عاقل دی نو ځکه ورته د جمع مؤنث ضمير راجع دې، ۲) يا

شمس و قمر ته راجع دې خو اطلاق د جمع په تشبيه باندې هم کيږي ۳) يا آياتو ته راجع دې، چې

په ﴿وَمَنْ يَأْتِ بِكُفْرٍ﴾ کښې ذکر دی، ﴿لَنْ سَنُعَذِّبَهُنَّ أَكْبَرُ مِنْهُنَّ﴾ رد دې په بعض قومونو د مشرکانو چه کله

به دوى ته اوويلي شوچه دشمس و قمر عبادت مه كوى نودوى به ويل چه په دې واسطې سره مونږ دالله تعالى عبادت كوؤ، نو الله ﷻ ددې واسطې نه منع كړل،

﴿فَإِنْ أَسْتَكْبَرُوا﴾ زجر دې معاندینوته، چې كچرې دوى دالله ﷻ دعبادت نه تكبر كوي، او دغيرالله دعبادت اودسجده نه نه منع كيږي نوپدې كېن ددوى خپل تاوان دې څكه چې دالله ﷻ دعبادت دپاره داسې فرشتې دى چه شپه اوورځ دالله تعالى عبادت كوي اوستري كيږي نه، جواب دشرط محذوف دې چه فلا بعا هميا فلا يخل ذالك بعظمه ربك يعنى كه دوى تكبر كوى نو ستاد رب عظمت ته دا ضرر نه رسوي او ﴿فَالَّذِينَ﴾ دمحذوفى جزاء قائم مقام دي. **فائدة:** پدې كېن اتفاق دې دعلماؤ چې داآيت دسجده دې، ليكن په مقام دسجده كېن اختلاف دې حضرت علي عليه او ابن مسعود عليه به داوكلي آيت په اختتام باندې يعنى، ﴿إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَمْرَهُ﴾ باندې سجده كوله، او ابن عباس عليه اوجمهور فقهاء ددويم آيت ﴿وَمَنْ لَا يَتَّبِعْ أَمْرَهُ﴾ په اختتام باندې سجده كوي، اودامذهب داحنافوهم دې، اوپديكېن احتياط هم دې (احكام القرآن).

﴿وَمَنْ يَخْلُقْ اللَّهُ فَمَا لَمْ يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ﴾ دا دريم دليل عقلي دې په توحيد، چې الله ﷻ دالوهيت دليل دا هم دې، چې زمكه بالكل خشكه پرته وى كله چې الله ﷻ پرې باران اووروى نو هغه تروتازه او را ژوندئ شى او فصلونه پرې زرغون شى. ﴿اللَّهُ﴾ خطاب عام دې هر مخاطب ته ﴿خَشَعَتِ﴾ خشوع نه دې ذلت او عاجزئ ته وائى، دلته ترينه مراد خشك والهې دې، ﴿خَشَعَتِ﴾ اهتزاز حركت ته وائى، يعنى باران چې اوورويى نو بوتې پرې رازغون شى، او په هواگانو سره يوطرف ته بل طرف نه اوړى رااوړى ﴿وَمَنْ يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ﴾ دى ارتفاع او اچتوالى ته وائى كله چې بوتې راخيژى نو زمكه اوپرسپړى او عامې زمكې نه اوچته شى، او ديكېن تمثيل دې دزمكې د باران وريدلو نه مخكېن حالت او باران وريدلو نه ورستو حالت دهغه سړى حالت سره چي غريب اوپراگنده حال وى عاجزه عاجزه گرځي بياورله الله ﷻ مال ودولت وركړى زندگى فراخه شى نو بيا اوچت سر او اوگې وهى گرځي. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دا جمله معترضة ده او استدلال دې په بحث بعد الموت، چې كوم ذات پدې قادر دې چې وچه زمكه ژوندئ كړى هغه پدې هم قادر دې چې قيامت په روح تول مړى بيا راژوندئ كړى.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَلْعَنُونَ فِي مَوَاطِنَ﴾ ددي تعلق هم لاتسموا لهذا القرآن سره دي او تخويف اخروي دي
 دقرآن په لار کښ رکاوټ اچونکوته، چې مشتمل دي په درې مقدماتو باندې، او دا **اوله مقدمه**
 ده، چې کوم کسان الحاد کوي د الله ﷻ د آياتونو تکذيب او دهنې په لار کښ رکاوټونه پيدا
 کوي دا الله ﷻ ته معلوم دی پټې دي ترينه نشي قيامت په ورځ به ورله سزا ورکوي. «الحاد»
 الميل عن الجادة المستقيمة ته وائي، يعنې سمه لار پرېخودل او په غلطه روانيدل، دي په ضمن
 کښ (۱) تکذيب د قرآن هم راځي (۲) دقرآن دعوت په لار کښ رکاوټونه اچول (چې کومې
 طريقې سره هم وي، پکښ راځي (۳) او قرآن کښ تحريف کول هم راځي
 ﴿لَنْ يَمُنُّ فِي الْآخِرِ﴾ دا دويمه مقدمه ده او استفهام دپاره دتقرير دي چې دا خوتاسو په خپله
 هم تسليمه وي چې کوم سړي د الله ﷻ په عذاب کښ گرفتار وي دهنه نه هغه سړي غوره دي
 چې هغه د دي نه په امن کښ وي.
 ﴿اعْتَمَلُوا مَا تَنْتَهُمُ﴾ درېمه مقدمه ده او امر دپاره دتهديد دي چې اوس خو خپله مرضي ده که
 تکذيب کوئ او خان د في النار والو نه گرځوئ يا تصديق کوئ او خان دامن والوو نه
 گرځوئ، الله ﷻ درته گوري.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَنَا جَاءَهُمْ وَإِنَّ لِكُلِّ عَزِيزٍ ۝

يشکه هغه کسان چه کفرني کړيدي په قرآن کله چه راغي دوي ته او حال دا چه بيشکه داخامخاکتاب عزت منددي

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝

نه شي راتلې ده ته باطل دمخکښ دده نه اونه ورستودده نه، نازل دي دقرآن دهنه ذات د طرف نه چه حکيم، ستايلې شويدي،

مَا يَمُكِّلُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَنُورٌ مُنِيرٌ ۝

نه ويلې کيږي تاته مگرهغه چه ونيلې شوي وورسولاتو ته مخکښ دستانه، بيشکه رب ستاخامخاوند دېغښې دي

وَأَنْتُمْ عِقَابٌ أَلِيمٌ ۝ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَجَبًا لَقَالُوا

اواخاوند دعذاب دردناک دي، اوکچرې گرځولې دي مونږده لره قرآن په عجمي ژبه کښ، خامخادوي به ويل،

لَوْلَا فَضْلُكَ أَتَيْتُهُ مَعْجَمِي وَعَرَبِي قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا

ولې ندې واضح بيان شوي آياتونه ددې، آيا عجمي (قرآن او عربي (بېغمبر)؟ ته اوباه دقرآن دمؤمنانو دپاره

هُدًى وَشِفَاءً وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آخَانِهِمْ وَقُرْ وَهُوَ عَلَيْهِمْ

هدايت اوشفاء دې، اوهغه کسان چه ايمان نه راوړي په غوږونه ددوي کښ دړندوالي دې، اودقرآن په دوي باندې

عَمَى أُولَئِكَ يَتَأَتَوْنَ مِنْ مَّكَّانٍ بَعِيدٍ ﴿٥﴾

سبب دې دړوندوالي، دغه کسان په شان دغه چادي چه اوازورته کيدشي دخائ لري نه،

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِالْكِتَابِ﴾ دا منکرين قرآن ته زجر وتوبيخ دې چي دوي دير ضديان او عناديان

خلق دی چې دومره عظيم الشان صفاتو والا قرآن دوي ته راغې اودوي ترينه اعراض او کړو،

﴿الَّذِينَ﴾ اسم موصول اسم دې دپاره «﴿الَّذِينَ﴾ او خبرئي محذوف دې چې هم في عناد دې او الله

قرآن پنخوو صفاتو سره د مشرکينو دا عدوات اوعناد ظاهر کړيدی.

(١) ﴿وَالَّذِينَ﴾ چې دا قرآن مجسم نصيحت دې او دوي دپاره سراسر خیر خواهی ده دوي

ني دُضد وعنا په وجه نه منی

(٢) ﴿وَالَّذِينَ﴾ دقرآن داسې کتاب دې چې جامع دې هر صفت کمال لره خودوي صرف

دخپلې کج روی او ضد دوجهی نه پرې ايمان نه راوړی

(٣) ﴿وَالَّذِينَ﴾ دعزيز ديرې معنې بيان کړې شوي دی (١) غالب چې په ټولو کتابونه غالب

دې، هغه ني منسوخ کړی دی، دغه شان دلائلو اعتبار سره هم غالب دې ددې دلائلو په مقابله

کښ بل دليل نشي راتلې (٢) عديم النظير: داسی کتاب دې چې ددې نظير هم نشته (٣) کریم:

يعنی دير عزت مند کتاب دې، دلته دا ټولې معنې مراد دی چې دا بی نظير، عزت مند او

غالب کتاب دې، خو دوي نی دُضد وعناد دوجهی احکامات نه قبولی،

(٤) ﴿وَالَّذِينَ﴾ داخلورم صفت دې دقرآن، چې تحريف او باطل نه پاک او محفوظ کلام

دې، خودوي ضد وعنا دوجهی نه په باطل ايمان راوړی او حق پريگدی، ﴿يَبْتَغِي بَيْنَهُ وَلَا يَبْ

غُلُوْبُهُ﴾ (١) ياکنايه ده دمن کل جانب ته يعني باطل پديکښ دهيغ جهت نه تلبيس او تحريف

نشي کولې، ﴿٢﴾ ډېر ښه پدې څه نه مراد نقصان او کمي کول دي او ﴿وَمِنْ خَلْقِهِ﴾ څه نه مراد زيات کول دي يعني باطل پکښ هېڅ قسمه کمي يا زياتي نشي کولې، ﴿٣﴾ پدې څه نه مراد ښکاره راتلل دی او ﴿وَمِنْ خَلْقِهِ﴾ څه نه مراد په پټه راتلل دی، يعني پدې قرآن کښ باطل نه په ښکاره تحريف کوليشي او نه په پټه بحر، پورېده هذا القول، انا نحن نزلنا الذكر وانما له لحاظون،

﴿٥﴾ تَزِيلُ مِّنْ حَكِيمٍ كَرِيمٍ څه دا پنځم صفت دې دقرآن چې دا دحکيم او حميد ذات کلام دې نو څرنگه چې الله ﷻ حکيم دې دغه شان کلام ئي هم د حکمت نه ډک او محکم دې او څرنگه چې هغه حميد دې دغه شان کلام ئي هم مستحق دحمد دې خو دوي ترينه ضدو عناد پوځه اعراض کوي

﴿مَّا جَاءَ لَكَ مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا مَا قَدْ يُكَلِّمُكَ بِهِ دَاعِيَكَ لَعَلَّكَ أَهْدَىٰ﴾ څه ددويمه شکوه ده اوضمن پکښ حضور ﷺ ته تسلي ده، چې کله ته دوي سره نرمي کوي او په حسن اخلاق سره ورته قرآن اوروي نو په ځاني دمتاثر کيدو، دوي الحاد کوي په قرآن اعتراضونه کوي، او تاته نسبت دساحر، مجنون، کاذب کوي، نودانوي خيره نده بلکه ستانه مخکښ دهر پيغمبر سره داسې سلوک شويدي، لهذاته پدې باندې مه غمژن کيږه، بعض مفسرينو ددې بل مطلب بيان کړې چې ﴿مَّا جَاءَ لَكَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ په معنی دما قول لك الا ما قد قلت، دې يعني ای پيغمبره څه چې تاته چې کوم هدايات دتبليغ بيانوم نو دا هغه دی چې ستانه مخکښ رسولانوته مې هم بيان کړي وو، ﴿إِنَّ زَيْدَ لَكُمْ مَقْرُورٌ﴾ داتعليل دې دما قبل امربالصبر، چې ته صبر کړه ځکه چې رب ستا خاوند دکوئ مغفرت دې مؤمنانو دپاره، او کافرانو اومعاندانوته سخت عذاب ورکونکې، نو هغه به ورته انتقام اخلي، دې نه بعد دمشرکانو د درې شهادتو جوابونه ذکر کيږي.

﴿وَلَقَدْ جَاءَتْكَ آيَاتُنَا آتٍ بَعْدَ آتٍ﴾ څه دجواب داوولې شپې دې، شېبه دا ده چې دوي وائي چې داقرآن کچرې په عجمي ژبه کښ وي نو مونږ ته به دايقين وي چې دا کلام حق دې ځکه دانبي عربي دې په ژبه باندې ئي قدرت نشته دې، نولامحاله داوحې غيب ده، ليکن داخودې حضور ﷺ پخپله په عربي ژبه کښ جوړه وي اومونږ ته ئي اوروي، الله ﷻ جواب ارشاد فرمائي چه کچرته مونږ دقرآن په عجمي ژبه کښ نازل کړې وي، نوبيا به هم دوي دااعتراض کولو چې (١) ددې قرآن آياتونه واضح اوپه عربي ژبه کښ ولې ندي نازل؟ چې مونږ ورباندې پوهه شو. (٢) او دا

څنگه چل دې چې نبي عربي دې او کتاب ئې په عجمي ژبه کښ دې «اَعَجِبْ» نسبت دې د اَعَجَم اودیکښ زیادت دې په نسبت د اَعَجَم نه ځکه اَعَجَم هغه چاته وائی چې ژبه ئې عربي نه وی، او دا کیدیشی چی ژبه ئې عربي نه وی خو فصیح وی او اَعَجَم هغه چاته وائی چې په خبروئی بالکل څوک نه پوهیږی «قرطبی»

﴿قُلْ مَوْلَايَ مَا تَشَاءُ هُكَ﴾ دا په دوی رد دې چې قرآن هدایت دې دحق طلب کارانو ته سیدها لار خائی، شفا ده جسمانی وروحانی، ظاهری اوباطنی امراضو او دهر قسم شکوکو او شبهاتو دفعیه کوی خودا تاسوته چې ترینه هدایت او شفا نه میلاویږی نو هغه ددې څه نقص نه دې تاسو دضد وعناد نتیجه ده تاسو په غوږونو کښ دضد بوجونه پراته دې څنگه به قرآن واورئ، په سترگو مو د عناد پردې پرتې دی څنگه به درته ددې حقانیت ښکاره شی اوپه تعصب کښ دومره انتها ته راسیدلی یی چې اوس تاسو پوهه کولو څه ذریعه نشته،

﴿قُلْ لَّيْسَ بِي مَكْرٌ﴾ دا ده دوی عدم فهم تمثیل دې یعنی دوی پشان دهغه سری دی چې دکړې نه ورته څوک آوازونه کوی، نو هغه اول آواڼه آوری، او که څه آوازیی په غوږونو کښ پریوخی نو پوهیږی پرې نه، چې څه وائی او څه غواړی.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاتَّخَلَفَ فِيهِ وُلُولا كَلِمَةً
اوپه تحقيق سره ورکړې وؤ مونږ موسی ښه کتاب توراوتنواختلاف اوکړې شوبه هغې کښ، اوکچرته نه وې خبره
سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقِیْ بَيْنَهُمْ وَأَنَّهُمْ
چه مخکښ لیکلي شریده درب ستانعه تاخیر د عذاب کښ یوږني الحال به فیصله شوي وې په مینځ ددوی کښ، اویشکه دوی
لَقِنَ شَاكٍ مِّنْهُ مُرِيبٌ مِّنْ عَمَلٍ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ
خامخا په داسې شک کښ دې ددې قرآن نه چې په تردد کښی اچونکې دي، چاچه عمل اوکړو نیک نو دپاره دخپل خان ئې دې اوجاچه
أَسَاءَ فَعَاقَبْنَا مَا رَأَىٰ رَبُّكَ بِظُلْمٍ لِّلْعَمِيدِ ۝
بدعمل اوکړو نوتوان په هغه دي، اوندې رب ستاظم کونکې په بندگانوباندې

إِلَيْهِ يَرْدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٍ مِنْ أَكْبَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أَثْقَلٍ

صرف الله ته حواله کوليشي علم دقيامت، اونه رااوخي. هيڅ ميوې دغلافونو خپلونه اونه حامله کيږي هيڅ ښځه

وَلَا تَضْعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۖ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ إِيَنَّ هُمْ كَانُوا

اونه زنگوي بېچي مگريه علم دالله څرگندوي، اوپه هغه ورځ چه اوازبه اوکړي دوي ته الله څه، چه څه شول شريکان خما،

قَالُوا أَذَلُّكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ ۖ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا

دوي به وائي مونږ خبردر کوؤتاته، چه نشته دې په مونږ کيښي هيڅ اقرار کونکې په شريک اوورک به شي ددوي نه هغه معبودان

كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَلُّوا مَا لَهُمْ مِنَ الْحَيَٰثِ ۖ

چه دوي ئي عبادت کولو مخکې ددين به دنيا کښي، اودوي به يقين اوکړي چه نشته دې دوي لره هيڅ ځاي د خلاصۍ،

لَا يَسْمَعُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ قَنُوطٌ ۖ

نه سترې کيږي انسان دغو ښتولو دخيره، اوکه ورسپړي ده ته څه تکليف نوبيا دير مايوسه نااميده وي ،

وَلَكِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ صَرَاءٍ مَسْتَعْتَبٍ لِيَقُولَ هَذَا لِي

اوکه وڅکوؤ مونږده ته رحمت دخپل طرف نه ورستو دغه تکليف نه چه رسيدلې وؤده ته، خامخادې داوا ئي چې داخماحق وؤ،

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً ۚ وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ

اونه کوم څه گمان چه قیامت راتلونکې دې اوکچرې څه واپس کړې شوم خپل رب ته نوپيشکه مالپاره هغه سره

لِلْعُسَىٰ ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنَّا عَمَلُوكَ

خبراجنت دې ، نوخامخاخبريه ورکړو مونږهغه کسانو ته چه کفر ئي کړيدې په عملونودغوؤ،

وَلَنُنَبِّئَنَّهُمْ مِنَ عَذَابِ عَذَابٍ ۖ وَإِنَّا لَآغْنَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ

اوخماخا به وڅکوؤ مونږ په دوي سخت قسم عذاب ، اوکه چې انعام اوکړو مونږ به انسان بلندي

أَعْرَضَ وَنَأَى جَانِبَهُ وَإِنَّا مَنْشُهُ الشَّرُّ فَلَوْ دُعَاءِ عَرِيضٍ ٥

اعراض اوکری دې اوتاوکري دده خپله اوکله چه ورسيږي ده ته بد نوخاوند دعاء اوږدې وي

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ داديويي شېهي جواب دې، شبهه داده چې مشرکين وائي چې دقرآن کچرته حق وي نودفعه واحدة به نازل شوې وؤداجه لېلېني مونږته محمد ﷺ بيانوي نوډې نه معلومېږي چې دادي پخپله جوړه وي، جواب اوشوچې مونږموسی ﷺ ته توراۃ دفعه واحدة ورکړې وؤ، بياهم په هغې کښ اختلاف شوې وؤ بعض ئي تصديق کړې وؤ بعض تکذيب کړې وؤ، نوستاسودانکار محض عناد دې.

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ﴾ داديويي شېهي جواب دې چې دقرآن که چرته حق وي نوزمونږ د انکار پوجه به په مونږعذاب نازل شوې وؤ، جواب اوشوچې دعذاب دپاره وخت مقرر دې، ورنه دوي ته به اوس رسيدلې وؤ ﴿وَلَا تَهْتَفِئْتُمْ ثَرِيْرٌ﴾ دويم ضمير راجع دې قرآن ته او اول ضمير جمع کفار مکه وټه، يا اول ضمير يهود ته اودويم توراۃ ته په قرينې دسياق سره،

﴿مَنْ حَمَلَ صِْلًا فَلْيَقْوَ﴾ بشارت دې، ﴿وَمَنْ لَمَسَ مَلَكًا﴾ تخويف دې، ﴿وَمَنْ رَأَى ظُلْمًا﴾ ددې پوره تشرېح ئي په اول جلد ددې تفسير کښ په سورة آل عمران کښ تيره شويده نوهغه خائ ته رجوع وکړئ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دا خلورم دليل عقلي دې په توحيد ، او دا دليل د الله ﷻ عموم علم باندې مبني دې چې قيامت علم صرف الله سره دې، بل چاسره نشته ، عالم نباتات کښ خومره تصرفات کيږي هغه ټول د الله ﷻ په علم کښ دی ، عالم انسانيت ټولو احوالو نه هغه خبر دې، بل چاسره داسې علم نشته لهذا مستحق ذالو هيت هم صرف الله ﷻ دې بل څوک نشته ، تقديم د ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دحصر دپاره دې او ﴿يَا أَيُّهَا﴾ صيغه د مجهول راوړلو کښې تعميم طرف ته اشاره ده چې دهرچانه چه تېوس وکړې شي چې قيامت به کله راځي، نوهغه به وايي چې ددې علم الله ﷻ ته حواله دې، لکه په حديث دجبرئيل کښ حضور ﷺ اوفرمايل چې «المسؤول عنها بعلم من السائل» ﴿وَمَا تَفْجُحْ﴾ مانافيه ده، ﴿مِنْ كَثْرَتِي﴾ من زانده دې، د تاکيد د استغراق دپاره، ﴿وَمِنْ أَكْثَرِيَّاهَا﴾ من ذابتداء دغايه دپاره دې، اکمام جمع د کم بکسر الکاف ده، د ميوؤ غلافونو او پوستکو ته وائي چې ميوې ورنه را اوزي، يعني په ونه کښ چې کله ميوه راځي نواوکلا د يو

غلاف صورت وی، بیا پکښ میوه پیدا شي او رُو رُو غټیږي غټیږي د خپل غلافونو بهر را
اُخي، نو پدې ټولو مراحلو باندې الله ﷻ خبر دې اودغه رنگه د یوې زنانه په رحم کښ نطفه
قرار اخلي بیا په هغې مختلف مراحل تیر یږي، بیا د هغې نه یو روغ انسان جوړیږي، او بیا ددې
حمل وضع کیږي دې ټولو مراحلو باندې الله ﷻ عالم دې

﴿وَيَوْمَ يُبَادِيهِمْ﴾ تخويف اخروي دې، چې کوم خلق شرک کوي، او د دلائلو د توحید او قدرت
لیدلو باوجود د توحید قائله کیږي نه، نو د قیامت په ورځ به ورته الله ﷻ تپوس کوي چې ﴿هَئِ
شُرَكَائِيَ﴾ پدې کښ دوی ته زور نه اوت هکم دې، چې ستاسو د زعم مطابق چه څما شریکان وو نو
اوس هغه کم دي؟ ﴿قَالُوا مَا نَتْلُو﴾ ای اهلماک اعلام پمعنی د اخبار دې یعنی دوی به ورته اُوواڼي
چې ای الله ﷻ مونږ ته خبره د کوو چې په مونږ کښ هیڅ څوک هم د شرک مدعی او گواهي
کونکې نشته دې، ﴿وَمَا مِن شَهِيدٍ﴾ په وزن د فعیل د شهادت نه مشتق دې پمعنی د
مدعی او گواهي کونکې، اونفې شهادت کنایه ده د برات نه یعنی دوی به پدغه وخت کښ
د اثبات د شریک نه براءت وکړي، یا شهید د شهود نه مشتق دې پمعنی د حضور ای مامتا ا حدهم
بشاهدهم لا نهیم ضلوا یعنی مونږ د هغوئ مشاهده نشو کولی (قرطبي) ځکه چه ورک شول
زمونږ نه، دا ځکه چی د دوی مواقف به جدا وی، بعض وائی دا کنایه ده د نفی د شریک نه الله
ﷻ لره

﴿وَصَلَّيْتُمْ مَأْكُوتًا يَذَّكَّرُ مِنْ قَبْلِ﴾ ما موصوله عبارت دې د شرکاء نه، او «ضلال» مجاز دې،
د عدم نفع نه یعنی د دوی شرکاء به دوی ته هیڅ نفع ورنکړي، یا «ضلال» پمعنی د نسیان سره
دې، یعنی دوی نه به خپل معبودان باطله او هغوئ ته ندا کول هیر شي، یا ضلال پخپله
حقیقی معنی دې یعنی دوی چی د کومو خدایانو عبادت کولو هغه به ورته ورک او غائب شي
﴿وَنُكِّلُوا﴾ ځن دلته پمعنی د یقین سره دې ای ايقنوا، دوی ته به یقین اوشي چې مونږ لره ځای د
خلاصیدو او د تیختې نشته دې،

﴿لَا يَسْمَعُ الْإِنسَانُ مِنْ دُونِ﴾ دا څلورمه شکوه ده د کافرانو نه او د هغوئ طرز عمل نه چې الله ﷻ
پرې مختلف حالات راوولی دپاره د دې چې دوی الله ﷻ ته متوجه شی خودوی په هیڅ حال
کښ الله ﷻ طرف ته نه متوجه کیږي،

ددې درې آیتونو مشهور دوه ٢ توجیهات بیان شوی دی چې بنیاد ئی دعا په تفسیر

باندې دي:

(۱) اول دا چې «دعائنه مراد دلته معبودان باطلوو نه غوختل دي ، او په دیکنې د مشرک حالت بیانېږي چې مشرک انسان خپلو معبودان باطلوو نه په غوختلو نه سترې کیږي، مسلسل ترینه غواړي خو کله چې ترینه مراد پوره نشي نو بیا ﴿فَيَتَوَلَّى قَتْلَهُ﴾ حالت ئی شی او بالکل ناامیده ترینه شی ، او الله ﷻ نه غوختل شروع کړی ﴿وَلَمَّا أَتَتْهُ رَحْمَةٌ﴾ خو کله چې الله ﷻ رحم ورباندې اوکړی نو دې شکر او ایمان راوړلو په ځای ناشکری او کفر او کړی او درې غلطو عقیدو شکار شی:

(۱) چې دانعمت ماته څما صلاحیت ووجهې نه میلاؤ شوې دي او څه ددې مستحق وم

(۲) قیامت او آخرت نه انکار اوکړی چې وما اظن الساعة قائمة

(۳) کچرتنه بالفرض قیامت راهم شی نو هلته به هم څما یوشان وی او څما دپاره یو بهترینه ته کانه وی لکه څنگه دنیوی حالت مې دي ﴿وَلَمَّا أَتَتْهُ رَحْمَةٌ﴾ دیکنې هم د مشرک حالت بیان دي چې «نعمت» په حالت کښ دي دالله ﷻ احکاماتو پروانکوی، او حق نه اعراض کوی، خو کله چې د نعمت حالت پرې راشي نو ﴿فَتَوَلَّى قَتْلَهُ﴾ بیا ورته الله ﷻ یادشی او الله ﷻ نه دعاگانې غوختل شروع کړی، کما فی قوله تعالى، و اذا عشيهم موج كالظلل عوا الله محصلین له الدین (لقمان ۳۲) (جواهر القرآن)

(۲) دویم قول دادې چې «دعائنه» نه مرا دالله ﷻ نه غوختل دی او ﴿لَمَّا أَتَتْهُ رَحْمَةٌ﴾ کښ د مشرک انسان عام خرابی ذکر دي چې هغه کمال حرص دي چې دي ډیر حریص وی ، نعمت او نعمت دواړو حالاتو کښ دده حرص نه ختمیږي ، او په څه نعمت باندې ورته قناعت نه نصیب کیږي او هروخت ئی هل من مزید کیفیت وی. دینه ورستو اوس دوه خرابیانی خاص دحالت نعمت سره او دوه خرابیانی خاص دحالت نعمت سره ذکر کیږي ﴿وَلَمَّا أَتَتْهُ رَحْمَةٌ﴾ دیکنې د مشرک نعمت اوله خرابی بیانېږي چې ددې تعلق احوالو سره دي چې د نعمت او سختی حالت کښ دي مایوسه او ناامیده وی «یؤس» او «قنوط» کښ فرق دادې چې یؤس د زړه کیفیت ته وائی او د دې کوم آثار په جسم باندې ظاهری قنوط هغې ته وائی ﴿وَلَمَّا أَتَتْهُ رَحْمَةٌ﴾ دیکنې د مشرک حالت نعمت اوله خرابی بیانېږي چې دې تعلق اعتقاد سره چې تفصیل ئی مخکښ تیر شو چی

دومره تکبر کښ مبتلا شی چې آخرت نه انکار هم او کړی ﴿وَلَقَدْ أَتَيْنَا آلَ هَارُونَ﴾ دیکښ نی دحالت نعمت دویمه خرابی ذکر کيږي چې تعلق اعمالو سره دې چې دې په داسې حالت کښ د الله ﷻ احکاماتو هډوسره پرواه هم نه کوی. ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّا أَكْثَرَ مَقَاتِلِهِمْ﴾ دیکښ د مشرک حالت نعمت دویمه خرابی بیانېږي چې دې تعلق اقوالو سره دې چې کله ورته تکلیف اورسی نویا چغې او جزع فزع شروع کړی، ﴿مَقَاتِلِهِمْ﴾ په مراد دې تفسیر مطابق جزع فزع ده «بیان القرآن»

خلاصه دا چې ټول څلور احوال بیان شو: دوه د نعمت اودوه د نعمت ، احوال نعمت د مشرک دادې چې (۱) عقیده نی خرابه شی (۲) او اعمال نی هم خراب شی ، احوال نعمت د مشرک دادې چې (۱) چې زړه کښ پریشانه ناامیدئ شکار وي (۲) او په ژبه نی هم چغې فریادونه جوړ وی.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ

ته اوبه خبراکړئ ماته کچرې وي داقرآن دطرفة دالله ﷻ نه پیام کفرکوي تاسوېږي،

مَنْ أَهْلٌ مَعْنَى هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ سَلَبْنَاهُمْ أَلِفَاتٍ

نوڅوک زیات گمراه دې دهغه چانه چه وي هغه په مخالفه تارې کښ زرده چه اوبه بنایومرندوي ته دلیونه خپل په اطرافوکښ

وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَّلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ

اوبه نفسونودوي کښ تردې چې ښکاره شي دوي ته چه بیشکه داقرآن حق دې، آیاکافي نده په توحید بډر ستا کښ،

أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ فِي وَزْنٍ مِّنْ لِّقَاءِ رَبِّهِمْ

داخبره چه بیشکه هغه په هرڅیز باندې حاضرناظرده، خبردار چه بیشکه دوي په شک کښ دی دملقات درب خپل نه،

أَلَا إِنَّهُمْ كُلٌّ فِي خِزْيَةٍ

خبردار بیشکه الله ﷻ هرڅیزله گیره ونکې دې په اعتبار دعلم اوقدرت سره.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ سَكَتَ﴾ دا زجر دې او څلور و وارو شکوو باندې مرتب دې چې تاسو په خپله هم قرآن نه آوری بل هم اوریدلو ته نه پریگدئ، التا پدی قرآن اونبی باندې اعتراضو هم

کوی او دالله ﷻ د وحدانيت اودقرآن حقانيت باندې دومره دلائلو باجود تاسو شرک او کفر هم کوی نو په درجه داحتمال کښ خو دپته لگ سوچ اوکړی چې کچرته دا قرآن دالله ﷻ طرف نه وی اوتاسو ورسره دا معامله وی نو دا خومره لونی درجې گمراهی او بدبختی ده. ﴿سَكَنَ﴾ جمله شرط ده اوجواب شرط محذوف دې چې فاعروني من اضل منکم دې ﴿مَنْ أَضَلُّ﴾ جدا جمله ده جواب شرط محذوف قائم مقام ده.

﴿سَمُرِيهٖ تَلَيَّتَنِی الْاَفَاقُ فَلَا اَنْفِیْہِمْ﴾ تخويف دنيوي دې ، يعني زر ده چې الله ﷻ به دوی ته خپل قدرت نشانيانې اوځانی په عرب کښ هم اودعربو نه باهر هم او هغه داسې چې اسلام له به فتحه ورکړی او کفر او انصار د کفر به دليل او رسوا او هلاک کړی ﴿لَا اَفَاقُ﴾ آفاق نه مراد غير عرب بلاد او علاقې دی او ﴿وَلَا اَنْفِیْہِمْ﴾ نه بلاد عرب مراد دي، او ﴿تَلَيَّتَنِی﴾ نه د قدرت نشانيانې مراد دي چې هغه دلته فتح د مسلمانانو او شکست د کفارو دې،

ځنی مفسرينو د ﴿تَلَيَّتَنِی﴾ مراد مطلقا نشانيانې اغستې دی چې د الله ﷻ په الوهيت باندې دلالت کوی، ﴿وَلَا اَنْفِیْہِمْ﴾ نه مراد دلائل انفسیه دی چې په ذات دانسان کښ وی او ﴿لَا اَفَاقُ﴾ نه مراد دلائل آفایه دی چې ذات دانسان نه خارج عالم کښ به وي، مطلب دآیت دا دې چې الله ﷻ به ورو ورو د دوی ذات اودعالم او آفاق متعلق دوی ته داسې حقائق څرگند وی چې دوی ته به خپله پته اولگی چې هغه برحق ذات دې اونن صبا تجرباتی سائنس کوم تحقیقات راروان دی هغه بزبان حال دا گویان دي:

لما عجا كيف يعصى الإله ام كيف يجعده الجاحد

ولي كل شيء له أمة تسدل علي انه واحد

﴿اَوَلَمْ يَكُنْ يَرْتَضَ﴾ داپنځم دليل عقلي دې په توحيد، چې الله تعالى اوپه هړځای کښ حاضر ناظر دې، لهدا خپل حاجتونه صرف دهغه نه غواړی،

﴿يَرْتَضَ﴾ کښ بایا زانده ده ځکه چې په فاعل دکفی باندې بایا زانده وي لکه کله ای کله ای کله یا پمعنی دغي سره ده ای اولم یکفو تو حیدرتک یعنی ستا درب وحدانيت په

بارہ کنس صرف دا دلیل کافی نہ دی چي هغه په هر څه حاضر ناظر دي.

﴿أَلَا إِنَّهُمْ فِي رَيْبٍ مِّنْ لَّكَ وَبِهِمْ﴾ تنخويف اخروي دي، ﴿أَلَا إِنَّهُمْ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ﴾ او قدرت
دالله تعالى هر څيز لره محيط دي.

رکوعاتها (۵)	سورة الشورى مکیه	آياتها (۵۳)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بیخده مهربان او ډیر رحم کونکې دې شروع کوم		

ترتیبها حسب التسلسل (۲۲) وحسب النزول (۶۲)

نزلت بعد من السجدة وقبل سورة الزخرف *

وېط : دیکنس ددویم اعتراض جواب دې، چې په سابقه کتابونو کښ لیکلی دې چې منسوب دي انبیاء ته، چې دغیر الله بلنه کوئ خپل حاجتونه ور نه غواړئ. جواب دا د باغیانو او دگمراه مشرانو تحریف دې او د هغوئ خود ساخته کتابونه دي ځکه چې ټولو انبیاء ته صرف د توحید وحي شوې وه، کفوله: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا﴾ آیت (۱۳).

د سورة دمضامینو اجمالی خلاصه:

دې سورت دوه حصې دي: اوله حصه تر آیت ۱۹ پورې ده، او دیکښې سورت دوه دعوي او د هغې سره متعلقه امورو بیان دې، اوله دعوه دا ده چې د توحید وحي تمامو انبیاء ته شویده چې صرف د یو الله ﷻ عبادت کوئ، ﴿كَذَلِكَ يُوحِي إِلَهُكَ وَإِلَى الْكَلْبِ...﴾ آیت (۳). او دویمه دعوه دا ده چې د دې خلاف د باغیانو کار دې، ﴿وَمَا تَقْرَأُ إِلَّا إِلهًا مِّمَّا﴾ او دویمه حصه آیت ۲۰ نه تر آخره پورې ده، او دیکښې ماقبل دواړو دعوو باندې تنویرات ذکر کړي، او په منیخ منیخ کښې تخویفات، بشارت او زجرونه هم ذکر کړي.

د سورة دمضامینو تفصیلي خلاصه:

د اولې حصې تفصیلي خلاصه:

- آیت (۳)، کښې اوله دعوه ده،
- آیت (۵)، د الله ﷻ د عظمت او د فرشتو د حالت بیان دې
- آیت (۶) زجر او تخویف دې مشرکانو ته.
- آیت (۷)، ترغیب دې قرآن ته او بشارت او تخویف اخروی دې.

فِي السَّهْبِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٥﴾ تَكْلَأُ السَّهْبُ

چه په اسمانونو کښ دی اوڅه چه په زمکه کښ دی. اوهغه لوی دی ذات دده لوی دی صفات دده، نزدی دی اسمانونه

يَتَقَفَّرُونَ مِنْ قُوَّتِهِنَّ وَالْمَلِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ

چه اوجوی دپاسه ددوی نه اوفرشتی تسبیح کوی سره دحمد درب خپل اوبخنه غواړی دپاره دهغه چا

فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِنْ اللَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾

چه زمکه کښ دی، خبردار بیسکه الله صرف هغه بخنه کونکی رحم کونکی دی

﴿حَمْدٌ ۝﴾ دا حروف مقطعات دې چې جزمی او حقیقی معنی نى الله ﷻ ته معلومه ده، دا دواړه یا جدا جدا نومونه دی ددې سورة نوڅکه جدا جدا لیکلی شوي دي، یا دواړه یونوم دی لیکن جدا جدا څکه لیکلی شوي دي چې دتورو حوا میمو سره نى مطابقت راشی.

﴿كَذَلِكَ يُرْسِلُ إِلَيْكَ﴾ دا د دې سورة اوله دعوه او مرکزی مضمون دې چې تمام جهان مالک او متصرف الله ﷻ دی، اوهم د دې خبرې وحی تمام انبیاء و ته شوې، کاف په ﴿كَذَلِكَ﴾ کښ او په محل ده نصب کښ دی، پمعنی ده «مثل» دې، «ذلک» دپاره مشارالیه مضامین دسورت دی، یا وحی او ایحاء دې چې د «یوحی» په ضمن کښې دې، ﴿لَهُ﴾ لفظ جلاله فاعل ده «یوحی» ﴿الْمَرْسَلُ لَكَ﴾ دواړه صفات دي د لفظ جلاله، معنی دایت داده چي څنگه چه مضامین ددې سورت دی، دغه شان مضامینو وحی الله ﷻ تاته د دینه مخکښ سورتونو، کښ او ستانه علاوه نورو پیغمبرانو ته کړیده، یا څنگه چه وحی پدې سورت کښ تاته کوی هم دغه شان تاته دینه مخکښ سورتونو او نورو پیغمبرانو ته هم الله ﷻ کړیده، هغه الله چه په هر څه غالب او هر کار ده حکمت نه ډک دې.

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ عام مفسرینون په نیز د ﴿الْمَرْسَلُ لَكَ﴾ بیان دې، او دحضرت حسین علي عليه السلام په نیز دا د وحی بیان دې، یعنی هغه وحی داده چه له مافي .....، نو دلته د ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ نه مخکښ «قولوا» مقدر دې.

﴿كَذَلِكَ يُرْسِلُ إِلَيْكَ﴾ ددې ایت دوه تفسیرونه شوي دي:

(۱) دیکښ د ﴿وَمَوَّالَيْنَ الْعَالَمِينَ﴾ یعنې د الله ﷻ د عظمت شان او د هیبت بیان دې، چې الله ﷻ دومره عظیم ذات دې چې قریبه ده چې اسمان به د الله ﷻ د عظمت او جلال د زوره وچوې، ټکرې شې، لکه یو حدیث کښ راځي: اُطت السماء، وحق لها أن تنط، ما لها موضع أربعة أصابع إلا وملك واضع جبهة ساجدا لله (رواه الترمذي) یعنې آسمان نه د کرچي کرچي کیدلو آواز راځي او پکار هم دا وه چې دینه داسې آوازونه راوړي، (ځکه) چه څلور گوتو برابر ځای په کښ هم داسې نشته چه هلته فرشتې تندې نه وي تیت کړې، او الله ﷻ ته په سجده کښ نوي پرته.

او دې صورت کښې د ﴿وَاللَّيْلُ يُسَبِّحُ﴾ مناسبت د مقابل سره داسې دې چې صرف آسمان د الله ﷻ هیبت نه لرزان او ترسان نه دې، بلکه آسمان کښې اوسیدونکې فرشتې هم د هغه نه یریرې، او خوف د وجهې د الله ﷻ تسبیح وائي (کیا نه تعالیٰ: سبح الرعد بحمده والملائكة من خفئه)، او صرف خپل ذات باره کښې نه یریرې بلکه زمکه والو باندې هم یریرې، نو دې وجهې نه د هغوئ د پاره هم د استغفار د عاگانې کوي.

(۲) بعض وائي آیت مطلب دادې چې کله مشرکین الله ﷻ ته نسبت د شریک او ولد کوی نو داوینا دومره بې ادبی او گستاخي ده چې قریبه ده چې اسمان ددې به وجه ټکرې ټکرې شې لکه سورة مریم کښ دي: تکاد السموات ينفطرن منه وتنشق الارض وتخر الجبال هدأ، ان دعوا للرحمن ولدا. ﴿وَاللَّيْلُ يُسَبِّحُ﴾ دې کښ د فرشتو حال بیانېږي چې کافران خونسبت د ولد او شریک کوي الله ﷻ ته لیکن فرشتې ئې د هر قسمه شریک نه پاکي بیانوي،

﴿يَوْمَ يَقُولُ مَخْمُورًا سَمَانُوتُهُ رَاجِعٌ﴾ دې او من ابتدايه دی، یعنې دا انعطاريه د ټولونه اوچت اسمان نه شروع شې، یا راجع دې فرقوا و جماعتونو د مشرکانوته چي دوی دا پاسه را او غورزیګي

﴿وَيَسْتَفْهِتُ الْيَمَّنُ فِي الْأَرْضِ﴾ دلته سوال کیږي چه من في الارض خو عام دي، مسلمانانو او کفارو دواړوته شامل دي، تو دوی کفارو دپاره استغفار څنگه کوي؟ دینه دوه جوابونه شویدی:

(۱) من في الارض اگر چه عام دی لیکن دلته یې معنی خاص ده، او صرف مؤمنان مراد دي لکه پدې آیت کښ دي فاغفر للذين آمنوا

۲) من فی الارض عام دی خو دلته استغفار نه خپله معنی "طلب د مغفرت" نده مراده، بلکه، دینه مراد خه کارونه مثلاً رفاهی او سماجی خدماتو الهام او تاخیر د عذاب طلب دی. او دا باعث دا ایمان او ایمان سبب ده مغفرت گرځي

﴿إِلَّا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُتَوَكِّلُ الرَّحِيمُ﴾ اول تفسیر مطابق دی کښ د الله ﷻ مزید عظمت بیان دی او اشاره ده قبولیت د استغفار د ملائکوته او دویم تفسیر مطابق یه دې کښ اشاره ده په دنیا کښ په مشرکینو عذاب نه راتلو ته، چی مشرکان پدې وینا سره مستحق د عذاب دي، لیکن چونکه الله ﷻ غفور رحیم ذات دی سبقت د رحمت پوجه د عذاب نه بچ دي.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَافِظٌ عَلَيْهِمْ * وَمَا أَعْتَبَهُمْ

اوهغه کسان چه نیولی نی دی ماسوی د الله نه نورخدايان، الله ﷻ ساتونکي دی په دوی. اونه نی نه

عَلَيْهِمْ يَوْكِلُ ۝ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ

پدوی باندې نښمان او دغه شان مونږه وحی کړیده تاته قرآن په عربی ژبه کښ دپاره ددی چه ته اویره وی خلق د مکی

وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ

اوهغه چه چاپیره دی ورته، اونه ویره وی خلق د ورځی د قیامت نه چه نشتی هیڅ شک په هغې کښ، یوه ډله به

فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي الشَّعِيرِ ۝ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ

په جنت کښ وی اوبله ډله په جهنم کښ، او کچې جبراً مسلمانول اراده وی د الله ﷻ نو خامخاگر څولی به نی وی ټول مخلوق

أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ

یواخت لیکن داخلوی الله ﷻ چاته نی چه خوښه شی په خپل رحمت کښ، او ظالمان چه دی. نشته دوی لره

مِنْ وَلِيٍّ وَلَا تَصْغُرُ ۝ أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ * قَالَهُ هُوَ الْوَلِيُّ

هیڅ څوک دوست اونه مددگار. آیانیولی دی دوی ماسوی د الله ﷻ نه نورخدايان، پس الله صرف هغه دوست دی

وَهُوَ يُبْئِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

اوهغه ژوندی کوی مړی، اوهغه په هرڅیز باندې قادری

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن دُونِهِ أَتَيْنَاكَ﴾ داذجر او تخويف دی مشرکانوته، یعنی الله ﷻ و حدایت په واضحه دلانلو سره ښکاره شوې دې، اوس د دې باوجود چې کومو مخلوقو الله ﷻ نه ما سوي نور خدايان نيولي دي، الله ﷻ ته د دوي عملونه معلوم دی ددی شرک به ورته سزا ورکوي، ته په دوي نگهبان او نگران نه ئي، ستا فريضه تبليغ وه او هغه تا پوره کړه. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ مبتداء دی او ﴿وَلَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ مټی خبردی

﴿وَنُفِثَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾ دیکښې ترغيب دې قرآن باندې ايمان راوړلوته، او د قرآن نزول مقاصد بيانيزي، کاف د پاره د کمال دې، او مشار اليه داسم اشاره مضامين د توحيد دي، یعنی مونږ دا مضمون په قرآن کښې ډير په وضاحت سره په عربي ژبه کښې بيان کړې، چې دوي پرې پوه شي او ايمان پرې راوړي او د جهنم عذاب نه بچ شي.

﴿تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ﴾ مقصد د وحی بيانيزي چې هغه انذار دې، دلته مجاز في النسبه دې او مراد ام القرى نه اهل دام القرى دي، او «ام القرى» نه مراد مکه ده، «ام» مورته وائي او دلته ترينه مراد اصل دې، القرى جمع ده او مراد ترينه ټوله دنيا ده، مکي ته ام ام القرى ځکه وائي (۱) چه ټوله دنيا د دينه لاندې غوړولي شويده، (۲) ياد شرافت او فضيلت د دهجي نه ورته وائي. (۳) يا القرى نه مراد مکې ته نيزدې علاقې دی، چونکه دی ځانيونه په اعتبار سره مکه ټوله نه زړه خاربه ده نو ځکه ورته ام القرى او ئيلي شو. ام القرى مفعول اول دې د تنذر فعل د پاره او مفعول ثاني ئي حذف دې، چې هغه «العذاب» دې، ﴿وَوَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ حَرْأً لَّهُمْ﴾ مکی نه علاوه نور عرب ورته مراد دې، يا د ټولي دنيا خلق ورته مراد دې،

﴿وَنُفِثَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾ دا تخصیص بعد التعميم دې، ﴿يَوْمَ لَمَسَ﴾ قيامت ورځی ته وائي، او دا مفعول به ثاني دې د پاره د «وَنُفِثَ»، اول مفعول ئي حذف دې چه «الناس» دې، یعنی مقصد د نزول د قرآن دا دې چې ته په دې سره اهل مکه د الله ﷻ د عذاب نه اوږوي، او خاص کر عذاب د قيامت او آخرت نه.

جمع يو ځاني ته راټولولو ته وائي چونکه پدی ورځ به الله ﷻ ټول مخلوقات زميني او او اسماني يو ميدان ته را ټولوی روحونه او دهغوني جمسونه يه جمع کوئی او عمل کونکی او دهغوني عملونه به جمع کوی نو ځکه ورته يو الجمع ويلي کيږي.

﴿وَنُفِثَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾ دا نتيجه د انذار بيانيزي، چې کومو خلقو انذار قبول کړو نو د هغوي دپاره

جنت ڏي، او کومو ترينه انکار او کړو نو د هغوی دپاره جهنم ډي، ﴿قُلْ﴾ به دواړه ځانيونو کښ مبتدا ډي، «*فِي الْكُفْرِ*» او «*فِي الْكَيْفِ*» جار مجرور سره دمتعلق نه ورله خبر ډي، او محققينو په نيز نکره بغير د تخصيص نه هم مبتدا واقع کيدشي چي کله فائده ورکوي، يا في الجنة او في السعير جار مجرور سره متعلق نه صفت ډي فريق دپاره او خبر محذوف ډي، چه "منهم" ډي، يعني ورستو د جمع کيدلو نه په موقف د حساب کښ بعض به جنت لارشي او بعض جهنم ته،

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ دا نبي کریم ﷺ ته تسلي ده، چې کوم خلق انذار نه قبلوي، نو ته هغوی ته پریشانه کيږه مه، ځکه چې مقصد د تخليق د انسانيت ابتلا ده، څوک به ايمان راوړي او څوک به نه، کنې الله ﷻ په دې هم قادر ډي چې ټول خلق ټي په ايمان مجبوره کړي وي، او ټول به جنتيان وي، ليکن جبري ايمان مطلوب نه ډي، ځکه چې دا د ابتلا مقصد سره منافي ډي، او سزا او جزا حکمت بيا نه پاتي کيږي.

﴿وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ﴾ استدراک ډي د ماقبل نه، يعني د الله ﷻ مشيئت تقاضه ايمان او هدايت باندې مجبوره کول نه دي، بلکه ابتلا ده، لهذا اوس به څوک ايمان راوړي او الله ﷻ به ټي جنت کښې داخل کړي او څوک به ايمان نه راوړي، نو الله ﷻ به ټي جهنم ته داخل کړي، او د ودې به بيا هلته څوک مددگار نه وي، چې جهنم ټي رااوباسي او عذاب نه ټي بچ کړي.

﴿إِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ﴾ د مېخکنی زجر اعاده ده، يعني دوى د الله ﷻ نه ما سوى نور معبودان نيولى دي د دې دپاره په سخته کښ ددوى پکار راشي او مدد به اوکړي؟ هرگز داسي نشي کيدې، دالله ﷻ نه ماسوى هيڅ څوک هم ددوى مدد نشي کولى او نه ټي پکار راتلې شي، ځکه چه کار ساز، مړه ژوندي کونکې او په څه قادر الله ﷻ ډي.

﴿ثُمَّ مَرَّ عَلَى الْغَاثِ﴾ تعليل دى د ماقبل، چې الله ﷻ نه ماسوا څوک د دوى پکار نشي راتلې، ځکه چي ولى او کار ساز صرف الله ﷻ دى او هغه په هرڅه باندې قادر دى.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ۖ ذَلِكُمُ اللَّهُ

اوهغه چه اختلاف کوئ تاسوپه هغې کښ هرڅي چه وي نوحکم دهغى حواله دى الله ته، دغه ذات الله دى

رَبِّیْ عَلَیْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ وَآلِیْهِ اُنِیْبُ ۝ فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

دې ځمادی صرف په هغه ماتوکل کړیدی، او هغه ته به څه وایس کیرم، پیدا کونکې دې د آسمانونو او د زمکې،

جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَرْوَاجًا وَمِنْ الْاَنْعَامِ اَرْوَاجًا، يَذُرُّكُمْ فِيْهِ ۚ

څرځولی ئی دی ستاسو د پاره ستاسو د جنس نه، بیاني، او څرځولی ئی دی د څاروونه هم جوړی، خوره وی تاسو لږه پدغه طریقه،

لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ ۝ لَهُ مَقَالِیْدُ

نیستی په شان د هغه هیڅ څیز، او هغه اوریدونکی دی لیدونکې دې، صرف الله سره دی کنجیاني

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَنْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ ۗ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِیْمٌ ۝

آسمانونو او د زمکې، زیاتوی رزق هغه چاره چې ئی خوښه شی او کمه وی، بیشکه هغه په هر څه باندې ښه پوه دی

﴿وَمَا تَخْتَلِفُ مِنْ شَيْءٍ﴾ د اتسلي ده نبي کریم ﷺ ته ، چې دومره دلائلو باوجود دوی تا سره اختلاف کوي نو ورته اوایه چې زموږ او ستاسو اختلاف فیصله به الله ﷻ کوي ، چې څوک په حقه دې او څوک په باطله ، په دنیا کښې هم ، خاص کر معجزات ، دلائلو او حجت او برهان اعتبار سره ، او په آخرت کښې هم ، چې مونږ به جنت داخل کړې او تاسو به جهنم ته ، دلته د «وما اختلافتم فيه» نه مخکښې «قل» فعل امر مقدر دې او خطاب په «اختلفتم» کښې عام دې ، مؤمنانو او کافرانو دواړو ته ،

﴿فَلَكُمْ اَللّٰهُ﴾ علت دې د مقابل چه هره فیصله ځکه الله ﷻ ته حواله ده چه هغه ځمارب دې ، «عليه توکلت» په هغه باندی ځما بهر ورسه ده ، تاسو چې څومره ساز شونه کوئ ، هغه به ئی درله ناکامه کوي ، «والیه انیب» او په هره معامله کښ څه هغه طرف ته رجوع کوم .

څنو مفسرینو دا آیت د تقلید او قیاس په مذمت کښې پیش کړې دې ، لیکن دا آیت دې تفسیر نه معلومه شوه چې دې تعلق د تقلید او قیاس سره هیڅ نشته دې ، ابن عاشور رحمه الله لیکي : وَنَا عِدَّةٌ لِّهٖلِیْهِ الْاَلٰیةُ بِاِخْتِلَافِ عُلَمَآءٍ اَلَا اِنَّهٗ فِیْ اَصُوْلِ الدِّیْنِ وَفُرُوْعِهٖ اِنَّ ذٰلِكَ الْاِخْتِلَافُ حُكْمُهُ شَرْطٌ بَاطِلٌ فِی الْاَوَّلِیِّ وَالْاٰخِرَةِ صِحَّةٌ وَتَسَادُّ اِلِحْذًا اَلْحُکْمُ بَيْنَ الْمُصِیْبِ وَالْمُخْطِیْ لَهَا یَسِرُّ اِنْ خَاءَ النَّاسُ اَلْفَضْلُ وَالْاِصْطِفَ . وَبِذٰلِكَ فَوَضَّلَ اَهْلُ الْحَقِّ اِلٰی اَلْتَّحِیُّزِ بَيْنَ الْمُصِیْبِ وَالْمُخْطِیْ ، وَتَرَبَّبَ اَلْخَطَا اِلٰی ذٰلِكَ ،

عَلَىٰ أَنَّهُ لَا يُنَاسِبُ مِيقَاتِ الْآثَاتِ سَابِقَهَا وَتَالِيَهَا وَلَا اغْرَاضَ السُّورِ الْمَكِّيَّةِ. وَقَدْ احْتَجَّ بِهَذِهِ آيَةِ ثَلَاثَةِ نَفَاةِ الْغَيْبِ. وَهُوَ احْتِجَاجٌ لَا يُرْكَضِيهِ نَظَرٌ.

او که بالفرض دلته د امت اجتهادي اختلاف شي هم ، نو بيا هم دينه د تقليد نفي نسي کيدې : (۱) يو خو د دې وجهې نه چې دلته زيات نه زيات د تقليد حکم نه سکوت راغلې دې ، نفي نه ده راغلې ، (لکه د رسول متعلق حکم باره کښې سکوت دې ، او سکوت په نفي د حکم باندې دلالت نه کوي .

(۲) او دويم دا چې «حکمه الى الله» دا عنوان دې ، او دې تحت الله ﷻ اتباع ، رسول ﷺ اتباع او مجتهدينو اتباع ټول راځي ، ځکه چې رسول ﷺ کومه فيصله کوي نو هغه هم د الله ﷻ فيصله وي ، دغه شان چې مجتهد په خپل اجتهاد سره يو فيصله کوي نو چونکه د اجتهاد دارو مدار هم په نصوصو د قرآن اوسنت وي ، نو هغه هم په يوحيثيت سره د الله ﷻ حکم دې ، نو دآئمه مجتهدينو اجتهاد هم په دې حيثيت سره په احکام الهيې کښ داخل دې ، نو ددې وجهې نه علما فرماني چې عام سړې چې د قرآن او د سنت د فهم صلاحيت نه لري ، نو د هغه په حق کښ د مفتي او د خير القرون د زمانې د مجتهد تقليد او فيصله حکم شرعي دې ، په دومره قدرې حقيقت باندې پوه کيدو سره د تقليد د منکرينو او د هغوی د ضد او تعصب د مرض د ازالې دپاره ديره لويه شفاده ، داسې مضمون په تفصيل سره د سورة نساء آيت فان تنازعتم في شئ فردوه الى الله ورسوله کښ تير شويدي .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَاعْبُدُوا رَسُولَهُ﴾ سره ، عام مفسرينو په نيز د «العزیز الحکيم» بيان دې يعني د زمکي او اسمانونه پيدا کول ، انسانان او څاروی جوړه جوړه پيدا کول او جوړو نه د دوی نسل خورول د الله ﷻ د قوت او حکمت مظاهر دي ، او د حضرت حسين علي عليه السلام په نيز د ﴿يُؤْتِيهِم مِّنْ أَمْرِهِمْ نَسْرًا﴾ يعني ده دې خبرې وحی شوي وه چې اسمانونه او زمکي ، انسانان او څارو جوړه جوړه پيدا کولو او بيا پدې طريقې سره دنيا کښ د هغوی نسل خورولو والا ذات صرف الله ﷻ دې ، نو کارساز او اله هم هغه دې ، نو د مضمون په اعتبار سره د ﴿يُؤْتِيهِم مِّنْ أَمْرِهِمْ نَسْرًا﴾ دپاره مفعول به دې ،

﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَرْبَعًا﴾ يعني په څارو کښ ئی جوړی جوړی پيدا کړيدی ، مراد ورنه هغه اتمه (۸) قسمه دی چې په سورة انعام کښ ذکر دی ،

﴿يَذَرُوكُمْ فِيهِ﴾ ضمير په ليه کښ راجع دی 'جعل' ته، چه مفهوم دې د جعل لکم من انفسکم نه، او 'في' پمعنی د 'باء' سببیه سره دې، یعنی الله تعالی دا زوجیت سبب د نسل او د خورولو ستاسو، گرځولې دې (ابن کثیر).

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ د ابل صفت دې د الله ﷻ چه الله ﷻ په تصرفاتو مذکوره و کښ پشان د مخلوق اسبابو ته محتاج نه دې، او په ذات او په صفاتو کښ ورسره څوک مماثل نشته، پدې آیت کښ د الله ﷻ نه د مماثلت نفی مبالغه شویده په دوو وجهو سره:

يو دا چې د مثل لفظ د مشابهت دپاره استعمالیدو ټولو الفاظونه عام دې، ځکه چه 'فد' مشارک فی الجوهر یعنی ذات کښ شریک ته ویلي کیږي او 'شبه' مشارک فی الکيفية یعنی صفاتو کښ شریک ته ویلي کیږي او 'مساوی' مشابه فی الکمية یعنی مقدار کښ برابر والی ته ویلي کیږي او 'شکل' مشارک فی القدر و المساحة ته ویلي شی او 'مثل' عام دې ددې ټولو دپاره استعمالیږي، نو مطلب دا دې چه د الله تعالی هېڅ مماثل نشته دی، نه ذاتاونه صفتاً اگرچه مخلوق سره په بعضو صفاتو کښ صرف لفظی اشتراک دې (مفردات القرآن).

دویم داچه دلته کاف حرف جر زائد دې دپاره د تاکید، اودا په کلام د نفی تکرار فائده ورکوي، نو گویا داسې شو چې دلته دوه ځله د حکم نفی شوې وي. (التحریر والتنویر)

او بعض مفسرینو دا هم وئيلي دي چې ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ د 'مطلق لا یخیل' د قبیلې نه دې، اودا د مبالغې دپاره استعمالیږي، نو دا په شان د لیس ک الله شی دې، خو فرق صرف دادي چه دلته د مماثلت نفی په طریقې د مبالغې سره شویده،

البته دلته اشکال دی چه دلته کاف اود مثل جمع راغلی ده نو دا خونفې د مماثل المماثل راغله، یعنی د الله تعالی د مثل مثل نشته دی، اونفې د مماثل راغله، حالانکه مقصود نفی د مماثل ده؟

جواب دادي چه په کلام عرب کښ داسې دیر تعبیيرات واقع دی چه په هغې کښ غور او کړیښی نو د اترینه معلومیری چه واقعه دې کښ نفی د مماثل المماثل ده، او هرچه مماثل دې نود هغه وجود فقط د مفروض په درجه کښ دې. اود دې نه دانه لازمیری چه حقیقه دې مماثل وجود هم وی.

اوکه څوک سوال اوکړی چه د مماثل ثبوت په فرض درجی ته څه ضرورت وو؟ نو جواب دادي چه کلام کښ مبالغه راوړود دپاره لکه شاعر وائی:

ليس كمثل الفتي زهير خلق يوازيه في الفضائل

دلته پدی شعر کنس اول دَزهیر دَپاره فرضادیو مماثل ثبوت اوشو، بیادهفی مماثل مماثل نفی اوشو، دَدی دَپاره چه دَزهیر دَماثل نفی مبالغه اوشی یعنی دَزهیر مماثل بالکل نشته دی، نودلته په آیت کنس هم پدی تعبیر سره نفی دَماثل اوشو مبالغه چه دَالله تعالیٰ مماثل بالکل نشته دی (والله اعلم).

قتیبیه: پدی آیت کنس لکه څرنګه چه صریح رد دی په مشبهو او مجسمو باندی چه دَالله تعالیٰ دَپاره استوا علی العرش، نزول، ید وغیره صفتونه بالکل دَمخلوق دَصفتونو په شان ثابتوی او د تشبیه او د تجسیم قائل دی، نو همدارنګه پدی آیت کنس دَموجوده زمانی په غیر مقلدینو باندې هم رد دې چې د استواء علی العرش، نزول، ید اوساق وغیره نه متعارفه او حقیقی معنی مراد کوی ځکه چه داهم تشبیه او تجسیم دی.

د جمهور و محدثینو او د سلفو صالحینو مذهب په صفاتو دَالله تعالیٰ کنس دا دې چې نزول، استواء، ید وغیره ثبوت الله تعالیٰ لره حق او ثابت دې کمایلیق بشانه او داتشریع نی بالکل نه کوی چه حقیقی معنی مرادده یا مجازی، کنائی معنی مرادده او که حقیقی، او هم دا مقصد دې د قول د امام مالک رحمته الله علیه چه الاستواء معلوم ای معلوم اطلاقه علی الله، وکونه صفة لله... د دی مضمون تفصیل او د جمهور و محدثینو او د سلفو مذهب په باره د متشابهاتو او صفاتو کنس، حضرت والد محترم نور الله مرقده وېر د مضمعه په اول جلد صفحہ (۴۴۶) کنس د آخر متشابهات په تفسیر کنس کړیدې نور جوع ورته او کړی ﴿وَقَوْلُ الْبَحْرِ﴾ رد دې په جهمیو و باندې چه اهل تعطیل دی.

﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ داهم متعلق دی د ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ سره، عام مفسرین په نیز د «العزيز الحكيم» بیان دې او حضرت حسین علی رحمہ الله په نیز د ﴿يُحْيِي﴾ بیان دې، «مقالید کنجیانو ته وائی، دا لفظ عربی دې او جمع د مقلید ده، او یا معرب دې او جمع د اقلید ده، چې معرب دې د کلید نه، په فارسی کنس کنجی ته وائی. یعنی د ټولو خزانو چاییانې صرف دَالله تعالیٰ په قبضه قدرت کنس دي، ټولو ذوی الارواحو ته هم دې رزق ورکوی، چاته کم چاته زیات چاته نه ورکول د خپل حکمت مطابق کوي.

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَاللِّبِّيَّ

مقررکړې نې دې ستاسودپاره دين هغه چه وصيت نې کړې وؤ د هغې نوح عليه السلام ته او هغه

أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى

چه مونږوحي کړيدى تاته او هغه چې وصيت کړې وؤ مونږ د هغې ابراهيم عليه السلام ته او موسى عليه السلام ته او عيسى عليه السلام ته

أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَثَرٌ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا

چه کلك شى په دين اسلام توحيد او جدا جدا مه کيږئ په دې دين کيښ، گران دې په مشرکانو باندې هغه دين توحيد

تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ۝

چه تاسوئى ورته راغواړئ، الله جل و علاه را کاږي ځان ته هغه څوک چه نې او غواړي اورسوي ځان ته هغه څوک چه رجوع کوي

﴿حَرَجَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ﴾ دا اعاده ده د دعوي او د هغې تفصيل دې، چه د تمامو انبياؤو دين يو

دې چه دا امر ورته شوې وؤ چې دين قائم کړئ، او په توحيد باندې متفق شئ، پدې کيښ

اختلاف مه کوئ، ﴿وَمَعَ﴾ هم معنی د مقرر کولو او بيانولو سره دې، او په ﴿لَكُمْ﴾ کيښ خطاب د نبي

اکرم ﷺ امت ته دې، يعنی الله پاک ستاسودپاره هغه دين مقرر کړيدې چه دکوم حکم نې دې

مذکوره اولو العزم انبياؤو ته کړې وؤ، ﴿مِنَ الدِّينِ﴾ بيان مقدم دې او ﴿مَنْ يَنْتَبِهُ إِلَيْهِ﴾ مسبين مؤخر دې

ای شرع لکم ما وصی به ای بالدين، او تخصیص ددې پنځه و انبياؤو شو، اگر چه هر نبي ته دغه

مذکوره حکم شوې وؤ، ځکه چه دا پنځه اولو العزم انبياؤو دي لکه په سورة احزاب: «وَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ

فَإِلَى النَّبِيِّ» او منک ومن لوح و ابراهيم... آيت کيښ ذکر شوي وؤ، او بله داچه نوح عليه السلام هغه

نبي دې چه بت پرستی او شرک دده وخت نه شروع شوې وؤ، او د ابراهيم عليه السلام ذکر نې ځکه

اوکړو چه هغه ابو الانبياء دې، او د موسى عليه السلام او د عيسى عليه السلام ذکر نې پدې وجه اوکړو چه د

نزول قرآن په زمانه کيښ د دې دواړو مونږنکي يهود او نصاریٰ موجود وؤ «روح» نوهغوي ته

توبيخ دې چه ستاسو انبياؤو ته څوهم د توحيد حکم شوې وؤ نو تاسو ولي شرک کوئ؟

﴿وَاللَّهُ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ﴾ خطاب دې رسول ﷺ ته دی، او دا وحی نبي ﷺ ته د دې سورت

په ابتدا کيښ هم شويده او په نورو سورتونو کيښ هم شويده. (روح)

فائده: دلته اسلوب ده کلام ماقبل او مابعد نه بدل دي:

(۱) يو داچې ماقبل او مابعد کښ وصيت لفظ راوړلې شوې دې، او دلته لفظ وحي راوړلې شوې دې، يوه نکته په ديکښې دا ده چه د دې مضمون نورو الفاظو سره مطابقت راشي، لکه دې سورت په ابتدا کښ تير شو، «کذک يوحي اليک...» او په سورة النحل کښ دي: «ثم اوحينا اليک ان اتبع...» بله دا چي مشرکينو باندې رد کښ تاکيد راشي چه نبي کریم ﷺ دالله ﷻ نبي دې او الله ﷻ وحي مطابق توحيد طرف ته دعوت ورکوي.

(۲) دويم داچه ماقبل او مابعد کښ اسم موصول "ما" راوړلې شوې دې، او دلته «الذي» رواړلې شويدي چه اصل الموصولات دې، نو ديکښ اشاره ده دې طرف ته چه اصل او غوره مذهب الله ﷻ ته اسلام دې اگرچې زماني اعتبار سره ټولو کښ ورستې دې.

(۳) ماقبل کښ صيغه د واحد، او دلته صيغه د جمع راوړې شوه، ديکښی نبي ﷺ او د اسلام عظمت او شرف ته اشاره ده

﴿لَنْ أَقْنِيَا الزَّيْنَ﴾ "ان يامصديه يا مخففه من المثقله دې، بهر دواړو صورتونو کښ ان سره د «اقيمو» بدل دې د «ما وصي» نه، او دا هم کيديشي چې "ان" تفسيريه وي پمعنی د"ای" سره، تفسير کوي ﴿مَّا وَصَّيْ بِهِ﴾ (البحر المحيط)

د"دين" نه مراد اصول ددين دی، يعنی توحيد، رسالت، بعث بعد الموت وغيره، اوقائم ساتلو مطلب دادې چه دې احکاماتو باندې نوام اوکړئ او ترک کوئ ئي مه، اومه ورکښ څه تبديلي وتغير کړئ.

﴿وَلَا تَنفَرُوا يَوْمَ﴾ ضمير د"ايه" راجع دې دين ته ای ولا تنفرلوا لي الدين (روح) او مراد دتفریق نه دادې چه په څنو احکاماتو عمل اوکړي او کوم چې د خواهشاتو خلاف وي هغه پريگدي، او دغه شان څنې کسان خو پرې ايمان راوړي او څنې نه، او تفرقه بازي جوړه شي.

﴿كَبُرَ عَلَى الشُّرَكَايَ﴾ کبر په معنی عظم او اشد دی، ﴿مَا تَدْعُوهُمْ إِلَى﴾ "ايه" ها ضمير "ما" ته راجع دی او "ما" مصداق دين اسلام او د وحي اتباع دعوت دې، يعني مشرکينو ته ستا دعوت ډير عجيبه لگي او ډير سخت او گران ورباندې تيريږي، او د دې څو وجوهات دي:

(۱) الله ﷻ نبي ﷺ ته رسالت منصب ولی ورکړيدي، بل چاله يي ولي نه ورکوه، لکه سورت الزخرف کښ دي. لولانزل القرآن علي رجل من القرين عظيم

(۲) د دوی خيال وو چه نبي ﷺ ته تيار کتاب ميلويدل ضروري دی، او قران خو وقفه

وقفه سره نازلیرې لکه سورت الاسرا کښ دې ان نؤمن لرفک حتی تول علیا کتابا نقرأه او په سورت الفرقان کښ دی. لولا نزل هذا القرآن جملة واحدة

(۳) دریم سبب هغه احکامات وو چې هغه د دوی خود ساخته عقائد خلاف وؤ. لکه توحید شو، دې باره کښ به ئې وئیل: اجعل الالهة اها واحدا قیامت او بعث بعد الموت کښ به ئې وې: هل نیکم اذا فرقتم کل ممزق انکم لفي خلق جدید بهر حال دا ټول هغه وجوهات وؤچي دې وجهې به د دین او وحی دعوت دوی ته عجیبه لگیدو او دې لا رکنښ رکا وتونه پیدا کول.

﴿لَهُ يَجْتَنِبْنَ إِلَهُهُنَّ مِنْ بَيْنَ يَدَيْهِمْ﴾ دیکښ نبي ﷺ ته تسلي ده چه دې هر قسم رکا وتونو باوجود الله ﷻ دې دین متبعین پیدا کوی، او چې چاله ئې خوځه شي دین طرف به ئې راځکي او هدایت به ورله ورکړی. «يَجْتَنِبْنَ» د اجتناء نه ماخوځ دې. اجتناء دلته بمعنی جلب او جذب یعنی راځلو سره دی، اجتناء او هدایت کښ مفسرینو څو فرقونه ذکر کړی دی:

(۱) اجتناء نه مراد غیر ارادي او غیر اختیاري طور باندې ایمان توفیق ورکول دی او هدایت کسبي دې، دې د پاره انابت شرط دې، یعنی ځنې کسان به ایمان راوړل نه غواړي هغې باوجود به یې الله ﷻ دین طرف ته راولي، او ځنې کسان به لگیاوی ایمان ته به لاره همواره وی، نو الله ﷻ ورله ایمان توفیق ورکړی.

(۲) اجتناء نه مراد تصدیق بالقلب دې او هدایت نه عمل توفیق مراد دې.

(۳) اجتناء نه مراد پیدائشي مسلمان کیدل دی او هدایت نه مراد کفر نه بعد ایمان راپلوی

توفیق ورکول دی.

وَمَا تَفْقَرُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ
اواختلاف ندې کړې اهل کتابو مگروروستودهغې نه چه راغلې وؤ هغوی ته علم دوجه دحسدنه په خپل مینځ کښ،
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُوقُوا
او کچه نه نه وې خبره چه مخکښ لیکلې شویده درب ستاندود تاخیر د عذاب غریوې نیټې مقرې پورې نو اوس به فیصله شوی وه
بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ
به مینځ ددوی کښ، او بیشکه هغه کسان چه په میراث کښ ورکړې شویدې ورته کتاب، وروستو ددوی خامخا په شک کښ دی

فِنَّهُ مُرِيْبٌ ۖ فَلِلَّذِي قَادَعُ ۚ وَاسْتَعْتَمُ كَنَّا اُمِرْتَا

دَدِي قرآن نه دیرشک کین نو هم دې طرف ته ، ته بار بار رابلله او قائم شه څنگه چه حکم کړې شوی دی تاته.

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ

اومه کوه اتباع د هغوئ مشرکانو د خواهاشاتو، او وایه چه ایمان راوړې دی مایه هغی چه نازل کړې وی الله ﷻ

مِنْ كَيْفٍ وَاُمِرْتُ لِأَعْلِلَ بَيْنَكُمْ اللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ

هر کتاب چه وی او ماته حکم شوی دی چه انصاف او کرم ستاسوپه مینځ کین، الله رب زمونږدی اورب ستاسودی.

لَنَّا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ لَا حِجَّةَ بَيْنَنَا

زمونږ دپاره زمونږ عملونه دی او ستاسو دپاره ستاسو عملونه دی، نشته دی هیڅ جگړه په مینځ زمونږ کین

وَبَيْنَكُمْ اللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۚ وَالْيَهُ الْمَصِيْرُ ۗ وَاللّٰهِنَّ يُحَاجُّوْنَ

اوبه مینځ ستاسو کین، الله به جمع کوی مونږ ټول او صرف هغه ته واپس کیدل دی او هغه کسان چه جگړه کوی

فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتَعْجَبَ لَهُ فَخَنَّهُمْ كَاحْضَةً عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَنَهُمْ

په توحید د الله کین روستوده دینه چه اومنلې شو حکم د الله، دلیل ددوی باطل دې په نزدرب ددوی او پدوی باندې

غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ اللّٰهُ الَّذِي اَنْزَلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

غضب دی اودوی دپاره عذاب سخت دی الله تعالی هغه ذات دی چه نازل کړې ئی دی کتاب په حقه سره

وَالْبُرْءَانَ ۗ وَمَا يُنْذِرُكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيْبٌ ۝

اومیزان هم اوڅه خبرنی ته چه کیدیشی قیامت نزدی وی

﴿وَمَا تَنْزِيلًا﴾ د اداسورت دویمه دهوه ده او د یوې شبه جواب دې چه په ماقبل باندې

واردیږی، چه هرکله د تمامو انبیاء دین یووژاوتول په مسئله توحید باندې متفق وؤ، نو په مخکیننی صحیفو او کتابونو کین د توحید خلاف مضمون ولې لیکلې شوی دې؟ حاصل د جواب دا دې چه بیسکه سابقه انبیاء ټول په توحید متفق وؤ، لیکن ورستو بعض دنیا پرستو،

باغیانوپه کتب سابقو و کتب تحریف اوکړو او دخپل طرف نه ئی پکښ دتوحید خلاف عبارتونه درج کړل، نودلته درې اموردی: (۱) اختلاف چا اوکړو؟ جواب: باغیانو او گمراه علماؤ، (۲) کله ئی اوکړو؟ جواب: ﴿يَوْمَ تَأْتِي سَاءَ مَأْتِيَةٌ ثُمَّ الْإِلَهُ﴾ بعد د علم نه ئی اوکړو یعنی دیده ودانسته، (۳) ولی ئی اوکړو؟ جواب: ﴿يَوْمَ يَأْتِيهِمْ﴾ دضد او دحسد دوجه نه ئی اوکړو. بیا شبه وه چه پدې باغیانو باندې فوراً عذاب ولې رانه راغې، نو جواب اوشو چه ﴿وَلَوْلَا كُنْهٌ سَبَّكَتَ مِنْ ذَٰلِكَ﴾ چه کچرته ستارب دافصله نه وه کړی چی دوی ته به زر عذاب نه ورکوم نو عذاب به ورباندی راغلی وؤ، لیکن ددوی د عذاب دپاره یو وخت مقرر دې چه وخت دمړگ دې یاقیامت دې.

﴿وَلَوْلَا اَلَّذِيْنَ اُرْوُوا الْكِتٰبَ﴾ یعنی دنیا ترست او باغیانو علما، تحریفات ورستونو خلقو ته هم منتقل شو او دوی هم توحید متعلق په شکوک و شبها تو کښ پریوتل. ﴿وَلَوْلَا الَّذِيْنَ اُرْوُوا الْكِتٰبَ﴾ نه مراد نبی کریم ﷺ مانې یهود نصاری دی، ﴿يَوْمَ﴾ ضمیر سابقه اهل کتابو ته راجع دې ﴿فَذٰلِكَ فَاَتٰهُ﴾ دلته شپږ اموره په ماقبل شرع لکم من الدین باندی متفرع کیږی، یعنی کله چې تاسو له الله ﷻ دین مقرر کړې دې، او هغې باندې د قائم اوسیدلو حکم ئی درکړې دې او تفرقه بازی نه ئی پکښې منع کړې یئ نو اوس دا دا کارونه اوکړئ، ذا اوله تقويع ده، یعنی هر کله چه ټولو انبیاءو ته د توحید وحې شوی وه نو ته هم دی طرف ته دری رابله. «لذلک» کښ لام جاره کښ دوه احتماله دی: (۱) لام اجلیه دې، دې صورت کښ مطلب به داسې وی: هر کله چه ټولو انبیاءو ته وحی صرف د توحید شویده او تفرق د دنیا پرست علماؤو نتیجه ده، نو د دې دهجې نه ته خلق توحید ته رابله.

(۲) لام صله ده د «ادع» شي او «ذلک» ورله مدعو شی، پدې صورت کښ به معنی داسې ده: دی توحید طرف خلق رابله. بهر دوړو صورتونو کښ جار مجرور دپاره متعلق محذوف دې، او هغه «ادع» دې، او د «ادع» مذکور دپاره متعلق (جار مجرور) محذوف دی چه هغه «ذلک» دې، نو تقدیر عبارت داسې شو: لذلک ادع فاذلک، یعنی باربار توحید طرف خلق رابله، نو تکرار د معنې راغې بغیر د تکرار د لفظ نه.

﴿وَاَنْتُمْ سَعٰۤاۤ اٰتٰوْا﴾ دا دویمه تقويع ده، کله چه ټولو انبیاءو ته وحی د توحید شوې ده نو ته پدې باندې داسې مستقیم اوسه څنگه چه ئی تا ته حکم شوې دې، ای واسطه اسطمة

مثل الاستقامة التي امرت، مراد دې نه ثابت والې دې په دعوت باندې، يعنې تاته چه دکوم دعوت ورکولو حکم شويدي نوپه هغې باندې ثابت اودائم اوسيره، دا الفاظ په سورة هود (۱۱۲)، کښ هم تير شويدي، هلته ددې په تفسير کښ د استقامت معنى اواهميت باندې حضرت والد محترم عليه السلام تفصيل کړيدي هلته نى اوگورئ.

﴿وَلَا تَلْبِسْ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ﴾ دا دريمه تفريع ده، يعنې کله چه ټولو انبياؤ ته وحي د صرف توحيد شوي ده، نو ته د محرف احکاماتو اتباع مه کوه ځکه چه دا خواهشاتو باندې مبني دي. اهو نه محرف احکامات دي، ځکه چې د واقعي احکامات نه دي، بلکه د دوى خواهشات دي.

﴿وَقُلْ مَاتَشَاءُ مَا أَزْكِرُ﴾ دا څلورمه تفريع ده، يعنې کله چې ټولو انبياؤ ته وحي صرف د توحيد شويده او دينه برعکس احکامات د دنيا پرست علماؤو تحريفات دي، نو ته اعلان اوکړه چه څه ايمان راوړم د الله تعالى نازل کړي کتابونه باندې، دا محرف احکامات نشم منلې. پدې من صکتې «کښ من د استغراق دپاره دې، يعنې ته دا اعلان وکړه چه الله تعالى څومره اسمان کتابونه نازل کړيدي په هغو ټولو باندې څما ايمان دې، مراد دايمان نه ايمان دې پدې چه دامنزل من الله دى، هر چه اتباع ده نوهغه منسوځه ده.

﴿وَأَمْرٌ بِالْعَدْلِ﴾ دا پنځمه امر متفروع دې، يعنې اصل احکامات د وحي دي، دينه برعکس احکامات تحريفات دي، نو لهذا ماته حکم شويدي چه تاسو مينځ کښ عدل اوکړم، او هغه دا چه وحي مطابق احکامات تاسو ته بيان کړم، توحيد درته بيان کړم، شرک نه خو منع کړم، او څومره تنازعات او فيصلې دى هغه دقران په رڼا کښ اوکړم، نه دمحرف احکامات مطابق.

«دا رڼا ورکړم» دا شپږم امر متفروع دې، يعنې کله چې توحيد د الله تعالى حق دين دې، نو زه سرعام د الله تعالى رېوبييت اعلان کوم. چې هغه زمونږه هم رب او کار ساز دې او ستاسو هم رب او کار ساز دې.

﴿لَا تَمْلِكُنَّ لَهُمْ أَمْوَالَكُمْ﴾ يعنې که حق واضح کيدلو باوجود تاسو مذکوره خبرې نه منئ او د الله تعالى د حکم تعميل نه کوئ، نو بيا خپل کار کوئ، مونږ به خپل کار جاري ساتو او تاسو خپل کار جاري ساتئ، «لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ» مراد د حجة نه بحث مباحثه ده، مراد دا

دې چه حق واضحه شوې دې ، اوس دې نه ورستو که تاسو ایمان نه راوړئ ، نو عناداً به نه راوړئ ، بحث مباحثه ته ضرورت نشته دې، **اللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ** به د محشر په میدان کېن مونږ ټول جمع کوی نوهغه به فیصله او کړی

﴿وَالَّذِينَ يَمْتَنِعُونَ فِي آثَرِهِ﴾ دا د یوې شېبې جواب دې ، شبه دا ده چې دورستو خلقو گمراهي سبب هغه تعلیمات او تحریرات دي ، چه کومو کېن مخکېنې خلقو تحریف او تبدیلی کړیوه ، او د دې دوچهې نه دوی په شرک کېن مبتلا شوې دي. نو پکار داچه د دوی دا عذر او حجت اومنلې شی او عذاب ورته ورنکړي شي ، **اللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ** ترینه جواب کوي چه د دوی دې حجت او عذر الله په نیز هیڅ اعتبار او وزن نشته ، ځکه چه څنگه اهل باطل او محرف احکامات موجود وؤ ، اهل حق هم موجود وؤ ، چې هغوی توحید او صحیح احکاماتو باندې عمل کولو ، داسې کسان اهل مکه کېن هم وؤ او په اهل کتابو کېن هم وؤ ، خو دوی اتباع نه کوله بلکه بغض او عناد د وجهې نه د الله **يَهْدِي مَن يَشَاءُ** توحید په باره کېن حجت بازي او مناظرې کولې ، نوالله **يَهْدِي مَن يَشَاءُ** دوی ته په دنیا کېن هم عذاب ورکوي او آخرت کېن هم.

﴿يَوْمَ يَدْعُ أَتَّخِذُ لَكَ﴾ ای من بعد ما سلم التماس له ، ضمیر الله تعالی ته راجع دې یعنی لکه څرنگه چه اهل باطل موجود وؤ او دوی د هغوی اتباع کوله ، نودغه شان اهل حق هم موجود وواو توحیدنی قبول کړې وو ، او د وجه د ظهور د حجت نه الله تعالی ته متقاد شوي وو ، نودوی د هغوی اتباع ولی نه کوله کفوله تعالی : اولم یکن آية ان یعلمه علماء بنی اسرائیل (شعراء : ۱۹۷)

﴿وَالَّذِينَ﴾ اسم موصول مبتدا اول دې ﴿يَمْتَنِعُونَ فِي آثَرِهِ﴾ صله ده . ﴿يَوْمَ يَدْعُ أَتَّخِذُ لَكَ﴾ ورسره متعلق دی ﴿يَمْتَنِعُونَ﴾ مبتدا ثاني ، ﴿يَمْتَنِعُونَ﴾ ای زالله باطله ، ورله خبر دی دا پوره جمله خبر ده د مبتدا اول دپاره ، ﴿وَمَنْ يَمْتَنِعْ﴾ دیکنې اشاره دینوې عذاب ته ، ﴿وَمَنْ يَمْتَنِعْ﴾ خبر مقدم او ﴿يَمْتَنِعْ﴾ مبتدا مؤخر دی ، او جمله عطف ده په ﴿يَمْتَنِعْ يَمْتَنِعْ﴾ باندی ، ﴿وَمَنْ يَمْتَنِعْ يَمْتَنِعْ﴾ بدیکنې اشاره ده اخروي عذاب ته ، او داهم عطف ده په ﴿يَمْتَنِعْ يَمْتَنِعْ﴾ باندی

﴿اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ﴾ دا ده عذر نه قبلیدلو دویمه وجه بیانېږي . د الكتاب نه مراد یا جنس کتاب دې یا ورته قرآن مراد دي ، یعنی الله تعالی داسې عظیم الشان کتاب نازل کړیدې چه په هغې کېن ئی مسئله د توحید او حق ئی واضح اومدل بیان کړیدې ، نودوی هغې طرف ته ولی توجه نه کوی چه په هغې پوهه شی او توحید اومنی . ﴿يَمْتَنِعْ﴾ یعنی متلبس دی په حق اولری دې

دَ باطل نه ، اودې کتاب چه کومه مسئله بیان کړیده نوهغه حق ده ، ﴿وَالْيَوْمَ نَبْلُوهُمْ بِآلِهِمْ﴾ معروفة مراد ده ، اونسبت دآنزال ورته حقیقه دی ، یعنی الله ﷻ میزان (تله ، ترازو) پیدا کړیده چه په هغې سره د مادی اشیا وزن (ثقل او خفت) معلومېږي ، نو چه د مادی اشیا د پاره ئې میزان پیدا کړې دې ، نو چه کومه اصل مسئله ده چه توحید اودین حق دې نودهغې د پاره ئې خو ئې خامخا میزان پیدا کړیدی چه هغه قرآن دې ، نو چه میزان (تله) موجود دې اویا هم ورباندې دوی خپل عقائد او اعمال نه تلی ، اویه گمراه خلقو پسې روان دی ، نودوی معذور نه دی ، اوعذاب به ورته ورکولی کیږي . یا میزان نه مراد شرع ده چی حقوق پری وزن کیږي او خلقو مابین کښ تسویه کیږي ، نونسبت دآنزال ورته مجازاً دې .

﴿وَمَا يُؤْتِيهِمْ لَعَلَّ السَّاعَةَ قُرْآنٌ﴾ داتخویف اخروی دې ، چه قیامت به ناگهانه راځي اویا به چاته مهلت نه ورکولی کیږي ، نو د قیامت راتلونو مخکښ د خپلو اعمالو او احوالو اصلاح او کړئ . د قرآن او د دین په تله ئې اوتلې .

﴿قُرْآنٌ﴾ قرینه ئې اونه وې ځکه (۱) الساعه : په تاویل د البعث کښې دې ، او یا اتیان الساعه کښې دې . (۲) بې تکلفه قول د فراء علیه السلام دې ، دې وائي چې قریب او بعید چې کله نسب کښې استعمالیږي ، نو په دې صورت کښې ئې موصوف سره تذکیر او تانیث کښې موافقت ضروري وي ، خو کله چې ظرف زمان یا مکان په طور استعمال شي نو بیا ئې مطابقت ضروري نه دې ، لکه : وماهی من الظالمین ببعید ، و ما یدریک لعل الساعه تكون قریباً ، ان رحمة الله قریب من المحسنین .

يَسْتَعْمِلُ بِهَا الْيَوْمَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا * وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ

زرغواړي قیامت هغه کسان چه ایمان نه راوړی ورباندې ، اوهغه کسان چه ایمان ئې راوړیدی نوهغوی بریدونکې دی

مِنْهَا * وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ * أَلَا إِنَّ الْيَوْمَ يَمَارُؤْنَ فِي السَّاعَةِ لَئِي

د قیامت نه ، اوبه هغې چه قیامت حق دې ، خبردار ! بیشکه هغه کسان چه جگړه کوی په باره د قیامت کښ خامخا به

ضَلَّلَ بَعِيدٌ كَلِّهُ لَطِيفٌ بِوَعْدِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ * وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ

گمراه لرې کښ دی ، الله مهربانه دی په خپلو بندگانو ، رزق ورکوی چاته ئې چه خوښه شي ، اوهغه طاقت والادی غالب دی

﴿يَسْتَعِجِلُ بِهَا إِلَهُكَ لِتُخْلَصَ﴾ زجر دے منکرینو قیامت ته چه کله دوتی ته د قیامت باره کنب

او ویلې شی، نو دوتی بطور استهزاء او تکذیب وائی چه د قیامت به کله راخی زردې راشی، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ یارون د مُماراة نه مأخوذ دې، مخاصمه او جگړې ته وائی، یا د «مریة» نه مأخوذ دې، او مریه شک ته وائی یعنی کوم کسان چه د قیامت په واقع کیدو کنب شک کوی، نو دوتی د سمي لارې نه ډیرلرې پراته دی، په نقصان کنب دی، او چه کوم کسان ورباندې یقین کوی نو په هدایت او په فلاح کنب دی.

﴿اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ﴾ د دې خائی نه د سورة اخیریوې پدې دعوتو باندې تنویرات ذکر کیرې.

دا د اولې دعوي سره متعلق دې او په هغې تنویردې، چه الله تعالی په خپلو بندگانو باندې ډیر مهربان دې، د مصلحت موافق چاته رزق فراخ ورکوی او چاته کم، په هر څیو باندې قادر او غالب دې سره د تکذیبه او انکاره د هېڅ چاروزي نه بنده وي بلکه په نهایته نرمی او لطیف تدبیر سره د بندگانو تربیت کوي، نو لهذا صرف د هغه عبادت کوئی او صرف د هغه نه خپل حاجتونه غواړی.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْفَ الْآخِرَةِ لَرَدْ لَهُ فِي حَرْفِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْفَ الدُّنْيَا

څوک چه غواړی فصل د آخرت مونږ به اضافه او کرده لره په فصل دده کنب، او څوک چه غواړي فصل د دنیا

لرېه منها وما له في الآخرة من نصيب ۝ أم لهم هزكوا

نو ور به که مونږ دده ته د دنیانه (څه حصه) اونه به وی ده لره په آخرت کنب هېڅ حصه، آیا شته دی، دوتی لره شریکان

هزعو لهم من الدنيا ما لم يُلقن به الله ۝ ولولا كلمته

چه مقرر کړې شی وی دوتی لره د دین نه هغه چه ندې ورکړې اجازت د هغې الله اوکه نه دې خبره

الفضل لقصي بيمتهم وإن الظالمين لهم عذاب أليم ۝

د فضل کولو، د ناخبر د عذاب بنواوس به فیصله شوې وی په مینځ دوتی کنب اوبیشکه ظالمان دوتی دپاره عذاب درناک دی

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ﴾ پدې کنب ترغیب دې د آخرت او تر هید فی الدنیادی، چه قابل د طلب صرف

آخرت دې. نه دنیا چه حسب تمنانه نصیب کیرې، او د اقصی د غول ذریعه ده د آخرت د

حرمان، ﴿حَرِّثَ الْآخِرَةَ﴾ حرث په لغت کښ کسب کولو ته وائی. يقال بحرث لاهله وبحرث ای : یکتسب، او اصل معنی نى القاء البذر فی الارض ده، یعنې په زمکه کښ تخم ریزی کول دلته د دې اطلاق بطور استعاره د اعمالو په ثمراتو او اجر و نوباندې شویږي. ځکه چه حدیث کښ راځی "الدنيا مزرعة الآخرة" دنیا ده آخرت پټې دې، دې کښ د اعمالو څنګه تخم او کړلو. آخرت کښ به ورته د هغې پید او ار میلاویرې. یعنې څوک چه په خپلو عملونو او کار کسب سره د آخرت ثواب اراده کوی، او د آخرت د جوړیدو فکر ورسره وی، نو ﴿وَنُفِذْهُ فِي حَقِّهِ﴾ یعنې الله تعالی به ورته نیکی مضاعف کوی، د یوې نیکی اجر به ورته د کس گناه ته تر اوو سو ۷۰۰ پورې بلکه ددی نه هم زیات ورکوی. کفوله تعالی: والله يضاعف لمن يشاء.

﴿وَمَنْ كَانَتْ يُرِيدُ حَرِّثَ الْآخِرَةِ﴾ یعنې د چا چه مطمح نظر او هروخت نى فکر د دنیا وی. او د آخرت د پاره هیڅ تدبیر او سعی نه کوی، مراد ورته په غفلت او په انکار د آخرت سره دنیا حاصلول دی. چه ظاهره ده چه د داسې کس نه ایمان مفقود وی، او د آخرت کامیابی او برخه خو د مؤمنانو د پاره ده نو ځکه داسې کس د پاره به هیڅ حصه نه وی، په خلاف د اهل ایمان نه چه کسب د معاش په حلال طور سره کوی، او دخپل ځان او اهل عیال د پوروش د پاره کوی چه د ضروری دې بقدر ضرورت ﴿تَتَوَدَّعُونَ﴾ من د تبعیض د پاره دې، نومعنی داده چه ټول مطلوب به ورته نه ورکوو، بلکه څومره چه زمونږ څوڅه وی هغه به ورته ورکوو، قتاده رحمه الله وائی چه د ﴿تَتَوَدَّعُونَ﴾ معنی، نقدر له ما قسم له ده، یعنې دنیا به ورته بقدر قسمت او مشیت ملاویرې نه بقدر طلب، کفوله تعالی: من کان یرید العاجلة عجلناه لیهامان شاء (اسرا: ۱۸). ﴿وَمَا لَكُمْ فِي الْآخِرَةِ مِنْ حِسْبٍ﴾ په آخرت کښ به نى هیڅ حصه نه وی.

﴿أَمْ لَكُمْ شُرَكَاءُ تَكُونُوا لَهُمْ وُكُلًا﴾ د ادویمې دعوي سره متعلق دې، چه حاصل نى دادې چه شریعت حقه صرف هغه دې چه الله تعالی نى ټولو انبیاءو ته وحی کړیده، ددې خلاف نى هیڅ چاته دخود ساخته شریعت ایجاد او اختراع اجازت نه دې ورکړې، په ﴿أَمْ لَكُمْ شُرَكَاءُ﴾ کښ "ام" استفهامیه دې او استفهام انکاری دې، نومطلب دادې چه د الله ﷻ نه ماسو اداسې هیڅ څوک نشته دې چه دمخلوق د پاره دین مقرر او مشروع کړی البته د تشریح اجازت شته دې، یا "ام" منقطعه دې بمعنی ذیل "سره او اضراب دی د مقابل قول، شرع لکم من الدین الخ، نه یعنې د

دوئ شرکامچی شیاطین دی دوئ لپارہ نی دالہ تعالیٰ ددین خلاف بل دین مقرر کردی چہ اندہ ۱۱۱ نی اجازت نہ ورکوی ﴿مَا لَمْ يَأْتُهُمْ إِلَّا شُرْكُ اَوْ اِنْكَارُ بَعَثَ نَه وَغِيْرَهٗ﴾ حضرت تھانویؒ فرمائی چہ پدی آیت کنس لکہ خرنگہ چہ دشرک ابطال دی، نودغہ رنگہ د بدعاتو رد ہم دی، خکہ چہ تمام بدعات خود ساختہ وی، چہ ثبوت نی نہ پہ قرآن نہ پہ حدیث کنس وی، او نہ پہ عمل دصحابہؓ کنس وی، اونہ پہ قیاس د مجتہدینو فقہاؤو کنس وی چہ دوئ تشریح کوی او تشریح نہ کوی، مثلاً د مرگ رسمونہ لکہ دریمہ، خلونستمہ، عروسونہ وغیرہ کول، تول خود ساختہ دی اودا ہم دشرک پہ شان ددین خلاف یوبغاوت دی۔

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُتِحَ رَدُّ الْفَوَاحِشِ لِفِتْنَةٍ﴾ کہیدہ چہ اصل عذاب بہ ورتہ پہ قیامت کنس میلادیر، ورنہ ﴿لَئِنْ يَتَّبِعْتُمْ تَرَوْنَ سُنَّةَ الْفَارُوقِ﴾ کہیدہ چہ اصل عذاب بہ ورتہ پہ قیامت کنس فیصلہ کری وہ پہ ثواب او عذاب سرہ ﴿وَالَّذِينَ يَتَّبِعُوا سُنَّةَ الْفَارُوقِ﴾ کہیدہ چہ اصل عذاب بہ ورتہ مشرکان دی۔

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ

تہ بہ وینی ظالمان زیری بہ دوبال دھنی عملونہ چہ دوئ کردی، اودھغہ عذاب بہ واقع کیدونکہ وی بدوئ،

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَةٍ أُنْجِنُوا لَهُمْ

اودھغہ کسان چہ ایمان نی راوڑی دی اونیک عملونہ نی کردی پہ باغیچہ دستونکنس بہ وی، وی بہ دوئ لرہ

مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ۝ ذَلِكَ الَّذِي يُبْقِرُ اللَّهُ

ھغہ خہ چہ دوئ غواڑی پہ نزد رب د دوئ، دافضل دی لوی، دائوب ھغہ دی چہ زیری ورکوی اللہ تعالیٰ

عِبَادَةَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا

بندگانو خیلوتہ ھغہ بندگان چہ ایمان نی راوڑی دی اونیک عملونہ نی کردی وواہ تہ نہ غوام خہ ستاسونہ پدی تبلیغ مزدوری

إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْرَفْ حَسَنَةً نَّجِدْ لَهَا وَبَهَا حَسَنًا

مگر داچہ تاسو دوستی اوکری ماسرہ دوجہ دخیلوئی نہ، اوخوک چہ اوکری نیکی نوزیاتو موزبغہ لرہ پہ ھغہ نیکی کنس حسن

إِنْ	اللَّهُ	عَفْوُهُ	شُكْرُهُ	٥
بیشکه	الله	بخونکې	دې	ددران
دي				دي

﴿قُلِ الْغَالِبِينَ مُتَّقِينَ﴾ دا تخويف اخروي دې مشرکانو ته . چې دنياکين دوى کوم
 سينات کسب کړيدي د قيامت په ورځ به دهغې د عذاب نه خوف کونکى وي ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ دا ايمان او اعمال صالحه ووالاته بشارت اخروي دى، چې دوى به په ديره
 او پاکو باغونو د جنت کين وي او هر قسم راحتونه به ورته ميسر وي، او داپه حقيقت کين د يرلوى
 فضل دى.

﴿قُلْ لَا أَتْلُوهُ عَلَىٰ أَكْثَرِ﴾ دا دعوت منلو ته ترغيث دې، يعنې اى پيغمبره ته ورته او ايه چه
 خما خبره اومنى، او آخرت زندگي له په دنيا باندې ترجيح ورکړئ، ځکه چه خما دعوت بې
 غرضه او بې لوته دې، څه ذاتي مفادات پکين نشته، نو دا انداز د ترغيث ډير مؤثر دې، ځکه
 کوم دعوت او نصيحت باندې اجرت نه اخيستي کيږي، هغې اثر زيات وي.
 ﴿إِلَّا الْقُرْآنَ فِي الْقُرْآنِ﴾ ددې جملې مختلف معنې بيان شويدي:

(۱) المودة في القربى معنی دا ده چه څه خپل دعوت باندې ستاسو ته اجرت نه طلب کوم،
 خو دومره خبره ده چه خما کومه خپلولې او رشته دارې ده ستاسو سره، دهغې لگ خيال
 اوساتئ، او دهغې په بنياد ځل لگ رحمدلي او محبت خماسره په زړونو کين پيدا کړئ او
 خما په لار کين رکاوټ مه جوړه وئ. دې صورت کين استثنا منقطع ده، «الْوَيْلَةُ» په معنی «
 تودوي» سره دې، «في» سببه دې، «الْقُرْآنَ» په معنی قرابت دې، تقدير به داسي شي: إِنْ إِنْ
 تودوي لاجل قرابتي منکم، يعنې سوائ دينه چه خپلولئ وجهي نه خما سره محبت اوساتئ.

د آيت دا تفسير د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په بخاري شريف کينې منقول دې چې دوى ته
 چا د دې جملې "إِلَّا الْمُدَّة فِي الْقُرْبَى" تفسير تېوس اوکړو، خواه کين ورسره سعيد بن جبير
 ناست وو، هغه سائل ته جواب ورکړه چه دينه آل محمد قرابت مراد دې، نو ابن عباس ورته او
 فرمائيل: چه تا جواب ورکولو کين تيزي اوکړه، ددې تفسير دا دې چه نبي صلى الله عليه وسلم د قریش هر
 خاندان کين رشته دارې وه، نو دې وجه نه يي ورته او فرمائيل چه خما او ستاسو مابين کين
 کومه رشته ده، دهغې لحاظ اوساتئ.

(۲) بعض مفسرینو د کلبی رحمته نه د ابن عباس رضی الله عنه قول ددې آیت په باره کښ داسې نقل کړېدې، چه مدینې ته د راتلونو بعد انصارو حضور ﷺ دپاره څه مال او اسباب د امداد په طور د ورکولو اراده او کړه، او حضور ﷺ ته ئې پیش کړو، نو حضور ﷺ قبول نه کړو او دا آیت نازل شو چې: قل لا اسئلكم... چه څه ستاسونه هیڅ نه غواړم مگر څما اقاربو سره محبت ساتئ (چه فی الحقیقه دا اجر نه دې، دې صورت کښ القربى پمعنی د اقارب سره دې (تفسیر کبیر) لیکن داروایت ضعیف دې او بیل دا چه آیت مکى دې.

(۳) بعض حضرات دا مطلب بیان کړېدې چه په تبلیغ باندې هیڅ اجر نه غواړم بلکه څما مطالبه داده چه تاسو دین قبول کړئ او د اطاعت او عمل صالح سره قرب الهی حاصل کړئ، دې صورت القربى پمعنی ده تقرب سره دې، ای: الا ان تودوا الى الله فيما يقربکم اليه من التودو الیه بالعمل الصالح (کبیر وغیره). بهر حال درې وارو صورتونو کښ مستثنی منقطع ده.

تنبیه: د اهل بیتو او د اقاربو د روحی فداه ﷺ سره محبت او تعظیم د اُمت په هر فرقه د باندې لازم دې، او د دوی سره محبت کول در حقیقت د حضور ﷺ سره محبت کول دی. ددې وجه نه دا مسئله په اُمت کښ تردې وخته پورې اتفاقی مسئله ده، او چا هم پکښ اختلاف نه دې کړې، لیکن دې آیت سره د اهل بیتو سره محبت کول د رسالت اجر (مزدورې) گرځول داپه قرآن مجید کښ تحریف کول او د انبیاءو په نبوت او ارتفاع شان باندې لویه حمله ده. لکه د شیعه گانو عقیده ده چه محبت اهل بیت اجرت رسالت دی (نور د الله) او د آیت مطلب داسې بیانوی چه، الله تعالی خپل نبی ﷺ ته حکم کوی چه ته خلقتو ته او وایه، چه څه پخپل تعلیم او تبلیغ نورڅه اجرت نه غواړم، بس صرف دا چه څما قربت والاسره محبت کوئ او څما قربت والاخلور دی: (۱) فاطمه (۲) علی (۳) حسن (۴) حسین (رضی الله عنهم)

داسې تفسیر کول د روایات صحیحه نه خلاف او د حضور ﷺ د شان رفیع نه خلاف دی. لکه تفصیل سره ئې ذکر او شو، والله اعلم وهو یهدی الی سواء السبیل.

﴿وَمَنْ يُؤْتِكُمْ حَسَنَةً﴾ اقتراف اکتساب ته وائی، ای ومن یکتسب، پدیکښ تاکید دې په موده فی القربى، کښ یعنی کم از کم قربت مطلوب دې، او که څوک ددې نه زیاته نیکی او څیگره کوی نو الله ﷻ به ورته په هغې نیکی کښ اضافه کوی.

﴿وَزَكَاةً يَسْتَغْفِرُ بِهَا﴾ یعنی د نیکی په اجرا و ثواب کښ اضافه او کړو، ځکه پدې سره د نیکی

حَسَن زياتيرې، يا مطلب دادې چه مزید دنيكو کارونو توفيق به ورته ورکړو.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ﴾ بخښونکې دې ذنوب دعبادو لره. ﴿عَسْكَرُ﴾ قدردان دې چه د لگ عمل په اجر کښ اضافه کوي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ فَإِن يَشَأِ اللَّهُ يُغْنِمَ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۚ

ایا وای دوی چه ده محمد ﷺ جوړ کړیدی په الله باندې دروغ، نو که خوښه شی د الله تعالی نومهر به اولگوي په زړه ستا.

وَمَن مَّحَ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُخَيِّقِ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

اورا وای الله باطل دروغ او نابتوی حق رشتیا په خپلو وعدو سره، بیشکه الله عالم دی په خبرو دښتو باندې.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ

او الله تعالی هغه ذات دی چه قبولی توبه د بندگانو خپلونه او معافی کوي د گناهونو نه او عالم دې

مَا تَفْعَلُونَ ۚ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

په هغه څه چه تاسو ئی کوئ. او دعا گانې قبولی دغه کسانو چه ایمان ئی راوړې دې او عملونه کوي نیک

وَيَرْيَدُهُمْ مِنَ قَبْضِهِ ۚ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۝

اوزیات ورکوي دوی ته د خپل فضل نه، او کافران د هغوی د پاره عذاب سخت دې.

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ داشکوه ده چه مشرکانو به عناد او نیل چه حضور ﷺ په الله ﷻ

باندې (نعوذ بالله) افترا کوي اود اقرآن د خان نه جوړه وي ﴿وَإِن يَشَأِ اللَّهُ﴾ جواب د شکوي دې، دا شرط دې او ﴿يَخَيِّرَ عَلَى قَلْبِكَ﴾ څه جزا ده، نو په دیکښ تسلي ده حضور ﷺ ته او تصديق درسات دې، حاصل ئی دادې چه د اقرآن د الله تعالی د طرفه دې، کچرته دا حضور ﷺ د خان نه جوړ کړې وې او په الله تعالی باندې ئی افتراې کړې وې. نو الله تعالی به ئی په زړه مهر لگولی وې نو په زړه کښ به ئی مضمون دقرآن نه وې راغلي او نه به ئی په ژبه الفاظ دقرآن راغلي وې، کفوله تعالی ولو تقول علينا بعض الاوليل لاجلنا منه باليمين قتادة بلا غلظ ﴿وَيَخَيِّرَ عَلَى قَلْبِكَ﴾ معنی بطبع علی قلبک لمنسک القرآن، سره کوي (شریښی) یعنی د اقرآن به درنه هیر کړی، کفوله تعالی ولئن

ننّا لنذهبنّ بالذی او حینالیک (اسراء).

﴿وَمَعَ اللَّهِ الْكَيْلَ﴾ داجمله مستانفه ده، پدې کښ تاکیددې د مفهوم سابق، چه حضور ﷺ افتراء نه ده کړې، ځکه چه عادت د الله تعالی داسې جاری دې چه ابطال د باطل او احقاق د حق کوي نو کچرته د قرآن باطل او افتراء وې، نو دابه ئی هم محو کړې وؤ.

نیمح 'مرفوع دې او مجزوم نه دې چه عطف شی په ﴿يَخْتَرُ عَنْ قَلْبِكَ﴾ باندې، چونکه 'او د التقا- ساکنینو پوجه لفظاً ساقط شويدي، نوبتغايه کتابت کښ هم ساقط شويدي (روح المعانی، کما فی قوله تعالی: ویدع الانسان بالشر (اسراء: ۱۱)، سندع الزبانية (العلق: ۱۸).

حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه د ﴿وَمَعَ اللَّهِ الْكَيْلَ﴾ عطف په ﴿يَخْتَرُ عَنْ قَلْبِكَ﴾ باندې کوي، چنانچه هغوی آیت تفسیر داسی کوي: الله تعالی ولی پخپل خان باندې افتراء پریدی ﴿وَكَانَ يَكْتُمُ اللَّهُ يَخْتَرُ عَنْ قَلْبِكَ﴾ که او غواړي په زړه به ئی مهر او لگوي نومضمون به پکښ نه راځي ﴿وَمَعَ اللَّهِ الْكَيْلَ﴾ او که او غواړي نو کفر به محو او ختم کړی بغیر د ارسال د رسول نه، لیکن الله تعالی په خپلو کلماتو سره دین ثابتوی، نو پدې وجه نبی ﷺ باندې وحی رالیري ﴿لَهُ عَلِيمٌ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ چه په سینو کښ څه دی په هغې عالم دې نو په حق او باطل باندې خوب طریق اولی عالم دې.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ﴾ د آیت دا ولی دعوي سره متعلق دې، چه د صرف د الله تعالی عبادت ځکه کوي چه هغه داسې ذات دې چی د بندگانو توبه قبوله وی اگر چه د شرک نه وی، او د بندگانو په هرحالت باندې عالم دې، نو د عبادت لائق هم صرف هغه دې.

توبه د یته وائی چه د صادر شوی معصیت نه رجوع او کړی او د ندامت اظهار او کړی او د آند د پاره د نه کولو عزم وی، کچرته د معصیت د حقوق العباد سره متعلق وی، نو که صاحب حق ژوندې وی نو ورته دې واپس کړی، یا دې ورباندې معاف کړی، او که ژوندې نه وی نو ورثه ته ئی حواله کړی، او که ورثه نه وی موجود نو بیت المال ته دې ورکړی، کچرته افسر امانت دار او پرهیزگار وی، ورنه هغه مال دی د صاحب حق طرف نه صدقه کړی او دغا او استغفار دې ورته کوي (روح) نو ددې نه معلومه شوه چه محض، توبه، توبه وئیل او معصیت نه بریخودل توبه نه ده بلکه مذاق او استهزاء ده.

تفاسیرو یوه قصه ذکر کړې ده چه یو اعرابی مسجد نبوی ﷺ ته راغې او په جلدئ جلدئ سره ئی، استغفر الله، استغفر الله، او وئیل نو حضرت علی ﷺ رااوغوښتل او ورته ئی او وئیل چه

دَاسْتِغْفَارِدا طریقه نه ده، دا خودَ منافقانو توبه ده، نوهغه ورته عرض اوکړو چه ماته صحیح طریقه اوبښایه، نو حضرت علی علیه السلام او فرمایل: چه دَریشتنی توبی دپاره شپږ (۶) شرطونه دی: یواغرابی زر زروئیل: اللَّهُمَّ اِنِّی استغفرک واتوبُ الیک. نو حضرت علی علیه السلام ورته او فرمائیل: داسی زر زرتوبه اوباسل دَکاذبینو توبه ده، هغه ورته عرض اوکړو، صحیح توبه څنگه وی، ده ورته او فرمائیل: چه په هغی کښ شپږ (۶) خبرې وی:

(۱) تیرشوی گناهونو باندی ندامت

(۲) چه کوم فرائض واجبات درنه پاتی وی دَهغی اعاده

(۳) دَبل چامال واپس کول

(۴) معاف کول دَ تکلیف

(۵) عزم کول په عدم عود باندی

(۶) اودا چه ته به ویلی (کمزوری) کړې نفس خپل په طاعة دَالله تعالی کښ ، لکه چه غټ کړې دې په معصیت کښ (کشاف)،

اود یو بزرگ نه چاتپوس اوکړو چه دَ توبی دَقبلیدو څه علامت دې نوهغه او فرمایل چه کله تاته گناه رایا دشی نو حلاوت نه وی بلکه ندامت وی (شریعی).

﴿وَيَسْأَلُ عَنِ النَّكَاتِ﴾ پدیدکښ اشاره ده دیته چه بعضی گناهونه الله تعالی بغیر دَ توبی نه هم معاف کوی یعنی کله په توبی سره گناه معاف کړی او کله بغیر دَ توبی نه محض په خپل رحمت سره، ﴿وَيَسْأَلُ مَا تَقْتُلُونَ﴾ یعنی په هر خیر او شرباندې عالم دې، نو کله جزاء ورکړی او کله د گناه نه معافی اوکړی.

﴿وَيَسْأَلُ عَنِ الْآيَةِ﴾ دَ ابشارت دنیویه او اخروییه دې. استعجاب او اجاب نیوه معنی ده، او په کلام کښ مضاف مقدر دې، ای و یجب الله دُعَاءَهُم اِذَا دَعَا، یعنی الله تعالی دَ مؤمنانو دعا گانی قبوله وی کله چی ورته دعا غواړی، او یا عبادتْهُمْ مقدر دې، او یستعجب پمعنی دَ ثیب سره دې، یعنی الله تعالی مؤمنانو ته دَ هغوئ په عبادت باندې ثواب ورکوی، ﴿وَيَزِيدُكُمْ مِّنْ فَتْنَةٍ﴾ یعنی دَ مطلوب نه ورته زیات ورکوی، او دَ عبادت دَ اجراستحقاق نه زیات اجر ورکوی، ﴿وَالْكَافِرُونَ لَكُمْ مَكْرَهُمْ﴾ دَ کافرانو ته تخویف اخروی دې په بدل دَ مؤمنانو کښ دَ اجابت او تفضل نه.

وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ

او کچرته فراخه کړې وې الله رزق بندگانو خپلو دپاره نو خامخابه سرکشی کړی وی دوی په زمکه کښ، لیکن

يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ۝ وَهُوَ الَّذِي

نازلوی الله رزق په هغه اندازه چه ئی خوښه شی، بیشکه هغه پخپلو بندگانو خبردارې لیدونکې دې، او الله هغه ذات دې

يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۚ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ۝

چه نازلوی باران ورستوددې نه چه ناامیده شی، دوی او خوروی رحمت خپل، او الله کارسازدی، ستاینلې شوی دې

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ﴾ همداسوال مقدر جواب دې چه په ماقبل باندې واردة دې، چه هر کله چه الله ﷻ د مؤمنانو دعا گانی قبوله وی نو مشاهده ده چه ډیر کرته د رزق د فراخی اود دنیاوی مقصد دپاره یو مؤمن دعا کوی لیکن نه قبلیرې؟ حاصل د جواب دادې چه کله کله فراخی د رزق او خواش پوره کیدل د بغاوت اود نافرمانی سبب او گرخی، نو کچرته په یو وخت کښ د انسان دعا په ظاهر کښ قبوله نشی نو پدیکښ د الله ﷻ یو عظیم مصلحت وی، اود روزی ورکولو یی ورسره وعده ده نو د مصلحت مطابق ئی ورته ورکوی.

﴿يُنَزِّلُ الْغَيْثَ﴾ بیان د مصلحت دې، یعنی په یوبل به ظلم شروع کړی، حال د قارون د عبرت دپاره کافی دې، او په حدیث کښ دې: أَخَوْفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مَا يُخْرِجُ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا (مسلم). او په بل روایت کښې دې: لَوْ أَنَّ اللَّهَ مَا الْفَقْرُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنْ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ يُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ قَبْلَكُمْ فَتَنَّا سُوءًا كَمَا تَنَّا سُوءًا وَلَهْلِكْكُمْ كَمَا أَهْلَكْتُمْ بَخَارِي

بعضو د ﴿يُنَزِّلُ الْغَيْثَ﴾ معنی: لتکبروا لله کړیده، یعنی تکبریه او کړی اوتجاوزه او کړی د شان د عبدیت نه. حضرت شفیق ﷺ ددې آیت په تفسیر کښ فرمائی چه که الله ﷻ خپلو بندگانو ته بغیرد کسب نه رزق ورکړی، نو دوی به هر فرصت موندلوسره پخپل مینځ کښ فساد او کړی.

﴿وَلَكِنْ يَنْزِلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ﴾ یعنی د حکمت مطابق چاته او غواړی غنی جوړ کړی او څوک فقیر، په حدیث قدسی کښ دې: إِنَّ مِنْ عِبَادِي مَنْ لَوْ اغْنَيْتُهُ لَافْسَدَ الْغَنَى وَأَنَّ مِنْ عِبَادِي مَنْ لَوْ افْقَرْتُه لَافْسَدَ الْفَقْرُ (ترمذی). ﴿وَلَهُ يَبْذَرُهُ﴾ څیر څیر په پټ او څکاره حالتونو د بندگانو باندې عالم دې نو

د هريود شان مطابق ورته روزی ورکوی.

﴿وَمُؤَاكِلِي الْبُقَايَةِ﴾ د ادا اولې دعوي سره متعلق دي. اوپه توحيد باندې دليل عقلی دي، چه كله خلق د باران نه نا اميده شي او قحط خطره وي، نوصرف الله ﷻ هغه ذات دي چه باران اوورئ او خپل رحمت عام كړي، نوصفاتو دالوهيت مالک صرف هغه دي لهذا صرف د هغه عبادت كوي. غيث هغه باران ته وائي چه د سوكرې نه پس اووريږي، وسخى الغيث غيثا لانه يغيث الخلق او مطر عام دي.

﴿وَمِنْ مَّا نَقُطِّرُهُ﴾ د اقيد د پاره د تذكير د كمال نعمت دي ﴿وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ﴾ دلته تقديريدي اي اثار رحمة مراد ورنه بركات او منافع د باران دي چه قحط ختم شي، زمكه شنه شي، اوپه ونوكښ ميوې راشي، وغير ذلك ﴿وَمُؤَاكِلِي الْبُقَايَةِ﴾ علت دي د ما قبل.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

او بعضي دلائلو د قدرت د الله نه پيدا كول د اسمانونو او د زمكې دي او هغه چه خواره كړي ني دي پدې دواړو كښ

مِنْ كَذَبَةٍ وَهُوَ عَلَىٰ جَنحِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ۖ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ

هر قسمه جاندار، او الله تعالى په جمع كولو د دوي باندې چه كله او غواړي قادر دي، او هغه چه اورسي تاسو ته څه تكليف

فَمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ۖ وَمَا أَنْتُمْ

نوپه سبب دهغې گناه دي چه كړې وي لاسونو ستاسو او الله معافي كوي د ډيرو گناهونو، اونه ين تاسو

مُعْمَرِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ وَمَا لَكُمْ مِنْ حُوقٍ ۚ اللَّهُ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا تَصْغُرُ ۝

عاجزه كونكي الله لره په زمكه كښ او نشته دي تاسو لره د الله تعالى نه ماسوي هيڅ څوك دوست اونه مددگار،

﴿وَمِنْ مَّوَاهِبِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ د ابل دليل عقلی دي په توحيد، چه د اسمانونو او د زمكې او پدې كښ چه څومره مخلوقات دي د ټولو پيدا كونكي صرف الله تعالى دي، اودادې هم څوك نه گنږي چه د دې دوامه مخلوقاتو جمع كول به څنگه كيږي؟ د دوي جمع كول الله تعالى ته ډير آسان دي، په دې ئي قدرت شته دي چه د قيامت په ورځ به ټول يو ځای جمع كړي.

﴿وَمَا يَكُنْ مِنْكُمْ شَيْءٌ﴾ كه څوك اشكال او كړي چه په اسمانونو كښ څو ملائكه دي نوپه هغوي

باندې د «تَكْوُنُ» اطلاق څنگه شويدي؟

جواب دا دي: (۱) چه په **فِيهَا** تغليباً ونيلى شويدي لكه قمرين، ابوين، ومنه قوله تعالى: **يُخْرِجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤَ وَالْمَرْجَانَ**.

(۲) دايه مشتق دي د «دَيِب» نه، ديبب حركه ته وائي، نوملاندك هم حركه كوي نوڅكه ورباندې اطلاق اوشو.

وَمَا لَكُمْ لَكُمْ مِنْ مُبِيكُو جواب ديوې شپې دي چه هر كله الله تعالى حميد (خير محض) دي، نوبيا خلق ولي په تكليفونو او مصائبو كېن مبتلا كوي؟ كله قحط وي، بارانونه نه وريږي، كله بيماراياني او نور تكليفونه وي؟ حاصل د جواب دادي چه انسان ته چه تكليف رسيږي نو دا دهغه د خپلو عملونو نتيجه وي. په **مِنْ مُبِيكُو** كېن عموم والي د مصيبت ته اشاره ده، مصيبت عام دي وړكې وي كه غټ وي، خودگناهونو كفاره گرځي، لكه په روايت كېن دي چه كله دا آيت نازل شو نو حضور ﷺ او فرمايل: **وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مِمَّنْ خَشِيَ عَوْدَ وَ لَا اخْتِلَاجَ عَرَفَ وَ لَا نَكْبَةَ حَجَرٍ وَ لَا عَثْرَةَ قَدِمٍ اِلَّا بِذَنْبٍ وَ مَا يَفْعُوهُ الله تعالى عنه اكثر** روح بحواله ابن المنذر.

وَيَتَقَرَّبُوا مِنَ كَيْبَرٍ كتر نه مراد گناهونو هم كيدشي او انسانان هم اي كتر امن الذنوب، يا كتر امن القاس يعني ډير گناهونه خواله تعالى هسي معاف كوي،

دا خبره ذهن كېن ساتل پكار دي چه آيت كريمه مخصوص دي عامو گناهگارانو مسلمانانو پوري، ځكه انبياء كرام چي هغوي ته هم مصائب رسي، لكه حديث كېن دي، اشد الناس بلاءً الانبياء ثم الامثل فالامثل، نو دا هغوي رفع درجات لپاره وي، او هر چي ماشومان او ليوني دي، نو هغوي هم داخل نه دي پدي خطاب كېن، ځكه چي مكلف نه دي، بعض وائي ماشومانو ته چه كوم تكليف رسيږي نو د مور پلار د رفع درجات سبب گرځي.

حضرت علي عليه السلام فرمائي چه دا آيت «ارجى آية في كتاب الله» دي، دير د طمع والا آيات دي، ځكه چه بعض گناهونو د پاره مصائب كفاره شي، او بعض گناهونه الله تعالى محض په خپل مهرباني سره معاف كړي نو له ما بقی بعد كفاره و عفو هېڅ گناه باقی نشو،

فائدة: د بعضو علماؤ په نیز مصائب د گناهونو عقوبت او جزا گرځي پدي شان چي آخرت

کښ به پری عذاب نه ورکولی کیږي، حضور ﷺ ددی آیت په تفسیر کښ حضرت علی علیه السلام ته فرمائی چی ای علی! دنیا کښ تاسوته کوم مرض یا تکلیف ورسی نو دا ستاسو د عمل پوځه وی، او الله ﷻ د دینه میرادی چی په آخره کښ درته دوباره عقوبت درکړی او چی کوم گناه الله ﷻ معاف کړی دنیا کښ نویا ورباندی سزانه ورکوی، ابن کثیر بحواله ابن ابی حاتم او مسند احمد

بعضی وائی مصائب جزانه گرځي ځکه چی دنیا دارالتکلیف دی او که جزایه کښ میلاوه شی نو دارالجزایه شی، نو مصائب به طور امتحان وي.

﴿وَمَا أَشْرَ بِشَرِّهِ فِي الْأَرْبَابِ﴾ یعنی تاسو الله ﷻ د دینه نشی عاجزه کولی چی مصائب دربانندی راولی اگرچه په زمکه کښ هر طرف ته او تختی، دمصیبت نه د بچ کیدو د پاره درې طریقې وی (۱) چه انسان په خپل قوت سره ځان بچ کړی، نو پدې جمله کښ ددې نفی اوشوه (۲) د ملگری په ذریعه سره ځان بچ کړی (۳) څوک ئی مدد او کړی نوددې دواړو نفی پدې سره اوشوه چه ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٦٠﴾ إِنَّ يَشَأْ يُشْكِرِ

او بعضی د دلاور د قدرت د الله نه بیړنی دی چلیدونکی په دریاب کښ په شان د غرونو، که چرې او غواړی الله نواو به دروی

الرِّيحَ فَيَمْلَأَنَّ سَفَاكَ عَلَى ظَهْرِهِ ﴿٦١﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٦٢﴾

هو انوشی به ولاړې پاتي به مینځ د دریاب کښ، بیشکه پدیکښ خامخا د لامل د توحید دی د هر صبر کونکي شکر کونکي د پاره،

أَوْ يُوقِنُ أَنَّكُمْ كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كُذُوبٍ ﴿٦٣﴾ وَيَعْلَمُ

یابه هلاکې ئی کړی به سبب د عملونو د دوی او معافي اوکی دیرو ته ، او پوهه شی

الْأَلْفَنَ يُجَاوِلُونَ فِي آيَاتِنَا ﴿٦٤﴾ مَا لَهُمْ مِنْ مُجِيبٍ ﴿٦٥﴾

هغه کسان چه جگړې کوی په آیاتونو زمونږ کښ، چه نشته دې دوی لره هیڅ ځای دخلاصیدو

﴿وَرَبُّكَ الْمُبْدِي﴾ د البسمه ﷻ د ایل دلیل عقلی دې په توحید او ددې په ضمن کښ تخويف

دنیوی هم دې، یعنی دا د الله ﷻ د توحید او قدرت دلیل دې چه په سمندرونو کښ د غرونو په شان لوی لوی کشتن د هغه په حکم سره چلیږي، کچرته الله تعالی او غواړی نو هوا به اوږد

دی، نوکشتی به هم اودریبری، یابه هواتیزه کری نوخلق به پکشی دوب شی، مقصود دالله تعالی عظمت اوقدرت، او د خلقو د احتیاج بیان دی، نوپترو لیاگیس وغیره چه نن صبا ورباندې جهازونه او گاری چلیبری داهم الله تعالی پیدا کړیدی اودالله ﷻ په قبضه قدرت کبش دی «البحر» په اصل کبش الجوارئ دی ی تخفیفاً حذف شویده، اوداصفت د موصوف محذوف دی ای السفن الجوارئ.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ یعنی پدې مسخر کولو او چلیدلو دکشتو په سمندر کبش ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ډیری نشانی او دلائل د قدرت اوتوحید دی ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ کنایه ده د مؤمن کامل نه، چونکه سمندري سفر د خطري او د نفع په مینځ مینځ کبش وي، یو طرف دجان هلاکیدو خطره وي، بل طرف ته د نجات امید وي، یو طرف ته د مال دوییدو په صورت کبش د نقصان خطره وي، بلکه طرف د بچ کیدو په صورت د نفع امید وي، نو ځکه د بنده مؤمن دا دوه صفتونه به طور خاص ذکر شو.

﴿أَوْ يُوقِنُ﴾ ای اهلهن، ایباقي هلاکت ته وائی، او دلته ترینه مراد «اغراق» دی، او دا عطف دی په «یسکن» باندې، یعنی که او غواړي په خلقو به تیزه هوا راولي، او ځنې دوب کړي دهغوئ د گناهونو په سبب. ﴿وَيُوقِنُ﴾ او ځنې بچ کړي په خپل فضل وکرم سره، یعنې د بچ سره دي، مجزوم دي عطف دی په یوق باندې.

بعض وائی چه «عف» عطف دی په «یستکبر» باندې، ای وان یشایع عن کبش، دی صورت کبش به دآیت مطلب داشي که الله تعالی خوڅه شي، نو داخلق به هلاک کړي یا هواگانو اودرولو سره او یابه تیز هواگانو چلو لو سره، او که خوڅه یي شي نو عفو ودرگزر به ترینه اوکړی.

﴿وَيَسْمَعُ الْآيَاتِ الْكُبْرَى﴾ «او» عاطفه دی، یعلم، منصوب دی عطف دی په تعلیل محذوف باندې، ای لیستم منهم ولیعلم الذین... یعنی الله ﷻ به داکشتی په مینځ ددریاب کبش اودروی یا به نغرقه کړی ددې لپاره چی انتقام ورنه واخلي، نومشرکان به بیابوه شی چه مونږ لره دالله تعالی د عذاب نه اوس خلاصی نشته دي، یاتقدیری عبارت داسی دی لیظهر عظیم قدرته تعالی ولیعلم الذین.

فَمَا أُوْرِيْتُمْ . مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ

پس هغه چه تاسوته درکړې شوی دی هرڅیزچه وی نوهغه معمولی نفع دژوند دنیاده، اوهغه څه چه دالله سره وی

خَيْرٌ وَّاٰتٰی لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَلٰی رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ

دیرغوره دی اوهمیشه دی دپاره دغه کسانوچه ایمان نی راوړې دې اویه رب خپل باندې اعتمادکوی اوداهغه کسان دی

يَحْتَسِبُوْنَ كَثِيْرَ الْاٰثِمِ وَالْفَوَاحِشِ وَاِذَا مَا غَضِبُوْا هُمْ يَغْفِرُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ

چه ځان ساتی دلویو گناهونونه اودې حیاین کارونونه، اوچه کله دوی ته غصه ورشی نودوی بخنه کوی اوهغه کسان

اَسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۚ وَاٰمَرُوْهُمْ بِشُرٰى بَيْنَهُمْ

چه قبول کړې نی دې حکم دږب خپل اویابندی سره مونځونه کوی، اوکار ددوی په مشورې سره وی په مینځ ددوی کسب

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنفِقُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ اِذَا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُوْنَ ۝

اودهغې مال نه چه مونږوته ورکړیدی خیرات کوی اوداهغه کسان دی چه کله ورسپړی دوی ته ظلم نودوی صرف بدله اخلی

وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةً مِّثْلَهَا ۚ فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ

اوبدله دبدي بدې ده په شان دهغې، نوڅوک چه عفوه اوکړی اوصلح اوکړي نواجرده په الله ښه دې،

اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِيْنَ ۝ وَ لَمَنِ اتَّصَرَ بِعَدٰى ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا

بیشکه الله ښه نه خوښوی ظالمان، اوهغه څوک چه بدله واخلی ورستو دظلم نه په هغه باندې، نودغه کسان نشته دې

عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيْلٍ ۝ اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ يَظْلِمُوْنَ النَّاسَ وَ يَخْفُوْنَ

په دوی باندې هیڅ گناه، بلکه، بیشکه گناه په هغه کسانو ده چه ظلم کوی په خلقواو سرکشی کوی

فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ وَلَمَنِ صَبَرَ وَ عَفَرَ

په ناحقه سره، دغه خلق دوی دپاره عذاب درناک دې، او خامخا چا چه صبر اوکړو او معافی نی اوکړه

إِنَّ	ذَلِكَ	لَئِنْ	عَزَمَ	الْأُمُورِ	دِي
یشکه	داد	همت	کارونونه	دې	دې

﴿فَأَلْوَيْتُمْ يَنْ تَحْتَهُ﴾ د تخويف نه ورستو تر غيب دې ايمان او اعمال صالحه ته ﴿فَتَنَّا لَكُمُورِ الدُّنْيَا﴾ حيات دنيا سره د امتاع لفظ د ذلت او حقارت د پاره دې، يعنى د دنيا چه خومره ساز و سامان دې نو د اديو خور و خوتير و لو اسباب دى چه ناقص او فاني دى، نو د مطلوب او مقصود جوړه و لو قابل نه دى، اونه پدې فخر كول پكار دى، او د دې په مقابل كېن ﴿وَمَا يَمْدُ لَكُمْ حَيْثُ دَلَّيْنَا﴾ ايمان او د عمل صالح ثواب او جنت او د هغې نعمتونه ابدى او بهتر دى، نو مقصود او مطلوب نى جوړ كړئ چه دابه هغه چاته ملا ويري چه د ايو خو صفات پكېن موجود دى:

﴿وَالَّذِينَ كَانُوا يُخْبِرُونَ بِمَا يَكُونُ فِي أَعْيُنِنَا﴾ اول صفت دې چه شرک نه كوى صرف به الله تعالى ايمان را وړى.

﴿وَمَنْ يَرْجُوا يَتَّخِذْ لِمَوْلَاهُ﴾ دويم صفت دې، چې په هر كار او حال كېن په خپل رب بهر و سه كوى بل چاته حاجت روا او كار ساز نه وائي

﴿وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ فَتَنَ الْإِيمَانِ﴾ دويم صفت دې، يعنى د كبيره گناهونو او د بى حيايى كارونونه ځان بچ ساتى، كبيره هغه دى چې وعيد پرې راغلې وى ياهغه چى حد پرې واجب وي، د كبيره گناهونو تفصيل په سورة نساء كېن بيان شويدي هلته نى ملاحظه كړئ، چا ويلي دى چه ﴿فَتَنَ الْإِيمَانِ﴾ نه مراد اعتقادى گناهونه دى چه د قوت نظريه سره تعلق ساتى، او فواحش نه مراد هغه گناهونه دى چه د قوت شهوانيه سره تعلق ساتى او د هغې د بى اعتدالى نه پيدا كېنئ، او په ﴿وَلَكِنْ مَا حُيِّنُوا لَهُمْ يَتَوَلَّوْا﴾ كېن هغه مراد دى چه قوت غضبيه سره تعلق ساتى ﴿مَنْ﴾ مبتدأ دى او ﴿يَتَوَلَّوْا﴾ نې خبر دې، او دا مخلوق صفت دې، چه كله دوى په غصه كېن شى نو معافى كوى، دا مطلب نه دې چه غصه ورته نه ورځي، ځكه غصه په خپل موقع او محل كېن نه راتلل دليل د حلم او د عفو نه دې، بلكه دليل د جبن دې، بلكه مطلب دادې چه كله بې محله غصه ورځي نو په مقتضائى عمل نه كوى بلكه خپل طبيعت په قابو كېن كړى.

﴿وَالَّذِينَ كَانُوا يُخْبِرُونَ بِمَا يَكُونُ فِي أَعْيُنِنَا﴾ استجاب نه مراد دادې چه د الله تعالى د طرف نه ورته كوم حكم اوشى نو د صميم القلب نه هغې ته منقاد او تابع داروى

﴿وَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَىٰهَا ۚ لَا مَسْجِدَ لَهَا وَلَا مَكْنَزٍ ۚ﴾
حکم دَمُونِخ دې نوڅکه نى مستقل ذکر کړو

﴿وَأَرْسَلْنَا نُوحًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُم مَّرْكُومٌ﴾ اووم صفت دې، يعنى دَدوئ کارونه پخپل مابين کښ په مشورې سره وى، شورى مصدر دې مبالغه حمل شويدي، يا تقدیر د عبارت دوشورى دې، مشوره کول په ديني يادنياوى کار کښ سنت نبوى ﷺ دې او الله ﷻ ته محبوب عمل دې، د تُولونه لوى اهميت نى ددې نه ظاهر دې چه دَمُونِخ، او د زکوة سره نى ذکر کړو.

﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ اقم صفت دې، يعنى د خير په کارونو کښ انفاق کوى، پديکښ زکوة، واجب او نفلى صدقات ټول شامل دى

﴿وَالَّذِينَ يَأْتِيهِمُ الْمَالُ فِي الْفَلَاحِ﴾ دا فهم صفت دې، يعنى چه کله په دوى باندې څوک ظلم او کړى نو دوى په بدله اغستلو کښ تجاوز او زياتې نه کوى، بلکه صرف بدله اخلى اودا مطلب نه دې چه بدله اخلى او عفونه کوى، ځکه چه بيا به ددې صفت او د عفود صفت په مابين کښ منافات راشي، چا ويلي دى چه عفوه معافى کول او بدله اخستل دواړه په خپل خپل موقع کښ محمود دى، نو عاجز او هغه کس ته چه د جرم معترف وى عفوه کول محمود دى، او هغه کس چه په خپل جرم اصرار کونکې وى، يا د دين اهانت وى نو بدله اخستل محمود دى، خوداهم بقدر جرم ځکه چه ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ يعنى دسيته جزاء دهغى برابرسيته کول دى، په جزاء دسيته باندې اطلاق دسيته مشاکله شويدي ورنه جزاء بدله اخستل، سيته نه وى حقيقه. ﴿كَمَثَلِ الْفَخْرِ﴾ يعنى دبدلې اغستلو اجازت شته دې ليکن معاف کول زيات بهتر دى، نو څوک عفو او کړي او اصلاح روالى، نو اجر نى د الله ﷻ په ذمه باندې دې، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ﴾ اى المتجاوزين الحد في الانتقام (روح المعانى).

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا لَكُمْ فَكَانَ مَغْفِرَتُكَ عَلَيْهِمْ وَسَأَلُواكَ تَوْبَةً بَعْدَ الظُّلْمِ﴾
اخلى نو په هغه څه عقاب او ملامتى نشته دې ﴿عليه﴾ مصدر مبنى للمفعول دې اى بعد ما ظلم، ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ﴾ بلکه عقاب او ملامتى په هغه خلقوده چه ظلم کوى، يا ابتدا ظلم کونکى وى يا په بدله اغستلو کښ حد استحقاق نه تجاوز کوى او تکبر کونکى اوفساد کونکى

﴿وَكُنْ صَبِرًا وَتَقَرَّرْ﴾ پدیدکنش دصبر اود عفوی دوباره ترغیب دی. داهتمام شان دوجه نه ﴿كَيْنَ عَزِيزًا﴾ اضافت دصفت دی موصوف ته اومصدر به معنی دمفعول سره دی، ای الامور المعزومه علیها، یعنی صبر دهغه امورونه دی چه دهغنی پوخ قصدکول پکار دی، صبر تلخ است ولیکن بر شیرین دارد.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِّنْ بَعْدِهِ ۖ وَتَرَى الظَّالِمِينَ

اوهغه خوک چه گمراه نی کری الله نونیشته دی هغه لره هیڅ دوست ورستود الله ﷻ، اووینی به ته ظالمانولره،

لَا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيلٍ ۖ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا

هرکله چه اووینی دوئی عذاب وائی به آیاشته دی دواپس خه لاره، اووینی به ته دوئی چه پیش کولی به شی جهنم باندی

الْخُسُفِ مِنَ النَّارِ يَنْظُرُونَ مِنْ ظُرُفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ

سرونه به نی خکته کری وی دوجه دذلت نه، گوری به جهنم ته په پټ نظر کولوسره، اووائی به هغه کسان

أَمَنُوا إِنَّ الْخُسُفَ مِنَ النَّارِ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ

چه ایمان نی راوړې دی چه بیشکه تاوانیان هغه کسان دی چه تاوان کس نی اچولی دی خپل ځانونه، اوبال بیج خپل،

يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ ۖ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ

به ورځ دقیامت، خبردار! بیشکه ظالمان کافران به په عذاب همیشه کس وی، اونه به وی دوئی دپاره هیڅ مددگاران

يَنْصُرُوهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ۖ

چه مددنی وکړی ماسوا دالله ﷻ اوهغه خوک چه گمراه نی کری الله ﷻ نونیشته دی هغه لره هیڅ لار دهدایت.

﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ﴾ ددادویمې دعوی ومانفرقوا الامن بعد..... سره متعلق دی، چه هر هغه کس چه

ضداوعنادوجه نه نی الله تعالی گمراه کری، اود باغیانو تحریفات اوگوری، اوپه شرک کس

مبتلاشی، نو بیا هغه ته خوک هدایت نشی ورکولی ﴿يَا أَيُّهَا﴾ ضمیر الله ﷻ ته راجع دی په

حذف دمضاف سره ای من بعد خذلان الله، یاراجع دی ضلال ته ﴿وَرَى الظَّالِمِينَ﴾ تخویف اخروی دی، ﴿ظَالِمِينَ﴾ مراد کافران دی، لقوله تعالیٰ «والکافرون هم الظالمون»، او تلمایه معنی دَحْنِ سره دی ای حین یرون العذاب، مرادورنه یاوخت دمرگ دی یا جهنم دی. یعنی کافران چه دَعَاب مشاهده او کمری نوییابه درخواست کوی چه آیادنیاته دواپس کیدلوخه لاره او ذریعه شته دی چه مونږ لار شو اونیک عمل او کړو.

﴿مَنْ سَبَّه﴾ من سبیه دی، ای بسبب الذل یعنی دذلت دوجه به نی سرونه خکته کړی وی، ﴿طَرَفَ عِزٍّ﴾ نه مراد پټ نظراوپه غلا غلاکتل دی، یعنی دوی به جهنم ته ښکاره او پوځ نظر نشی کولی دوجه دهیت اورعب نه، من پمعنی دَبَاء سره دی ای بطرف خفی.

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا لِلْآخِرَةِ﴾ یعنی مؤمنان به او وائی چه په دنیا کښ دوی مونږه بی وقوفه او په خسارې کښ مبتلا گنږلو، لیکن نن معلومه شوه چه دراصل په خساره کښ هغه دی چه په آخرت کښ په خساره کښ دی ﴿غَيْرُوا أَنْفُسَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ په شرک، معاصیو سره نی خان په خساره کښ کړو، ﴿وَأُولَئِكَ﴾ خساران داهل تابع کول دی دخپل خان په کفراوشرک کښ او دغه شان خپل اهل ددینی تعلیماتونه محرومه کول لوی خساران دی، ﴿وَالَّذِينَ الظَّالِمِينَ﴾ مرادورنه کافران دی په قرینی دما بعد سره چه ﴿فِي عَذَابٍ مُّتَبَعٍ﴾ ای دائم.

﴿وَمَا كُنَّا لَكُمْ مِنْ فَتْنَةٍ﴾ یعنی مشرکانو لره به دجهنم دَعَاب نه هیڅ بچ کونکې نه وی.

إِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ

اومنی حکمونه درب خپل مخکښ ددې نه چه راشی هغه ورځ چه نه وی ممکن دفعې واپس کیدل، دالله عَزَّوَجَلَّ،

مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ تُوَمِّدُونَ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ هَلْفَانِ أَعْرَضُوا

نه به وی تاسولره هیڅ ځای دپناه پدغه ورځ اونه به وی تاسولره هیڅ انکارنافع نوکچرته دوی اعراض کوی

فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا إِلَّا أَلَمَاعٌ ۚ وَإِنَّا أَكْفَىٰ

نونه نی لیلې مونږته پدوی باندې ذمه وار، ندی ستا په ذمه مگر رسول دی، اوبیشکه مونږه چه کله اوڅکړو

الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ

په انسان باندې د خپل طرف نه څه رحمت نودې خوشحاله تکیراو کړې په هغې اوکه ورسپړې دوی ته څه تکلیف

په ما قَلَمْتُ أَيْدِيَهُمْ فَإِنْ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٦٧﴾

اېوه د هغې عملونوچه مخکې لیرې دې لاسونو د دوی، نویښکه انسان ناشکړه دې

﴿اتَّخِذُوا لِيَزِيْكُمْ﴾ هدام د دویمې دعوی سره متعلق دې، اود ما قبل ثمره ده او تخويف اخروی هم دې، یعنی کله چه دا ثابت شوه چي توحید نه خلاف احکامات د باغیانو کارنامه ده او تحریفات دی، نو هغه قابل قبول نشو، لهذا تاسو ده وحی اتباع او کړې، او توحید قائل شئ، ورنه داسې ورځ درباندي روانه ده چه هغې نه واپس کیدل نشته او نه بې کیدل شته.

﴿اتَّخِذُوا﴾ پمعنی د اچيو اسره دې، ای اچيوه الی مادعاکم الیه من الایمان والطاعة قرطبی یعنی دخپل رب حکم اومنی اوايمان راوړئ ﴿وَيَوْمَ﴾ نه مراد یا ورځ د مرگ ده، یا ورځ د قیامت «يَوْمَ تَكُونُ الْأَنْفُسُ» جار ومجرور یا په ﴿يَوْمَ﴾ پورې متعلق دې، ای ان یائی من الله یَوْمَ لَا يَمُكِّنُ رَدَّه، یا په ﴿لَا تَرْدُّهُ﴾ پوری متعلق دې، یعنی داسې ورځ چه الله تعالی به ئی نه واپس کوی، ای لا یرده الله تعالی بعدما حکم به «روح المعانی» ﴿يَوْمَ تَكْفُرُ﴾ مصدر دې د انکر، ینکر خلاف قیاس، او مراد ترینه انکار نافع، یعنی د داسې انکار گنجائش به نه وی چه فائده ورته ورکړی، اگر چه نفس انکار د دوی ثابت دې چی «والله ربنا ما کنّا مشرکین»، مجاهد علیه السلام یعنی کړیده چه مالکم من ناصر ینصرکم، یعنی ستاسو امداد والا به څوک نه وی چه ستاسو امداد او کړی، بعض ئی معنی پتیدل کړیده، یعنی تاسو به د الله ﷻ د عذاب نه نشئ پټې دې.

﴿وَلَا تَحْزَنْ﴾ جز جردې مشرکانوته او تسلی ده نبی اکرم ﷺ ته، چې ته د دوی په اعراض مه خفه کیږه، ځکه چې دوی رب نه هم اعراض کوي، باوجود دینه چې هغه ورته مختلف حالاتو بدلولو رابدلولو سره تنبیه کوي. ﴿وَلَا يَأْتِي الْإِنْسَانَ إِلَّا النَّفْسُ الْإِنْسَانِيَّةُ﴾ مراد جنس انسان دی، ﴿رَحْمَةً﴾ د رزق فراخ والې، صحت عافیت، کثرت د اولادو وغیره، ﴿فَرِحَ بِهَا﴾ ای بطر لاجلها، د تکیراو د غرور اظهار کوی، ﴿وَلَا تُصِيبُهُمْ﴾ کس ضمیر د جمع راجع شو او حکم په اعتبار د اکثریت دې. ﴿سَيِّئَةٌ﴾ د مال کمی، بیماری، اولاد نه محرومی وغیره ﴿وَلَا الْإِنْسَانَ كَفُورٌ﴾ دیر

ناشکره ، چه په وخت د تکلیف کښ ټول نعمتونه هیر کړي ، او په سبب د تکلیف باندې فکر نه کوي چه دا گناهونو د وځي نه دي .

يٰۤاَيُّهَا مَلِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يَخْلُقْ مَا يَشَآءُ يَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ

خاص الله لره ده بادشاهي د آسمانونو او د زمكې ، پيدا كوي هغه څه چه اوئ غواړي ، وركوي چاته ئي چه خوښه شي

اِنَّا كَا وَنَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ الذُّكُوْرَ ۝ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرًا اَوْ اُنْثٰى ؕ وَبِمَعْلٰ

صرف لونه او وركوي چاته ئي چه خوښه شي صرف خامن ، يا جوړه وركوي ورته خامن اولونه د دواړه ، او گرځوي

مَنْ يَّشَآءُ عَقِيْمًا ۝ اِنَّهٗ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ۝

چاته ئي چه خوښه شي شته ، بيشكه الله په هر څه عالم قادر دي

﴿يٰۤاَيُّهَا مَلِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ هدا دليل عقلی دي په توحيد او د اولې دعوي سره متعلق دي ، حاصل ئي دادې چه تمام کائنات کښ تصرف کونکې او مختار صرف الله تعالی دي ، د هر څيز خالق دي ، اولاد وورکول ، نه وركول ، صرف نارينه اولاد وورکول ، يا صرف جينکي وركول يا دواړه وركول د هغه په مشيت او اختيار کښ دي ، بل چا په اختيار کښ نشته دي ، نولهذا صرف د هغه عبادت کوي او خپل حاجتونه ورته غواړي .

﴿يَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ هغه ترع بالشي مجازاً ته وائي ، نو پديکښ اشاره ده د بته چه د انسان پيدا کيدل محض په قدرت د الله تعالی سره کيږي ، بل چاته پکښ دخل نشته دي ، په آيت کریمه کښ چه کوم تقسيم د اولادو شويدي ، نو بعض مفسرينو دا تقسيم په انبياؤ عليهم کښ ذکر کړيدي ، نو ﴿اِنَّكُنَا﴾ بلکه لوط او شعيب عليهما السلام چه صرف جينکي ئي وې ، نارينه اولاد ئي نه وو ، ﴿وَمَنْ يَّشَآءُ﴾ بلکه ابراهيم عليهم چه اته (۸) خامن ئي وو جينکي ئي نه وې ، ﴿اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرًا اَوْ اُنْثٰى﴾ بلکه خاتم النبیین ﷺ چه نارينه اولاد لي هم وو ، او څلور ئي زنانه اولاد وو زينب ، ام کلثوم ، رقيه ، فاطمه .

﴿وَبِمَعْلٰ﴾ هغه هغه بلکه حضرت يحيى عليهم او عيسى عليهم ، چه اولاد ئي نه وو ، البته د حضرت عيسى عليهم په باره کښ دي چه قرب قيامت ته به را کوږيږي ، واده به کوي ، او اولاد به ئي هم وي ، نو په انبياؤ عليهم کښ تفاوت (چه مفرقين بندگان دي) اختيار الله تعالی سره دي ،

نو د عامو خلقو اختیار خو په طريقه اولی الله تعالی سره دې ﴿لَهُ عِلْمُ﴾ نو د تقسیم د اولادو په مصلحت او حکمت باندې هم عالم دې ﴿وَيُؤَيِّرُ﴾ قدرت لرونکې دې په اسبابو د ذکورت او انوثت، نو خپل حکمت او اختیار سره تاسوته اولاد درکوي.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا

اوندی ممکن هېڅ انسان لره داچه خبرې وکړی ده سره الله مگر په وحی یا ورسودېږدې نه یا ولیری فرشته

فَيُوحِي بِلَاذِيهِ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ ۝۱۱

نوحی ورته او کړی په اجازت د الله ﷻ هغه څه چې د الله ﷻ خوښه وي، بېشکه الله ﷻ لوی شان والا، حکمتونه والدي

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ

او دغه شان وحی کړېده مونږ ته د قرآن په حکم خپل سره نه پېژندلو تا چې څه دې کتاب اونه ایمان

وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا تَهْتَدِي بِهِ مِنَ نَشَاءِ

لیکن مونږ گرځولې دې د قرآن رنځچه هدایت کوو مونږ پدې سره هغه چاته چې زموږ خوښه شی

مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَآنكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ صِرَاطُ اللَّهِ الَّذِي لَهُ

د بندگانو خپلونه، او بېشکه تهرای پیغمبره، خامخالاره بنای خلقوته لار سمه، لاره د هغه الله ﷻ چې د هغه په قبضه کښ دی

مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ آتَىٰ لِلَّهِ تَصْدِيرُ الْأُمُورِ ۝

څه چې په اسمانونو کښ دی او څه چې په زمکه کښ دی، خبردارا صرف الله ته ورگرځی ټول کارونه

﴿وَمَا كَانَ﴾ پسران ﴿يَكْلِمُهُ﴾ الله ﷻ د ادلیل نقلی دی په توحید او د دویمې دعوی سره متعلق دې، چې الله تعالی تمامو انبیاء ته دوحی په ذریعه د توحید حکم کړېدې، نو ددې خلاف چې د باغیانو کوم تحریفات دی هغه باطل او مردود دی، په آیت کریمه کښ د وحی درې قسمه بیان شوی دی، مفسرینو ددې آیت په تفسیر کښ لیکلی دی چې یهودیانو حضور ﷺ ته او و نیل چې کچرې ته برحق نبی ئی نوته الله تعالی سره بالمشافه خبرې ولی نه کوي اوته ولی الله تعالی نه وینی؟

لکه څرنگه چه حضرت موسى عليه السلام دالله تعالى سره بالمشافه(مخامخ) خبرې کولی، او الله تعالى به نى ليدلو، حضور ﷺ ورته اوفرمايل چه ان موسى لن ينظر اليه (قرطبي، روح وغيره)، يعنى موسى عليه السلام الله تعالى نه دې ليدلې، نو ددې په تائيد کين دا آيت نازل شو ﴿وَكَانَ كُلُّ

دَنفَى دَامَكَانَ دِبَارِهِ وَى لَكَ مَاكَانَ لَكُمْ اَنْ تَنْتَبُوا شَجَرَهَا، اوكله پمعنى دلاينېغى، لايناسب سره وى، دلته نفى دامكان دپاره دې، يعنى دهېخ يوبشر دپاره نه ده ممكنه، چه دالله ﷻ سره كلام اوکړى مگر په ددې درې طريقو کين:

(۱) ﴿لَا وَتَيَّا﴾ همرا داورنه وحى قلبى ده، چه په حالت دبيدارئ کين ورته الهام ويلې کيږي، لکه «واوحينالى ام موسى» او په حالت دخوب کين ورته «رؤيا صادقه» ويلې کيږي، لکه ابراهيم عليه السلام خپل خوى ته او وييل «انى ارى فى المنام انى اذبحك» يا په حديث کين دى «اول ما بدئ به رسول الله ﷺ من الوحي الرؤيا الصالحة فى النوم».

(۲) ﴿لَوْ رِىَ وَتَيَّا﴾ يعنى پغير دواسطې دفرشتې نه، او دالله تعالى كلام دحجاب نورانى د ورستو نه وى، لکه موسى عليه السلام سره الله تعالى مشافهه كلام نه وؤکړې، بلکه من وراء حجاب وؤ، دحجاب پردى نه مراد حجاب د عظمت او حجاب دنوردې، چه دمشاهدې دتجلياتو نه بشر منع کوى، ذات دالله تعالى محبوب نه دى، بلکه په روايت دمسلم کين دى، حجاب النور لو کشفه لاحرق سجات وجهه ما انتهى اليه بصره من خلقه (حجاب دالله تعالى نوردې، کچرې الله تعالى هغه پرده لرې کړې نو د وجه كريم انوارات به منتهى نى نظريورې مخلوق اوسوزوى).

حضرت تهانوى رحمه الله فرماني چه دا حجاب څه جسم حائل نه دې، اونه دا حجاب دحق تعالى ذات مخفى کولى شى، بلکه حقيقت ددې بشر ضعف ادراک دې، چه ددې په وجه د زيارت حق نه حجاب واقع کيږي، چنانچه په جنت کين چه بصارت قوى شى نو هلته به هر جنتى ته زيارت نصيب کيږي (اللهم ارزقنا)، لکه په ديرو صحيح احاديثو کين دې تصريح ده اودامذهب داهل سنت والجماعت دې.

(۳) ﴿لَوْ رِىَ وَتَيَّا﴾ دترسولانه مراد جبرئيل امين عليه السلام دې، يعنى دريم قسم دادې چه په واسطې دفرشتى سره وحى اوشى، دوحى حقيقت اومعنى، اقسام اوبعض نوراهم اموردې تفسير په مقدمه کين په تفصيل سره بيان شويدي هلته نى ملاحظه کړئ.

﴿عَمَّ﴾ الله تعالى بلندشان والادې نود علوشان تقاضا داده چه هيڅ بشرور سره دهمکلامی طاقت نه لری ﴿حَصِیْمٌ﴾ هڼودخپل حکمت اومصلحت په بنيادی دښدگانودپاره دخپلي همکلامی طریقي مقرر کړې دې.

﴿وَكُنَّا اَوْحٰی اِلَیْكَ﴾ دادلېل وحی طرف ته اشاره ده، اوده ﴿وَكُنَّا﴾ همشاراليه مذکوره درې طریقي دی، یعنی لکه څرنگه چه مونږه تیرشوی تاموانییاوته په دغه طریقوسره وحی کوله، نودغه شان تاته هم کوو ﴿وَمَا﴾ نه مرادتوحیدیاقرآن دې، قرآن ته روح ځکه اوويلي شوچه په دې سره دزړونوحیات ابدی راځی، لکه په روح سره چه حیات دښد راځی، وسماه روحالله یفیدالحیة من موت الجهل او الکفر (کبیر) یاورنه مرادنبوت دې یاورنه جبرئیل علیه السلام مراددی او ﴿اَوْحٰی﴾ بمعنی دارسلنا دې.

﴿مَا كُنْتُ نَبِيًّا﴾ داما قبل دپاره علت دې اوتکمیل دې چه دیهودیانومطالبه او سوال (کوم چه ذکرشو) محض جاهلانه اومعاندانه دې، ځکه تاته چه کوم کمالات میلاؤ دی، نو دا قبل دنبوت نه، نه وو، نه دقرآن علم او واقفیت، اونه دایمان تفصیلات، نوچه تاته نبوت میلاؤ شو، نو دا کمالات هم درته میلاؤ شو، نوداواضح دلیل دې ستاپه نبوت باندې.

﴿مَا كُنْتُ﴾ دکتاب نه مرادقرآن دې، ﴿وَلَا الْاِيْمٰنُ﴾ دمطلق ایمان نفی نه ده، ځکه انبیاء کرام ~~عليهم السلام~~ قبل دنبوت نه هم دشرک نه معصوم وی، بلکه: (۱) مرادتفصیلات دایمان دی. (۲) بعضی فرمائی چه مرادایمان نه مجموعه دتصدیق، اقرار او اعمالوده، دایمان اطلاق لکه څرنگه چی په مجردتصدیق باندی کیږی، نودغه شان ئی په مجموعه باندی هم کیږی، لکه وماکان الله لیضع ایمانکم ای صلوٰتکم الی البیت المقدس (۳) بعضی فرمائی چه کلام په حذف دمضاف سره دی، تقدیردارنگه دی، دعوة الایمان، یعنی ته نه پوهیدلی چی څنگه به خلق ایمان ته راغواړی. ﴿وَلٰکِنْ مِّنْهُ﴾ یعنی ته بالکل امی وی، کتاب او قرآن دې نه پیژندو، او دایمان تفصیلات دې نه پیژندلو، بلکه الله ~~ﷻ~~ دا کتاب نازل کړو، چی په دې سره خلقو ته هدایت او ایمان توفیق ورکوي، ضمیر منصوب په «جمله» کښي یاراجع دې قرآن ته، یاایمان ته، یا دواړو ته راجع دی په اعتبار د مقصود واحد سره، لکه پدې قول دالله تعالی کښي والله ورسوله اعلم ان یرضوه یعنی دایمان او قرآن مقصود دا دې،

﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ او ای پیغمبره ته هم ددی په ذریعه خلق صراط مستقیم طرف ته راغواړې، نو ستا په رسالت باندې هیڅ قدحه او اعتراض نشی کیدې، صراط مستقیم ته مراد دین اسلام دی، ددی اضافت الله تعالی خپل طرف ته کړیدې چه ﴿صِرَاطَ اقْوَالِی﴾ نو پدیکېنې ددی عظمت شان طرف ته اشاره ده، چه دا دهغې ذات لاره ده چه دزمکې او اسمان او دتول کائناتو مالک او متصرف او اختیار مند دی، نو دا قبول کړئ چه دنیا او آخرت کښ درته نجات ملاؤشی. ﴿إِنَّا إِلَى اللَّهِ نَسِيرُ﴾ پدیکېنې وعده دثواب ده ایمان او هدایت موندونکو ته او زجر دې گمراهانو ته.

رکوعانها (۷)	سورة حم زُخْرُفِ مکیه	آیاتها (۸۹)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص به نوم د الله چه بیجده مهريان او ډیر رحم کونکي دې شروع کوم		

ترتیبها حسب التسلسل (۴۳) وحسب النزول (۶۳)

سورة زخرف مکی سورة دې، ترتیب قرآنی په لحاظ سره (۴۳) دې او ترتیب نزولی په لحاظ سره (۲۳) دې، د مخکنی سورة نه مورستونازل شويدي.

وېب : «د دې خبرې وضاحت مخکې شويدي چه په حواميم سبعة وکنس هر ما بعد حميم د مقابل حميم باندي د وار د شوی اعتراض جواب وی، پدیکنس د دريم اعتراض او د سوال جواب دې، سوال دا وچه مشرکینو او ويل چه زمونږ معبودان اگر چه حاجت رواندی لکه په مخکنی سورة کنس ئی الوهية باطل شو، بلکه حاجت روا صرف الله تعالى دې، البته مونږ د دوی عبادت خکه کو وچه دوی نازولی اوزوره وردی نوزمونږ شفا رارسه به الله تعالى ته کوی، اوزمونږ کارونه به ورباندي کوی، نو پدی سورة کنس ئی جواب اوشو چه ﴿وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن

لُونِهِ الشَّفَاعَةَ﴾ آیت (۸۲)، یعنی د الله تعالى په بارگاه کنس هيڅ څوک شفيع قهری نشته دې.

د سورة د مضمونو اجمالی خلاصه:

د سورت مرکزی دعوه توحيد او نفی د ناثب ده، چه آسمانونو او زمکه کنس صرف يو معبود دی او هغه متصرف اور کار ساز دې. او هغه لره هيڅ څوک ناثب نشته نه په صورت د زوی، نه بصورت دلور، اور نه په صورت د سفارشی، د دینه علاوه توحيد باندي دلائل عقليه، نقلیه، او وحی ذکر کيږي، او په خانی په خانی تخویفات، بشارتونه اور زجرونه ذکر کيږي.

تفصیلی خلاصه: ده دی سورت څلور حصی دی.

اوله حصه آیت ۸۱ پوری ده، پدیکنس ترغیب الي التوحيد اور ترهیب دې.

دویمه حصه آیت ۹-۵۲ پوری ده، پدیکنس مرکزی مضمون اثبات د توحيد رد شرک او نفی د ناثب په صورت دلور ده، او په دی کنس دلائل عقليه او نقلیه ذکر کيږي، اور په مینځ مینځ کنس تخویفات اور زجرونه هم ذکر کيږي.

دریمه حصه آیت ۵۷-۸۵ پوری ده ، پدیکنب نفی دثائب په صورت ده زوې کیرې، اوبیا تخویفات بشارتونه اور زجرونه ذکر کیرې، اود دې حصه کنب دعوه د سورت هم ذکر کیرې، چه هو الذي في السماء اله وفي الارض اله

څلورمه حصه آیت ۸۶-۸۹ پوری ده ، پدیکنب نفی دغائب په صورت د شفیع قهري ده، او دلیل عقلي اور تخویف ذکر کیرې

تمت خلاصة السورة اجمالاً وتفصيلاً

حَمْدٌ	وَالْكِتَابِ	الْمُبِينِ	إِنَّا	جَعَلْنَاهُ	قُرْآنًا
الله ﷻ ښه پوهېږي په معنى ددې، قسم دې په كتاب واضحه، بيشكه مونږ څرځولې دې ده لره قرآن					
عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝ وَإِنَّ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَكَيِّتًا لَّعَلَّ					
په عربى ژبه كښ، دپاره ددې چه تاسو پدې پوهه شئ او بيشكه دا قرآن په لوح محفوظ كښ زمونږ سره دې، ډير او چټ دې					
حَكِيمٌ ۝ أَفَتَعْطِرِبْ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ۝					
د حكمتونو نه ډك دې، آيا نو اړه وؤ ستاسو نه قرآن په منع كولو سره د وجه ددې نه چه بين تاسو قوم (حد نه) تجاوز كونكي					
وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ ۝ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَاثُوا بِهِ					
او ډير ليلې وؤ مونږه نبیان په مخكښى خلقو كښ، اونه به راتلودئ ته هيڅ يونى مگردئ به په هغه پورې					
يَسْتَهْزِئُونَ ۝ فَاهْلِكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا ۝ وَمَنْ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ۝					
نوبې كولې، نو مونږ هلاك كړى وؤ هغه چه زيات سخت وؤ ددئ نه په قوت كښ او تير شويدي حالات دا ولنى خلقو.					

﴿حَمْدٌ﴾ د اذم قطعاتو نه دې چه معنى حقيقى او مرادئى الله تعالى ته معلوم دې ﴿وَالْكِتَابِ﴾

الْثَّوِينِ ﴿ددې ځاى نه د سورت اوله حصه ذکر کیرې چی پدیکنب توحید منلو ته ترغیب دې چه دا په عربی ژبه کښ واضح کتاب دې او ډیر اوچت او عظیم الشان کتاب دې. نو پدی ځان پوهه کړئ او د دې په احکاماتو باندې عمل او کړئ، و او په ﴿وَالْكِتَابِ﴾ کښ قسمیه دې، او مراد د کتاب نه قرآن دې ﴿الْثَّوِينِ﴾ صفت دې د ﴿وَالْكِتَابِ﴾، لازمی هم رازی او متعدی هم، نو که لازمی شی نو معنی ئی داده چه واضحه او ظاهره دې په عربو باندې ددې معانی، او مشتبه ندی

پدوى باندې، ځكه چه ددوى په مادري ژبه كښې نازل شويدي، او چه متعدى شى نو معنى ئى داده چه ظاهره ونكې او واضحه كونكې دې حق لره دباطل نه، اولارې دهاديت لره، دگمراهي نه.

﴿لَا جُزْأَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ جواب قسم دې، او قسم برائى استشهاد دې، يعنى داواضحه قرآن بذات خود پخپل حقانيت باندې گواه دې، آفتاب آمد دليل آفتاب، معتزله وپدې آيت سره استدلال كړيدي چه قرآن مخلوق او حادث دې، ځكه چه دلته ﴿جُزْأَ﴾ او ويلې شو، نو قرآن مجعول شواوهر مجعول حادث او مخلوق وي نو قرآن هم حادث او مخلوق شو، تمام اهل سنت والجماعت، سلف او خلف پدې باندې متفق دى چه دقرآن دوه حيثيتونه دى، يو معنىى چه كلام نفسى ورته ويلې كيږي، نو داصفت دالله تعالى دې، قديم دې، القرآن كلام الله تعالى ليس بمخلوق ومن قال انه مخلوق فقد كفر (شرح عقائد) او دويم تعبيرى حيثيت چه كلام لفظى ورته ويلې كيږي او په صحائفو باندې ليكلې شويدي نو ظاهره ده چه دا مخلوق او حادث دې، او په آيت كښن د﴿جُزْأَ﴾ تعلق هم ددې قسم سره دې ﴿قُرْآنًا﴾ پمعنى دمقرؤ سره مصدري، حال دې او ﴿عَرَبِيًّا﴾ ورله صفت مادحه دې. ﴿لَا كُنتُمْ قَوْلًا﴾ د نزول دقرآن فائده ده. او لعل دتعلييل دپاره دې، يعنى دا قرآن ددې دپاره نازل شويدي چه ناسوددې په معانيو او حكمتونو او ددې په حقانيت خان پوهه كړئ.

﴿وَلَقَدْ فِي ذَلِكَ لَكِتَابٍ﴾ دا جمله هم د جواب قسم تحت داخله ده او د قرآن مزيد عظمت شان پكښې بيان دې، او ترغيب دې قرآن منلو ته چې په علم الهي او ملا اعلى كښې ورته دومره لوى د عزت او شرافت والا مقام حاصل دې، نو زمكې والا ته هم پكار ده چې دوى دې هم د دې شرافت او عزت خيال اوساتي او په مضامينو باندې دې ايمان راوړي، ام الكتاب نه مراد لوح محفوظ دې، لوح محفوظ ته ام الكتاب ځكه وائي چه ټول اسماني كتابونه نازليدلو نه مخكښ ديكنس پراته وو او بيا دينه نقل كړې شوى دى، نو گويا داهر كتاب دپاره اصل دې نو دې وجهې نه ورته ام الكتاب اوئيلې شو. اويا ترينه علم الهي ازلي مراد دې يعنى دا كتاب دالله ﷻ په علم كښې له ازل نه اوچت مقام او مرتبې والا دې، ﴿لَقَدْ﴾ بلند او برتر دې ﴿عَرَبِيًّا﴾ (۱) يا پمعنى دذى حكمه (حكمتونه والا) سره دې (۲) يا پمعنى دمحكم سره دې يعنى لفظ

او معنوی اعتبار سره محکم دي. منسوخ ندي په بل کتاب سره (۳) یاصفت بحال متعلقه دي، ای حکیم موله یعنی دا کتاب د حکیم ذات طرف نه نازل دي (۴) پمعنی د حاکم سره،

﴿أَفَتَضَرِّبُ بِنُحْمٍكَ الْأَكْثَرَ مَقْعًا﴾ د ازجر دي د قرآن نه اعراض کونکو د پاره، د الْأَكْثَرُ نه مراد قرآن دي او په کلام کښن تقدیر دي ای انزال الذکر ﴿مَقْعًا﴾ مفعول مطلق من غیر لفظه دي د «نضرب» د پاره، ﴿إِنْ كُنْتُمْ قَوْمًا تُفَرِّقُونَ﴾ لام پکښن مقدر دي ای لان کتنم... الخ د دی ایت خو مطلبونه بیان شوي دي:

(۱) دادي چه آیا واره وؤ مونږ ستاسونه قرآن، او ددي نزول بند کړو محض ددي وجه نه چه تاسوپه گناهونو او په شرک کښن دیر زیات منهمک یی، استفهام انکاری دي، یعنی مونږ سلسله د انزال نه بنده وؤ که تاسو ورته التفات کوئ یانه کوئ، مفتی شفیع رحمته الله فرمائی چه ددي نه معلومه شوه چه کوم سړي د تبلیغ کار کوئ نوهغه دي هر سړی ته دعوت ورکوی، اگر چه فاسق او اعراض کونکي وی، محض د اعراض پوجه تبلیغ ترک کول ندي پکار پدی صورت کښن لام مقدره "اجلیه" دي.

(۲) او چا ویلي دي چه پدیکښ وسعت د رحمت الهی ته اشاره ده، یعنی ستاسو د حال او د شان تقاضا خوداده چه تاسو پدي حال پریږدو او نزول د قرآن بند کړو چه حتی که د کفر او د ضلالت په حالت کښن مړه شی او همیشه د پاره په عذاب کښن مبتلا شی، لیکن د وسعت رحمت د وجه نه مونږ د سلسله د رشد او هدایت نه بنده وؤ، نو که ایمان مو را وړونو لپها ونعمت ورنه حجت خو به در باندې قائم شي، دي صورت کښن لام مقدره د پاره د تعلیل دي،

(۳) مجاهد رحمته الله فرمائی چه د ﴿الْأَكْثَرَ﴾ نه مراد عذاب دي، ای النضرب عنکم العذاب ولا نعالیکم علی اسرارکم و کفرکم (قرطبی) یعنی آیا ستاسو د اګمان دي چه مونږ په ستاسونه عذاب واره وؤ او ستاسوپه گناهونو او شرک به عذاب نه در کوؤ.

﴿وَكَمْ أَتَى الْكَاذِبِينَ﴾ کم خبریه د پاره د تکثیر دي، پدیکښ د ماقبل مضمون تنویر او تاکید دي، چه امم سابقه و ته الله تعالی د آرسال د رسولانو سلسله نه وه بنده کړي اگر چه هر نبي پوري استهزاء او تکذیب ئی شوې وؤ، او پدیکښ حضور ﷺ ته تسلی هم ده، خکه چه البلیه اذا عمت طابت ﴿فَأَقْصَىٰ تَتَبُّعِهِمْ﴾ د تخويف د نبوی دي ضمیر د هیتهم مشرکین مکه ته راجع دي

چېنګا ۱۰ منصوب بڼاء برتمیزدې ﴿وَمَعْنَى مَثَلِ الْأَزْلَى﴾ یعنې دعبرت دپاره دمخکنی قومونو د تباهۍ مثالونه موجوددی.

وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ	اوکه ته تپوس او کړې ددوی نه چې چاپید اکړیدی اسمانونه اوزمکې نو خامخابه دوی وانی چې پیدا کړی دی دا هغه الله
الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ۝ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا	چې غالب دې عالم دې هغه ذات چې گرځولې ده ستاسودپاره زمکه بستر او گرځولی دی ستاسودپاره په هغې کښ لارې
لَعَلَّكُمْ يَهْتَدُونَ ۝ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ	دپاره ددې چې تاسولاره معلومه کړئ. او هغه ذات چې نازلې کړې دطرفه دآسمان نه اوبعباران په اندازې سره،
فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيِّتًا ۚ كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ۝ وَالَّذِي	نویا ژوندی کړومونږپه هغې سره کلی مړه وچه ځمکه هم دغه شان به تاسو راوباسلې شئ، او هغه ذات چې
خَلَقَ الْأَكْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمُ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ	پیدا کړی نی دی جوړه جوړه ټول مخلوقات او گرځولی نی دی تاسولره دبیر ونه په دریا بونو کښ، او دڅاروونه (په وچه)
مَا تَرَكَيْتُمْ ۝ لِيَتَسْتَوْا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ	هغه، چې تاسو پرې سوریږئ د پاره د دې چې اوڅیږئ (کښ) تاسو به شاګانو د هغې بیایا د کړئ تاسو نعمت درب خپل
إِنَّا اسْتَوَيْنَا عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا	په هغه وخت کښ چې تاسو برابر کښ په هغې اوواین تاسو پاکي ده دشرکاونه، هغه ذات لره چې مسخر کړی نی دی زمونږدپاره
هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ۝ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ۝	دا، اونه وژمونږدی لره په خپل قابو کښ راوستونکی او بیشکه چې مونږ خپل رب طرف ته خامخاتلونکی یو.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾

اوگرخولی دی دوی الله ﷻ لره د بندگانودده نه جزء ، بیشکه انسان مشرک یقینا چی ناشکوه دې ینکاره

- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ دلته نه د سورت دویمه حصه ذکر کیږی، چې پدیکېږی نفي د نائب ده په صورت ولد مؤنث، اوپه دی باندی دلایل دی مشرکینو دا عقیده وه چې ملائک د الله ﷻ لونړه دی. ددې عقیده تحلیل چي اوشی نودرې خبرې ترینه رااوخی:
- (۱) الله ﷻ لره د جزء اثبات
  - (۲) ملائک د الله ﷻ لونړه دی
  - (۳) ملائک مؤنث دی،

الله ﷻ پدی کېږ د دوی عقیدې هر هر جزء مدلل رد کوی. دې ځای نه تر وجعلوا له من عباده جزء پورې د اولي عقیدې ذکر او د هغې ده باندې دلایل ذکر کیږی چي الله ﷻ لره جزء ثابتول صحیح ندي، ځکه چه د دینه خو احتیاج لازمېږی، حالانکه د الله ﷻ صمدیت او بې نیازی په مختلفو دلائلو سره ثابت ده او دوی یې خپله هم اعتراف کوی. نو دا اول لیل عقلی دې په توحید او په نفي د جزء او نائب علی سبیل الاعتراف من الخصم چې دا مشرکین د الله ﷻ خالقیت هم قائل دی، دهغه اقتدار هم معترف دی، په هر څه باندې د هغه علم منی نو بیا څرنگه ورله جزء ثابتوی، دا خو د دی صفاتو منافي دي. نوپدې آیت کېږ پدغه اعتراف استدلال دي، چه په پیدا کولو دکائناتو کېږ هغه یکتا دې نوپه تصرف او اختیار کېږ هم د هغه سره څوک شریک نشته دي، حاجت روا، مشکل کشا، د سجدې مستحق هم صرف هغه دي.

﴿أَلَمْ يَجْعَلْ لَكُمْ الْآرَضَ مَهْكًا﴾ د دویم دلیل عقلی دي او په اول دلیل عقلی علی سبیل التنویر ذکر کیږی، یعنی کله چه تاسو الله ﷻ خالق او قادر منی نو دا صفات به هم منی ځکه چي دا د هغې مظاهری دی، چه الله تعالی هغه ذات دي چه ستاسو د پاره ئی زمکه فرش کرخولی ده چه تاسوته پکېږ آرام راحت کول، مکانات جوړه ول، کرونده کول وغیره اسان دی، اوپدې زمکه کېږ ئی لارې جوړې کړیدی چه د هغې په وجه تاسو تجارتی وغیره مقاصدو د پاره سفر کولې شی ﴿فَلَمَّا كَمُتُمْ تَدْمُتُمْ﴾ ای لکي قتلدوا بسلوکی الی مقاصدکم، یا معنی داده چه تاسو په دې انعاماتو کېږ فکراو کړئ اوهادیت درته ملاؤشی د توحید، چه هغه مقصد اصلی دې روح المعانی.

﴿وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَّا السَّكَّةَ مَاءً﴾ دا دريم دليل دی او په اول على سبيل التنوير ذکر کيږي، چي الله ﷻ د خالقيت او قدرت يو مظهر داهم دې چه آسمان نه په اندازې اوبه راوړه وي، او په هغې سره مړه زمکه ژوندئ کوي او بوتی راخيژوي. ﴿مَاءً مَّقْدَرًا﴾ يعني نه کم چې فائده ئي نه وي او نه زيات چې طوفان نوح شکل اختيار کړي ﴿كَذَلِكَ نُخْرِجُكَ﴾ په ديکنيې د بعث بعد الموت بيان دې چې لکه څنگه الله ﷻ آسمان نه باران وروي او هغې په وچه زمکه ژوندئ شي او وچ بوتې را زرغون شي نو دغه شان به تاسو هم قيامت په ورځ راژوندي کړي او راپاسوي ،

﴿وَالَّذِي خَلَقَ الْأَنْزَجَ﴾ دا څلورم دليل دې او په اول على سبيل التنوير ذکر کيږي ، چه دا الله ﷻ د خالقيت او قدرت يو مظهر دا دې چې د مخلوقاتو مختلف اقسام و انواع ئي پيدا کړيدي، تاسو زميني (زمکي) او بحري سفر دپاره ئي سورئې مهيا کړي او تاسو ته يي مسخر کړيدي. «الْأَنْزَجَ» مراد د ازواج نه (۱) اصناف او اقسام د مخلوقاتو دی يعنی الله ﷻ هغه ذات دې چه د تمامو اقسامو د مخلوقاتو خالق دې، فالزواج منابعمنى الصف لابمعناه المشهور (روح) (۲) يا ورنه مراد دا دې چه هرڅيزئى جوړه جوړه پيدا کړيدې، د مذكر مؤنث سلسله ئي په نباتاتو، حيواناتو کښ هم گرځولې ده (۳) بعض محققين وائى چه مراد ورنه د يوبل مقابل څيزونه دي، لکه شپه ورځ، آسمان زمکه، مشرق مغرب، وغير ذلک، نو د هرڅيز جوړه او مقابل موجود دې صرف ذات ذواجب الوجود فرد مطلق دې منزله دې د تمامو صفاتو د مخلوق نه (کبير وغيره).

﴿سَبَّحْتَ لِلَّهِ الْمَلَكُ وَالْأَنْتَ﴾ من بيانیه دې او د ابيان مقدم دې او ﴿مَّا زَكَّرُوكَ﴾ مبين مؤخر دې، يعنی الله ﷻ هغه ذات دې چه ستاسو د رکوب دپاره ئي په دريا بونو کښ بيرئ او په وچه کښ خاړوی پيدا کړيدی

﴿لَمَّا تَنَزَّلْنَا عَلَى هُمُورِهِ﴾ اغراض د سوارليو و بيانيرې ، دا اول غرض دې ، استواء په معني د استقرار او اعتلاء سره دې ، اي: لتستقروا يابمعنى ذلتعلوا سره دې او په ﴿عَلَى هُمُورِهِ﴾ کښ واحد ضمير راجع ما ته دې چې هغې مصداق انعام او او فلک دواړه دي ،

﴿ثُمَّ تَلَكَّرْنَا بَيْنَهُمْ نَوْمًا﴾ دويم غرض دې ، چې هغه زړه کښې د الله شکر دې او د هغه په وحدانيت ايمان او د جز او نائب نه هغه منزله کنترول دي ﴿وَنَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَكَّرَ لَنَا﴾ دا دريم غرض دې چې چې هغه په ژبه د الله ﷻ شکر ادا کول او ظاهر اعتبار سره هم هغه ته تسليم

کیدل دی، او تکبر او شرکشی نه کول دي «مُفْرِئٌ» پمعنی دَمَطِيقِيْن دې، یعنی کچرته الله ﷻ دا ځناور زموږ د پاره نه وې تابع کړې نوموړېته د هغوی قاپو کول او په هغې سوارلی کول مشکل وؤ.

دا خبره په نن صبا مشیني سورلو باندې هم صادقه کیږي ځکه کچرته الله ﷻ ددې موادنه وې پیدا کړې یانې انسانی دماغوته ددې د جوړه ولو، چلولو طاقت نه وې ورکړې نوهیڅ څوک پدې قادر نه وؤ،

﴿وَلَمَّا لَمْ يَنْصَلُوا إِلَيْهِمْ كَانُوا بِهِ كَاذِبِينَ﴾ یعنی د رکوب په وخت کښ تکبر یا فخر مه کوئ په خپلو گادو باندې بلکه ددې دنیا په سفر سره د آخرت سفر ریا د کړئ.

د دې آیت مخکنی سره آیت سره مناسبت دا دې چه سوارلی د الله ﷻ اگر چه لوني نعمت دې خو بیا هم یو سبب د هلاکت دې، څومره خلک وی چه د خپل انجام نه نا خبره سفر شروع کړی، خولار کښ حادثی د وجهی نه مرگ سره مخامخ شي، نو ددې وجهی نه الله ﷻ ورسره دا آیت ذکر کړو چه هلاکت پدې اسبابو مینځ کښ انسان غافله پاتې نشي، او خپل مرگ او ورځ د جزاء ورته مستحضر وی.

فانده: په ځناور یا په گاډی کښ د سوریډلو په وخت کښ ددې د عا اهتمام پکار دې، د حضور ﷺ نه په متعدد دورو ریا تو کښ منقول دی چه حضور ﷺ به په سورلی باندې د کیناستلو په وخت کښ دغه دعا وئیل، او د سوریډلو مستحبه طریقه هغه ده چه د حضرت علی ؓ نه منقوله ده چه دده په خدمت کښ د سورلی د پاره یو ځناور راوستلې شو کله ئی چه په رکاب کښ خپه کیځودله نو (بسم الله) ئی او بله، بیا چه کله سور شولونو الحمد لله ئی او وې، او بیائی دغه مذکوره دعا وئیل، بیائی درې ځله الحمد لله، او درې ځله الله اکبر اوې، بیائی دادعا وئیل، سبحانک انی ظلمت نفسی لا اغفرلی لاله لا یغفر الله لک الایات، بیائی او خاندل، چاورته عرض او کړو چه امیر المومنین تاسو ولې او خاندل، او ئی فرمایل: چه حضور ﷺ هم داسې کړي وؤ څنگه چه ما او کړل، د حضور ﷺ په خدمت کښ عرض او کړې شو چه یار رسول الله اتاسو په کومه خبره او خاندل؟ نو او ئی فرمایل چه الله ﷻ پدې خوشحاله کیږي چه بنده زب اغفرلی وائی او الله تعالی فرمائی چه ځمابنده ته معلومه ده چه ځمانه علاوه بل څوک بخنه کونکې نشته دې (روح بحواله ابو داؤد، ترمذی).

﴿وَجَعَلُوا اللَّهَ يَنْ يَكَاوُ وَجْزًا﴾ داد مشركانو دمکې عقيدې بيان دې او شکوه ده ورنه چې دخپل اعتراف باوجود الله ﷻ لره ولد اوانائب ثابتوي ﴿يَنْ يَكَاوُ﴾ ښه مراد فرشتې دي ﴿وَجْزًا﴾ (۱) ای ولدا، یعنی دوی فرشتوته بنات الله (دالله لونه) وائی، دولدنه تعبیر په جزء سره او شو پدیکېن ددوی ددې باطلې عقیدې عقلی تردیدته اشاره ده، چه دهغې خلاصه داده چه کچرته الله ﷻ لره اولاد وې نوهغه به ئی جزوی څکه چه ولد جزوی دوالدنه کفوله ﷻ: فاطمة بضعة مني اوهرکل جزء ته محتاج وی په وجودخپل کېن. نومعاذالله دالازمه شوه چه الله تعالی هم محتاج دې، حالانکه داخوباربارثابته شويده چه الله تعالی صمداوېې نیازه ذات دې دهرقسمه احتیاج نه میرادې.

(۲) قتاده راجع ددې ﴿وَجْزًا﴾ معنی کوی ای عدلاً، یعنی دوی الله ﷻ سره شریکان اومعبدان گرځوی (۳) بعض ورنه دذندلغیرالله هغه څناورمرادکړیدی چه دهغې یوه حصه به مشرکانو د الله ﷻ په نوم اویوه حصه دبتانوپه نوم مقررکړې وه، ددې ذکرپه سورة انعام ووجعلواالله هماذامن الحرت والانعام نصیه آیت (۱۳۶) کېن تیرشويدي، ﴿هَٰذَا الْاِسْتِکْرَ﴾ مراد ورنه انسان مشرک دې ﴿لَکُمُ شَيْئٌ﴾ ښکاره ناشکره دې اوداواوضه ده څکه چه نسبت د ولد الله تعالی ته کفردي اواصل ناشکری کفرکول دی.

أَمْ اتَّخَذَ جَمًا يَخْلُقُ بَلَدًا وَأَصْفَكُمْ بِالْبَلَدِ ۝ وَإِنَّا
آيانیولی دی الله ﷻ دهغې مخلوق نه چه پیدا کړی ئی دی لونه اوغوره کړی یې ئی تاسوپه ځامنوسره. احوال داچه کله
بُقِرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ظَنَرْتُ لِلرَّحْمَنِ مَقَلًا كُلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا
خبرورکړیسی یو ددوی ته په پیدا کیدل د هغه څیزلوړ چه گرځولی ئی دې الله ﷻ لره مشابه نواوگرځی مغ دده تک تور
وَهُوَ كَظِيمٌ ۝ أَوْ مَن يَنْشَوَا فِي الْحَيَاةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ۝
او دې دک وی دغصې نه، آیا هغه څوک چه لویولې ش په زیوراتو کېن او هغه په گفتگو کېن نشی ښکاره کولې خپل مقصد،
وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبُدُ الرَّحْمَنِ انَاثًا شَاهِدُوا خَلْقَهُمْ
اوگرځولی دی کافرانو هغه فرشتې چه هغوی بند گانې درحمن دی ښځې، آیا حاضر ورو دوی په وخت دپیدائش دهغوی کېن،

سُكُوتُ	شَهَادَتُهُمْ	وَيُسَلُّونَ	⑤
خامخاليكلي	کبرى	گوامی	دَدَوِی
		اوتپوس	به
		ورنه	کبرى

﴿أَفَرَأَيْتُم مَّا يَخْلُقُ بَنَاتُكُمْ﴾ دَدې خائنه دهغوئ د عقيدي دويم جزء رد دې، چي ملائک دالله پورته دی. استفهام انکاری دې دپاره دتوبيخ، پديکبن د مشرکانوپه جهالت او په پوندوالی د عقل باندی تعجب دې، چه الله ﷻ طرف ته ئی دداسې خيزنسبت کړيدې چه پخپله ئی هم دوی حقيره اودليله گنړی، ﴿وَأَمْسَكْنِم بَالِغِينَ﴾ د اعطف دې په "اتخذ" باندې، پديکبن هم تعجب دې ددوی په حال باندې، يعنی الله ﷻ چه خالق دې د مخلوقاتو، نو پخپلو مخلوقاتو کښ ئی دخپل خان دپاره، احسن الصنفين، اوستاسودپاره ئی "الفضل" منتخب کړيدې نو دا دې مگريې انتهاجهل اوحماقة دې.

﴿وَأَنَّا بُئِرَ﴾ اَنَدُّهُمْ پديکبن دماقبل مضمون تاکيد دې چه دالونړه ددوی په نزد دومره حقيره دی چه کله دوی ته د لورپه پيدائش سره خبر ورکړيشی نورنگ ئی بدل شی دغم پوچه، اودغصې نه دومره دک شی چه خبرې هم نشی کولې، اود بعض مشرکینوپه باره کښ راخی چه کله به دوی د لورد پيدائش خبرو اوريدلونو دکورنه به اوتختيدو، لکه مفسرينو دلته ديوې نسخې اشعار ذکر کړيدی چه لورئنی شوې وه او خاوندئنی کورته نه راتللو.

شعر:

مالابی حمزة لا يأتينا
يبث في بيت الذی يلينا
غضبان ان لآنلد البينا
ليس لنا من امرنا ماشينا
ونحن كالارض لزراعينا
نخرج ما لبدنوره لينا

﴿يَمَّا حَزَبٍ لِّلرَّحْمٰنِ﴾ ای بالجنس الذی جعله للرحمن ﴿مَنكُ﴾ ای شیهه. ددې آیت تفصیلی تشریح په سورة نحل آیت ۵۸، کښ هم تیره شويده،

﴿أَوَلَمْ يَكُنْ فِي الْآلِیَةِ﴾ پديکبن هم دمذکورې عقيدي "الملائكة بنات الله" مزید قباح دې، يعنی آیادوی الله ﷻ ته دهغونسبت کوی چه دهغوئ د عقل دکمزورئ نتیجه اواثر ددې چه نشوونمائی په زیوراتواوزینت کښ کيږی، يعنی توله ورځ پدغه فکراوغم کښ مبتلاوی اود خپل ذاتی معاملاتوصحیح کولو استعدادنه لری.

﴿وَمَنْ لِّصَبَارَةٍ﴾ يعنی د عقل د نقصان او ضعف راني پوځه خپلی دعوی ثابتولو او اقامت هجرت باندې قادر نه وی په خصومت یعنی په بحث او تکرار کښ خپل اصلی مقصد هم نشی بیانولې، قوت استدلال نشی ضعیف وی، یا مراد د خصام نه جنگ دې یعنی جنگ او جهاد ته نشی تللې پوځه د تصنف نازک نوداسې ضعیف مخلوق ته بنات الله ویل لوی حماقة دې،

﴿وَمَكَلُوا لَكَ الْبَلَاءَ﴾ مَمْ يَنْدُ الرَّحْمٰنُ لَانْتَا هَدَادَ مُشْرِكِيْنُو عَقِيْدِي دويم جزء رد دې چه دوی ملائکوته ښځې وائی حالانکه ملائکه لا یوصف بذکوة ولا بانوثة دی، اونه دې مشرکانو سره پخپل دعوی باندې څه دلیل شته دې ځکه چه ذکوة انوثة معلومیږي په مشاهدې سره، نو آیا دوی مشاهده کړیده،

﴿اَتَشْكُرُوْنَ مَا عَلَّمَ الْاِنْسَانُ﴾ ای احضروا خلق الله تعالی، یعنی آیا دوی د فرشتو د پیدائش په وخت کښ موجود وو؟ روح المعانی کښ دی چه حضور ﷺ د مشرکانو نه سوال او کړوچه تاسو ته څه معلومه ده چه فرشتې ښځې دی نودوی ورته اووې چه دامونږه دخپلو آباؤنه اوریدلی دی، او مونږ گواهی ورکووېدې چه دوی دروغ ندی وئیلی، نوالله ﷻ فرمائی ﴿سَمِعْتُمْ مِمَّنْ﴾ 'سین' د تاکید د پاره دې، یعنی دوی دا گواهی خامخا ددوی په اعمالنا مو کښ لیکلې کیږي او بیا به د قیامت په ورځ ددوی نه پوځتنه کیږي یا شهادت نه مراد د دوی مشاهدې گواهی ده او بطور وعید ذکر کیږي چه آخرت کښ به د دوی نه دې خبرو تېوس کیږي.

په درمیان کښ ﴿مَمْ يَنْدُ الرَّحْمٰنُ﴾ د فرشتو مدحه ده چه فرشتې د الله تعالی فرمانبردار، عبادت گزار بندگان دی، اولادندی.

وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذَلِكَ
اورائي دوی کچرته رضاوې د الله نونه به وې کړې مونږ عبادت ددې معبودانو، نیشته دوی لره پدغې وینا
مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ اَمْ اَتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ
میخ څه دلیل، ندی دوی مگردروغ وائی آیا ورکړې دې مونږ دوی ته څه کتاب مخکښ ددې قرآن نه، نودوی په هغې
مُسْتَمْسِكُوْنَ هَبْلٌ قَالُوا اِنَّا وَجَدْنَا اٰهْلًا عَلٰی اَمْوٍ وَاِنَّا
دلیل نیوونکی دی، بلکه وائی دوی بیشکه مونږه موندلی وو خپل مشران په یودین اوی بیشکه مونږه

عَلَىٰ آلِهِمْ مُّهْتَدُونَ ﴿١٧﴾

په نقش قدم دهغوئ سمه لار موندونکي يو.

﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِهِمْ﴾ دى ځاني نه په شرک باندې د مشرکانو دليل او دهغې جواب ذکر کيږي، دوى به استدلال په مشيت دبارى تعالى سره کولو. اوويل به ئى کچرته د الله ﷻ توحيد خوښ وي او شرک ئى نه وي خوښ نومونږ به شرک نه وي کړې ځکه چه ستاسو هم داعقيده ده چه هر کار په ارادې د الله ﷻ سره کيږي، نوکه د الله ﷻ اراده وي نومونږ به ئى په زور منع کړې وي او عذاب به ئى راکړې وي نوچه مونږ ته عذاب نه راکوي نومعلوميږي چه الله ﷻ په شرک رضادي.

﴿مَّا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ دا جواب دې د مشرکانو د مذکوره قول، حاصل دادې چه د يو فعل جواز يا په دليل عقلى سره ثابتيږي يا نقلى سره، د دوى سره پدې مذکوره دعوي باندې نه دليل عقلى شته اونه دليل نقلى، هرچه ده نفى د دليل عقلى نو په ﴿مَّا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ کښ ورته اشاره ده، يعنى د دوى سره څه دليل عقلى په اثبات د رضاد الله ﷻ په شرک د دوى باندې نشته دې، ځکه دوى استدلال په مشيت او ارادې د الله ﷻ سره کوي، حالانکه پدې نه پوهيږي چه په مشيت او په رضاکښ فرق دې، مشيت او اراده د الله ﷻ د هر کار سره متعلقه ده، چه د الله تعالى دارادې نه بغير هيڅ کار هم نه کيږي، ليکن رضائى صرف د مأموراتو سره متعلقه ده، د دې وجه نه علماموائى چه معصيت او کفر د بنده، په ارادې د الله ﷻ سره دې ليکن په رضاد الله سره ندې، داسې تشرېح د دې مضمون په انعام (۱۴۸)، او نحل کښ هم تيره شويده ﴿إِنَّ هُمْ إِلَّا يَعْزُبُونَ﴾ اى يکذبون روح المعانى.

﴿لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾ پدې کښ د دليل نقلى نفى ده، په ﴿لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾ کښ ضمير يا قرآن ته راجع دې يانېي اکرم ﷺ ته او استفهام انکاری دې، يعنى دوى سره پدې خپلې دعوي باندې څه نقلى دليل د کتب سابقه و هم نشته دې چه دوى په هغې تمسک او کړي، نو دوى سره نه دليل عقلى اونه دليل نقلى شته دې.

﴿يَلْقَاكَ فِي سَبِيلِكَ﴾ دا د مشرکينو دويم دليل ذکر کيږي په شرک باندې، چې هغه تقليد دې د آباوو، چې زمونږ آباؤ اجداد په شرک باندې قائم روان دي، لهذا مونږ هم هغوي په

نقش قدم دا شرک نشو پريخودلې. ﴿عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ﴾ ای علی دین و طریقه، یعنی مونږه دغه عقیده دخپلوا باونه اخذ کړیده او پدغه دین باندې مونږه هغوی موندلی وؤ یا امة نه مراد جماعت دي، او مطلب دا دي چه زمونږ اباؤو واجداد پدغې اتفاق او اجماع وه.

وَكَلِّمَكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا ۖ

اوهم دغه شان نه وؤ ليرېلى مونږ مخکې ستانه په هيڅ يوکلى کيږه ونکې پيغمبر مگراوه ويل مشرانو: هغې کلى،

إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿١٥﴾

بيشکه مونږه موندلى دي مشران خپل په يو دين باندې، او بيشکه مونږه په نقش قدم دهغوی روان يو. او به ويل پيغمبر،

أَوَلَوْ جَعَلْنَاهُمْ بِأَهْلَىٰ يَمًا وَجَعَلْنَاهُمْ عَلَيْهِ

آيا لگړه راوړې وي ما تاسو ته داسې دين چې هغه زيات په هدايت وي دهغې نه چه موندلى دي تاسو به هغې

أَبَاءَهُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٦﴾

مشران خپل، او به ويل دوى چه بيشکه مونږه هغه څه چه را ليرېلى شوى يې تاسو به هغې سره، انکار کوؤ،

فَالْتَقَيْنَا مِنْهُمْ فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الْمُكَلِّبِينَ ﴿١٧﴾

نو انتقام واخستو مونږ ددوى نه نواوگوره چه څرنگه وؤ آخرى انجام دتکذيب کونکو.

﴿وَكَلِّمَكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ پدېکسې تسلي ده نبی کریم ﷺ ته چې دا وينا مخکې کفاروهم وه، هغوی په هم خپل نبی ته وې: چه مونږ خپل اباؤو واجداد مخالفت نشوکولې او شرک نشوپريخودلې ﴿وَكَلِّمَكَ﴾ بمشار اليه مذکوره وينا د مشرکانو ده ﴿إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا﴾ پدترغه نه ماخوډ دي نعمة ته وائی ای اهل النعمة (شريينى) مالداره او مشران قوم ورنه مراد دى

﴿فَقُلْ لَّوْئِي حَشْرٌ﴾ داد مشرکينو دليل جواب ذکر کيږي چه اتباع د هدايت او حق ضرورى ده، خواه هغه د اباؤو اجداد طرز عمل خلاف ولى نوى، د حق او هدايت واضح کيدلو نو ورستې هم په باطل باندې قائم پاتې کيدل دا ضد او عناد دي، نور څه ندی ﴿فَقُلْ﴾ کيښ ضمير راجع دي پيغمبر د هر قوم ته ای قال کل لذير لافته (روح) ﴿لَّوْئِي حَشْرٌ﴾ ای انتقدون بآياتکم و لو

جنتکم، يعنی هر پيغمبر به خپل قوم ته داوړل چه څه تاسو ته د آباؤ د دين نه زيات صحيح دين پيش کوم نو آيا بيا هم تاسو دخپلو آباؤ گمراه تقليد او اتباع کوي؟ نو قوم به ورته عناداً اوويل چه تاسو په کوم دين راليرلي شوي يئ مونږ هغه دين بالکل نه منو ﴿بِأَمْرِكُمْ مِمَّا رَدَدْتُمْ عَلَيْهِ﴾ **سوال** کيږي چه اهدى صيفه د اسم تفضيل ده، او اسم تفضيل د معنى مصدرى په زيادتې باندې دلالت کوي په نسبت د بل سره. نو دينه لازميرى چه انبياؤو دين اهدى او د مخالفينو دين هدايت وؤ، حالته هغه خو سراسر ضلالت دې. **جواب:** دلته اسم تفضيل کښ معنى نسبتى ه لحوظ نده، بلکه دا د دعوت يو انداز دې چي مخاطب ته داسې کلام راوړلې شى، چه هغه ورسره ابتداً نه منتفر نشى او خبرى ته لگ غوږ کيږدى، نو مطلب دلته ترينه دا دې چه تاسو سوچ اوکئ که بالفرض والتقدير څما دين اهدى او تاسو آباؤو دين هدايت وي نو انصاف تقاضه څه ده چې په کوم عمل او کړې شي، چه جانيکه تاسو آباؤو دين سراسر ضلالت دي!!!

﴿كَانَتْ قَمَاتِهِمْ﴾ د اتخوف د نيوى دې او بديکښ ترديد دې د قول د مشرکانو چه ﴿وَقَالُوا لَا تَنْفَعُنَا اللَّهُ﴾ يعنى د الله د شرک ندې خوښ ځکه ئى مخکى قومونو ته عذابونه ورکړل، نو تاسو هم ورته عبرت حاصل کړئ.

وَأَذِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبْنَيْهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا
او ياد کړه هغه وخته چه اووې ابراهيم عليه السلام خپل پلار ته او قوم خپل ته چه بيشکه څه بيزاره يمه دهغو معبودانو نه چه
تَعْبُدُونَ هَ إِلَّا إِلَهِي فَظَرَنِي قَالَهُ سَتَكُنَ مِنَ الْمُجَرَّبِينَ وَجَعَلَهَا
تاسو ئى عبادت کوئ مگر دغه ذات نه چه څه ئى پيدا کړې يم، نو بيشکه هغه ماته يقيناً چي هدايت کوي او پرې ئى خوله دغه،
كَلِمَةً بَاطِلَةً فِي عِلْمِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ هَبْ لِي مَتَاعًا هَؤُلَاءِ
کلمه باقى پاتې کيدونکى په خپل اولاد کښ ددې دپاره چه دوى واپس شى د شرک نه، بلکه مانفعه ورکړې ده دوى ته
وَأَبْنَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولُهُ مُبِينٌ هَؤُلَاءِ جَاءَهُمُ الْحَقُّ
او مشرانو پلارانو د دوى ته حقى چه راغې دوى ته حق قرآن، نو حيد، او رسول بيانونکې، او هرکله چه راغې دوى ته حق

قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٥﴾

اوويل دوى داجادودې، اومونې پدې انكاركوؤ.

﴿وَلَقَدْ قَالَ لِنَبِيِّهِمْ أَيُّكُمْ يَزْعُمُ هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ﴾ ددې آيت لاندې داسلام اوددلائل سماويه وپه مقابله كښ داباؤ اجدادو تقليد كول مذبوم او شرک او گمراهي ده اودسلف صالحينو لكه شرييني، كبيرو وغيره په تفسيرونو، كښ چې ددې آيت لاندې دكوم تقليدزم ذكر دې نومرادر نه هم دغه تقليد دې، ليكن د ائمه مجتهدينو په فتوؤ باندې عمل كول چې د ادله اربعه و نه يعنى چې په استنباط د نصوص باندې مبنى دى، اودغه رنگه دهغوئ تقليد كول چې د دمارد نصوص په تخصيص، تعميم، په احاديثو كښ صحيح، ضعيف پيژندل او په محاوراتو د عربو او دهغوئ په رسم رواج باندې ښه واقف وؤ، داتقليد نه مذبوم دې اونه پدې باندې د شرک او بدعت حكم جائز دې بلكه دا مقصود او ماجور دې.

﴿إِنَّمَا أَلْهَىٰ فَكْرَ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَن يَدْعُوا بِهِ آلِهَةً﴾ استثناء يامتصله ده ځكه چې مشرگانوبه دالله ﷻ عبادت هم كولو، او الله ﷻ ته به ئى هم معبود ونيولو، نومطلب داشو چې څه ستاسوپه معبودانو كښ صرف د هغه ذات عبادت كوم چې په حقيقت كښ د عبادت لائق دې، يا استثناء منقطعه ده پمعنى د لكڼ سره بنا پدې چې د دوى عبادت دالله ﷻ سره شرک نه په حكم د عدم كښ دې. اوس په ﴿يَسْتَدِينُونَ﴾ كښ دتاكيد دپاره دې نه داستقبال دپاره، او يهدين پمعنى د(بختى على الهداية) سره دې.

﴿وَيَسْتَدِينُونَ﴾ هاضمير راجع دې كلمات مذكوره ئى بركه ﴿يَسْتَدِينُونَ﴾ ته، چې كناية ده دلالة الا الله نه، اوضمير د فاعل ياراجع دې ابراهيم عليه السلام ته، يعنى ابراهيم عليه السلام دا كلمه د توحيد په خپل اولاد كښ باقى او گرځوله يعنى هغوئ ته ئى ددې توحيد وصيت او كړو، كما

مر، ياراجع دې الله ﷻ ته، يعنى الله دا كلمه د توحيد د ابراهيم عليه السلام په ذريت كښ باقى او ساتله چه د پير يغمبران ئى دده په نسل كښ پدې كلمې سره مبعوث كړل ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمٍ إِلَى نُورٍ﴾ دا كلمه باقى او ساتله ابراهيم عليه السلام په اولاد كښ، د دې پاره چي دوى شرک نه بچ پاتى شي ﴿يَرْجِعُونَ﴾ اى من الشرک الى التوحيد،

﴿بَلْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمٍ إِلَى نُورٍ﴾ پديكښ ديو سوال جواب دې، چي هر كله د حضرت ابراهيم عليه السلام په اولاد كښ الله ﷻ توحيد قائم اودائم اوساتلوي الله ﷻ كلمه توحيد د ده اولاد كښ باقى اوساتله، اومقصود ترينه هم داوؤ چه دوى شرک نه بچ شي، نودامشريكين مکه خوهم دهغه په اولاد كښ دى نودوى ولې مشرک شول؟ آياد توحيد په باره كښ د دوى په زړونو كښ څه شكوك وشهات پاتې دى؟ نوجواب اوشو چه هيڅ شبهه نه ده پاتې بلكه مونږه دوى لره او د دوى اباؤ لره د دنيا په مال متاع سره ملامال كړل نوپه عيش عشرت كښ محوه شول اود توحيد نه منحرف شول، بل دپاره اضراب دى لعلهم يرجعون نه ﴿هَكَذَا﴾ نه مراد اهل مکه دى ﴿حَقَّ جَهَنَّمُ لِقَاءُ﴾ اى دعوة التوحيد والقرآن، ﴿وَرَجَعُوا إِلَىٰ ظُلُمٍ﴾ حضور اكرم ﷺ ورنه مراد دې،

﴿وَلَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمٍ إِلَىٰ نُورٍ﴾ پديكښي د مشرکينو ضد وعناد ذکر دې، يعنى كله چه دوى ته قرآن راغي دپاره ددې چه دوى ددې غفلت دخوب نه رابيدار كړي اوتوحيد طرف ته ئى رهنمائي او كړي نو ﴿قَالُوا هَذَا ضَلَالٌ شَدِيدٌ﴾ وعناد اوضدنى ورسره او كړوا وسحر جادوئى ورته اووې، او انكار ئى ورنه او كړو.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقُرَيْشَتَيْنِ عَظِيمٍ أَهْمُ يَقْسِيُونَ

اواښ دوى ولې نه دې نازل شوې دا قرآن په يو داسې سړي په دې دؤو كلو كښي چي لوى وي آيادوى تقسيموى

رَحِمَتْ رَبِّكَ ۖ تَحْنُ قَسَبْنَا بَيْنَهُمْ مَّوْعِثَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

رحمت رب تېرى ځان ستا، مونږ تقسيم كړيدې په مينځ د دوى كښ معيشت د دوى په ژوند د دنيا كښ

وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُلْطَانًا

اواوچت كړيدى مونږ ځنې د دوى نه دپاسه د نورو په مرتبو كښ چه اونيسى بعض د دوى نه بعضو لره خدمتگاران،

وَرَحْمَتُ

رَبِّكَ

خَيْرٌ

مِمَّا

يَجْمَعُونَ

⑤

اورحمت دږب ستا بهتر دې دهغې نه چه دوى نى جمع كوى.

﴿وَقَالُوا لَا تَزَلِ عَلَاقَةَ آلِ قَارُونَ﴾ دا د مشركينو ضد او عناد باندې مبني يو بل سوال بطور شكوي ذكر كيږي چه كله د قرآن حقانيت توحيد اثبات نبى كريم ﷺ نبوت او شرک په رد باندې دوى ته ناقبل انكار دلائل مخكېن ته راغلل نو دوى حسد او عناد شروع كړو او دا ئي اويل چه كه خامخا د قرآن نزول د الله ﷻ مقصود وو نو دمكې ياد طائف په يو مالداره كس باندې ئي ولې نه نازله ولو؟ ځكه چه عوام د مالدارو او رؤساؤو په نقش قدم باندې ځي، نو د دوى په زعم كېن مالدارى او مشرى د مقبوليت علامه ده، ﴿وَبَلَّغْ﴾ موصوف دې، او ﴿عَظِيمَ﴾ ښى صفت دې او په ﴿قُرَيْشٍ﴾ القريتين كېن مضاف مقدر دې اى من احدى القريتين، نو عبارة دارنگه شو، على رجل عظيم من احدى القريتين، او د قريتينو نه مراد مكه او طائف دي.

﴿أَمْ يَقْسُونَ رَبَّكَ﴾ هدي ځاى نه د مشركينو اعتراض دوه جوابونه ذكر كيږي، او دا اول جواب دې چه حاصل ئي دادې چه دوى ته دا حق ندې ملاؤ چه ستا دږب نعمتونه بالخصوص د نبوت نعمت پخپلې مرضى سره تقسيم كړي، بلكه دا تقسيم كليۀ د الله ﷻ په مرضى سره كيږي، ځكه چه الله ﷻ ته د هر څه علم او د هر سړى په حالتو باندې واقف دې، نو د خپل عظيم مصلحتونو مطابق چه چاته او غواړى د نبوت تاج ورته ورپه سره وي. رحمت پمعنى د نعمت دې، دلته ورنه مراد د ټولو نه لوى نعمت د نبوت دې، او استفهام انكارى دې.

﴿مَنْ قَسَمَ لَكُمْ بَعْثًا أَن يَقْبَلَهُ الْكَافِرُ الْغَنَاءَ﴾ يعنى د نبوت تقسيم خو، خود ستاسو په مرضى سره ندې شوې بلكه ستاسو په مينځ كېن ستاسو د رزق او اسباب معيشت تقسيم هم زمونږ په مرضى سره شويدي، نو چه يواډنى كار تاسو ته ندې حواله نو د نبوت تقسيم په شان عظيم كار څنگه تاسو ته حواله دې، ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا لِقَوْمِكَ آيَاتٍ﴾ يعنى مونږ د خپل حكمت مطابق په درجاتو د انسانانو كېن، او د دوى په رزق كېن فرق او تفاوت كړيدي، بعضى قوې دي نو بعضى ضعيف، بعضى غنى نو بعضى فقير، څوك خادم نو څوك مخدوم، څوك حاكم نو څوك محكوم.

﴿لَقَدْ بَعَثْنَا لِقَوْمِكَ آيَاتٍ﴾ سخر يا خدمتگار ته وائي، منسوب دې سخره ته پمعنى د تذليل او ديكېن د دې تفاوت او فرق وجه او حكمت بيانېږي، يعنى په درجاتو او رزق او عقل وفهم

کینس مونږه داتفاوت څکه کړېدې چه هراعلی دادنی نه کارواخلی اوهریوپه خپلې ذمه دارئ کینس مشغوله شی، نو دالله ﷻ پدې حکمت بالغه سره دکائناتونظام په احسن طریقې سره روان دې، ورنه کچرته ټول خلق ئی په منصب کینس، علم عقل کینس، اوپه نورو اسبابوکینس برابرکړې وې نو د دنیا نظام به بربادشوې وې ﴿وَرَبَّكَ فَتَبَيَّنْ خَيْرٌ مِّنَّا يَجْمَعُونَ﴾ همراد درحمة نه نبوت دې چې د دنیا یو ادنی منصب د دوی په اختیار کینس نشته نو نبوت خو ډیر لوی منصب دې دا به څنگه د دوی په واک او اختیار کینس وي.

وَلَوْلَا اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَنْ يَّكْفُرُ

اوکه نه وې داخطر چه شی به اکثر خلق ډله یوه متفق په کفرنوخامخابه مونږگرځولې وې دهغه چالپاره چه کفرکوی

بِالْزَّحْمَنِ لِنَبُوِّنَهُمْ سُقُفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٦﴾

په رحمن ﷻ باندې، دپاره دکورونودهنوی چتونه دسپینوزرو اویورې هم دسپینوزرو، چه په هغې دوی خیزی

وَلِنَبُوِّنَهُمْ اَبْوَابًا وَسُرَرًا عَلَيْهَا يَتَكَبَّرُونَ ﴿٧﴾ وَزُخْرُفًا ﴿٨﴾

اودپاره دکورونودهنوی دروازې هم د سپینوزرو اوکتونه هم چه په هغې دوی تکیه وې او د سرو زرو به موکړی وی،

وَانْ كُلُّ ذٰلِكَ لَنَا مَتَاعٌ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ﴿٩﴾ وَالْآٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿١٠﴾

اوندی ټول داخیزونه مگرمعمولی نفعه ده د ژوند د دنیا، و آخرت په نزد درب ستادپاره دپرهیزگاروندي

﴿وَلَوْلَا اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً﴾ پدې کینس دمشرکانوداعتراض دویم جواب دې، او د دنیا د حقارت بیان دې حاصل ئی دادې چه مالداری دنبوت دپاره شرط نه ده څکه چه دالله ﷻ په نزد دنیاوی مال اودولت هیڅ قدر او اهمیت نه لری اونه ددنیوی مال اعطاء د قرب اودوجاهت عند الله دلیل دې، داخوداسې بې قدره اوحقیرخیزدې چه کچرته داخطر نه وې چه اکثر خلق به کفر اختیار کړی نوالله ﷻ به دکافرانودکورونوچتونه، پورې، دروازې، پالنگونه اونوردکورسامان ټول به ئی دسپینوزرو اودسروزرو جوړکړی وې، نو دمسلمان دحفاظت پوجه الله ﷻ کافرنه دنیا نه ورکوی چه دکفرنه ئی حفاظت اوشی ورنه دالله ﷻ په نزد دنیا قدر دماشې د وزر برابر هم نه دې، کما فی الحدیث، لوکانت الدلیا ترن عندالله جناح بعوضه ماسقی کاهرمنا شربة ماء

ترمذی، ﴿ذَٰلِكَ وَجُدَةٌ لَّهُنَّ مَرَامَتُ كَافِرَةٍ﴾، ﴿يُؤْمِنُ بِكُمْ﴾ بديل استعمال دې ﴿لَنْ يَكْفُرَ بِالرَّحْمَنِ﴾
نه، ﴿وَمَكَّيْجَ﴾ ای معارج من لُفْظَةِ ﴿وَيُؤْمِنُ بِكُمْ﴾ تکرار د یوهم د تاکید د پاره دې، ﴿لَنْ يَكْفُرَ بِالرَّحْمَنِ﴾ ای
من لُفْظَةِ ﴿مَكَّيْجَ يَكْفُرُونَ﴾ پدیکس اشاره ده دینه چه هیڅ غم به ورسره نه وی بې غمه به ئی
نکبه وهلی وی ﴿وَيَكْفُرُونَ﴾ مراد ترینه سره زر دی، او عطف دې په محل د ((من لُفْظَةِ)) ای:
لمعناه زعفران او منصوب بنزع الخافض دې او 'من' تبعیضیه دې او دیکسې تنوع طرف ته
اشاره ده یعنی بعض خیزونه دسپینو او بعض دسرو زرو، ځکه چه په تنوع کس حسن زیات
بنکاره وی، زُخْرَف، پمعنی دزینت سره هم دې، کفوله تعالی حتی اذا اخذت الارض زعفرانها و
ازینت (یونس) نو معنی دا ده چه په هر خیز کس به مو ورته زینت ورکړي وو.

﴿وَلَنْ كُفَّكَ لَمَّا مَتَّعَ لِكَيْتَ لَكُمُ الدُّنْيَا﴾ ان تافیه دې او لږ پمعنی دالاسره دې، ای ماذلک الٰ ناع ، نو دا د ماقبل شمره او نتیجه ده، یعنی که دنیا توله په توله چاته ملاوٹی نوبه حال فانی ده، د دې وجه نه دا ناقابل قدره او حقیره ده ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ﴾ یعنی قابل قدر، قابل طلب صرف آخرت دی، او هغه په تقویٰ یعنی ایمان او اطاعت سره حاصلیری.

وَمَنْ يَعْصِ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ۖ

اوڅوک چه خان روڼد کړی د ذکر در حمن عز و جلال قرآن نه موږ به مسلط کړو په ده یو شیطان نو د اشیطان دده ملگری وی.

وَأَنَّهُمْ لَيَصْلُونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَلُونَ ۝ حَقِّي

اویشکه د اشیطانان منع کوی دوی لره د سَمی لاری نه او دوی گمان کوی داچه بیشکه په مونږ په سمی لار روان یو. تردې پورې

إِنَّا جَاءَنَا قَالَ يَلَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِ قُلَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٧﴾

چه کله دوی راشی مونزته وائی به ورته چه آفسوس خما او ستا په مینځ کښ لرې والې د مشرق مغرب وې، پس ډیرید ملگري ئی نه ،

وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٦﴾

اوهڙنفع نه درکوي تاسوته نن ورځ ڏڏي وجه نه ڇه ظلم کړيدې تاسو، ډاڇه تاسوپه عذاب کښ شريک يئ.

﴿وَمَنْ يَشَأْ مِنْ ذِكْرِ الْأَمْرِ﴾ داز جمع تخويف اخروي دې، يعنې څوک چې حق او هدايت دلانلو سره واضح کيدلو نه بعد هم دې نه محض حسد او عناد په بنياد اعراض کوي نو الله ﷻ د ده نه حق قبولولو ټولې لارې بند کړې او شيطان يې هم سفر شي تردې چې جهنم ته يې داخل کړې او بيا به دير افسوس کوي او لاسونه به مروړي خو هيڅ نفع به ورته نه ورکوي.

﴿يَمْشِ﴾ غشي، يمشو باب نصر او غشي باب سمع دا وروڼه استعمال يږي، سمع نه حقيقي ږوند والي او د شب کوز په معنې کښې استعمال يږي، او نصر نه هغه وخت استعمال يږي چې حقيقتا شب کور نه وي خو د هغوئ پشان طرز کوي او شي ته په غور سره نه گوري، او دلته د نصر نه استعمال دې او دويمه معنی مراد ده، يعنې څوک قرآن واورې او هغې کښې نظر تامل اونکړي بلکه اعراض ترينه اوکړي. ﴿ذِكْرِ الْأَمْرِ﴾ قرآن ورته مراد دې، ﴿فَقَعَسَ لَهُ شَيْكُنَا﴾ نقيض د قيض نه مشتق دې. قيض دا گڼ پوستکي ته ويلې کېږي، دې کښ اشاره ده چې څنگه د اگي پوستکي دا گڼ نه چار چاپيره وي نو دغه شان مونږ به هم په ده د هدايت لارې بندې کړو او مکمل د شيطان قابو کښ ورکړو، هر طرف ته، هر ځای کې او هر وخت به ده سره شيطان ملگرې وي، اونسبت د تقويض الله ﷻ ته محض تکويني مسبب الاسباب په حيثيت سره دې، کقوله تعالى: فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ. ﴿فَهُوَ﴾ ضمير شيطان ته راجع دې ﴿لَهُ﴾ ضمير انسان ته راجع دې، ياباالعکس،

﴿وَأَنَّهُمْ لَصَادِقُونَ﴾ د شيطانانو تسلط صورت ذکر کيږي چې شيطانان ورباندې دومره تسلط او قبضه او کړې چه گمراهي ورته هم هدايت ښکاري، د ﴿وَأَنَّهُمْ﴾ ضمير منصوب ﴿شَيْكُنَا﴾ ته او د ﴿لَصَادِقُونَ﴾ ضمير منصوب «من» ته راجع دې په «وَمَنْ يَمْشِ» کښې، او د «من» او «شَيْكُنَا» دواړو دوه دوه حيثيته دي، لفظي حيثيت سره مفرد او معنوي حيثيت سره جمع دي، نو مخکښني آيت «هُوَ لَمَقَمٌ» کښې او دغه شان ورستوني آيت «سَخَّ لَنَا هَكَذَا» کښې لفظي حيثيت اعتبار شوې دې نو ځکه صيغه دمفرد راوړلې شوې ده او او دې آيت کښې معنوي حيثيت اعتبار شوې دې او «شَيْكُنَا» جنس مراد دې نو دې اعتبار سره ورته ضمير د جمع راجع کړې شوې دې.

﴿حَتَّىٰ لَمَّا جَاءَكَ﴾ دد شيطان دوستی انجام بیانېږي ، چې د دوی دا دوستي صرف د دنیا حد پورې ده ، کله چې سترگې ټپې شي او حساب کتاب د پاره زمونږ دربار ته راشي نو بیا به په دوستی پښیمانه شي ﴿يَهْدِي الشَّرَاقَ﴾ مشرقین تغلیبا ویلې شویدی مرادورنه لرې والې د مشرق او د مغرب دې ، ﴿يَهْدِي الشَّرَاقَ﴾ مخصوص بالذم محذوف دې ، لبس القرین انت

﴿وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ إِلَيْكُمْ﴾ دا جمله عطف ده په «قَالَ يَكَلِّفُ بَنِي وَيَتَنَكَّ» باندې ، اودینه مخکې یقال لهم يوم القيامة مقدر دې ، یعني کله چې زمونږ دربار کښې حاضر شي نو ورته اوبه وئیلې شي چې تاسو ټول تابع او متبوع دواړه به جهنم کښې وي او په عذاب کښې اشتراک به درله هیڅ فائده درنکړي په تخفیف د عذاب کښې ، «الْكَافِرُ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ» پوره جمله فاعل ده د «وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ» یعني د دنیا قانون دا دې چې مرگ انبوه جشنې باشد د ټولو غم اختروي ، خو دلته به دا قانون نه چلېږي او د جهنم عذاب کښې اشتراک به وجه به په تکلیف کښې څه تخفیف نه راځي ، او «إِذْ ظَلَمْتُمْ» علت دې د «وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ» او «إِذْ ظَلَمْتُمْ» او «إِذْ ظَلَمْتُمْ» فاعل ضمیر مسترو وي چې هغه راجع دې «قَالَ يَكَلِّفُ بَنِي وَيَتَنَكَّ» ته په تاویل د «القول المذكور» یا «الندم» سره ، «إِذْ ظَلَمْتُمْ» د ماضي د پاره راځي خو دلته مطلق ظرف یا د حال دپاره دې ، او بدل دې د «إِلَيْكُمْ» نه او «ظَلَمْتُمْ» پوره جمله ورله مضاف الیه ده او مراد د «ظَلَمْتُمْ» نه ثابت کیدل د ظلم دي یعني دا تمناگانې او افسوسونه به درله هیڅ فائده نه درکوي نن ورځ کله چې ستاسو کفر او شرک الله ﷻ په دربار کښې ثابت شو «الْكَافِرُ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ» دا علت دې د «وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ» او لام تعلیلیه دې نه مخکښې مقدر دې ، ای: لانکم فی العذاب مشترکون ، او «فِي الْعَذَابِ» نه مرا د سبب د عذاب دې چې هغه کفر او شرک دې.

أَفَأَنْتَ تُسَبِّحُ الضُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُنَى وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ٥

ایانونه ای پیغمبره! اورول هدايته کولیش کونړته یا نه لاره ښودلې شی وړودنه اوهغه چاته چه وی په گمراهان ښکاره کښ

فَإِنَّمَا نُنْهَوْنُ بِكَ فَأَنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿١٠٠﴾ أَوْ لَرَبِّكَ الَّذِي

پس که چرې مونږوڅوتالره نویښکه مونږ به ددوی نه بیا هم انتقام اخلو، او یا اونښایوتاته هغه عذاب

وَعَنْظُهُمْ فَأَنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ ﴿١٠١﴾ فَاسْتَسْئِرْكَ بِالَّذِي

چه وعده ئی کړیده مونږ دوی سره، پس بېشکه مونږیدوئ قادر یو، پس څه کلک اونښه ته هغه کتاب

أَوْحَى إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠٢﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ

چه وحی کړې شویدې تاته، بېشکه ته په لاره سمه باندې ئی، او بېشکه داقرآن نصیحت دې ستادپاره

وَلَقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَسُئِلَ مَنْ أَرْسَلَنَا مِنْ قَبْلِكَ

او د قوم ستادپاره، او زړه چه ستاسونه به تپوس او کړیښی، او تپوس او کړه دهغه چاته چه لپړلی وؤ مونږ مخکښ د ستانه

مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ كُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ ﴿١٠٤﴾

درسلانوزمونږنه آیاگرځولی دی مونږ ماسوئ د رحمن ﷻ نه نور معبودان چه عبادت به ئی کولیشو.

﴿أَفَلَمْ تَشْعُرْ﴾ تسلی ده حضور ﷺ ته، چه څوک په زورځان کونړی کړی یا روند کړی چه

حق نه آوری اونه ئی وینی او اعراض کوی نوهغوی ته هدایت کول ستا په اختیار کښ

ندی، نوته داسې غم فکر مه کوه چه دوی ایمان ولې نه راوړی، ﴿إِنَّمَا تَتَّبَعُونَ﴾ ما قبل تسلي سره

متعلق دې، یعنی ته ئی پرواه مه کوه مونږ به ضرور د دوی نه انتقام اخلو ستا په موجودگي

کښې وې او که ته وفات شوې وي، او مونږ په دوی څه قادر یو، او الله ﷻ دواړه قسمه

عذابونه مسلمانو ته اوخودل، بدر وحنين واحزاب د نبی ﷺ په حیات کښې او یرموک و

قادسیه وغیره د نبی ﷺ د وفات نه ورستو، ﴿تَتَّبَعُونَ﴾ اذهاب نه نه مراد وفات کول دي،

﴿فَاسْتَسْئِرْ بِالَّذِي﴾ دلیل وحی دې په توحید چه ای پیغمبره استا کار هم دادې چه تاته

کومه وحی راغلې ده او چه دکوم څیز حکم چه تاته شویدې په هغې باندې مضبوط او کلک

اوسپړه، او د مشرکانو د اعراض پرواه مه کوه، مراد د ﴿فَاسْتَسْئِرْ﴾ څه دوام دې په تمسک

باندې، ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا﴾ مراد د ورته قرآن او توحيد دې، ﴿إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ١٧) تعليل دې د نسک

﴿وَلَقَدْ لَعَنَّكَ وَلَقَرَّكَ﴾ ای لشراف عظیم دیکنې ترغیب دې وحی او د قرآن اتباع ته، چې به دې باندې مضبوط او کلک اوسیرئ دا ستاسو دپاره د دنیا او آخرت عزت او شرافت ذریعه ده، قوم نه مراد یا قریش دی یعنی دا قرآن ستا و ستاد قوم دپاره ډیر لوی شرف او عزت دې، ظاهره خبره ده چې ددې نه به لوی عزت او شرافت څه وی چه دالله ﷻ کلام، او دتولې دنیا د نجات ابدی دستور العمل ددوی په ژبه کښ نازل شو، او ددې مقدس کلام رومنی مخاطبین هم دوی او گرځیدل، یا د قوم نه مراد امت او اتباع دنی اکریم ﷺ دې چې د دی په اتباع او عمل سره دوی ته د دنیا سیادت میلاوې دې شي. ﴿وَسَوْفَ تُنْقَلُونَ﴾ یعنی په قیامت کښ به ستاسونه تپوس کیږی چه تاسو ددې لوی نعمت څه قدر کرې وؤ؟ او دغه رنگه ددې په احکاماتو باندې موڅومره عمل کرې وؤ

﴿وَمَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ پدیکښ استشهد دې په اجماع دانبیاء و کرامو په توحید باندې یعنی دلیل نقلی اجمالی از انبیاء سابقین دې په دعوی باندی، او تنبیه ده پدې خبره باندې چه توحید څه نوې څیز ندې چه حضور ﷺ د ځان جوړ کړیدې، او تاسو ددې پوجه دنی اکریم ﷺ سره عداوت کوئ، بلکه الله ﷻ هر نبي ته د توحید حکم کړیدې، او هیڅ یونبي ته ئی د شرک تعلیم او اجازت ندې ورکړې چه ماسوی الله نه دې ذیل چا عبادت هم او کړیسی، په آیت کښ د رسولانونه سوال کول (۱)، یا حقیقه دی لکه په قرطبی وغیره کښ دی چه دمعراج په شپه چه حضور ﷺ تمامو انبیاءو ته امامت او کړونو حضرت جبرئیل علیه السلام ورته او وئیل سل یا محمد من ارسلنا من قبلك... فقال رسول الله ﷺ لَا أَسْأَلُ قُلَادَ كَهْفَتِ، او په یوروایت کښ دی چه حضور ﷺ ترینه سوال او کړو چه ان دئی اوحی الی ان اسالکم هل ارسل احد منکم بدعوائی عبادة غیر الله؟ فقالوا یا محمد، انا نشهد اننا ارسلنا اجمعین بدعوة واحدة ان لا اله الا الله وان ما دعون من دونه باطل... (لرطی)

(۲) لیکن چونکه دازوايات سند اضعیف دی نو ددې وجه نه اکثر مفسرین فرمائی چه سوال کول حقیقه نه دی بلکه مجازا دی، نو په عبارة کښ حذف دې، ای واسئل امم من ارسلنا... الخ یا

وسئل مومني اهل الكتاب اى اهل التوراة والاغيل (كبيروغيره)، يعنى دَ انبياؤ سابقينو دَ امتونو او دَ اهل كتاب مؤمنانونه سوال اوكره.

(۳) بعض وائى چه مراد دَ سوال نه دَ هغوى په دين كبن نظر كول او استدلال كول دى، (روح المعانى).

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ

اوبه تحقيق سره ليږلې وؤ مونږ موسى عليه السلام په معجزو خپلو سره فرعون ته او د هغه سردارانوته، نو اوويل موسى عليه السلام

إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ

بيشكه څه رسول يم دَرَبِ العالمين نوهركله چه راغي موسى عليه السلام دوى ته په معجزو زمونږ سره، نو دوى به

قَتْنًا يَضْحَكُونَ ۖ وَمَا لِي بِهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْثَرُ مِنْ أُخْتَيْهَا ۖ وَآخَذْنَاهُمْ

په هغې معجزاتو پورې خندل او نه موندوله دوى ته هيڅ معجزه مگر هغه به لويه وه د بلې مخكنې نه. او اوويل مونږ دوى ته

بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۖ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ الشَّجَرِ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ

په عذاب سره چه كيدىشى دوى راواپس شى د شرک نه او وويل دوى اې ساحره سوال اوكره زمونږ دپاره د خپل رب نه

بِمَا عَاهَدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ۖ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ

په سبب د هغه وعدي چه تاسره ئى كړيده بيشكه بيا به مونږ خامخا هدايت قبول كړو. نوهركله چه لرې كړو مونږ د دوى نه

الْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَنْكُفُونَ ۖ

عذاب نودوى به ماته كړله وعده.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا ﴾ دادويم دليل نقلى تفصيلى دې په دعوي باندې د موسى عليه السلام نه او د مشركانو د شېبې لولانزل هذا القرآن سره متعلق دې چه حضرت موسى عليه السلام ته الله عز وجل نبوت وركړې وؤ حالانكه فرعون د هغه نه زيات مالداره او جابر بادشاه وؤ، نو د دې نه دا خبره معلومېږي چه نبوت مالدارئ ته ندې محتاج، دارنگه پدې كبن تسلى ده نبي اكرم ﷺ ته چه دا كفارمكه په تاسو باندې كوم اعتراض اوشبه كوى نودغه اعتراض فرعون په موسى عليه السلام

باندې هم کړې وؤ چه اليس لى ملک مصر و هذه الامار... او د موسى عليه السلام باره کښ ئى اويل چه هو بهن و لا يکاد بين توفقيرا وغريب سرې څرنگه ځمپه شان مالداره بادشاه ته رسول رايلېږي شويدي، نو کفار هميشه پداسې رنگه ضعیفوشبهاتوسره استدلال کوي نولهذا دې طرف ته التفات مه کوه، اولکه څرنگه چه د فرعونيانونه مونږه انتقام واخستوا وغرق موکړل نو ستا دا اعزاء به هم هلاک کړو، د موسى عليه السلام او د فرعون کومه واقعه چه دلته ذکرده نو په تفصيل سره په سورة اعراف وغيره کښ ذکر شويده نو دلته ئى ذکر لوته حاجت نشته دي.

﴿وَتَأْتِيهِمْ رَيُّ الْمَاءِ﴾ مراد د دینه هغه تسع ايات بينات چه په سورة اسراء آيت (۱۰۱) کښ تیر شويدي ﴿إِلَّا رِيًّا أَسْكَبَتْ مِنْ أَفْئِنِّهَا﴾ ای من أعتها السابقة عليها (روح المعاني) یعنی هره معجزه به د مخکښ معجزې نه لويه وه، ياپدیکښ دهرې معجزې لوی والې مقصود دي، لکه څرنگه چه په محاوره کښ هم چه د ډيرو څيزونو کمال بيانېږي نو د يو بل نه ښه دي، ويلې کيږي، ﴿وَلَعَنَهُمُ الْكُتُبُ﴾ مراد د عذاب نه قحط، طوفان وغير ذالک دی چه په سورة اعراف (۱۳۳) کښ مذکور دی، و لقد اخذنا آل فرعون بالسنين... الخ ﴿لَعَنَهُمُ يَرْجِعُونَ﴾ یعنی دا عذابونه می ورباندې ځکه راوستل چه د کفر او شرک نه راواپس شی او توبه او کړي، ليکن دوی راواپس نه شول،

نوحه په عذاب کښ مبتلا شول نوبيانى موسى عليه السلام ته فریاد کولو چه ﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الشَّامِرُ﴾ ساحر ئى يا ادباً او تعظيماً وئيلي دی، ځکه چه د دوی په محاوراتو کښ د اللفظ مذموم نه وؤ بلکه لوی عالم ته به ئى ساحر ويل، ځکه چه د دوی په نزد ساحر لوی علم وؤ، يانئ توهينا او استهزاء وئيلي دي دوجه د څښ باطن نه چه گویاکه مونږ تراوسه پورې تاته ښى نه وايو بلکه تا يو ماهر ساحر گڼو. ﴿أَنزَلْنَا نَارَهُ﴾ یعنی زمونږ د پاره د ځېل رب نه دعا او غواړه چه زمونږ نه عذاب لرې کړي، ﴿يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ د عهد نه مراد (۱) نبوت دي، ای بهمه عندک من النبوة، یعنی د ځېل نبوت په وسيلې دعا او کړه (۲) ياورنه مراد د دعا قبولو عهد دي یعنی الله ﷻ تاسوسره د دعا قبولو عهد کړيدي نوزمونږ د پاره ورنه دعا او غواړه، «روح المعاني» (۳) ياورنه مراد طريقه د دعاده، یعنی په هغه طريقه دعا او غواړه چه کومه تاته رب ستا ښودلې ده. ﴿وَأَنزَلْنَا نَارَهُ﴾ یعنی کچرته زمونږ نه دا عذاب لرې کړيشی نومونږ به خامخا هدايت قبول کړو او ايمان به راوړو.

﴿لَقَدْ كَفَبْنَا كُفْبًا لَّكُنَّا﴾ هَيِّمُ الْكُتُبُ يعني چه د موسى عليه السلام په دعا سره به ورنه عذاب لرې کړی شو نو بيا به دوی خپله وعده ماته کړله.

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يُقَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ

او آواز اوکړو فرعون په قوم خپل کښ وئ ویل ای قومه خما آیانده زما په قبضه کښ بادشاهی دمصر اودانهرونه

تَجْرِي مِن تَحْتِي أَعَالَا تَهْجُرُونَ ﴿١٠﴾ أَمْ أَتَا حَدِيثٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَوْعِدُ

بهبږی خما دلاندې، آیاتاسونه وینئ قوت خما بلکه څه بهتریم ددې سړی موسی علیه السلام به څه دې خوارې قدره دې.

وَلَا يَكْذِبُونَ ﴿١١﴾ فَلَوْلَا أَلْقَىٰ عَلَيْهِ آسُورَةٌ مِّنْ فَهْبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ

اونه لری طاقت څه بیان، کړی، پس ولې نه دي اجولې شوي په ده باندې ښکړی دسروزرو او یا ولې ندی راغلی دده سره

الْمَلِكَةُ مُقْتَرِدِينَ ﴿١٢﴾ فَاسْتَعَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ ﴿١٣﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿١٤﴾

فرشتې صف ترلی پس بې عقله ئی اوموندو قوم خپل نوهغړی اطاعت اوکړو د ده ، بیشکه دوی وؤقوم فاسقان

فَلَمَّا أَسْفَوْا اتَّقَيْنَا مِنْهُمْ فَأَعْرَفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ

پس هرکله څه ئی غصه کړو مونږ، نوانتقام واخستو مونږ ددوی نه نومونږ غرق کړل دوی ټول نواوگرخول مونږ ددوی

سَلَفًا وَمَعَالَا لِّلْآخِرِينَ ﴿١٦﴾

پیشوايان اونمونه دعبرت دپاره دؤرستو.

﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ﴾ پدیکښ دفرعون دغرورواو استکبار بیان دې، فرعون څه اولیدل څه

بار بار د موسی علیه السلام په دعاسره عذاب دفع کیږی نوخطره ورسره پیدا شوه څه دده دقوم په

زړونو کښ د موسی علیه السلام عظمت پیدانشی اوایمان ورباندې رانه وړی، نو دخپل سلطنت او

اقتدار نه د مرعوب کولو اوموسی علیه السلام نبوت مشکوکه کولو دپاره ئی درې اعتراضه

په موسی علیه السلام اوکړو ﴿أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ﴾ دا اول اعتراض دې چې دنیا کړ وفر ماسره

دې ، نهرونه خما ماتحت چلیږي ، نو خما موجودگي کښې څنگه کیدیشي چې دې دې نبي

وي ؟ او د دومره سامانونو او وسائلو د موجودیت باوجود او زموږ د دغه حیثیت سره دانه ده

مناسبه څه د موسی علیه السلام په شان د یو معمولی حیثیت والاسړی ته تسلیم شو او ایمان پرې

راوړو. کیدیشی څه فرعون پخپله په قوم کښ دغه اواز کړې وی، اوداهم کیدیشی څه اسناد

دندا فرعون ته مجازاً شوي وي، مراد ورنه امرکول دی په نداء. ﴿وَمَكَذِبُهُ أَكْثَرُ﴾ د دینه مراد هغه خلور نهرونه دی چه د دریائی نیل نه جدا کړې شوی وؤ. (۱) نهر الملک (۲) نهر دمیاط (۳) نهر تنیس (۴) نهر طولون ﴿بَحْرِيٍّ مِّنْ تَحْتِهَا﴾ ای تحت قصری، یا من تحت امری، یعنی خما د احکامو مطابق بهیږی

﴿أَمْ أَتَأْتِيهِمْ﴾ ام پمعنی د بل سره دې ای بل اناخیر، او بعضی استفهامیه گرځولې دې، ﴿الَّذِي هُوَ بِهِمْ﴾ فقیر ضعیف الحال، خواریې قدره دې، ﴿وَلَا يَكْذِبُ﴾ پدیکېنې نې اشاره ده د موسی علیه السلام د ژبې لکنت ته لکه په سوره طه کېن تیردی، او دغه لکنت اگرچه الله ﷻ د موسی علیه السلام په دعا و احلل عقده من لسانی سره ختم کړې وؤ لیکن فرعون ور باندې د مخکنی وخت په بناء عیب او لگولو.

﴿قَوْلًا أَلْفٌ عَلَيْهِ أَسْوَرَةٌ مِّنْ دَهَبٍ﴾ اسوره جمع دسواره سروزوو بنگرې ته وائی، دا نې دویم اعتراض دې، پخوا دا رواج ووجه کوم سرې بادشاه، سردار، یا مشر به نې جوړ وؤ نو هغه ته به نې سروزوو بنگرې واچول، نو فرعون په موسی علیه السلام دا اعتراض کوی که چرته دې پیغمبر وې او دومره عظیم منصب ورته میلاووی نو بیا ورته بنگرې ولې ندې اچولی شوي. او یا کنایه ده مالک کیدلو د سروزوو، یعنی دې د سروزوو مالک ولې ندې یعنی مالداره ولې ندې ځکه چه پیغمبر خو مالداره وی، لکه څنگه چه کفار مکه و هم دا اعتراض کولو.

﴿جَاءَ مَعَهُ الْمَلِكُ مِصْرَ﴾ دا دویم اعتراض دې، چې کچرته دې واقعي دالله ﷻ نبي او پیغمبر وې نو ده سره به څنگ کېنې اخوا دیخوا ملانک روان وې، قتاده علیه السلام د ﴿مُتَّبِعِينَ﴾ معنی متابعین کوی، نو داهم کنایه ده د معاونت او امدادونه یعنی د ده سره ملانکه بطور بادی گام ولې نه گرځی، چه څوک ورته نقصان اونه رسوی.

﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ أَطَاوُهُ﴾ استخف صیغه د باب استفعال ده، (۱) او دیکېنې یا خاصه د "وجدان" دې نو دې صورت کېن به معنی دا وي: وجدهم خفیة أحلامهم یعنی خپل قوم یې بی وقوف او مند. (۲) یا پکېنې خاصه د اتخاذ ده، او پدې صورت کېنې به دا معنی وي: خپل قوم نه نې بیوقوف جوړ کړو، بقول والد حضرت شیخ به نې داسې ترجمه کوله: "لم یبق وقوف، بل یساقه قوم کو" یعنی پدغه دروغو نعرو سره نې خپل قوم بې وقوفه او غلط کړو نو هغوی تابعداري او کړه. لکه نن صبا سیاسي فرعونیانو طرز دې، (۳) یا پکېنې خاصه د طلب ده، دې صورت کېن معنی

به داوی: طلب منهم الخفة: أي السرعة یعنی هغوی نه نی خپل اطاعت او فرمانبرداري کښ جلدي طلب کړه، چه زر خما اتباع اوکښ.

﴿فَلَمَّا أَتَيْنَاكَ﴾ دا دانتقام الهي بيان دې ، «فَأَسْقُونَا» پمعنی دَ اغضبونا سره دې، اوغضب مجاز دې دَ ارادي دَعقوبه نه، یعنی کله چه هغوی داسې کارونه اوکړل چه په هغې سره عادتا سرې په غضب کښ کيږي نو الله ورباندې عذاب راوستلو او ټول ئي غرق کړل

﴿فَمَمَّلَتْهُمْ سُلَفا﴾ حضرت ابن عباس ؓ او قتاده ؓ د «سُلَفا» معنی «متقدمين الى التار» کوی (۲)، خنې نور مفسرين د «سُلَفا» معنی «قدوة للكفار الذين بعدهم» کوی یعنی ددوی اقتداء کونکو ته به هم دغه شان عذاب ملاويږي (۳)، اوخوک ئي اخبارا لامة محمد ﷺ کوی، اود ﴿وَوَسَّلا لِلْآخِرِينَ﴾ معنی: (۱) عبرة لهم کوی (۲)، او بعض ئي معنی عظة لمن ياتي بعدهم، کوی، یعنی ورستو راتلونکو د پاره وعظ دې پکښ، (۳) او بعض ورنه قصه عجيبه مراد کوی، یعنی ورستو راتلونکو نورو نسلونو ته ددوی قصه ديوي عبرتناکې واقعي اوضوني په شان بيانوي (روح المعاني).

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَقْلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ۖ وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا

اوکله چه بيان شی ابن مريم په مثال کښ نوبيا قوم ستادغې نه چغې اوباسی اودوی وائی چه آیامعبدان زمونږ

خَدِيرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا ۖ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ۝

ښه دی اوکه عيسى، نه بيانوی دوی دامثال تاته مگردپاره دجگړې، بلکه دوی قوم دې جگړې کونکی

إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَقْلًا يُبَيِّنُ إِسْرَائِيلَ ۖ

نه دې داعيسى ﷺ مگردپاره دې چه انعام کړې مونږپه هغه اوگرخولي مو وؤ دې نمونه دخپل قدرت دپاره دبنی اسرائيلو.

وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ مِنْكُمْ مَلَكًا ۚ فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ ۖ وَآلِهَةٌ

اوکجرتنه مونږغوښتلې نوگرخولي به مودې ستاسوپه بدل کښ فرشتې په زمکه کښ چه خلافت به ئي کولې، اوبيشکه عيسى ﷺ

لَعَلَّمُ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرْنَ بِهَا ۚ وَاتَّبِعُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝

دليل دې دقيامت نومه کوئ تاسوشک په راتلودقيامت کښ اوخما اتباع اوکړئ، دلاره ده سمه

وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٧﴾

اوښت دې نه کړې تاسولره شيطان، ددی سمی لاری نه بیشکه داشيطان ستاسودشمن دې ښکاره.

﴿وَلَمَّا شَرِبَ مِنْ مَرْيَمَ مَخْلًا﴾ دلته نه د سورت دریمه حصه ذکر کړې او د حضرت عیسی علیه السلام تذکره کړې، دا دریم دلیل نقلي تفصیلی دې په دعوی باندې او دې په ضمن کښ نفی د نائب کړې بصورت ولد مذکر، یعنی حضرت عیسی علیه السلام د الله ﷻ خوي نه دې بلکه معزز بنده او پیغمبر وو چې بني اسرائيل ئي توحید طرف ته رابللو. ددې آیتونو څلور تفسیرونه شويدي:

اول تفسیر: د آیتونه د عبد الله بن زبیری اعتراض او مجادلی په تناظر کښ نازل شويدي، روایت کښ راغلی دی چې رسول الله ﷺ دا آیت تلاوت کړو چې انکم ومتعدون من دون الله حسب جهنم (انبياء: ۹۸)، یعنی بیشکه اې مشرکانو تاسو او ستاسو من دون الله معبودان د جهنم خشاک یی داخلېږئ به ورته، نو ابن الزبیری اعتراض او کړو چې عیسی علیه السلام خوهم معبود ګرځولې شويدي نو آیا هغه به هم جهنم ته ځي (معاذ الله) نو کچرې عیسی علیه السلام په جهنم کښ وی نو زمونږ معبودان او مونږ دې هم ورسره یوپه جهنم کښ، مونږ په دې راضی یو، نو مشرکانو چې دا واوړیدلو نو ډیر خوشحاله شو، چې اوشور شغب ئي جوړ کړو، دامعنی ده ددې قول ﴿وَلَمَّا شَرِبَ مِنْ مَرْيَمَ مَخْلًا﴾ په جواب کښ الله ﷻ یو خود آیت نازل کړو چې اَلَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ (انبياء: ۱۰۱)، یعنی د دینه مراد بتان د دوی دی، ددې مکمل تفصیل سورت الانبياء، کښ ان الذين سبقت لاندی ملاحظه کړئ. ﴿وَقَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ دا الزام دې د مشرکینو، ضمیر د هو: راجع دې عیسی علیه السلام ته، یعنی ظاهره ده چې ستا په نزد عیسی علیه السلام بهتر دې، نوچه هغه به په جهنم کښ وی (معاذ الله) نو پرواه نشته پدې چې زمونږ معبودان او مونږ هم پکښ یو.

دویم تفسیر: بعض روایاتو کښ راغلی دی چې یو ورځ نبی کریم ﷺ قریشوته اوي: انه لس احد بعد من دون انه له غیر چې الله ﷻ نه ماسوا د چاهم عبادت کړې هغه کښ هیڅ خیر نشته، نو مشرکینو په دې شور جوړ کړو او اوښي ویل: چې بیا خو د عیسی علیه السلام عبادت کیدلو، ظاهره خبره ده چې هغه زمونږ بتانونه بهتر وو، چې هغه کښ خیر نشته نو هیڅ پرواه نشته چې زمونږ مونږ اله کښ نوی،

دویم تفسیر: د دې نه مراد ان مثل عیسی عندالله کمثل آدم دې، چه مشرکینو کله دا آیت واوریدلو نو چغې او شور ئي جوړ کړو چه الهتنا خیرام هو یعنی مونږ د عیسیایانو نه زیات غوره یو ځکه چې زموږ آله د هغوئ آله نه بهتر دې، مونږ د فرشتو عبادت کوو، او هغوئ د انسان یعنی عیسی علیه السلام. لهدا چې عیسی علیه السلام معبود جوړیدې شې نو فرشتې بطریق اولی معبود جوړیدې شي.

خلووم تفسیر: حضرت شاه ولی الله فرمائي چه دا د یوی شبهی جواب دې چه ماقبل ((واسئل)) نه پیدا کیږی چه دالله ﷻ نه ماسوا بل څوک معبود جوړولو او دشرک کولو اجازت هیڅ مذهب کنې نشته نو مشرکینو چه کله دا واریدو نو شور ئي جوړ کړو، چه څنگه نشته، نصاری عیسی علیه السلام معبود گرځولې وو، هغوئ عیسی علیه السلام معبود گرځولې وو نو مونږ فرشتی معبودان گرځول زیات غوره دی دعیسی علیه السلام نه، بهر حال دی ټولو تفسیر خلاصه او قدر مشترک دادی چه (۱) دلته مشرکینو یو شبه او اعتراض ذکر کیږی، (۲) اعتراض هدف عیسی علیه السلام دې (۳) او دعیسی علیه السلام معبودیت نه خپل الهؤو معبودیت باندې استدلال کوی.

﴿مَثَلًا﴾ دریم تفسیر مطابق خپلې حقیقي معني يعني مثال کنې دې ، نورو توجیهاتو مطابق دې نه مراد مشبه به دې ، ځکه چې دوی حضرت عیسی علیه السلام د خپلو الهؤو د پاره بطور تشبیه پیش کړې دې ،

﴿مَاعَزَمُونَ﴾ ﴿لَا يَحْتَلُونَ﴾ دلته نه الله ﷻ مشرکینو اعتراض او شبهې دو جوابونه ذکر کوی ، یو اجمالا بل تفصیلاً ، دا د مذکورې شبهې اجمالی جواب دې، چې مشرکین دا اعتراض څه د حق احقاق او اظهار د پاره نه کوي بلکه صرف بحث مباحثه او بل خاموشه کول غواړي ، ﴿جدال﴾ دیته وائي چې سوال جواب نه مقصد صرف بحث مباحثه او خپله غلبه وي ، احقاق حق او ابطال د باطل نه وي مقصود ﴿لَمْ تَرْقُمْ كَحَسْرَةٍ﴾ دیکنې ترقي ده د مشرکینو د حالت چې جدال ئي پریگده، دوی خصم او جهگړماران دي ، څه ورته پته ده چې مونږ په ناحق یو څو بیا هم خپله دفاع کوي ، د«خصام» مطلب دادې چه جگړه کونکې پدې پوهیږی چه څه په ناحقه یم ، او ما سره هیڅ دلیل نشته دې، محض دخپلې خبرې پوره کولو دپاره بحث او تکرار کوی ، «التحریر والتنویز» نودوی ته هم معلومه وه چه عیسی علیه السلام خپل قوم دشرک نه منع کړې وؤ، کفوله تعالی: ﴿وقال المسيح یٰ بنی اسرائیل اعبدوا الله ربی و ربکم اله من یشرك بالله لقد حرم الله

عليه الجنة» او دغه رنگه دلته هم فرماني چې ﴿وَإِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبُّكَ وَنَحْنُ عِيسَى طيِّعًا دَخَلْنَا بِهِ زَبْرًا اِعلان پوځه په نورو باطلو معبودانو کېنې نډې شمار، اونه پدې سره د شرک په جواز باندې استدلال صحيح دې.

﴿وَإِنَّ هُوَ إِلَّا مَعَدَّ اٰتَمْنَا عَلَيْهِ﴾ دا د مذکورې شېبې تفصيلې جواب دې چې عيسى طيِّعًا د الله ﷻ معزز او انعام يافته بنده وؤ، ليکن بنی اسرائيلو کس د ده معامله او امر يوڅو اعتبار سره عجيب وؤ: (۱) پيدائش اعتبار سره، چې بغير ده پلار نه پيدا شوې وؤ، (۲) وړکوالی کېنې خبرې کول، (۳) خلاف عادت زر زړلو ئيدل، (۴) مادر زاد پاندو ته بيناني ورکول او برص بيماران څه کول، ليکن دا تعجب خيز خلقت او احوال دده په معبوديت باندې څو دلالت نه کوي بلکه دا خو د الله ﷻ قدرت باهره باندې دلالت کوي، لهدا دې نه ابن الله او معبود کيديشی ځکه چې بنده او مخلوق دې او نه معذب کيديشی ځکه چې د الله ﷻ انعام يافته او نبی دې نو دیکېن نفی د نائب بصورت ولد مذكر اوشو. ﴿اٰتَمْنَا عَلَيْهِ﴾ انعام نه مراد نبوت دې يعنی نبوت موورته ورکړې وؤ، او چاته چې الله ﷻ نبوت ورکړی نو هغه جهنمی نه وي، ﴿وَنَحْنُ عِيسَى طيِّعًا﴾ مثلاً پمعنی د آية و امر اعجاب مستدل ېا علی قدرة الله تعالی، دې يعنی عيسى طيِّعًا زموږ په قدرت او معبودوالی باندې د بني اسرائيلو د پاره نشانی وه.

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنٰکُمْ اٰنْکَرًا﴾ د دې آيت دوه توجیه کيديشي:

(۱) يو دا چې دا تخويف دينوی دې او الله ﷻ فرماني چې کچرته موږ او غواړو نو تاسو به هلاک کړو، او تاسو بدله کېنې فرشتی راولو. د زمکي خلافت به ستاسو نه واخلم او هغوی ته به ورکړم او هغوی به څما اطاعت او فرمانبرداري کوي، دې صورت کېنې «ننگر» کېنې «من» د بدل د پاره دې. اي: بدلکم، لکه په بل آيت کېنې هم د بدل د پاره راغلې دې: اَرْضَيْتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ

(۲) دويم دا چې دا نفی د نائب ده په صورت د ولد مذكر او رد دې په هغه خلقو چې هغوی د عيسى طيِّعًا عجيب و غريب خلقت او احوالو نه ئي د هغه په معبوديت او ابنيت استدلال کولو، چې دا خو زموږ د قدرت محض يو مظهر وو که موږ او غواړو نو دينه عجيب و غريب امر باندې هم قادر يو چې تاسو نه فرشتې پيدا کړو، او تاسو نسل د فرشتو شې. ليکن که هر څومره عجيب امر وي خوبيا هم د الله ﷻ مخلوق وي، او مخلوق معبود

نشی کیدی ﴿لَمَّا مَنَّكَ﴾ ای: لولدنا منکم ملائکة یعنی تاسو نسل کنښ به فرشتی پیدا کړو، او دا هم کیدیښی ﴿لَمَّا﴾ په معنی د «حَوْلًا» سره شې، او «مَنَّكَ» کنښ «من» ابتدائی یا تبعیضیه شې، یعنی بعینه تاسو ټولو یا څه خلقو نه فرشتی جوړې کړم او نسل در نسل داسې روان وئ. ﴿وَلَمَّا لَمَّ﴾ یعنی عیسیٰ علیهم السلام بغیر د پلاره پیدا کیدل دلیل دې په ثبوت د قیامت، پدې شان سره چه په قیامت کنښ دوباره پیدا کیدل خلاف عادت دی او د عیسیٰ علیهم السلام د بغیر پلاره پیدا کولونه د اثباته شوه چه الله ﷻ په خلاف عادت کارونو په صادره کولو باندې قادر دې،

په یو قرأت کنښ وانه لَعَلَّه راغلي دې نوبیا مطلب دادې چه د عیسیٰ علیهم السلام دوباره د آسمان نه نازلیدل د قیامت آخری نشانه ده، دده د نزول نه به خلق معلوم کړي چه قیامت بالکل نژدې را رسیدلې دې، چنانچه د صحیح او متواتر و احادیثونه دا ثابت ده، ﴿وَلَمَّا لَمَّ﴾ ای فی وقوعها ﴿وَأَتَيْنَاهُ﴾ دا امر یاد الله ﷻ د طرفه دې، یعنی الله ﷻ فرمائی چه ځمادړ سولانو اتباع او کړئ دا صحیح لاره ده او د شیطان اتباع مه کوئ چه هغه ستا سودشمن دې، یا په تقدیر د «قُلْ» سره امر دې د نبی اکرم ﷺ د طرفه، ﴿وَلَمَّا لَمَّ﴾ مشارالیه دعوت د توحید او قرآن دې.

وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ

او هر کله چه راغې عیسیٰ علیهم السلام په واضحه معجزو سره، وئې ویل چه بیشکه څه راغلي یم تاسو ته په حکمت د انجیل سره

وَلَا بُيُوتَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ

او چه بیان کړم تاسو ته بعضی هغه احکامات د تورات چه اختلاف کوئ تاسو په هغې کنښ، نو اویریزئ د الله ﷻ نه

وَأَطِيعُوا ۝ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝

او ځما طاعت او کړئ بیشکه الله ﷻ صرف هغه رب ځما ورب ستا سودې نود هغه عبادت کړئ، دالاره ده سمه

﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ﴾ دا دلیل نقلی تفصیلی دې په توحید، از عیسیٰ علیهم السلام، چه عیسیٰ علیهم السلام هم خپل قوم ته د توحید تعلیم ورکړې وؤ او توحید ته ئې صراط مستقیم وئیلی دی ﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ﴾ لکه احیاء الموتی، ابراء الاکمه، مائده وغیره ورنه مراد دی، او د «بِالْحِكْمَةِ» نه

مراد انجيل او نبوت دې، يا ورنه مراد مواعظ دى، ﴿وَلَا يَنْ لَكُمْ﴾ متعلق دې په مقدرپورې اى و جتكم لا بين لکم، ﴿بِمَنْزِلِ الَّذِي تَقْرَأُونَ فِيهِ﴾ مراد د بعض الذى نه (۱) هغه احكام شرعيه دتورات دى چه دوى پکښ تحريف کړې وؤ، لکه څرنگه چه بعض ابارود بعضو اشياؤ حرمت دځان نه کړې وؤ، نو عيسى عليه السلام دهغې حرمت رد او کړو (۲) يا ورنه مراد امور مکلفه دى ځکه چه خالص دنياو امور و دپاره انبياؤ عليهم السلام نه مبعوث کيږي (۳) چاويلي دى چه دا پشان ددى قول د الله ﷻ ولا حل لکم بعض الذى حرّم عليكم آل عمران: ۵۰ دې، يعنى مراد ورنه نسخ دحرمت د هغه بعض اشياؤ ده چه په بنى اسرائيلو حرام شوى وؤ، لکه لحم الايل، وازگه د هر حيوان، وغيرهما چه په: وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذى ظفر (اعراف: ۱۶۶) کښ تيريدى (۴) يا بعض الذى پمعنى دکل الذى سره دې، كما فى قوله تعالى: يُصَبِّكُم بعض الذى يعدم (غافر: ۲۸).

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ رَبِّكَ﴾ يعنى ځما معجزات ځما دالوهيت دليل ندى، رب ځما و ستا و صرف

الله ﷻ دې، ﴿مَنْ كَانِ مِنْكُمْ مُشْرِكًا﴾ توحيد صراط مستقيم دې.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ			
پس اختلاف او کړو دلود نصارى وؤ په خپل مينځ کښ، نو هلاکت دې دپاره دهغه خلقو چه شرک نى کړيدې د عذاب د ورځې			
النِّمِ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ۝ الْأَخِلَاءُ			
دردناکې نه، نه کوى دوى انتظار مگر د قيامت چه راشى دوى ته ناڅاپه اودوى به نه پوهيږي ټول دوستان به			
يَوْمَئِذٍ	بَعْضُهُمْ	لِبَعْضٍ	عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَكَلِّفِينَ ۝
بدغه ورځ	بعض	د دوى نه	بعضو نورو لره دشمنان به وى مگر پر هيزگاران

﴿فَلْيَنْتَفِئِ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾ دا د يو سوال مقدر جواب دې چه هرکله چه عيسى عليه السلام

د توحيد تعظيم او حکم کړيدې نو بيا هغه ولې معبود گرځولې شوې دې، حاصل د جواب دادې چه د عيسى عليه السلام د رفع نه ورستودده په اتباعو کښ اختلاف واقع شو او په مختلفو فرقو کښ تقسيم شول نو بعضو د لره معبود او گرځوؤ، نو د ﴿الْأَحْزَابُ﴾ نه مراد د نصارى و مختلفې فرقې دى چه د عيسى عليه السلام په باره کښ نى ديوبل سره شديد اختلافات وؤ: بعضو به ورته ابن الله دې، بعضو به ورته ثالث ثلاثه، وي، بعض به ورته الله وې، يا مراد د ﴿الْأَحْزَابُ﴾ به يهود، نصارى

دواړه دي، چه يهودود عيسی عليهم السلام ډيرزيات تنقيص کولو اونصاری يعنی عيسايانوپکښ دومره غلو اوکړه چه معبودنی اوگرخولو ﴿قَوْلُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ ای اشرکوا،

﴿مَنْ يَنْظُرْ إِلَّا السَّاعَةَ﴾ داتخويف اُخروی دې، هل داستفهام انکاری دپاره دې پمعنی دنفی سره او﴿يَنْظُرُونَ﴾ دانتظارنه ماخوډدې، او﴿أَنْ تَأْتِيَهُمْ﴾ بدل دې د﴿السَّاعَةِ﴾ نه ای مایستظرون الآتيان الساعة بفتح روح، کبير، يعنی ددې کفارمکه وحالت نه دامعلوميری چه که قیامت ناخپه ددوی په سروناوډيريی نوهلته به نی اومنی، لیکن بیادغه وخت مثل بالکل فائده نه ورکوی، کقوله تعالی: لانی لهم اذا جاءهم ذکرى هم (محمد: ۱۸).

﴿الْأَخْلَاقَ يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْجَارُ﴾ يعنی دقيامت په ورځ به ددنیا ټولې دوستی اومحبونه منقطع شی، په دغه ورځ به ډيرخوډاومين محبوب هم دخپلې خوږې اومحبوبې دشمن اوگرځی، ځکه چه دکافرانو ددوستی بنیادودغه شان دغلطومحبتونوبنیادکفراوفسق دې او هم دغه کفراوفسق به ددوی دعذاب اوجهنم ته دداخلیدلوباعث وی ﴿لَا التَّوْبَةَ﴾ استثناء، متصله ده پمعنی دلکن يعنی دقيامت په ورځ به ټولې دوستی اوتعلقات ختم شی لیکن د مؤمنانو تعلق اومحبت به نه منقطع کيږی، ځکه چه داهل ایمان محبت اوتعلق ددين او درضا الهی په بنیادوی اودغه ایمان اورضاء الهی دخير اوثواب باعث دې، نوپدې کښ به هيڅ انقطاع نه راځی.

يَعْبَادُ لَا خَوْفَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنتُمْ تَخْزُونَ ۝ أَلَيْسَ

ای بندگانوڅمانشته دې هيڅ يره په تاسون ورځ اونه به تاسوغمجن ين، هغه کسان

أَمْتُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ۝ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ

چه ایمان نی راوړې دې په آیاتونوزموڼراووژدوی مسلمانان داخل شئ جنت ته تاسوهم اوبيبانی ستاسوهم

مُخْرَجُونَ ۝ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصَفَائٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا

تاسوبه خوشحاله ولې شئ، گرځولې به شی په دوی بلیتونه دسروزرواوگلاسونه، اوپدې (جنت) کښ به وی

مَا تَشْتَهِيهِ الْإِنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ

هغه چه غواری نی زرونه اولدت پرې موندی سترگې، اوتاسوبه پدې جنت کښ همیشه بڼ، اوداجنت دې

الْبَنَى أَوْرُثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ لَكُمْ فِيهَا

هغه چه تاسوته په میراث کښ درکړې شویدې په سبب د هغو عملونوچه تاسو کول، ستاسودپاره پدې کښ

فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٣﴾

میوی دی د پیرې چه د هغې نه به تاسو خورئ،

﴿يَوْمَ لَا تَخَفُ عَلَيْكَ﴾ د ابشارت اخرویه دې مومنانو او هغه کسانوته چه د هغوی تعلق او محبت صرف د الله ﷻ دپاره وی، فیقال لهم ورنه مخکښ مقدردې، یعنی دوی ته به قیامت په ورځ الله ﷻ داند او کړی شی چه په تاسوبه هیڅ خوف او حزن نه وی ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِحَقِّهَا﴾ صفت دې د عبادی دپاره یا ورنه بدل دې (روح) یعنی ځمابندگان هغه دی چه په دنیا کښ ظاهر ایاطن اخماتابع داروؤ. ﴿اتَّخَذُوا الْجَنَّةَ أَشْرًا وَآزِفَةً﴾ ازواج نه مراد مؤمنانی بیباني دی، بعض ورنه مؤمنان ملگری مراد کړیدي، یا ورنه مراد حورې د جنت دی، ﴿تُحْمَرُّونَ﴾ ای نعمون ورسرون، ﴿يَسْكُنُونَ﴾ صحباف د صفحۃ جمع ده پلیت ته وائی ﴿وَأَكْرَبُ﴾ جمع دکوب ده، وهو کوز لاعروة له (روح) گلاس یا کنډول پیاله چې لاسکې بی نوي ﴿وَتَلَذُّونَهَا الْأَنْفُسُ﴾ یعنی په جنت کښ به هغه څیزونه وی چه د هغې په لیدلوسره سترگې خوشحالیری اولدت مومی، بعضی علماء فرمانی چه په ﴿تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي يُدْعَوْنَ فِيهَا الْكَاذِبُونَ﴾ کښ د خوراک نعمتونوته اشاره ده او ﴿وَأَكْرَبُ﴾ کښ د ځکاک نعمتونوته اشاره ته او په ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْإِنْفُسُ﴾ کښ، نکاح، لباس وغیره نعمتونوته اشاره ده او د ټولو نعمتونونه لوی نعمت چه سترگې نی په لیدلولدت مومی هغه دیدار الهی دې رزقنا الله بفضلہ ومنه نو په ﴿وَتَلَذُّونَهَا الْأَنْفُسُ﴾ کښ ورته اشاره ده، ﴿وَأَشْرًا فِيهَا خَالِدُونَ﴾ پدې اعلان سره به اتمام د ټولو نعمتونو راشی، په ﴿أَوْرُثْتُمُوهَا﴾ کښ اشاره ده د پته چه داجنت تاسوته مفت ملاؤ شولکه څرنګه چه وارث ته مال موروثه مفت اوبغیر د څه عوض نه ملاویری، بعضی حضرات وائی چه داګنايه ده د ملکیت نه یعنی داجنت تاسوته په ملکیت کښ در

کړیښو، چونکه چه میراث په اسبابو د ملک کښ کوی سبب دې، نوڅکه ورنه تعبیریه میراث سره اوښو، یا مطلب دادې چه دکافرانو برخه جنت هم تاسوته درکړ شو کما فی الحدیث، مامن احدی الا و له مول فی الجنة ومول فی النار فالكافر یوث المؤمن موله فی النار و المؤمن یوث الکافر موله فی الجنة، و ذلك قوله تعالی: و لتلك الجنة التي اورثتموها بما كنتم تعملون، بیا په «بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» کښ سببیه ده، نو چونکه نیک عمل سبب ظاهری دې دپاره د خول جنت نوڅکه سبب او گرځولې شو، او سبب حقیقی ئی د الله ﷻ فضل دې، نو په حدیث پاک کښ: «لن یدخل احدکم الجنة عمله...» ورنه مراد سبب حقیقی دې، نو د آیت او حدیث په مابین کښ تعارض نشته دې، بعضی حضرات وائی چه نیک عمل سبب د درجاتو دې، او نفس دخول جنت ته سبب د فضل اور رحمت الهی دې.

﴿لَوْ فِیْهَا فَتَنَةٌ كَبِیْرَةٌ﴾ ډیرې میوې به وی بحسب الانواع و الاصناف، «بِئَنَّمَا تَأْكُلُوْنَ» من تبعیضیه دې، اشاره ده پکښ دښته چه د جنت میوې به ختمیږی نه، په شان د دنیا، په حدیث کښ دی «لا یروع رجل فی الجنة من ثمرها الا ثبت مکافأتمثلها».

إِنَّ الْمَجْرُمِیْنَ فِیْ عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُوْنَ ۖ لَا یُفْتَرُّ عَنْهُمْ وَهُمْ فِیْهِ

بیشکه مجرمان به په عذاب د جهنم کښ وی همیشه نه به شی لري کیدی عذاب د دوی نه او وی به دوی په هغې کښ

مُحَلِّسُوْنَ ۚ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْا هُمُ الظٰلِمِیْنَ ۝ وَتَلٰكُوْا

ناامیده، او ندې کړې مونږ ظلم په دوی لیکن هم دوی ظلم کونکی پخپل ځانونو و او آوازه او کړی دوی داروغې د جهنم ته، چه

لِلْمَلٰئِكَةِ لَیْقَظِیْنَ عَلَیْهَا رَبُّكَ ۚ قَالَ اِنَّكُمْ مُّكْفٰوْنَ ۝

ای مالک! فیصله دې وکړې په مونږ برب ستا، هغه به او وائی چه بیشکه تاسو همیشه پاتې کیدونکی ئی پدی کښ

لَقَدْ جِئْتُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنْ اَكْثَرُكُمْ لِلْحَقِّ كُرْهُوْنَ ۝ اَمْ اَبْرَمُوْا اَمْرًا

بیشکه راوړې و مونږ تاسو ته حق لیکن اکثریه تاسو کښ د حق نه نفرت کونکی وؤ بلکه دوی پخه فیصله کړیده دیو کار

فَاَنَّا مُّؤْمِنُوْنَ ۝ اَمْ یَحْسَبُوْنَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ ۚ

پس بیشکه مونږ هم پخه فیصله کونکی یو، آیا دوی گمان کوی داچه بیشکه مونږ نه اورویښی خبرې د دوی او جرگې د دوی

بلى	وَرُسُلَنَا	لَكَيْهَمْ	يَكْتُبُونَ	۞
ولى نه (آورو) او فرشتې زموږه هم ددوى سره دى ليكى عملونودوى				

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ فِي صَلَاتِكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ تخويف اخروي دې مشرکانوته، مراد د مجرمانونه کافران دى، ﴿لَا يَقْرَأُ لَهُمْ﴾ د فترت نه ماخوډې يعنى عذاب به ورته لگ غوندې وخت دپاره هم نه لري کيږي، يا د فترت نه ماخوډ دى، فتور ويلې کيږي سست والې او کموالې ته، يعنى عذاب کښ هيڅ تخفيف او کمی نه رازي ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّسْتَفْهِسُ﴾ يعنى کافران به ناأيمده شى چه اوس هيڅ صورت دنجات نشته دې، بعضى حضراتو د ﴿مَّنْ يَّسْتَفْهِسُ﴾ معنى کړيده حزبون من شده الباس (روح) يعنى د سخت عذاب پوچه به غمجن وي

﴿وَلَا يَكُنْ لَهُمْ﴾ مالک د هغې فرشتې نوم دې چه د جهنم چوکيداره ده چه داروغه ورته ويلې شى ﴿يَقْنِ﴾ حَتَا رَأَيْتَ مراد ورته فيصله دمرگ ده، يعنى کافران به د دوام او د شدت د عذاب پوچه ناأيمده شى دنجات نه نواوېه وائى چه مونږ دې مړه شو چه عذاب نه راته نجات ملاوشى.

﴿قَالَ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ يعنى مالک به ورته او وائى چه دلته مرگ نشته دې، تاسو به هميشه په عذاب کښ يئ، حضرت ابن عباس ؓ فرمائى چه کافرانوته به د اجواب زر (۱۰۰۰) کاله پس ملاوشى د آخرت د کالونو په حساب، تر زرو کالونو پورې به هغوى دغه چغى وهى.

﴿تَقْدِرُ حَتَّىٰ يَأْتِيَ﴾ د اخطاب يا جهنميانوته دې، پخپله د طرفه د الله ﷻ نه ياد طرفه د فرشتونه بطور نيابت، نو پدې کښ سبب د مکث ذکر کيږي، يا التفات دې بسوى اهل مکه، د حق نه مراد توحيد او ټول هغه احکامات دى چه ايمان راوړل ورباندې واجب دى، ﴿وَلَا يَكُنْ لَهُمْ مِّنْ مَّغْرَرٍ﴾ اکثر يا معنى دکل دې ياورنه مراد رؤسا وليدران دى (قرطبي)، چه د حق نه انکار او نفرت په حقيقت کښ مشران کوى او هر چه وى اتباع نوم محض تقليد اکفر کوى.

﴿لَمْ يَرْجُوا أَثَرًا﴾ د اذجر دې مشرکانوته، او د هغوى د قباحت بيان دې ام د اضراب دپاره دې معنى د بل سره او د اثر په مراد تدبيرونه د قتلولو د نبي کریم ﷺ دى او اسلام ترقي په لار کښ قسم قسم رکاوټونه جوړول دى، يعنى دوى صرف دانه چه د حق نه انکار کوى او خه يي نه گنري بلکه د دين او د پيغمبر خلاف منظم تدبيرونه او سازشونه هم کوى لکه د دې تفصيل په

انفال ۳۰ کنس تيردي، ﴿فَلَمَّا تَرَوْهُ﴾ يعني مونږ هم دوي خذلان اورسوائی اوخپل دين او پيغمبر ته ترقي او ذهغه نصرت پخه فيصله كړيده.

﴿وَمَا يَسْتَوِي لَكَ لَا تَسْعَ يَرْؤَمَ﴾ سر دخان سره ياد بل سره په خالي خائي كنس خبرو كولو ته وائي، اونجوي په خپل مينځ كنس جرگې اومشورې ته وائي، يعني دوي چه د نبي اكرم ﷺ خلاف اود دين خلاف تدبيرونه كوي نو ايا د دوي دا گمان دي چه مونږ د دوي د زړونو په اسرارونه پوهيږو او د دوي د جرگونه نه يو خبر؟ بلكه مونږ پوهيږو او زموږ فرشتې كرام كاتيبين هروخت د دوي سره وي د دوي ټول اعمال ليكي.

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ ۖ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَبْدِينَ ﴿٣١﴾ سُبْحَنَ رَبِّ

اوايه اي پيغمبر! كچرته وي د پاره د رحمن ﷻ ولد، نوڅه به اول عبادت كونكي ومه، پاكي ده د شر كاڼو نه رب

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٣٢﴾ فَلَهُمْ يُخَوِّضُوا

دا سامنونه لره او د زمكې لره رب د عرش لره ذهغه نه چه دوي ئي بيانوي الله ﷻ لره، پس پريږده دوي چه مشغوله وي

وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ ﴿٣٣﴾

اولوي كوي تردې چه ملاقات او كړي دورځي خپلي سره هغه چه د دوي سره ئي وعده كولى شي

﴿قُلْ لَكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ دامخكښ دواړه حصو سره متعلق دي، پدې كنس نفى د ولد (برابره ده كه مذكر وي او كه مؤنث) او د نائب ده د الله ﷻ نه، بطور مبالغه، دايت كريمه په تفسير كنس مفسرينو د احتمالات ذكر كړيدى (۱) «﴾ شرطيه دي ﴿لَكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ بشرط دي ﴿فَلَمَّا تَرَوْهُ﴾ نى جزاء ده، او استدلال په نفى د ولد او نائب باندې بطريقي د قياس استثنائى سره شويدي، نو معنى داده چه كه په فرض محال د الله ﷻ ولد وي (مقدم) نور ووميني سرې به څه ووم چه دده د ولد عبادت به مى كولي (تالى) لكن التالى باطل فالقدم منله، وجه د بطلان تالى ظاهره ده، وجه د ملازمې داده چه كچرته د الله ﷻ ولد وي نو ذهغه عبادت به ضرورى او فرض وواوڅه خود ټولي دنيا نه زيات د الله ﷻ عبادت كونكي يم، نومابه ئي اول عبادت كړې وي،

(۲) بعض د عابد معنى جاحدا و منكر كړيده، يعنى ددې فاسدي عقيدې نه انكار كونكي او ترديد كونكي د ټولو نه اول څه يمه (۳) بعضو ويلى دي چه ان په ﴿لَكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ كنس نافيه

دې، يعنى الله ﷻ لره ولدنشته دې او ﴿فَأَنذَرْتُكَ السَّيِّئَاتِ﴾ پورباندې تفریع ده، اى انا اول العابدین ه، نوڅه هغه اول کس یم چه صرف. دالله ﷻ عبادت کوم. نور تفصیل ددې مضمون په سورة انبیاء لولکان فیهما آله... الخ آیت (۲۲)، کښ تیر دې.

﴿مَنْذَرْتُمْ يَحْيٰى وَيٰعِيسٰى﴾ د! مشرکانوته زجر او تخويف دې، ﴿عَنْ يُّنثَرُوا يَوْمَ﴾ آلوى پمراد د یوم نه یایوم القیامة ده، دا کثرو په نزد، یا ورنه مراد یوم بدرده یا ورځ د مرگ ده.

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ
اول الله هغه ذات دې چه دې په اسمان کښ هم الممتصرف دې او په زمکې کښ هم الممتصرف دې.
وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ۝ وَلَكَرَّكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
اودې حکمتورنو اولادې پوهه دې په هر څیز او مبارک دې هغه ذات چه هغه لره ده بادشاهی د اسمانونو او زمکې
وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝
اوپه مینځ ددې دواړو کښ، اوصرف هغه ته دې علم دراتلو د قیامت، اوهم هغه ته به تاسو واپس کیږئ

﴿وَمَنْ آتَى فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ﴾ دا دعوه د سورت ده، چی آسمانونو او په زمکې کښ اله او معبود صرف او صرف الله ﷻ دی او هغه ټول کائناتو خالق او متصرف ذات دی، هر کار یې محکم او د حکمت نه ډک دی او په هر څه واقف دی، نو هغه ته ولد او نائب څه ضرورت شو.

﴿وَيَوْمَ آتَى﴾ یعنى برکت دهند ه هم صرف الله ﷻ دې چه په قبضه کښ ئی اسمانونه اوزمکه وما بینهمادی ﴿وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ یعنى د قیامت علم، چه کله به راځی داهم صرف الله ﷻ ته دې، ﴿وَأِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ یعنى د ټولو خلقو مرجع هم صرف الله دې، نومذکوره صفات ټول دالوهیت صفات دی چه خاص دی په الله ﷻ پورې، نو هغه حقیقی اله او معبود دې.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ

لیندی مالکان هغه معبودان باخفه چه دوی ئی عبادت کوی ماسو دالله ﷻ نه دشفاعت مکرهغه حرکت ه شفاعت کوی

شَهِدَ	بِالْحَقِّ	وَهُمْ	يَعْلَمُونَ	وَلَئِنْ	سَأَلْتَهُمْ
چه گواهی اقرار بحق	کوی اودوئی	پوهیبری	اوکچرته	ته تپوس	اوکړې ددوئی نه
مَنْ	خَلَقَهُمْ	لَيَقُولَنَّ	اللَّهُ	فَأَلَىٰ	يُؤْفَكُونَ
چه چاپیداکړیدی	دوئی نوخامخابه	واښی	چه الله	پیدا	کړی یو نوکوم طرف ته ددوئی اړه و له شې
وَقِيلَ	لِرَبِّ	إِنْ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ	لَا يُؤْمِنُونَ	فَاصْفَحْ	عَنَّهُمْ
او علم دې ورته	د خپل د پیغمبر د	دې قول چه	ای ربه خمایشکه	دا قوم ایمان نه راوړی، پس	اعراض او کره ته ددوئی نه
وَقُلْ سَلَمْتُكَوَفْ يَعْلَمُونَ					
او اویا به چه خماناسونه سلام دې، پس زرده چه ددوئی به پوهه شی.					

﴿وَلَا يَتَّبِعُهُ الَّذِينَ يَتَخَوَتُونَ مِنْهُ﴾ دلته نه سورت خلوصه حصه شروع کیږي او پدی کښ نفی د نائب ده بصورت شفیع، کله چه مشرکانوته شرک په رداو د توحید په اثبات باندی ناقابل انکار دلائل او شواهد مخکی ته راغلل چی ددوئی سره د هغی هیڅ جواب نوؤ، نو ددوئی دا ویل شروع کړو چه زمونږ معبودان اگر چه حاجت روا مشکل کشاندی لیکن مونږنی عبادت خکه کوؤ چه ددوئی به زمونږ سفارش کوی دالله په دربار کښ، دی ایت کښ الله مشرکینو د عقیدی رد او شبهی جواب کوی حاصل د جواب دادې چه دالله په دربار کښ دسفارش کولو دپاره درې شرطونه دی (۱) شفیع به مؤمن وی (۲) مشفع له به مؤمن وی (۳) اذن الهی به وی، نو د مشرکانو دپاره ددوئی معبودان باطله شفاعت نشی کولی، اختیار د شفاعت ورسره نشته دی، مفسرینو پدی آیت کښ دوه قوله ذکر کړیدی (۱) مراد د ﴿الَّذِينَ يَتَخَوَتُونَ مِنْهُ﴾ ښه ټول معبودان من دون الله دی او ﴿لَا مِنْ شَيْءٍ﴾ استثناء متصله ده، عیسیٰ علیهم السلام، عزیر علیهم السلام، ملائکه ورنه مستثنی دی، او د ﴿شَيْءٍ﴾ ښه مراد گواهی دلالة الا الله ده، یعنی شفاعت به هغه کوی چه مؤمن وی دکلمه توحید گواهی ورکونکې وی ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ﴾ کښ تصدیق قلبی ته اشاره

(۲) ﴿ذَٰلِكَ الْوَيْتُ يَتَشَوَّكُ مِنْ دُونِهِ﴾ ځکه مراد عیسیٰ علیهم السلام، عزیز، ملائکه دی، او د من نه مراد مشغوع له دې پمعنی د من ای الاثن شهد بالحق، یعنی شفاعت به دهغه چادپاره وی چه دلالة الله، گواهی ورکوی، هرچه دې دریم شرط چه شفاعت به په اذن الهی سره وی نو پدې قول د الله ﷻ کښ ذکر دې من ذی الذی یشفع عنده الاباذنه (آیت الکرسی).

﴿وَلَكِنْ سَأَلْتَهُمْ﴾ دا دلیل عقلی دې په توحید علی سبیل الاعتراف من الخصم، او په دی کښ نفی د نائب هم کیږی، یعنی کچرته ته د دوی نه تپوس او کړی چه تاسو او ستاسو معبودان چا پیدا اکریدی، نو دوی به ددی اقرار او کړی چه ټول الله ﷻ پیدا کړیدی، نو کله چه دوی هم مخلوق او هغوی هم مخلوق شو، نویا هغه څرنگه معبودان شول، خلقهم کښ ضمیر منصوب عابدین او معبودین دواړو ته راجع دې، یا ضمیر صرف عابدینونه راجع دې. ضمیر د هم عابدانو (مشرکانو) ته راجع دې یا عابدانو او معبودانو دواړو ته راجع دې، یعنی کچرته ته د دوی نه تپوس او کړی چه تاسو چا پیدا کړی یی نو خامخابه دوی اقرار کوی چه زموږ خالق الله ﷻ دې، نو چه خالق صرف الله ﷻ دې نو د بندگۍ او عبادت مستحق هم صرف هم هغه دې.

﴿وَيَقِيلُ يَكْرِي﴾ پدې کښ تخويف دې مشرکانو ته او تسلی ده نبی اکرم ﷺ ته، قبل مصدر دې د قال یقول ضمیر یی نبی کریم ﷺ ته راجع دې، پدیکښ دوه متواتر قرامت دی:

(۱) وقيله بالجرحه جر سره، او وجهې د جر دوه کیدیشی: (۱) عطف دی په الکافه باندې، تقدیر عبارت به داسی شی، وعنده علم الساعة وعلم قبله یعنی الله ﷻ ته د قیامت علم هم شته دی او دخپل نبی د دی وینا علم هم شته دی، چی ای خما ربه، خما قوم ایمان نه راوړي (۲) او دویمه وجه دا ده چی واو حرف جر قسمیه دې، او «قيله» مقسم به دې، او «يَكْرِي» مقوله ده د «قيله»، او مقصود ورته فریاد او التجا د پیغمبر ده، او «ان هولاء...» ورله جواب قسم دې، یعنی خما د پیغمبر په التجاء او فریاد قسم چی نور دوی ایمان نه راوړي، او یا «رب ان هولاء لوم لا یؤمنون» ټول ورله مقسم به دې او جواب قسم محذوف دې چې هغه لاعذبهم دې.

(۲) دویم متواتر قرامت قبله بالنصب دې. د نصب ویلو ۸ احتماله دی، لیکن غوره احتمالات پکښ یوڅو دی: (۱) مفعول مطلق محذوف قال دپاره ای: قال قوله یعنی پیغمبر خپله وینا او شکوه او کره چی ای رب! خما قوم ایمان نه راوړي (۲) عطف دې په «يَرْفَعُ» باندې،

أي : احمسون انا لانسمع قبله آيا دوي گمان دا دې چه مونږ ډ خپل نبی وينا نه اورو ، (۳) عطف دې په محل د «الکافؤ» ، چه هغه محل نصب دې څه که چه «ولم الکافؤ» اضافت دمصدر مفعول ته شويدي.

﴿فَاصْبِرْ سَبْعَ مَهْمَ وَقَدْ سَلَّمَ﴾ يعنى اي پيغمبره! ددوي نه اعراض او کړه او ددوي نه دايمن طمع مه لره. ﴿وَقَدْ سَلَّمَ﴾ سلام متارکه ورنه مراد دې چه دتعلق ترک کولو او قطع کولو دپاره وي، لکه واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما (فرقان: ۳۰).

فائده: سلام په پنځه قسمه دې (۱) سلام متارکه، کوم چه پدې آيت کښ ذکر دې (۲) سلام براي دُعا، کوم چه اهل قبور و ته ويلې کيږي چه السلام عليكم اهل دار قوم مؤمنين (۳) سلام ستيذان (۴) سلام تحيه، چه په وخت دملاقات کښ وي (۵) سلام عندالوداع.

رکوعاتها (۷)	سورة حم دُخان مکیه	آياتها (۸۹)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بیعده مهربان او ډیر رحم کونکې دی شروع کوم		

ترقیها حسب التسلسل (۴۴) وحسب النزول (۴۴)

سورة دُخان مکی دی، زمانه د نزول ئی دور آخر د مکی دی، ترتیب قرآنی په لحاظ سره (۴۴) دی او ترتیب نزولی په اعتبار سره (۲۴) دی، د تیر شوی سورة، سورة الزخرف نه وروستونازل دی. **ربط اسمی:** ربط اسمی ماقبل سره دادې چې ماقبل کښ دې خبری ذکر وؤ چې شرک او باطل باندې خومره دلائل دی دهغې هڅې یو ظاهری چمک دمک (زخرف) دې اوانسان پرې دهوکه شی چه دلائل دی، اوس دې سورت کښ دا ذکر کیږی که چی حق او توحید دلائلو په مقابلته کښ ددې هیڅ حیثیت نشته، بلکه دلوگی «دخان» پشان هوا کښ والوزی.

ربط معنوی: ربط معنوی ماقبل سره په خووجو هو سره دې

(۱) مخکښ سورت په شروع کښ ترغیب الی القرآن ذکر وؤ دې سورت په شروع کښ هم ترغیب الی القرآن ذکر کیږی،

(۲) مخکښ سورت کښ د موسی ﷺ واقعی ذکر وؤ دې سورت کښ د موسی ﷺ واقعی بله حصه ذکر کیږی،

(۳) مخکښ سورت کښ د مشرکینود دی عقیدی ابطال وؤ چې هغوی وائی چې زموږ معبودان د الله ﷻ نائبان اوسفارشیان دی، دی سورت کښ دهغوی بلي عقیدې چې علی سبیل التنزل ده ابطال اوجواب دې، دوی وائی چه مونږ دا منو چی زموږ معبودان د خدائی تعالی نائبان نه دی او دهغه اذن بغیر شفاعت نشی کولی، لیکن زموږ ندا اوری، زموږ په حالاتو باندې خبر دی، او الله ﷻ ته ئی مخکښ وړاندی کوی، نود دی سورت کښ دهغې رد اوشو چې «انه هو السميع العليم» یعنی الله ﷻ صرف ددوی آوازونه اوری اودوی په حالاتو باندې خبر دی.

د سورة د مضمینوا اجمالی خلاصه:

په ابتداء کښ تمهیدمع ترغیب دې مسئلې د توحید او قرآن منلوته، دوه بنيادي دعوي ذکر کیږي: (۱) اوله دعوه حقانیت د قرآن ده، (۲) او دویمه دعوه اثبات د توحید دې، او دا

دعوه د مشرکینو یو اعتراض په ضمن کښې ذکر ده . چې دوی ونیل چې زموږ الهه زموږ نډا آوري او زموږ په حالاتو باندې خبر دي ، دې نه علاوه تخويف دنیوی نمونې ، بشارت دنیوی نمونه ، دلیل عقلی په توحید ، تخویفات بشارت پکښ هم دی . په آخره کښ دتول سورة سره متعلق آیت

تفصیلی خلاصه: آیت نمبر ۱ ، تر ۹ پورې تمهید مع الترغیب دې ، دې کښ سورت دواړه دعوی مذکور دی (۱) حقانیت قرآن (۲) «والکتاب المین» (۲) اثبات دتوحید په ضمن دجواب د مشرکینو شبهي «انه هو السميع العليم»

آیت نمبر ۱۰ تر ۱۲ پورې تخويف دنیوی ذکر کیږي
آیت نمبر ۱۷ نه تر ۳۳ پورې د موسی ﷺ واقعه ذکر کیږي . دیکښ آیت نمبر ۲۹ پورې تخويف دنیوی او آیت نمبر ۳۰ نه تر ۳۳ پورې بشارت دنیوی دې .
آیت نمبر ۳۴ نه تر ۳۶ پورې شکوه ذکر کیږي .
آیت نمبر ۳۷ کښ بیا تخويف دنیوی ذکر دې .
آیت نمبر ۳۸ ، ۳۹ تعلق دویمې دعوي سره دې .
آیت ۴۰ نه تر ۵۰ پورې تخويف اخروی دې .
آیت نمبر ۵۱ نه تر ۵۷ پورې بشارت اخروی ذکر کیږي ،
آیت ۵۸ تعلق پوره سورت سره او خصوصاً اول دعوي یعنی حقانیت قرآن سره دې
آیت نمبر ۵۹ تعلق ، آیت ۱۵ سره دې .

حَمْدٌ ۙ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۙ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ۝

حم، قسم دې په کتاب واضحه، بیشکه موږ نازل کړېدې دا کتاب په شې مبارکې کښ بیشکه موږ نه یرونکي یو خلق لره .

فِيهَا يُفَرِّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۙ أَمْراً مِّنْ عِنْدِنَا ۙ اِنَّا

بدې شېه کښ لیکلې کیږي هر کار محکم ، امر دې زموږ د طرفه بیشکه موږ نه

كُنَّا مُرْسِلِينَ ۙ رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ ۙ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

لیرونکي یو پیغمبر انولره دوجه درحمت نه د طرفه درب ستانه، بیشکه الله ﷻ صرف هغه اوریدونکې دې دهر آواز

رمضان کنښ، او قرآن په آخر د رمضان کنښ نازل دې، او په آخر کنښ دې چه: وَاللَّيْلَةِ الْمُبَارَكَةِ هِيَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ

(۲) حضرت عکرمه رضی الله عنه فرماني چه په آيت مذکوره کنښ د ليله مبارکه نه مراد د پنځلسم شعبان شپه ده. ځکه چي آيت کنښ «ليلة مبارکه» کوم صفات راغلي دي داپه رواياتو کنښ د پنځلسم شعبان شپي هم راغلي دي.

فائده (۱): پنځلسم شعبان شپي فضائل او احکام په ډيرو رواياتو کنښ راغلي دي، په هغې کنښ دې شپي عبادت، قبرستان ته تللو ثبوت دې، دا روايات اگر چه کمزور او ضعيف دي ليکن کافي تعداد کنښ دي، لهذا يقوي بعضها بعضاً اصول تحت فضائلو باب کنښ پدې عمل کول صحيح دي ليکن شريعت کوم حدود دي، د هغې رعايت ساتل انتهائي ضروري دي، لهذا مخصوص انداز او تعداد کنښ مونځ کول په جماعتونو کنښ اجتماع صورت جوړول يا قبرستان ته تللو التزام کول لکه څرنگه چې د فرض اولازمي عبادت کولې کيږي حدود شريعت نه تجاوز او بدعت دې ور نه کم از کم مفضي الى البدعة ضرور دې.

فائده (۲): بعض مفسرينو دې آيت تحت د عکرمه رضی الله عنه قول باندې سخت رد کړيدي او ديتي نې باطل ويلى دي او د رد بنياد دادې چه د آيت دا تفسير د هغو صريح نصوصو خلاف دې چې په هغې کنښ ليلة القدر کنښ نزول قرآن تصريح ده. زمونږ اکابرو د دې قول کوم مطلب بيان کړيدي هغي مطابق ددي نصوصو سره تطبيق ممکن دې او هيڅ تعارض نشي راتلې.

(۱) حضرت مدني رحمته الله فرماني چه دلته نزول نه مراد نزول تقديري دې نزول تقديري مطلب دادې چه پدي شپه کنښ د قرآن نزول اجازت ميلاوشي؟

(۲) شبير احمد عثمانی رحمته الله بله توجيه پيش کړيده چې ليلة البراءة کنښ نزول نه مراد ابتداء نزول ده او ليلة القدر کنښ نزول نه مراد انتهاء ده.

فائده (۳): قرآن درې نزوله دي:

(۱) **نزول تقديري:** چه پدي کنښ د قرآن نازلیدلو اجازت ملاؤ شو او په لوح محفوظ کنښ كيخودلي شو، او دا ۱۵ شعبان شپه وه. (معارف مدني)

(۲) **دويم نزول** لوح محفوظ نه آسمان دنيا ته وو، او د ليلة القدر شپه او رمضان المبارک

مياشت وه |

(۳) درېم فزول آسمان دنيا نه زمکه ته وو چه ۲۳ کاله کښ تدریجا تدریجا مکمل شو او ددې ابتدا هم رمضان المبارک اولیلة القدر کښ شوې وه (تفسیر عثمانی)

﴿إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾ جواب قسم کښ ددوه خبرو ذکر اوشو، (۱) انزال دقرآن، (۲) انزال په ليله مبارکه کښ اوس دلته نه بطور لف نشر مرتب دهر يو حکمت ذکر کيږي دا حکمت د نزول قرآن دې، چه زمونږ شان دادې چه خپل بندگان د عذاب او عقاب نه اوږوو، نو دې دپاره مو دا قرآن نازل کړو.

﴿فَمَا يُفَرِّقُ﴾ دا په «لیلة مبارکه» کښ دانزال حکمت وجه بیانېږي چه دا قرآن د حکمتونو ډک او عظیم الشان کتاب دې، او دې شپه کښ عظیم الشان او حکمت نه ډک امورو فیصله کيږي، نو ځکه خو دیکښ نازل کړو. «يُفَرِّقُ» یا پمعنی دکتب سره دې، ای فیها یکتب، یا پمعنی دتفصل سره دې، یعنی فیصله کيږي په دې شپه کښ د هر امر محکم. «کُلُّ أَمْرٍ» امر ته مراد د امور تکوینیه فیصلې دی، یعنی پوره کال د قضا و قدر کومې فیصلې کيږي، څوک به مری څوک به پیدا کيږي، څوک به نکاح کوي، چاته څومره رزق ورکولې شي وغیره، دا ټولې فیصلې اولیکلې شي او په امور تکوینیه باندې مقرر فرشتو ته حواله کړی شي. دغه صفات شب برات او شب قدر دواړو کښ راغلي دي. تطبیق یې ممکن دې چه دې امورو حواله کولو ابتداء شب برات کښ اوشي او انتها یې په شب قدر کښ اوشي، ﴿حَکَمَ﴾ یا پمعنی ددی حکم سره دې، یعنی حکمت والا احکامات، دې صورت کښ اسناد مجازی دې، ځکه چې احکامات خو حکمت والا نه وي، بلکه د حکمت تقاضې موافق وي، حکمت والا حاکم وي، یا پمعنی د حکم سره دې یعنی محکم حکم چې په هغې کښ نسخ تبدیلی او تغیر نه رازی. یا په معنی محکوم به کښ دې، یعنی د کوم امورو حکم کیدل دی، هغه جدا کړی شي او فرشتو ته حواله کړی شي (کشاف، تفسیر عثمانی)

﴿أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا﴾ امر اُمنصوب دې بنا پر اختصاص ای لخص امر من عندنا اودیکښ مزید اهمیت ددې شپې او تغخیم د امر ذکر کيږي، یعنی یوڅو دا چې دې شپه کښ حکمت نه ډک احکامات فرشتو له ورکړې شي، بله دا چه د الله ﷻ هر حکم او امر د حکمت نه ډک دې، خو دیکښ خاص طور باندې دهغه عظیم الشان امورو فیصله کيږي چه هغه خاص د الله ﷻ علم،

تدبير او حکمت سره شایان شان وی. «من عندنا» جار مجرور ورله صفت واقع شویدی او دې نه مراد دادې چه هغه زمونږ د علم تدبير او حکمت تقاضی عین موافق وی یا «امرا» مفعول مطلق من غیر لفظه دې، د «يفرق» دپاره، ځکه چې «يفرق» معنی جدا کیدل دی او کوم حکم چې جدا شی هغه امر جوړ شی، یا حال دې «انزلناه» ضمیر فاعل نه په تاویل آمین سره، یعنی مونږ دا کتاب نازل کړو او حال داوؤ چې مونږ حکم کونکی وؤ، یا ضمیر منصوب نه حال واقع دی، یعنی مونږ نازل کړیدی دا کتاب حال دادی چې دازمونږ طرف نه یو امر دې.

﴿إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾ رَحْمَةً ﴿ دې تعلق (۱) یا «انا انزلناه» سره دې، او هغې د پاره علت دې، دې صورت کښ «رَحْمَةً» دپاره مفعول له دې، «من ربك» جار مجرور صفت واقع کيږي د «رحمة» دپاره، مطلب به دا شی چې مونږ دا کتاب نازل کړیدی ځکه چې زمونږ عادت دا دې چې مونږ رسولان خپلو بندگانو ته رالېږو او هغوی ته کتابونه ورکوو د وجه د رحمت د رب ستا نه، یعنی دامحض فضل او مهربانی د رب ده، (۲) او یا د دې تعلق «فیها یفرق» سره دې او دې دپاره علت دې. دې صورت کښ «رحمة» د «مرسلین» د پاره مفعول به دې. نو مطلب به دا شی چې مونږ په دې شپه کښ هر حکمت نه ډک او محکم کار جدا کوو او فرشتو ته یې حواله کوو، ځکه چې زمونږ کریمانه شان تقاضه داده چه مونږ خپلو بندگانو ته رحمت لېږونکی یو.

﴿إِنَّهُمْ هُمُ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ دا د سورة مقصودی دعوه ده او د مشرکانو د شبهې جواب دې چه زمونږ آلهه زمونږ آوازونه نه آوری او زمونږ په حالتونو باندې خبر دی.

﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ بدل دې د «رَبِّكَ» نه یا بیان یانعت دې، «إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ» یعنی یقین نوم څه خیز تاسو پیژندلې نو تاسو ته به ددې خبرې څه پته وی چه زمکې او آسمانو نورب العالمین الله ﷻ دې ځکه چې دا اظهر الیقینیات دې. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ د ماقبل مضمون مزید تاکید دې.

﴿بَلْ هُمْ فِي شَلْوٍ مَّتَعُوتٍ﴾ اضراب دې د «ان كنتم موقنين» نه، چې یقین چرته کوي دوی، بلکه شک کښې پراته دي او ایمان چرته راوړي بلکه ستا دعوت پورې توقې او مسخرې کوي.

فَازْتَعِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ۝ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا

انتظار او کړه دغه ورځې چې راتله او کړی اسمان په یولوگي ښکاره سره پټ به کړي دا لوگي خلق وائی به دوی دا

عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۝ أَلَيْسَ لَهُمْ

عذاب دې درناک اې ربه زمونږ لږې کړه زمونږ نه دغه عذاب بیشکه مونږ ایمان راوړونکي یو، چرته دې دوی لره

الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ۝ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ

نصیحت قبولول حالانکه په تحقیق سره راغلې دې دوی ته رسول بیانونکې بیادوی اعراض او کړو دغه د اطاعت نه

وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ۝ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا

او وائی چې دا پیغمبر د بل چا شاگرد دې، لیوني دې، بیشکه مونږ لږی کونکی یو عذاب لره لږ وخت دپاره،

إِنكُمْ عَابِدُونَ ۝ يَوْمَ تَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ۝

بیشکه تاسو بیواو پس کیدونکي یی کفرته، په هغه ورځ چې مونږ حمله او کړو حمله لویه، بیشکه مونږ بدله اخستونکي یو.

﴿فَازْتَعِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ﴾ داتخویف دنیوی دې دخان مبین ښکاره

لوگي، ددې په مصداق کښ دوه مشهور قوله دی:

(۱) حضرت ابن عباس رضي الله عنهما او د بعض سلفو صالحینو نه مروی ده چې ددې نه مراد هغه لوگي دې چې قیامت ته قریب به پورته کیږي چې ټول خلق به پټ کړي، مؤمنانوته به د ده ډیر لږ خفیف اثر په شان د زکام ورسپیږي، او د کافرانو، منافقانو په مرو او دماغو کښ به ټوخی اوبې هوشه کوی به ئی (ازکشاف، قرطبی، کبیر وغیره، نو دلته هم دغه لوگي مراد دي او دا د قیامت په لسو (۱۰) نژدې علامو کښ یوه علامه ده، لکه په صحیح مسلم کښ د حذیفه بن اسید رضی الله عنه نه روایت دي چې یو ځل نبی اکرم صلی الله علیه و آله زمونږ خواته راغې، مونږ د یو بل سره د قیامت تذکره کوله، نو نبی اکرم صلی الله علیه و آله او فرمایل چې، تاسو د څه څیز تذکره کوئ نو مونږ عرض او کړو چې د قیامت تذکره کوؤ، نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمایل: **إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ حَتَّى تَرَوْنَ قُبُلَهَا غُشْرَ آيَاتٍ - فَذَكْرُ - الْأَخَانِ، وَالذُّجَالِ، وَالذَّائِقَةِ، وَطُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَتُرُوءِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَاجُوجِ**

وَمَا جُوجَ، وَلِلَّاهِ خُوفٌ: خَشَفَ بِالشَّرْقِ، وَخَشَفَ بِالْمَغْرِبِ، وَخَشَفَ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَآخِرُ ذَلِكَ نَارُ تَخْرُجُ مِنَ الْيَمَنِ، نَظَرُوا النَّاسَ إِلَى مَخْزَرِهِمْ (صحيح مسلم: ٢٩٠١)

(۲) حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په ډیرې سختۍ سره دغه مذکوره قول رد کوی او فرمائی چه مزاد دې نه هغه قحط دې چه په کفارمکه و باندې راغلې وؤ پوجه دبد دعا د پیغمبر صلی الله علیه و آله حضور صلی الله علیه و آله چه کله دقریشود مخالفت اود سرکشی تنگ شونودعائی ورته اوکړه اللهم اشدد وطأتک علی مضر، و اجعلها علیهم سین کسې یوسف: نوالله عز وجل په دوی قحط راوستلوحتی چه دوی به مردارې خورلې، هډوکۍ اودخاروخرمنې به ئی خورلې، اوداقحط ترخه وخته پورې جاری وؤحتی چه ابوسفیان چه لاتراوسه مسلمان شوې نه وؤ راغې اووئیل چه ای محمد صلی الله علیه و آله ته خو فرمائی چه خه رحمۃ للعالمین یم او مونږ ته، ته د صله رحمی حکم کوی، مونږ تا ته د صله رحمی واسطه وړاندې کوؤ ځکه ای محمد صلی الله علیه و آله ستاقوم دلوگې دوجه نه هلاکت ته قریب شو، نو دالله عز وجل نه دعااوغواړه چه باران اوشی، نو حضور صلی الله علیه و آله دعا اوکړه نوباران اوشواو د یمامه رئیس چه دحضور صلی الله علیه و آله په حکم ئی په دوی غلې بندې کړې وې هغه ئی هم جاری کړی، ابن مسعود رضی الله عنه داهم فرمائی چه پنځه څیزونه تیرشویدی: (۱) دخان (۲) بروم یعنی درومیانو دغلې متعلق د قرآن پیشنگوئی، (۳) بطشه، یعنی په غزوه بدر کښ دکفارمکوؤ انجام (۴) انشقاق القمر (۵) لزام، چه په سوف پکون لزما سورت الشعراکښ تیر دی

د ابن مسعود رضي الله عنه تفسير مطابق د قحط نه تعبیر په دُخان سره یا خکه شويدي چه په زمانې د قحط کښ د باران د نه وریدلو په وجه د زمکې نه دورې او چتیرې اوفضاء ټوله د دورو نه ډکه وی. یا په زمانې د قحط کښ د شدت الجوع اوضعف بصر په وجه هر طرف ته د لوگی په شان دورې په نظر راځی، یا چونکه بعض عرب د داسې لوثي واقعه نه تعبیر په «دُخان» سره کوی د وړنځکه ورنه دلته تعبیر په «دخان مبین» سره اوشو: قال بعض العرب نسمی الشر الغالب دُخاناً (روح المعانی).

﴿رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ﴾ ههڊي نه مخکنس بقولون مقدردي، يعني دوي به واي چه مونږ ته ددغه عذاب نه نجات راکړه نو مونږ به ايمان راوړو، لکه څرنگه چه تير شو چه ابو سفيان سره د ملگرو راغي او د حضور ﷺ سره نوي وعده او کړه چه کچرته دغه تکليف زائل شي نو مونږ به ايمان راوړو. ﴿اَنۡ اٰتٰی لَهُمُ الْاٰذِکَرۡی﴾ يعني دوي پخپلې وعدي کس ندي ريشتنې بلکه ددوي غرض کشف عذاب دې، يعني دوي به څرنگه نصيحت قبول کړي پدي سره او څرنگه به

دوئ وفاداری او کری خکہ چه حال دادې، ﴿وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّيِّنٌ يَعْنِي دُتَوِيَه شان عيان اوروبنار رسول دوئ ته راغي، دغه نه دوئ انکار او کړ او ﴿مُعَلِّمٌ يَتَتَّبِعُونَ﴾ مېن ورته اوويل، کله واني چې ده ته دا قرآن بل چا خودلې دې او کله واني چې دې نعوذ بالله ليوڼې دې، نودوئ نه د نصيحت قبول توقع نشته.

﴿إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا﴾ يعنی مونږ د دوئ نه خدلې مدت دپاره دغه عذاب لری کوو خو بيا هم دوئ ايمان نه راوړی، بلکه خپلو شرکی اعمالو ته رجوع کوی، لیکن یاد اوساتې چه ﴿يَوْمَ تَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى﴾ يعنی که ايمان مورانه وړلو نو پدغه ورځ به بیان شې خلاصیدلې، البطشة الکبری په مصداق کښ هم دوه قوله دی:

(۱) دابن مسعود ؓ دتفسیر مطابق د ﴿الْبَطْشَةُ الْكُبْرَى﴾ د لوني نیونې نه مراد غزو بدر ده، چه پدغه غزوه کښ دکفارونه بدل، انتقام واخیستوشو او اویا (۷۰) تنه سرداران ئی قتل شول

(۲) او د قول اول او دابن عباس ؓ دتفسیر مطابق د ﴿الْبَطْشَةُ الْكُبْرَى﴾ نه مراد ورځ د قیامت ده، يعنی دوئ به د آخرت د عذاب نه نشی خلاصیدونکی، چونکه دابن مسعود ؓ قول په دُخان مبین کښ موافق دې دسباق سیاق د عبارت سره نو پدې وجه اکثر و مفسرینو دپته اصح وئیلی دی، والله اعلم.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ يُزْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ۝

اوپه تحقې سره مونږ امتحان کړې وؤمخکښ ددوئ نه په قوم دفرعون اوراغلې وؤدوئ ته رسول عزت مند

أَن أَكْفَرُوا إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝ وَأَن لَا تَعْلُوا

داجه حواله ماته بندگان دالله ﷻ مېنې اسراييل بيشکه څه ستاسو دپاره رسول امانت دارم، اوداجه تکبرمه کوئ

عَلَىٰ لِلَّهِ إِنِّي أَرْسَلْتُكُمْ مِنْ مِّنِّي ۝ وَإِنِّي عَذَابٌ يَّرْتَدِي

په الله ﷻ باندې، بيشکه څه راتله کوم تاسو ته په دليل ښکاره سره، اوبيشکه څه پناه نيسم په رب خپل سره

وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُوهُ ۖ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا بِي فَاعْتَرِلُونِ ۖ فَلَمَّا رَأَوْهُ

اوپه رب ستاسوسره ددینه چه سنگسار کړئ ما، اوکه ایمان نه راوړئ په ما نولرې شی خدا نه نوسال نی اوکړو خپل رب نه

أَنْ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ۖ فَأَسْرِعُوا بَعْدِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ ۖ

چه بيشكه داقوم دې مجرمان (مونږ ورته اووې) ده بوځه بندگان خداشې بيشكه تاسو پسې کړې شوی به وی قبطیان

﴿وَلَقَدْ لَقْنَا قَوْمَ فِرْعَوْنَ بِدَخْيُوفٍ دَنِيٍّ يُوْهَ نَمُونَهُ دَهْ يَعْنِي دَدَيْ اَهْل مَكُهُ نَهْ

مخکښ قوم دفرعون هم په آزمائش، امتحان کښ مبتلا کړې وؤچه رسول موورته ليرلې وؤچه
آيا دوی دالله ﷻ پيغام قبلوی وی اوکنه؟ نوچه کله هغوی انکار اوکړواو د رسول تکذيب نی
اوکړو نو فرعون سره دلکښکړنه مویه درياب کښ غرق کړل، نوستاسودپاره اې اهل مکه! پدې
کښ لوی عبرت دې. ﴿رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾ ای کریم علی الله، کریم فی قومه، موسی علیه السلام ورنه مراد دې.

﴿أَنْ أَذُوًا لِلَّيْ عِبَادَ اللَّهِ﴾ ان تفسیریه دې او داتفسیر دې «وجاءهم رسول کریم» یعنی تبلیغ او

وینا نی دا وه چې الله بند گان ما ته حواله کړه او ﴿عِبَادَ اللَّهِ﴾ منصوب دې مفعول دې دَأَذُوًا د
پاره، مراد ورنه بنی اسرائیل دی، یعنی موسی علیه السلام فرعون ته اووې چه دابنی اسرائیل چه
تاسو غلامان گرځولی دی داماته حواله کړئ او دغلامی نه نی ازا دکړئ، لکه په سورة طه (۴۷)،
کښ تیر دې «ان ارسل معانینی اسرائیل»، دابن عباس ؓ نه مروی ده چه د﴿أَذُوًا﴾ دپاره مفعول
محذوف دې او ﴿عِبَادَ اللَّهِ﴾ منادی ده حرف نداء ورنه حذف شوې ده او مراد د﴿أَذُوًا﴾ منه اطاعة او
قبول ددعوة دې، تقدیر دارنگه دې، أَذُوًا اَلِيَّ حَقَّ اَللّٰهِ تَعَالٰی مِنْ اَلْاِيْمَانِ وَ قَبُولِ الدَّعْوَةِ يَا عِبَادَ اَللّٰهِ (روح
المعانی، ﴿رَسُولٌ اَمِيْنٌ﴾ ای اَمِيْنٌ عَلَى الرِّسَالَةِ لِسِ بَلَّانٍ وَ لَا كَاذِبٍ، یعنی امانت د رسالت ماته حواله
دې، نو پدې کښ څه خیانت نه کوم اونه کاذب یم نو داپيغام د رسالت قبول کړئ او د دې نه
اعراض مه کوئ.

﴿اَلَيْسَ اَتِيكُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ﴾ بتعلیل دې د﴿وَاَنْ لَا تَقُولُوْا عَلٰی اَللّٰهِ﴾ یعنی ماتاسوته داسې

واضحه معجزې (عصا، يد بيضاء وغيره) راوړی دی چه په هغې کښ دانکار هيڅ گنجائش نشته

دې، نو لهدا تاسو تڪبرمه ڪوئ ڇه ڏڏي نه انڪار ڪونڪي اوگرڇي، موسيٰ عليه السلام ڇه خپل قوم ته دغه بيان اوکرو نو هغوي ڏده ڏقتلو لو اراده اوکريه لکه په سورة مومن ڪڻن تيردي: وقال فرعون
فروني اقتل موسى... الخ. نو موسيٰ عليه السلام ورته اووي ڇه ﴿وَلَقَدْ غَدَاْتُ بَرِّي وَرَبِّكَ﴾ يعني ماته الله ﷻ
ستاد تڪليف نه پناه او حفاظت را ڪريدي، ڪفوله: فلا يصلون اليكما (النقص).

﴿وَإِنْ لَّمْ تَوْتُمُوا إِلَىٰ قَاعَتِ لُؤْلُؤٍ﴾ اعترزال مطلب ياد ادي ڇي ڪه ڇما خبره نه مني او ايمان نه
راوړي نو ڇمانه لري شئ ماته ڇه ضرر او ايذاء مه را رسوي، او يا اعترزال مطلب دا دي ڇي
ڇما نه لري شئ ڇما تاسو سره هيڃ تعلق نشته ليکن ڇه قوم ني منع نشونو موسيٰ عليه السلام ورته
بددعا اوکريه ڇه ﴿فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ﴾ لکه په سورة يونس ڪڻن تيردي: ريتا اطمس على امواهم
واشد على قلوبهم.....

﴿فَأَمَّا رَبِّي لَيْلًا﴾ هڏي نه مخڪڻن قلنا: مقدردي ﴿إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ﴾ يعني فرعون او
لنڪر ڏده ڇه ستاسو ڏتلونه خبرشي نو ستاسو ڏتعاقب دپاره به درپسي را اوڇي نو لهدا تاسو
ڏشبي اوڇي ڇه تعاقب مو اونڪري نو ﴿إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ﴾ تعليل دي دپاره ڏامريه تللو ڏشبي
ڪڻن.

وَأَتْرَكَ الْبَحْرَ رَهَوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ ۝ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَلْدٍ وَعَيْون ۝
اوڀريده درياب ولاڙ، بيشڪه دوي لنڪردي غرقيدونڪي، ڇومره ئي پريڻودل دوي باغونه اوچيني،
وَلَنُفِجَنَّ وَمَقَامَ كَرِيمٍ ۝ وَنَعْمُو كَالْوَا فِيهَا فُكِهِنَّ ۝ كَذَلِكَ
او فصلونه او ڇايونه ڇانسته، او نعمتونه ڇه وؤ دوي په هني ڪڻن خوشحال، هم داسي ڪوؤ مونڙ،
وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ۝ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ
اوپه ميراث ڪڻن مو ورڪرل دغه، قوم بل ته (بني اسرائيلو ته)، پس اونه ڄرل پدوي آسمان او نه زمڪي
وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ۝
اونه وؤ دوي ته مهلت ميلان شو.

﴿وَأَتْرَكَ أَلْبَحَرَ رَهْوًا﴾ دهوا: حال دې پمعنی د ساکنه علی حاله یعنی کله چه حضرت موسی علیه السلام د حکم الهی مطابق بنی اسرائیل د خان سره روان کړل، او بحر قلزم غاړې ته او رسیدل، نو ورستو ورپسې د فرعون لښکر را اورسیدو، نو الله ﷻ موسی علیه السلام ته حکم او کړو چه په خپلې عصا سره دا دریاب اووه، نو دریاب ساکن او دریدلو او پکښ ورته دولس (۱۲)، لارې جوړې شولې، بنی اسرائیل ورباندې پورې وتل (کافی الشعراء: ۲۵)، نو موسی علیه السلام اراده اوکړه چه دریاب بیا اووهی چه روان شی چه فرعون اولښکر ئی ورپسې رانشی، نو الله ﷻ ورته امر اوکړو چه پخپل حال ئی پریده چه لښکر د فرعون پکښ هم داخل شی، لښکر د فرعون چه پدغې وچه کښ ننوتل او ټول د سمندر منځ ته ورسیدل، نو الله ﷻ او بوته حکم اوکړو نو اوبه جاری شوې او ټول لښکر پکښ غرق شو، بعضو مفسرینو د فرعون د لښکر تعداد (۱۳) لکه لیکلې دې.

عکرمه ﷺ د ﴿رَهْوًا﴾ معنی «یابسا خشک کوی کفوله تعالی: فاضرب لهم طریقًا فی البحر یسا... الخ (طه): بعضی ئی معنی (منفرجا) کوی، او دا د دوو څیزونو مینځ کښې حائل ټکرې ته وائي یعنی د سمندر دواړه حصې داسې جدا جدا پریکده، مال د ټولو یو معلومیري

﴿إِنَّمَا جُئْتُ بِأَيِّ لَأَنَّهُمْ جُنْدٌ... الخ تعلیل دې د ماقبل، ﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جُنُودٍ﴾ کم خبریه دې د تکثیر د پاره، یعنی د دوی نه په ملک مصر کښ دیر باغونه، نهرونه، خائسته خائسته بنگلې او دیر نعمتونه پاتې شول.

﴿كَذَلِكَ﴾ کاف اسمي دې او په محل د نصب کښې مفعول مطلق دې فعل محذوف د پاره، او «ذلک» کښې اشاره ده مذکور نعمت او نعمت دواړو ته، اي: نفعل فعلا مثل ذلک، یعنی مونږ هم دغه رنگ معامله کوو، چې اول خپل نعمتونو ورله ورکړو، خو چې ناشکري ئي اوکړي، نو خپل ترینه واپس واخلو او تباہ ئي کړو. ﴿وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾ دا عطف دې په «ترکوه» باندې، بنی اسرائیل ورته مراد دی لکه په سورة شعراء (۵۹) کښ پدې تصریح ده، «و اورثناها بنی اسرائیل». د دې نه معلومیري چه بنی اسرائیل د فرعون د غرقیدلو نه ورستو بیا مصر ته راغلی وؤ او آباد شوی وؤ، د دې آیت تفصیلی تفسیر د سورة شعراء په آیت (۵۹) کښ تیر شوی دې نولهته ئی ملاحظه کړئ.

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ﴾ ددې آيت په تفسير كېنځ مختلف اقوال دي:

(۱) بعضې فرماني چې دا كنيه ده د عدم اكثرث نه په هلاكت دفرعونيانو، يعنې ددوي هلاكت څه اهمه اولويه حادته نده، بلكه لكه څرنگه چې دوي بې قدره اومعمولى وونودغه شان نى هلاكت هم معمولى خبره ده، نودا دغربو دعادت مطابق اوويلې شو، ځكه چې دهغوي عادت دې چې كله څه لويه حادته اولوى سړې مړشې نوييواوئى چې اظلمت له الدنيا، وبكت الريح والسماء والارض.

(۲) بعضې وائى چې په كلام كېنځ مضاف مقدر دې تقدير دارنگه دې: لما بكت عليهم اهل السماء و اهل الارض، يعنې نه ورباندې فرشتواوچرل اونه انسانانو، بلكه په هلاكت نى خوشحاله شول (۳)، ليكن دا كثر ومفسرينو قول دادې چې داحقيقه دى، ځكه چې په آسمان اوزمكې كېنځ د هغوي مناسب او لائق شعور موجود دې چې په هغې سره دمومن اود كافر، فاسق دمرتبې ادراك كوي، نو دمومن په وفات غمجن كيږي اوجارى، لكه په حديث كېنځ دى چې: مامن عبد الا و له فى السماء باهان، باب يصفد منه عمله وباب يول منه رزقه اذا مات لقدها و بكيا عليه. رواه الترمذى عن انس ؓ او ابن عباس ؓ فرماني چې: ان الارض لتبكي على المؤمن اربعين صباحا، يعنې زمكه دمومن سړي په وفات باندې څلويښت ورځې جاري او حضرت علي ؓ فرماني چې: ان المؤمن اذا مات بكى عليه مصلاه من الارض، چې مومن سړې وفات شى نوورپسې جائ نماز، جاري، غرض داچې دمومن په مرگ داسمانونودروازې اوځمكې هغه حصه چې ده به ورباندې مونځ كولو ژاړې، او په كافرپسې نه ژاړې بلكه خوشحاله وي، نومطلب داشو چې فرعونيانو څه نيك عملونه، نه كول چې زمكه ورپسې اوژاړې اونه نى اسمان ته څه نيك عمل ختلې ووچې ورپسې اوژاړې (تفسير) كبير، روح المعانى وغيره.

﴿وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ﴾ يعنې چې كله نى دهلاكت وخت راغې نوبل وخت ته ورته انتظار اونه

كړې شو، اونه ورته اخرت پورې مهلت ملاؤشو بلكه دنيا كېنځ معذب شول.

وَلَقَدْ نَجَّيْنَا يَحْيَىٰ إِسْرَآءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ۖ إِنَّهُ كَانَ

الرب تحقيق سره مونږجات وركړې ووئى اسرائيلوته دعذاب رسواكونكى نه چې فرعون وو، بيشكه دې

عَالِيَا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم مِّنْ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾

متکبره وودخدنه تجاوز کونکونه وؤ، او مونږ غوره کړې وؤ دوی ته د علم په بنیاد په ټولو خلقو د دغه وخت،

وَأَتَيْنَاهُم مِّنَ الْأَيِّ مِمَّا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ ﴿٥٢﴾

اورکړې، مووودوی ته معجزات هغه څه په هغې کښ وؤ انعام ښکاره

﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا بَيْنَ إِبْرَاهِيمَ وَآلِهِ ذَرْبًا سَبِيًّا سَابِقَ دِه، او دیکښې په بني اسرائيلو باندې د احساناتو ذکر دې، او دا اول احسان دې څه مونږنې اسرائيلوته د فرعون د ظلمونونه نجات ورکړو، د ﴿الْعَذَابِ الْمُبِينِ﴾ هغه عذابونه مراد دی څه په سورة بقره، اعراف کښ تیر دی، څه یذبجون ابناء کم ويستحيون نساء کم.

﴿٥١﴾ مِّنْ فِرْعَوْنَ ﴿٥٢﴾ بَدَل دې د ﴿الْعَذَابِ الْمُبِينِ﴾ په حذف د مضاف سره ای من عذاب فرعون، ﴿إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ﴾ ای کان عالي الدرجة فی طبقه المفسرين (کبير)، یعنی په ظالمانو کښ دیر لوی ظالم وؤ، یا ﴿مِّنَ الْمُسْرِفِينَ﴾ خبرثانی دې د ﴿كَانَ﴾ یعنی فرعون متکبرهم وؤ او د مسرفينو نه هم وؤ یعنی د خدنه تجاوز کونکې وؤ حتی څه دالو هیت دعوه ئې کړې وه.

﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم مِّنْ عِلْمٍ ﴿٥١﴾ ای لاجل علم. دا دویم احسان دې یعنی مونږنې اسرائيلوته فضيلت او غوره والې ورکړې وؤ پدې چې دوی عالمان وؤ، یا ﴿عَلَىٰ عِلْمٍ﴾ حال دی ای عالمين. معنی داده څه مونږ ته د بني اسرائيلو کمزوريانې او نواقص اگرچه معلوم وؤ خو سره د دې نه مو ورته د هغې زمانې په خلقو فضيلت او شرافت ورکړو (روح). ﴿عَلَىٰ الْعَالَمِينَ﴾ نه مراد دخپلې زمانې خلق دی، لکه داپه سورة بقره (٤٧)، کښ هم تیر دی، یا د بني اسرائيلو فضيلت په اعتبار د بعضو وجوهو سره دې څه کثرت دانبياء وؤ دې پدوی کښ، نه من کل الوجوه حتی څه لازم شی فضيلت د بني اسرائيلو په دې امت محمدیه علی صاحبها الف الف سلام و تحمه، باندې،

﴿وَأَتَيْنَهُمْ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ دَرَجَةً﴾ دريم احسان و انعام دي ، مراد آياتونه يامعجزات د موسى عليه السلام دي فقط چونکه معجزه دامت دپاره هم وي نو خکه «واتينهم» اويلي شو اوياهغه احسانات دي چه الله ﷻ په بني اسرائيلو باندې کړي وؤ، لکه په درياب کنډ ورته لارې جوړيدل، دشمن هلاکول، تظليل الغمام ، انزال دمن اوسلوی وغيره، ﴿مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ﴾ بلاء يا بمعنى د انعام دي، اي نعمه ظاهره، ياپمعنی د امتحان دي اي اختبار ظاهر لفظي لفظي (روح).

إِنْ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ۖ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعْصِرِينَ ۝

بيشکه دا اهل مکه داواي، چه ندې دا مگر مرگ زمونږ رومېنې دي او نه يومونږه بيا ژوندي کيدونکي

نَاكُوا بِالْحَيَاةِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ النَّبِيِّ

اوکه بيا ژوندي کيدل وي، نور اولي زمونږه پلاران کچرته يئ تاسو ريشتنی، آبادوي غوره دي او که قوم د تبع غوره دي،

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ۝

اوهغه خلق چه مخکين وؤ د هغوي نه، هلاک کړل مونږه هغوي، بيشکه هغوي وؤ مجرمان

﴿إِنْ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ﴾ د تخويف دنيوي نموني ذکر کولو نه ورستو رُخ د کلام بيا اهل

مکؤو طرف ته مگر خولي کيږي، شکوه ده د دوي نه په انکار د بعث بعد الموت باندې، مشرکين د بعث بعد الموت نه منکروؤ اوويل به ئي چه مرگ زمونږه اخري حالت دي، د مرگ نه ورستو بيا

ژوندي کيدل نشته دي، ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ﴾ که هوك اشکال اوکړي چې مشرکان خو د

حيات ثاني نه منکر وؤ، نو ان هي الا حياتنا الاولى وثيل پکار وؤ، لکه په سورة انعام (۲۹)، کنډ دي

ان هي الا حياتنا الدنيا جواب دا دي چې حاصل د دواړو يو دي (۱)، خکه چې مسلمان د دي ژوند

نه ورستو د مرگ او مرگ نه ورستو د برزخ زندگي، هغې نه ورستو بيا بعث ، حساب او د

جنت جهنم قائل دي ، نو دوي په دي قول کښې وائي چې مونږه درسره صرف دا يوه خبره منو

چې مرگ شته ، او دا نور احوال درسره نه منو ، گويا علم معاني په اصطلاح کښې دا قصر

الافراد دي ، دي تقدير باندې د 'موت' نه مراد معروفه معنی د مرگ ده او «الاولی» په معنی

السابقة سره دي ، اي : الا الموته السابقة على تلك الاحوال (الجواهر للخطاوي)

(۲)، یا دا چې د دوی دا قول رد دې د الله ﷻ د دې قول . کتم امواتا فاحياکم ثم يمیتکم ثم یحییکم (البقرة)، چې څنگه اول مرگ (چې عدم په صورت کښې وو، نه ورستو نی درله ژوند درکړې دې، دغه شان دویم مرگ نه بعد به خوییا ژوندي کوي. نو دوی اوښل هغه مرگ چې هغې نه ورستو ژوند دې هغه صرف اول مرگ دې او مونږ د هغې قاتل یو، پاتې شو دویم مرگ نه ورستو بیا ژوندي کیدل نو مونږ دا نه منو، دې تقدیر باندې موت نه مراد موت په صورت د نطفې کښې دې او «الاولی» په مقابله الغایه کښې دې، چې هغه معروف مرگ دې نو گویا علم معانی په اصطلاح کښې دا قصر القلب دې (کشاف، کبیر)

﴿أَهُمْ حَقٌّ أَمْ قَوْمٌ تُبِيعُ بَدَاذِخُوفٍ دُنْيَی دَوِیمه نمونه ده، مشرکین مکه د قوم د تبع نه زیات طاقت والاندی، نوچه هغوی د شرک او د تکبر پوچه هلاک کړې شول نو دوی څوک دی، چه بیج به شی، تبع د یمن په بادشاهانو کښ د یوبادشاه لقب وؤ، اصلی نوم ئی اسعد یا سعد وؤ، نیک، صالح او مؤحد وؤ، علماؤ لیکلی دی چه تبع د یمن هریادشاه ته وائی لکه قیصر د روم او کسری د فارس بادشاه ته وائی، ددې وجه نه د تبع جمع تبایعه راخی. دلته چه د کوم بادشاه ذکر دې نو دا د حضور ﷺ د زمانې نه تقریباًوه سوه (۷۰۰) کاله مخکښ تیر شوی دې، پخپل عهد حکومت کښ ئی ډیرې علاقې فتح کړې وې، تردې چه سمرقند پورې رسیدلې وؤ، تاریخ لیکلی دی چه یوخل دې په مدینې منورې باندې تیر شونو د حملې اراده ئی پرې اوکړه، د مدینې خلقوبه ورسره دوړخې جنگ کولو او د شپې به ئی ورله میل مستوب کولو، دې د هغوی پدې سلوک باندې حیران وؤ، پدې دوران کښ ورته دوه یهود عالمانو او وښل چه ته د نابارن شې قبضه کولې ځکه چه دا د نبي اخرا الزمان ﷺ د هجرت مقام دې، نو دې د جنگ نه منع شو، او دین موسوی چه پدغه وخت کښ برحق دین وؤ هغه ئی قبول کړو، د حضور ﷺ په شان کښ ئی دا اشعار اوویل:

شهدتُ علی احمدآله رسول من الله باری التسم

ولومد دهری الی دهره لکنئ وزیرآله وابن عم

او بیا ئی د حضور ﷺ په نوم خط اولیکو او دا وؤس او خزرچ مشرانو ته ئی ورکړو چه دابه نبي کریم ﷺ ته ورکوی، په خط کښ ئی لیکلی وؤ، اما بعد لای آمنت بک وبکابک الذی انزل علیک والاعلی دینک وستک وآمنت برئک ورب کل شی وآمنت بکل ماجاء من ربک من شرائع الاسلام، فان

ادركتكم فيها ونعمت وان لم ادرك فاشفع لى ولاتسى يوم القيامة فائى من اميتك الاولين وتابعك قبل
ميتك واتاعلى ملكك وملة ابيك ابراهيم عليه السلام يباينى په خط خپل مهر اولگولو الله الامر من قبل ومن بعد
نى ورباندي اوليكل، اوخط دپاسه نى پته اوليكله الى محمد بن عبدالله نبي الله ورسوله خاتم النبيين
ورسول رب العالمين، من تبع الاول دده قوم هم دده سره اسلام راوړي ووليكن دده دوفات نه ورستو
بيا گمراه شوې وؤ، بت پرستى وغيره نى شروع كړه نوالله ﷻ ورباندي عذاب نازل كړ واوتهس
نهمس شول، حضور ﷺ چه كله مدينه ته هجرت او كړونوهغه خط ورته وركړې شو، ورته
اولوستلې شو، نوحضور ﷺ درې څلې اووې مرحبا بتبع الاخ الصالح اوداهم راغلى دى چه
حضور ﷺ ورباندي جنازه او كړه روح المعانى په يوروايت كېن داهم دى چه حضور ﷺ ارشاد
دې چه: «استوا ثمّا فانه قد كان اسلم» دده په باره كېن راځى چه دې اولني بادشاه وؤ چه خانه كعبې
ته نى غلاف اچولي وؤ، اوصيت نى كړې وؤ چه دې نه ورستودې هر كال خانه كعبې ته غلاف
اغستولې شى، بعض مفسرين فرمائي چه قوم تبع او قوم سبامصدق يودې، دقوم سباتاريخ او
هلاكت دسورة شبا په تفسير كېن شويدي هلته نى ملاحظه كړئ والله اعلم.

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ بِقَوْمِ عاد، قوم ثمود وغيره ورنه مراددى، ﴿إِذْ هُمْ كَانُوا عَجْرِينَ﴾ هملت دې د
هلاكت، يعنى مونږ دغه قومونو پدې وجه هلاك كړل چه دوى مجرمان وؤ نواي كفار مکه
ؤتاسوهم د هلاكت نه اوږيږي، او په قرآن ايمان راوړئ.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعِبَادٍ هَ مَا خَلَقْنَاهَا

اوندى پيدا كړى مونږ آسمانونه اوزمكه اوهغه څه چه په مينځ ددې دواړو كېن دى عبث، ندى پيدا كړى مونږ دغه دواړه

إِلَّا لِلْبَاقِي وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ إِنْ يَوْمَ الْقَضَىٰ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ

مگرداښت دحق توحيد دپاره، ليكن اكثر ددوى نه نه پوهيږي بيشكه ورځ دقضي تاريخ ددوى دنولو، دې

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَىٰ عَنْ مَوْلَىٰ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ إِلَّا مَنْ

منه ورځ چه نه به راځي پكار يو دوست د بل دوست د هيڅ شي اونه به ددوى امداد كولي شى مگر هغه څوك

رَحِمَ اللَّهُ ط إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

چه رحم پري او كړى الله ﷻ، بيشكه الله ﷻ هغه غالب دې به هرڅه، رحم كونكي دې

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ إِلَّا بِدَلِيلٍ عَقْلِي﴾ په توحيد، الله ﷻ داتول علويات، سفليات محض دلوبې تماشې دپاره اوعبث بې مقصده ندی پيدا کړې بلکه دائی دلوبې مقصد چه اثبات دتوحيد دې، دلالت کولو دپاره پيدا کړيدی ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ ای لایات الحق، دحق نه مراد توحيد دې، یعنی دتوحيد اظهار اواثبات دپاره نی پيدا کړيدی

﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ﴾ دی آیاتونوکېن تخويف اخروی دې ديوم الفصل نه ورځ دقيامت مرادده، قیامت ته يوم الفصل ځکه وائی چه پدې کښ به دمخلوقاتو فیصلې کيږي، کفوله تعالى: ويوم القيامة يفصل بينكم (ممتحنه: ۳) يابه حق دباطل نه جدا کيږي ﴿يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْكَ﴾ بدل دې د﴿يَوْمَ الْفَصْلِ﴾، ﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ﴾ بدل دې دضمير مجهول د﴿يُنصَرُونَ﴾، په معنى دقيامت په ورځ به دعذاب الهی نه څوک نشی بچ کيدلې مگر هغه چه الله ﷻ ورباندې رحم اوکړي، معاف نی کړي، اودده باره کښ شفاعت قبول کړي (۲) يامستثنی متصله ده اومرادورنه مومنان دی، یعنی دقيامت په ورځ به هيڅ دوست بل دوست ته څه فائده نشی ورکولې، مگرمومنان به ديوبل شفاعت کوي (۳) يامستثنی منقطع ده پمعنی دلکن سره، یعنی په چاچه الله ﷻ رحم اوکړي نوهغه به نه دوست ته محتاج وی اونه ناصرته چه مددورسره اوکړي (روح المعاني).

﴿إِنَّهُمْ هُمُ الْمُتَعِزُّونَ﴾ غالب دې، نوچاته چه دتعذيب اراده اوکړي نودهغه څوک نصرت نشی کولې ﴿أَلَرَّحِيمُ﴾ په چاچه رحم اوکړي نوهغه ته څوک عذاب نشی ورکولې اونه ورته دنصرت ضرورت وی.

إِنَّ فَهْرَكَ الرَّقْمِ طَعَامَ الْإِنْمِ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ

بيشکه اونه دزقوم، خوراک دغټ گنهگار دې، پشان د ويلي کړې شوی تاني به وي، ايشيري به په خيتوکښ،

كَغَلِي الْحَمِيمِ هُلُولُهُ قَاعِلُولُهُ إِلَى سَوَاءِ الْحَمِيمِ ثُمَّ صَبُّوا قَوَى

په شان دآيشيدلو گرمو اوبو، ونيسن دې پس راكاپښ دې په ديكوديكومينځ دجهنم ته. بيا واره وئ دپاسه

رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ۖ ذُنُوبُهُ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ۝ إِنَّ هَذَا

دسړده د عذاب دايشيدلو اوبو، ورته به ويلې شي، اوڅکه بيشکه ته دنيا کښې، ډير عزت مند معزز وي، بيشکه دا عذاب

مَا كُنتُمْ بِهِ تَمُكَّرُونَ ۝

هغه دې چه تاسو پدې کښې شک کولو.

﴿إِنَّ شَجَرَتَ الزُّقُومِ﴾ دا تخويف اخروي دې، چه د کافرانو خوراک به په جهنم کښ زقوم وي، چه بد صورته او ترخه به وي ليکن کافران به ئی د لورې د مجبورئ نه خوري، چه کله ئی او خوري نو په خيتو کښ به دگرمو اوبو په شان خوټکيږي، ابن عباس ؓ فرمائی چه حضور ﷺ د آيت کریمه تلاوت کړو چه: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ آل عمران: ۱۰۲. بياني او فرمايل چه که د زقوم يوه قطره هم دنياته رااوسسيږ نو دنيا والو د خوراک خيزونه به خراب کړي، نوڅه حال به وي دهغه قوم چه خوراک ئی زقوم وي. (بغوي)

﴿شَجَرَتَ الزُّقُومِ﴾ تفصيل په سورة صفات کښ تير دې او په سورة بنی اسرائيل کښ ورته شجرة الملعونة وئيلي شویدی.

﴿طَعَامُ الْأَثِيمِ﴾ اټيم مبالغه ده په اټم کښ، ډير گنهگار يعنی کافر ﴿كَالْمُهْلِ﴾ جار مجرور خبر دې د مبتدا محذوف، چې 'هو' دې، او راجع دې 'طعام' ته، نو دیکښې د کفارو مذکور خوراک تفصيل بيان دې، 'مهل' ياويلی کړې شوې تانبې ته وائی، يا فردی الزيت، ته وائي يعنی تيلو په آخر کښ چه کوم خيرې او خاوره وي. «يغلي في البطن» دا خبر ثاني دې مبتدا محذوف، دیکښې د طعام مذکور بل کیفیت بيان دې، ﴿كَغَلِي الْحَمِيمِ﴾ مصفة دې د مصدر محذوف ای غلیا کفلی الحمیم.

﴿حُدُودُ﴾ د دينه مخکښ ثقال للزبانية مقدر دې، يعنی د جهنم فرشتوبه او وئيلي شي چه اوئی نيسي او په دیکو دیکوئی د جهنم مينځ ته بوځي، ﴿فَاعْتَلَوْ﴾ ای جرؤه بقهر، عتل - نه ماخوژ دې، او 'عتل' څوک د گريبان نه نيولو ته وائي، او دلته د 'اعتلوه' معني په زور

راکابل دي جهنم ته. ﴿ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِمْ مَلْفَظٌ دَفُوقَ كَيْسٍ اِشَارَهُ دِه اِحاظِي دَعَاظَ تَه پَه
تول بدن پورې، ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾ د اخطاب به ورته استهزاء اوتوهينا اوكړې
شي، بعض وائي چه داخطاب به ابوجهل ته وي چه نبي كريم ﷺ ته نئ په يوه موقع كښ ونيلي
وؤجه انا العزيز الكرم پدې كښ اگرچه څه شك نشته دې چه ابوجهل هم ددې مصداق
دي، ليكن غوره داده چه خاص ندي دا عذاب په يو كافر پورې اېن كښ.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿١٠﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١١﴾ يَلْبَسُونَ

بېشكه پرهيزگاران به په داسې ځايونو كښ وي چه په امن كښ به وي دهر آفت نه، په باغونو او چينو كښ به وي، اغوندي به

مِنْ سُنْدُسٍ ؕ وَاسْتَبْرَقٍ مُّتَقِيلِينَ ﴿١٢﴾ كَذَلِكَ ؕ وَرَوْحُهُمْ

دباريكور بېشمنونه اود غټو بېشمنونه مخامخ به وي يو بل ته، هم داسې به وي. او په نكاح به ور كړو مونږ دوي ته

يُخَوَّرُ عَنْهُمْ ؕ يُدْعَوْنَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ أَمِينٍ ﴿١٣﴾ لَا يَلْقَوْنَ

توروغتو سترگو و الايڅي، غواړي به دوي په جنت كښ هر قسم ميوې حال دا چه په امن كښ به وي، نه به ځكي دوي

فِيهَا الْمَوْتُ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٤﴾

په جنت كښ مړي مكرهغه مړي چه رومي وؤ په دنيا كښ او بچ به كړي دوي الله تعالى عذاب د جهنم نه

فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكَ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٥﴾

په فضل د رب ستا سره ، ، هم دا صرف . كاميابي لويه ده

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ﴾ هدي آياتونو كښ بشارت اخرويه دي، مؤمنانو ته به د الله ﷻ په

فضل او كرم سره د جنت هر قسمه ابدې سروري نعمتونه حاصل وي، او هم دالويه كاميابي ده چه

دانسان ابدې ژوند په ابدې نعمتونو كښ تيريږي، او د الله ﷻ د عذاب نه محفوظ مامون وي،

اوتر ابد الابد پورې دالطافواو افضالو مورد او گرځي ﴿رَزَقْنَاهُ بِفَضْلِهِ﴾. ﴿أَمِينٍ﴾ يعنې داسې

﴿إِلَّا الْمَوْتَةُ الْأُولَى﴾ استثناء منقطع ده بمعنی ذلکَن سره ای لکن الموتة الاولى قد ذالها فی الدنيا بحر، روح، ﴿فَضْلًا مِّن رَّبِّكَ﴾ مفعول مطلق دې د محذوف دپاره یاد ﴿وَوَقَّعْنَهُمْ﴾ دپاره مفعول له دې، نو پدیکین اشاره ده چه د جهنم نه بچ کیدل او جنت ته داخلیدل محض په فضل د الله ﷻ سره دی، او په الله ﷻ باندې د عملونو ثواب ورکول واجب ندی روح، ﴿ذَٰلِكَ﴾ اشاره ده، د جنت نعمتونو او د جهنم ته بچ کیدو ته، چه د الویه کامیابی ده

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ	بِلِسَانِكَ	لَعَلَّهُمْ	يَعْتَذِرُونَ	فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ
بیشکه آسان کړې مودې د اقرآن په ژبه ستادپاره ددی چه دوی نصیحت قبول کړي پس انتظار کوه دانجام ددوی				
إِنَّهُمْ مُّرْتَابُونَ ﴿٥٠﴾				
بیشکه دوی هم انتظار کونکی دی				

﴿فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ﴾ د آیت ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠ ١٠٠١ ١٠٠٢ ١٠٠٣ ١٠٠٤ ١٠٠٥ ١٠٠٦ ١٠٠٧ ١٠٠٨ ١٠٠٩ ١٠١٠ ١٠١١ ١٠١٢ ١٠١٣ ١٠١٤ ١٠١٥ ١٠١٦ ١٠١٧ ١٠١٨ ١٠١٩ ١٠٢٠ ١٠٢١ ١٠٢٢ ١٠٢٣ ١٠٢٤ ١٠٢٥ ١٠٢٦ ١٠٢٧ ١٠٢٨ ١٠٢٩ ١٠٣٠ ١٠٣١ ١٠٣٢ ١٠٣٣ ١٠٣٤ ١٠٣٥ ١٠٣٦ ١٠٣٧ ١٠٣٨ ١٠٣٩ ١٠٤٠ ١٠٤١ ١٠٤٢ ١٠٤٣ ١٠٤٤ ١٠٤٥ ١٠٤٦ ١٠٤٧ ١٠٤٨ ١٠٤٩ ١٠٥٠ ١٠٥١ ١٠٥٢ ١٠٥٣ ١٠٥٤ ١٠٥٥ ١٠٥٦ ١٠٥٧ ١٠٥٨ ١٠٥٩ ١٠٦٠ ١٠٦١ ١٠٦٢ ١٠٦٣ ١٠٦٤ ١٠٦٥ ١٠٦٦ ١٠٦٧ ١٠٦٨ ١٠٦٩ ١٠٧٠ ١٠٧١ ١٠٧٢ ١٠٧٣ ١٠٧٤ ١٠٧٥ ١٠٧٦ ١٠٧٧ ١٠٧٨ ١٠٧٩ ١٠٨٠ ١٠٨١ ١٠٨٢ ١٠٨٣ ١٠٨٤ ١٠٨٥ ١٠٨٦ ١٠٨٧ ١٠٨٨ ١٠٨٩ ١٠٩٠ ١٠٩١ ١٠٩٢ ١٠٩٣ ١٠٩٤ ١٠٩٥ ١٠٩٦ ١٠٩٧ ١٠٩٨ ١٠٩٩ ١١٠٠ ١١٠١ ١١٠٢ ١١٠٣ ١١٠٤ ١١٠٥ ١١٠٦ ١١٠٧ ١١٠٨ ١١٠٩ ١١١٠ ١١١١ ١١١٢ ١١١٣ ١١١٤ ١١١٥ ١١١٦ ١١١٧ ١١١٨ ١١١٩ ١١٢٠ ١١٢١ ١١٢٢ ١١٢٣ ١١٢٤ ١١٢٥ ١١٢٦ ١١٢٧ ١١٢٨ ١١٢٩ ١١٣٠ ١١٣١ ١١٣٢ ١١٣٣ ١١٣٤ ١١٣٥ ١١٣٦ ١١٣٧ ١١٣٨ ١١٣٩ ١١٤٠ ١١٤١ ١١٤٢ ١١٤٣ ١١٤٤ ١١٤٥ ١١٤٦ ١١٤٧ ١١٤٨ ١١٤٩ ١١٥٠ ١١٥١ ١١٥٢ ١١٥٣ ١١٥٤ ١١٥٥ ١١٥٦ ١١٥٧ ١١٥٨ ١١٥٩ ١١٦٠ ١١٦١ ١١٦٢ ١١٦٣ ١١٦٤ ١١٦٥ ١١٦٦ ١١٦٧ ١١٦٨ ١١٦٩ ١١٧٠ ١١٧١ ١١٧٢ ١١٧٣ ١١٧٤ ١١٧٥ ١١٧٦ ١١٧٧ ١١٧٨ ١١٧٩ ١١٨٠ ١١٨١ ١١٨٢ ١١٨٣ ١١٨٤ ١١٨٥ ١١٨٦ ١١٨٧ ١١٨٨ ١١٨٩ ١١٩٠ ١١٩١ ١١٩٢ ١١٩٣ ١١٩٤ ١١٩٥ ١١٩٦ ١١٩٧ ١١٩٨ ١١٩٩ ١٢٠٠ ١٢٠١ ١٢٠٢ ١٢٠٣ ١٢٠٤ ١٢٠٥ ١٢٠٦ ١٢٠٧ ١٢٠٨ ١٢٠٩ ١٢١٠ ١٢١١ ١٢١٢ ١٢١٣ ١٢١٤ ١٢١٥ ١٢١٦ ١٢١٧ ١٢١٨ ١٢١٩ ١٢٢٠ ١٢٢١ ١٢٢٢ ١٢٢٣ ١٢٢٤ ١٢٢٥ ١٢٢٦ ١٢٢٧ ١٢٢٨ ١٢٢٩ ١٢٣٠ ١٢٣١ ١٢٣٢ ١٢٣٣ ١٢٣٤ ١٢٣٥ ١٢٣٦ ١٢٣٧ ١٢٣٨ ١٢٣٩ ١٢٤٠ ١٢٤١ ١٢٤٢ ١٢٤٣ ١٢٤٤ ١٢٤٥ ١٢٤٦ ١٢٤٧ ١٢٤٨ ١٢٤٩ ١٢٥٠ ١٢٥١ ١٢٥٢ ١٢٥٣ ١٢٥٤ ١٢٥٥ ١٢٥٦ ١٢٥٧ ١٢٥٨ ١٢٥٩ ١٢٦٠ ١٢٦١ ١٢٦٢ ١٢٦٣ ١٢٦٤ ١٢٦٥ ١٢٦٦ ١٢٦٧ ١٢٦٨ ١٢٦٩ ١٢٧٠ ١٢٧١ ١٢٧٢ ١٢٧٣ ١٢٧٤ ١٢٧٥ ١٢٧٦ ١٢٧٧ ١٢٧٨ ١٢٧٩ ١٢٨٠ ١٢٨١ ١٢٨٢ ١٢٨٣ ١٢٨٤ ١٢٨٥ ١٢٨٦ ١٢٨٧ ١٢٨٨ ١٢٨٩ ١٢٩٠ ١٢٩١ ١٢٩٢ ١٢٩٣ ١٢٩٤ ١٢٩٥ ١٢٩٦ ١٢٩٧ ١٢٩٨ ١٢٩٩ ١٣٠٠ ١٣٠١ ١٣٠٢ ١٣٠٣ ١٣٠٤ ١٣٠٥ ١٣٠٦ ١٣٠٧ ١٣٠٨ ١٣٠٩ ١٣١٠ ١٣١١ ١٣١٢ ١٣١٣ ١٣١٤ ١٣١٥ ١٣١٦ ١٣١٧ ١٣١٨ ١٣١٩ ١٣٢٠ ١٣٢١ ١٣٢٢ ١٣٢٣ ١٣٢٤ ١٣٢٥ ١٣٢٦ ١٣٢٧ ١٣٢٨ ١٣٢٩ ١٣٣٠ ١٣٣١ ١٣٣٢ ١٣٣٣ ١٣٣٤ ١٣٣٥ ١٣٣٦ ١٣٣٧ ١٣٣٨ ١٣٣٩ ١٣٤٠ ١٣٤١ ١٣٤٢ ١٣٤٣ ١٣٤٤ ١٣٤٥ ١٣٤٦ ١٣٤٧ ١٣٤٨ ١٣٤٩ ١٣٥٠ ١٣٥١ ١٣٥٢ ١٣٥٣ ١٣٥٤ ١٣٥٥ ١٣٥٦ ١٣٥٧ ١٣٥٨ ١٣٥٩ ١٣٦٠ ١٣٦١ ١٣٦٢ ١٣٦٣ ١٣٦٤ ١٣٦٥ ١٣٦٦ ١٣٦٧ ١٣٦٨ ١٣٦٩ ١٣٧٠ ١٣٧١ ١٣٧٢ ١٣٧٣ ١٣٧٤ ١٣٧٥ ١٣٧٦ ١٣٧٧ ١٣٧٨ ١٣٧٩ ١٣٨٠ ١٣٨١ ١٣٨٢ ١٣٨٣ ١٣٨٤ ١٣٨٥ ١٣٨٦ ١٣٨٧ ١٣٨٨ ١٣٨٩ ١٣٩٠ ١٣٩١ ١٣٩٢ ١٣٩٣ ١٣٩٤ ١٣٩٥ ١٣٩٦ ١٣٩٧ ١٣٩٨ ١٣٩٩ ١٤٠٠ ١٤٠١ ١٤٠٢ ١٤٠٣ ١٤٠٤ ١٤٠٥ ١٤٠٦ ١٤٠٧ ١٤٠٨ ١٤٠٩ ١٤١٠ ١٤١١ ١٤١٢ ١٤١٣ ١٤١٤ ١٤١٥ ١٤١٦ ١٤١٧ ١٤١٨ ١٤١٩ ١٤٢٠ ١٤٢١ ١٤٢٢ ١٤٢٣ ١٤٢٤ ١٤٢٥ ١٤٢٦ ١٤٢٧ ١٤٢٨ ١٤٢٩ ١٤٣٠ ١٤٣١ ١٤٣٢ ١٤٣٣ ١٤٣٤ ١٤٣٥ ١٤٣٦ ١٤٣٧ ١٤٣٨ ١٤٣٩ ١٤٤٠ ١٤٤١ ١٤٤٢ ١٤٤٣ ١٤٤٤ ١٤٤٥ ١٤٤٦ ١٤٤٧ ١٤٤٨ ١٤٤٩ ١٤٥٠ ١٤٥١ ١٤٥٢ ١٤٥٣ ١٤٥٤ ١٤٥٥ ١٤٥٦ ١٤٥٧ ١٤٥٨ ١٤٥٩ ١٤٦٠ ١٤٦١ ١٤٦٢ ١٤٦٣ ١٤٦٤ ١٤٦٥ ١٤٦٦ ١٤٦٧ ١٤٦٨ ١٤٦٩ ١٤٧٠ ١٤٧١ ١٤٧٢ ١٤٧٣ ١٤٧٤ ١٤٧٥ ١٤٧٦ ١٤٧٧ ١٤٧٨ ١٤٧٩ ١٤٨٠ ١٤٨١ ١٤٨٢ ١٤٨٣ ١٤٨٤ ١٤٨٥ ١٤٨٦ ١٤٨٧ ١٤٨٨ ١٤٨٩ ١٤٩٠ ١٤٩١ ١٤٩٢ ١٤٩٣ ١٤٩٤ ١٤٩٥ ١٤٩٦ ١٤٩٧ ١٤٩٨ ١٤٩٩ ١٥٠٠ ١٥٠١ ١٥٠٢ ١٥٠٣ ١٥٠٤ ١٥٠٥ ١٥٠٦ ١٥٠٧ ١٥٠٨ ١٥٠٩ ١٥١٠ ١٥١١ ١٥١٢ ١٥١٣ ١٥١٤ ١٥١٥ ١٥١٦ ١٥١٧ ١٥١٨ ١٥١٩ ١٥٢٠ ١٥٢١ ١٥٢٢ ١٥٢٣ ١٥٢٤ ١٥٢٥ ١٥٢٦ ١٥٢٧ ١٥٢٨ ١٥٢٩ ١٥٣٠ ١٥٣١ ١٥٣٢ ١٥٣٣ ١٥٣٤ ١٥٣٥ ١٥٣٦ ١٥٣٧ ١٥٣٨ ١٥٣٩ ١٥٤٠ ١٥٤١ ١٥٤٢ ١٥٤٣ ١٥٤٤ ١٥٤٥ ١٥٤٦ ١٥٤٧ ١٥٤٨ ١٥٤٩ ١٥٥٠ ١٥٥١ ١٥٥٢ ١٥٥٣ ١٥٥٤ ١٥٥٥ ١٥٥٦ ١٥٥٧ ١٥٥٨ ١٥٥٩ ١٥٦٠ ١٥٦١ ١٥٦٢ ١٥٦٣ ١٥٦٤ ١٥٦٥ ١٥٦٦ ١٥٦٧ ١٥٦٨ ١

رکوعاتها (۴)	سورة الجاثية مكية	آياتها (۳۷)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيجده مهربان او ډير رحم کونکي دې شروع کوم		

قرئبها حسب التسلسل (۴۵) وحسب النزول (۴۵)

سورة الجاثية په حواميم سبعة وکښ شپږم سورة دې. ترتيب قرآنی لحاظ سره (۴۵) دې، او ترتيب نزولی په لحاظ سره (۲۵) دې، نزلت بعد سورة الدخان، زمانه د نزول ئی دوراخير دمکي دې.

ربط اسمی: ماقبل کښ ذکر وؤ چې حق په مقابله کښ به ددوئ دلائل دخان (لوگي) پشان والوزی. اوس دلته ذکر کيږی چی حق دلائلو په مقابله کښ دوئ بالکل عاجزه او لاجوابه دی لکه په گوډو چې ناست وی.

ربط معنوی: (۱) ماقبل سورت کښ عظمت قرآن ذکر وؤ اودلته قرآن نه په انکار باندې زجر دې.

(۲) ماقبل کښ بنی اسرائیلو باندې د الله ﷻ نعمتونو تذکره وه، دلته دیکښ دهغوی ناشکری تذکره کيږی،

(۳) ماقبل کښ هم د یوې شبهې جواب او یو باطلې عقیدې رد وؤ، دیکښ هم یو علی سبیل التنزل د مشرکینو یوې بلې شبهې جواب او باطلې عقیدې رد دې شبه دا وه چې مشرکانو به ویل چې زمونږ معبودان اگر چه زمونږ سوالونه، نه آوری لیکن مونږ ئی عبادت څکه کوؤ، چې زمونږ آباؤ اجدادو ئی عبادت کړيدي دادهغوی رسم دې، نوالله ﷻ حقنی جواب کوی چه تم جعلناک علی شریعة من الامر..... (۱۸)، یعنی د عبادت کولو د پاره مونږ تاسوته صحیح دین درکړيدي، نو دهغې اتباع کوئ او د آباؤ اجدادو د رسم بد اتباع مه کوئ. همدا ددې سورت دعوی ده چې اتباع د شریعت کوئ آباؤ و اجداد او د رسم اتباع مه کوئ.

د سورة مضامينو اجمالی خلاصه

په اول کښ تمهید دې مسئله د توحید منلو ته، پنځه (۵) عقلی دلائل دی په توحید، یو (۱) نقلی دې، دې نه علاوه، زجرونه، تخویفات، بشارات دی، او په درمیان کښ دعوه د سورة ده.

تفصیلی خلاصہ: اول دوه آیتونو کنس تمہید مع الترغیب الی القرآن دی،
تول پنخہ دلائل عقلیہ پہ توحید باندی ذکر کیری:

(۱) اول دلیل عقلی آیت، ۳تر ۵ کنس ذکر کیری، دا دلیل علی سبیل التدریج والترقی دري
قسمہ دلائل باندی مشتمل دي:

(۱) **دلیل افاقی:** دپہ ان فی السموات والارض کنس ذکر دي

(۲) **دلیل انفسی:** داپہ وی خلقکم کنس ذکر دي

(۳) **دلیل جوی:** داپہ واختلاف اللیل کنس ذکر دي

(۲) دویم دلیل عقلی پہ آیت ۱۲ کنس ذکر دي: اللہ الذی سخر لکم البحر.

(۳) دریم دلیل عقلی آیت ۲۲ کنس ذکر دي: وخلق اللہ السموات والارض بالحق

(۴) خلورم دلیل عقلی پہ آیت ۲۷ کنس ذکر دي: واللہ ملک السموات والارض،

(۵) پنخم دلیل عقلی پہ آیت ۳۲ کنس ذکر دي: للہ الحمد رب السموات

تول سورت کنس یو دلیل نقلی دي، چي آیت ۱۲ کنس بیانیری: ولقد آتینا بنی اسرائیل

دعوه دسورت آیت نمبر ۱۸ ثم جعلناک علی شریعة کنس ذکر ده

دینہ علاوہ پہ مینخ کنس زجر ونہ، شکوی، تخویفات، او بشارت ونہ ذکر کیری.

تمت خلاصہ السورة اجمالاً وتفصيلاً

حَمْدٌ تَتَزِيلُ الْكِفَافِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ هَإِنْ

اللہ تعالیٰ پوهیری پہ معنی ددی نازلیدل د کتاب د طرفہ دالک نہ دی چه غالب دی حکیم دی، بیشکه

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ

په پیدائش د آسمان و کنس او زمکه کنس خامخا دیر دلائل د توحید دی دپاره د مؤمنانو، اوستاسو په پیدا کولو کنس هم

وَمَا يَنْبَغُ مِنْ كَذِبٍ أَيْ لَقَوْمٍ يُؤْفِقُونَ وَاختِلَافِ الْمَلِ

اوپه هغه خه کنس چه خوره وی اللہ د خنار ورونه دلائل د توحید دی دپاره د هغه قوم چه یقین کوی او په بدلیدلو دشپه

وَالْهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ

اورځي کښ اوږه هغې کښ څه نازل کړېدې الله ﷻ د آسمان نه رزق باران، بيا ژوندي کړی په هغې سره زمکه

بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ آيَةُ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝

ورستو د جوالی د هغې نه، او په اړه و لور اړه ولو د هوا گانو کښ د لامل د توحید د دېاره د هغه قوم څه عقل لری

بَلْكَ آيَةُ اللَّهِ تَعْلَمُونَهَا عَلَىكَ بِالْحَقِّ قِبَاطِي حَبِيبِي بَعْدَ اللَّهِ وَإِلَيْهِ

دغه د لامل د توحید د الله دی لولو د مونږ په تاپه حق سره ، پس په کوم کلام ورستو د کلام به د الله نه او د د لاملو د هغه نه

يُؤْمِنُونَ ۝

دوی به ایمان راوړی

﴿حَمَّ ۝ تَنَزَّلُ الْكِتَابُ﴾ دا تمهید مع الترغیب دې او تفسیر ئي په تیرشو

حوامیو کښ شویږي

﴿إِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ای فی خلق السموات والارض، د دې ځای نه تر ﴿لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

پورې دا اول دلیل عقلی دې، ټول اته (۸)، امور و باندې مشتمل دې، او درې قسمه د لامل په توحید باندې علی سبیل التدریج والترقی راوړلې شوی دی، اول آیت کښ دلیل آفاقی دې،

دویم آیت کښ دلیل انفسی دې او دریم آیت کښ دلیل جوی دې، ﴿إِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ دا

دلیل عقلی آفاقی دې، یعنې دې کائنات باندې غور او کښ، آسمانونو او زمکې پیدائش باندې غور او تدبیر او کښ، نو تاسو باندې به واضحه شی چې دې صانع خامخا څوک شته دې،

﴿وَفِي خَلْقِكُمْ﴾ دا دلیل عقلی انفسی دې، علی سبیل الترقی ذکر کیږی، یعنې که دا نه وی،

نو دی خپل تخلیق باندې غور او کړی، څومره ادوارو باندې مشتمل دې، اول نقطه، بیا

علقه، بیا مضغه، بیا مور په خپته کښ یو روغ صورت ورکول، بیا دنیا ته راتلل، او دغه شان

څومره څاروی الله ﷻ په کائنات کښ خواره کړیدی، هر هر یو خلقت، هیئت او عادت باندې غور او کړی نو تاسو ته به یقین راشی د الله ﷻ په وحدانیت.

«واختلاف الليل والنهار» **دلیل عقلی جوی** علی سبیل الترقی ذکر کیری، یعنی که پدې مو یقین نه رازی نوییادې کائنات انقلاباتو ته اوگورئ شپه راشي ورځ لاره شي او ورځ راشي، شپه لاره شي، کله شپه لویه شي ورځ وړکي شي، کله ورځ لویه شي شپه وړکي شي. بیا د الله ﷻ رزق انتظام ته اوگورئ، زمکه مړه پرته وي، الله ﷻ وریځي راولیږي، باران اوري، فصل راوخیږي، تاسو ته رزق ملاؤشي، هواگانوته اوگورئ ځنی شمالا، جنوبا الوزی، ځنې شرقا غربا، ځنې گرمې وې ځنې یخې، ځنې خشکې وې، ځنو کښن نملی وې، که چا کښن لگ غوندي عقل وې، او هغه په دې امورو باندې غوراو کړی نوضرور بالضرور په هغه به واضحه شي چې دې کائنات خالق او متصرف تن تنها صرف الله ﷻ دې.

فائده (۱): دا دری آیتونه دی، اول آیت په آخر کښن لآیت للمؤمنین ذکر دې، دویم په آخر کښن آیت لقوم یوقنون ذکر دې، دریم په آخر کښن آیت لقوم یعقلون راغلې دې، دیکښن څه نکه ده، علماؤ ددی څو توجیهات لیکلي دي:

(۱) ایمان علی سبیل التدریج درې درجې دی: (۱) نفس ایمان: دا مرتبه دا تصدیق ده، (۲) ایقان: دیکښن ایمان سره یقین هم راشي اوکوم شکوک وشبهات وی هغه دفع شي، (۳) عقل: دې درجه کښن ایمان کښن استحکام راشي اوشکوک وشبهات سره نه متزلزله کیږي، نو دلته دا ایمان ددغه درې درجو ذکر دې، یعنی چاچې آسمانونه او زمکې پیدائش باندې غوروتدبر اوکړو نو هغه په نفس ایمان سره متصف شي اوتصدیق به ورته حاصل شي، دینه بعد چې کوم دلائل ذکر دی په دویم آیت کښن چاچې په هغې باندې غور و فکر اوکړو نو د هغه ایمان به ایقان درجې ته ترقی اوکړي، او چاچې په هغه امورو تدبر وغور اوکړو کومو ذکر چې په دریم آیت کښن دی نوده ته به عقل درجه حاصله شي او ایمان به یی مستحکم شي.

(۲) دویمه توجیه بعض علماؤ دالیکلی ده، چه د درې وارو صفاتو مصداق یو دې، یعنی دا درې صفات د مسلمانانو بیانېږي، یعنی مسلمانان د الله ﷻ په ذات وصفات ایمان لرونکی وي، هم دوی پرې یقین کوي، ضد اوعناد د وجهې نه انکار نه کوي، هم داخل خلق عاقلان دی.

(۳) تفسیر کبیر کښن ددې مطلب داسې بیان شویدې که چرته چا کښن د ایمان طلب وی نو اسمانونو او زمکه کښن کوم دلائل د الله ﷻ د وحدانیت دی هغه د دپاره کافی دی، اوکه

ايمان راوړل نه غواړی صرف حق پيژندل غواړی نو هغې دپاره بيا دا دلائل کافی دي کوم چی وې خلقکم کښ ذکر شو او که نه ايمان راوړل غواړئ او نه حق پيژندل غواړی نو عقلاً خودي ، کم از کم د عقلاؤ د زمري نه خو دې خان نه اوباسي، نو دکوم دلائل چی ذکر دی په اختلاف اللیل کښ دا يو عاقل مجبوره وی چه ايمان راوړی

فانده (۲): ددې سره مشابهه آيت دسورة بقرې (۱۲۴) آيت هم دي، مکمل تفسيرنی هلته هم شويدي، هلته دا وکتلې شی، البته په دواړو آياتونو کښ په يو خو و جو هوسره فرق دي:

(۱) په سورة بقره کښ ان فی خلق السموات دي اولدنه نی لفظ دخلق ندې ذکر کړيدي، وجه داده چه پديکښ اشاره ده دي خبرې ته چه خلق عين مخلوق دي، نو فرق نشته دي په مابين دفی خلق السموات کښ او دفی السموات کښ (۲) په سورة بقره کښ فُلک (کشتی) او سحاب وريخي، ذکر دی دلته نه دي ذکر شوی، وجه داده چه دلته دکشتی اودوريخي، په سبب چه رياح (هوا) ده، اکتفاء شويده، ذکر دسبب استغناء راوولی دمسبب نه

(۳) هلته نی تول دلائل په يو آيت کريمه کښ ذکر کړيدي اولدنه نی جدا جدا په درې آياتونو کښ، پديکښ تنبيه ده پدي خبره چه هر قسمه دليل دپاره لابی دی ده چه نظر ورته اوکړيشی په نظرتام اوشافی سره (تفسير کبير)

﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ﴾ مشاراليه مذکوره دلائل دي ﴿بِالْحَقِّ﴾ ای بالصدق ﴿فِي آيَاتٍ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ﴾ ای بعد حديث الله، يعنی دالله ﷻ دکلام نه بل کوم کلام داوړيدلو او منلو قابل دي چه دوی نی واورى اوونی منی، نو چه دوی دالله ﷻ کلام نه منی نو بيا هيڅ هم نه منی.

قُلْ لِكُلِّ آفَاقٍ آيَاتٌ مِّمَّا يَسْمَعُ آيَاتُ اللَّهِ تَنْتَلِي عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ
هلاکت دي دپاره دهر يره دروغزن، دیر گنهگار چه اوری آياتونه دالله قرآن چه لوستلې شی پده بيا کلک اودريگي په کفر
مُسْتَكْبِرًا كَانَ لَمْ يَسْمَعْهَا ۚ فَبَقِرُهُ بِعَذَابٍ آتِيهِ ۝
نکړ کونکي وی لکه چه نه وی اوریدلی ده هغه آياتونه پس زیرې ورکړه ده ته د عذاب درناک
وَأَمَّا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
اوکه چه دي خبر شي دي زموږ آياتونو کښي په څه څيزنو اونيسی هغې لره په مسخره سره دغه کسان دوی دپاره عذاب

مُهِنْتُمْ هُمْ وَرَأَيْتُمْ جَهَنَّمَ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا

ذلت ناک دي، مخکين ددوئ نه جهنم دي، اوفانده به ورنگري ددوئ ته هغه څه چه کسب کړی وی دوی د هيڅ خبر

وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ هَذَا هُدًى

اونه هغه بتان چه نيولی دی دوی ماسوی دالله نه، کارسازان، اووی به دوی دپاره عذاب لوی دقرآن هدايت دي،

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِالْأَيْمِ نَزَّيْنَهُمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْزٍ أَلِيمٌ

اوهغه کسان چه کفرنی کړيدي په آياتونودرب خپل دوی دپاره عذاب دي ډير سخت، دردناک

﴿وَقُلْ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾ دازجردي هغه چاته چه دآيات الهيي و نه اعراض کوی، مفسرين

فرمائي چه دآياتونه نازل دی دنضرين حارث په باره کين، چه ده به ددروغوقصووالا کتابونه
﴿واجسس﴾ اخستل، خلق به نی دقرآن نه پرې منع کول، تفصيل په سورة لقمان په ابتدا، کين
تيرشويدي، سبب د نزول اگرچې خاص کس کيدې شي خو مدلول ني عام دي، هر هغه چاته
شامل دي چه موصوف وی پدي صفت سره (روح)، ﴿أَفَّاكٍ﴾ اي کذاب، ﴿أَثِيمٍ﴾ اي کثير الاثم، او ﴿وَقُلْ﴾
يا پمعنی دهلاکت دي ياکنده ده دکنندو دجهنم نه

﴿وَإِذَا عَلِمَ﴾ دا زجر ثاني دي يعني ايمان راوړل خولري خبره ده بلکه چه کله زمونږ اياتونه
واوړی نومسخرې ورپورې کوی، ﴿عذاب مهين﴾ جزاء من جنس العمل ده.

﴿وَمِنْ رَأْيِهِمْ﴾ داتخويف دي، ای من قدامهم، يا وراه پمعنی دبعده سره دي، ای بعد موقم
جهنم، ﴿مَا كَسَبُوا شَيْئًا﴾ ددې په عموم کين ددنيا احوال، اعمال، اولاد، ټول داخل دی، ﴿وَلَا مَا
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ رددي د مشرکانوپه زعم باطل چه دوی گمان کولوچه زمونږ معبودان به
زمونږ شفاعت کوی.

﴿هَذَا هُدًى﴾ مشاراليه قرآن دي او حمل مبالغه شويدي، ﴿لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْزٍ أَلِيمٍ﴾

اليم په رفع سره صفت دي د﴿عَذَاب﴾ او ﴿رَجْزٍ﴾ معني مفسرينو سخت عذاب سره کړي ده، او
﴿من﴾ بيانيه دي، اودا بيان دي د﴿عذاب﴾ يعني هغه دردناک عذاب رجز دي.

لَهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِيَتَجَرَّيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ

الله ﷻ هغه ذات دې چې تابع كړې ئې دې ستاسودپاره درياب چه گرځي بيړي په هغې كښ په حكم خپل سره

وَلِتَنَزَّلُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٥﴾ وَسَخَّرَ لَكُم

اودپاره ددې چه طلب كړئ تاسو درزق دالله ﷻ اودپاره ددې چه تاسو شكر اوباسئ. اوتابع كړي ئې دې ستاسودپاره

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ

هغه څه چه په اسمانونو كښ دې اوهغه چه په زمكه كښ دې داتول د الله د طرفه دي. بيشكه پدې تسخير كښ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٦﴾

خامخا دلائل دې دپاره دهغه قوم چه فكر كوي

﴿لَهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ﴾ ددويم دليل عقلی دې په توحيد على سبيل الترقی، چه الله

سمندر ستاسو د پاره مسخر كړې دې تاسو د هغې نه خپلې حاصلوئ بلكه هغه د ټولو كائناتو خالق دې او داتول كائنات ئې ستاسودپاره مسخر كړيدي اوستاسوپه خدمت كښ ئې لگولي دې، كقول الشاعر:

آبروماه و فلک و خورشید در کار اند   تا توانی بکف آری و بیغفلت نه خوری

نودا تسخير د مافی السموات والارض لوی دليل دې دوحدانيت دالله ﷻ، خودهغه چا د

پاره چه دخپل فكر استعمال صحيح او كړی. «لتجري الفلك» مقاصد د تسخير د بحر بيانيري، دا اول مقصد دې چې كشتی پكښې چليري او ستاسو د آمد ورفت او تجارت ذريعه وي، «لتجري الفلك» بدل اشتمال دې د «لكم» نه او د هغې تفصيل دې، «بامره» اي: بافته و نسجيره،

جار مجرور متعلق په «سخر» پورې، «وَلِتَنَزَّلُوا مِنْ فَضْلِهِ» دويم مقصد دې، دفضل معنى

دلته وسيع ده، بحری تجارت، ښكار، وغيره ټولو سنايع د بحر ته شامل دي. «وَلِتَكُنْ تَشْكُرُونَ»

دریم او بنيادي مقصد دې، چې شكر د الله ﷻ دې، اوشكر گذاري ددې نعمت داده چه دالله ﷻ دوحدانيت اوربوبيت اقرار او كړئ.

﴿جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ جميعاً حال دې ﴿مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ﴾ نه. ﴿مِّنْهُ﴾ او مننه متعلق دې په

محذوف پورې ای کائناتنه.

قُلْ لِلّٰهِنَّ اٰمَنُوْا يَغْفِرُوْا لِلّٰهِنَّ لَا يَرْجُوْنَ اٰيٰتِهٖ اللّٰهُ

او وايه اې پيغمبره هغه کسانوته چه ايمان ئې راوړې دې بخښه کوئ هغه کسانوته چه اميدنه لري دورخودالله

لِيَغْفِرَ لِيْهِنَّ قَوْمًا يَّمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ مِّنْ عَمَلٍ صٰلِحًا فَلْيَقْسِرْهُ

دپاره ددې چه بدله ورکړي الله هرقوم ته په هغې چه وژدوئ چه کول ئې څوک چه عمل اوکړي نیک نو دپاره دقائدې خپلې ئې کوي.

وَمِنْ اَسَآءٍ فَعَلٰنَهَا ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ ۝

اوڅوک چه بدعمل اوکړي نو بيا لئې په هغه دې، بيا به خپل رب ته تاسو وروستلې شئ

﴿قُلْ لِلّٰهِنَّ اٰمَنُوْا يَغْفِرُوْا لِلّٰهِنَّ﴾ هماغبل کښې د مشرکينو استهزا او عناد ذکر وو

او دا چونکه عموماً انسان په اشتعال او انتقام مجبوره کوي چې دې کښې اکثر د شريعت حدودو نه تجاوز اوشي نو دې آيت کښې مسلمانانو ته هدايت دې چې د دوي داسې طرز عمل باندې تاسو د عفو او حلم نه کار اخلي، او د شريعت تعليماتو خلاف اقدام اونکړئ، څوک چې څه کوي الله به ورله د هغې بدله ورکوي، که نیک کارونه کوي نو نیکه بدله به ميلاوېږي او بد کارونه کوي نو بده بدله به ورته ميلاوېږي، د آيت دې تقرير نه معلومه شوه چې دیکښې ممانعت دهغه انتقام او اشتعال دې چې شريعت حدودو نه پکښې تجاوز وي او مقصود ترينه د خپل غيظ او غضب تسکين وي، د جهاد ممانعت نه دې، نو مکي دور او مدني دور او ناسخ منسوخ بحث ته هيڅ ضرورت دلته نه پاتې کيږي کوم چې عامو مفسرينو ذکر کړې دې (بيان القرآن)

﴿يَغْفِرُوْا﴾ مجزوم دې جواب امر دې. ﴿لَا يَرْجُوْنَ﴾ دوه معنی ذکر کيږي: خوف او

اميد، که اوله معنی واخلو نو بيا د «ايام الله» نه مراد هغه واقعات د عذابونو دی چې په مخکنو امتونو باندې راغلي وؤ، لکه سورت ابراهيم کښ «ذکرهم بايام الله»، کښ يی تفصيل تير شويدي. او که دويمه معنی 'اميد' واخلو نو بيا «ايام الله» نه مراد هغه اجرونه او ثوابونه دی

چی پہ قیامت کنبس نہ مؤمنانوتہ میلایویری ، راجح قول دا دے چې دلته دے عامہ معنی مراد واغستلے شي چې هغه «اعتقاد» ده، او «ایام الله» نه مراد د آخرت ثواب او عقاب دے ، اي : لا یعتدون الاخرة

«لَيَجْزِيَنَّ قَوْمًا بِتَعْلِيلِ دے دماقبل امر، اوراجح قول دا دے چې دلته دے قَوْمًا په مراد عام واغستلے شي ، مؤمنان او کافران دواړه ، يعني هر قوم ته د هغوی عمل مطابق صله میلاؤ شي او مخکنې آیت «من عمل صالحا» بیا د دے تفصیل او بیان دے .

وَلَقَدْ آتَيْنَا نَبِيَّ إِسْرَٰءِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الظَّهِيرِ

اوپه تحقیق سره ورکړې مو مونږینې اسرائیلوته کتابتوراۃاوشریعت اونبوة، اورزق موورته ورکړې ووډپاکوخیزونو

وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَآتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ

اوافضیلت موورکړې وو دوی ته په ټولوخلقوددغه وختاورکړې مووودوی ته واضح دلائل دامردتوحید،

فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ

پس دوی اختلاف اونکړو مگورستود دے نه چه راغلې ووودوی ته علم، دوجه دصدنه په مینځ ددوی کنبس، بیشکه

رَبِّكَ يَقْنِصُ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْغَيْبِ وَيَمَا كَانُوا فِيهِ

رب ستا په فیصله کوي په مینځ ددوی کنبس په ورځې دقیامت د هغه امورو په باره کنبس چه ووودوی چه په هغې کنبس نی

يَخْتَلِفُونَ ﴿١١﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ

اختلاف کولوبیاواوگرخولې مونږته اي پیغمبره په واضحه لارې دامرددین نه نواتباع کوه دهغې اوتابع مه کوه

أَمْوَءَ الْبَلَدِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

دخواهشاتو دهغه خلقچه نه پوهیږی بیشکه دوی هرگز نشی لرې کولې ستانه دعداب دالله ﷻ نه هېڅ څیز

وَأَنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ هَلُمَّا بَصَارُ

اویشکه ظالمان بعض پدوی کنبس دوستان دنورو بعض دي اوالله ﷻ دوست دمتقینودې دا دلائل دی

لِلنَّاسِ وَهَدَىٰ	وَرَحْمَةً	لِقَوْمٍ	يُوقِنُونَ	٥
دَپاره	دَپاره	دَپاره	دَپاره	دَپاره

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ بِدَلِيلٍ نَقُلِي دَپ په توحيد، چه مونږ په توراۀ كښ هم دتوحيد حكم كړې وؤاوبنې اسرائيلوته مودتوحيدواضح واضح دلائل وركړې وؤ، ليكن د موسى عليه السلام نه ورستو علماء سوهديده ودانسته محض دضديه وجه پدې مسئلې كښ اختلاف او كړو. ﴿الْكِتَابَ﴾ نه مراد توراۀ دې ﴿وَلَا تُكْرَهُ﴾ نه مراد، فهم دكتاب، تفقهه في الدين دې، يا ورنه مراد فيصلي دخلقودى ﴿وَوَزَعْنَاهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ﴾ بحلال او پاكيزه رزق لكه من وسلوى شو. ﴿وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ دخپلې زمانې په خلقو، لكه په سورة دخان كښ تير شو،

﴿وَوَعَدْنَاهُمْ لَيَبْسُتِرَنَّ الْأَمْرُ مِنَّا مِّنْ بَعْضِهِ﴾ سره دې او (١) دامر نه مراد امر دتوحيد او ددين دې، يعنى دتوحيد په باره كښ موورته واضح دلائل، معجزات وركړل، (٢) ابن عباس ؓ فرمائى چه دې نه مراد علامات اونشانې دبعثت دحضور ﷺ دى، چه هجرت به كوي مكې نه مدينه ته، واهل مدينه به ئى انصار وى وغيرذلك، يهودو ته دحضور ﷺ نشانېانې معلومې وى ليكن چه كله حضور ﷺ مدينه ته تشریف راوړو نو دوى باوجودديقين نه منكر شول، كقوله تعالى: ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ...﴾ "البقرة". (٣) بعض وائى چه ﴿يَبْسُتِرَنَّ الْأَمْرُ﴾ نه مراد حلال، حرام، طهارت نجاسة وغيره والاواضح واضح احكامات دى.

﴿فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ﴾ يعنى مونږ ورته ددين ټول احكامات بالكل واضح وركړې وؤ، په هغې كښ هيڅ ابهام او اشتباه نوه، چې اختلاف پكښ او كړې شى، اختلاف په دوى كښ ذاتى انانيت اوحسد دوجهې نه راغلې ددې تفسيرپه شورى (١٤)، اوبقره (٢١٣) كښ په تفصيل سره شويدي. ﴿إِنَّ زَلَّكَ بَعْضُ بَيِّنَتِهِمْ﴾ هزجردي شرک كونكوواختلاف كونكوته په توحيدكښ،

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِّهِمْ﴾ دداسورة مركزي دعوه ده او دغه شان د مشركينو دليل او شېهې جواب هم دې چې دوى به ويل مونږ خپلو الهوى ته بلنه دې وجهې نه، نه كوو چى دا

شفيق قهری دی، یا زموږ بلنه اوری بلکه موږ خپل آباوؤ په اتباع او تقلید کېښ دا هرڅه کوو، جواب ترینه اوشو چی هر قسم دلائلو عقلیو نقلیو سره حق واضحه شو، لهدا دینه باوجود دې مخالفت کول خواهش پرستی اوفس پرستی باندی مینی دې، نو اتباع دحق کوئ خواهشاتو مه کوئ، «شَرِيعَةً» په لغت کېښ لارته وائی خو لیکن هغه لار چی هغه په یو خو اوصافو سره متصف وی: (۱) دا لار اوبو (گذر) ته تللی وی، چی خلق پرې ځان اوبوته رسوی اوخپله تنده ماته وی (۲) دا لاره بالکل سیده وی (۳) پرامنه وی خطرې پکښ نه وی، (۴) باربار تللو د وجهې نرمه وی، تلل پرې آسان وی (۵) وسیع اوکشاده وی، او اسلام ته هم شریعت ځکه وائی چی دا هدایت ته رسائی دپاره یوه سمه، واضحه پرامنه او آسانه لار ده. دلته د «شَرِيعَةٍ» نه مراد ټول احکامات الهیه دی، اوامر، نواهی دی.

﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ یعنی دومره خائسته او واضح دین مې درکړې دې نو گډو وډو لارو باندې مه ځئ، «لا یعلمون» قید احترازي ندې بکه اتفاقی دې ځکه چی شریعت خلاف احکاماتو کېښ د اهل علم او دهغوی خواهشاتو اتباع هم نده جائز. اودلته «لا یعلمون» راوړلو کېښ نکته داده چی شریعت خلاف څوک څه عمل کوی، هغه که ځان ته ډیر لوی محقق وائی او د علم دعویدار وی، الله ﷻ په نیز په جاهلانو کېښ شمار دې.

﴿إِنَّمَا لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ﴾ علت دې د «وَلَا تَتَّبِعْ» یعنی د مشرکانو د خواهشاتو اتباع مه کوه کچرته او د کړه نومستحق د عذاب به شی نو دوئ ستانه د عذاب په لرې کولو قادر نه دی، ﴿إِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ﴾ یعنی د ظالمانو او مشرکانو دوستی او اتباع نه کوی مگر ظالم ئی کوی، ﴿وَأَنَّ لِلْمُتَّقِينَ﴾ یعنی د مؤمنانو، پرهیزگارانو دوست او مددگار الله ﷻ دی، لهدا دهغوی اتباع کوئ.

﴿هَذَا﴾ دا ترغیب دې د دعوی منلو، «هذا» کېښ اشاره یا قرآن ته ده، او یا اتباع د شریعت ده دا علت دې د «فَاتَّبِعْهَا» «بصائر للناس» بصائر جمع د بصيرة ده، اوبصیرت ویلی کیږی باطنی رڼا او زړه سترگو ته، څنگه چی بصارت ویلی کیږی ظاهری رڼا ته، یعنی دا شریعت د خلقو باطن رڼا کونکې دی، «هدی» عین هدایت دې «ورحمة» اورحمت دې، نو شریعت د درې (۳)

امورو مجموعه شوه: (۱) بصيرت، (۲) هدايت (۳) رحمت حضرت تهانوی رحمہ اللہ فرمائی دیکھن نکته دا ده چی یو لاره ونکی دپاره درې خیزونو ضرورت وی (۱) لاره، چی منزل ته تللی وی، (۲) منزل (۳) بصر چې هغې په مددلارې روان شی او منزل ته اورسی، نو شریعت هم دې درې امورو له جامع دې بصائر یعنی سترگی هم دی. هدی نیغه او سمه لاره هم ده. رحمة منزل او مقصود هم دې، «بصائر» جمع دې او «هدی» و «رحمة» مفرد دې. دیکھن نکته دا ده چی لاره ونکی دیروزی او هر یو جدا جدا سترگی وی نوڅکه صیغه دجمع راوړلې شوه، اولاره او منزل خو یووی، نوڅکه «هدی» او «رحمة» مفرد راوړلې شو.

أَمَّ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَحْمَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا

آيا گمان کوی هغه کسان چه کړی نی وي گناهونه داچه اوبه گرځوؤ مونږ دوی په شان دهغه چاچه ایمان نی راوړې دې

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءٌ مِّنْهُنَّ وَمِنْهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٦﴾

او کړي نی دي نیک عملونه. چه برابریه وی ژوند د دوی او مرگ د دوی، دیریدې هغه چه دوی نی فیصله کوی

وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلَيُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا

اوپیدا کړیدی الله تعالی اسمانونه اوزمکه په حقه سره او دپاره ددې چه بدله ورکړشی هر نفس ته په هغه

كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يَظْلُمُونَ ﴿٧﴾

چه ده کسب کړی وؤ اوبه دوی به ظلم او نکړشی

﴿أَمَّ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾ دا داجر دې، چې آیا د مشرکینو دا خیال دې چه باوجود د دې چې دوی شرک او گناهونه کوي، مونږ به دوی ته د مؤمنانو صالحانو پشان درجه او مرتبه ورکوؤ، دا خیال د دوی دیرید او باطل دې، مفسرین فرمائی چه دا آیت نازل دې د عتبه، شیبه، ولید بن مغیره په باره کښن چه حضرت علی رضی الله عنه، حمزه رضی الله عنه، عبیده بن الحارث رضی الله عنه ته او ویل چه «لن کان ما یقول محمد حقاً فی الآخرة لفضلن علیکم فی الآخرة کما فضلنا علیکم فی الدنیا» یعنی کچرته بعث بعد الموت حق وی لکه محمد رضی الله عنه چی وائی نومونږ به په آخرت کښن ستاسونه

بهر يولکه څرنگه چه په دنيا کښ بهتريو، کتوله تعالى: ولئن رُجعتُ الی ربی ان لى عنده لللعنۃ (حم سجده: ۵۰)، نوالله ډډوئ په رد کښ دا آیت نازل کړو (قرطبی وغیره).

﴿آجَرَ حُوا﴾ پمعنی د اکسېرادي، ومنه الجوارح، اندامونو ته هم جوارح ځکه وائی چه پدې سره کسب دکارونو کيږي د ﴿الْمُتَّقَاتِ﴾ مراد سیئات دکفراو شرک دي ﴿أَنْ تَجْعَلَهُنَّ﴾ هم ضمير مفعول اول دي او ﴿كَالَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ کښ کاف اسمی دي پمعنی د مثل سره دي، او مفعول ثانی دي ﴿سَوَاءٌ﴾ دي کښ دوه متواتر قرائته دي، رفع اونصب، رفع په صورت کښ به دا خبر مقدم وی او ﴿عِيَاهُمْ وَمَعَاتِمُ﴾ به مبتدا مؤخر وی، او جمله په حکم دمفرد کښ بدل دي ﴿كَالَّذِينَ﴾ کښ کاف نه اوانصب په صورت کښ ﴿سَوَاءٌ﴾ بدل دي د کاف نه چی په ﴿كَالَّذِينَ﴾ کښ دي، او یا د ﴿الَّذِينَ﴾ نه حال دی او ﴿عِيَاهُمْ وَمَعَاتِمُ﴾ پدې صورت کښ فاعل واقع کيږي د سَوَاءٌ پمعنی مستویا د پاره.

﴿عِيَاهُمْ وَمَعَاتِمُ﴾ ضمير مجرور مسلمانانو او کافرانو دواړو ته راجع دي اودې معنی کښ دوقوله دي:

(۱) استفهام انکاری متوجه دي حیات ممات دواړو ته، یعنی د دوي د حیات او ممات دواړو مساوات نفی مقصود ده، دې صورت کښ به معنی داسې وی: آیا دوي دا گمان کوي چه ژوند او مرگ د دوي به په شان د ژوند او مرگ د مؤمنانو وی؟ هرگز داسې نده، بلکه دوي نه په ژوند کښ د مؤمنانو سره برابر دي ځکه چه د مؤمنانو ژوند په توحید، اعمال صالحو کښ تیريږي اود دوي ژوند په کفر، معاصیو کښ تیريږي، اونه په مرگ کښ، ځکه چه مؤمنانو ته به د مرگ په وخت کښ د جنت او درضاء الهی زیري ورکولې کيږي (اللهم اجعلنا منهم) کتوله تعالى: و اجبروا بالجنة التي... (حم سجده: ۳۰) وقوله تعالى: يا ايها النفس المطمئنة، ارجعي الى ربك راضية مرضية (نبر: ۲۷) او کافرانو ته به د عذاب او د جهنم زیري ورکولې کيږي.

(۲) دویم قول دا دي چی انکار صرف ممات ته متوجه دي، یعنی صرف دموت مساوات نفی مقصود ده، دی صورت کښ به مطلب داسې شی چه دوي چه د مؤمنانو سره لکه په ژوند کښ برابر دي په رزق، صحت وغیره کښ، نو آیا دوي دا گمان کوي چه په مرگ او مرگ نه درستو به هم ورسره برابر یو؟ هرگز داسې نده، د حضرت تمیم داری څخه په باره کښ نقل دی چه یوه شپه ئی مونځ کولو، د سورة الجاثیه تلاوت ئی کولو چه دي آیت ته اورسیدلونو دا آیت ئی

إِلَّا الدُّعْوَىٰ لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٣٠﴾

مگر زمانه اونشته ددوی سره پدی خپله خبره هیڅ دلیل ندی دوی مگر گمان کوی

﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوْنَهُ﴾ دوازجر دې مشرکانوته او هغه چاته چه دخواهشاتو اتباع کوی، او خپل خواهش نی خپل دین گرځولې وی، نو گويا خپل خواهش نی معبود گرځولې وی، نو داسې شان سړی په زړه باندې دضداوعنادپوچه الله ﷻ مهرباريت لگولې وی، څوک ورته هدايت نشی کولې، ﴿أَفَرَأَيْتَ بِرُؤْيَا يَأْخُذُ بِهِ﴾ خپلی معنی کښ دې او دلته ترینه مقصود تعجب دې، یعني اوڅوگوره هغه کس ته، څومره تعجب خبره ده چی الله ﷻ پی پریځیدی او خپل خواهشات نی خپل معبود گرځولې دې او یا پمعنی دآخرنی دې، پدی صورت کښ دمن لُغَةً نی مفعول اول دې، مفعول ثانی نی مقدر دې چه ایته دی دې، یعنی آیاداسې کس ته به هدايت اوشی؟ د «ارایت» مکمل تحقیق جلد دوم، ص: ۳۹۳ کښ ذکر شوی دې هلته مراجعت او کړئ ﴿إِلَهُهُمْ﴾ عام مفسرینو په نیزم مفعول ثانی مقدم دې د «اتَّخَذَ» دپاره او ﴿هَوْنَهُمْ﴾ مفعول اول مؤخر دې، ای اتَّخَذَ هَوَاهُ، خپل خواهش پی خپل معبود گوځولی وی، یعنی د خپل خواهش داسې اتباع کوی لکه دمعبودچه کیږی، به قول والد صاحب نور الله مرقدہ حضرت شیخ رحمه الله به فرمایل چه ﴿إِلَهُهُمْ﴾ مفعول اول دې او ﴿هَوْنَهُمْ﴾ مفعول ثانی دې، نو معنی به داسی چه نیولې نی وی خپل معبود د خپل خواهش مطابق، مشرکانوبه دیوکانړی عبادت کولو، چه کله به نی بل څکلی کانړی اولیدلو، نو اولنې به نی او غورځولو او د هغې عبادت به نی شروع کړو.

﴿وَأَصْلُهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ﴾ پمعنی مع سره دې، او دا حال دې د ضمیر د مفعول نه، یعني سره د علمه الله ﷻ گمراه کړې دې او یا د فاعل ته حال دې، یعنی الله ﷻ عالم دې چه پده کښ استعداد د قبول حق نشته دې نوڅکه نی گمراه کړې هم وی، ﴿وَعَلَّمَ عَلَىٰ مَعْبُودٍ وَقَلْبِهِ﴾ یعنی دضداوعنادپوچه نی داسې حالت شوې وی چه نصیحت ورباندې اثر نه کوی، اونه نی په سترگو کښ دبصیرت رنراوی ﴿فَلَمَّا يَنْزِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ﴾ یعني دغیر سره دې، «روح» یا

مضاف مقدر دې عبارت داسې دې، اى من بعد اضلال الله، يعنى استعداد د قبول ورنه دومره سلب شوې وى چه په انساني تدبير سره نى اصلاح نه كيږي ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ دغه حالت ملاحظه كول عبرت اولوى نصيحت دې، د حضور ﷺ ارشاد دې چه درې څيزونه هلاكونكى دى اودرې نجات وركونكى، هلاكونكى دادى: (۱) شخ مطاع، بخل چه اطاعت نى وشى (۲) وهوى متبع، خواهش چه اتباع نى وشى (۳) واعجاب المرء بنفسه، او په خپل ځان باندې عجب. درې نجات وركونكى دادى: (۱) خشية الله فى السر والعلانية، په پټه او ښكاره د الله ﷻ نه بیره (۲) والقصد فى الفنى و الفقر، مالدارئ، تنگدستئ كښ ميانه روى (۳) العدل فى الرضاء والغضب، غصى او رضا دواړه حالتونو كښ د عدل نه كا اغستل حدود نه تجاوز نه كول ددې وجه نه په هر مؤمن لازم دى چه خپل خواهش د حضور ﷺ د دين تابع او گرځوى كمالى الحديث لا يؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعا لما جئت به، قال سهل: هواك داءك فان خالفته فدواءك (قرطبي).

﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾ د ماشكوه ده د مشركانو نه چه دوى صرف د توحيد نه منكرندى بلكه د حشر نشر نه هم منكردى او وائى چه ماسوا د دغه ژوند نه بل ژوند نشته دې، بس هم دغه دنيا ده چه مونږ پكښ ژوندى كيږو او مړه كيږو ﴿تَمُوتُ وَنَحْيَا﴾ اى يموت بعض ويجاي بعض (كشاف) يعنى څوك به مريږي او څوك به ژوندى كيږي او پيدا كيږي.

﴿وَمَا يَمْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ﴾ اى الأطول الزمان، دادا كافرانو ديوې بلې غلطې عقيدې ذكر دې چه دوى وائى چه مرگ ژوند، بيمارى وغيره حوادث د زمانې د گردش نتيجه ده، د الله ﷻ د حكم اومشيت ورسره هيڅ تعلق نشته دې، نو دى وجهى نه كله به چى دوى ته څه تكليف رسيدو نو دوى به دهغى نسبت زمانى ته كوو اوزمانى ته به يى بدې ردې ويلې الله ﷻ د دوى پدې عقيدې رد كوى چه ﴿وَمَا هُمْ بِذَالِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ دوى سره پدې خپلې عقيدې باندې هيڅ علم اودليل نشته دې بلكه هسې د اټكل خبرې كوى، ځكه چه د حقيقت دې چه ټول كارونه صرف د الله ﷻ په قدرت اوحكم سره كيږي، په زمانې كښ نه حس شته دې نه شعور، زمانه خو د مقدار حركت، نوم دې چه څه كار پكښ او كړيشى، پخپله خود هيڅ څيز متصرف نه ده، هم پدې وجه په حديث كښ زمانې ته بد رد وئيلونه ممانعت راغلي دي ﴿لَا تَسْبُوا الدَّهْرَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ﴾

او په يوحديث قدسی کښ دى يوذنى ابن آدم يسه الدهروانا الدهريدى الامر قلب الليل و النهار غرض داچه دزمانې ټول حوادث دالله ﷻ په مشيت اوارادې سره كيږي نوزمانې ته بد رد وئيل په حقيقت كښ الله ﷻ ته بدر دوئيل دى اعاذنا الله، بعض خلق دناپوهنې په وجه داسې وائى چه خومره خرابه زمانه راغله، خراب وخت راغې وغيره وغيره دداسې قسمه الفاظونه ډير احتراز پكار دي.

وَإِذَا تَنَزَّلَ عَلَيْهِمْ أَنبَتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبِعُوا بِلَهْنَا

اوجه كله اوسلې شى پدوى آياتونه زمونږواضحه نه وى دليل ددوى مگرداچه وائى راوئى زمونږمېر په ياران

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۖ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ

كېږته تاسويږ رشتنى اې پيغمبراته ورته اوايه چه الله ﷻ ژوند دركوى تاسويابه مومره كوى بياپه مومر جمع كوى

إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝

ورخ دقيامت ته چه نشته دې هيڅ شك په هغې كښ خوليكڼ اكثر دخلقونه پوهيږي

﴿وَإِذَا تَنَزَّلَ عَلَيْهِمْ أَنبَتُنَا﴾ ددادمشركانونه دويمه شكوه ده، چه كله دوى ته دبعت بعدالموت آياتونه يعنى دلائل بيان كړيشى نوانكاركوى ورنه اوتمسك كوى پدې قول چه ﴿اتَّبِعُوا بِمَا آتَيْنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ يعنى زمونږمېر آباء اجداد راژوندى كړئ نوبياپه مونږه اومونوچه دمرگ نه ورستوژوندى كيدل شته دې، ددوى داتمسك باطل دې، چه ورستونى تفصيل راوړان دې، په حقيقه كښ تمسك اوحجة ندې ليكن حجة ورته على سبيل التهمك وئيلى شويدي.

﴿قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ ددادمقابل دواړوشكوجواب دې، چه ستاسواول خل پيداكونكې صرف الله ﷻ دې، اومره كونكې هم صرف الله ﷻ دې، دهر، زمانې لره پكښ هيڅ دخل نشته دې، ددو ماښكلناالااللهترديد او شو، نوچه الله ﷻ په اول خل پيداكولوباندې قادر دې نوبه دوباره پيداكولوباندې چه داوول خل پيداكولونه زيات اسان دى، هم قادر دې، او دوباره پيداكيدلو دپاره هغه وخت مقرر كړيدې چه ورخ دقيامت ده چه دهغې په وقوع كښ

هیڅ شک نشته دې، قبل از وقت دوباره پیدا کول د هغه د حکمت نه خلاف دی لهذا ستاسو مطالبه باطله او نامنظوره ده.

﴿وَلَيْكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ یعنې اکثر خلق، کافران نه پوهیږي په دې چه هر کله الله ﷻ قادر دې په اول ځل پیدا کولو باندې نو پطریقه اولی قادر دې په بعث بعد الموت باندې.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُنْفِثُ

او خاص الله ﷻ لره ده بادشاهی د آسمانو او د زمکې، او په کومه ورځ چه راشی قیامت پدغه ورځ نقصان منډه شی

الْمُبْطِلُونَ ۝ وَتَرَى كُلُّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا

باطل خلق، کافران، او وینی به ته هرامت پروت په زنگونو باندې، هرامت به راغوځلې کیږی خپل عملنامی ته،

الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ هَذَا كِتَابُنَا يَنْطَلِقُ

ورته به او ویلې شی، نن ورځ بدله در کولې کیږی تاسو ته د هغه عملونو چه وئ تاسو چه کول مو د عملنامه زموږ ده چه گواهی کوی

عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

په تاسو باندی په حقه سره، بیشکه وؤمونږ چه په فرستوبه مو لیکل هغه عملونه چه وئ تاسو چه کول به مو.

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ څلورم دلیل عقلی دې په توحید او د تیر شوی دلائلو

خلاصه ده، ﴿يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾ تخويف اخروي دې ﴿يَوْمَ﴾ منصوب دې مفعول فيه دې دپاره دؤ

خَسَرَ الْمُبْطِلُونَ ﴿يَوْمَ﴾ مقدم شويدي پخپل عامل دپاره د حصر، اشاره ده ديتته چه کامل او پوره

تاوان هغه دې چه د قیامت په ورځ نئ څوک او کړی (روح المعانی) ﴿يَوْمَ﴾ بدل دې د ﴿يَوْمَ﴾ یا

تاکيد دې، د ﴿الْمُبْطِلُونَ﴾ ښه کافران مراد دی چه منازلو د جنت کښ نئ تاوان کړيدي اوترینه

محرومه شويدي.

﴿وَتَرَى كُلُّ أُمَّةٍ جَائِيَةً﴾ تخويف اخروي سره متعلق دې، د «جائیه» څو معنی شوی دي:

(۱) جالیه د جثونه مشتق دې په ځنگونو باندې کیناستلو ته وائی، دا کنایه ده د قیامت د ورځې د خوف او هولناکۍ نه، لفظ ذ کل مصداق اگر چه ټول خلق دی لیکن انبیاء، صلحاء، په

بارہ کنس راغلی دی چه لا یخزهم الفزع الاکبر او دغه شان و هم من فزع یومئذ آمنون نو ددی وجه نه هغوی ورنه دعام مخصوص منه البعض په طور سره مستثنی دی.

۲) ابن عباس رضی الله عنه وائی چه دجائیه معنی مجتمعته ده یعنی هرامت او هر اهل دین به جمع شوی وی.

۳) او څنو مفسرینو دجائیه معنی خاضعة نقل کړې ده یعنی دالتحیات په شکل کیناستل. چه داکنایه ده دآداب او تواضع نه نو دې صورت کبې بیا دا آیت انبیاءو، صلحاوو غیره ته هم شامل دې (قرطبی وغیره).

﴿كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا﴾ کتاب نه مراد اعمالنامه ده. کفوله تعالی و وضع الکتاب فری... (کهف) یعنی هر سرې به دهغه په عملنامه کبس لیکلی شوی عملونو حساب طرف ته رابللې کیږی، بعض وائی چه دکتاب نه مراد کتاب دنبی دهرامت دې. یعنی هر سرې به دخپل نبی کتاب طرف ته راوبللې شی چه څومره عمل ئی ورباندې کړې دې، اول قول راجع دې، ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَحَرَّوْا﴾ ورنه مخکېس مقدردې، ﴿هَذَا كِتَابُنَا﴾ اضافت دکتاب «عملنامې» الله ﷻ ته دادنی ملا بست دوجه نه شویدی ځکه چه ملائکوتو دعملونو دلیکلو حکم الله ﷻ کړي دې. ﴿يَنْطَلِقُ عَلَيْكُمْ﴾ ای یشهد علیکم «بالحق» یعنی بغیر دزیادت اونقصان نه، ﴿إِنَّا كُنَّا نَنْتَهِضُ﴾ متعدی معنی ده یعنی په فرشتوباندې به مولیکلو ستاسو عملونه. نو داد ﴿يَنْطَلِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ﴾ تعلیل دې.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ
پس هغه کسان چه ایمان ئی راوړې دې او عملونه ئی کړيدي نیک بس داخل به کړی دوی لره رب ددوی	
فِي رَحْمَتِهِ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ۝ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ	
په رحمت خپل کبس هم داکامیایی واضحه ده، او هغه کسان چه کفرئ کړيدي ورته به اووېلې شی بیا نه وو	
الْبَرِّ تَعْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ۝	
آنانونه ځماچه لوستلې به شویه تاسو باندی نونکېر کړې وو تاسو اوونی سو قوم جرم کونکی کفر کونکی	

وَإِنَّا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ

اوجہ کلمہ بہ ویلی شوچہ بیشک و وعدہ دالہ حقہ ده، اوقیامت نشته دے شک بہ راتلودھنی کتب نوتاسوبہ ویل

مَا تَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنَّ نَظْرُ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُحْسِنِينَ ۝ وَبَدَا لَهُمْ

نہ پیژنو مونہچہ خہ دے قیامت، نہ کووؤگمان مونہ مگر گمان لراونہ یومونہ یقین کونکی اوبسکارہ بہ شی دوی نہ

سَيَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝

سزاکانی دھغہ عملونہچہ دوی کری وؤاچاپیرہ بہ شی پہ دوی هغه عذاب چہ وؤدوی پہ هنی پوری ترفی کولی،

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنفُخُكُمْ كَنَّا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا

اورتہ بہ اوپلی شی چہ نن ورخ بہ مونہتاسو هیر کرو لکہ چہ تاسو هیر کری وؤملاقات دخیلی ورخی ددی

وَمَا أَوْكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ أَصْرٍ ۝ ذَلِكُمْ بِأَنكُمْ اتَّخَذْتُمْ

اوتہکانہ ستاسو ووردی اونہ بہ وی تاسولرہ هیخ حوک مددگارن داپہ سبب ددی چہ بیشک تاسونیولی وؤ

أَيْدِيَ اللَّهِ هُزُؤًا وَغَرَّتْكُمْ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ لَا تَخْرُجُونَ مِنْهَا

آیاتونہ دالہ پہ مسخری سرہ اودهو کہ کری وئ تاسوؤوند دنیا، پس نن ورخ نہ بہ ویستلی کیری دوی ددی جهنم نہ

وَلَا لَهُمْ يُسْتَغْفَرُونَ ۝

اونہ بہ ددوی نہ طلب دتوبی کیدی شی

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ مؤمنان وصالحانوتہ بشارت اخرویہ دے، ﴿فِي رَحْمَةٍ﴾ مراد د

رحمت نہ جنت دے، ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ تخويف اخروی دے، ﴿أَلْقَى نَارًا﴾ ایہیہ نہ مخکین

ایقال لهم مقدر دے، او استفهام تویب خادے، ﴿إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ وعدہ دبعث بعد الموت اودغہ

شان نور امور اتیہ ﴿إِنَّ نَظْرُ إِلَّا ظَنًّا﴾ داپہ ظاہر کتب استثناء دشئ عن نفسه ده، نو ددی وجهی نہ

مفسرینو د دے مختلف توجہیات کری دے

- (۱) يو توجيه داده چې ﴿ظَنَّا﴾ هصفت حذف دې چه ضعیفًا دې، ای ان نظنَّ الآ ظنا ضعیفًا، یعنی دقیامت په باره کښ زموږ ډیر کم غوښته گمان دې. یقین بالکل نشته دې.
- (۲) ﴿نظنَّ﴾ پمعنی دنعقد سره دې، ای ما نعتقد شیئا الا ظنا
- (۳) بعض وائی چه په کلام کښ تقدیم تاخیر دې، اصل داسې دې ان نحن الانظنَّ ظننا ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُتَشَكِّينَ﴾ ټاکید دې دماقبل.

﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكُمْ﴾ مراد د نسیان نه په عذاب کښ پریخودل او د نظر شفقت نه محرومه کول دی مجازاً، ځکه چه نسبت د نسیان الله ﷻ ته محال دې، ای تر ککم فی العذاب من باب اطلاق السبب علی المسبب (روح المعانی) یا معنی داده چه گرځوؤ مونه تاسو پمنزله دشئ منسی چه څوک ئی پرواه نه کوی. ﴿لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ اضافت دلقاء، یوم ته اضافت ظرفیه دې، او مفعول مقدر دې، ای لقاءکم الله ﷻ و جزاء فی یومکم هذا روح، یعنی لکه څرنگه چه تاسو په دنیا کښ د الله ﷻ سره ملاقات او دهغه په مخکښ پیشی د دې ورځ هیره کړې وه، نودغه شان تاسو هم نن ورځ الله ﷻ هیر کړی یئ، یا ﴿لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ ده د ټولو احوالو د قیامت نه، سره د بعث نه، او دا انسب للمقام دې.

﴿ذَٰلِكُمْ بِأَنكُمۡ أَخَذْتُمۡ ءَايَتِ اللَّهِ بِدَا سبب د عذاب بیان دې یعنی په احکامو د الله ﷻ پورې استهزاء او په ژوند د دنیا باندې په د هوکه کښ مبتلا کیدل، د اسبب دې د دې چه تاسو د همیشه دپاره د جهنم مستحق او گرځیدلی، ﴿فَيَسْتَعْتِبُونَ﴾ یاد عتبی نه مأخوذ دې پمعنی د رجوع او توبه سره، ای لا یطلب منهم العتبی وهو الرجوع الی طاعته، یعنی طلب د توبې به ورنه نشی کیدې، د موقع به ورته نه وی چه الله ﷻ راضی کړی، یاد عتاب نه مأخوذ دې، ازاله د عتاب او سزابه ورنه نشی کیدې بلکه همیشه به وی په عذاب کښ.

قُلْ لِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۝ وَلَهُ الْکِبَرِیَّاتُ

پس الله لره ده ټوله ثناء صفت چه رب د آسمانونو دې اورب د زمکې دې، رب دې د تمامو مخلوقاتو، او الله ﷻ لره لوی ده

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ⑥

په اسمانونو کېږي او په زمکه کېږي. او هم دې غالب دې خاوند د حکمت دې

﴿فَلِلَّهِ الْحَمْدُ﴾ فناء، تفریعه ده او د اپنځم دلیل عقلی دې په توحید، متفرع دې په څلورم دلیل، چه د آسمان او زمکې بادشاهت د الله ﷻ په قبضه او اختیار کېږي دې نوتول صفات د الوهیت هم صرف هغه لره ثابت دی ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ بدل دې د ما قبل نه

﴿وَلِلَّهِ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ لائق د لویۍ صرف ذات د الله ﷻ دې، ذکر بیا، معنی امام راغب الترفع عن الانقياد کړیده یعنی د عاجزی او سربیتۍ نه برتر و بالا، او دیکې عظمت، جلال، بقاء، سلطان، قدرت او کمال ټول رازی، په حدیث قدسی کېږي راغلی دی الکبریا، ردائی والعظمة ازای لمن نازعنی علی واحده منهما قذفته فی التار کبریا څما خاډردې اولونی څما ازاردې نوهړ څوک چه په دغو دواړو کېږي څما سره منازعه کوی یعنی تکبر اولوی کوی، څه به نې په سخت او رکېږي او غورځوم. کله چی ثابت شوه چې کبریا نې صرف الله ﷻ سره خاص ده نو اتباع هم د الله ﷻ اودهغه شریعت پکار ده، نه ده آباؤ اجدادو اودهغوی رسم و رواج

روكوعاتها (۴)	سورة الاحقاف مكية	آياتها (۲۵)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيحده مهريان او د پير رحم كوكي دى شروع كوم		

توتيبها حسب التسلسل (۴۶) وحسب النزول (۶۶)

دامكى سورة دې، ترتيب قرآنى په لحاظ سره (۴۲) دې او ترتيب نزولى اعتبار سره (۲۲) دې دسور الجاثيه نه ورستواو دسورة الزاريات مخكښ نازل دې. زمانه د نزول ئى لسم (۱۰) كال يا يولسم (۱۱) كال د نبوة دې.

ربط معنوى: پدې سورة كښ د مشركانو د آخرى سوال جواب دې، ماقبل سورتونو كښ ددوى داشبهات دفع شول چه ددوى آلهه معبودان ندى، موصوف په صفاتو د الوهيت نه دى، شفعاء قهرى نه دى، هرڅه نه آورى او نه وينى، ليكن دوى به ويل چه زمونږ د معبودانو په بلنه كښ تاثير خامخا شته دې ځكه چه مونږه ورنه كله هم سوال او كړونو حاجت مو پوره كيږي او د مصابو نه محفوظه كيږو، الله ﷻ ددغې شبهې جواب پدې سورة كښ كوى چه ﴿فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً﴾ آيت (۲۸). حاصل داچه كچرته ددوى په بلنه كښ تاثير او بركت وې نو دوى خپل عابدين زمونږ د گرفت او د عذاب نه ولې خلاص نه كړل.

(۲) مخكښ سورت كښ ترغيب الى القرآن وؤ او د قرآن حقانيت ذكر وؤ. دې سورت كښ باقاعده دلائلو سره د قرآن حقانيت اثبات كيږي:

(۳) منښ سورت كښ مسئله معاد اجمالى طور باندې بيانه شوى وه چى ﴿قل الله يحييكم ثم يميتكم ثم يجمعكم﴾ دې سورت كښ باقاعده دليل سره د مسئله بيان كيږي.

ربط اسمى: توحيد په مقابله كښ د مشركينو عجز مثال په مخكښ سورت كښ هغه كس سره وركړې شوې وؤ چى سترتيا او عاجز راتلو وجهى نه په گوډوباندې ناست وى. او دې سورت كښ دا ذكر كيږي چى توحيد، حقانيت قرآن او اثبات معاد د دلائلو په مقابله كښ ددوى شبهات پشان د شكو ډيري دي، هيڅ د مقاومت تاب نه لرى.

د سورة دمضامينو اجمالى خلاصه

حواميمو بنيادی مضمون اثبات توحيد او رد د شرک دې. خودې سره سره معاد او حقانيت قرآن هم باقاعده ذکر کيږي، چونکه سورت الاحقاف حواميو آخر او بلاغ دې نو دیکښ دا درې واړه مسئلې په تفصيل سره ذکر کيږي، دې باندې چې کوم اشکالات دې دهغې جواب ذکر کيږي، حق عقيدې دلائلو سره اثبات کيږي، او مينځ مينځ کښ تخويغات، زجر او بشارت هم بيانېږي

تفصيلي خلاصه

آيت 1,2: کښ تمهيد مع الترغيب دې.

آيت 3-6: پوري اثبات توحيد او رد د شرک دې.

آيت 7-12: پوري د قرآن حقانيت اثبات دې

آيت 13,14: کښ بشارت على ادا حقوق الله دې

آيت 15,16: کښ بشارت على حقوق العباد دې.

آيت 17-28: پوري تخويغات دې.

آيت 29-32: پوري بيا حقانيت قرآن بيانېږي.

آيت 33: کښ دمعاد اثبات ذکر کيږي.

آيت 34: کښ تخويف دې

آيت 35: کښ تسلي ده نبي ﷺ ته او اعلان دې چې هغې تعلق ټولو حواميمو سره دې.

حَمْدٌ تَنَزَّلُ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝ مَا خَلَقْنَا

الله پوهيږي په معنى ددې، نازلېدل ددې کتاب د طرفه د الله نه دي چه غالب دې خاوند د حکمت دې، ندی پيدا کړې مونږ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ

اسمانونه او زمکه او هغه څه چه په مينځ ددې دواړو کښ دی مگر د پاره د حق نښکاره کولو او د پاره د يوې نښې

مُسْمًى وَاللَّيْنِ كَفَرُوا عَمَّا أَتَتْهُم مَّعْرُضُونَ ۝ قُلْ

مقرې، او هغه خلق چه کفرئى کړيدې دهغې نه چه دوى ورته يره ولې شوي دي اعراض کونکي دي، نه اوبه

أَرَزَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا

ناسو ما خبر کړئ دهغې نه چه تاسو ورته حاجتونه غواړئ ماسوی دالله نه، ماته او بیا یې هغه څه چه دوی پیدا کړی دی

مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ لِيُخْبِرُنِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا

دزمکې نه یا دوی لره څه برخه ده په اسمانونو کې، راوړئ ما ته څه کتاب مخکې د دې قرآن نه

أَوْ أَلْقُوا مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٥﴾

یا یو نقل د علم «دآبیازو» نه کچرته یې ناسو ریشنی

﴿حَم﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ تمهید دې مسئلې دتوحیدته، اوترغیب دې منلو دقرآن ته، چه

دا قرآن د الله ﷻ دطرفه نازل دې نودا او منی ځکه چی دجا اطاعت ته غاړه ایخولو او فرمان برداری کولو دپاره په مطاع کېن دوه صفات ضروري دی: (۱) قدرت او سلطنت ورته حاصل وی او داجسمانی طور باندی انسان په اطاعت مجبوره کوی (۲) دهغه احکامات او خبرې دحکمت نه ډکې وي، اودا وصف انسان عقلی طور متاثره کوی او الله ﷻ چونکه دی دواړو صفاتو سره بطور اکمل متصف دې نولهذا هغه اطاعت او کلام منل ضروری دی.

﴿مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ دلیل عقلی دې په توحید او نفی د قدرت دتصرف ده

غیر الله نه او خو غلطو عقیدو باندی رد دې:

(۱) ټول کائنات الله ﷻ پیدا کړیدی اودیکنې څومره تصرفات کیرې الله ﷻ په ارادې سره کیرې، ددې ذکر اوشو په «ما خلقنا السموات والارض» کېن دا په عقیده دهریت رد دی چه مشرکینو به ویل مایه لکننا الا الدهر

(۲) داکائنات او دیکنې چی څه دی یو مقصد تحت پیدا شوی دی، داعبث ندی پیدا کړې

شوې، بلکه دیکنې د الله ﷻ معرفت نشانیا نې دي. دا نه ده چې «نموت ونحیا» او بس، ﴿إِلَّا

بِالْحَقِّ﴾ کېن ددې ذکر دې

(۳) یوه ورځ به داسې رازی چه دا هرڅه به فنا شی اوستاسونه به دې ژوند هر لمخې حساب کتاب اخیستې کیږي، په «واجل مسمى» کښ د دې ذکر دې. دیکښ عقیده معاد ذکر دی

﴿عَمَّا أَتَتْهُمْ﴾ هجر مجرور مابعد سره متعلق دی او مراد ترینه قیامت اودهغه ورځې احوال دی، یعنی چه کله دوی دبعت بعد الموت اودقیامت خبرې واورى نودهغې نه اعراض او انکارکوي.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ﴾ پدې آیت کښ د مشرکانونه په شرک باندې ددوؤقسمه دلیلونو مطالبه ده: یو دلیل عقلی بل دلیل نقلی، «أُرُونِي مَاذَا خَلَقُوا» دلیل عقلی مطالبه ده. یعنی آیاستاسو معبودانوڅه حصه دزمکې پیدا کړیده؟ استفهام دتوبیخ اویبغوردپاره دې، یعنی تاسو څرنگه دداسې معبودانو عبادت کوئ چه په صفاتو د الوهیت نه دې متصف «مِنْ الْأَرْضِ» یعنی زمکه او په مخ دزمکه داسې څه شته چې دوی هغې پیدا کولو کښ مستقل وی او الله ﷻ ته محتاج نه وی «أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ» یعني آسمان او په هغې کښ څومره مخلوقات دی آیا هغې پیدا کولو کښ دوی الله ﷻ سره څه معاونت او شرکت کړیدی، **فائدة:** دا خبره خوظاهره ده چی دوی نه زمکې څه حصه پیدا کولو کښ الله ﷻ سره شریک دی اونه آسمان، خو بیا هم شرک نفی صرف آسمان نه اوشوه او زهکه کښ داستقلال نفی اوشوه، دیکښ نکته داده چی سفلیات او دهغې حوادثو کښ غیر الله بطور واسطه او سبب درجه کښ څه نه څه دخل وی، لیکن هر چه دی علویات نوهغې کښ دغیر الله هیڅ قسم عمل دخل نشته نو ځکه هلته نفی دشرکت اوشوه

«لأیتم» او «ارونی» دواړه د دوه مفعولو تقاضه کوي، د «ارایتم» د پاره مفعول اول «ماتدمون» دې او «ارونی» د پاره پاره مفعول اول ضمیر منصوب «یاء» دې او «ماذا خلقوا» کښي د دواړو تنازع ده، دواړه ئي خپل مفعول به ثاني جوړیدو تقاضه کوي، نو فعل ثاني له خو عمل ورکړو او د اول مفعول خو محذوف اومنلو، او بعض وائي چې دا مفعول به ثاني دې د فعل اول، اویا «ارونی» جمله معترضه دپاره د تاکید ده، نو هډو تنازع نشته

﴿أَتُؤْتِي بِكُتُبٍ﴾ دليل نقلی مطالبه ده از کتب سابقه. ﴿مِنْ قَبْلِ هَذَا﴾ مخکب دقرآن نه چه تورا، انجیل، زبور دی، ﴿أَوْ أَثَرَةٍ مِنْ عِلْمٍ﴾ دليل نقلی مطالبه ده د انبیاءو سابقووه، د ﴿أَثَرَةٍ﴾ خو معنی بیان کړي شويدي.

(۱) روایت: یعنی انبیاء سابقووه نه خه اثر او روایت منقول وی دیکب تو پیش یی کړی.
(۲) اثاره په معنی بقیه سره دې یعنی سابقه علوم نه خه علم پاتې شوې وی او هغې کنبې خه داسې خبره وي نو پیش نی کړی.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ
اوڅوک زیات گمراه دې دهغه چا نه چې دې سوال کوی ماسوی دالله نه دهغه چانه چې نشی قبولولې سوال دده
إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَفُلُونَ ۚ وَإِنَّا حُشِرَ النَّاسُ
ترورځي دقیامت پورې اودوی (معبودان) دسوال ددوی نه ناخبره دی، اوکله چې راجمع کړې شی خلق دقیامت په ورځ
كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءُ وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كُفَرِينَ ۝
نوی به دامعبودان دوی لره دشمنان اووی به په عبادت ددوی باندي انکارکونکی

﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا﴾ ما قبل کنبې نفی د قدرت او تصرف وه دغیر الله نه، دې آیت کب نفی دعلم ده دغیر الله نه. چه دهغه کس نه لوی گمراه بل نشته دې چه دداسې څیزونونه پخپل حاجتونو کب مدد غواړی چه ترقیامته پورې نه ورته جواب ورکولې شی او نه ده دوی حاجتونو نه خبر دي. ﴿مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ عام دې عابدانودملانکو، عیسی علیهم السلام او جناتو، جماداتو، قبرونو، زیارتونو ټولته شامل دي. ﴿إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ بهرادر نه تابیدي، یعنی همیشه ورته جواب نشی ورکولې ﴿وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَفُلُونَ﴾ یعنی جواب ورکول او حاجت پوره کول خودیره بعیده ده بلکه دهغوئ بلنه آوری هم نه اوددوی نه بې خبره دی.

صاحب دروح المعانی علیه السلام لیکلی دی چه بتان خوبه حال بې خبره دی چه پکب د اوردلو صلاحیت او استعداد نشته دې، اوهرچه ملانک دی نوهغه خولې دی، ځکه مشرکینو

د آسمانی ملائکو عبادت کولو، او هر چه اولیا انبیاء دی نو بعض خولری وؤد عابدینونه او علم الغیب ورسره نشته دې چه ددوی د عبادت نه خبر شی، او څوک چه قریب دی نو هغه مړه دی او مړی په هروخت کښ خبره نه آوری، یاد اچه الله ﷻ د مشرکانو د شرکی اقوالو افعالو نه دوی بې خبره ساتی چه په حُزن او په غمونو کښ پریشان نشی.

شیخ عطار رحمۃ اللہ علیہ د مذکورہ آیاتو نو تر جمانی پخپلو اشعارو کښ داسې کړیده، شعر:

در بلیاری مه خواهد از هیچ کس   زانکه نه بود جز خدا فریاد رس

غیر حق راهر که خواندای پسر   کیست در عالم از و گمراه تر

﴿وَإِذَا حُيِّرَ النَّاسُ﴾ ددوی مزید حماقت بیان دې یعنی دامعبدان ددوی بلنه خو هڅې

نه اوري بلکه د قیامت په ورځ به ئی ورسره عداوت وی. او په میدان حشر کښ به علی رؤس الاشهاد دا اعلان او کړی چه مونږ ستاسو د عبادت، او بلنې نه بالکل خبر هم نه وؤ چه څوک زمونږ قبر ته راغلیدې او سوالونه ئی کړیدی، سجدې ئی کړیدی، نذرانې ئی ورکړیدی، دا مضمون د سورة یونس (۲۸)، وغیره سورتونو کښ هم تیر شویدي.

«کانوا» کښې ضمیر * من لا يستجيب له * یعنی آلھؤو ته راجع دې او «لهم» ضمیر * من يدعو

من دون الله * یعنی مشرکینو ته راجع دې، «اعدا» چونکه د دوی عبادت به ورته د نفعې په ځای نقصان رسوي نو ځکه ورباندې د «اعدا» اطلاق اوشو، او مطلب دا دې، چې دوی خو د غیر الله تقرب او رضا حاصلولو د پاره نن د هغوی عبادت کوي، خو کله چې قیامت ورځ شي، نو هغوی به د دوی د شمنان وي، یعنی نفعې په ځای به ورته ضرر اورسوي،

«وکانوا بعبادهم» ضمیر مرفوع دلته هم * من لا يستجيب له * یعنی آلھؤو ته راجع دې او

«بعبادهم» کښې ضمیر مجرور مشرکانو ته راجع دې، یعنی ددوی آلله به د دوی د عبادت نه به برامت اعلان او کړي، چې ما کان بنېي لانا نن ننن ددوی د دینک من اولیاء، یا «کانوا» کښې ضمیر په دواړو ځایونو کښې * من يدعو من دون الله * یعنی مشرکینو ته راجع دې او «لهم» ضمیر * من لا يستجيب له * یعنی آلھؤو ته راجع دې، یعنی قیامت په ورځ چې دوی آلله دوی نه برامت اعلان او کړي، نو دوی به د هغوی د شمنان او گرځي او د هغوی عبادت کولو نه انکار او کړي چې والله رینا ما کنا مشرکین.

وَإِنَّا نُنزِّلُ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَنَا جَاءَهُمْ

او کله چه لوستلې شی پدوی آياتونه زمونږ ښکاره، وائی هغه خلق چه کفرئې کړيدي. قرآن ته، هر کله چه راشی دوی ته،

هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ هَآءِ هَآءِ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ

داسعدې ښکاره، ولې دوی دا وائی چه دځان نه جوړ کړيدي دی پیغمبر دقرآن ته اوبه کچې ماڅځان نه جوړ کړې وی دقرآن

فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ

نومالکان نه یې تاسو مالره دعذاب دالله ﷻ نه دهیڅ خبرالله ﷻ ښه خبردي په هغه گوو وډو چې تاسو لکبايې په هغې کښ.

كُلِّي بِهِ شَهِيدًا بَنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ هَؤُلَاءِ

کافی دې الله ﷻ گواځېرېه مینځ ځماو مینځ ستاسو کښ، او الله ﷻ بخونکې ډیر رحم کونکې دې ته اووایه

مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَكْرَهِيَ مَا يُفْعَلُ لِي وَلَا يَكُمُ إِنِ اتَّبَعُ إِلَّا

نه یم څه نوې د رسولانوته اونه پوهیږم څه چه څه به کولې شی ماسره اونه ستاسوسره، نه کوم څه اتباع مگر

مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ وَمَا آتَا إِلَّا نَزِيرٌ مُّبِينٌ ٥

دغې چه وحی نی نی کیدی شی ماته اونه یم څه مگرویرونکې ښکاره.

﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا﴾ دلته نه دقرآن حقانیت اثبات او په قرآن باندی دمشرکینو دری

شبهات او هغی جواب ذکر کیری په ضمن د شکوي کښ، دا اوله شبه او شکوه ده چې ددی مشرکینو عجیب طرز عمل دی یو طرف ته او گورئ نو باطل پسې روان منوې وهي او داسې معبودانو عبادت کوی چی هغوی نه قدرت شته نه د تصرف اختیار، نه ورسره علم شته نه دوی ته د الله ﷻ په مقابله کښ نفع یا ضرر رسولې شی، بل طرف ته او گورې چې د الله ﷻ حق کلام دې، په هغې کښ د الله ﷻ وحدانیت واضح دلائل دی، نو دوی هغې ته سحر وائی، ددې شبهی جواب آیت کښ موجود دې، چی هغی ته اشاره «الحق» او «بینات» کښ شویده، چې دا د الله ﷻ حق ښکاره کلام دې، سحر نه دې؛ ځکه چې سحر معارضه ممکن وی او د دې کلام معارضه ممکن نه ده.

﴿أَمْرٌ يَقُولُونَ أَفْكَرْتُمْ هَذَا دَوِيمُهُ شَبَهُ دَهْ دَمَشْرِكِينَ عَلَي سَبِيلِ التَّرْقِي، أَمْ دَلَّتْهُ اضْرَابُ دِ
پاره دې يعنی دا خبر خو ئی څه کئ ، دې بلې ته ئې غوگ شه ، چې قرآن د الله ﷻ کلام نه دې
بلکه دې پیغمبر دا دځان نه جوړ کړېدې او الله ﷻ طرف ته ئې منسوب کوی. د دوی پدی
شبهی باندې د مخکنې شبهې نه زیات تعجب ځکه اوشو چې دا څنگه کیدیشی چې یو داسې
کلام چې هغې مثل یو آیت پیش کولو باندې دوی قادر نه دی باوجود د دینه چې فصحاء،
بلغاء او شعراء دی، نویو داسې کس چې امی دې، شعر وشاعری سره ئې واسطه نشته هغه
دځان نه څنگه جوړ کړو، الله ﷻ د دې شبهی درې جوابونه ذکر کړو

﴿قُلْ إِنْ أَفْكَرْتُمْ هَذَا أَوَّلُ جَوَابِ دې، خلاصه د جواب داده چې څه یو مبلغ یم. الله ﷻ
آیات و احکامات خلقو ته بیانوم، کچرته دا حقیقت کئ د الله ﷻ احکام او آیاتونه ، نه وی نو
د الله ﷻ عذاب را تلل په ما یقینی دي هغی نه ما څوک نشی بچ کولی. کما فی قوله تعالی: ولو
تقول علينا بعض الاقاويل لاخذنا منه باليمين (الحاقه: ۴۴، ۴۷)، ځکه چې عادت الله ﷻ د جاری
دې چې کوم کس د نبوت دعوی په دروغو کوی او احکام الهی کئ دجل و فریب نه کار
اخلی، او حقیقت په خلقو ملتبس کوی نو الله ﷻ خپل قهر په هغه نازل کوی.

﴿يَمَّا تُفِيضُونَ فِيهِ﴾ دا تخويف دې، الاض بفيض ماده په لغت کئ کثرت باندې دلالت
کوی، ویلې کیږی: الاض الماء اناء کله چې اوبونه لوخی ډک او ابهیگی ، ډیر سخی انسان ته
فیاض ویلې کیږی، او الاض فی الحديث ویلې کیږی څه شی په باره مختلفې خبرې کولو ته ، او
دلته هم دامعنی مراد ده چې کله ورته سحروائی کله ورته څه او کله څه؟ دی ټولو خبرو باندی
الله ﷻ څه عالم دې. ﴿كَهَيِّ بِمَ شَيْدًا﴾ دا ماقبل نه بدل الاشتمال دې یعنی کافی دې الله ﷻ
گواه ځما په تبلیغ او ستاسو په تکذیب ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ دا ترغیب د توبې او قرآن منلو ته.
یعنی کچرته اوس تاسو توبه او کړئ او قرآن او منئ نو الله ﷻ توبه قبولونکې دې رحم کونکې
دې.

﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا هَذَا دَوِيمِ جَوَابِ دې، خلاصه یې داده چې څه بنیاد باندې تاسو دې
قرآن کئ شک کوئ؟ آیا ځما نبوت او پیغمبري څه یونوې شې دې یا دا قرآن نازلیدل یو نوې

امر دې...؟ انبياء او پيغمبران هم دينه مخکښ مبعوث شويدي او کتابونه هم نازل شويدي، هغوی به وحی اتباع کوله څه هم دوحی اتباع کوم. هغوی به هم دالله ﷻ آياتونه خلقوته اورول او يره ول به يی، ځماهم دا وظیفه ده، پاتې شول اخبار د دنيوی امورو چه مستقبل کښ به څه کيږي، تکليف به رسي يا راحت، نقصان به کيږي يا گټه، غلبه به ه يلاويږي يا شکست... دا د نبوت وظیفه نده، دې باره کښې ماته نه دځپل ذات باره کښ علم شته نه تاسو باره کښ، «بدعا» پمعنی د 'بدیع' کښ دې، لکه خف پمعنی خفيا او خل پمعنی خليل سره رازی، 'بدیع' ویلی کيږي عديم المثال شي ته، «وَمَا أَذْرَىٰ مَا يَفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ» دايت اولی حصه 'ماکت بدعا' کښ دی خبری نفی اوشوه چی نه نبوت اورسالت نوې شی دې او نه کتاب نازلیدل، اوس دلته مماثلت بیان کيږي، روایتو کښ رازی چه مشرکینو به نبی کریم ﷺ نه داسوال کوو: اخبرنا بمضارنا ومصلحتنا في المستقبل يعني راتلونکی زمانه کښ کوم تکليفونه په مونږ راروان دی يا کومې فاندې مونږ ته ميلاوېږي هغې باره خبر راکه، نو بيا مونږ تا اومنو، الله ﷻ جواب اوکړو چی دا دنبوت اور رسالت وظیفه نده، نبوت اور رسالت وظیفه اتباع وحی او تبليغ وحی ده.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ

نه اووايه خبراکړئ ماته کچرته وی داقرآن دطرفه دالله ﷻ نه او بيا هم تاسوکفرکوئ په دې اوگواهی ورکوي

شَهِدَ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مَوْلَاهُ فَأَمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنْ لَلَّهِ

يوگواه دبنی اسرائيلونه په شان ددی قرآن، نو هغه ايمان راوړې او تاسو تکبرکوئ بيشکه الله ﷻ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝

هدایت نه کوي قوم ظالمانو ته

«قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» دا دويم جواب دې، خلاصه يی داده چی دا خو ډير ظلم او بې انصافی خبره ده چی دا قرآن د الله ﷻ طرف نه وی، او بنی اسرائيلو کښ معتبر اهل علم حضرات پدی گواهی ورکوي، او ايمان پرې هم راوړی او حق يی گنځي، ليکن ددی

باوجود تا سو ئي نه مني او انكار واعراض ترينه كوي، دې تفسير مطابق «شاهد» نه مراد د اهل كتابو هر هغه عالم دې چې په قرآن ئي ايمان راوړې وي . چې هغه څوك هم وي برباره خبره ده چې دې آيت نزول نه مخكېن راوړې وي يا ورستو «بيان القرآن» لهذا رواياتو كېن د عبدالله بن سلام رضي الله عنه يا ميمون بن يامين او دهغه شان چې كومو نورو اهل علم حضراتو تذكرة راغلې ده، هغه بطور مثال ده، تخصيص ترينه نه دې مراد، «مثله»، ضمير مجرور مرجع قرآن دې «مثل» نه مراد يا هغه مضامين د قرآن دي چې هغه تورات كېن هم وؤ، چې هغه توحيد او بعث بعد الموت وغيره دي، يعنى داشاهد د قرآن مضامينو د حقانيت گواهي وركوي، لكه بل خائي كېن راغلي دي: وانه لقي زبرالاولين، اولم يكن لهم اية أن يعلمه علماء بني اسرائيل، يا «مثل» نه مراد كتب سابقه دي چې هغه منزل من الله كيدلو كېن د قرآن معادل دي، او يا «مثل» نه مراد بعينه قرآن دې، «مثل» لفظ اضافه د مبالغې د پاره شويده، لكه اهل عرب وائي مثلك لا يخل «فأمن»، كېن ضمير مستتر شاهد ته راجع دې، يعنى بياني پدې قرآن ايمان هم راوړو. بعض مفسرينو د «شاهد» نه مراد كتب سابقه او «مثله» نه مضامين د قرآن اخستي دي، يعنى سابقه كتابونه چې كوم الله تعالى نازل كړيدي هغه ددې كتاب، ددې مضامينو او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د رسالت حقانيت گواهي وركوي (قرطبي) نو دې توجيه مطابق «فأمن»، نه مراد تصديق دي.

حضرت تهانوي رحمته الله ددې آيت منفرد تفسير كړيدې، د هغې خلاصه داده چې اهل كتاب باوجود د دينه چې اهل علم وؤ، هغوي دې قرآن په شان كتابونو تورات او انجيل وغيره باندي ايمان راوړې دي حالانكه دا كتابونه د فصاحت و بلاغت هغه مرتبه كېن نه وو چې په كومې مرتبې باندي قرآن دې، او تاسو باوجود د دينه چې جاهله يي د قرآن نه انكار كوي، حالانكه دا د فصاحت او بلاغت اوچتې مرتبې باندي فائز دي. دي تفسير مطابق «مثل»، مصداق تورات، انجيل وغيره دي، او «فأمن»، نه مراد تورات، انجيل باندي ايمان راوړل دي.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ دجزا محذوف قائم مقام دې، چې هغه فقد ظلمتم يا

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ حَدِيثًا

اوواښ هغه خلق چه کافران دى دهغه خلقوپه باره کښ چه ايمان نى راوړې دې، کچرته وې دا قرآن حق

مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ ۚ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكَ

نو نه به وې مخکښ شوى دوى زمونږ نه ده ته، اوکله چه دوى ته هدايت اونشويدي قرآن نوواښ دوى دادروغ دى

قَدِيمٌ ۝ وَمِنْ قَبْلِهِ كَذَبَ مُوسَىٰ إِيمَانًا وَرَحْمَةً ۖ وَهَذَا كِتَابٌ

بخوانى اومخکښ ددې قرآن نه کتاب دموسى توراهاوؤ چه پيشوا او رحمت وؤ، او دا قرآن کتاب دې

مُصَدِّقٌ لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۚ عَرَبِيًّا لِّعِلَّةٍ ۚ الَّذِينَ ظَلَمُوا

تصديق کونکې دمخکنو کتابونوپه ژبه عربى کښ، د پاره ددې چه ويروى هغه خلق چه ظلمشکښى کړيدي،

وَنُفِّرُ ۖ لِلْمُحْسِنِينَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا

اوزيرې دې دپاره دنبااسته عمل کونکو، بيشکه هغه خلق چه داني ويلي دى رب زمونږ الله دې بياکلك ولاړدى پدى خبره،

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ خَالِدِينَ

نونه به وى هيڅ يره پدوى باندې اونه به دوى غمزن وى دغه کسان اوسيدونکى دجنت دى هميشه به وى

لَدَيْنَا ۖ جَزَاءً ۖ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

په هغې کښورکولې به شى دوى تهبدله په سبب دهغه عملونوچه دوى کول

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دى آيت کښ الله ﷻ مشرکينو دويمه شېبه ذکر کوى، خلاصه نى

داده چه کچرته قرآن او پدې ايمان راوړلو کښ خير وې نو مونږ به پرې ايمان راوړې وې، دا خبر پر خلق لکه بلال صهيب عمار وغيره شو دوى به مونږ نه نوؤ وړاندې شوى، ځکه چې مونږ عقلمند او روشن خيال خلق يو، اوخير طرف ته سبقت هميشه عقلمند انسان کوى، بلکه اصل خبره دا ده چې دا دالله ﷻ کلام نه دې، زاپه دروغ دى چې راجمع کړى شويدي،

د جاهليت قديمه اوجديده روشن خيالو اقوالو کښ مماثلت ته اوگورئ، نن صبا امت کښ د ايمان دعويدار داسې طبقه موجود ده چې هغه ددې امت غرباء، چې اصل حاملين د دين

دی، دین دپاره هغوئ خپل مال و جان وقف کړیدی. دین اصل صورت کښ پیش کوی او تحریفاتو نه پرده اوچته وی، د هغوئ ظاهری شکل و صورت سادګي او سنت مطابق طرز عمل پورې مسخرې کوی، او د هغوئ دین حقیقی صورت کښ پیش کولو ته رجعت پسندی او قدامت پرستي وائی!!!

﴿لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ اي لي شافم، لام دپاره تعديه نه دي بلکه تعليله دي اي لاجل ايمان الذين امنوا ﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ﴾ دا جواب د شېهي دي، خلاصه يي دا ده چي اصل خبره داده چي دوي ايمان نه محروم دي اوخير توفيق ورته نه دي ميلاوشوي، نو تكبر او عناد د وجهي نه داخبره کوي، چي ديكښ خیر نشته اودا زاړه دروغ دي، ده دوي دا قول داسي دي لکه پښتو کښ وائي انگور تاروه دي، حالانکه انگور تاروه نه وي خودې ترينه محرومه وي

﴿وَمِن قَبْلِهِ كُتِبَ مُوسَى﴾ دا جواب دي د هذا افك قديم يعنى دوي د دي خبري اعتراف کوي چي الله ﷻ په موسى ﷺ باندې تورات نازل کړې وؤ، نو دي کتاب کښ عقائدو اعتبار سره هيڅ نوې خبره نشته، بلکه کوم مضامين د توحيد، رسالت د معاد وغيره هغي کښ وؤ بعينه هغه ديكښ هم دي، مزید دا چي دا کتاب په عربي کښ دي او زبان و بيان فصاحت و بلاغت اعتبار سره تورات نه اوچت دي نوڅنگه هغه مني او دينه انکار کوي.

﴿إِنَّمَا﴾ حال دي کتاب نه يعنى مقتدى کتاب وؤ، اتباع او اقتدا به يي کيده لکه څنگه چي د امام کيږي، نو هغي کښ نبي کریم ﷺ بشارت هم موجود دي نو څنگه چي تورات حق مني دا خبره يي هم اومني او پدي نبي او کتاب ايمان راوړي. «وَرَحْمَةً» عمل کونکو په حق کښ رحمت وؤ، ﴿إِنَّمَا عَرَبِي﴾ حال دي د ضمير «مصدق» نه (بيضاوي)

﴿إِن الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾ دلته نه بشارتونه ذکر کيږي، او دا حقوق الله په ادا کولو باندې بشارت دي يعنى چا په الله ﷻ وحدانيت باندې ايمان راوړو او دين احکاماتو باندې عمل شروع کړو په استقامت سره نو هغه له به الله ﷻ دنيوي اخروي دواړه انعامات ورکوي، دنيوي انعام يي دادې چي زندګي به يي په آرام وي، خوف او حزن به ورسره نه وي، واخلوي بدله هميشه دپاره جنت دي.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا

او تاکید کړېدې مونږ انسان ته په باره د مور پلار کښ د احسان کولو حمل کړی وی دی مور د ده په تکلیف سره

وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا

او زیږولي نی وی په تکلیف سره، اود حمل دده اوجدا کول نی د نی نه دیرش میاشتې وی. تردې چه کله دې

بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۚ قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي

اورسي ځوانی خپلې ته او اورسي څلویښت کالوته ، نو وائی دې ای ربه خاتونیک راکړې ماته ددې چه

أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ

څه شکر ادا کړم د نعمت ستا هغه چه دې کړېدې په ما اوبه مور پلار څما، او د دې توفیق راکړه چه څه او کړم عمل

صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلَحَ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۚ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي

نیک چه ته پری راضی شی اوبه والې راوله مالره په اولاد څما کښ، بېشکه څه توبه کوم تاته اوبېشکه څه

مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ تَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا

د مسلمانانو نه یه دغه خلق هغه دی چه مونږ قبوله ووؤ دوی نه ښائسته هغه عملونه چه دوی کړی وی

وَلَتَجَاوَزَ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ ۖ وَعَدَ الصِّدْقِ الَّذِينَ

اومعافی کزو د هغوی د گناهونو نه، په جنتیانو کښ به وی وعده د رښتونی هغه چې

كَانُوا يُوعَدُونَ ۝

چه دوی سره کیدله (په دنیا کښې)

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا﴾ په مخکښ آیت کښ د حقوق الله په پوره کولو باندې

بشارت ووېدې آیت کښ د حقوق العباد حکم اوبه پوره کولو نی بشارت اخرویه دې، مفسرین فرمائی چه داووه آیاتونه نازل شویدی په باره د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه کښ، لیکن تعبیر ترینه په عامو الفاظو سره ځکه شویدی چه هر مسلمان ته پکښ تلقین دې چه د والدینو سره او

خصوصاً د مور سره ښه سلوک، احسان وکړی، او په عمر تیریدو سره دې الله ﷻ طرف ته رجوع کوی.

فانده: آیت کریمې نه علماؤ استدلال کړیدې پدې چې په انسان باندې د مور حق او خدمت زیات دې د حق د پلار نه ځکه چې مور د بچی په باره درې تکلیفونه برداشت کوی:

(۱) ﴿وَحَلَّتْهُمُ كُرْهًا﴾ ترڅو میاشتو پورې د حمل دروندوالې برداشت کول

(۲) ﴿وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا﴾ د تولد په وخت کښ صعبتونه تکلیفونه برداشت کول

(۳) ﴿وَحَلَّمَهُ وَفَصَّلَهُ﴾ ترڅو میاشتو پورې بچی ته شودې ورکول چې داپه بدن کښ ډیره

کمزوری پیدا کوی، په حدیث کښ راځی چې یو سړی حضور ﷺ ته عرض او کړو چې یا رسول الله! من ابر؟ د چاسره نیکی وکړم نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل امک هغی ورته او وې بیاد چاسره حضور ﷺ ورته او فرمائیل ثم امک په دریم ځل ئی بیاتپوس او کړو ثم من حضور ﷺ ورته او فرمائیل امک او په څلورم ځل ئی ورته او فرمائیل چې اباک:

﴿وَحَلَّمَهُ وَفَصَّلَهُ ثَلَاثُونَ مَثَرًا﴾ مضاف مقدر دې ای مدّة حمله وفصّاله ، فصلال مصدر دې

پمعنی د فطام سره، شودو پریخودلو ته وائی یعنی رضاعت آخري مدت:

آیت دی حصه کښ دوه مسئلې بیانېږي: (۱) اقل مدت د حمل، (۲) اکثر مدت درضاعت

(۱) د حمل کم از کم مدت شپږ میاشتې دي ځکه چې دلته الله ﷻ د حمل او رضاعت مجموعی مده دونیم کاله ذکر کړه. دیکښ دوه کاله مده درضاعت ده ځکه چې سورت البقره کښ صفا راغلی دی: والوالدات یرضعن اولادهن حولین کاملین تو پاتې شو نیم کال یعنی شپږ میاشتې چې هغه مدت د حمل دې، روایتو کښ راغلی دی چې حضرت عثمان رضی الله عنه زمانه کښ د یو ښځې بچی پیدا شوه پوره په شپږو میاشتو مودې کښ، چونکه دا عادت خلاف وو نو خاوند یې عثمان رضی الله عنه ته راغلی، حضرت عثمان په هغې ښځې رجم فیصله او کړه، حضرت علی رضی الله عنه ته پته اولگیده نو هغه یې منع کړو، او د حمل کم از کم مدت باندې په دې آیت سره استدلال کړو،

(۲) دویمه مسئله اکثر مدت درضاعت ده، جمهور فقها په نیز اکثر مدت درضاعت دوه

(۲) کاله ده لکه والوالدات یرضعن اولادهن حولین کاملین کښ د دې صفا ذکر دې، لیکن امام

ابو حنيفه رحمته الله په نيز اکثر مدت دوه نيم کاله ده، صاحب هدايه دامام صاحب، په دليل کښ دا آيت پيش کړيدى او استدلال يې ترينه په دې شان کړيدې چې الله تعالى دلته د حمل او د فصال (يعنى د شودونه جدا کول)، د پاره يوه موده بيان کړيده چه «ثَلَاثُونَ شَهْرًا» دې تقاضه دا ده چې دا د ديرش مياشتو مده دې دواړو کښې هر يو د پاره مستقل مستقل وي، په دوى دې تقسيم نه وي، ليکن چونکه دمدې دحمل دپاره منقص کمه ونکې، موجود دې چې قبول دحضرت عائشه رضي الله عنها دې چه الولد لا يبقى فى بطن امه اكثر من ستين و لو بقدر فلکه مغزل نودې وجهې نه اکثره مده دحمل دوه کاله ده، ليکن امر ثانی يعنى فصال به په خپل ظاهر باندې باقى وى چه «ثَلَاثُونَ شَهْرًا» ديرش مياشتې دې، لهدا داثابته شوه چه مده درضاعت دوه نيم کاله ده. ليکن دا استدلال ضعيف دې:

(۱)... ځکه چې سورت البقرة آيت او رواياتو کښې صفا ذکر د دوه کالو دې

(۲)... صحابه کرامو دآيت مطلب متعين کړيدې چې هغه دا نه دې لکه دور عثمانى واقعه

تيره شو،

(۳)... کچرته قول د حضرت عائشه رضي الله عنها 'منقص' کيديشى په حق دحمل کښې نو آيت و

الوالدات... بطريق اولى 'منقص' کيديشى په حق درضاعت کښ، لهدا جمهور قول قوی اور

مفتى به دې.

بعض حضراتو دامام صاحب قول مطلب داسى بيان کړيدى چې امام صاحب په نيز هم

اکثره مدت درضاعت ۲ کاله ده، خو عام فقهاء دو کالو نه بعد بچى ته پئ ورکولو ته حرام وائى

او امام صاحب رحمته الله مزید شپږ مياشتو پورې پئ ورکول جائز گنړى، ځکه چې دوه کاله پورې

رضاعت خوبالاتفاق جائز دى اوس که يو بچى مسلسل دوه کاله پورې د مور پئ اوځکى، نو

هغه يودم خپله غذا نشى بدلولى، هغه ته دومره موقع او وخت ورکول پکار دى چې هغې کښ

هغه رو رو خپل خوراک تبديل کړى او هغه شپږ مياشتې مده ده (تفسير مظهرى)

حضرت تهانوى رحمته الله فرمائى چې مفتى به قول اگر چه د جمهورو دې ليکن خاص نکاح په

صورت کښ احتياطا امام صاحب قول رعایت ساتل پکار دى احکام القرآن

«حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ» والدینو سره حسن سلوک نه بعد اوس دبندگانو تقسیم کيږي، چي

ځنى دى وصيت الهى باندې عمل کوى او ځنى نافرمانى، دآيت دى حصه کښ فرمانبردار بنده

تذکره ده. حتی نغایه ده دپاره د محذوف اي عاش واستمر حتی یعنی دومره زندگی ورته میلاؤ شی چی هغه زمانی ته اوری چی عقل او قوی ئی مستحکم شی . دا کومه زمانه ده . دیکښ متعدد اقوال دی :

(۱) دینه مراد بلوغت او تکلیف زمانه ده، چی انسان دا احکامات الهیه مکلف او پابند شی

(۲) درې دیرش (۳۳) کاله عمر مراد دی.

(۳) څلویښت (۴۰) کاله مراد دې، دې قول مطابق وبلغ اربعین سنه ماقبل تفسیر دی

(۴) راجع قول دا دې چې دا دیر شونه واخله تر څلویښتو کالو پورې عمر دې

﴿وَرَبِّ أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ﴾ دیکښ درې دعاگانو ذکر دې:

(۱) توفیق د شکر په نعمتونو باندې، او خصوصاً اسلام او توحید باندې چی هغه ټولو کښ

لوی نعمت دې، ﴿عَلَّيْ وَعَلَىٰ وَلَدَيْ﴾ والدینو باندې نعمت چونکه داسې دې لکه په انسان باندې بعینه خپله وی نو ځکه دهغې شکر توفیق سوال او شو.

(۲) اعمال صالحه توفیق.

(۳) صالح اولاد، دا اولاد صالحیت او نیک والی دعا چی انسان ته مرگ نه بعد هم فائده

رسوی. «واصلح لي في ذريتي» اصلاح فعل بغیر واسطې د حرف جر نه متعدي کیږي ، او دلته د پاره د مبالغې په واسطه د حرف جر 'في' سره متعدي شوې دې ، ذریت پمنزله د ظرف او اصلاح ورله پمنزله د مظروف گرځولې شوې دې ، یعنی صلاح ځما په ذریت کښې داسې راسخ کړه چې هډو سره ترینه اونه اوځي،

﴿لِي تَبْتَ إِلَيْكَ﴾ هر درخواست پیش کولو نه مخکښ څه نه څه سفارش او شفاعت پکار

وی، نو دیکښ هغه سفارش او شفاعت ذکر دې ، هغه توبه او اسلام دې.

مفسرین دې آیت تحت لیکي چه کوم انسان عمر څلویښت ۴۰ کاله ته اوری نو هغه ته

پکار ده چی خپله تیره شوی زندگی باندې یو نظر واچوی، مکمل الله ﷻ طرف ته متوجه شی او کوم لغزشات او گناهونه ترینه شوی هغی نه توبه او کی او آئنده دپاره دعمل عزم او کی.

﴿أُوَلِّيكَ الْآلِينَ﴾ ای اولئک المنعوتون بماذکرمن النعوت الجلیله (روح) دا بشارت دې یعنی

دغه صفاتو والا داسې دی چه مونږنی حسنات قبوله وواوشتیا ئی معاف کوؤ. ﴿يَا أَصْحَبَ﴾

النَّجَّةُ ۖ اِي كائناتين في اصحاب الجنة حال دې يعنى شمار به اهل جنت كېښ وي. ﴿وَعَدَ الْبَصْدُ الَّذِي ۖ وَعْدَ مَفْعُول مطلق دې د پاره فعل مقدر تعد

وَالَّذِي قَالَ لِوَالَيْدِهِ اَيُّ لَكُمْ اَتَعِدُنِي اَنْ اُخْرَجَ

اوهغه كس چه وائي موريلار خپل ته افسوس دى وي په تاسو دواړو آيا تاسو وعده كوي ماسره ددې چه راوبه ويستلې شمه څه دقبرته،

وَقَدْ خَلَبَ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهَذَا يَسْتَوِيْلُنِ اللّٰهُ وَتِلْكَ اَمِنْ ۖ

حال داچه تيرى شويدي ديرې دلې ځمانه مخكې، اودادواړه فرياد كوي الله ﷻ ته، اوبچي ته وائي هلاك شى ايمان راوړه،

اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۖ فَيَقُولُ مَا هَذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ۝ اُولَئِكَ الَّذِينَ

بيشكه وعده دالله ﷻ بېعت حقه ده، نو وائي دې ندى داخبرى مگر قصى دمخكو خلقو دى دا هغه خلق دى

حَقٌّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي اَمْرِ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ

چه ثابته شويده پدوى باندې فيصله د عذاب، (شمار به وي) په هغو ډلو كېښي چه تيرې شويدي مخكې ددوى نه

مِنْ اَلْحَيِّ وَالْاَنَسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَيْرِينَ ۝ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ

د پيريانو او انسانانو نه، بيشكه دوى وؤ نقصان مند. او د پاره هريو عمل كونكى مختلفې درجې وي

تَمَّا عَمِلُوا ۖ وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ ۝

دوجه دمعملونو ددوى نه اوچه پوره پوره وركوي الله ﷻ دوى ته بدله دمعملونو ددوى اوپه دوى به ظلم نه كيږي

﴿وَالَّذِي قَالَ لِوَالَيْدِهِ ۖ وَالدينو مطيع او فرمانبردار ځوى تذكره او هغه ته بشارت نه بعد

اوس دنا فرمان اولاد تذكره او هغوى ته زجر دتخويف ذكر كيږي يعنى نيك اولاد بالمقابل داسې اولاد هم شته چې مور پلار ورته سوالونه كوي چې ايمان راوړه، آخرت زندگي را روانه ده هغه به دې ځانسته شى او الله ﷻ نه ورله دعاگانې هم غواړي ليكن هغه ايمان نه راوړي، آخرت زندگي نه انكار كوي او وائي چې دا تاسو كومې خبرې كوي دا دزړه خلقو افسانې او واقعات دي، رواياتو كېښ راغلي دي چې كله حضرت معاويه ؓ د خپل زمانه خلافت آخرى ورځو كېښ خپل ځوي يزيد بن معاويه خان نه ورستو خليفه مقرر كړو، نو خپلو عاملينو او

گورنرانو ته یی حکم اوکړو چی اوس نه ځمابه موجود گئی کښ خلقو نه د یزید دپاره بیعت واخلئ ، حجاز گورنر هغه وخت کښ مروان بن حکم وو ، هغه خلقو ته یزید په لاس بیعت کولو ترغیب ورکړو او ورته یی اوایل چی معاویه رضی الله عنه دا کار بالکل دحضرت ابوبکر او عمر رضی الله عنهما طرز موافق دې ، هغوی هم ځان نه بعد خپل ژوندانه کښ خلیفه مقرر کړې وو او معاویه رضی الله عنه هم داسې اوکړو ، مجلس کښ عبدالرحمن بن ابی ابکر ناست وو ، هغه انکار اوکړو او اوایل ماهی الا هرقلیه یعنی داخو دروم په طرز مورثی حکمرانی ده ، مروان ورته بیا اوئی چه دا د ابوبکر او عمر رضی الله عنهما سنت دې ، حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر بیا هغه جواب ورکړو چی دا هرقلیه ده ، ابوبکر او عمر نه خپل ځوی خلیفه مقرر کړیدی او نه نی څوک خپل رشته دار ، مروان له په دې غصه ورغله او د عبدالرحمن دگرفتاری حکم یی اوکړو ، عبدالرحمن رضی الله عنه او تختیدو او حضرت عائشه رضي الله عنها حجره کښ ننوتلو ، مروان اوایل دا هغه کس دې چی ده په باره کښې الله تعالی د قرآن دا آیت نازل کړیدی ، **وَالَّذِي قَالَ لَوْلَايَ...** حضرت عائشه رضی الله عنها چی دا واوریدلو نو د پردې شاته نه ئی او فرمائیل ؛ **اللَّهُ أَكْبَرُ** ځما دبرات نه علاوه نور څه آیاتونه نه دی نازل کړی ، ماته څه پته ده چی دا آیاتونه چا په باره کښ نازل شویدی لیکن څه یی نه ښایم .

خلاصه دا د چی دې آیت نه حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر مراد اخستل بالکل صحیح نه دی ، بلکه یو کافر باره کښ نازل شویدی ، سبب نزول یی که هر څوک وی خو آیت مصداق عام دې هر نافرمان ته شامل دې .

﴿أَفِرْ لَكُمْ﴾ کلمه دَفَرْدَظْهَارْدَ نَفَرْت دپاره ده ، تفصیل ئی په بنی اسرائیل (۲۳) کښ تیر شویدي . **﴿أَتَعِدِّي أَنْ أُخْرِجَ﴾** یعنی آیا دمرگ نه ورستوبه بیا څه رااو باسلي شم د قبر نه ، **﴿وَقَدْ خَلَّتْ أَلْفُرُونُ مِنْ قَبْلِي﴾** استدلال کوی په نفی دبعث بعد الموت نه او مطلب ئی یادادې چه ځمانه مخکښ دیر خلق مړه شویدی نو کوم یو بیا ژوندې شو؟ یا مطلب دادې چه ځمانه مخکښ هم دیر تکذیب کونکی دبعث تیر شویدي (روح)

﴿وَلَنْكَ ءَامِنٌ﴾ کلمه دَوَيْلْ په اصل کښ دُعَا بِالْهَلَاک ده ، خو کله ترینه بدعا مقصود نه وي بلکه یو کار کولو یا نه کولو باندې آماده کول مقصود دي او دلته هم دا د تحریض یعنی ایمان باندې آماده کولو پاره استعمال دې .

﴿حَقٌّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ﴾ تخويف دې او «القول» نه مراد قول دالله ﷻ دې ابليس ته لا ملان جهنم منک و من تبعک منهم اجمعين ﴿قُلْ اَمْرٌ﴾ حال دې ای کائناتن فی اہم، ﴿مَنْ لَّيِّنَ وَالْاِنْسِ﴾ بیان د اَمْر

فائدہ: په آیت کریمه کښ لکه څرنگه چه صراحتاً دوالدينوسره دښه سلوک کولو اودهغوی اطاعت کولو حکم دي، او په نافرمانی باندې زجر دي، نودغه رنگه اشاره والدينوته هم حکم دي چه اولادته دايعمان، عمل صالح، کسب حلال وغيره ماموراتوحکم کوی اودگناه، حرام مال کسب کولو، او غلط ماحول نه دټیچ کيدلو وغيره منهياتونه دي په سختی سره منع کوی.

﴿وَلِكُلٍّ دَرَجَتٌ﴾ دا ماقبل بشارت او تخويف دواړو سره متعلق دي، يعني څوک چې حقوق الله او حقوق العباد پوره کوي هغه له به مونږ جنت ورکو او که څوک چې ټي نه پوره کوي هغه به مونږ جهنم ته ليږو خو دا نه ده چې ټولو نيکانو دپاره د جنت يوه درجه وي او دغه شان ټول مجرمان به د جهنم يوه طبقه کښې وي، بلکه حسن عمل او جرم اعتبار سره به په دیکښې د درجاتو او طبقاتو فرق وي، تنوين په لکل کښ عوض دي دمضاف اليه نه، ای لکل عامل درجات.

که څوک اشکال او کړی چه درجات خودجنت دپاره وي، دجهنم دپاره درکات وي، نو څرنگه اطلاق په درکاتودجهنم ددرجات اوشو؟ جواب دادې چه دا يا تغليباً شويدي، يا په اعتبار د معنی لغوی سره شويدي، يعني زياتيدل، که علواً وي لکه داهل جنت او که سفلاً وي لکه د اهل جهنم (کبير). ﴿وَلِيُوَفِّيَهُمْ﴾ دا علت دي دمعلل محذوف ای قدرنا تلك الدرجات لوليههم... يعني دا درجات او فرق مراتب خو څکه مقرر کړي دي چې هر چا ته د خپل عمل اجر پوره پوره ميلاؤ شي، ظلم، زياتې او بې انصافي چا سره اونشي ﴿لَا يُظْلَمُونَ﴾ په حقوقو کښ به ورسره ظلم نه کيږي چه دچا ثواب کم شي يا داستحقاق نه زيات عذاب ملاؤ شي.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَهُمْ مَطْمَئِنَةٌ

اوپه هغه ورځ چه پيش کړې شي هغه خلق چه کافران دي په اور دجهنم ورته به اوويلې شي پوريدې تاسو خپلې مزي

فِي حَيَاتِكُمْ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ

په خپل ژوند د دنیا کښ او نفعه اخیستی وه تاسوپه هغې سره، پس نن ورځ تاسوته سزادرکولیسې د عذاب

الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَمَا كُنْتُمْ

رسواکونکی پوجه د دې چه تاسو تکبر کولو په زمکه کښ په ناحقه سره اوپه وجه ددی چه تاسو

تَفْسُقُونَ ۝

گناهونه کول

﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِدَاهِمَ خَوْفٍ أُخْرَى دې، أَذَقْتُمْ طَبِيبُكُمْ بِكُنْيَاهِ دِه دَعَدَم

ایمان نه، چه سبب دې د حرمان د طبیبات الاخره نه، یعنی کچرته تاسوایمان راوړې وې
نوستاسودپاره به طبیبات الاخره وولیکن تاسوایمان رانه وړلو او خپل طبیبات موبه دنیا کښ
ختم کړل، نونن ماسوی د عذاب الهون بل څه نشته دې، وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا بِدَدِينِهِ مطلق استمتاع
اولدت ندې مرادچه هغه ممنوع اومذموم ندې بلکه هغه چه د خدا فراموشی اور آخرت
فراموشی ذریعه او گرځی.

﴿بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ دایمان نه راوړلودوه سببونه ذکر کیرې، یوناحق تکبرچه
دا انسان د حق اتباع نه منع کوی، دویم فسق چه په بی خوفی سره ارتکاب د معاصیو و کوی،
مومن سری ته ددې دواړونه خپل ځان بچ کول پکار دی اودغه رنگه د آیت مذکوره مقتضی
داهم ده چه د تنعم اودتن پرورئ نه دې کناره کش وی، معاذبن جبل رضی الله عنه فرمانی چه کله
حضور صلی الله علیه و آله څه دیمن قاضی جوړ کړم اولیرلم ئی نودانی راته اوفرمايل چه دتنعم اودعیش
پرورئ نه بچ اوسیرې ځکه چه دالله صلی الله علیه و آله بندگان تن پرورنه وی. بله داچه کله نفس په تنعم باندي
عادت شی نویبائی په قبضه کښ راوستل گرځان وی، نویبای اکثر دتنعماتو د حصول دپاره دحرامو
ارتکاب کوی.

حضرت عمر رضی الله عنه یوځل اوبه اوغوختلې، نودگبین شربت ورته ورکړیشو، نووئی فرمایل:
چه داخو عمده څیزدې لیکن دالله صلی الله علیه و آله دا قول: اذهبتم طبائکم..... الایه، نه په خوف کښ یه چه
هسې نه چه دلذا توڅیزونه څه په دنیا کښ استعمال کړم، اوپه قیامت کښ راته اوویلي شی

چه اذهبت طبياتكم... الاية داني اوويل اوشربت ئي اونه خكلو. حضرت عمر رضي الله عنه به په خپل دور خلافت كښ داهم فرمايل: لوشت لكنت اطيكم طعاما واحسنكم لباسا ولكن استغنى طبياتي للاخرة، د دې علاوه د حضرت عمر رضي الله عنه به باره كښ د ترهيدفي الدنيا او د قناعت نوريه ايقوال هم منقول دي. حضرت علي رضي الله عنه د حضور صلى الله عليه وسلم نه په يوروايت كښ دا ارشاد نقل كوي چه كوم سړي د الله تعالى په لېرزق باندې راضي شي نوالله تعالى هم دهغه نه په لېرعمل راضي كيږي.

وَإِذْ كُنَّا نَحْنُ عَادٌ ۖ إِذْ أَنْزَلَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّيْنَا

اوبادكره نه ورور د عاديانو هود عليه السلام كله چه ئي اوويلو قوم خپل په احقاف مقام كښ اوبه تحقيق سره تيرشوي دي

النُّفُثُ مِنْ بَنِي يَدْيَهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ

نور د ير رسولان مخكښ دده نه اوورستودده نه «داني ورته اوې چه مه كوي عبادت مگرديو الله تعالى كوي،

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ قَالُوا أَاجْمَعَتْنَا لِبِغَاتِنَا

بيشكه چه خه بيرېم په تاسو د عذاب دورخې لوي نه وويل دوي آيا راغلي ئي ته مونږ ته دپاره ددې چه واړوې ته مونږ

عَنِ الْهَيْتِ ۖ فَأَيُّهَا إِنَّمَا تَعْبُدُونَ إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝ قَالَ

د معبودانو خپلونه، نور اوله مونږ ته هغه عذاب چه ته يروي مونږ كچرته يي ته درشتينو نه هود عليه السلام ورته وويل

إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ ۖ وَأُبْلِغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ

چه بيشكه خبره هم داده چه علم د عذاب الله تعالى سره دې، اوخه خو تبليغ كوم تاسو ته دهغه خه چه خه پري رايلې شوې يم،

وَلَكِنِّي أَرْسَلْتُكُمْ قَوْمًا يَجْهَلُونَ ۖ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا

ليكن خه وينم تاسو چه تاسو قوم جاهلان بين نوهر كله چه دوي اوليدلو هغه عذاب په شكل دورېخ كښ

مُسْتَقْبِلٍ أَوْ دِبرِهِمْ ۖ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطَرًا ۖ بَلْ هُوَ

چه راتله مخامخ د دوي فصلونوته، اوويل دوي دا ورېخ ده باران به اوكرې به مونږ هود عليه السلام اوويل بلكه دا

مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ فَرَحُّ فِيهَا عَذَابُ الْيَوْمِ ۝ تَذَكَّرُ كُلُّهُمْ بِأَمْرِ رَبِّهَا

هغه عذاب دې چه تاسو تلوار کوله ده هغې، هوا ده پدېکښ عذاب درناک دې. ښاه کوی هرڅيز په حکم درب خپل.

فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسْكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ۝

نودوئ اوگر خپدل داسی چه لیدلې نه شول مگر کورونه ددوئ. هم دغه شان سزا ورکوؤ مونږ قوم مجرمانوته

﴿وَأَذْكُرَ آخَا عَادَ﴾ دا تخويف دنيوی دې يعنی قوم عاد تاريخ ځان ته مخکښ کيځدی هغوی د وخت رسول هود ۱۱۱ خبره یی اونه منله، توحيد اورسالت باندی ايمان را نوړو نو الله ۱۱۲ ورسره څه حشر اوکو، دا دالله ۱۱۳ دجزاء ضابطه ده څه هغوی پورې مخصوص نه ده، بلکه څوک چی هم د وخت رسول اطاعت نه کوی الله ۱۱۴ به ئي هلاک کړی، او الله ۱۱۵ په مقابله کښ هېڅ قوت ورته نفع نشی ورکولې.

﴿إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ﴾ بدل اشتمال دې د واذکر... الخ نه ﴿بِالْأَحْقَافِ﴾ احقاف دحقف جمع ده دښکوو وگدو و وگدونو ته وائی، په کومه علاقه کښ چه قوم عاد اوسیدلو هلهته دښکوو دیرې دیرئ اوغوندئ وې، ځکه ورته احقاف وائی او داذ عثمان او مهرة په مابین کښ علاقه ده، علامه شبیر احمد عثمانی ۱۱۶ په حواله دارض القرآن لیکلی دی چه عادارم د نجران او حضرموت تر مینځ علاقه کښ ابادوؤ. د قوم عاد تاریخ او په مذکوره آیاتو نو کښ چه د هغوی د هلاکت کومه تذکره ده، حضرت والدنور الله مرقده وېر دمضجعه الی یوم البعث، دسورة اعراف او هود (۵۰)، په تفسیر کښ په مکمل بسط او تفصیل سره ئی ذکر کړیده، هلته ئی ملاحظه کړئ.

﴿وَقَدْ خَلَّتْ أَلْدُّرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ﴾ دجمله معترضه ده او نبی ۱۱۷ ته حکم دې چی ای نبی اصراف هود ۱۱۸ او د قوم عاد په قصه اکتفاء مه کوه، بلکه دینه مخکښ او ورستو هم دیر داسې رسولان تیر شوي دي چه هغوی خپل قوم ته دعوت ورکړيدي خو قوم ورسره نه دي منلي او الله ۱۱۹ په هغوی عذاب راوستې دې، نو ټول واقعات ورته واوروه چه په دوئ واضحه شي چی دا صرف د یوم قوم معامله نه ده بلکه هر مجرم سره د الله ۱۲۰ دا دستور دې. (کشاف)

﴿لَتَأْتِيَ كُنَا﴾ ای نصرفنا، یعنی ستاڅه بل مقصد ندې مگر داچه ته مونږ د معبودانوسره حسد کوي او مونږنې د عبادت نه اړوي ﴿قَالَ إِنَّمَا أَعْلَمُ﴾ یعنی د عذاب مقرر د ورځ د الله ﷻ په علم کښ ده چه کله به راځي، څه خو صرف تاسو د عذاب نه پړوم، چه خامخابه راځي که ایمان مورانه وړو، ﴿وَلِكَيْ أَزْنَحَ قَوْمًا يَجْهَلُونَ﴾ ځکه چه توحید هم نه قبلوي او بیا د عذاب مطالبه هم کوي نو د الوئی جهل دي.

﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ﴾ دیکښ د عذاب بیان دي ضمیر راجع دي ماته په ماعدتنا کښ چه ذکر دي، ﴿عَارِضًا﴾ ورله حال دي او زجاج رحمه الله په نیز «راوه» ضمیر منصوب مبهم دي او «عارضاً» ورله تمیز دي، «عارض» په اسمان کښې خورې وریځې ته وائي صورت د عذاب داوړلکه په اعراف کښ چه تیر دي، چه دوی ته گرمی شوې وه، یخه هوا راغله او په اسمان کښ ئی توره وریځ اولیده نو خوشحاله شوچه اوس به باران اوشی وئ ویل ﴿قَالُوا هَذَا عَارِضٌ﴾ دا وریځ ده په مونږ به باران اوکړی، نو وریځ راتله راتله نو پدوی باندې ئی اور اورولو او ټول هلاک شول ﴿بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ﴾ قال هود ورنه مخکښ مقدر دي، یعنی هود علیه السلام ورته اوویل چه داباران نه دي بلکه هغه عذاب دي چه تاسو په جلدی سره غیوختلو، ﴿رِيحٌ﴾ بدل دي د «ما» نه په «ما استعجلتم به» کښې، یا خبر د مبتدا محذوف دي ای هی ریح ... حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه کله به وریځ، سیلی وغیره شوه د نبی کریم ﷺ په مخ مبارک به د هغې اثر ښکاره کیدو او د مخ مبارک رنگ به ئی بدل شو، او د خوف ووجهې به ئی کله دننه تشریف راوړلو او کله باهر، او دا دعاء به ئی ویله: اللهم انی استلک خیرها و خیر ما فیها و خیر ما أرسلت به، و اعوذ بک من شرها و من شر ما فیها و شر ما أرسلت به، او هرکله چه به باران شونوپه مخ به ئی خوشحالی ښکاره شوه، ماعرض اوکړوچه ای د الله رسوله ټول خلق چه کله وریځ اووینی نو خوشحاله شی، لیکن تاسو پریشانه شی؟ حضور ﷺ او فرمایل ای عائشه! ماته ددې څه تسلی ده چه پدې کښ چرته عذاب نه وی، قوم عادت په هواسره عذاب ورکړې شوې وواو بیانی دا آیت مذکوره تلاوت کړو.

وَلَقَدْ مَكَّنَّهُمْ فِيْمَا اِنْ مَّكَّنَّكُمْ فِيْهِ وَجَعَلْنَا

اوپہ تحقیق سرہ قوت ورکری و مؤمنوں ہعویٰ تہ پہ ہفہ کنب چہ نہ مودیٰ درکری ناسویہ ہعی کنب اوورکری مووؤ

لَهُمْ سَمْعًا وَّ اَبْصَارًا وَّ اَفْئِدَةً ۚ فَمَا اَغْلٰی عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا اَبْصَارُهُمْ

ہعویٰ تہ غورونہ اوسترگی اوزرونہ، نو فائدہ ورنکرہ دویٰ تہ غورونو د دویٰ او نہ سترگو د دویٰ

وَلَا اَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوا يَمْجَلُونَ لِّاٰلِیَةِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ

اونہ زرونوددویٰ د ہیخ خیز خکہ چہ وودویٰ انکارہ نی کولو د آیاتونو د اللہ عزوجل، اوگیر کپو دویٰ

مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝

ہفہ عذاب چہ دویٰ پہ ہعی پوریٰ مسخری کولیٰ

﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّهُمْ﴾ دی آیاتونو کنب التفات دی اہل مکہ تہ یعنی دا اہل عاد وؤ باوجود د

دینہ چی دویٰ قوت ستاسونہ زیات وؤ لیکن کلہ چی دفرمانیٰ د وجہیٰ نہ پریٰ دا اللہ عزوجل

عذاب راغیٰ نو ہعی قوت ورلہ ہیخ فائدہ ورنکرہ نوستاسو خہ حیثیت دی ﴿فِيْمَا﴾ ما

موصولہ دہ او ان نافیہ دی، تقدیر دارنگہ دی، مکنہم فی الذین مامکناکم فیہ، یعنی ای اہل

مکہ قوم عاد تہ مونہ ہفہ مالونہ، اولادونہ، پاخہ مکانونہ، جسمانی طاقت وغیرہ ورکری

وؤ، چہ تاسوتہ مونہ دی درکری، نوہعویٰ د کفر پہ وجہ ہلاک شول نوستاسو خہ حیثیت دی

چہ نہ بہ شیٰ ہلاک؟ ﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَّ اَبْصَارًا﴾ اشارہ دہ ہرقسمہ جسمانی، عقلی

صلاحیتونو تہ چہ اسباب دحفاظت دی، ﴿فَمَا اَغْلٰی عَنْهُمْ﴾ یعنی دغی اسبابودویٰ د عذاب

الہی نہ بیج نہ کرل چہ ایمان نی رانہ ورو، ﴿اِذْ كَانُوا يَمْجَلُونَ﴾ تعلیل دی دماقبل

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا خَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰی وَصَرَفْنَا الْاٰلِیٰی

اوپہ تحقیق سرہ مونہ ہلاک کردیٰ ہفہ چہ گیرچاپیرہ دی دستاسونہ کوم کلی او بیاباور تہ بیان کرل مونہ

لَعَلَّهُمْ	يَرْجِعُونَ	فَلَوْلَا	نَصَرَهُمْ	الَّذِينَ	اتَّخَذُوا
آياتونه دپاره ددې چه دوى رااوگرځي دشرک نه، نوولى اونکړوامداددوى سره هغه معبودانوچه نيولى نى وؤ					
مِنْ كُوْنِ اللَّهِ قُرْبًا إِلَهًا ۚ بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ ۚ وَذَلِكَ إِنْكُهُمْ					
ماسوى دالله دقرېنه خدايان دپاره دنزدىکت الله دقرېنه بلکه غائب شول د دوى نه. اودا هلاکت ائروؤ د دوى د دروغو					
وَمَا كَانُوا يَفْقَهُونَ					
او د دوى د افتراء					

﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِمَّا تَحْوِيهِمْ﴾ دې اهل مكوو ته. د «مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقَرْيِ» هغه مراد گير چاپيره د قوم هود، لوط، شموذ، وغيره معذب كلى دى چه اهل مكه نى دانجام نه ښه واقف وؤ، ځكه دوى به تجارت دپاره شام، يمن ته تلل نوپه لاره كښ به نى ليدل، ليكن بيانى ورنه هم عبرت وانه خستلو.

﴿فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا﴾ دا د مشركينو سوال جواب دې چه دوى به ويل چه زمونږ د معبودانو په بلنې كښ ضرور تاثير شته، ځكه چه مونږ چه ورنه سوال او كړو يا نى عبادت او كړو نو حاجت موپوره كيږي، الله دقرېنى جواب كوى چه دادروغ او افتراء ده. كچرته تاثير وې ددوى په عبادت او بلنه كښ، نو بيا نى دغه معذب كلى او خلق زمونږ د عذاب نه ولې خلاص نه كړل او نصرت نى ورسره ولې اونكړو؟ يعنى دې قومونه نه عبرت واخلي كله چې پرې عذاب راغى نو هيڅ شى هم نفع ورنكړه او هغه شياطين او معبودان باطله چې دوى يى عبادت كولو هغه ترينه غائب شو.

﴿اتَّخَذُوا﴾ مفعول اول نى هم محذوف دې، مفعول ثانى نى «إِلَهًا» دې، او «قُرْبًا» يابمعنى دتقرب سره، مفعول له دې، يعنى دوى نيولى وؤ خپلو معبودانو لره په خداى سره دپاره دنزدىكت الله دقرېنه، ته، كقوله ما لعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى يابمعنى دمقربا حال دې، «بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ» يابمعنى دغابوا عنهم يعنى په وخت د عذاب كښ ورنه پټ شول، پدې كښ تهكم او بيغور دې

﴿وَذَلِكُمْ﴾ اشاره ده ضلال د آلهو ته او د هغوئ نصرت نه کولو ته، ﴿إِنكُم﴾ افک مصدر دې د افک يافک نه پمعنی د «صرف» اړيدلو کښ راځي، دلته مضاف محذوف دی اي ذلک اثر صرلهم عن الحق یعنی دا د حق او توحيد نه اعراض او اړيدلو نتيجه ده، ﴿وَمَا كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ ما مصدریه ده اي اثر الفرائهم، یعنی ددوئ د دروغو نتيجه ده، ځنی مفسرينو دلته افک پمعنی ددروغو سره اخیستی دی چونکه دې صورت کښ تکرار اشکال پيدا کيږي ځکه چې افک هم دروغو ته وائی او افتراء هم، نو دوئ مابين کښ دلته څو فرقونه بيان کړيدي:

(۱) افک مصداق خاص قسم دروغ دی چې هغه غیر الله ته الله ويل او هغوئ ته خدائی درجه ورکول دی، افتراء عام ده مختلف انواعو ددروغو ته شامل ده که هغه شرک وی او که غیر شرک، لکه سائبه بحيره باندی افتراء اطلاق شوې دې، ما جعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام ولكن الذين يفترون الله الكذب (المائدة) دی صورت کښ عطف ده افتراء په افک باندی عطف العام علی الخاص قبیلې نه دې (فتوح الغیب)

(۲) ځنی مفسرينو دا فرق بيان کړیدی چې افک هغه دروغو ته وائی چې هغی کښ اشتراک وی چاته پکښ خصوصیت نه وی حاصل او افتراء هغه دروغو ته وائی چې هغی کښ خصوصیت وی بنسبت یو فرد د جماعت یا قوم وغیره ته. نو د افک تعلق غیر الله ته معبود ویلو سره دې، چې شرک دې، دامخکښ امتونو کښ هم وو، مشرکین ته څه خصوصیت نه دی حاصل او افتراء تعلق غیر الله دتقرب وسیله گرځولو سره دې چې دا خاص د مشرکینو مکه عقیده ده (التحریر والتنویر)

بعض مفسرينو دلته کښ «ذلک» مشاراليه اتخاذ الاصنام الهه گرځولې ده، دی صورت کښ بيا مضاف مقدر منلو حاجت نشته، معنی به داوی دي بتانوته الهه اوشفعا ويل د دوئ دروغ او افتراء په الله ﷻ باندی (روح)

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ

او کله چه مونږ متوجه کړله تاته يوه ډله ډېريانونه چه اوريدلو ئي قرآن. نو هر کله چه حاضر شول قرآن ته

قَالُوا أَتَصِتُوا ۚ فَلَمَّا فُتِحُوا وَلُّوا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْزِلِينَ ۖ قَالُوا

وئ ويل چه چپ شی، نوهرکله چه ختم سونلاوت، واپس لاړل دوی خپل قوم ته بږه ونکی، وئ ويل

يَقَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا

ای قومه زمونږ ایشکه مونږه اوریدلې دې داسې کتاب چه نازل کړې شويدي ورسود موسى علیه السلام ته، تصدیق کونکې

لَنَا بَمَنْ يَدِيهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقِ مُسْتَقِيمٍ ۖ يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا

دغه کتاب چه مخکېن دې دده نه هدايت کوی حق عقائدو ته اولارې نیغې ته، ای قومه زمونږ اقبول کړئ

كَاعَى اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ

دعوت دداعی دالله اوایمان پری راوړئ بخښنه به اوکړی ناسوته ستاسودگناهونو اوخلاص به کړی تاسو

مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ۖ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعِجٍ

دعذاب درناک نه، اوهغه څوک چه نه قبوله وی دعوت دداعی دالله ﷻ نونه دې هغه خلاصیدونکې دالله ﷻ نه

فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ قُوَّةٍ أُولِيَاءُ ۖ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۖ

په زمکه کېن اونه به وی دده دپاره دالله ﷻ نه ماسوی نورمددگاران، دغه کسان په گمراهی ښکاره کېن دی

﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَهْرًا مِيًّا وَجَهًا بَيْنَ الْأَيْمَنِ وَالْشَمَنِ﴾

په شان سرکش او قوی قوم چه کله قرآن واوریدلو نوایمان ئی راوړ و اودی کتاب ته یی حق او د صراط مستقیم راهنما او یل اوبیانی خپل قوم ته هم دایمان دعوت ورکړ و، نو تاسو هم ایمان راوړئ.

په آیت مذکور وکښ چه دجناتو دقرآن اوریدلو اوایمان راوړ و کومه واقعه چه ذکرده دهغې ذکر په احادیث صحیحه وکښ داسی راغلې دي، چه دسید الشعلین ؓ دبعثت نه ورسو جنات د اسمانی خبر واوریدلو نه منع شول اوکوم جن چه به اسمانی خبر واوریدلو دپاره بږه تللو نوپه شهاب ثاقب به ویشتلو کیدلو، لکه په سورة والصفت کېن دی لایسمعون الی الملاء الاعلی و یقذفون من کل جانب... الایه جناتو خیال اوکړ وچه خامخاڅه نوی خبره پېښه شویده چه د

هغی پوچه مونږ منع کړې شوی یو، په سورة الجن کښ دی وائالاندري اشر اريدمن فی الارض...
 الاية نوډ دې خبرې دتحقيق دپاره دوی څوڅوډلی په مشرق او مغرب کښ خوارې کړې، یوه
 ډله ئی حجاز طرف ته هم رااولېږله، چه کله داډله بطن نخله چه دمکې مکرمې ته نژدې یوه
 وادی ده، ته را اورسیدله، نوپدغه ورځ حضور ﷺ سوق عکاظ ته ددعوت دپاره تشریف وړلو
 چه دادحجاز لویه تجارتی منډۍ وه، پدغه مقام یعنی بطن نخله کښ حضور ﷺ دسهارمونځ
 کولو، جناتو چه دحضور ﷺ قرآن واوريدلو نو اووئیل چه بس نوې خبره هم دغه ده چه مونږ ددې
 په وجه داسمان نه منع شوی او شپل شوی یو، د قرآن نه متاثره شوايمان ئی ورباندې راوړو او
 بیا لاپل خپل قوم ته ئی هم دايمان دعوت ورکړو، لیکن حضور ﷺ ته د جناتو د راتللو او قرآن
 اوریدلو، ايمان راوړلو علم نه ووحتى چه سورة الجن دنزول نه ورستو ورته ددې واقعي خبر
 ورکړې شو.

ليلة الجن واقعه مختلفو احاديثو کښې راغلی ده، روایاتو خپل مینځ کښې فرق هم
 دې، ځنی روایاتو کښ رازی چی نبی ﷺ مونځ کښ تلاوت کولو نو جناتو قرآن واوريدلو او
 نبی ﷺ ته هیڅ پته اونه لگیده، بعضو روایاتو کښ دی چی باقاعده جناتو په دعوت تللي
 وو، د هغه شان ځنی روایاتو کښ راغلی دی چی دی موقع باندی نبی ﷺ یواځې وو او ځنی
 روایاتو کښ دی چی ابن مسعود ؓ ورسره وو چونکه جناتو سره داسې مختلف مواقع پیش
 شویدی نودی وجهې نه محدثین دا په مختلف واقعاتوې محمول کوي، چی اول ځل نبی کریم
 ﷺ یواځې وو او هیڅ پته ورته نوه لگیدلی، هر چه ده ابن مسعود همراهی او باقاعده دعوت
 باندې تلل نو دا بله موقع وه، لهذا روایاتو کښ تعارض نشته.

﴿نَفَرَ مِنَّ الْجِنِّ﴾ ددینه معلومیږی چه دغه جنات دلسو (۱۰۰) نه کم او ده (۷۰) یانهمه (۹۰) وو ځکه
 نفرو دلسو نه کمو کسانو باندی اطلاق کیږی، جمع ئی انفار راخی، ابن ابی شیبه روایت
 کښې دي چې دا ټول نهه کسانو ټوله وه او د یو نوم پکښې زوبعه وو ﴿فَلَمَّا حَضَرُوهُ﴾ ضمیر یا
 قرآن ته راجع دې یا حضور ﷺ ته ﴿وَلَمَّا إِلَى قَرْنِهِمْ فَدَعَا جُمُوعَهُمْ لِمِيزَانٍ﴾ استدلال کړیدی
 چه په جناتو کښ مستقل رسولان نه دی مبعوث بلکه رسل الجن نذیران او داعیان دحق دی.

﴿قَالُوا يَنْقُضُنَا﴾ خدا قوم ته دعوت دې یعنی چه کله خپل قوم ته واپس شول نو داصلي قصه نه ئی هم خبر کړل او دعوت ئی هم ورته ورکړو، ﴿أَنْزَلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِ عِيسَىٰ﴾ ئی اونه ویل نو دینه معلومېږي چه دایهودیان وو ﴿يَتَذَكَّرُ إِلَىٰ الْحَقِّ﴾ هدينه مراد عقائد صحیحه دی ﴿وَأُولَٰئِكَ طَرِيقُ مُسْتَقِيمٍ﴾ دینه مراد احکام فرعيه دی، یا عام دې عقائد، او احکام دواړه ورته مراد دی نو دا ذکر د عام بعد الخاص دې.

﴿أَجْمِعُوا دَاعِيَ اللَّهِ﴾ خدا ترغیب دې د دعوت منلو، د الله ﷻ داعی نه مراد ئی حضور ﷺ دې، یا ورته مراد هغه تلاوت دې چه دوی اوریدلې وو، ﴿وَمَا يُؤْمِنُ بِهِ﴾ هضمیر داعی الی الله ته راجع دې یا الله ﷻ ته، ﴿يَنْفِرُ لَكُمْ مِنْ دُونِكُمْ﴾ داورته دوه بشارتونه بیانوی په شرط د اجابت، او «من زانده دې ای یغفر لکم ذنوبکم، ځکه چه په ایمان راوړلوسره ټول گناهونه ختمېږي کفوله تعالیٰ وان یتنھوا یغفر لهم ما قد سلف... ﴿وَيُخْرِجُكُمْ مِنْ عَذَابِ آلِيمٍ﴾ داوریم بشارت دې، چه د عذاب درناک نه به ورته نجات ملاؤشی، د آیت اگر چه پدې کس صریح دې چه جنات د ایمان راوړو په وجه به د جهنم نه محفوظ شی لیکن د اصراحت نه دلته اونه په بل مقام کس شته دې، چه آیا جنات په جنت ته داخلېږي او که نه؟ نو ددې وجه نه د علماؤو په دې مسئله کس اختلاف دې، امام ابوحنیفه رحمہ اللہ ته منسوب او د بعضو علماؤو قول دې چه ددوی د ایمان راوړو صله صرف دا ده چه د اورنه به ورته نجات ملاؤشی او بیابا خاورې شی، د امام ابوحنیفه رحمہ اللہ نه یو قول دتوقف هم منقول دې، امام نووی رحمہ اللہ په شرح مسلم کس فرمائی چه صحیح داده چه جنت ته به داخلېږي او د خوراک، ځکاک وغیره نعمتونوبه ورته ورکولې کیږي، اودا مذهب د حسن بصری رحمہ اللہ، ضحاک، وغیره هم دې.

﴿وَمَنْ لَا يُحِبَّ دَاعِيَ اللَّهِ﴾ داورته زجر ذکر کوی په عدم اجابت باندې.

أَوَّلُهُمْ يَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَكُنْ يَخْلُقُهُنَّ

آيانه وینی دوی چه بیشکه هغه الله ﷻ چه پیداکړی ئی دی اسمانونه اوزمکه او ندې عاجزه شوې په پیداکولو ددوی

﴿يَلْعَنُ﴾ بخبر د مبتدا محذوف دې ای هذا بلاغ، حضرت والد ﷺ فرماني چه حضرت الشیخ ﷺ به فرمائیل چی «هذا» کښ اشاره دا حوامیم سبعو او هغی کښ مذکور مضامینو ته، چی پدیکښ تاسو هر قسم شبهې او دلیل جواب او شو، عقیده توحید رسالت معاد او حقانیت قرآن په مضبوط دلائلو سره ثابت شو نو په دې سره اتمام حجت او شو، او خبره انتها ته اور سیدله، لهذا که اوس هم څوک نه منی نو دا د هغه سرکشی ده، سرکش او نافرمانه خلق د الله ﷻ د گرفت نه نشی بچ کیدي.

آياتها (۳۸)	سورة محمد مدنية	رکوعاتها (۲)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص به نوم د الله چه بيحده مهريان او ډير رحم کونکي دې شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۲۷) وحسب النزول (۹۵)

سورة محمد مدني دې، ترتيب قرآني لحاظ سره (۴۷) دې او ترتيب نزولي اعتبار سره (۹۵) دې. د سورة حديد نه ورستونازل دې، زمانه د نزول ئی دهجرت نه فوراً ورستوده، ابن عباس رضي الله عنه، اوقتاده عليه السلام فرماني چه ددې يوآيت مکی دې. وکاین من قریه... الخ دا په هغه وخت کښ نازل دې چه کله حضور صلی الله علیه و آله دمکی نه دهجرت په نیت مدینه ته روان شو، اووئی فرمایل. انت احب بلاد الله تعالی الی ولولان اهلک اخرجونی منک لم اخرج منک نودآیت نازل شو.

و بې: ماقبل سورة احقاف کښ د توحيد باللسان ذکر وؤ او پدې سورة کښ د توحيد باللسان ذکر دې يعنی د توحيد دپاره جهاد اوکړی ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ﴾ سورة محمد، سورة فتح او سورت حجات درې واره د مضمون په لحاظ سره د یوبل سره مرتبط دی، په سورة محمد کښ د قتال حکم دې، په سورة فتح کښ دا اعلان د فتح او په سورة حجات کښ د نظم و نسق اصول او آداب بیان شويدي.

سورت مرکزی د هوه: سورت مرکزی دعوه توحيد ده، انه لا اله الا الله چې هغه دپاره جهاد فرض کړې شويدي او هم دې د وجهې نه مؤمنانونه دومره لونی لونی درجې او کفار و منافقینو ته سخت سخت عذابونه ميلاويږي.

سورت موضوع: سورت موضوع جهاد فی سبيل الله ده.

د سورة د مضامينو اجمالی خلاصه

تَقْلِبْكُمْ مِّنْ ذٰلِكَ ۚ اَيَّت (۱۹)

او د

د سورة دوه حصې دی اوله حصه د ابتدا،

پورې، او دويمه حصه د آیه ۲ - آخر

مشرکانو د صفاتو په .

جهاد حکم او ترغيب الى الجهاد علتونه، او مقصودى مسئله چه ده هغه ده پاره جهاد فرض دهې يعنى ده توحيد ذکر، دويمه حصه کښ منافقانو ته زجرونه ذکر کيږي، چه په جهاد کښ نه خان لگوى نه مال.

تفصیلی خلاصه

دی سورت دوه حصه دی، اوله حصه تر آیت ۱۹ پوره، دویمه حصه ۲۰ تر آخر پورې. اوله حصه کښ دري امور ذکر کيږي،

(۱) تقابل بین المؤمنین والکفار، (۲) موضوع ده سورت چې هغه جهاد ده (۳) توحيد چې هغه ده اعلاء ده پاره جهاد مشروع شويدي.

آیت نمبر ۱-۳ پورې اول تقابل بین المؤمنین والمشرکین ذکر کيږي او وجه فرق بيانېږي آیت نمبر ۴: ده جهاد حکم او حکمت بيان دهې، دی آیت آخري حصه والذین قتلوا في . نه تر آیت ۱۱ پورې دویم تقابل دهې چې دیکښې مؤمنانو د پاره دوه انعامات او د کفارو د پاره عذابونه ذکر کيږي.

آیت نمبر ۱۲، ۱۳ کښ دریم تقابل ذکر کيږي

آیت نمبر ۱۴: کښ څلورم تقابل بيان دهې.

آیت ۱۵ کښ پنځم تقابل ذکر دهې:

آیت نمبر ۱۶، ۱۸ شپږم تقابل بيانېږي چه هغه بین المؤمنین والمنافقین دهې

آیت ۱۹: توحيد بيان دهې.

دویمه حصه کښ آیت ۲۰-۳۲ پورې منافقینو احوال، هغوئ ته زجرونه، عذابونه او تخویفاتو ذکر دهې

۳۳ نه تر آخر پورې تشجيع علی القتال فی سبیل الله اور ترغیب فی الاتفاق فی سبیل الله دهې.

اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَلُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَظْلَ اَعْمَالُهُمْ ۝ وَالَّذِيْنَ

هغه کسان چه کفرئ کړيدي اومنع کوی څلو دلاري دالله ﷻ برياد کړی دی الله عملونه ددوئ او هغه کسان

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوْا الصّٰلِحٰتِ ۝ وَاٰمَنُوْا بِمَا نَزَّلَ

چه ايمان ئی راوړې دي او عملونه کوی نیک او ايمان ئی راوړې دي په هغه قرآن چه نازل کړې شويدي

لِي مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ

ه محمد ﷺ او دا حق دين دې د طرفه د رب د دوى نه ، معاف به كړې د دوى نه گناهونه ددوى اوبښه به كړى

بَلَهُمْ هَٰذَا الَّذِي كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْهَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ

مال د دوى ، دا فرق په وجه د دې چه بيشكه كافرانو اتباع كړيده د باطل او مؤمنانو اتباع كړيده د حق

بَلَهُمْ هَٰذَا الَّذِي كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْهَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ

چه د دوى د رب طرفه دې ، هم دارنگه بيانوى الله ﷻ خلقوته مثالونه ددوى

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ پدې آياتونو كښ اول تقابل ذكر كيږي په مابين د صفاتو د مشركانو

او مؤمنانو كښ ، حاصل دادې چه ايمان دومره بهترين صفت دې چه د ايمان پوجه گناهونه معاف كيږي او د انسان د دنيا او آخرت د احوالواصلاح كيږي ، او كفو دومره بدترين عمل دې چه د

دې پوجه نيك عملونه هم ضبط كيږي او هيڅ بدله او ثواب پرې نه وركولې كيږي ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

پدا د كافرانو حالت بيان دې ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ مراد اسلام دې او ﴿وَصَدُّوا﴾ ملازمى هم

استعمال كيږي يعنى د اسلام نه اعراض كوي ، ايمان نه راوړي ، داپه سبب باندې مسبب عطف

شويدي ، او متعدى هم استعمال كيږي يعنى نور خلق د ايمان راوړلو نه منع كوي ، خلق د ايمان

راوړلو نه منع كول او هغوى ته روكاوت جوړيدل د كافرانو كار دې ، مسلمان ته پكارده چه د

داسې كردار ارتكاب اونكړي چه خلق دده پوجه د ايمان راوړلو نه منع شي .

﴿أَعْلَنَ أَعْمَالَهُمْ﴾ د ضلال ماده په قرآن كښي درې مشهورو معنو كښي استعمال شوې ده :

(۱) د حقيقت حال نه ، او واقفيت ، لكه ﴿قَالَ عِلْمَاهَا عِنْدَ رَبِّي﴾ لا يضل ربي ولا ينسى (طه) ، او

دغه شان بل آيت ﴿فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ ان تَضِلَّ احَدُهُمَا﴾ دې دواړو آيتونو كښي

ضلال د حقيقت حال نه بې خبره كيدلو او بې لاره كيدلو معنى كښي استعمال شوې دې .

(۲) د حق لارې نه بې لاره كيدل ، لكه غير المنضوب عليهم ، قد ضلوا من قبل واضلوا كثيرا ،

(۳) اضمحلال ، يعنى بې اثره او بې نتيجه كيدل ، لكه عرب وانى : ضل السمن في الادم ، د غورو

اثر او نشان په سالن كښي روك شو ، او په ﴿اِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ﴾ او ﴿الَّذِينَ ضَلَّ سَبِيلَهُمُ فِي الْحَيَاةِ

الدنيا» کښې دې معنی کښې استعمال شوې دې، او دلته هم دې آخري معنی کښې استعمال دې، (اضواء البیان، د «اعمالهم» نه مراد عام دې، د کافرانو نیک اعمال هم دی لکه د زلزله زدگانو یا سیلاب زدگانو سره امدادونه کول، رفاهی ادارې، هسپتالونه جوړول وغیره او هغه تدبیرونه او سازشونه هم دي چې کافرانو د حضور ﷺ او د مسلمانانو خلاف کول، یعنې هغه به الله ﷻ ناکامه کوی.

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ د آدمؤمنانو حالت بیان دې، ﴿وَوَاعظُوا بِمَا نَزَّلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٌ﴾ یعنې په قرآن ایمان راوړی او دا اگرچه ماقبل کښې داخل دې، لیکن د اهتمام شان د وجه نه ئی مستقل ذکر کړو، او تنبییه ده پدې چې دا اصل دې په ټولو عملونو کښې ددې وجه نه ئی مؤکد کړو پدې قول سره ﴿وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾.

﴿كَفَرُ عَنْهُمْ سَوَآتِهِمْ﴾ یعنې په ایمان سره د سینات ازاله کیږی، ﴿وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ﴾ ای حالهم و شافهم. بال په اصل کښې فکرت وائی، لکه خطر فی بالی کذا، اطلاق ئی په زړه کیږی چې د فکر مرکز دې، نو چې د هغې اصلاح اوشی نو د هر څه اصلاح اوشی. لکه حدیث کښې راغلی دي چې د زړه اصلاح اوشی نو د ټول بدن اصلاح اوشی. نو پدیکښې اشاره ده اصلاح د عقیدې ته او توفیق د نیک اعمالو ته، یعنې په دنیا کښې ئی د عقیدې او د عمل اصلاح اوشی او په آخرت کښې ورته د عذابونو نه نجات ملاوشی، او دا هم مطلب کیدیشی دینوی احوالو اصلاح یې اوشې، لکه حدیث کښې راغلی دی: من کان همه الاخرة جمع الله شمله وجعل غناه في قلبه، و اتته الدنيا وهي راغمة، و من کانت نیته الدنيا فرق الله علیه ضیعته وجعل فقره بین عینه، و لم یات به من الدنيا الا ما کتب له (مسند احمد، رقم الحديث: 21590).

﴿ذَلِكَ﴾ پدیکښې د دواړو فریقینو حالت وجه فرق بیان دې، او «ذَلِکَ» کښې اشاره ماقبل وعیدونو او وعدو ته ده، د «آمَنَّا لَهُمْ» نه مراد احوالهم دې، یعنې الله ﷻ خلقوته دمذکوره فریقینودغه رنگه احوال بیانوی چې مؤمنان اتباع د حق کوی چې نتیجه د هغې د دنیا و آخرت فلاح ده، او کافران اتباع د باطل کوی چې نتیجه ئی د دنیا و آخرت خسران اورسوائی ده.

فَإِنَّا لَهَيِّتُمْ آلَ لَيْثٍ كَفَرُوا فَضَرَبَ الرِّقَابَ حَتَّىٰ إِذَا	نوکله چه مخامخ شئ ناسود کافرانوسره نووهم ستونه ددوئ، تردې چه کله
الْخَنَازِرُ قُتِلُوا أَلُتَّاتٍ ۚ فَإِنَّمَا مَعَا بَعْدُ وَإِنَّمَا	ناسود بیری وینی توئ کړئ دکافرانو، نوکلک کړئ ترل ددوئ، نویبایا احسان اوکړئ ورستود ترلونه اویاورنه
فِيَنَاءٍ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوَّارَهَا ۚ ذٰلِكَ ۚ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ	فدیه واخلئ، ترهغې چه کپړ دې جنگ دکونکې اسلحې دجنگ، دغه حکم دالله ﷻ دې، اوکچرته غوخلې الله ﷻ
لَا تَنْصَرُ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِّيَبْلُوْا بَعْضَكُمْ	نوخامخا پخپله به ئې بدله اغستی وه د دوی نه، لیکن حکم دجهاد ددې پاره دې چه ازمائش اوکړې بعضو ستاسو
بِبَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالُهُمْ ۝	به بعضو نورو سره، اوهغه کسان چه شهیدان شئ په لاره دالله ﷻ کښ نوهرگز به نه ضائع کوی الله ﷻ عملونه دهغوئ
سَيُجْزَوْنَ مِنْهُمْ حَسَنَاتٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ	زده چه اوبه رسوی دوی «جنت ته» اواصلاح به اوکړې شان ددوئ اوداخل به کړې دوی جنت ته
عَزَّوَجَلَّ لَهُمْ ۖ يٰۤاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوْا اِنْ تَنْصَرُوْا لِلّٰهِ يَنْصُرْكُمْ	چه تعارف ئې ورته کړې دې د دې «په دنیا کښې» اې ایمان والو! کچرته مدد کوئ تاسو ددین دالله نواله ﷻ ستاسو مدد کوئ
وَيُغْنِيَنَّ عَنْكُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ ۚ وَاضَلَّ اَعْمَالُهُمْ ۚ ذٰلِكَ	اوکلک به کړې قدمونه ستاسو اوکافران چه دې نوهلاکت دې دهغوئ دپاره اوبریادی عملونه ددوئ دا هرڅ،
بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا اَنْزَلَ اللَّهُ ۚ فَاحْطَ اَعْمَالُهُمْ ۝	بدې وجه دې چه کافرانو بدگترلې دې هغه قرآن چه نازل کړیدې الله ﷻ نوعث ئې کرل عملونه ددوئ

﴿ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ د فریقینو د احوالو بیانولو نه ورستو د جهاد حکم دې چې اې مسلمانانو کله چه تاسوته دشرک قباحت معلوم شو چه دا جرم عظیم دې نواوس ددې ختمولو دپاره میدان ته راوځئ او د مشرکانو، کافرانو سره جهاد او کړئ

﴿ فَضْرَبَ الرِّقَابَ ﴾ کنایه ده دقتلولونه، یعنی قتل نی کړئ. چونکه رقاب، مذبح دې نو ځکه یی تخصیص اوشواودغه رنگه پدی تعبیرکښ دکفاروسره دشدت او غلظت اظهارهم دې. ﴿ فَضْرَبَ ﴾ منصوب دې، فعل محذوف دپاره مفعول دې، فعل حذف شوی دې، مصدرنی قائم مقام گرځیدلې دې اوبیا مضاف شوی دې مفعول ته په اصل کښ دارنگه دې فاضربوا الرقاب ضرباً. ﴿ حَتَّىٰ إِذَا أَغْنَسُمُوهُ ﴾ اشخان د تخن نه دې، غت والي او مضبوط والي معنی ورکوي، تخن: غت او مضبوط څیز ته ویلې کیږي چې په ځمکه پروت وي نو سرې یی راغستلې شي. هم دې وجه نه مانع او بهیدونکې شي ټینګیدلو دپاره هم استعمالیږي، چې دا بیا مخکښې ته حرکت نشي کولې، او دلته دا کنایه ده د کفر شان او شوکت ختمولو نه چې بیا پکښې د پورته کیدو او پیش قدمی طاقت نه وي، او دې وجهې نه یی اکثر و مفسرینو معنی د اکثر و القتل فیهم سره کړې ده یعنی چه کله تاسو ډیره خونریزی او کړئ، نو بیا ﴿ فَشُدُّوا أَلْوَتَاكُ ﴾ یعنی قیدیان یی کړئ، مضبوط یی او تر یی په پړو. شد: مضبوط تړولو ته وائي، او الوتاق: هر هغه څیز چې ورسره تړل کیږي، لکه پرې، تنړی، زنځیر وغیره، یعنی چې کله ښه اشخان اوشي نو بیا پرې تنړی کلکې کړئ،

﴿ فَإِذَا مَنَّ اللَّهُ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ إِذَآ مَنَّا ﴾ ای تفدون فداء، یعنی دقید کولونه بعد پرې من: احسان، او کړئ او یا بلامعاوضه یی پریدئ، لکه نبی کریم ﷺ چه په غزه بدرکښ خپل ځوم ابوالعاص ﷺ بلامعاوضه پریځي وؤ، یا ورته فدیة واخلى او ازادئ کړئ. د مشرک قیدی قتل او استعباد یعنی غلام گرځول بالاتفاق جائز دی البته بلامعاوضه پریخودل یعنی من: یا فدیة اخستل او پریخودل دامام صاحب ﷺ په مشهور روایت کښ جائز نه دی، ددې وجه نه د علماء حنفیه په نزد دسورة محمد دآیت مذکوره منسوخ دې په آیت د سورة انفال ۹۷ هاګان لئی ان یكون له اسری... سره چه په هغی کښ فدیة اخستلو باندې عتاب راغلې دې (والتفصیل هناک).

البته د امام صاحب رحمته الله عليه نه صحيح مذهب په سير کبير کښ د جمهورو صحابه رضي الله عنهم او فقهاؤو مطابق منقول دي او امام طحاوي رحمته الله عليه په معاني الآثار کښ هم دامذهب دامام صاحب رحمته الله عليه نه نقل کړيدي، چه کچرته مسلمانانوته د مال دير ضرورت وي نو فديہ اخستل جائز دي او د قيديانو په تبادلہ کښ ازاده ول هم جائز دي، د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دي چه غزوه بدر اوله غزوه وه او تر اوسه پوري د کافرانو طاقت او قوت نه و کمزوري شوې نو پدي وجه د قيديانو نه په فديہ اخستلو باندی عتاب راغي، او چه کله اسلام او مسلمانانوته غلبه حاصله شوه او کفر مغلوب شو نو الله تعالى مسلمانانوته اختيار ورکړو. د من او د خدا نو گوياکه آيت د سورة انفال منسوخ دي پدي آيت سره، ليکن تحقيق دادي چه پدي دواړه آياتونو کښ ناسخ منسوخ نشته دي، ځکه چه دلته چه پدي آيت کښ د من او خدا اجازت چه شويدي نو هغه هم د اثخان «کافي خونريزي» نه بعد شويدي، کما قال تعالى ﴿حَتَّىٰ إِذَا اتَّخَذْتُمُوهُمْ فَتْدُوا آلَؤْتَلَقَ﴾ او په سورة انفال کښ هم ﴿حَتَّىٰ يُخَنِّذَ فِي الْأَرْضِ﴾ ذکر دي يعنی دا تخان نه قبل من، فداء نه و مناسب نو ځکه پري عتاب راغي، نو د دواړو آياتونو مفهوم يوشان ته دي، او دواړو آياتونو د مجموعی خلاصه فقهاؤو دا ذکر کړيده چه د قيديانو په باره کښ د امير المؤمنين او د اهل شوري خوځه ده چه:

(۱) قتل نئ کړی، لکه نبی کریم صلی الله علیه و آله د بدر په قيديانو کښ عقبه: نضر بن حارث وغيره قتل.

کړې وؤ.

(۲) سړي دي غلامان کړي او ښځې دي وينزي جوړې کړي.

(۳) فديہ دي ورته واخلي که د تبادلې په صورت کښ وي يا نقيدي.

(۴) بمن او احسان دي ورسره او کړي او ازاد دي کړي «والله اعلم».

﴿حَتَّىٰ تَصَّاعَ الْحَرْبُ﴾ ای اهل الحرب ﴿أَوْ زَانَعًا﴾ جمع د «وزر» ده ثقل او بوج ته وائی چې خلق

ني اوچتوي، او مراد ورته اسلحه ده، ځکه چې داهم په جنگ کښ خلق اوچتوي، او دا کنایه ده د مغلوب کيدلو نه يعنی چه دوی مغلوب شي، يا «وزر» يعنی د «اثم» گناه سره دي او مراد ترینه شرک دي، او «الحرب» نه مراد «اهل الحرب» دي او «تضع» په معني د «ترک» سره دي، يعنی تردي وخت پوري ورسره جهاد کوي چې اهل حرب، يعنی مشرکان شرک پريگدي او مسلمان يا مسالم او گرځي.

پدې آيت كښ اشاره ده چه حكم د جهاد نه منسوخ كيږي هميشه به وي. او هم دامعني ده
د قول د حضور ﷺ چه وَ الْجِهَادُ مَاضٍ مُنْذُ بَعَثَنِ اللَّهُ إِلَى أَنْ يُقَاتَلَ آخِرُ أَمْنِي الدُّجَالُ لَا يُبْطَلُهُ جُورُ جَانِبٍ، وَلَا
عَذْلُ عَادِلٍ، (ابو داود)

سنن نسائي كښې د سلمه بن نفيل رضي الله عنه روايت دي ينما انا جالس عند رسول الله
صلى الله عليه وسلم إذ جاء رجل فقال: يا رسول الله إن الحيل قد سبت ووضع السلاح وزعم أقوام أن لا
قتال وإن قد وضعت الحرب أوزارها فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «كذبوا فلائن جاء القتال ولا تزال
طائفة من أمتي يقاتلون في سبيل الله لا يضرهم من خالفهم يزيغ الله تعالى قلوب قوم ليرزقهم منهم وتقاتلون حتى
تقوم الساعة ولا تزال الحيل معقودا في نواصيها الخير حتى تقوم الساعة ولا تضع الحرب أوزارها حتى يخرج
ياجوج وماجوج»

﴿وَذَلِكَ﴾ من حيث المعنى راجحه داده چه د ماقبل سره متصل شي او پدي وقف اوشي اي
الامر ذلك، يا ذلك حكم الكفار، او اشاره ماقبل ضرب الرقاب او شدوا الوثاق ته ده.

﴿وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرْتُمْ﴾ اي لانتم منكم، حكمت د مشروعيت د جهاد بيانېږي چې الله
ﷻ قدرت لري چې د دې كافرانو نه پخپله انتقام واخلې اوڅه اسماني عذاب لكه خسف،
زلزله، غرق ورباندې راولي او هلاك ئي كړي لكه عاد، شمو د وغيره ئي چه هلاك كړيدي ،
تاسو ته ئي هيڅ ضرورت نشته دې خو تاسو ته ئي چې د جهاد حكم كړيدي نو پدي كښ ستاسو
امتحان مقصود دې چه څوك د الله ﷻ په نوم باندې خپل جان، مال، اولاد قربانوي او جهاد ته
را اوځي او څوك نه، او پدي كښ د كافرانو هم امتحان دې چه دبې سره سامان مجاهدينو په
مقابلې كښ د دوئ دومره لويه تيكنالوجي شكست خوري او د الله ﷻ مدد ورسره پخپلو
ستروگو ويني نو آيا چه دوئ حق قبوله وي او كنه؟

﴿وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ جهاد حكم نه ورستو توغيب دي د جهاد اودې په ضمن
كښې دويم مقابل ذكر كيږي، چې مؤمنان چې الله ﷻ په لار كښې جهاد كوي الله ﷻ به ورله
په دې دنيا كښې هم د دې صله وركوي چې هغه غلبه ده او آخرت كښې به هم وركوي چې جنت
دي، او دوئ په مقابلې كښې كافرانو د دنيا انجام هم خراب دي او آخرت خو ئي هڅې برباد
دي، «والذين قتلوا في سبيل الله» دا اول انعام دي مجاهدينو ته، چې آخرت سره ئي تعلق دي،
يعني كه جهاد كښ شهيد شوي نو اعمال خو به ضائع نه ځي جنتونه به درته ميلاويږي

اتباع حق، به عمل کوی او حکم (غلبه) به وجود ته راشی، او که شرط (نصرت دین) نه وی نو علت (ایمان او اتباع حق) به عمل نه کوی لهذا بیا دغلبې خوبونه لیدل خیال است، و محال است و جنون است او نصرت دین دادې (۱)، چې خپله شریعت باندې عمل او کړې (۲) بیاني نورو ته تبلیغ او کړې (۳)، او بیا د هغې اعلاء د پاره توره لاسې کښ رواخلې او میدان قتال ته راوړي.

﴿وَبَيَّنَّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ تثبیت اقدام نه مراد (۱)، جنگ په موقع کښ معونت او نصرت دې (۲)، په اسلام ثابت قدم پاتی کیدل، یعنی په طاعت باندې به ورته د دوام توفیق ورکوی. (۳) په پل صراط باندې ثابت قدمی ده.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دلته نه بطور تقابل د کفارو احوالو بیان دې، علی نشر ولف غیر مرتب، یعنی اهل ایمان برعکس الله تعالی کفارو ته دو سزا گانې ورکوی. ﴿فَتَعَسَا أُولَئِكَ﴾ دا د اولي سزا بیان دې، «تعس» ویلې کیږي پرمخ پریوتلو ته، د دې تقابل «وَبَيَّنَّتْ أَقْدَامَكُمْ» سره دې، یعنی مؤمنانو لره ثابت قدمی او کفارو له شکست او ذلت دی. «تعا» مفعول مطلق دی فعل محذوف دپاره، اي تعسهم الله تعا ﴿وَأَصْلُ أَعْمَلْتُمْ﴾ د دویمي سزا بیان دې، فلن یضل اعمالهم په مقابله کښ راغلې دې یعنی کفارو ټول اعمال به الله ﷻ ضائع کړی او آخرت کښې به ورله هیڅ نفع ورنکړي او دغه شان کوم دنیوی سازشونه کوی د مسلمانانو خلاف، الله تعالی به ورله هغه شنډ کړی او هیڅ تدبیر ورته کار نه ورکوی.

﴿ذَٰلِكَ﴾ د کافرانو مذکور ذلت او رسوائی سبب بیانېږي، «مَا أَتَزَلَّ اللَّهُ﴾ مراد ورنه قرآن، او احکامات د هغه دی لکه توحید، رسالت وغیره. ﴿فَأَخْبَطَ أَعْمَلْتُمْ﴾ فاء د پاره د تفریع ده، یعنی دالله ﷻ د احکاماتو نه بغاوت په نتیجه کښې د دوی ټول نیک عملونه باطل شول او دوی له به آخرت کښې هیڅ فائده ورنکړي، د «أَخْبَطَ اعمالهم» بظاهر تکرار معلومېږي د «أَصْلُ اعمالهم» سره، خو دې دواړو کښې باریک فرق دې، «أَخْبَطَ خاص او اضلال عام دې، «أَخْبَطَ» ویلې کیږي مکمل ضائع کولو ته چي انسان ته ترینه هیڅ قسم نفع نشی میلاؤ، نه حقیقي او نه ظاهري، نه دائمی او نه وقتی، او «اضلال» هم ضائع کول وی، لیکن هغې کښ کله کله انسان

ته ظاهري او وقتي طور باندې نفع ښکاريږي، نو دې وجهې نه دا حباط تعلق د آخرت سره دې او اضلال تعلق دنيا و آخرت دواړو سره دې، «حباط» په صورت کښې د «اعمالهم» نه مراد هغه نیک اعمال دی چه ایمان نه یې بغیر کړیدی، او اضلال په صورت کښې «اعمالهم» نه مراد عام دې، نیک اعمال او مسلمانانو خلاف سازشونه دواړه دی، دنیا کښې اگرچې خنې وخت کفارو ته نفع ښکاره شي خو لیکن هغه ظاهري او وقتي وې حقيقي او دائمي نه وې. نو دا تخصیص بعد التعمیم دې، یعنی د کفر خو هسې ناکامي مقدر ده، خو به طور خاص اخروي ناکامي نې ډیره لویه ده، ځکه چې دنیا کښې خو به ورته بیا هم څه نه څه مهلت او وقتي غلبه میلاو شي، خو آخرت کښې به ورله هیڅ نه وي.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ

آيا نو نه دي گرځیدلي دوی په زمکه کښې چه نې لیدلي وې څنگه وؤ انجام د هغه خلقو چه

مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا اللَّهَ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَلُهَا ۝

مخکښ وؤ د دوی نه، تباهی راوسته الله ﷻ په هغوئ، دپاره د کافرانو دي دغه شان عذابونه

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ۝

داېدی وجه دې چه بیشکه الله ﷻ مددگار د مؤمنانو دي اوبیشکه کافران چه دی نښته دې مددگار دوی لره.

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ يَتَخَوَّفُوا مَثَلَهُم﴾ دې، او احوال د مشرکانو دې ﴿وَالْكَافِرِينَ﴾ لام په کښ د عهد دپاره دې ای هولا الكافرين، مراد ورته کفار د مکې دی ﴿أَمْثَلُهَا﴾ ممثليت په اعتبار د جنس سره مراد دې په وقوع د عذاب کښ، نوعيت په اعتبار سره ندې مراد، چي بعينه د غه عذابونه به پرې رازی. اوضمیر مجرور راجع دې ﴿عَلَيْهِ﴾ ته

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يَدْعِيكُنْ﴾ د مؤمنانو نصرت او د کافرانو ذلت او تعس سبب بیان دې، یعنی وجه دا ده چه الله تعالی د مؤمنانو مولی او ناصر دې ځکه هغوئ ته فتح او نصرت ورکوی، او د کفارو ناصر نه دې نو ځکه هغوئ ذلیله وی. ﴿وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾ مولی دلته

پمعنی دکار ساز او ناصر سره دې، نو د سورة یونس آیت ۳۰، ثُمَّ رَدُّوْا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰهُمُ الْحَقَّ. سره ننی
تناقض نشته دې ځکه هلته مولى پمعنی د مالک سره دې.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

بیشکه الله ﷻ داخلوی مؤمنان او نیک عملوونوالا جننونوته چه بهیری به لاندی دهغی نه نهرونه،

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ

هغه کسان چی کفری اختیار کړیدی دوی عیش وعشرت کوي او خوراک کوی لکه چه څرنګه خوراک کوی خناور

وَالْقَارِ، مَفْوًى لَهُمْ ۖ وَكَاتِبٌ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ

او اور د جهنم استونګه ددوی ده، او ډیر داسې کلي وو چه خلق دهغو زیات وږیه قوت کښ دخلقودکلی ستانه،

الَّتِي أَخْرَجْتَكَ أَهْلَكْنَهُمْ فَلَا تَلْجِزُ لَهُمْ ۖ أَتَمَنَّا كَانَ عَلَى بَيْتِهِ

هغه کلي چه ته ننی ورته او بایسلی ننی. هلاک کړل مونږهغوی نونه وؤم د دکار دهغوی. آیا هغه څوک چه وی په واضح دلیل

مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ

دطرفه درب خپل نه، دې کیدیشي په شان دهغه چا چه ښائسته کړې شوې وی هغه ته بدعمل دهغه

وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۖ

او اتباع ننی کړې وی دخواهشاتو خپلو.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَيْهِ أُمَّةً مِمَّنْ لَا يَدْعُونَ إِلَيْهِ أُمَّةً مِمَّنْ لَا يَدْعُونَ إِلَيْهِ﴾

دایمان پوجه الله ﷻ جننت ته داخلوی او د کافرانو د کفر په وجه تهکانه جهنم دې.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الَّذِينَ لَا يَدْعُونَ إِلَيْهِ أُمَّةً مِمَّنْ لَا يَدْعُونَ إِلَيْهِ﴾

د خوراک نه بل مقصدنه وی او دخپل انجام (نحر، ذبح) نه غافله وی نو دغه شان د کافرانو هم

دی چه د ژوند مقصد ننی صرف خوراک، ځکاګر خولې دې او د آخرت نه غافله دی، د دینه

اشاره په ولاړه د خوراک ممانعت ثبوت هم اوشو، لکه نن صبا په اکثرود عوتونو کښ دغه رواج

دې، ځكه چه په ولاړه خوراك د ځناوروسره مشابهت دې، هيڅ يو ځناور هم په ناسته خوراك نه كوي، په احاديثو كېنې په ولاړه د آيو ځكلونه منع راغلې ده،
يا مشابهت د ځناوروسره په عدم تميز كېنې دې په مابين د حرامو حلالو كېنې، لكه څرنگه چه ځناور تميزنه كوي په حرام حلال كېنې نودغه شان كافرهم تميزنه كوي، مسلمان ته د دينه ډير زيات اجتناب پكار دې.

﴿وَكَايْنٍ مِّن قَوْمٍ يَخْوِفُونَ دِيَّ مَشْرَكَانَوْتَهُ اَوْ ضَمْنَا تَسْلٰى دِه نَبٰى كَرِيْمٌ﴾ ته لكه په ابتدا كېنې د دې آيت شان نزول تير شويدي چه كله نبي كريم ﷺ دمكي مكرمې نه دهجرت په اراده روان شو نو مكه معظمه نى مخاطبه كړه ونى فرمايل چه انت احب بلاد الله الى ... نو الله ﷻ آيت نازل كړو چه ډير كلي مونږ داسې هلاك كړيدي چه ددوى نه په قوه طاقت كېنې زيات وو، ليكن زموږ د عذاب نه هيڅ چاېچ نه كړل، نوته ددوى په ايذاء باندې مه مغموم كيږه مونږ به ورته عذاب وركوو. د ﴿مِّن قَوْمٍ يَخْوِفُونَ﴾ په مراد مكه مكرمه ده

﴿اَفَمَن كَانَ عَلَىٰ يَتْنَةٍ يَخْلُومُ تَقَابِلِ دِي په مابين د مؤمنانو او كافرانو كېنې، استفهام انكارى دې، حاصل دادې چه مؤمنان چه د خپل رب د طرفه په واضح دلائل باندې قائم دى نو كافران ددوى پشان نشى كيدلې چه شيطان ورته شرك وغيره قبيح اعمال مزين كړيدي او د خواهشاتو اتباع كونكى دى من مصداق مؤمن دې، د ﴿عَلٰى يَتْنَةٍ﴾ معنې ده «على ثبات و يقين» يا نى معنې ده «على حجة ظاهرة»، ﴿كَمَنُ ثَيْنٍ لَّمْ يَكُنْ﴾ عبارت دې د مشركانو نه.

مَقَلِ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَكْثَرُ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ اِسْنٍ
صفت د جنت هغه چه وعده نى شويده د متقيانوسره «دادې چه په هغى كېنې نهرونه وى د آيو چې نه به وي زړې
وَأَكْثَرُ مِّن لَّيْنٍ لَّمْ يَتَغَدَّرْ طَعْمُهُ ۚ وَأَكْثَرُ مِّنْ عَمْرِىٍّ لَّلَّذِى لِّلْشَّرِبِ يَنْبَغُ ۚ
اونهرونه به وى د پيو چه نه به وي بدل خوند د هغى، او نهرونه به وى د شرابو چه مړه وركونكى به وى ځكونكوته،
وَأَكْثَرُ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَلًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ
اونهرونه به وى د گيښ چه صفابه وى، او وى به دوى لره په جنت كېنې د هر قسمه ميوو نه اوبخنه

(۴) «وَأَنْتُمْ مِّنْ عَمَلٍ» دگبین نهرونه به وی چه دخیرو نه به پاک وی خکه چه گبین دجنت به د مجونه، نه وی راویستلې شوې.

«وَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ» دابیل قسم نعمت دې چه دوی ته به هرقسمه خوراکونه میسر وی من زانددې دپاره دتاکید، چونکه په جنت کښ به خوراک صرف دلذت دپاره وی د لوبې د وجه به نه وی نوخکه ئی ذکر د ثمراتو (میوو) اوکړوچه دادلذت دپاره خوړلې کیږی کيږی.

«وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ» دابیل نعمت دې او مراد د مغفرت نه، (۱) یا مغفرت دگناهونو دې قبل د دخول نه جنت ته (۲) یا ورته مراد رفع د تکلیف (مکلف کیدل) ده چې جنت کښې به څه احکامات لازم یا بل څه پابندی به پرې نه وي (۳) او یا ترینه مراد رضائی الهی ده، لکه بل آیت کښې دې «ومغفرة من الله ورضوان».

«كَمْ هُوَ خَلِيلٌ» دد کافرانو حال دې، اواستفهام انکاری دې، یعنی دواړه نشی برابر کیدلې، خکه چه مؤمنانو سره دانهزاربعه و، من کل الثمرات. او د مغفرت وعده ده «اللهم اجعلنا منهم» او د کافرانو سره د تخلیدی النار، دایشیدلو او بوڅکل، وعده شویده. نومؤمن به دالله ﷻ میلمه وی چه په مختلفو څیزونو سره به ئی میلمستیا کیږی او کافریه دالله ﷻ قیدی وی چه زقوم، ضریع خوراک، ایشیدلې اوبه، به ورته ورکولې کیږی. «فَقَطَعَ أَمْعَاءَهُمْ» په حدیث کښ دی، اداشر به صاحبه فطع امعاءه حتی تخرج من ذبهره (رواه احمد فی المسند) الله ﷻ دی زمونږ خاتمه په ایمان او کړی او ددی عذابونه دی مونږ ته حفاظت نصیب کړی (آمین).

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِندِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ

أَوْعَضُوا ددوی نه هغه دی چه غوږا پرې تاته تردې چه کله دوی اوځی ستادمجلس نه، وائی هغه کسانوته

أَوْتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنِفَا مَوْلَيْكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ

چه ورکړې شويدي ورته علم، څه ويل دې پیغمبر اوس، دغه کسان هغه دی چه مهر لگولې دې الله ﷻ

عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۖ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا
په زړونو د دوی او اتباع نه کړېده د خواهاشو خپلو او هغه کسان چه هدايت نئ قبول کړېدې
رَأَاهُمْ هُدًى وَآلَهُمْ تَقْوَاهُمْ ۖ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ
زيات به کړی الله ﷻ دوی لره هدايت او ورپه کړی دوی ته تقوی د دوی، پس نه کوی دوی انتظار مگر د قیامت کوی
أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۖ فَتَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۚ فَأَلَّى لَهُمْ
چه راشی پدوی ناڅاپه، په تحقيق سره راغلی دی علامې د قیامت، نویابه څرنگه فائده ورکړی دوی ته
إِذَا جَاءَهُمْ ذُكْرُهُمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
چه کله راشی قیامت پدوی، نصیحت منل د دوی، پس یقین او کړه پدې چه بېشکه نشته دې بل معبود ماسوی د الله نه.
وَاسْتَغْفِرْ لِلَّذِينَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ
او بڅښنه غواړه د گناه خپل او د بپاره د گناه د مؤمنانو سر او د مؤمنانو ښځو، او الله ﷻ پوهیږی په حالت د دنیا ستاسو
وَمُتَوَلِّكُمْ ۚ
او د آخرت ستاسو.

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ﴾ دې آياتونو کښ شپږم تقابل ذکر کيږی او دا تقابل په مابین د صفاتو د مؤمنانو او د منافقانو کښ دې چه منافقان د نبي کریم ﷺ په صحبت او مجلس کښ ډیر په توجه ناست وی، لیکن چه کله بهر ته را اوځی نو بیا استهزاء صحابه کرامو ته وائی چه دې پیغمبر ﷺ اوس څه خبره کوله مونږ خو پرې پوهه نشو یعنی گویا که د هغه وینا ناقابل التفات ده (نعوذ بالله) د دې په مقابل کښ صحابه کرام ﷺ چه کله قرآن او نصیحت د پیغمبر ﷺ واورى نو ایمانی کیفیات نئ نور هم زیات شی او تقوی ورکښ پیدا شی.

﴿لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ لکه ابن عباس ﷺ، ابن مسعود ﷺ، ابودرداء ﷺ وغیره، ﴿مَاذَا قَالَ﴾ ایفا ېدایا بطور استهزاء وائی چه (نعوذ بالله) دا ئی څه بې فائدي خبرې او کړې، یا په حقیقه کښ

دوئ نه وی پوهه ځکه چه په غفلت کښ دی توجه ئی نه وی او لږږ اشاره منافقانونه ده ﴿الَّذِينَ مَلَعُوا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ﴾ یعنی ددوئ داستهزاء او دغفلت نتیجه داتوه چه الله ﷻ ورباندى مهر جباریت اولگولو، نو دایمان راوړلو توفیق ورته نه ملاوېږی

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ دمو منانو حال دې ﴿وَإِذْ هُمْ فِي ضَمِيرٍ﴾ د فعل ۱، یا الله ﷻ ته راجع دې ﴿هُدًى﴾ نه مراد بصیرت او علم دې، یعنی څوک چه قوائ روحانه و صحیح استعمال او کړی نو الله ﷻ ورته بصیرت او فهم زیات کړی، ۲، یا راجع دې، قول در رسول الله ﷺ ته.

﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ﴾ داتخويف دنیوی دې کافرانوته، منافقانونه یعنی دقرآن نصیحتونه، د معذب قومونو واقعات، د جنت بشارتونه، د جهنم وعیدونه چه نه منی نو معلومېږی چه دوئ دبل څه انتظار نه کوی مگر د قیامت چه ناڅاپه ورباندي راشی. إِلَّا السَّاعَةُ ۚ مراد ورنه قیامت دې، ﴿أَن تَأْتِيَهُمْ﴾ بدل احتمال دې د السَّاعَةِ ﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾ یعنی علامات د قیامت ورته راغلی دی نو قیامت به هم راشی لیکن چه قیامت راشی نویابا دوئ ته څه دایمان، توبه، فائده نه ورکوی.

مراد د علاماتونه علامات ابتدائیه د قیامت دی: (۱) لکه بعثت د نبی کریم ﷺ، په یو حدیث کښ راغلی دی چه نبی اکرم ﷺ خپله شهادت گوته او منځنی گوته یوځای کړې او وئ فرمایل: انا و السَّاعَةُ کها تین، یعنی څه د قیامت نه دومره وړاندی راغلی یم لکه چه منځنی گوته د شهادت دگوته نه اوچته او وړاندې ده (مسلم وغیره)، (۲) دخان، کما مر تفسیره فی الدخان (۳) شق القمر چه په اقتربت السَّاعَةِ وانشق القمر کښ ورته اشاره ده. دا څو علامات ابتدائیه دی چه د نزول قرآن په وخت کښ موجود وو، او په آیت کښ هم دیته اشاره ده،

بعضی علامات قریبه دی چه په احادیث صحیحه و کښ تذکره راغلي ده، لکه انس ؓ فرمائی: لَأَخَذْتُكُمْ خَبِيرًا لَا يُعَذِّبُكُمْ أَحَدٌ بَعْدِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ: أَنْ يَقُلَ الْعِلْمُ، وَيَطْهَرَ الْجَهْلُ، وَيَطْهَرَ الزُّكَا، وَتَكْثُرَ النِّسَاءُ، وَيَقُلَ الرُّجَالُ، حَتَّى يَكُونَ لِمَنْزِلَةِ امْرَأَةِ الْقَيْمِ الْوَاحِدِ (بخاری: ۵۱) په یو حدیث کښ دی: اِذَا ضَعِفَتِ الْأَمَالَةُ لَانْتِظَارِ السَّاعَةِ. چا عرض او کړو چه امانت به څرنگه ضائع کیږی نونبی کریم ﷺ او فرمایل: «إِذَا وَدَّ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ لَانْتِظَارِ السَّاعَةِ» (بخاری: ۵۴۳۹) د دینه علاوه نورو احادیثو کښ ئی هم تذکره شته دې

يا د «الساعة» نه مراد ساعت دمرگ دې نود «أَشْرَاطُهَا» نه مراد جسماني تغيرات دی چه دم بدم انسان مرگ ته نيز دې کوی.

﴿ذَكَرْنَاهُمْ﴾ د دې تعلق د ﴿فَأَنَّى هُمْ﴾ سره دې ای فالی لهم ذکر اھم : إِذَا جَاءَتْهُمْ﴾ په درميان کښ جمله معترضه ده. يعنی چه کله قيامت يا مرگ راشی نو بيا دغه وخت کښ به دوی نصيحت منل څه فائده ورکړی؟

﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ﴾ ماقبل ټول سورت مضامينو باندې مرتب دې او بيان د دعوي د سورت دې، يعنی د مؤمنانو او کافرانو ذکر اوشو، د هغوی اوصافو تقابل اوشو، د هغوی انجام پته اوليگده نو دينه معلومه شوه چه متصرف ذات په کائنات کښ يو دی، نو په «لا اله الا الله» باندې ثابت قدم اوسه، او دغه مذکوره مضامينو نه دا معلومه شوه چه الله تعالی هغه ذات دې چه هدايت کونکې هم دې او ذلت ورکونکې هم دې، خوش بختی، بدبختی هغه په لاس کښ ده، عزت ذلت فتح او نصرت او هزيمت وشکست هغه په قبضه قدرت کښ دی، هر وخت تاسو ئي په نظر کښ يئ. تاسو هر حالت نه واقف دې، لهذا هغه ته خپل عاجزی اظهار او کښ عفو او بخښه ترې او غواړئ (فتوح الغيب)

﴿فَاعْلَمْ﴾ معنی ده، اثبت علی التوحيد واستمر عليه، يعنی په توحيد باندی ثابت قدم اوسيره اودوام پری کوه، ياد توحيد په مقتضيا توباندې عمل کول مراد دی ﴿وَأَسْتَغْفِرُ لَذُنُوبِكِ﴾ د «ذنب» نسبت نبي کریم ﷺ ته په اعتبار د ترک د مآهوال افضل، سره شويدي، ځکه د «ذنب» دپاره متفاوت درجات دی، نو چه نبي ﷺ ته ئي نسبت اوشی نو د نبي ﷺ ذنب اوسينه په اصل کښ محسنه وی لیکن په قانون د حسنات الامرار سينات المقربين ورته ذنب او ثيلې شی (۲) بعض وائی چه «لذنبک» توطيه اوتمهيد دې روستو د «للمؤمنين والمؤمنات» دپاره (۳) بعض وائی چه امر حضور ﷺ ته دې لیکن تعليم دې امت ته د استغفار کولو، امر بالا استغفار مع الله مغفوره لیسق به امته (معالم) (۴) ځنې مفسرين فرمائي چې نبي کریم ﷺ هروخت ترقي کيده او چټې درجې ته، نو زړه درجه به ورته پمزله د ذنب وه نو دې وجهې نه ورته د استغفار کولو حکم اوشو، وغير ذلک من الاقوال.

﴿وَالْمُؤْمِنِينَ﴾ دلته مضاف حذف دې ای ولذنب المؤمنین والمؤمنات ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ﴾ داپمترله دعلت دې دمقابل، یعنی په توحیدباندی ثبات اودوام اواستغفارغوختل ځکه ضروری دی چه الله ﷻ ستاسودتمامواحوالونه خبرداردې، دمتقلب اودمتوی معنی مفسرینو دیرې بیان کړیدی، ابن عباس رضی الله عنهما وائی دمتقلب نه مراد احوال د دنیا دی اودمتوی نه مراد د قبر او دآخرت احوال دی، بعض وائی دمتقلب نه مراد حالت د بیداری دې، او د متوی نه مراد حالت د خوب دې، بعض مفسرینو متقلبکم نه مراد دمعاش لپاره بهرگرخیدل راگرخیدل اغستی دی اومتواکم نه کورونه چی هلته انسان آرام کوی. غوره داده چه ددواړونه مرادتول احوال د انسان دی، (والله اعلم).

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ۚ فَإِنَّا آتَيْنَاكَ سُورَةَ مُحْكَمَةٍ

اووايي هغه کسان چه ايمان نى راوړې دې ولې نشي نازلولې يوسوره، نوهرکله نازل کړيشي يوسوره، محکم

وَذِكْرٍ لِّذِي الْقُرْبَىٰ ۚ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ

او ذکر شي پکښ حکم دقتال، نوبه به ويني هغه خلق چه په زړونو د هغوی کښ مرض دنفاق دې، چه گوري به تاته

نَظَرَ الْمَغِشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَىٰ لَهُمْ ۖ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ

پشان دکتلودهغه چا چه بې هوشي راغلی وی په هغه دمرگ، پس غوره ده دوی له طاعت کول دپیغمبر اووينا کول

مَعْرُوفٍ ۚ فَإِنَّا عِزُّهُمُ الْأَمْرِ ۚ فَلَوْ صَدَقُوا لِلَّهِ

سمه، نو کله چې عین وخت شي د قتال ، نو کچرته دوی رښتینی کړې وې د الله سره،

لَکَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ

نودا به غوره وې دوی لره

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ددې خای نه تراخردسوره پورې، دسوره دویمه حصه ده چه

پکښ دمنافقانواحوال ذکرکیری، او ورته زجرونه ذکرکیری، دای اول حالت دې، حاصل نى دادې چه کله دمومنانودخواهش مطابق الله ﷻ سوره نازل کړی اوبياخاصکرپه هغې کښ د

جهد کولو ذکر وی، نو دې منافقانو باندې سم څه چل اوشی، سترگی ئی واړې شی پیغمبر ﷺ ته داسی گوری لکه زنکدن ئی شروع وی.

«سُورَةُ مُحْكَمَةٍ» محکمه یا پمعنی د مینه سره دې، یعنی د جهاد واضح حکم وی پکښ لکه و اقلوهم، لضرب الرقاب، وغیره، د پاره د دې چه د منافقین داونه وائی چه مونږ ته ددې مراد نه دې معلوم، یا پمعنی د غیر منسوخ دې، محکم وی منسوخ کیږی نه، د دې وجی نه چه دا اونه وائی چه حکم د جهاد منسوخ دې ځکه مونږ جهاد نه کوو. قتاده راجع الی وائی چه: کل سورة ذکر فیها الجهاد للهی محکمة روح، قرطبی وغیره.

«فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» مرض د نفاق اوشک «نَظَرَ الْمَغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ» یعنی لکه څرنګه چه د څنکدن په وخت کښ د سترگو نظر روک شی نو دغه شان د جهاد حکم نازلیدلو په وخت کښ د منافقانو نظرونه د یری او خوف د وجه نه ورک شی اوسترګې ئی، بې رونقه شی. یا مراد دادې چه د بزدلی پوجه پدغه وخت کښ ددوی سترګې خکته شی «فَأُولَئِكَ لَهْهُمْ» ددې جملې متعدد توجیهات شوي دي:

(۱) «فَأُولَئِكَ لَهْم» طاعة و قول معروف: دا مکمل یو کلام دې، چې به طور جمله معترضه واقع شوې دې په مابین د ماقبل «نظر المغشي» او مابعد «فاذا عزم الامر»، کښ «اولی» ضیغه د اسم تفضیل ده او خپلې معروفه معنی (غوره والي) کښې استعمال شوې ده، او مفضل علیه محذوف دې چې هغه د منافقینو حالت مذکوره دې، او «طاعة و قول معروف» ورله مبتدا مؤخر دې، ای: اولی لهم من ذلك الخوف ان يطيعوا الله ورسوله وان يقولوا قولا معروفا، یعنی د دې خوف نه غوره دوی د پاره دا وه چې الله ﷻ او د هغه رسول اطاعت ئی کړې او سمه خبره ئی کړې وي.

(۲) «خو مفسرینو لیکلي دي چې «اولی لهم» جدا جمله معترضه ده د پاره د بدعاء، او «طاعة و قول معروف» سره ئی هېڅ تعلق نشته، هغه کلام مستأنف دې او ماقبل سره ئی تعلق دې، اودی تقدیر باندې دا یا مشتق دې د «ویل» نه پمعنی د هلاکت، او اصل کښ «اولی» بررزن الفعل وویا پکښ قلب اوشو، «یا» مو «لام» نه بعد یو ځله نو اولیو شو. بیا قال قاعدي مطابق

«اولیٰ» شو یعنی ددوی دپاره هلاکت دي. یاوې بلې نه مشتق دي پمعنی دقرب او اتصال یعنی الله تعالی دی دوی ته مصیبت او تکلیف نيزدي کړی، بهر حال دواړو صورتونو کښ دا جمله بدعاء دپاره ده، او مابعد طاعة سره ئي تعلق نشته هغه خان له کلام مستانف دي. «طاعة» خبر دي د مبتدا محذوف دپاره، اي: الامر طاعة و قول معروف، يعني حکم دوی ته د اطاعت او د قول معروف شوې دي.

﴿فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ﴾ الامر نه مراد امر د قتال دي او اعزم نه مراد د قتال شروع کيدل او عين وخت راتلل دي ﴿فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خِفًا لَهُمْ يَوْمَ لَهُمْ جَزَاءٌ﴾ ده نومطلب داشوچه کله د جهاد حکم اوشی او میدان اولگي نوکه چرته پدغه وخت کښ دوی خپله وعده ريشتنی کړی او په اخلاص سره جهاد ته لارشی نو د دوی د پاره به پکښ خیر وی.

فَقُلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

پس هم دا توقع ده ستاسو نه داي منافقانو، کچرته اعراض او کړئ تاسو چې فساد به اوکړئ به زمکه کښ

وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ ۖ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ

او پری به کړئ تاسو خپلو لئ ستاسو داکسان هغه خلق دی چه لعنت ورباندی کړیدی الله ښوکانه کړی ئی دی

وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ

او پندی کړی ئی دی سترگی ددوی،

﴿فَقُلْ عَسَيْتُمْ﴾ د اخطاب دي منافقانوته په طريقې د التفات، او زجر ورته ذکر کيږي چه تاسو چه د جهاد نه اعراض کوئ نوفساد به خورشي، امن امان به ختم شی، صله رحمی به قطع شی او خانه جنگی به شروع شی، ددينه معلومه شوه چه جهاد دهشت گردی نه ده بلکه دهشت گردی ختمولو ذريعه ده. «هل»، دلته د تحقيق او تقرير د پاره دي. «عسيتم» په معني د تحفتم او تولعتم سره دي، «ان توليتم» اي: ان اعزيتم عن القتال، جزاء محذوفه ده چې هغې باندې «ان نفسدوا»، دلالت کوي او «ان فسدوا» خبر دي د عسی يعني کچرته مو جهاد پريخودو نو تاسو نه دا قوي اميد دي چې تاسو به بيا فساد خوره وئ او قطع رحمی او ظلم به کوئ.

بعض وائی چه تولىتم دولايت نه مشتق دې، مفعول به ئى حذف دې ای تولىتم امور الناس، یعنی کچرته تاسو متولیان او حاکمان او گرځی د خلقو، حکومت درته ملاؤشی نو په انصاف به قائم پاتی نشئ او ظلم زیاتې به شروع کړئ؛ ځکه چه تاسو حب دنیا او قوت ایمانی ملاحظه شوې دې، چی صرف دنیوی حظوظ دپاره، د جهاد په شان حکم نه خوا عراض کړیدی.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ﴾ یعنی ددوی د اعمال سینۀ وپه نتیجه کښ ور نه الله ﷻ حق دا وریدلو صلاحیت او د هدایت دلاری لیدلو صلاحیت سلب کړو چه د جهاد فواند نه آوری اونه ئی وینی.

﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ۚ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا
آیا نه کوي دوی فکر په قرآن کښ، بلکه ددوی په زړونو باندې تالې د زړونو دی. بیشکه هغه کسان چه واپس شوي
عَلَىٰ أَكْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ
پخپلو شاگانو ورستو د دینه چه به ښکاره شوې وی دوی ته هدایت، شیطان ښائسه کړیدی دوی ته گناهونه د دوی
وَأَمَلُوا لَهُمْ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا
او اوگده امیدونه ئی ورکړيدي دوی ته، دا ارتداد په سبب ددې چه دوی ویل هغه کسانوته چه بدئ گڼرلو
مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنَطِيعَهُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ۝
هغه قرآن چه نازل کړيدي الله ﷻ، چه مرنډه اطاعت کوؤ ستاسو په څنې کارونو کښ، او الله عالم دې په پټو جرگو د دوی.

﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ﴾ د ابل زجر دې منافقانونه چه دوی د قرآن په دلائلو، مواظو، زواجر و باندې غور فکر نه کوی چه هدایت ورته ملاؤشی، او که د بد عملونو په نتیجه کښ به زړونو دوی د کفر تالې لگیدلې دی نو د غور او فکر د هدایت موندلو استعداد ئی بالکل ختم شويدي، دا قضیه مانعة الخلوده، یعنی په دواړو خبرو کښ یوه ضروری ده، او مانعة الجمع نه ده ځکه چې په منافقانو کښ دواړه خبری موجودې وې کقوله تعالیٰ ذلک بانهم آمنوا ثم كفروا فطبع علی قلوبهم ۖ یا به ﴿أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ﴾ کښ ام منقطعه دې پمعنی د بل سره یعنی دوی په قرآن کښ غور ځکه نه کوی چه ددوی په زړونو اقبال (تالې) لگیدلی دی ﴿أَقْفَالُهَا﴾ ضمیر راجع

دی قلوب ته یعنی اقبال مختصه بالقلوب چه اقبال دکفر دی، نولکه څرنگه چه دروازی ته تالی اولگی نوخارج نه خیز داخل ته نشی راتلې اوداخل نه خارج ته نشی تلې، نودغه رنگه ددوئ په زړونو دکفرتالی لگیدلی دی کفرورنه خارج کیدې نشی اویمان داخلیدې نشی

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِمْ أَذْنَبٌ﴾ دیکښې د عدم تدبیر سبب بیانیرې، چې هغه تسویل شیطاني دې او دوئ ته اوگده اوگده امیدونه ورکول دي، «إِنَّ الَّذِينَ» نه مراد منافقان دی چه اسلام نی راوړې وؤ، او د اسلام د حقانیت نه ښه واقفه وؤ، لیکن بیانی هم په زړه کښ نفاق پروت وؤ، ﴿أَزْتَدُوا عَلَىٰ أَذْنَبِهِمْ﴾ یعنی د ایمان نه اعراض اوکړی، «الشیطن سول لم» پوره جمله اسمیه "ان" د پاره خبر دې ﴿سَوَّلَ لَهُمْ﴾ ای زین لم خطایاهم قرطبی

﴿وَأَمَّا لَهُمْ بِدْءٍ فَاعِلٌ﴾ هم یاشیطان دې، ای مبتم فی الامل ووعده طول العمر (ایضا، یعنی شیطان په دهوکه کښ اچولی دی چه گناه کوه کوه دیروخت دې بیابه چرته په یوه موقع توبه اوباسې، بعض وائی چه فاعل داملی الله تعالی دې، یعنی الله ﷻ ورته مهلت ورکړیدې چه فورائی مواخذه نه کوی، عذاب پری نه راولی

قتاده ﷺ اوبعض نوروائی چه دا آیت نازل دې په باره داهل کتابو کښ چه حضور ﷺ نی په هغه اوصافو متصف بیا موندلو چه ددوئ په کتابونو کښ موجود وؤ لیکن بیا هم په کفر او انکار د بعثت باندی کلک ولاړ وؤ، نو ﴿مِنْ بَعْدِهِ مَا نُنَبِّئُ لَهُمْ أَلْهَدَىٰ﴾ نه مراد اوصاف او علامی د نبی کریم ﷺ دی، ددینه تعبیریه ارتداد سره ځکه اوشو چه د نبی کریم ﷺ د تشریف راوړلو نه مخکښ به ئی د اتباع دعوه کوله، لیکن چه حضور ﷺ تشریف راوړلو نویانی ورسره ضد او حسد شروع کړو، کمافی البقرة.

﴿ذَٰلِكَ﴾ اشاره ده ارتداد ته د هدایت نه، او سبب د ارتداد بیانیرې، ﴿يَا نَهْمُ قَالُوا﴾ ضمیرونه منافقانو ته راجع دی ﴿الَّذِينَ كَرِهُوا﴾ نه مراد یهود یا مشرکان دی، چه بدئ گنړلو نزول دقرآن په نبی کریم ﷺ باندی ﴿فِي بَعْضِ الْأُمَرَاءِ﴾ نه مراد (۱) یاعداوت دې د اسلام اودنبی کریم ﷺ سره، یعنی منافقانو اهل کتابو ته ئې اووئیل چه که تاسو د اسلام اودحضور ﷺ سره

دشمنی کوی نومونرهم تاسو سره یو . لکه په سورة حشر آیت ۱۱ کس دی . الم ترالی الذین نافقوا یقولون لاخوانهم الذین کفروا من اهل الکتاب لن اخرجتم لنخرجن معکم . الآية (۲) . یاورنه مراد باطناً اتباع ده یعنی مونر به ظاهراً اتباع د پیغمبر کوؤ او باطناً عقیده تاسو سره یو . «وَاللّٰهُ یَعْلَمُ اَسْرَارَهُمْ» یعنی دوی چه کومی پتی خبری یهودوته وائی الله ﷻ په هفی یوهه اوخیرداردی اسرار بکسر الهمزه مصدر دی یعنی رازداری . او بفتح الهمزه هم په یو قرائت کس راغلی دی . جمع د سرده یعنی په زونه ددوی

فَکَیْفَ اِذَا تَوَفَّيْتُهُمُ الْمَلَائِکَةُ یَضْرِبُوْنَ وُجُوْهُهُمْ وَاکْتَبَرَهُمْ ۚ ذٰلِکَ

پس چه حال به وی ددوی کله چه وفات کوی دوی لره فرشتی وهی به مخونه ددوی اوساگانې ددوی داعذاب

بِاَنۡفُسِهِمْ اَتَّبِعُوْا مَا اَسَٰخَطَ اللّٰهَ وَکَرِهُوْا رِضْوَانَهٗ فَاحْبَبَۤتْ

په سبب ددی چه دوی اتباع کړیده دهغه چه غصه کوی الله ﷻ اوبدی کړلې ده . ضد الله ﷻ پس بریاد کړل الله ﷻ

اَعْمَالُهُمْ ۚ اَمْ حَسِبَ الَّذِیۡنَ فِیۡ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ اَنۡ لَّنۡ یُّخْرِجَ اللّٰهُ

(نیک) عملونه ددوی آیا گمان کوی هغه خلق چه دهغونی په زړونو کس بیماری ده داچه چرته به هم رانیکاره نه کړی الله

اَضَعَاۤنۡفُسُهُمْ ۙ وَّلَوۡ ۙ لَّهَآءَ لَآرِیۡفَتُهُمْ فَلَعَرَفَتُهُمْ

بغضونه ددوی او که مونر غوخلې نو ضرور به موبودلې وې تا ته دوی . نو تا به پیژندلې وې دوی

بِسْمِیۡنُهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِیۡ لَحْنِ الْقَوْلِ ۚ وَاللّٰهُ یَعْلَمُ اَعْمَالُکُمْ ۝

په علامو خپلو سره . اوته به پیژنې دوی په طرز د خبرو سره . او الله ﷻ پوهیږي په عملونو ستاسو ،

وَلَتُبۡلَوۡنَکُمۡ حَتّٰی تَعْلَمَ الْمُجۡهِلِیۡنَ مِنْکُمۡ وَالصّٰبِرِیۡنَ ۚ وَتَبۡلَوۡا

اومونر په خامخا زمیښت کوؤ به تاسو تر دې چه معلوم کړو مونر جهاد کونکی ستاسو نه او صبر کونکی . او تحقیق به کوؤ

اٰخۡبَارُکُمْ ۝ اِنَّ الَّذِیۡنَ کَفَرُوْا وَصَدَّوۡا عَنۡ سَبۡیِلِ اللّٰهِ وَشَآقُوۡا

ستاسو د احوالو بیشکه هغه کسان چه کفرنی کړیدی اومنع کوی خلق دلاری دالله ﷻ او مخالفت کوی

الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا

ديغمبر ﷺ ورسوددينه چه ښکاره شويدي دوى ته هدايت، هرگز ضرر نشي رسولي دوى الله ﷻ ته هيڅ،

وَسَيُخْطِئُ أَعْمَالُهُمْ ۝

او نژدې ده چه بريا به كړي الله ﷻ عملونه ددوى

﴿كَذَٰلِكَ إِذَا تَوَفَّيْتُهُمْ﴾ تخويف دې منافقانو ته په عذاب ځنكدن سره، چې څه حال به وي ددوى چه كله نى ځنكدن وي او فرشتى دمرگ نى په مخونو او په ادبارو وهى، په مخونو او په ادبارو وهل لكه چه تعذيب دې نودغه شان دانهيت تذليل اوبى عزتى هم ده، نوڅكه نى تخصيص اوشو، ياترينه مراد ورسو شاته ټول بدن دې. حضرت ابن عباس ؓ فرمائي چه كوم كافر، فاسق مړكېرى نو د ځنكدن په وخت كېن نى فرشتى په مخ او په ملاوې «اعاذنا الله بفضله»

﴿ذَٰلِكَ﴾ اشاره عذاب مذكوره ده، او دهغې سبب بيان دې «اتَّبَعُوا مَا أَتَخَطَّ اللَّهُ﴾ كفو، كتمان دصفتو دښى كريم ﷺ، دغه رنگه نور معاصى چه دا ذا الله ﷻ د ناراضگي او غضب اسباب دى. ﴿وَوَكَّرَهُمْ رِضْوَانَهُ﴾ ايمان او نيك اعمال ورنه مراد دى چه ذا الله ﷻ د راضى كيدلو اسباب دى، ﴿فَأَخْطِئُ أَعْمَالَهُمْ﴾ يعنى په نيك اعمالو به ورته په آخرت كېن هيڅ ثواب نه ملاويږي.

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ﴾ د ابل زجر دې منافقانو ته، چه ددوى څه گمان دې چه الله ﷻ به ددوى حالت حضور ﷺ او مسلمانانو ته ښكاره نكړي؟ او ددوى د اسلام او مسلمانانو سره پټه دشمنى، حسد، كينه به دغه شان مستوره وي؟ هرگز نه بلكه ددوى حالت به ښكاره كيږي ﴿مَرَضٌ﴾ مرض د نفاق، حسد، او دشمنى د مسلمانانو سره ﴿أَصْفَلَتْهُمْ﴾ جمع د صفت ده پټ عداوة، حسد، كينه ته وائي.

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَنفَتَكُنَّهُمْ﴾ هم ضمير راجع دې منافقانو ته (۱) جمهور و مفسرينو د آيت مطلب داسى بيان كړيدې چه، كچرته زمونږ رضاوې نواى پيغمبره ﷺ تاته به موبنودلې وي منافقان

او هريو منافق به دى فردا فردا پيژندلې وې ليکن ديو خاص حکمت او مصلحت په بنا باندې چه موقع د توبه ورکول دى ورته اوستارى کول دى په هغوى داسې اوشو، البته ﴿وَلْتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾ ته به ئي د خپل فطانت، ايمانى فراست، ذهانت سره او پيژنى، په انداز کلام د دوى سره، ځکه چه منافق سرې د خبرونه پيژندلې کيږي.

حضرت شيخ الهند رحمه الله د ترجمى مطابق په ﴿لَا تَتَّبِعُوهُم﴾ باندې وقف دې او ﴿فَلَعْرِفَنَّهُمْ﴾ جدا جمله ده، نو مطلب به ئي داسى شى چه، که زموږ رضاوې نوبودلې به وې مونږ تا ته منافقان، ليکن عدم مشيت دې نودم روئيت دې، يعنى تاته مو په علم قطعى او دليل قطعى سره نه دى بنودلى، لکه په سورة توبه (۱۰۱)، کښ دى، لا تعلمهم نحن نعلمهم، هلته ورته مراد هم عدم قطعى دې، البته ﴿فَلَعْرِفَنَّهُمْ بِسِيمَتِهِمْ﴾ ته به يى په علاموسره پيژنې، يعنى په دليل ظنى سره چه دهغى بيان دادې چه ﴿وَلْتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾

﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ﴾ خطاب عام دې، نومؤمنانوته بشارت دې او منافقانوته وعيد دې، ﴿وَلْيَتْلُوَنكُمْ﴾ په جهاد او په نورو اعمال شاقوو سره، دلته هم خطاب عام دې ﴿حَتَّى تَبْطُلَ﴾ مراد د علم نه امتياز راوستل دى ﴿وَيَتْلُوا﴾ ظهور او تحقيق کول ورته مراد دى ﴿أَحْبَارُكُمْ﴾ احوالکم.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ داپه آخر د سورة کښ بيان د احوالود مشرکانودې، چه د دوى کفر او مخالفت د پيغمبر ﷺ سره الله ﷻ ته هرگز خه ضررنشى رسولې. او انجام اعتبار سره په دنيا کښې هم ناکامي د دوى وي او په آخرت کښې هم، «لن يضروا الله شيئا» کښې د دنيا ناکامى ذکر اوشو، چې رسول ﷺ په مقابل کښې څومره پلانونه دوى جوړ کړي دي هغه به ټول شنو شي، او هيڅ ضرر به ورته اونه رسوي او ﴿وَسُخِطَ أَعْمَلُهُمْ﴾ کښې د آخرت ناکامى ذکر دې، چې نه به ورته هغه نیک اعمال فائده ورکړي، چې په دنيا کښې په هغې خان سترې کړې وي.

لَا يَكْفِيكَ الَّذِينَ أٰمَنُوا اَطِيعُوا لِلّٰهِ وَاَطِيعُوا الرَّسُوْلَ وَلَا تُبْطِلُوْا اَعْمَالَكُمْ ۝

اې مؤمنانوتابعدارى کوئ دالله ﷻ او تابعدارى کوئ دپيغمبر ﷺ اومه باطلون عملونه خپل،

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ

بیشکه هغه کسان چه کفرئى کړېدى اومنع کوى خلق دلارې دالله ﷻ بیا مړه شى اودوى کافران وى

فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ هَلَّا قَالُوا وَلَوْ أَنَّا كُنَّا نَعْلَمُ إِلَى السَّلَامِ

نوهرگز به مغفرت نکوى الله ﷻ دوى ته. نوتاسوستى مه کوئ اومه راغواړئ کافران صلح ته.

وَأَلَّيْتُمْ بِالْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكُكُمْ أَتَمَّالَكُمْ

اوتاسوبه غالب بين اوالله ﷻ تاسوسره دې اهرگز به نه کموي ستاسو نه ستاسو عملونه

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَذَا مَا قَدَرْنَا عَلَى الْقِتَالِ هَذَا. جِهَ اللَّهِ ﷻ اود هغه رسول ﷺ

درته د جهاد حکم او کړى نو جهاد ته ځئ، منافقینو غوندې طرز مه اختیاره وئ ﴿وَلَا تُجَاهِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ بمخالفة الرسول والشرك، یعنی دخپلو عملونو ثواب په مخالفت د رسول الله ﷺ سره مه بریاده وئ ځکه په کوم عمل کبش د حضور ﷺ طریقه نه وى نوهغه باطل عمل وى، دغه رنگه په شرک سره هم اعمال باطلیږي لنن اشركت لیحیطن عملک فقهاء کرامو رحمهم الله ددې آیت په ظاهر سره استدلال نیولې دې پدی چه لزم النفل بالشروع یعنی نفلى عمل خواه که مونځ وى یا روزوه وى په شروع کولو سره لازم او واجب گرځي. «ان الذين كفروا وصدوا» دیکبشې د کافرانو اخروي ناکامی ذکر دې

﴿فَلَا تَهِنُوا﴾ وهن نستى کولوته وائی په سبب دیرې دمرگ یا په سبب دمحببت دنیا سره،

یعنی د مرگ دیرې په سبب د جهاد نه مه پاتى کیږئ، مرگ خو به خامخاراځی، نو د دشمن په مقابله کبش نامردى اوسستى مه کوئ. ﴿وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ﴾ ای ولاتدعوا الى السلم، یعنی کافرانوته دصلح دعوت مه ورکوئ ځکه د ادلیل دې چه تاسو کمزورې یئ. البته کچرته کافران ابتداء صلح طلب کړى نو صلح کول جائز دی کچرته مصلحت پکبش وى لکه په سورة انفال کبش دى وان جنحو اللسلم لاجنح لها.

﴿وَأَنْتُمْ أَلَعَلَّوْنَ هَٰذَا دُنْيَا كَامِيَابِي دَه﴾ وَأَلَّه مَعَكُمْ هِيعْنِي اللّٰه ﷻ به ستاسو نصرت كوى ﴿وَلَنْ يَزِيدَكُمْ أَعْمَلَكُمْ هَٰذَا آخِرَت كَامِيَابِي دَه﴾، چه اللّٰه ﷻ به ستاسو نيك عملونه، نه ضائع كوى

إِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ

بیشكه ژوند د دنیا لویه او تماشه ده او کچرته تاسو ایمان راوړئ او تقوى اخنیاړ کړئ. دربه کړی تاسو ته نوابونه ستاسو.

وَلَا يَسْأَلُكُمْ أَمْوَالَكُمْ ۖ إِنْ يَسْأَلْكُمْ فَيَحْضِكُمْ فَيَحْضِكُمْ تَبَخَّلُوا

اونه غواړئ اللّٰه ﷻ ستاسو نه ټول مالونه ستاسو، کچرته او غواړئ ستاسو نه مال او تنگ کړی تاسو نوبخل به وکړئ تاسو

وَيُخْرِجُ أَصْعَابَكُمْ ۖ هَٰأَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ

او ښکاره به کړی اللّٰه ﷻ کينې ستاسو، خبردار! تاسو اې منافقانو هغه خلک ئې چې دعوت در کوليشی تاسو نه.

لِحُفَّتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْغُلُ وَمَنْ يَبْغُلُ

چه خرج کړئ مال په لاره د الله ﷻ کين، پس ځنې په تاسو کين داسې دی چه بخل کوی. او څوک چه بخل کوی

فَإِنَّمَا يَبْغُلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ

نوبس بیشكه دې منع کوی خیر دخپل ځان نه، او الله ﷻ غنی یی حاجته دې او تاسو فقرا (حاجتمند) یی

وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْوَالَكُمْ ۖ

او کچرته تاسو اعراض او کروڼه بدل کين به پیدا کړی قوم بل ستاسو په ځان. بیا به نوی هغوئ ستاسو په شان

﴿إِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ﴾ هِدی آیتونو کېل د جهاد فی سبیل الله او انفاق فی سبیل

الله ترغیب ذکر کیری چه، د آخرت په مقابله کين دنیا هیڅ څیز ندي، دنیا خو بذاته لهو و لعب ده، نو خپل ځان، مال ددې په لهو یا تو باندې مه لگوئ، ځکه دا د قیمتي عمر ضائع کول دی، بلکه خپل ځان، مال په ایمان، تقوی، جهاد باندې اولگوئ چه الله ﷻ به درته ددې اجر او بدله

درکوی

﴿وَلَا يَسْأَلُكُمْ أَمْوَالُكُمْ﴾ عطف دې په جزا او مرتب دې په شرط «ان تؤمنوا» يعنې ايمان راوړلو نه په دې وجه اعراض. مه کوئ چې بيا په درنه اسلام او الله ﷻ د ټول مال مطالبه کوي، اوړئ چې الله ﷻ ستاسونه د ټول مال په جهاد کښې خرچ کولو مطالبه نه کوي چې تاسو د دې يرې نه ايمان پريځدئ

﴿إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُخَفِّصْكُمْ﴾ او که بالفرض شريعت ستاسو نه مطالبه اوکړي او د ټول مال مطالبه اوکړي نو بيا ستاسو بخل شروع کړئ او ډير مفاد پرستو او کمزور ايمان والو باطني حال به معلوم شي او پتې کښې به ئي څرگندې شي ﴿يُخَفِّصْكُمْ﴾ د «احفاء» نه مشتق دې انتها او مبالغې ته وائي په يو کار کښ، يعنې ستاسونه په مال غوښتلو کښ مبالغه اوکړې چه ټول مال خرچ کړئ

﴿هَاتُوا هَؤُلَاءِ﴾ دا په آخر کښ يو بل ذکر کيږي منافقانو ته چه د ماقبل مضمون تاکيد دې، چه کله دوى ته دالله ﷻ لاره کښ دخرچ کولو دعوت ورکړيشى نودوى بخل کوى او مال نه خرچ کوى «هاتنم» کښ «ها» دپاره دتنبيه ده. «انتم» مبتدا دې او «هؤلاء» ورله خبر دې، او معنې په ئي داسې شي چې تاسو دا خلق يئ، او دا تعبير په څه خاص وصف کښې شهرت دپاره استعماليري، لکه مونږ پښتو کښې وايو: څه خو څه پيژنم تاسو دا خلق يئ، ته هغه سرې نه ئي چې ...

﴿تَدْعُونَ﴾ دا جمله مستانفه ده، بعض وائي چې «هؤلاء» منادى دې د حرف ندا محذوف د پاره، او «تدعون» خبر دې د «انتم»، او زمخشري ليکي چې «هؤلاء» دلته اسم شاره نه ده بلکه اسم موصول دې پمعنى ذالذی سره «تدعون» يې صله ده «کشاف».

﴿فَإِنَّمَا يَبْتَخُلُ عَنْ نَفْسِهِ﴾ د بخل په صله کښ عن راغلې دې نودامتضمن دې معنې دصارفاً للخير، ته يعنې څوک چه بخل کوى نودې دخپل ځان نه خپاره وى او منع کوى ﴿وَأَلْفُ﴾ يعنې الله ﷻ چه تاسوته دمال خرچ کولو ترغيب درکوى نوداپه دې وجه نه چه الله ﷻ محتاج دې بلکه الله ﷻ خو غنى ذات دې تاسو فقراء او محتاج يئ ﴿وَأَنْتُمْ﴾ يعنې که

تاسو د الله ﷻ حکم نه اعراض اوکړئ او د الله په لاره کښ مال خرچ نه کړئ، نو بيا دا هم ياد اوساتئ چه الله ﷻ په دې قادر دې چه تاسو ختم کړئ اوستاسو په عوض کښ بل قوم داسې پيدا کړي چه هغه به ستاسو پشان بخیلان نه وي بلکه د الله ﷻ اطاعت کونکی به وي.

په حديث کښ راغلی دی چه صحابه و عرض اوکړو چه يا رسول الله ﷺ دغه بل قوم به څوک وي؟ چه که مونږ اعراض اوکړو، نو حضور ﷺ د حضرت سلمان فارسي ﷺ په اوږه باندی لاس کيځودلو او وئې فرمايل چه هذا و قومه دې او دده قوم، او بياني او فرما ئيل: والذی نفسی بیده لو کان الايمان منوطاً بالثريا لتاوله رجال من فارس، د الله ﷻ په ذات مې دی قسم وی کچرته ايمان ثرياستورې ته هم ورسېږي نو د فارس خلق به يې د هلته نه ئې هم حاصل کړي.

رکوعاتھا (۲)	سورة الفتح مکيه	آياتھا (۲۹)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه يي حده مهريان او ډير رحم کونکي دي شروع کوم		

ترتیباً حسب التسلسل (۴۸)، وحسب النزول (۱۱۱)

سورة فتح مدنی سورة دي، ترتیب قرآنی لحاظ سره (۴۸) دي او ترتیب نزولی په اعتبار سره (۱۱۱) دي، نزلت بعد الجمعة قبل المائدة.

وېط : نى ماقبل سورة دادې چه په ماقبل سورة کښ اعلان د جهاد وړېدى سورة کښ د فتح اعلان دي چه په جهاد سره د مسلمانانو فتح او غلبه رازى.

د سورة د مضامينو اجمالى خلاصه

د سورت دوه حصى دي، اوله حصه تر دويمى رکوع اختتام آيت نمبر ۱۷ پورې ده، ديکښ اول د فتح اعلان، بيان نبى ﷺ په حق کښ دهغى ثمرات، بيا مؤمنانو صحابو په حق کښ او دهغى ثمرات، او بيا کفارو په حق کښ او دهغى ثمرات ذکر کيږي. همدغه شان د نبى کريم ﷺ اطاعت ترغيب او د مخالفت تحذير ذکر کيږي، او د منافقينو عذرونه بيان کيږي، دويمه حصه کښ د دې ټولو مضامينو اعاده ده.

تفصيلي خلاصه

اوله حصه:

آيت نمبر ۱، اعلان فتح

آيت نمبر ۲، ۳ کښ نبى ﷺ په حق کښ د صلحى حدیبی څلور ثمرات بيان کيږي.

آيت ۴، ۵ کښ صحابو په حق کښ څلور ثمرات ذکر کيږي.

آيت ۶، ۷ کښ کفارو په حق کښ څلور ننانج ذکر کيږي.

آيت ۸، ۹، کښ ترغيب دي اطاعت د رسول ته.

آيت ۱۰ کښ بشارت دي په اطاعت باندې.

آيت نمبر ۱۱، ۱۴ پورې د منافقينو اول حالت ذکر کيږي، او دهغى تفصيلي جائزه ده.

آيت نمبر ۱۲، ۱۵ کڻن منافقینو دویم حالت ذکر او دهغي جائزه ده
آيت نمبر ۱۷ کڻن د معذرينود عذرييان دي

دويمه حصه:

آيت: ۱۹، ۲۰، ۲۱ کڻن په حديبيه کښ شريک صحابه کرامو دپاره انعامات ذکر کيږي

آيت ۲۲، نه تر ۲۲ پوري حديبيه په موقع باندی دقتال او دکفارو مغلوبيت اوعدم قتال حکمتونه ذکر کيږي.

آيت نمبر ۲۷ کڻن جواب د شبهې ذکر کيږي

آيت نمبر ۲۸ ترغيث دي د اطاعت رسول

آيت ۲۹ کڻن اوصاف صحابه.

شان نزول د سورت

سورة فتح په حديبيه کښ نازل شويدي، حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه دصلح حديبيه نه ورستوچه کله حضور ﷺ واپس شومدينی منورې ته تشريف راوړلو او دصحابه کراموپه زړونوکښ ددې خبری صدمه وه چه عمره ئي ادا نه کړه، نوپه لاره کښ داسورة نازل شوچه گويا صلح حديبيه شرائط اوفی الحال عمره نه ادا کول شکست مه گنړئ اوپدی مه خفه کيږئ، دا شکست نه دي بلکه فتح مبین ده.

دصلح حديبيه مختصره واقعه

په سنه ۶هـ شپږمه هجري کښ په مدينه کښ حضور ﷺ خوب اوليدلوچه سره د صحابه کرامو مکې ته راغلی يو او عمره موادا کړيده، بعض کسانو د عمرې نه فراغت باندې حلق او بعض کسانو قصر کړيدي، دا خوب نبی کریم ﷺ صحابه و ته بيان کړو، چونکه دنبی خوب هم د وحی يو صورت وی، او د صحابه کراموپه زړونو کښ واره يادونه راويخ شول نودوی فوراً تياری اوکړه، حضور ﷺ ورته اگرچه يو خاص وخت نه وو متعين کړې مگردشدت اشتياق پوجه تولوداو گنړله چه اوس به دا خوب پوره کيږي، د صحابه کراموپه تياری باندی حضور ﷺ هم عمری ته دتللو اراده اوکړه، او ورسره ئي خوا او شا قبائلو ته هم پيغام اوليرلو او د عمری دعوت ئي ورله ورکړو، ليکن په هغوی کښ منافقانو د تللو نه انکار اوکړو او بهانې ئي جوړی کړی چه تفصيل ئي ورستوراخي

چنانچه (۷) هجري ددې القعه په مياشت كېنې دپېريه ورځ حضور ﷺ غسل او كړواوونې لباس نې واچولواوپخپلې اوبنۍ قصوي باندې سور شولو، دصحابه كرامولښكرنې دځان سره روان كړوچه دهغې تعدادپه اكثروروايتونوكېنې (۱۴۰۰) څوارلس سوه راغلې دې، قافله روانه شوه او دهغې ځناورنې هم دځان سره روان كړل، دذوالحليفه مقام نه ئې احرامونه هم او تړل چه كفارمكه پوهه شې چه ددوي مقصد جنگ كول ندى بلكه عمره كوي

په لاره كېنې نېي اكرم ﷺ ته يو كس اطلاع وركړه چه دمكې كافران ستاسودراتلونو خبر شويدي، ستاسودمقابلي دپاره جمع دى اوهرگز تاسومكې ته نه پريدى، او حضرت خالد بن وليد سره ديو جماعت نه غميم مقام ته رارسيدلې دې، نېي ﷺ ته چي پته اولگيده نولاره يې بدله كړه او په بله لاره تلو تلو تردې چي حديبيه مقام ته نيزدى ورسيدلو،

دحضور ﷺ اوبنه كيناستله، دپير كوشش باوجود هم نه پاسيدله، صحابه كرامو اووې چه 'خلات القصوى' يعنى قصوى اوبنه لته شوه، حضور ﷺ او فرمايل: 'ما خلات القصوى'، وما ذاك لها بخلق ولكن حبسها حبس الفيل، يعنى دالته شوې نه ده اونه داددې عادت دې بلكه داهغه ذات منع كړيده چه اصحاب الفيل ئې منع كړى وو، بياني ارشاد او فرمايلو: چه قسم په هغه ذات چه دچاپه قبضه كېنې ځماروح دې چه كه اهل مكه زمونږه نه دداسې څيز مطالبه او كړې چه په هغې كېنې دحرمات الله احترام مقصود وي نوڅه به ئې خامخامنم، دى نه بعد بيا اوبنه پاڅيدله او قافله روانه شوله، تردې چي حديبيه ته را اورسيدل او هلته يې پړاو واچولو

نومختصراً داچه حديبيه كېنې دوران قېام دافيصله اوشوه چه مشركين مكه سره مذاكراتو دپاره حضرت عثمان ﷺ دې مكې ته اوليرلې شى اومشركانو ته ددې وضاحت او كړې چه څمونږ اراده صرف عمره كول دى نورڅه مقصدنې لهذا مونږمه منع كوئ. حضرت عثمان ﷺ مكې ته راغې ابوسفیان وغيره سره ئې خبرې اوشوى اود صحابه كرامو ﷺ دراتلومقصدئ ورته ښكاره كړلوليكن هغوئ بالكل اونه منله اوورته ئې اووې چه كه ته يواځې طواف كول غواړي نواوكه ورنه مونږ محمد ﷺ اودهغه ملگرى هرگز دلته نه پريدو. عثمان ﷺ او فرمايل: چه څه هرگز دالله ﷻ درسول ﷺ نه بغير طواف او عمره نه كوم، قريشو چه دا واوريدل نو عثمان ﷺ ئې د واپس تللو نه منع كړو، صحابه كراموته خبر را اورسيدلو چه عثمان ﷺ شهيد كړيشو، صحابه كراموته دا خبر اوريدل دپيره لويه واقعه وه، هر سړې مضطرب او پريشانه وو، نېي اكرم ﷺ پدغه وخت كېنې ديوې ونې لاندې كيناستلو اوصحابه كرام ﷺ ئې

جمع کرل اوبیعت نی ورنه واخستلو، چه مونږ د مکې والو نه د عثمان رضی الله عنه انتقام اخلو، او بیا نی په آخر کښ خپل یو لاس د بېل لاس د پاسه کیځودلو او ونی فرمایل چه داد عثمان رضی الله عنه د جابه بیعت دې، د صحابه کرامو دې بیعت ته بیعت رضوان ونیلي کیږی، چه ورستویه آیت نمبر (۱۸) کښ تذکره ده

د صحابه ئ کرامو داجبه اوبیعت علی الجهاد نه چه د مکې کافران خبرشونوپه زړونو کښ رعب راغی اویخپله صلحې ته امله شول، او عثمان رضی الله عنه نی واپس پریځودلو، اوباقاعده مذاکراتو آغاز یی اوکړو، څو کسانو کوششونونه بعد یی بالآخر سهیل بن عمرو نی خپل سفیر مقرر کړو چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله سره د صلحې شرائط مقرر کړی اودامسله ختمه شی

حضور صلی الله علیه و آله چه کله سهیل اولیدلو چه راغی نو پطوردنیک فال نی اوفرمایل سهل لکم من امرکم چه اوس ستاسو معامله اسانه شوله، غرض داچه دطویل گفت و شنیدنو ورستویه یو څو شرائطو سره صلحه اوشوله نبی اکرم صلی الله علیه و آله د صلح نامې د لیکلو دپاره حضرت علی رضی الله عنه را اوغوښتلو ورته نی اوفرمایل اولیکه بسم الله الرحمن الرحیم سهیل اوایل داسی مه لیکئ بلکه مونږ چه کومه وایوهغه اولیکئ چه هغه باسمک اللهم ده، نبی صلی الله علیه و آله دامنظوره کړله.

حضرت علی رضی الله عنه په صلحنامې باندې بطور عنوان اولیکل، هداما قاضی علیه محمد رسول الله، سهیل اووئیل چه زمونږ خوتاسره تنازع هه پدی خبره ده چه تادالله تعالی رسول نه منو، رسول الله مه لیکئ، محمد بن عبد الله اولیکئ، حضرت علی رضی الله عنه د دې نه انکار اوکړو، حضور صلی الله علیه و آله پخپله رسول الله وړان کړو، او محمد بن عبد الله نی اولیکلو.

البدايه والنهایه کښ د صلحنامې متن داسې نقل شویدي: هذا ما صالح عليه محمد بن عبد الله سهیل بن عمرو:

(۱) اصطلاحاً علی وضع الحرب عن الناس عشرين يامن فيهن الناس ويكف بعضهم عن بعض

(۲) وعلى انه من اتى محمداً من قريش بغير اذن ولّيه رده عليه

(۳) ومن جاء قريشاً ممن مع محمد لا يردوه عليه

(۴) وان بيننا عية مكفوفة

(۵) وانه لا اسلال ولا اغلال

(۶) وانه من احب ان يدخل في عقد محمد و عهده دخل فيه

٧) ومن احب ان يدخل في عقد قرين وعهدهم دخل فيه

٨) وانك ترجع عامك هذا فلا تدخل علينا مكة

٩) والله اذا كان عام قابل خرجنا عنك فدخلها باصحابك فاقمت بها ثلاثا

١٠) معك سلاح الرماح السيوف في القرب لا تدخلها بغيرها

يعني لس (١٠) كاله پوری به جنگ بندوی، کچرته یوسرې دقریشونه بغیر داجازت نه مسلمان شی او تاسو ته راشی نوهغه به واپس کولیشی او که څوک دمسلمانانو مونږ ته راشی نه هغه به نه واپس کیږی، دمعاهدې په مده کښ به دجانین نه دآمد اورفت سلسله به جاری وی په امن سره، مذکوره شرائطو کښ به خیانت نه وی، تمام قبائل به آزادوی چه دهرچا سره معاهده معاهده کوی، تاسو به دې کال بغیر د عمرې نه واپس ځی او آئنده کال به عمره ادا کوئ، اسلحه به در سره نه وی مگر په قدر د حاجت او هغه به هم دتیکو نیام، نه بهرنه راو باسی.

معاهده چه کله مکمله شوه اوصحابه کرام واپس راتلل نو دیرخفه وو نو په لازه کښ الله ﷻ سورة فتح نازل کړو، چه خفه کیږئ مه اود اصلح شکست مه گنږئ بلکه دافتح مبین ده تنبیه، واقعه دصلح حدیبیه مونږ دلته بغرض افهام مختصره ذکر کړیده صرف هغه مقصودی اجزا ذکر دی چه په سورة کښ ئی تذکره ده دبعض اجزاء تذکره به ورستو هم کیږی، تفصیلی واقعه په البدايه والنهایه وغیره دسیرت او د تاریخ په کتابونو کښ ملاحظه کولیشی، والله اعلم واتم علمه.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۖ لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ

بیشکه فتح درکړه مونږ تاته فتح ښکاره، ددې پاره چه مغفرت اوکړی تاته الله ﷻ هغه چه مخکښ تیر شوی دی

مِنْ ذُنُوبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيَنْعِمَ بِنِعْمَتِهِ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝

کوم گناه ستا، او هغه چه ورستو دی، او چی پوره کړی نعمت خپل په تا باندې او روان کړی تا په لارې سیدها باندې

وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا ۝

او مدد اوکړی ستا الله ﷻ مدد غالب

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ دا اعلان د فتحې دې ، د فتح مین په مصداق کښ د علماؤو ډیر اقوال دی: بعض وائی چه برادر ورته فتح مکه ده، مکه اگر چه پدغه وخت کښ نه وه فتح شوې، لیکن دیقینی امر نه تعبیر په ماضی سره کیږی، نو د ﴿فَتَحْنَا لَكَ﴾ بمعنی ده حکمتالک بالفتح یعنی حکم مو اوکړو تا ته د فتح، لیکن د اکثر علماؤو قول دادې چه د فتح مین، نه مراد صلح حدیبیه ده چونکه صلح حدیبیه د فتح مکه سبب وؤنوخکه ورته فتح اووئیلې شوه، اطلاق د سبب په مسبب او شو.

حضرات محدثین رحمهم الله فرمائی چه صلح حدیبیه په ظاهر کښ اگر چه د مسلمانانو په حق کښ شکست او ذلت په نظر راځی، لیکن پدی سره په حقیقت کښ د فتح مکه د پاره لاری کولای شوې ځکه:

(۱) چه د صلح په وجه دمکې اومدینه په مینځ کښ د آمدورفت سلسله شروع شوه د اسلام د دعوت او نشر د پاره لاری کولای شوی، مدینی ته به وفود تلل راتلل اسلام به ښی قبولو، خالد بن ولید ؓ او د عمرو بن عاص ؓ په شان بهادر خلق په اسلام کښ داخل شول، په واقعه حدیبیه کښ د مسلمانانو تعداد څوارلس یابینځلس سوه وؤاودوه کاله ورستو د فتح مکه په موقع لس زره تعداد وؤ.

(۲) دغه رنگه د صلح حدیبیه په موقع کښ د کافرانو سفیرانو د صحابه ښی کراموجان ښاری، او د حضور ﷺ سره ښی انتها محبت ښی اولیدلو چه د حضور ﷺ د اودس اوبه هم زمکې ته نه پریخوډې، عروه بن مسعود چه تراوسه لاسلمان نه وؤاود کافرانو د طرفه صلح ته راغلي وؤ چې واپس لاړو، نو قریش مکه ته ښی اووئیل چه څه د قیصر او کسری اونجاشی دربارونو ته هم تلې یم، لیکن ما د محمد ﷺ د ملگرو پشان تابع دارملگری نه دی لیدلی، کچرته تاسو جنگ کوئ نو دوی خپل ملگری چرته هم یواځې نه پریډی، نو پدی سره د کافرانو په زړونو کښ رعب راغې، او هم د دې رعب نتیجه وه چه کله قریشو دمکې د معاهدی خلاف ورزی او کره نوبه سته ۸۰۰ کښ ښی اکرام ﷺ دمکې فتح کولو تیاری او کره نو د کافرانو د طرفه هیڅ مقابله اونشو او ډیر په اسانی سره مکه مکرمه فتح شوه، چه تفصیل به ښی انشاء الله په سورة محتحنه کښ راځی.

(۳) مدینه مکه او خیبر مینځ کښ راتله، مکې کښ مشرکین وؤ او خیبر کښ یهود، دواړه د مسلمانانو سخت دشمنان او اسلام نشر و اشاعت دپاره غټ رکاوت وؤ، دې وجهې نه دوی ختمول ضروری وؤ، دواړو سره په یو وخت کښ مقابلې کول د تدبیر خلاف وه ځکه چې دواړه غټ قوتونه وؤ، او داسې هم نشوه کیدې چې مسلمانان خپل ټول قوت یو طرف ته متوجه کړي، ځکه چې بل طرف نه د حملې خطر وه، صلح حدیبیې فائده دا اوشوه چې مسلمانان د مکې طرف نه مطمئن شو نو په خیبر یې حمله اوکړه او هغه یې فتح کړو، اوبل طرف ته ورته مکه فتح کول هم آسان شو، ځکه چې یهودو خطر ختمه شو او د خیبر د وجهې نه ورته معاشی استحکام هم میلاؤ شو.

حاصل دما سبق دا شوچه دفتح مکې سبب صلح حدیبیې وه نو ځکه په آیت کریمه کښ صلح حدیبیې ته فتح مبین او وئیلې شوه.

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه او براء بن عازب رضی الله عنه وغیره صحابه کرامو په فرمائیل چه تاسو خو مکه فتح کولو ته فتح مبین وایئ (چه پدغه کښ خوشک نشته دې، لیکن مونږه خو صلح حدیبیې فتح گڼو، دا قول هم دلیل دې پدې خبره چه د «فَتْحًا مُبِينًا» بمصداق صلح حدیبیې ده (والله اعلم).

﴿لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ﴾ فتح اعلان او بشارت نه بعد دهغې ثمرات او نتائج ذکر کیرې، دې آیتونو کښ د نبی کریم صلی الله علیه و آله دپاره څلوره انعاماتو وعده ذکر کیرې: (۱) مغفرت (۲) اتمام نعمت (۳) هدایت د صراط مستقیم (۴) نصرت عزیز،

دا اول انعام تذکره ده لام په لیغفر کښ یا (۱) لام اراده دې او اراد فعل او ان مصدر ته ورنه ورستو مقدردی، ای اراد غفران ذنوبک. (۲) یا لام تعلیلیه دې یعنی دفتح په سبب الله تعالی ته مغفرت اوکړی، فتح مبین سبب د مغفرت پدې اعتبار سره دې چه د صلح په وجه د اسلام قبولو کسانو په تعداد کښ زیاتې او شوچه په هغې سره د حضور صلی الله علیه و آله په اجرا و حسناتو کښ هم اضافه اوشوه او حسنات کفارو د سیئاتو دی.

د اهل سنت والجماعت صحیح عقیده دا ده چه تمام انبیاء صلی الله علیه و آله قبل النبوة، بعد النبوة او د صغیره گناهونو او د کبیره گناهونو د صدور نه هم معصوم دی او په آیت کریمه کښ خو

حضور ﷺ ته د ذنب نسبت شويدي نو دينه معلومېږي چه د پيغمبر ﷺ نه هم گناه كيدشي مفسرينو د قرآن او دغه رنگه شارحينو د حديث د دي آيت وپرتو جهات بيان كړيدي:

(۱) يوه توجيه داده چه دلته مضاف محذوف دي، من ذنبك اي من ذنب اُمتك يعني د حضور ﷺ ذنب مرادندي بلكه د اُمت ذنب ورنه مراد دي نبي كريم ﷺ سره به اكثر د اُمت د گناهونو فكر ملگرې وؤ الله ﷻ توره اطلاع ور كړه چه ستا اُمت به معاف كومه، دا توجيه اگر چه په ظاهر كښ صحيح معلومېږي ليكن ډيره غوره نه ده ځكه چه په ورستويه آيت نمبر (۵) كښ مؤمنانوته د مغفرت بشارت مستقلاً ذكر كيږي.

(۲) دويمه توجيه داده چه نبي كريم ﷺ ته د ذنب نسبت كول د حسنات الابرا سيئات المقرين د قبيلي نه دي، د پيغمبر ﷺ ذنب په حقيقت كښ ذنب نه دي بلكه خلاف اولي او ترك د ما هو الافضل والاحسن ته ئي ذنب وييلې كيږي، لكه واقعه د عبدالله مكتوم ﷺ شوه چه سورة دعيس وتولي پرې نازل شوې وؤ.

(۳) دريمه توجيه داده چه د ذنب نه اجتهادي خطاء مراد ده چه د انبياؤ ﷺ نه هم ممكنه

ده

(۴) څلورمه توجيه داده چه علامه كشميري رحمه فرمائي چه د ذنب نه مراد د مشركانو الزمات دي يعني چه الله ﷻ ستانه د مشركانو الزمات لري كړي، د دينه علاوه نور توجيهات هم پكښ شته دي.

﴿مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ تقدم او تاخر چونكه متقابلين دي د دواړو ذكر د استغراق او د شمول دپاره كيږي نو د دي وجه نه بعض وائي چه ﴿مَا تَقَدَّمَ﴾ او ﴿وَمَا تَأَخَّرَ﴾ كناية ده د ټولو ذنوبونه، يعني ټول گناهونه به معاف كړي، بعض وائي تقدم او تاخر په اعتبار د نبوت سره دي ﴿مَا تَقَدَّمَ﴾ اي قبل النبوة، ﴿وَمَا تَأَخَّرَ﴾ اي بعد النبوة بعض وائي چه تقدم تاخر په هجرت سره دي، اي قبل الهجرة وبعد الهجرة، زياته مناسبه د مقام سره داده چه تقدم تاخر په اعتبار د فتح سره شي، اي قبل الفتح وبعد الفتح.

﴿وَيُؤْتِيهِمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْهِ﴾ ديكښ دويم انعام ذكر دي، انعام د نعمت نه مراد غلبه د دين ده،

يعني دين به غالب شي، چه دا لوى نعمت دي ﴿وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾ ديكښ دويم انعام

ذکر دے، 'یہدیک' یعنی 'دُشیتک' سرہ دے یعنی اللہ ﷻ تالردہ پہ سیدہالاری باندے محکم کری اودا واضحہ دہ خکے چہ دفتح پہ وجہ ہفہ خلق ختم شی چہ دصراط مستقیم باندے د تللو د پاره رکاوٹ اومانع جو پیری «تَصْرًا عَزِيزًا» دیکن خلورم انعام ذکر دے ای نصرأیہ عز و منعة (بحر) داسے نصرت بہ دی اللہ ﷻ اوکری چہ ہفہ بہ عزت او غلبی والا وی، نوپہ دی کنن اشارہ دہ فتوحاتوتہ، چنانچہ پہ سنہ ۷ھ کنن خیبرفتحہ شو چہ دمسلمانانو پہ عزت کنن اضافہ اوشوہ اودغہ رنگہ پہ ۸ھ کنن مکہ مکرمہ فتحہ شوہ

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا

اللہ ﷻ ہفہ ذات دے چہ نازلہ وی اطمینان پہ زرونو دمسلمانو کنن دپارہ ددے چہ زیات کری ایمان

مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

سرہ دایمان ددوئ نہ، او خاص اللہ ﷻ دی لنگری دآسمانو اودزمکے، او اللہ ﷻ پوہ دے حکمت والا دے

«هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ» دی آیتونو کنن د صحابہ گرامو پہ حق کنن صلح حدیبیہ

نعمات او اثرات ذکر کیری، چہ ہفہ دا دی: (۱) انزال سکینہ، (۲) زیادت ایمان، (۳) دخول جنت (۴) تکفیر سیئات.

داد اول انعام بیان دی چہ انتہائی پریشان کن حالاتو کنن اللہ ﷻ پہ ددوئ سکینہ نازلہ کرے، د سکینی معنی، تسلی او اطمینان قلبی دہ، یعنی اللہ ﷻ صلح حدیبیہ پہ موقع دمسلمانانو پہ زرونو کنن اطمینان او تسلی واچولہ چہ پہ ہفے سرہ ددوئ پہ نور ایمانی او انشراح صدر کنن اضافہ اوشوہ اوفیصلی درسول ﷺ تہ ئی غارہ کیخودلہ، اگرچہ ددوئ تہ د صلح د شرائطو پہ وجہ دیرزیاتہ پریشانی لاحقہ شوی وہ، لکہ حضرت عمرؓ د پیری پریشانی پہ وجہ عرض اوکروچہ السنا علی الحق وهم علی الباطل آیا مونہ پہ حقہ او ددوئ پہ ناحقہ نہ دی؟ نبی کریم ﷺ ورتہ اوفرمائیل، ولہ نہ! بیانی عرض اوکروچہ 'الیس قتلانا فی الجنة وقللناہم فی النار' آیا زمونہ مقتولین بہ پہ جنت کنن اوددوئ بہ پہ جہنم کنن نہ وی، نبی کریم ﷺ ورتہ اوفرمائیل، ہم داسی دہ، نوبیانی عرض اوکروچہ بیاولہ مونہ دومرہ کمزوری شرائط مونو؟

حضور ﷺ ورته جواب ورکړو چه څه د الله ﷻ نبي یم، الله ﷻ به هرگز ما نه ضائع کوی. بیا حضرت عمر رضی الله عنه هم دغه خبری د ابوبکر رضی الله عنه سره اوکړی هغه ورته هم دغه جواب ورکړو، آخر دا چه تسلی نی اوشوه او اواحرام نی کولاؤکړو.

﴿لَيَزِيدَنَّ دَاوُدَ اِيْمَانًا مَّعَ اِيْمَانِهِمْ﴾ دا د دویم انعام او ثمرې بیان دی چه دسکینی پوجه الله ﷻ به دوی ایماني کیفیت کسې اضافه اوکړه، بعضی علماؤ لکه امام بخاری رحمه الله وغیره د دې آیت نه استدلال کړېدې پدی چه الايمان يزيد و ينقص ایمان کمیږی زیاتېږی، لیکن محققین علما، چه په هغی کس امام ابوحنیفه رحمه الله هم دې دا وائی چه الايمان لا يزيد ولا ينقص ایمان کس کمی زیاتې نه راخی ځکه چه ایمان تصدیق ته وائی او هغه بسیط دې زیادت، نقصان نه قبلوی، دلته پدی آیت کریمه او په نورو آیاتونو او دغه شان په احادیثو کس چه کوم زیاتیدل راغلی دی نو دهغی نه مراد په اوصافو او آثارو کس زیاتې مراد دې، نفس ایمان کس زیاتی ندې مراد، یا زیادت په اعتبار د مومن په سره دې.

نودلته مطلب داشو چه صحابه کرامو چه اول عزم او بیعت علی القتال کړې وؤ، نو هغه نی هم دایمان اثروؤ، اوبیانی چه د رسول الله ﷺ په فیصلی راضی شول او ترک د قتال نی اوکړو نو دوائی هم دایمان اثروؤ، اول نی چه عزم د قتال وؤ نو په اثر دایمان کس نی اضافه شوې وه او ورستونی چه کله صلح قبوله کړه نوبیانی هم په اثر دایمان کس اضافه اوشوه، او مراد د اضافی نه انشراح صدر کس اضافه ده.

﴿وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ داجمله معترضه ده دپاره دبیان دعلت دما قبل چه الله ﷻ فتحه درکوی، سکینه نازله وی، داپدی وجه چه جنود د آسمانو نو او د زمکی د الله ﷻ په قبضه کس دی، او که د الله ﷻ خونبه شی نو د کفار و د هلاکت دپاره به خپلی لښکری را اولیږی، لیکن تاسوته چه حکم کوی نو دخپل مصلحت او حکمت په بنا باندی کوی ځکه چه الله ﷻ ﴿عَلِيْمًا حَكِيْمًا﴾ دې، منجمله دهغی نه دخپلو بندگانو ابتلاء او امتحان کول دی.

لَيُذِخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنَّتٍ خَيْرٍ مِّنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ

دپاره ددې چه داخل کړی الله ﷻ مؤمنان سړی او مؤمنانې ښځې جنتونو ته چه بهیرې به دکلاندې دهغونه ولې

خَلِيدَيْنِ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ
ميشه به وی دوی په هغو کس اولړې معاف کړی ددوی نه گناهونه ددوی اوده دغه داخلیل جنت ته،
عِنْدَ اللَّهِ قَوْزًا عَظِيمًا ۝ وَيُعَلِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ
په نزدالله ﷻ کامیابی لویه، او دپاره ددې چه عذاب ورکړی منافقان او منافقاتو ښخوته او مشرکانوته
وَالْمُشْرِكِينَ الظَّالِمِينَ يَلِ اللَّهُ فَنَّ السَّوْءُ عَلَيْهِمْ ذَائِرَةُ السَّوْءِ
او مشرکانو ښخوته چه گمان کونکی دی په الله ﷻ باندې گمان بد، بدوی باندې دې گردش بد زمانې،
وَعَصِيبَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۝
او غضب دې دالله ﷻ بدوی او لعنت شوی دې بدوی او تیار کړې شوی دې دوی دپاره جهنم، او بريد خائ دورتلودې جهنم
وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَكِيمًا ۝
او خاص الله ﷻ لره دی لشکرې د آسمانو او زمکې، او الله ﷻ غالب حکمت والادي

﴿يُذْخِلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ د دريمه نمره ده د صلح حديبيه، شان نزول ددې آيت دا دې چه كله دا آياتونه «ليغفر لك الله الخ» نازل شول اوسې كريم عليه السلام صحابو ته بيان كړل نو هغوی غرض او كړه - هينا مړينا لك يا رسول الله لقد بين الله لك ماذا يفعل بك، فماذا يفعل بنا؟ يعنى ستا د پاره دې مغفرت مبارك وى، زموږ دپاره څه دى؟ نو دا آياتونه نازل شو.

﴿وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ ذكر د تعميم دپاره دې او دپاره د دفع دتوهم، چه ښځې باقاعده اگر چه په دې سفر كښ نه وى شريكې ليكن بيا هم مستحق دي انعام دى.

﴿وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ﴾ ديكښ څلورمى نمرى او انعام بيان دې چى گناهونه به ورله الله ﷻ معاف كړى،

فائدة: تكفير دسيئاتو مقدم دې په اخال دجنت، يعنى گناهونو معافي رومي كېږي هغى نه بعد به جنت ته داخلول كيږي ليكن دلته جنت كښ داخلولو تذكره مقدم كړيښو په تكفير سيئات، ځكه دا مطلوب اعلى دې.

﴿وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ قَوْزًا عَظِيمًا﴾ يعنی د دنیاظاهری، مادی فتح لویه کامیابی نده بلکه لویه کامیابی د آخرت کامیابی ده چه انسان جنت ته داخل شی او د جهنم نه بچ شی ﴿ذَلِكَ﴾ اشاره دخول د جنت نه ده، علامه شبیر احمد عثمانی رحمته الله علیه فرمائی چې: خنې نقلی پیران یا مغلوب الحال بزرگان کله دا خبره کوي چې د جنت طلب هڅې یو فضول شې دي، نو دې آیت نه معلومه شوه چې الله تعالی په نیز دا لوی کمال دي.

﴿وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ﴾ دی آیتونو کښ د کفارو او منافقینو حق کښ د صلح حدیبیه اثراتو

او نتائجو بیان دي، چې هغه دا دي: (۱) تعذیب المنافقین والمشرکین. (۲) اسلام خلاف د دوی تدابیر ناکام ونامراد کیدل. (۳) د الله تعالی غضب ولعنت مستحق کیدل. (۴) دخول جهنم.

دا اوله نمره ده د چه صلح حدیبیه او دیکښ نزول د سکینې اونصرت د مؤمنانو سبب د عذاب دي د منافقانو او مشرکانو، ځکه چه په نزول د سکینې اونصرت سره به د اسلامی فتوحاتو دروازه کولوشی چه داد منافقانو او د کافرانو د هزیمت او شکست سبب دي. ﴿الظَّالِمُونَ﴾ بِاللَّهِ ظَلَمَ السُّوءُ یعنی د الله تعالی په وعدو بدگمانی کوی، منافقانو بدگمانی دا وه چه مسلمانان چه عمری ته ځی نو خامخابه جنگ پېښیږي او مسلمانان به ټول تباه کیږي، یو به هم واپس نشی ځکه چه د وطن نه لری، فوج کم، د دشمن وطن به وی نوموړی ولې خپل ځانونه د دوی سره په هلاکت کښ واچوؤ، لکه په ورستو آیت (۱۲) کښ د دې ذکر دي چه: بل ظننتم ان یقلب الرسول.... الخ، هم دی وجهې نه دوی د مسلمانانو سره عمرې ته نه لارل.

او د کافرانو بدگمانی دا وه چه دامسلمانان خوپه ظاهر کښ عمرې ته راغلی دی خوپه چل سره په بیت الله او په مکې باندې قبضه کوی

﴿عَلَيْهِمْ ذَا بَرَّةَ السُّوءِ﴾ داد کفارو په حق کښ د صلح حدیبی د دویم اثر دي چی اسلام خلاف

د دوی منصوبی او پلانونه به شنه شی، دی تشریح مطابق داپیشن گوښ ده د دې خبرې چې دوی سوء ظن به په دوی واقع کیږي او بدگمانی مطابق معامله به ورسره کیږي، دې آیت دویم تفسیر داهم بیان شوی دي چه د کافرانو ته بدعاء ده ﴿ذَا بَرَّةَ﴾ مصدر دي په وزن د اسم فاعل، یا اسم فاعل دي د ذَا بَرَّةَ یندوره داتره خط محیط ته وائی، اطلاق ئی په کلام عرب کښ په حادثه باندی کیږي ځکه چه حادثه هم سړی باندې احاطه کوی.

﴿وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِدَسَابِقِي جَمَلِي مَعْتَرَضِي اعاده اوتكرار دې براى تاكيد، يا تكرار ندې بلكه دلته دجنودنه مراد جنود د هلاكت دى ځكه دلته دجنودنه ذكر شو او په ماقبل كېن ورته جنود د نصرت مراد وو ځكه هلته دعلما مذكر شو

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُهَيِّمًا وَلَدِينَا هَلِكُومُنُوا
بیشکه مونز لېلې ئى نعاي محمد ﷺ گواهی کونکې اوزېرې وړکونکې اوېره ونکې، چه ایمان راوړئ تاسو
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَزَّوْهُ وَتُوقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝
په الله ﷻ او په رسول د هغه اومدد او کړئ د رسول اوعزت ئى او کړئ، او پاکى بيان کړئ دالله ﷻ تسبباو بېگا،
إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ
بیشکه هغه کسان چه بيعت کوى ناسره بیشکه دوئ بيعت کوى الله ﷻ ناسره، لاس حمايت دالله ﷻ غاېسه
أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَتَ فَإِنَّمَا يَنْتَكِفُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أُولَى
دلاس ددوئ دې، پس چاچه بيعت مات کړونو بیشکه ضرر د ماتولو به په هم ده وي، او چاچه وفا وکړه
بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝
په هغه چه وعده ئى کړېده په هغې الله ﷻ ناسره نوزرده چه ورېه کړې ده ته الله ﷻ اجر لړئ

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا﴾ په دى كېن ترغيب دې نصرت دنبى ﷺ ته چې دومره عظيم الشان صفاتو والا پيغمبر مو درليېلې دې نو دې مقصد هم دا دې چې تاسو پرې ايمان راوړئ او د هغه مدد او اطاعت ئي او كړئ ، ﴿ شَهِيدًا ﴾ دالله ﷻ په وحدانيه ، يا په خپل امت يايه تبليغ دسابقه انبياء كرامو باندې گواه ، ددې آيت تفسير په احزاب وغيره هم تير شويدي ﴿لَتَقُولُنَّا بِاللَّهِ﴾ خطاب صرف امت دې يعنې رسالت مقصد دا دې چې تاسو په الله ﷻ او په دې پيغمبر باندې ايمان راوړئ ، او يا خطاب نبى اكرم ﷺ او امت دواړو ته دې، نو دينه معلومه شوه چه حضور ﷺ پخپل رسالت باندې دايمن راوړلو مكلف دې ﴿وَتُعَزِّرُوهُ وَتُقِرُّوهُ﴾

وَتُسَبِّحُوهُ ﴿ تعزیر و نیلې کیرې نصرت او مدد ته ، توقیر و نیلې کیرې تعظیم یعنی ادب او احترام ته او تسبیح و نیلې کیرې پاکی بیانولو ته د نقائصو او د عیبونو نه ، او ضمیر منصوب په درې واړو افعالو کښې راجع دې الله ته ، او د تعزیر او توقیر نه مراد د الله ﷻ دین اعانت او تعظیم دې ، او یا په ﴿ وَتُعْزِزُهُ ﴾ او ﴿ وَتُوقِرُهُ ﴾ کښې راجع دې نبی اکرم ﷺ ته او ﴿ وَتُسَبِّحُوهُ ﴾ کښې الله ﷻ ته راجع دې ، نو آیت کښې درې قسم حقوق بیان شو ، یو د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ مشترکه حق چې هغه ایمان دې ، دویم خاص د رسول حقوق چې د هغه تعزیر او توقیر دې او دریم خاص د الله ﷻ حقوق چې هغه تسبیح او پاکی بیانول دي . ﴿ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴾ کنایه ده د عموم الاوقات نه یا ورنه مراد مونځ دسهار ، مازیگردي ، کما مرقی سورة الاحزاب .

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ ﴾ پدې کښ بشارت دې بیعت کونکو صحابو ته چه د حضور ﷺ سره ئی په انتقام د حضرت عثمان رضی الله عنه بیعت کړې وو ، تفصیل ئی نیزدې راروان دې ﴿ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ ﴾ ځکه چه په حقیقت کښ مقصود د دوی طاعت الهی باندې بیعت کول وو .

بیعت د بیع نه دې ، بیعت کونکې هم دخپل خان او مال سودا د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ سره کوی ، ځکه داسی عهد او معاهدی ته بیعت و نیلې کیرې ، حضور ﷺ په زمانه کښ به د بیعت مختلف قسمونه وو ، بیعت علی الاسلام ، بیعت علی الهجرة ، بیعت علی الجهاد دغه رنگه بعض صحابه کرامو به ارکان د اسلام باندې د پابندی کولو ، هر مسلمان سره د خیر خواهي کولو ، او دغه رنگه نورو امورو باندې بیعت کړې وو ، دیر احادیث پدې شاهد دی ، نن صبا د طریق د مشانخو سره بیعت کول هم جائز بلکه بهتر عمل دې کچرته شیخ ظاهر د شریعت سره مزین او متبع سنت وی .

﴿ يَهْدُ اللَّهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ﴾ کنایه ده د حمایت او نصرت د الله ﷻ نه ، نو دادما قبل انما یبایعون الله تاکید شوی د الله د متشابهاتونه دې معنی حقیقی ئی الله ﷻ ته معلومه ده ، ظاهری او متعارفه معنی ورنه مراد کول صحیح نه دی ځکه چه ددې نه ظاهری معنی اراده کول د مشابهه وو مذهب دې ، نه د اهل سنت والجماعت ، نو څوک چه ددې نه ظاهری متعارفه معنی مراد کوی او بیا ورته مذهب دسلفو وائی ، نو دا قول غلط دې ، مکمل او مدلل تفصیل ددې مسئلې ددې

تفسير په جلد اول (ص ۴۴۲) کښ «وَأَخْرَجْنَا مِنْهُ تَشْرِيحًا لِّكُنْ ملاحظه کړئ» الله يهدى الى الحق والى سواء الصراط.

«عَلَيْهِ اللَّهُ» عليه کښ ها ضمير ضمير مجرور مبنى على الكسرى وى خو دلته لفظ جلاله تفخيم سره ونيلو رعايت د دوجهي نه په دې ضمه راغلى ده. ځکه چي کسرى په صورت کښ لام کښ تفخيم نشي راتلى او پير نشي ويلې کيدې «روح المعانى»

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا
زردې چه وائي به تاته ورستويانې شوى دبانده چيانونه چي مشغوله «منع» کړى وؤ مونږه مالونو خپلو
وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۖ يَقُولُونَ بِإِسْمِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ
اوکدو خپلو نو بخنه اوغواړه مونږ لره، وائي دوى به ژبو خپلو هغه خبرې چه نشته دې په زړونو دوى کښ.
قُلْ مَنْ مَمْلُوكُ لَكُمْ ۖ مِمَّنْ دَلَّلَهُ شَيْئًا
نه اوايه اي پيغمبره پس څوک دې چه مالک به شى ستاسو د پاره د الله ﷻ د طرفه د څه څيز
إِنْ أَرَادَ بِكُمْ هَرًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۖ بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا
کچرته اراده اوکړى الله ﷻ تاسو ته د څه تکليف يا اراده اوکړى تاسو ته د څه فائدي ، بلکه دې الله ﷻ په هغه
تَعْمَلُونَ خَيْرًا ۖ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ
چه تاسونى کوئ خبردار، بلکه گمان کوؤ تاسوداچه هرگز به راوېس نشي پيغمبر ﷺ او مؤمنان
إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزَيَّنَّ لَكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنًّا سَوْفًا
کدو خپلو ته کله هم، او ښائسته کړې شوې وؤ دا گمان ستاسو په زړونو کښ او گمان کولو تاسو گمان بد،
وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ۖ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا
اووئ تاسو قوم هلاک کيدونکې او څوک چه ايمان رانه وړي په الله ﷻ پاره رسول دهغه نو بيشکه

أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا. ۝ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُغْفِرُ

مونږ تيار کړېدې دپاره د کافرانو اور د جهنم ، او خاص الله لره ده بادشاهي د اسمانونو او زمکو . مغفرت کوی

لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

چاته ئی چه خوښه شی او عذاب ورکوی چاته ئی چه خوښه شی. اودې الله ﷻ بار بار بخښونکې ډیر رحم کونکې

﴿سَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ﴾ پدې آیاتونو کښ هغه قبايلو منافقانو حالت بیان دې چه

صلح حدیبیه کښ نه وو شریک شوی، پدې آیت کښ د هغوی اول حالت تذکره کیرې چه دوی

به دخپل نه تللو دپاره مختلفې خپلې بهانې او عذرونه لتوی اوتاته به ئې پیش کوی

په ابتداء کښ تیر شویدې چه حضور ﷺ عمرې ته دتللو په وخت کښ دوی ته هم دعوت

ورکړو، لیکن دوی دجنگ اومرگ دخوف پوجه پاتې شول، نبی اکرام ﷺ اوصحابه کرام چه

مدینه ته واپس راتلل او منافقانو ته اطلاع ملاو شوه، نو دخپلې بې عزتۍ خوف ورسره پیدا

شو، نو دخپل عدم شمولیت دپاره ئې بهانې تلاش کړې، لیکن الله ﷻ ددې اطلاع حضور ﷺ ته

مدینه ته رسیدلو ته مخکښ ورکړه

«مخلف» معنی ده ورستو پاتې کړې شوې، اودوی خو په خپل اختیار سره پاتې شوی وو، نو

«مخلفون» وئیل پکار وو لیکن «مخلفون» ورته ځکه اووئیلې شو چه ددوی پاتې کیدل اثر د

قهر د الله تعالی دې، نودوی په قهر د الله ﷻ سره پاتې کړې شوی وو.

﴿سَقَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا﴾ یعنی زموږ عذر د اوو چه زموږ کورونه خالی وو، د مالونو او د

بچو د حفاظت دپاره بل څوک نه وو ځکه موږ پاتې شواوتاسره نه لارو. ﴿فَاسْتَغْفِرْ لَنَا﴾ په دروغه

د دې اظهار دې چه موږ صحیح مسلمانان یو، خودغه قصور رانه شویدې اوس ته د الله ﷻ نه

زموږ دپاره مغفرت او غواړه. ﴿هَقُولُونَ﴾ بِأَلْسِنَتِهِمْ یعنی دوی چه طلب دمغفرت کوی اود مال

اولاد حفاظت عذر کوی دادروغ وائی.

﴿قُلْ فَمَنْ مَمْلِكُ لَكُمْ﴾ یعنی ددفع نقصان مالک خو صرف الله ﷻ دې، نود مال، اولاد

حفاظت څه عذر نه دې، اونه پدې حفاظت سره ضرر دفع کیدلې شی، که الله ﷻ او غواړی

نوستاسوپه موجودگي به ورته نقصان اورسوی ﴿أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَدِينَهُ مَخْكِشٌ أَوْ مِنْ مِّنْعِ التَّقَعِ﴾ مقدر دي، یعنی چه الله ﷻ ورته نفع رسول غواړی نوستاسو عدم اومسافرت ذهفی مانع نشی کیدی

﴿بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ نوستاسوپه پاتی کیدلوباندی اوستاسوپه مقصدباندی هم خبیر دي، چه ذهفی بیان دادې ﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ بِحُجَّتِهِ أَوْ مُؤْمِنَانِ بِهِ هَيْحَ كُلُّهُ مَدِينَهُ تَهْ وَابْسَ رَانَشِي اوكافران به ني په يوخل ختم کړی نوپه دی وجه تاسوپاتي شوی وئ، نه ذهغه دروغو عذرونو په وجه، ﴿وَلَقَدْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ أَلْسِنَةٍ غَلَوَّةٍ﴾ ظن سابق ورته مراد دي چه ان لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ اعاده ئی دثدة توییخ په وجه اوشوه ﴿قَوْلًا بُورًا﴾ بورا جمع د «بائر» ده هلاک کیدلوالا، یعنی تاسو د خپلي فاسدي عقیدې اوبدنیتي په وجه دالله ﷻ عذاب مستحق یئ.

﴿وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ تخويف اخروی دي، ﴿وَاللَّهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ یعنی بادشاهی دآسمانواوزمکې دالله ﷻ قبضه کښ ده، چاته معافی کول، یا عذاب ورکول هم ذهغه په اختیارکښ دی نوستاسودهغه نه معافی اوغواړئ، مغفرت به درته اوکړی خکه ﴿وَمَكَارَ﴾ الله ﷻ غفوراً رَحِيماً بعض روایانو کښ دی چه بعض حضرات ددغونه بیاورستوتائب اومخلصان شوی وؤ.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَائِمٍ لِّيَاْخُلُوهَا
زده چه وائی به ورستوپاتي کړې شوی کله چه لارښ تاسوغنیمتو ته چه واخلئ هغه
فَرُوكًا تَتَّبِعُكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُهَيِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ
دابه وائی چه پریدئ مونږچه اتباع لارښواوکروستاسو، غواړی دوی چه بدل کړی حکم دالله ﷻ
قُلْ لَنْ تَتَّبِعُوا كَلِمَتَكُمْ قَالِ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ
نه ورته اووايه هرگز مه ځن تاسومونږسره، هم داسې وئیلی وؤ الله ﷻ مخکښ ددې نه نوزده چه وائی به دوی

بَلْ تَحْسَدُونَنَا بَلْ كَاثُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥﴾

بلکه حسد کوئ تاسو مونږ سره «داسې نده بلکه دوی نه پوهیږي مگر کم

﴿سَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ﴾ ډاډیان د دویم حالت دې د هغه منافقانو ته چه د حضور ﷺ سره

په سفر د عمرې کښ نه ووشریک شوی، چه دوی په سخته کښ مسلمانانو سره نه شریک کيږي خو کله چه ورته نفع خکاری نو بیا خان دپاره د هغې مطالبه کوي، نو هم دې وجهې نه دوی به ستاسو نه د خیر غنائمو کښ شرکت مطالبه کوي.

په روایاتو کښ راغلی دی چه کله نبی اکرم ﷺ د حدیبیه نه واپس راغې نوالله ﷺ ورته په خیبر باندی د حملی کولو حکم او کړ و او د خیبر فتح کولو او د هغې غنائمو ملاویدلو وعده ئی ورسره هم او کړه، او په وحی غیر متلوسره ورته دا حکم هم اوشو چه د خیبر په غنیمتونو کښ به صرف هغه خلق شریک وی چه په حدیبیه کښ شریک وؤ، چه دمکې د غنیمتونو عوض او گرځي. نو په دغه وخت کښ متخلفین هم د حضور ﷺ سره د تللو اراده او کړه ځکه چه خیبر کښ مالونه، باغونه ډیروؤ، امکان د فتحې ډیروؤ، او خوف خطره نه وه نو ځکه دوی هم تیار شول، نو الله ﷻ منع کړل او پیغمبر ﷺ ته حکم اوشو چه دوی ته او وایه چه تاسو هرگز پدی سفر کښ مونږ سره نشئ تللې، که دوی تاسو سره ځی نو د دې مطلب به داوی چه دوی د الله ﷻ په حکم بدله وی حالانکه د الله ﷻ حکم بدلیدونکې نه دي.

﴿إِلَّا مَقَاتِرَ﴾ مراد ورته د خیبر غنائم دی ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبْذِلُوا كَلِمَةَ اللَّهِ﴾ کلام الله نه مراد هغه

حکم د الله تعالی دې په وحی غیر متلوسره بیان شوې وو، چه غنائم د خیبر به صرف اهل حدیبیه د پاره وی، ﴿أَن تَتَّبِعُوا﴾ نفی پمعنی د نهی ده، یعنی مه ځی ﴿قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ﴾ های من قبل ان قیام للخروج معنا (روح المعانی)

فائدة: دا آیت په حجیت حدیث او هغې وحی کیدلو باندې واضح دلیل دې، ځکه چی مخکښ خو د الله ﷻ کلام چرته هم دې باره کښ نه دې ذکر شوې.

﴿فَسَقُولُونَ﴾ بَلْ تَحْسَدُونَنَا یعنی دوی به وائی چه هیڅ د الله ﷻ حکم نه دي بلکه تاسو

مونږ سره حسد کوئ په مال غنیمت کښ، ﴿بَلْ كَاثُوا لَا يَفْقَهُونَ﴾ رد دې د دوی د قول، چه دوی نه

پوهیږی مگر په صرف په اموږود دنیا، کچرته پوهیدلې نودوی به دغه قول نه وې کړې، ځکه چې د صحابه کرامو مقصد خو مال غنیمت حاصلول ندی چې تاسو سره حسد او کړی، بلکه دهغوئ ټول استعداد خو په رضا دالله ﷻ کښ استعمالیږی.

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَعُدُونْ إِلَى قَوْمِ أُولَى بَأْسٍ

اوایه ورستویاتې کړې شو ته د باندو چیانو نه، زده چه را اوبه غوښتلې شی تاسو یو قوم ته چه خاوندان دجنگ

شدید ټقائلوئهم ۱ او یسلمون ۲ فان ۳ تطیعوا

سخت دی، جنگ به کوئ تاسو هغوئ سره یا دا چه دوی اسلام راوړی. پس کچرته تاسو بیا خبره اومنله

يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۚ وَإِنْ تَوَلَّوْا كُنَّا تَوَلَّيْعُمُ مِنْ قَبْلِ

نودرېه کړی تاسوته الله ﷻ تاجر ښانسته، او که تاسو بیا اعراض او کړولکه چه اعراض موکړې وو مخکښ

يُعَذِّبُكُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ

نوعذاب به درکړی تاسوته عذاب دردناک ښسته دې په روند باندې څه گناه اونه په گډباندې څه گناه

وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۚ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ

اونه په بیمار باندې گناه په ترک جهاد، او څوک چه تابعداری اوکړی دالله ﷻ او درسول دغه داخل به کړی

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا ۝

هغه جنتونو ته چه بهیږی به لاندې دهغې نه وکې، او څوک چه اعراض اوکړی نوعذاب به ورته ورکړی عذاب دردناک.

﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾ یعنی متخلفین ته اوایه چه مواقع دجنگونو نورې هم راتلونکی دی چه په هغی کښ به تاسوته دشرکت دعوت ملاویږی، او ددیر سخت قومونو سره به دمسلمانانو جنگونه راځی، نو که تاسو بیا دالله ﷻ او ددهغه درسول ﷺ اطاعت اوکړولو او په جنگ کښ شریک شوی نوالله ﷻ به درته دیر غنیمتونه درکړی او که داوسنی په شان مو اعراض اوکړو نوعذاب الیم به درکوی.

﴿إِلَى قَوْمِ أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾ ددې قوم په تعیین کښ اختلاف دې:

(۱) بعض وائی ددی نه مراد د عربو قبائل لکه هوازن، ثقیف وغیره مراد دی چه د حنین په مقام کښ ورسره د مسلمانانو جنگ شوې وؤ.

(۲) بعض وائی چه مراد ورنه د مسیلمة الکذاب او دهغه ملگری دی، چه د ابوبکر صدیق ؓ په زمانه خلافت کښ ورسره جهاد شوې وؤ، رافع بن خدیج ؓ فرمائی چه مونږ به دا آیت لوستلو، خو نه پوهیدلو چه دې نه څوک مراد دی حتی چه ابوبکر صدیق ؓ مونږ د بنی حنیفه (مسیلمة الکذاب ملگرو) سره د جنگ کولو د پاره رااوغوښتلو نو مونږ پوهه شو چه هم دوی ورنه مراد دی.

(۳) بعض وائی مراد ورنه د روم او فارس خلق دی چه حضرت عمر ؓ ورسره جهاد کړې وؤ لکه د قادیسیه جنگ، او د یرموک، جنگ، او د دوی سره د جنگ په نتیجه کښ مسلمانانوته دیر مال غنیمت ملاؤ شوې وؤ.

فائدة: طبیی رحمہ الله فرمائی چی دا آیت خلفاء ثلاثو ابوبکر، عمر اور عثمان رضی الله عنهم د خلافت حقیقت دلیل دی؛ ځکه چې «ستدعون» کښ داعی یا نبی ﷺ به وی یا غیر، او اول احتمال نشی کیدی، ځکه نبی ﷺ ته د «قل لن تخرجوا معي ابدا ولن تقاتلو معي عدوا» حکم وؤ، دویم احتمال په صورت کښ به یا علی رضی الله عنه مراد وی، یا خلفاء ثلاثه، علی رضی الله عنه مراد نشی کیدی، ځکه چه هغه قتال خوارج او باغیانو خلاف وؤ، چی هغه مسلمانان وؤ او دلته «او یسلمون» نه معلومیږی چه دا جنگ به د کفارو خلاف وی، لهذا دویم صورت متعین شو، چی مراد ترینه خلفاء ثلاثه دی، بیا دهغوی په اطاعت باندې «اجرا حسنا» بشارت او عدم اطاعت باندې «عذاب الیم» وعید ذکر شو، چې دې نه د هغوی خلافت حقیقت طرف ته اشاره او شوه (فتوح الغیب)

﴿تَقَاتِلُوهُمْ أَوْ يُسَلِّمُوا﴾ قضیه مانعة الخلو ده «او» تنویع د پاره دی، یعنی یا به قتال وی، یا به اسلام راوړی، که «قوم» نه بنی حنیفه او نور عرب قومونه مراد شی نو «یسلمون» خپله ظاهری معنی باندی محمول دې او که ترینه نور قومونه مراد شی نو بیا انقیاد په معنی کښې دې، نو دا اعتراض نشی کیدی چی بعض قومونو سره خو نه قتال شوی دې، اونه هغوی اسلام راوړې دې بلکه صلح ورسره شویده

﴿أَجْرًا حَسَنًا﴾ یعنی مال غنیمت، نصرت و غیره په دنیا کښ. او جنت په آخرت کښې ﴿گما

تَوَلَّيْتُ مِنْ قَبْلُ﴾ ای في الحديبية.

﴿لَسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ﴾ پدی کښ دمعدورینو بیان دې او هغوی ته تسلی ده چه دوی

د زجر مذکور نه مستثنی دی.

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ

بقيناراضى شوي دي الله ﷻ المؤمنانو صحابو ته كله چه بيعت نى كولو تا سره لاندي دوني نه نوعالم ووالله ﷻ

مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا

په هغه اخلاص چه ددوي په زړونو كښ وونوازل نى كړود زړه اطمينان پدوي اوبدله كښ نى ورته وركړه فتح

قَرِيبًا ۝ وَمَغَالِمَ الْكُوْبَرَةِ يُخْلِدُونََهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝

نژدې فتح خيبر، او غنيمتونه ډير چې اخلي به دوي هغه، او الله ﷻ غالب حكمت والادي

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ د اداسورة دويمه حصه ده چه پكښ دا ولې حصې د

مضامينو اعاده كيږي، او دې آيتونو كښې صحابه كرامو بايدې د انعاماتو بيان دې، او دا اول انعام دې چې رضا الهي او د ريشتني مؤمن والي بشارت او سند دي هغه صحابو ته چه په بيعت الرضوان كښ شريك شوي وو.

بيعت الرضوان د حديبيه په مقام كښ د هغه بيعت نوم دې چه حضور ﷺ د صحابو ته د يوې ونې لاندي اغستې و وپه هغه وخت كښ كله چه نبی كريم ﷺ ته دا خبر ملاؤ شو چې كافرانو حضرت عثمان رضی الله شهيدي كړو نو نبی ﷺ صحابه كرام راجمع كړل، او د عثمان ﷺ په انتقام اغستلو باندې نى ورته بيعت واغستلو. دې بيعت ته بيعت الرضوان په دې وجه ونيلي كيږي چه پديكښ شريك صحابو ته الله ﷻ دخپل رضا اعلان او كړو.

صحيحو كښ د جابر ﷺ نه روايت دې چه د حديبيه په موقع كښ حضور ﷺ مونږ ته او فرمايل: اتم خير اهل الارض په بل روايت كښ راغلي دي چه لايدخل القراحتن بايع تحت الشجرة، يعني چه كو مو خلكو د ونې لاندي د حضور ﷺ سره بيعت كړې و وپه هغوي كښې به هيڅ

خوک هم جهنم ته نه داخلیری، دابشار تونه په دې دلالت کوی چه ددې ټولو حضراتو خاتمه به په ایمان او عمل صالح باندی وی، نو په دی آیت کښ دشیعه گانو په غلطې عقیدې باندې واضح رد دې چه په ابوبکر صدیق رضی الله عنه او عمر فاروق رضی الله عنه وغیره صحابوؤ باندې د کفر او نفاق الزام لگوی، او دا خبره هم په اتفاق د مؤرخینو ثابته ده چه خلفاء اربعه په دې بیعت کښ موجود وو حضرت عثمان رضی الله عنه موجود نه و ولیکن دهغه دطرفه حضور صلی الله علیه و آله بیعت کړې وؤ چه خپل خپل لاس ئی په چپ لاس باندې کیخودلو اووئی فرمائیل چه دا بیعت دپاره دعثمان رضی الله عنه دې.

﴿فَقَلِّمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ یعنی دهغوئ په زړونو کښ چه کوم دصدق، اخلاص او دوفاجذبات وؤ الله تبارک و تعالی هغې عالم وؤ، بعض وائی چه د﴿مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ भने مراد صلح او دهغې دشرائطونه چه کوم غم، واضطراب دصحابو کرامو زړونو ته رسیدلې وؤ، مراد دې، اوداقول زیات مناسب دې دورستو ﴿فَأَنْزَلَ السِّكِّينَةَ عَلَيْهِمْ﴾ سره، دا دویم انعام دې شرکائ حدیبیه دپاره چه دصبر او اتباع د رسول سکینه ورباندی الله تبارک و تعالی نازله کړله (بحرالمحیط).

﴿وَأَنْتُمْ قَتَبْتُمْ قَرِيبًا﴾ دا دویم انعام دې، چه الله تبارک و تعالی ورله نغده فتح او دیر غنیمتونه ورکړی نزدې فتح نه مراد فتح دخیبر ده چه صرف دوه میاشتی ورستو فتح شو، چه دا یوه لویه صوبه وه اودیهودیانو مرکز وؤ، ﴿وَمَقَامَ كِئْمَةٍ﴾ یعنی غنیمتونه دخیبر چه دومره کثیر مال غنیمت مخکښ مسلمانانوته نه وؤ ملاؤ شوې، دکجورو باغونه، دتیلو، گبین، ذخائر، او د گدو بیزو رمې، او د اوشانو قطارونه او ددې نه علاوه نقدې روپی، اوزیورات په کثرت سره ملاؤ شول. ﴿وَوَكَانَ اللَّهُ غَرِيْبًا حَكِيْمًا﴾ ښه په خپل زور او حکمت سره ئی دحدیبی د نقصانونو معاوضه صحابوؤ ته ورکړه.

وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَقَامَ كَوْمَةٍ تَأْخُذُوهَا فَعَجَلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ

وعده کړیده تاسو سره الله تبارک و تعالی دغنیمتونو دپروچه تاسو به ئی اخلئ نوزر ئی درکړل تاسو ته دا دخیر غنائم او منع ئی کړل

أَلَيْسَ النَّاسُ عَنْكُمْ وَلَتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَهَبْنَاهُمْ مِّمَّا

لاسونه دخلقو تاسو نه، اوچې اوگر ئی دا منع کول دلیل دپاره د مؤمنانو او روان کړی تاسو په لارې

مُسْتَقِيمًا ۝ وَآخَرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۝
برابري، اونورداسي غنيمتونه چه نشته دې قدرت ستاسو د هغې په اغستلو، بيشكه احاطه كړيده الله ﷻ هغې، «ستاسو لپاره»
وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ۝
اودې الله ﷻ هرڅه باندې قدرت لرونكې

﴿وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَقَازِمَ كَثِيرَةً ۖ يَدَا خُلُومِ أَنْعَامٍ دې، د ډير غنيمتونو نه مراد دلته د جمهورو مفسرينو په نيزد هغه تمام غنيمتونه دي چه ترقيامته پورې به مسلمانانو ته حاصلېږي (روح المعاني)، ﴿فَجَعَلَ لَكُمْ هَذِهِ﴾ اشاره دځيبر غنيمتونو ته ده ﴿وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ﴾ د «الناس» نه مراد (۱)، يادځيبر خلك اود هغو حليفان بنى غطفان او بنى اسد وغيره دي چه د اهل خيبر د نصرت دپاره راغلي ووالله ﷻ په زړونو كېس رعب واچولواو د مسلمانانو سره نى جنگ اونكړو (۲) يا ورنه مراد كفارمكه دي چه د حديبيه په مقام كېس الله ﷻ د صلح صورت پيدا كړواو جنگ اونشو (۳) بعض وائى چه مراد ورنه يهوددى، چه كله حضور ﷺ اوصحابه حديبيه او خيبر ته راووتل نودوى د صحابو په اهل وعيال باندې د حملې كولو اراده او كړه «زاد المسير، كشاف، روح وغيره».

﴿وَلَتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ حكمت او علت بيانېږي د فتح خيبر، واو حرف عطف دې او معطوف عليه ورله مقدر دې، چې هغه ايات و چې دې، لام دپاره د تحليل دې، او معطوف او معطوف عليه دواړه علت دي د پاره «فجعل لكم هذه» او ضمير مستتر په «لتكون» كښې راجع دې «هذه» ته، او يا د «فجعل لكم هذه» او «وكف ايدي الناس عنكم» دواړو مجموعې دپاره علت دي او دې تقدير باندې ضمير مستتر د «فجعل او كف» مجموعى نه كوم امور او خصال حاصلېږي هغى ته راجع دې (التحرير والتوير)، اي: ل «فجعل لكم هذه وكف ايدي الناس عنكم» لاهيات و چې كم ولتكون اية...

«آية» نه مراد يا (۱) علامت دى، يعنى فتح دځيبر وغيره دا علامت اونشانى ده مؤمنانو دپاره د فتح دمكى (۲) او يا دليل دې يعنى دا دليل دې مؤمنانو دپاره چې الله ﷻ نصرت اومدد د دوى شامل حال دې.

﴿وَيَهْدِيكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾ دابل علت او ثمره ده ، هدايت نه مراد اضافه او ادا مت دي .

يعنى الله ﷻ په وعده مونور هم يقين راشي او په خپل دين باندې تا دم مرگ مستقيم پاتې شي . دادشركاء بيعت رضوان دپاره په ايمان حالت باندې مريدلو بشارت دي .

﴿وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾ دا پنځم انعام دي «اخرى» مبتدادي «لم تقدروا عليها» ورله

صفت دي يعنى نور داسې ډير غنيمتونه دي چه هغى حاصلول ستاسود وس كار نه دي ، او تاسو په هغى قادر نه يئ . او مراد ورنه د روم فارس غنيمتونه دي

﴿قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا﴾ اي لاجلكم ، دا خبر دي . يعنى الله ﷻ تاسوله خاتلى دي او تاسوله

بو د هغى حصول قدرت دركړى څكه چى الله ﷻ ته څه گرانه نده ، بعضو ﴿لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾

معنى دا كړيده چى تاسو خيال او اندازى د هغه غنيمتونو نه بهر دي ، «قد احاط الله بها» بس الله ﷻ ته د هغى پته او علم دي . اول صورت كښ احاطه نه مراد احاطه قدرت او دويم

صورت كښ احاطه علمى ده ،

وَلَوْ فَتَحْنَا لَكُمُ الدِّينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَنْبَاءَ ثُمَّ لَا يَحْنُونَ

او كه جنگ كړې وې تاسو سره كافرانو خامخاگر خولې به وې دوى شاگانى شكست خورده بيبابه نه وؤ موندلې دوى

وَلِيَّا وَلَا نَصِيرًا هَسْنَةُ اللَّهِ إِلَيْنِ قَدْ خَلَعْتَ مِنْ قَبْلُ * وَلَنْ نَجِدَ

دوست اونه مددگار د اعادت د الله ﷻ هغه چه يقيناً تير شوي دي مخكښ ، او هرگز به ته اونه موندې

لِسُنَّةِ اللَّهِ تَتَّبِعِلَا وَهُوَ إِلَيْنِ كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ

د اعادت د الله ﷻ د پاره بدلېدل ، او الله ﷻ هغه ذات دي چه منع نى كړل لاسونه د هغوئ ستاسونه اولاسونه ستاسو

عَنْهُمْ بِمَنْطِقٍ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ

د هغوئ نه په مېنځ دمكې كښ ورستود د بڼه چه غلبه نى دركړيوه تاسوته په هغوئ ، او دې الله ﷻ

يَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

په هغه عملونو چه تاسونى كوي ليدونكي

﴿وَلَوْ قَتَلْتُمْ أَتَذِينَ كَفَرُوا﴾ خطاب مؤمنانو ته دې، اود کافرانو نه مراد اهل مکه دی او مطلب دادې چه په حدیبیه کښ چه تاسو الله ﷻ قتل نه منع کړئ نو په دې وجه نه ، چې ستاسو نصرت ئی نه کولو، بلکه د دې ځان له جدا حکمت وو، کچرته هغوی تاسو سره قتال کړې وې او صلح ئی نه وې کړې نو شکست به ورته ملاویدلو، اوبیابه ئی هیڅ څوک مددگار او کارساز نه وو. ځکه چې د هغوی مغلوبیت مقتضایات موجود وو، ﴿سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي﴾ دا د کفارو مغلوبیت علت بیان دې؛ یعنی دوی به ځکه مغلوبه کیدلې چې کفر باطل او اسلام حق دې او دا د الله ﷻ سنت جاریه قدیمه دې چې حق له غلبه ورکوی او باطل مغلوبه وی، کما قال الله کتب الله لاغلبن انا ورسلي لیکن منع و قتال ډیر حکمتونو باندی مبنی دې.

﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَدُوَّكُمْ﴾ دې آیت کښ د منع قتال حکمتونه بیانېږی، «کف ایديهم عنکم» اول حکمت دې، یعنی کچرته جنگ شوی وی نو خامخا به خون ریزی کیده، او د مسلمانانو طرف نه مړی کیدل او قوت کښ به یی څه نه څه ضعف راتلو نو الله ﷻ د دوی مجتمع قوت بحال پریخودو او منتشر کیدو نه یی بچ اوساتلو. ﴿وایدیکم عنهم﴾ دا دویم حکمت دی دیکښ دی طرف ته اشاره که تاسو هغوی سره پنجه آزمائی کړې وې نو یو اوگد او طویل وخت به یی اخستې وې اود جنگ ستړی په هغی مستزاد وې، خواله ﷻ په تاسو احسان او کړوچې د تصادم نه یی هم بچ کړئ اوفتح قریب او عاجله ئی درله هم درکړه.

پدی آیت کښ هغې واقعی ته اشاره ده چه په صحیح مسلم کښ د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه مونږ د حدیبی په مقام کښ وؤ چه د کافرانو اتیا (۸۰)، مسلح کسان د جبل تنعیم طرف نه حدیبیه ته راغلل پدی نیت چه که دوی ته موقع ملاؤشی نو په دهو کې سره به په نبی کریم ﷺ او په صحابه کرامو باندې حمله اوکړی، لیکن صحابه کرامو هغوی اونیول اوبارگاه رسالت ته ئی حاضر کړل، چونکه جرم ئی شدید وؤ نو سزا ورته ورکول صحیح وؤ لیکن د دې باوجود نبی کریم ﷺ ازا د کرل هیڅ ئی ورته اونه وئیل، چنانچه هم دا عمل د صلح سبب اوگر خیدلو، نو په آیت کریمه کښ هم دغه واقعی طرف ته اشاره ده.

﴿يَسْكُنُ مَكَّةَ﴾ مراد ورته حدیبیه ده ځکه چه د حدیبی بعض حصه په حرم مکه کښ داخله ده، ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾ الله ﷻ ستاسو کارونه لیدل او دهغې نتایجو نه هم خبر وو، چې

هغه د حکمت د تقاضی خلاف وؤ، نو دې وجهې داسې څه موقع پیدا نه کړه چه قتل و قتال ته ترینه نوبت راشی.

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَيْئِ

دا کافران هغه دی چه کفرنی کړيدي او منع کړی یئ تاسو د مسجد حرام نه او منع کړی نی دی ځناورد قریلنی

مَعْكُوفًا اَنْ يَّمْلُغَ فِجْلَهُ ۚ وَلَوْلَا رِجَالُ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ

تړلی شوی، د دینه چې اورسیرې ځائی خپل ته، او کچرته نه وې سرې مؤمنان او ښځې

مُؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَبُوهُمْ اَنْ تَطَّوَّهُمْ فِتْصَتِ بَكُمُ

مؤمنانې، چې نه دي معلوم تاسو ته هغوی داچه د ځپولاندې به نی کړې نو اوبه رسیرې تاسو ته

مِنْهُمْ مَعْرَةً يَغْتَرِ عَلِمٌ لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ

د هغوی په وجه نقصان په بی خبرئ سره، د پاره د دې چه داخل کړی الله ﷻ په رحمت خپل کښ

مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ

هغه څوک چه نی او غواړی، کچرته جدا شوې وې دامؤمنان نو ځامخابه عذاب ورکړې وې مونږ کافرانو ته د دوی ته

عَذَابًا أَلِيمًا ۝

عذاب دردناک

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دیکښ د اهل مکو د مغلوبیت مقتضیات بیانیرې، یعنی کچرته حدیبیه په مقام کښ دوی مسلمانو سره جنگ کړې وې نو الله ﷻ به مسلمانانو له غلبه ورکړې وې او دوی به یی مغلوبه کړې وې، ځکه چی دوی د مغلوبیت اسباب هلته هم موجود وؤ، چی هغې کښ څه اسباب دادی (۱) ﴿كَفَرُوا﴾ دوی کافران دی، (۲) ﴿وَصَدُّوكُمْ﴾ دوی ظالمان او سرکشه وؤ، تاسو نی په ناحقه د مسجد حرام نه منع کړئ او کوم د قریانئ څاروی راوستی وؤ هغه یی پرې نځول. ﴿وَأَلْهَى﴾ عطف دې په کم ضمیر منصوب باندې په ﴿وَصَدُّوكُمْ﴾ کښ ای وښو کم والهدی، هدی هغه ځناورته وائی چه حاجی یا معتمرنی د خپل خان سره حرم ته

بوخی چه نیت دذبح ورستو د فراغت دمناسکونه. «أَنْ يَتْلُغَ عِلْمَهُ» بدل اشتمال دې «دوآندې» په، «عِلْمَهُ» هغه څای چه حاجی یا معتمر پکښ د قربانی ځناور د ذبح کوی، کوم چه په منی کښ دمنحربه نوم باندی موسوم دې.

﴿وَلَوْلَا رِجَالُ الْمُؤْمِنُونَ لَكُنْ دَرِيءٌ عَنِ قِتَالِ هَؤُلَاءِ لَوْلَا رِجَالُ الْمُؤْمِنُونَ لَكُنْ دَرِيءٌ عَنِ قِتَالِ هَؤُلَاءِ﴾
 چه الله ﷻ تاسود قتال نه خكه منع كړئ چه په مكې كښ مومنان سړي اومومنانې ښځې
 اوسيدلې چه خپل ايمان ئې پټ كړې وو، نوكه جنگ مو كړې وې نو هغوئ به مو هم په لاعلمي
 كښ قتل كړې وې نو دا خبره به تاسو ته تكليف ده وه.

«رجال مؤمنون» مبتدایې او خبریې محذوف دې، چې موجودون دې ، ایا رجال مؤمنون و نساء مؤمنات موجودون ﴿لَمْ تَقْلُوهُمْ﴾ دا صفت ثانی دې دپاره د «رجال» او «نساء»، او عدم علم عام دې ، اشخاص او د هغوی ایمان دواړه ترینه مراد دی یعنی مکه کښ ځنی کسان داسی دی چی هغوی ایمان راوړې دې ، تاسولي اگر چه پیژنئ خو د هغوی ایمان علم درته نشته ، ځنی کسان داسې دی چه تاسو به نه دهغوی ایمان نه واقف ئی او نه د هغوی خاندان نه ، چه څوک دی ، ﴿أَنْ تَقْلُوهُمْ﴾ وطء معنی ده خپو لاندې کول ، مراد ترینه دلته بې خبرئ کښ قتلول دی، دا پوره جمله بتاویل مصدر بدل الاشتمال دې د «رجال» نه یعنی که دغه مؤمنانواو مؤمناتو د قتل خطر نه وې چې د کومو ایمان راوړو تاسوته پته نشته او هغوی ایمان راوړیدې، جواب د «لولا» محذوف دې چه لآذن لکم دې، یعنی که دغه خبره نه وې نو تاسوته به مکي ته د داخلیدلو اجازت او د قریش مکؤو سره د جنگ اجازت درکړې شوې وؤ،

﴿فَتَصِيَّبُكُم مِّنْهُمْ مَّعْرُوفٌ﴾ معرّفه اصل کتب عیب ته وائی، دلته ورنه مراد کفارہ او یا د کافرانو پیغور دې، یعنی که تاسوپه یې خبرئ کتب مسلمانان قتل کړې وې نو کفارہ به درباندي راغلې وه، او دغه رنگه کافرانو به تاسوته پیغور درکولوچه اوگورئ خپل مسلمانان رونه ئی قتل کړل.

﴿يُدْخِلُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ﴾ خدا تعالیٰ چاہے جس کو چاہے اللہ تعالیٰ اس کو جہنم میں داخل فرمادے۔

کچرته قتال موکړې وې نو هغوی به یی ایمانه د دنیانه تلی وؤ. اوداواضح ده چه دصلح نه ورستو په دوؤ کلونو کښ په کثیر تعداد سره خلق مسلمانان شول. دصلح حدیبیه په وخت کښ د مسلمانانو تعداد خوارلس یانې خلص سوه وؤ او چه دوه کاله ورستو مکه فتح کیدله نو مسلمانان لس زره وؤ. ﴿لَوْ تَرَوْهُم بِمَعْنَى دَعَمَوْا﴾ دې، یعنی کچرته په مکه کښ اباد مسلمانان د کافرانو نه جدا اوسیدلې نومونې نه کافرانو ته د مسلمانانو د لاسه درناک عذاب ورکړې وې.

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ فَأَنزَلَ اللَّهُ

کله چه ځکه چه اوگر خوؤ کافرانو په زړونو خپلو کښ غیرت، غیرت د جاهلیت نوناقل کروا الله ﷻ

سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى

اطمینان خپل په رسول باندې او په مؤمنانو باندې اولازمه کله کښی کره دوی سره کلمه د تقوی

وَكَاثَرُوا أَحْقَ بِهَا وَأَهْلَهَا ۖ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝

اووډوئی زیات حقدار ددې اولاتق نی وؤ، او الله ﷻ په هر شیز باندې ښه پوهه دې

﴿إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دیکښ د کفارو مغلوبیت یو بل مقتضی ذکر کیرې ځکه چی دوی

صلح حدیبیه په موقع باندی انتهائی ضد او هټ دهرمی مظاهره کړی وه، حتی که چی بسم الله الرحمن الرحیم او د نبی ﷺ نو مبارک سره رسول الله لیکل یی برداشت نکړو، او د دوی په مقابله کښ نیی ﷺ او مؤمنانو د انتهائی تحمل مظاهره او کړه، او ضد جواب په ضد سره ورنکړو، حالانکه دا د ډیر لوی امتحان ساعت وؤ، خو الله ﷻ خپل فضل معامله دوی سره او کړه،

﴿حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ بدل دې د الحمیة نه چه مونږ به مسلمانان مکې ته پری نگدو، اود غه شان د

صلح په شرائطو کښ نی هم د جاهلیت مظاهره وکړه چه بسم الله الرحمن الرحیم مه لیکه، او محمد رسول الله مه لیکه وغیره. ﴿وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى﴾ کلمه التقوی نه مراد بعض مفسرینو

د رسول کریم صلی الله وسلم اطاعت اغستې دې یعنی الله ﷻ ورته په دی سخته موقعه باندی د نبی ﷺ اطاعت او د حکم تعمیل توفیق ورته ورکړو، حالانکه صحابه کرام د ډیر زیات

غصه او پریشان نه وؤ (تفسیر ماجدی)

عامو مفسرينو دينه مراد كلمه لا اله الا الله اغستى ده ،يعنى الله ﷻ ورته دانعام په طور ايمان او په لا اله الا الله باندې ثابت قدمى نصيبه اولازمه كړه چې داخاتمه بالخير اوبالايان ضمانت او خبر صادق دې.

﴿وَكَاْنُوا اٰحْقَ بِهَا﴾ كلمة التقوى اول تفسير مطابق مطلب يې دادې چې دوى شايان شايان دا وؤ چې دوى اطاعت د رسول كړې وې ،خكه چې اطاعت كول د دوى علامت وؤ ، اودنبى ﷺ حقيقى جان نشان وؤ ، دويم تفسير مطابق مطلب دادې چې الله ﷻ په علم كېنې هم دا خلق د دى كلمى مستحق او لائق او اهل وؤ ،نو خكه يې په دنيا دخپل نبى صحبت دپاره دوى انتخاب او كړو ،واخترت كېنې به ورله ددى اجر وركوى ﴿وَكَاْنَتِ اللّٰهُ يَكْفِي شَيْءًا عَلِيْمًا﴾ بنوپه حكمتونو اورازونو دصلح باندې هم پوهه دې.

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُوْلُهُ الرُّمَّانَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ

يقينارښتياخودلى دې الله ﷻ رسول خپل ته خوب په حقه سره ،خامخابه داخليږئ ناسومسجد حرام ته

اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اَمِيْنٌ مَّوْلٰهُمِنْ رَّعُوْسَكُمْ وَمُقَصِّرِيْنَ لَا يَخَافُوْنَ فَعِلْمَ

انشاءالله په امن سره خپونكى دسرواو نو خپلو او لنډه وونكى ،نه به ږيرېږئ ددشمن نه ،نوعالم وؤالله ﷻ

مَا لَمْ تَعْلَمُوْا فَعَمَلٌ مِّنْ كُوْنٍ ذٰلِكَ فَتَمَّا قَرِيْبًا هُوَ الَّذِيْ

په هغه څه چې نه وئ خبرناسو ،نوئى گرځوله مخكېن دداخليدونه مكې ته فتح قريبه الله ﷻ هغه ذات دې

اَوْسَلَ رَسُوْلُهُ بِالْهُدٰى وَجِئَ الْحَقِّ لِيُظْهَرَهُ عَلَى الدِّيْنِ

چه رالېږي نى دى رسول خپل په هدايت سره اوپه دين حق سره دپاره ددې چه غالب نى كړى په دينو

كُلُّهُ وَكُلِّ بِاللّٰهِ شَهِيْدًا

ټولو ، او كافى دې الله گواه.

﴿لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُوْلُهُ﴾ داجواب دشبهي دې ،په ابتدا ،كېن تيرشويدى چه حضور

ﷺ خوب ليدلې وؤچه مونږمكې ته تلى يوؤعمره موكرېده بعض صاحبوخلق كړيدې بعض

قصر، خوب. دېغمبر ﷺ خو وحي وی لیکن اوس دلته په حدیبیه کښ خوپه ظاهر کښ د دې خلاف معلومېږي، اودغه رنگه صحابه کرام ﷺ چه د حدیبیه نه را واپس شول عمره ئی اونکړه نو منافقانو اعتراض او کړوچه و الله ما حلقنا و لا قصرنا و لا رأينا المسجد الحرام نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو، چه الله ﷻ د خپل رسول ﷺ خوب ریشتنې کوی، خامخابه مسجد حرام ته داخلېږي، اوبښه په امن، اطمینان سره به عمره کوی.

﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ د ددشک دپاره نه دې بلکه (۱)، د تاکید او تحقیق دپاره دې (۲)، ابو عبیده رضی الله عنه فرمائی ان پمعنی د اذن سره دې یعنی چه کله الله ﷻ او غواړي (۳)، دغه رنگه پدی کښ تعلیم دې بندگانو ته چه په هر کار کښ ان شاء الله وائی (۴)، بعض وائی دا علی وجه الحکایة، ذکر شوی دې چه په خوب کښ حضور ﷺ ته دغه رنگه وئیلی شوی وو، ﴿ءَامِينَ﴾ یعنی د دشمن نه به په امن کښ نیئ، ﴿عَلَيْنَ رُؤُوسِكُمْ وَمُقَصِّرِينَ﴾ یعنی بعض به حلق کوی اوبعض قصر، تقدیم د حلق په قصر باندی دلالت کوی پدی چه په حلق افضل دې د قصر نه، اودغه رنگه په حدیث کښ محلّقینو ته درې خلی دعا شویده، اللهم اغفر للمحلّقین، قالوا: یا رسول الله! و المقصرّین، قال: اللهم اغفر للمحلّقین ثلاثا، قالوا: یا رسول الله و المقصرّین، قال: و المقصرّین.

﴿فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا﴾ یعنی د خوب تعبیر پوره کولو کښ چه کوم تاخیر و شو د هغی په حکمت تاسونه پوهېږئ بلکه الله ﷻ پوهېږي یا دا چه په صلح کښ چه کوم خیر و وهغه تاسوته نه و معلوم، لیکن الله ﷻ ته معلوم و وهغه دا و چه ﴿فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ﴾ اشاره تعبیر د خوب او واقع کیدلو د خوب ته ده یعنی د دې تعبیر پوره کیدلو نه مخکښ به تاسوته فتح قریبه درکړي چه فتح د خیر ده، نو تاسوته به قوت حاصل شی نو پوره په اطمینان سره به عمره او کړئ ﴿فَتَحَّا قَرِيْبًا﴾ فتح د خیر ورنه مراد ده.

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ﴾ پدی آیت کښ الله ﷻ مزید د خپل رسول علیه الصلوة و السلام صداقت اولوی شان بیانوی. د آیت مزید تفسیر او تشریح په دریم جلد د دې تفسیر د سورة التوبه آیت نمبر (۳۳)، کښ شویده هلته ئی او گورئ ﴿وَكُنِيَ بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ په نبوت او په رسالت

د رسول اکرم ﷺ اودغه رنگه په وعدو خپلوچه دین اسلام ته به په ټولو ادیانو غلبه ورکوی (روح المعانی)

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

محمد ﷺ رسول د الله ﷻ پدې، او هغه صحابه چه دده سره دې سخت دې په کافرانو رحم کونکي دې په خپل مينځ کښ

تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا لِّسَيِّئَاتِهِمْ

وینی به نه دوی لره رکوع کونکي سجده کونکي، غواړی دوی فضل د الله ﷻ نه او رضا، نخښې ددوی

فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ آثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَقْلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَقْلُهُمْ

په مخونو ددوی کښ دې دوجه د اثر د سجودونه، دغه صفت د دوی دې په توراۍ کښ. او صفت د دوی دې په

فِي الْإِنْجِيلِ لَكَرَّرْجَ أَخْرَجَ شَطْرَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى

انجیل کښ، دوی پشان د هغه فصل دې چه را اوباسی خپل تیغ، بیا قوی کړی هغې لره، نو غټ شی بیا برابری

عَلَى سَوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُخَيِّطَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۚ وَعَدَّ اللَّهُ

بخپلې تنې باندې، څه لکي په زمیندارانو، چه اوسوزي پدوی سره کافران او وعده کړیده الله ﷻ

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ۝

د هغو کسانو سره چه ایمان ئی راوړېدې او عملونه ئی کړېدی نیک ددوی نه دمغفرت اود اجرئوئ

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾ د ا د حضور ﷺ په رسالت دگواهي بيان دې، مشرکانو په صلح نامه

کښې د حضور ﷺ دنوم مبارک سره د رسول الله ﷻ د لیکلونه انکار او کړنو الله ﷻ د هغې په بدله کښ تر قیامته کښ پوری لوستونکی کتاب کښ او لیکلوچه تر قیامته پورې نه وړانږی.

﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ مبتداده او مابعدنی خبر دې، پدې آیت کښ د صحابه کرامو یو خو فضائل

او صفات ذکر کړی دپاره د اتباع، ابن عباس رضی الله عنهما فرماني د دینه مراد هغه صحابه دی چه په صلح حدیبیه کښ د حضور ﷺ سره موجود وو، لیکن جمهور مفسرین فرماني چه ټول صحابه رضی الله عنهم ورنه

مراد دی. ﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾ دا د صاحبہ کرامو اول صفت دې چه د دین او اسلام په باره کښ د کافرانو په مقابلہ کښ دوی ډیر سخت وی حتی چه د نسبی رشتہ دار پلار، خوي، ورور، وغیره هم لحاظ نکوی.

﴿رَحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ دانی دویم صفت دې چه په یو بل باندې مهربان، ډیو بل سر مدد کونکی دی حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه شدت د صاحبہ کرامو د کفارو سره دې حدته رسیدلې وؤ چه خپلی جامې کپړئ، ئی هم د کافرانو د جامونه بچ ساتلې او خپل بدنونه به ئی هم دهغوئ د بدنونه بچ ساتل، او خپل مینځ کښ مهربانی او رحم دې حدته رسیدلې وؤ چه یو مؤمن به بل مؤمن اولیدلو نو مصافحه او معافه به ئی ورسره کوله. الله تعالی دادواړه صفات په نورو صفاتو باندی مقدم کړل ځکه دادواړه صفات د ایمان کامل صفات دی، په بخاری وغیره کښ حدیث دې چه من احب الله وابغض الله فقد استكمل ایمانه.

﴿تَرَاهُمْ رُكْعًا سَجْدًا﴾ دانی دریم صفت دې اول دوه صفتونو کښ کمال د ایمان طرف ته اشاره وه او پدی صفت کښ کمال عمل طرف ته اشاره ده، ځکه چه په عملونو کښ د ټولونه افضل عمل مونځ دې، دا صفت دلیل د کثرت د مونځ دې د صاحبہ کرامو علیهم السلام.

﴿يَتَّبِعُونَ فَضْلًا﴾ دانی څلورم صفت دې، چه په مونځونو کولو او دغه رنگه نورونیکو عملونو کولو نه مقصود دی د الله تعالی د ثواب او رضا طلب وی. ریا، شهرت یا څه نور مقصد ئی نه وی، یعنی هر عمل کښ ئی اخلاص وی ﴿فَضْلًا﴾ نه مراد ثواب الهی دې، حضرت شاه ولی الله رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د ﴿فَضْلًا﴾ نه مراد د ژوند د تیروولو لوازمات او ضروریات دی، لکه رزق وغیره شو، چه په سورة الجمعه کښ د هغی د طلب کولو هم تر غیب دې.

﴿يَسْمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ﴾ دانی پنځم صفت دې چه کثرت د مونځونو او سجدو پوچه د دوی په مخونو باندی نشانات وی، د دې نشاناتونه مراد د محراب هغه نخه نه ده مراد چه د بعضی خلقو په تندی باندی جوړه شوې وی، د بعضی متقدمینونه نقل دی چه: كُنَّا نَصَلِّيْ فَلَإِثْرِيْ بَيْنَ اَعْيُنِنَا شَيْ وَلِرِيْ اَحَدِنَا الْاَنَ يَصَلِّيْ فَنَرِيْ بَيْنَ عَيْنَيْهِ رَكْبَةَ الْبَعِيرِ، لماندری انقلت الرؤس ام خشت الارض (روح المعانی)، بلکه مراد د دې نشاناتونه

(۱) هغه نورانيت دې چه دَمونځ په برکت سره حاصلېږي خصوصاً د تهجد په مونځ سره لکه په روايت کښ دې من کتر صلاته باللّیل حسن وجهه بالتهاجد ابن ماجه.

(۲) بعض فرمائي چه ددينه مراد ښه عادتونه او خشوع او تواضع ده چه دَمونځ په برکت سره حاصلېږي کفوله تعالى ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنکر

(۳) بعض فرمائي چه ددينه مراد زيروالې د مخونودې چه د شوگيره کونکو په مخ راځي.

(۴) بعضو د ابن عباس ؓ نه نقل کړيدی چه الله قال في الآية: يَاضُ يُغْشَى وَجُوهَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. يعنى ددې نه مراد هغه سپين والې دې چه د قيامت په ورځ به دَمونځ کونکو په مخونو باندې خور وى روح المعاني، والله اعلم.

ځنې مفسرين ليکي چې آيت کښې مذکور صفاتو کښې خلفائ اربعو طرف ته هم اشاره ده ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ کښې اشاره ده حضرت ابوبکر صدیق ؓ ته چه حضور ﷺ ورته فرمائيلې وؤ ان الله معنا ﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾ کښې اشاره ده حضرت عمر ؓ ته ، چې دې دکافرانو په مقابلې کښ ډير سخت وؤ خاص کر د حديبه په موقع کښ ﴿رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ کښې اشاره ده حضرت عثمان ؓ ته چه دې په مسلمانانو باندې ډير مهربان وؤ، او هم د مسلمانانو د پاره د حديبه په موقع کښې مکې ته تلې وؤ ﴿تَرْزُقُهُمْ رُزْقًا سَعِيدًا﴾ دېکښې اشاره ده حضرت علي ؓ ته ، چې د دوى کثرت عبادت معروف دې ،

﴿ذَلِكَ﴾ اشاره ده تول مذکور صفاتو ده، ﴿مَنْظُومٌ فِي التَّوْرَةِ﴾ وَمَنْظُومٌ فِي الْإِنْجِيلِ ددې په تفسير کښ دوه احتماله دي:

(۱) يودا چه وقف په ﴿فِي التَّوْرَةِ﴾ باندې او کړيشى نو مطلب به داشى چه په توراۃ کښ ددوى دغه صفات ذکر وؤ او ﴿مَنْظُومٌ فِي الْإِنْجِيلِ﴾ جدا جمله ده ﴿وَمَنْظُومٌ﴾ مبتداده او ﴿تَرْزُقُ﴾ نى خبردې يعنى مثال د صحابه وپه انجيل کښ پشان د فصل دې .

(۲) دويم دا چه وقف په ﴿فِي الْإِنْجِيلِ﴾ باندې او کړيشى، نو مطلب به داشى چه د صحابه کرامو صفات په انجيل او تورات دواړو کښ دغه شان دى او د ﴿تَرْزُقُ﴾ نه مخکښ هم يا مظهر مقرر دې او ددې نه بل نوې مثال د صحابه کرامو ؓ بيانېږي، چه ددوى مثال داسى دې لکه چه د

فصل اوبوتی اول تیغ ښکاره شی نو کمزوری وی ﴿فَنَازَرُهُ﴾ بیا الله ﷻ هغی فصل لره قوی کړی چه په هواگانو غیره آفتونو سره نه خرابیږی. ﴿فَأَسْتَغْلَظُ﴾ ښویاغت شی اونور هم کلک شی. ﴿فَأَسْتَوِي عَلَى سَوْفِهِ﴾ یعنی بیا پخپلی تنې باندی اودریږی او زمیندار ورته خوشحالیږی نو دغه شان مثال دصحابه کرامودی چه په ابتداء کښ کمزوری وؤ هر مسلمان به خپل اسلام پتولو، بیا الله ﷻ د حضرت عمر ؓ اودغه شان نورو ډیرو صحابه ؓ پوجه اسلام قوی کړو، بیا اسلام نور هم قوی شوکله چه دمکې نه بهر په گرد و نواح کښ خلق مسلمانان شول، بیا په مدینه کښ الله ﷻ مسلمانانو ته خپل مضبوط او مستقل حکومت ورکړو

﴿أَخْرَجَ شَطْرَهُ﴾ شطء د غنمو، ورشو یا د کجورو تیغ ته وائی ﴿أَخْرَجَ﴾ کښی ضمیر د فاعل راجع دې ﴿زرع﴾ ته، اونسبت دأخراج زرع ته مجازی دې، یا فاعل الله ﷻ دې ﴿فَنَازَرُهُ﴾ د ازرنه مشتق دې قوت ته وئیلې کیږی ای اعانه وقواه (روح المعانی) ﴿فَأَسْتَغْلَظُ﴾ یعنی باریک والې ئی ختم شی غلظت پکښ پیدا شی. ﴿فَأَسْتَوِي عَلَى سَوْفِهِ﴾ ای فاستقام علی قصبه و اصوله. ﴿يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ﴾ یعنی د هغې په قوه، کثفات او حسن منظر ورباندی ډیر خه لگي او خوشحالیږی.

﴿لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾ متعلق دې دمحذوف سره، ای شبهوايدلك ليغظ..... الخ (جلالین) یعنی الله ﷻ ددوی زیات کرل اوقوی کرل په شان دفصل دپاره ددې چه غصه اوخفه شی پدې سره کافران، یعنی دصحابه کراموترقی اوطاقت دکافرانودغیظ اوغضب باعث دې، داآیت واضح دې چه دصحابه کراموسره بغض لرونکی کافردي، ددې وجه نه امام مالک ؒ او نورو علماؤ استدلال کړیدی چه شیعه گان کافران دی ځکه چه دوی دصحابه کرامو ؓ سره بغض کوی.

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ هَدَىٰ إِيَّاهُ سُبُلَ الْبِرِّ﴾ دابشارت دې صحابه کرامو ؓ ته دمغفرت اواجرعظیم په ﴿وَبِهِمْ﴾ کښ من یامؤکده دې یعنی صحابه کراموکښ هریوصحابی مستقل طورباندی ددې بشارت حق داردي، یا من بیانیه دې اوروافضو (شیعه گانو) چه دا من تبعیضیه ګرځولې دې نوداآیت سیاق سباق سره هم منافی اومبني دې ددوی په بغض اوحسد باندی.

آیاتها (۱۸)	سورة الحجرات مدنیة	رکوعاتها (۲)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بیجده مهربان او دیر رحم کونکې دې شروع کوم		

تقریبها حسب التسلسل (۲۹) وحسب النزول (۱۰۶)

سورة الحجرات مدنی دې ترتیب قرآنی لحاظ سره (۴۹) دې او ترتیب نزولی لحاظ سره (۱۰۲) دې، سورة المجادلة نه ورسواو سورة التحريم نه قبل نازل شويدي، زمانه د نزول ئی بعد الهجرة ده، طوال مفصل کښ د اولنې سورة دې، د حجرات نه تر البروج پورې سورتونو ته طوال مفصل وئیلې کيږي چه د سهار په مونځ کښ ئی وئیل مسنون دی.

ويط: سورة فتح کښ اعلان د فتح وؤيدي سورة کښ د قوانینو د ژوند تیره لوييان دې چه مسلمانان منظم او متفق شی.

د سورة دمضامينو اجمالی خلاصه

د سورة دوه حصې دی اوکله حصه کښ د پیغمبر ﷺ د آدابو بیان دې، او مسلمانانو ته د معاشرت د آدابو تعلیم دې دویمه حصه کښ شکوه ده د اعرابو نه، او د توحید بیان دې د ما قبل سورة محمد ﷺ او سورة فتح نه علی سبیل الترقی.

تفصیلی خلاصه

اوله حصه:

د اولی حصی تفصیل دادې چه پدیکښ وه (۷) آداب او قوانین مذکور دی، اول دوه حضور ﷺ سره متعلق ددی او باقی پنځه د عامو خلقو سره متعلق دی:

اول قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْعُدُوا عَنْ صَلَاةٍ وَلَا تَنسَوْنَهَا﴾ آیت (۱)

دویم قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ﴾ آیت (۲)، (۳)

دریم قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ﴾ آیت (۷) نه تر آیت (۸) پوری.

خلورم قانون ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾ آیت (۹)، (۱۰)

پنځم قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ﴾ آیت (۱۱)

شپږم قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنْ أَيِّهَا

ووم قانون ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ﴾ آيت (۱۲).

دويمه حصه:

د دويمې حصې تفصيل دادې: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا﴾ آيت (۱۴)، زجراوشكوه ده هغه اعرابونه

چه خپل ايمان ئې په حضور ﷺ باندې زياته ولو. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ﴾ آيت (۱۸)،

د توحيد بيان دې على سبيل الترقى.

يَا أَيُّهَا	الَّذِينَ	آمَنُوا	لَا	تُقَدِّمُوا	بَيْنَ	يَدَيِ	اللَّهِ	وَرَسُولِهِ
اې	ايمان	والو!	مه	وراندې	کېږئ	دالله ﷻ او د رسول	دغه	نه
وَاتَّقُوا	اللَّهَ	ط	إِنَّ	اللَّهَ	سَمِيعٌ	عَلِيمٌ	①	
او اوږېږئ	دالله ﷻ نه،	بېشکه الله ﷻ	هرڅه	اوريدونکې،	ښه	پوهه	دې،	

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا﴾ دا اول قانون دې چه د باقى قوانينو دپاره بنياد او اساس

دې، او دا قانون متعلق دې د حضور ﷺ سره، حاصل ئې دادې چه اې مؤمنانو! د دين او د دنيا په

هيڅ معامله كښ دالله ﷻ كتاب او دغه د رسول ﷺ مخالفت مه كوئ، پخپله توگه څه

فيصله مه كوئ، اومه خپل عقل او رائ ته ترجيح وركوئ، بلكه دخپل ژوند ټول انفرادى،

اجتماعى انتظامات په دې دواړو تيره وئ، كمالي الحديث: تركتُ فيكم امرين لن تضلوا ما

تمسكتم هما... الكتاب وسنتي.

دا حكم د حضور ﷺ په ژوند كښ هم وواو او اوس هم دې، اوس به ورباندې عمل پدې طريقه

كېږي چه اول به په هر مسئله او معامله كښ د نبي اكرم ﷺ د قول يا د فعل صراحت به تلاش

كېږي، او چه كله صراحت نشى ملاؤنوپه نصوص منقوله وكنئ مجتهد فكر او تأمل كوى او

استنباط به ورنه كوى او عام سرې به د يو امام تقليد كوى. هر چه باغيان د قياس او اجماع او د

تقليد دى نو د هغوى دپاره دا آيت هيڅ كليه استدلال نشى جوړيدلې ځكه قياس، اجماع، يا قول

د يو امام تقديم ندې په كتاب الله يا په سنت قرطبي.

دَدِ آیاتونو دشان نزول په باره کښ مفسرینو دیر احوال ذکر کړیدی چه په هغی کښ دا قول هم دې کما رواه البخاری، چه یو ځل د بنو تمیم قبیلې څه خلق د حضور ﷺ په خدمت کښ حاضر شول د دې دپاره چه پدوی څوک حاکم او مشر مقرر کړی نو ابوبکر ﷺ د قعقاع ابن معبد په حق کښ رایی ورکړه چه دې دې مشر شی، حضرت عمر ﷺ د اقرع ابن حابس په حق کښ رایی ورکړه، ابوبکر ﷺ او فرماتیل چه تادا رایی څما د مخالفت د وجه نه ورکړه، عمر ﷺ او فرماتیل ستاد مخالفت د وجه نه می نه ده ورکړی، پدې معامله کښ د دواړو حضراتو رضی الله عنهما په مینځ کښ څه ترڅې خبرې اوشوې او اوازونه ئی هم اوچت شول، نو په دی باندی دا آیاتونه نازل شول (روح المعانی).

په بخاری وغیره کښ دی چه د دې آیاتونو د نازلیدونه ورستویه حضرت عمر ﷺ د حضور ﷺ په مخکښ داسې په مزه خبرې کولې چه بیاباه ورنه تپوس کولیشو چه تاخه اووې.

﴿لَا تُقَدِّمُوا﴾ دایلازمی دې د قدّم نه پمعنی د تقدّم، ای لا تنقدّموا یعنی مه مخکښ کیرئ د الله ﷻ او د رسول ﷺ نه یعنی مخالفت ئی مه کوئ، یا متعدی دې او مفعول ئی حذف دې دپاره د قصد د تعمیم یعنی هیڅ امر خپل مه مخکښ کوئ په الله ﷻ او په رسول ﷺ د هغه ﴿وَأَتُوا اللَّهَ﴾ تقوی سبب دې د اطاعت د امر د الله ﷻ او د رسول ﷺ د هغه نوڅکه ئی حکم اوشو، ﴿إِنَّ اللَّهَ مَبِئُتٌ عَلَيْهِم﴾ الله ﷻ هر څه آوری او په هر څه پوهه او خبر دې نو د داسی ذات حق دا دې بیره ورنه او کړی شی.

لَا تَقْدِمُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ

ای مؤمنانومه اوچتوئ اوازونه خپل پورته د اواز د نبی ﷺ او په زوره اوازمه کوئ ده نه

تَجْهَرُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ٥

لکه په زوره اواز کوی بعض ستاسونه بعض ته چه ضائع نشی عملونه ستاسواو تاسویه نه پوهیږئ یی خبر.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ﴾ د اداویم قانون دې پدیکښ د حضور ﷺ متعلق دوه ادبونه ذکر دی، اول ادب دادې چه د حضور ﷺ په مجلس کښ د حضور ﷺ د اواز نه خپل اوازمه اوچتوئ، په څکته آواز سره خبرې کوئ، دویم ادب ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ﴾ د حضور ﷺ سره داسی بی

تکلفه او په زوره خبرې مه کوئ لکه څرنگه چې دیوبل سره کوئ. په اول ادب کښ مطلقاً نهی و
درفع صوت نه، په مجلس دَنبى ﷺ که دَنبى ﷺ سره وی او که دیوبل سره خبری کول وی. په
دویم ادب کښ د حضور ﷺ سره د خبرو کولو بیان دې، بعضی وائی چې په اول ادب کښ نهی درفع
صوت ده د صوت دَنبى ﷺ نه او په دویم کښ نهی د مساواة د جهرده، چې دَنبى ﷺ داواز سره
به هم خپل اواز نه برابر وی بلکه خکته به ئی ساتئ،

بعضی وائی چې د ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ﴾ معنی داده چې په یاحممد، یا احمد سره ورته خطاب
مه کوئ بلکه یائی الله، یا رسول الله ورته وایئ (روح المعانی).

﴿أَنْ تَحْبِطَ أَعْمَالُكُمْ﴾ علت دې د ماقبل دواړو ادب د پاره، ای لئلا تحبط اعمالکم، یا پکښ
مضاف مقدر دې ای خشیة اَن تحبط اعمالکم، مطلب دادې چې خپل اوازونه د حضور ﷺ په
اوزامه او چتوئ د پاره د دې چې ستاسو نیک عملونه، ضائع نشی.

دلته دا اشکال دې چې حبط اعمال یعنی نیک عملونه ضائع کولو والا عمل خو صرف کفر
دې، په معصیت او گناه سره خو اعمال نه ضائع کیږی نو په مذکوره عمل سره حبط د اعمالو
څنگه اوشو، اودغه رنگه پدې سره مذهب د معتزله او خوارجو ثابت شوچه په معصیت سره
انسان د اجماع نه خارج کیږی؟

حکیم الامت مولانا اشرف علی تهانوی رحمته الله علیه په بیان القرآن کښ لیکلی دی چې څما په زړه
کښ د دې آیت په تفسیر کښ د پیر تشویش وؤچه د آیت کریمه داسې توجیه بیان کړیسی چې د څه
بعید تاویل ارتکاب پکښ اونه کړیسی، متعددو تفاسیرو کښ مې تلاش او کړولیکن څما زړه ته
په څه توجیه سره شفاء ملاؤ نشوه، اخر مې د الله تعالی دعا او کړه او د مولانا رومی رحمته الله علیه د کلام نه
مې استمداد او کړوچه دده په کلام کښ څه داسې مضمون ظاهر شی چې د آیت په تفسیر کښ
معین شی، هرکله چې مې مشنوی کھلاؤ کړونودا شعر مې اولیدلو:

چون دل آن شاه زین ضان خون بود عصمت اوانت فیهم چون بود

یعنی چې کله زړه د پیغمبر ﷺ د دوی نه ناراضه وی، نودوی به څرنگه د عذاب الهی نه
محفوظ شی. نو په شعر کښ تأمل کولو سره مې فوراً دا خبره زړه ته راغله چې بی ادبی سبب د
ناراضگی د پیغمبر ﷺ دې، او د پیغمبر ﷺ ناراضگی سبب د ناراضگی د الله تعالی دې، او

الله ﷻ چه ناراضه شی نو توفیق ورنه سلب کړی، نو دا خطر ده د کفرده او کفرحابط د اعمالو دې نولهذا پدې سره جبط د اعمالو راځي بیان القرآن ج ۲ ص ۴۱.

«وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ» حال دې ده «أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ» ښه. یعنې په مجلس د نبی ﷺ کښ رفع صوت او جهربالقول مه کوئ مباد پدې وجه ستاسونیک عملونه جبط شی او تاسوته به احساس هم نه وی چه جبط د رفع صوت او جهربالقول پوجه راغلې دې.

فانده ۱: بعد د نزول د آیاتو نومذکورونه د صحابو د کیفیت جوړشوي وچه ابوبکر ؓ عرض او کړو چه یارسول الله ﷺ و الله ﷻ به اوس ترمرگه پورې تاسو سره داسی خبرې کوم لکه څوک چه بل سره سرگوشي کوی، او د حضرت عمر ؓ کیفیت مخکښ بیان شو چه دومره ورو خبری به ئی کولې چه بعضی اوقات به ورته دوباره تپوس کولیشو، دغه رنگه ثابت بن قیس ؓ چه دې طبعاً جهیر الصوت وو، ددې آیات د نزول نه ورستویه کورکښ کیناستلو او جرل به ئی او و نیل به ئی چه انا من اهل النار یو څو ورځو پورې چه حضور ﷺ ده لره خپل مجلس کښ اونه موندل ونوسعد ؓ نه ئی تپوس او کړو چه ثابت چرته دې آیا بیمار دې؟ سعد ؓ د لا علمي اظهار او کړو او بیا د ثابت ؓ کورته راغې، ثابت ؓ ورته او وې انزلت هذه الآية ولقد علمتم انی ارفعکم صوات علی رسول الله ﷺ، انا من اهل النار نو حضرت سعد ؓ ددې تذکره نبی ﷺ ته او کړو، نو نبی ﷺ او فرمایل: بل هو من اهل الجنة (روح المعانی، بحواله بخاری ومسلم).

فانده ۲: علماؤ لیکلی دی د حضور ﷺ د قبر مبارک سره هم آواز او چتول او په زوره خبری کول منع دی او گناه دې، ځکه چه حضور ﷺ ته برزخی حیات حاصل دې، دغه رنگه چه حدیث بیانېږي نو هم په زوره خبرې کول گناه دې، ابو حیان ؒ او قرطبی داهم لیکلی دی چه علما چونکه وارثان د انبیاءو دی نو د هغوی په مجلس کښ هم په زوره خبرې کول مکروه او منع دی.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ

بیشکه هغه خلق چه ښکته کوی او ازونه خپل د رسول الله ﷺ په خوا کښ دافغه خلق دی چه خالص کړیدی الله ﷻ

لِقُلُوبِهِمْ لِيَذْكُرُوا لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ۝ إِنَّ الَّذِينَ يُتَاكُفُّونَكَ

زورونه ددوی دپاره د تقوی، دوی دپاره مغفرت او اجر عظیم دې، بیشکه هغه کسان چه او ازونه کوی تاته

مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ

د باهر د کورونو نه اکثر په دوی کښ نه پوهیږي ، او کچې دوی صبرکړې وې تردې

تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۖ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

چه ته بهرته راوتلې وې دوی ته نودابه غوره وه دوی دپاره، او الله ښځونکې رحم کونکې دې

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُغْضُونَ أَمْرَهُمْ﴾ دابشارت اخرويه دې هغه کسانوته چه دحضور ﷺ په

مجلس کښ خپل اوازونه خکته ساتي، بعضي وائي چه داآيات نازل دې په باره دشيخينورضي

الله عهناکښ چه دآيات سابقه دنزول نه ورستوي اوازونه خکته ساتل. ﴿أَمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾

امتحن په معنی دخالص دې، لکه څرنگه چه سره زر ویلي کړیسي اوخالص کړیسي نودغه شان

دصحابه کرامو دزړونه الله ﷻ دتقوی دپاره خالص کړیدی چه ددوی په زړونوکښ صرف

اوصرف تقوی ده بغیر دتقوی نه پکښ بل څه نشته دې، اوالمرا دخالصها للتقوی ای جعلهاخالصة

لاجل التقوی... الخروح المعانی. ابن عباس ﷻ د﴿أَمْتَحَنَ اللَّهُ﴾ معنی کوی چه طهرهم من کل

قیح یعنی الله ﷻ دوی دهرقیح کارنه پاک کړیدی اوددوی په زړونوکښ خوف خداوتقوی

گرخولي ده (قرطبي).

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُتَأَذَّنُكَ﴾ پدیکښ زجر دې بی ادبی کونکوته، دآیت په شان نزول کښ

مفسرینو لیکلی دی چه یوه ورځ دبنوتمیم څه اعریبیان باندې چیان، مدینه ته راغلل دحضور ﷺ

سره دملاقات په نیت، دغرمې وخت ووحضور ﷺ قیلوله کوله نودوی ورته ددروازونه چفی

اواوازونه شروع کړل چه بامحمد اخرج الینا، یا محمد اخرج الینا نوددوی په دې بی تهذیبی

اوعامیانه انداز باندی الله ﷻ دآیاتوته نازل کړل، چه کوم خلق حضور ﷺ ته داسې اوازونه

کوی نودوی «لا یعقلون» دی.

﴿مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ﴾ حجرات دحجرة جمع ده، دازواج مطهراتوکوتی اوکورونه ورنه

مراد دی، ﴿أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ ذکر داکثر دې لیکن مرادورنه کل دې ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا﴾ یعنی

دوی صبر اوکړی اوستاسوراوتلوته انتظار اوکړی نودابه دوی دپاره دیر څه وی ځکه چه په

دیکښ به د حضور ﷺ ادب او تعظیم ملحوظ وی ﴿وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ نوږدی وجه نی فوراً

مواخذه اونکړه

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنْ جَاءَكُمْ فٰسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوْا اَنْ تُصِيْبُوْا

ای ایمان والو! کچرته راشی تاسوته فاسق په څه خبر سره نوبته تحقیق نی کوئ، هسې نه، چه اورسوئ تکلیف

تَوْنًا بِمَجْهَالَةٍ فَتُصِيْبُوْهُ عَلٰی مَا فَعَلْتُمْ لِّيْمٰتٍ ۝۵

یوقوم ته په بهی خبری سره نوشی به تاسو پخپلو کړو باندې پښیمانه

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنْ جَاءَكُمْ فٰسِقٌ بِنَبَاٍ﴾ د ادریم قانون دې چه د عامې معاشرې سره

متعلق دې، حاصل نی دادې چه ای مؤمنانو! کله چه تاسوته څوک څه خبر راوړی بالخصوص

فاسق، فاجر، نوپه هغی باندې عمل کولونه مخکښ د هغی تحقیق کوئ، هسې نه چه چاته څه

نقصان اورسوئ او بیا په خپلو کړو باندې پښیمانه یئ.

شان نزول: دا آیت د اکثر و مفسرینو په نزد د ولید بن عقبه ؓ په باره کښ نازل دې، چه دې

نبی ﷺ د نبی مصطفی قبیلې نه د زکوة راوړلو دپاره لیرلې وؤ، د دې صحابی ؓ او د دغه قوم

په مینځ کښ پخوانی د جاهلیت په دور کښ د شمنی وه، قوم په هغه ورځ چه د نبی ﷺ د قصد د

راتلو ورځ وه ټول د استقبال دپاره دکلی نه بهرته راووتل، صحابی ؓ گمان اوکړو چه دوی

لکه د څما مقابلې او قتل دپاره راوتلی دی، نو واپس راغې اونبی ﷺ ته نی او وې چه دوی د

زکوة ورکولونه انکار اوکړو، او مرتد شوی دی او څما د قتل دپاره راوتلی وؤ.

حضور ﷺ پدی خبره باندې دیر خفه شو او د دغه قوم سره نی د جهاد کولو اراده اوکړه، کله چه

دوی ته د حضور ﷺ د ارادې علم اوشونو د هغوی کسان د حضور ﷺ خدمت کښ حاضر شول

او عرض نی وکړو چه ستاسو قاصدا رغلي وؤ او مونږ په طور د استقبال بهرته راوتلی

وؤ مونږ اراده وه چه د الله ﷻ د حکم موافق د خپل مالونو زکوة هغه ته حواله کړو لیکن هغه

دکارې نه واپس شو.

بیا حضور ﷺ د تحقیق حال دپاره د خالد بن ولید ؓ په امارت کښ یو جماعت اولیرلو او

ورته نی او فرمائیل نظران رایت منهم مابدل علی ایمانهم فخذ منهم زکاة اموالهم وان لم تری

ذلک فاستعمل فیهم ماتستعمل فی الکفار یعنی ورشه او گوره کچرته هغوی په ایمان باقی وی نو

وَالْعَصِيَّانَ ۖ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاغِبُونَ ۖ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً ۚ

اونافرمانی د اخلق هم دوی هدایت موندونکی دی، دوجه دفضل دالله ﷻ نه اودوجه دنعمت نه

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝

اوالله ﷻ پوهه حکمتورنوالادي

﴿وَأَعْلَمُوا أَن يَكُنَّم رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِذَا دَاوَا أُولَٰئِكَ قَانُونِ سِرِّهِ مَتَعَلَّقِ دِي، چۀ دا دالله ﷻ تلوئ نعمت

دې چۀ د هغه رسول په تاسو کښ موجود دې نو د دې نعمت شکر يۀ داده چۀ په هيڅ معامله کښ د هغه د قول يا عمل نه مخالفت مه کوئ بلکه د هغه اتباع کوئ او هغه پخپله اتباع مه مجبوره وئ ځکه ﴿لَوْ يُطِيعُكَ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ﴾ کچرته هغه ستاسو اتباع او کړی نو په دې به د ستاسو نقصان وي اگر چۀ هغه امر د نبوی ولې نه وي، او تاسو ته پکښ ظاهري نفع ولې کښ نه ځکاری، لیکن در حقیقت دیکښې تاسو ته نقصان وي، ﴿لَعَلَّيْكُمْ مَّذْعَنَةٌ مِّنْهُ مُنْتَقِی دې د گناه معنی ئی هم ده، یعنی تاسو به په گناه کښ واقع شئ، او په څه مصیبت کښ واقع کیدلوتۀ هم وائی.

﴿وَلْيَكُنَّ اللَّهُ حَبَبَ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانُ﴾ لیکن الله ﷻ تاسو د دې نقصان نه بچ کړئ، او هغه داسی چی تاسو ته یی ایمان توفیق در کړیدې، ایمان، عمل صالح، اطاعت رسول یی تاسو ته محبوب کړې دې، او کفر و فسوق او هر قسم گناهونه ئی ستاسو زړونو کښ نفرت اچولې دې نو دې وجهې نه تاسو خپل قول باندی د رسول ﷺ قول له ترجیح ور کوئ او اطاعت یی کوئ، دې تفسیر مطابق دا ستر د راک دې د «لعتنم» نه.

حضرت الشیخ فرمائی چۀ دیکښ د صحابوؤ اعتذار بیان دې، چۀ کله نبی ﷺ ته د بنی مصطلق د ارتداد خلاف واقع خبر میلاؤ شو نو څنو صحابو مشوره او کړه چی فوراً دی په دوی حمله او کړیښی لیکن نبی ﷺ داسی اونکړو، بلکه تحقیقات یی او کړو، نو خبر د هغی خلاف راوتلو، نو الله ﷻ «لَوْ يَطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ» کښ دی طرف ته اشاره او کړه چی خپل آراء او مشورو منلو زور په نبی ﷺ مه راولئ، کني ډیر نقصان به اوموندئ او گناه کښ به مبتلا شئ،

﴿وَلَيْكُنَ اللَّهُ حَبِيبَ إِلَيْكُمْ﴾ دیکېنې د دې بیان دې چه صحابه کرامو رای ورکول څه ذاتی تعصب او عناد باندی مبنی نه وه بلکه ایمان دمحببت او کفر وعصیان دنفرت دوجهی نه هغوی دا مشوره ورکړې وه، اگر چه صحیح اقدام هغه وو چی نبی ﷺ کړیدی. نو دا استدراک دې د دې وهم چې سابق کلام نه پیدا کیږي.

﴿وَالْفُسُوقُ﴾ غټ گناهونه ﴿وَالْعِصْيَانُ﴾ واره گناهونه ﴿فَضْلًا﴾ مفعول له دې دپاره د ﴿حَبِيبَ﴾

، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ چنانچه ددې علم کامل په بنیاد دهر حکم او قانون مصلحت پیژنی.

وَإِنْ طَائِفَتَيْنِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا
اوکه چېرې دوه ډلې د مؤمنانو په خپل مينځ کښ، جنگ شروع کړی نوصلحه کوئ په مينځ ددوی کښ،
فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبِغِي
کچرته زیاتې اوکړې یوه ډله په بلې ډلې باندې نوجنگ کوئ تاسودفعی ډلې سره چه زیاتې نی کړیدی
حَتَّى تَخْشَوْنَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا
تردې چه هغه رااوگرځی حکم دالله ﷻ ته ، نو کچرته را اوگرځی نو صلحه اوکړئ په مينځ ددواړو کښ
بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا ۖ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝
په انصاف سره او انصاف اوکړئ ، بیشکه الله ﷻ محبت کوی انصاف کونکوسره.

﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دا څلورم قانون او ادب دې، دپیغمبر ﷺ اطاعت کولونه

ورستو په تاسواصلاح دذات البین ضروری ده چه دمسلمانانوپه مينځ کښ اتحاداتفاق برقرار وی، د دې قانون اصل اوبالذات مخاطب اولوالامراو حاکمان دی اوبالواسطه عامه المسلمین هم دی، چه کله د مسلمانانو د دوؤ ډلو په مينځ کښ جنگ جگړه پيښه شی نو په امام المسلمین باندې واجب ده چه ددواړوپه مينځ کښ صلحه اوکړی، د صلحي کوشش باوجود کچرته یوه ډله په بلې باندې ظلم اوکړی او د جنگ نه نه منع کیږی اودغه رنگه بغاوت وکړی، نو امام المسلمین باندی لازمه ده چه دباغی فرقي خلاف قتال اوکړی تردې صلحي ته تیاره

شی او جنگ بند کړی ، د فرق باغیه سره قتال او د هغې د احکامو تفصیلات په کتابونو د فقه کښ لیکلې شویدي .

دآیت کریمه شان نزول د صحیحینو د روایت موافق دانصارو د دوو ډلو 'اوس' او 'خزرج' په باره کښ شویدي ، حضور ﷺ د هغوی په مینځ کښ ددې آیت ماتحت صلحه او کره او د هغوی پخوانی دشمنی ختمې شوې . «اَقْتُلُوا» جمع ذکر شوه په اعتبار د معنی سره ځکه هره طائفه (ډله) یو جماعت دې او په «يَهْتَمُوا» کښ رعایت د لفظ کړې شویدي . «فَإِنْ فَأَتَتْ فَأَصْلَحُوا» یعنې چه بغاوت کولووالا فرقه د بغاوت او د قتال نه منع شی نو صرف پدی اکتفاء مه کوئ بلکه زړه دشمنی اوبغض ختمولو د پاره د دواړو په مینځ کښ عدل او انصاف سره صلحه او کړی چه د آئنده د پاره جنگ بیا شروع نشی .

فائده: په آیت کښ استدلال دې په وجوب د قتال د طائفی باغیه سره اگر چه مؤمنه وی او په حدیث کښ چه راغلی دی سیاب المسلم فسوق و قتاله کفر (بخاری) مسلمان ته کنخل کول فسق دې او قتلول نی کفر دې ، د دینه مرادهغه دې چه بې گناه او باغی نه وی ، دغه رنگه د آیت نه د احم معلومه شوه چه مرتکب د گناه کبیره دایمان نه خارج نه دې . ځکه چه قتال اوبغاوت گناه کبیره ده لیکن په آیت کښ مرتکب نه تعبیر په مؤمن سره شویدي .

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
بیشکه مؤمنان ټول رونه رونه دی نوصلحه کوئ په مینځ د زړونو خپلو کښ او بریږئ د الله ﷻ
لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ
د پاره ددې چه په تاسو رحم او کرشی .

«إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» دا د څلورم قانون سره متعلق او د هغې تاکید دې ، یعنې مؤمنان ټول رونه رونه دی ، نو د دې تقاضا دا ده چه د یو بل سره دې جنگ نه کوئ ، د یو نه څه خطاء اوشی نو بل دې ورته معافی کوئ او کچرته په دوو ډلو کښ څوک معافی ته تیار نه وی نو عامه المسلمین دې د دواړو په مینځ کښ صلحه او کړی ، پدې وجه چه دا اسلامی اخوت باقی پاتې وی . «بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ» د تشبیه ذکر پدې وجه اوشو چه اشاره شی د یته چه د اقل په مینځ کښ

صلحه ضرورى ده نودكثيروپه مينځ كېن خوپطريقه اولى ضرورى ده، لتضاعف الفتنة والفساد فيه (روح).

اصلاح بين الناس يعنى دَخَلَقُوْهُ مِيْنَحْ كېن صلحه كول ډيرلوى ثواب دې ابودرداء رضي الله عنه فرمائي چه حضور ﷺ اوفرماييل الاخيركم بالفضل من درجة الصيام والصدقة والصلوة آياخه تاسو ته د نفلى روجو او د صدقې او د نفلى مونځ كولو د درجه نه زيات افضل عمل اونه بښايې مونږ عرض او كړو ضرور اوشايې ، بيا ئى اوفرماييل اصلاح ذات البين او بيا ئى او فرماييل نو فساد ذات البين هې الخالفة يعنى يو بل سره بغض كول خالق دې، يعنى دين لره ختمونكې دې (مشكاة از ابوداؤد والترمذى).

لَا يَكْفِيكَ الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا

اې مؤمنانو! مسخرې دى نه كوى يوقوم په بل قوم پورې څكه چه كيديسى داچه هغوى غوره وي

مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءِ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُمْ

ددوى نه، اوندي كوى مسخرې ښځې په نورو ښځو پورې كيديسى داچه هغوى غوره وي ددوى نه،

وَلَا تَلْبِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ

اومه كوى عيب جوئې پخپلو ځانونو (رونو) او مه بلئ يو بل په بدو نومونو سره ، ډير بد دې نوم فسق والا

بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ①

ورستو د ايمان نه ، او څوك چه توبه او نكړې نو دغه كسان هم دوى ظالمان دى

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ مِنْكُمْ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ قَانُونِ دې، پديكېن د جنگ جگړو ختميدلو اسباب

او د اصلاح بين الناس اسباب ذكر دى. پدي آيت ځېن ددرې كارونونه منع راغليده: (۱) په چا پورې خندا كول او هغه سپك گنرل (۲) ډبل چا عيب جوئې كول او هغه ته طعنه وركول (۳) بل څوك په داسې نوم اولقب سره بلل چه هغه ئى بد گنرئ او خفه كيږي پرې، كچرته ددې كارونو د ارتكاب نه اجتناب او كړيشى نو يقيناً به فساد، جنگونه ختم شى

﴿عَمَىٰ أَنْ يَكُونُوا عَٰقِرًا مِّمَّهُمْ﴾ تعلیل دې د نهی مذکورې، ځونکه دتوقو او مسخري بنيادی سبب بل ورته حقیر خکاريدل او خپل خان ورته هغه نه افضل او بهتر خکاريدل وی نو دې وجهې نه الله ﷻ او فرماښل کيدیښی چه مسخور افضل او بهتر وی د ساخر نه د الله ﷻ په نیز، نو په دې وجه دچا تحقیر کول او هغه سپک گنړل نه دی پکار، بعض وائی معنی داده چی هیڅ څوک دې هم بل لره حقیر نه گنړی، کیدیشی چه محقر «بالفتح» عزت مند جوړشی او محقر «بالکسر» ذلیل او گړخی لکه په حدیث کښ دي لاظهار الشامة لاخیک لرحمه الله ویبلیک (ترمذی)

یو شاعر وائی

لاقین الفقیر علک ان ترکع یوما والدهر قد رفعه

﴿وَلَا نِسَاءَ مِّنْ نِّسَاءٍ﴾ «قوم» په ضمن کښې زنانو ذکر هم راغې خو چونکه په ښځو کښ دغه اخلاقی بیماری ډیره وی نو ددې وجه نه د هغوی ذکر بیا مستقلاً اوشو، بعض وائی چه د قوم اطلاق صرف په رجالو باندی کیږی لکه په دې شعر کښ دي

أَقُومُ آلُ حَصْنِ أُمِ نِسَاءٍ

نو ځکه د نساؤ ذکر مستقلاً اوشو دا حکم د سرو په ښځو پورې او د ښځو د سرو پورې د مسخرو کولو هم دې لیکن دې باوجود د دې ذکر اوشو نو په دیکښې یو بل حکم طرف ته هم اشاره اوشوه چې د مرد و زن اختلاط شرعاً ممنوع او مذموم دې نو چه اختلاط نشته دې نو تسخر د رجالو په زنانو پورې یا بالعکس هم نه دې متحقق.

نور خلق سپک او حقیر گنړلونه تعبیر په حدیث پاک کښ په کبر سره شویدي: الکبر بطر الحق و غمط الناس (ابوداؤد) او کبر یعنی تکبر د الله ﷻ په نزد مبغوض ترین عمل دې. علماؤ دا هم لیکلی دی چه د ضروری نه ده چه بل پورې خدا صرف په ژبې سره وی بلکه په سترگو یا د سر په اشارې سره هم په چا پورې توقې کول حرام او ناجائز دی، کقوله تعالی وبل لكل همة لمرة.

﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ دادويم نصیحت دې یعنی یو مسلمان دی ذبل مسلمان عب جونی نه کوی اوپه هغه دی طعنه نه لگوی، دا نهی هم عامه ده د چا د خبرو پیڅې کول او د تللو پیڅې کول او د چا په قد و قامت کښې عیب ښکاره کول دا ټول ناجائز او حرام دی. حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چې ما یوځل د نبی صلی الله علیه و آله په مخکښ (بطور عیب) اووې چې د صفیه رضی الله عنها قد خو بس دومره غوښته دې، نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: لقد قلت کلمة لو مُزج بها البحر لمزجته (مشکاة) یعنی تاداسی خبره (غیبت) او کړوچه کچرته دا د سمندر سره ملاؤ کړیښی نو هغه به هم خراب کړې (نونیک اعمال خوپه طریقه اولی خرابه وی).

(أَنْفُسَكُمْ) نه مراد 'اخوانکم' دې، والمعنی لا تعیبوا اخوانکم من المسلمین لانهم کانفسکم (زاد المسیر) بل مسلمان ته طعنه ورکول گویا خپل ځان ته طعنه ورکول دی، یاداچه ته بل چاته طعنه ورکوي نو هغه به تاته طعنه درکوی نو گویا ته خپل ځان ته طعنه ورکوي، نو پدې وجه ذکر د ﴿أَنْفُسَكُمْ﴾ اوشو.

﴿وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ﴾ دادویم نصیحت دې، «تنابز» د تنبزه نه دې، بې کاره لقب ته وائي، او تنابز په بې کاره لقب سره رابللو ته وائي، 'القباب' جمع د لقب ده دلته ورنه مراد لقب سوء دې، یعنی نه دې بلی بعضی ستاسی بعضو نورولره په داسی لقب سره چې هغه ئی بد گنتری او خفه کیرې پری، لکه مسلمان ته 'ای کافره' 'ای هندو' 'ای فاسقه' وئیل او دغه رنگه 'ای خبیثه' 'ای حرامی' 'ای خره' 'ای سپیه' 'ای بیغرته' وغیره وئیل داتول حرام اونا جائز دی، دغه رنگه د چا خپل اصل نوم ورنول هم حرام دی. البته فقهاؤ تصریح کړیده چې څوک په عیب دارنوم سره مشهور او معروف شوې وی او هغه ورکښ خپل توهین نه گنری اونه خفه کیرې نوبیا جائز دی، لکه تور رنگ والاته تورې وئیل وغیره یا لکه بعضی رواة د احادیثو په اخفش، اصم، اعرج وغیره سره مشهور دی، ابن عباس رضی الله عنه فرمائی د «تنابزوا بالالقباب» نه مراد دا دې چې یو سرې په هغه گناه سره رابلل چې هغه ورنه توبه اوباسلی وی.

معاذ الله منه روايت دې چه حضور ﷺ فرمائی: من غير اخاه بذنّب لم يمت حتى يعمله: (مشكوة، اي: من ذنب قد تاب منه يعني خوك چه پخپل مسلمان ورور باندې د څه گناه عيب اولگوى نو دا سړي به ترهغه وخته پورې نه مړ كيږي ترڅو چه پدې گناه كېن مبتلا شوې نه وي.

﴿يَقْسِ الْأَيْتَمَ الْفُسُوقُ﴾ ددې په تفسير كېن دوه احتماله دي: يو دا چه «الفسوق» بدل دې د «الاسم» نه، نومعنى به داشى چه ډير بد دې نوم چه هغه فسوق دې، يعنى چه دلالة كوى په فسق باندې، لكه اې فاسقه، اې زانې، اې غله وئيل، نو دغه شان نومونه وئيل ډير بد دى.

دويم دا چه «الفسوق» صفت تسيبى دې د «الاسم» دپاره، نومعنى به داشى چه ډير بد دې هغه نرم چه هغه سبب دفسق دقائل گرځي، يعنى دهغى په وئيل سره قاتل فاسق گرځي ﴿يَعْتَدُ الْإِيمَانِ﴾ ډاى بعد قبول الايمان، يعنى دايमान راوړونه بعداوس دفسق عمل كول ډير بد دى، ﴿يَقْسِ الْأَيْتَمَ الْفُسُوقُ﴾ اصل كېن بَسْ اَلْأَيْتَمُ الْفُسُوقُ وؤ، الاسم والا همزه وصى درج كېنې راتلو د وجهې نه اوغورځيده، نو د لام او سين په مينځ كېنې اجتماع ساكنين راغله نو د هغې ختمولو د پاره اول ساكن چې لام دې، له خو كسره وركړه نو اَيْتَمُ الْفُسُوقُ شو

﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ يعنى حقوق العباد تلف كونكى دى

لَا يَكْفِي الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنَبُوا كَوْثَرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا

اې ايمان والو! ځان ساتئ دډيرودگمانونو نه، بيشكه بعض گمان گناه دې اومه لتوى عيونه ديويل

وَلَا يَغْتَابَ بَعْضُكُم بَعْضًا ۖ اُحِبُّوا أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ

اوندې كوى غيبت بعض ستاسو د بعضو، آياخوښوى يو كس ستاسونه داچه اوخورى غوښه د وروړخپل

مَيِّتًا فَكَرِهَتْهُمُ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَوَّابٌ رَّحِيمٌ ٥

چه مړوى، نوتاسو خو بد گنځئ دا، او اوږيرېږئ د الله ﷻ نه، بيشكه الله ﷻ توبه قبلونكې رحم كونكې دې

﴿يَتْلُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَجْتَنَبُوا كَثْرًا مِّنَ الظَّنِّ﴾ د ا شپږم قانون دې پديكېن هم د څو كارونو نه منع راغليده دپاره دتنازع ختميدلو او اصلاح بين الناس راتللو، اول داچه په چابدگمانى مه

کوی چه کیدیشی پدی سری کښ به داعیب اوگناه وی، دوئم داچه که گمان راشی نوییانی تفتیش او جاسوسی مه کوی، دریم داچه که عیب مو اولیدلو نوییانی بل چاته بیان مه کوی

﴿کَیْمًا﴾ یا محذوف مفعول مطلق دپاره صفت دې اي: اجتنبوا اجتنبوا کثیراً یعنی ډیر زیات ځان ساتئ د بد گمانی نه، یا د ﴿بَیِّنَ الظَّنِّ﴾ سره لگی، یعنی د ډیر و گمانونو نه ځان ساتئ. ﴿اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِنَّهٗ خَامِیٌّ﴾ خامخا په بعض گمان کولو کښ گناه وی، د دینه معلومیږي چه څنې گمان گناه نه دې مثلاً ۱، په الله ﷻ باندی ښه گمان بلکه داخو واجب دې ۲، مؤمنانو صالحانو باندی ښه گمان کول ۳، دیوسړی نه د څه نقصان خطره وی نوهغه سره په ناسته پاسه کښ احتیاط کول وغیره. بعض وائی چه ﴿بَعْضَ الظَّنِّ﴾ مه مرادهغه گمان دې چه یقین پرې او کپیشی.

﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ د ادویم نصیحت دې، او دفع د توهم ده، توهم داچه بد گمانی خو ناجائز ده. لیکن د یقین حاصلولو دپاره به تفتیش او تحقیق صحیح وی. جواب او شوچه د چا تجسس مه کوی، علماؤو لیکلی دی چه د چا عیب یا څه گناه یا بد حالی معلومول، په پټه د چا خبرې آوریدل دا ټول په تجسس کښ داخل دی چه دا عمل گناه او ناجائز دې، په یو حدیث کښ ارشاد دې چه اَیَاکُمْ وَالظَّنَّ فَانَ الظَّنَّ اَکْذَبُ الْحَدِیْثِ، وَلَا تَحْسَبُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَکُونُوا عِبَادَ اللَّهِ اِخْوَانًا (مشکاة: ۴۲۷)، یو حدیث په اخر کښ نبی کریم ﷺ فرمائی چه څوک د بل مسلمان ورور عیب ښکاره کولو کوشش کوی الله ﷻ د هغه عیبونو ښکاره کوی تردې پورې چه په خپل کور کښ نی رسوا کړي.

﴿وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُکُمْ بَعْضًا﴾ د ادویم نصیحت دې او دفع د توهم ده چه بد گمانی او تجسس ناجائز دی لیکن کچرته بغیر د تجسس نه چا په بل کس کښ عیب اولیدلو نو بیا نی یو بل ته بیانول او هغه عیب ښکاره کول. جائز دی؟ جواب او شوچه نه دی جائز، ځکه دا غیبت دې. د غیبت تعریف په حدیث کښ داسې راغلی دې، ابوهریره ؓ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ د صحابه ؓ نه تپوس او کړو چه اندرون ما الغیة؟ ناسو ته پټه ده چه غیبت څه ته وائی؟ صحابؤو عرض او کړو چه الله ورسوله اعلم بیانیی اکرم ﷺ او فرمائیل: ذَکَرَکَ اَخَاکَ بِمَا کَرِهَ، خپل مسلمان ورور داسې یادول چه په هغه بد لگی، یو صحابی عرض او کړو چه کومه خبره څه بیانوم کچرته هغه خبره په هغه کښ موجوده وی، نو بیا نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه خبره د

ګناه په هغه کښ موجود وی اوتہ ئی بیانوي نوهم داخو غیبت دې او کچرته تاداسې خبره او کړه چه په هغه کښ نه وی موجوده ، نو بیا خو تا په هغه تهمت اولگولو .

په یو حدیث کښ غیبت ته اشدمن الزنا وئیلی شویدی د غیبت کولومذمت اوقباحث ورستو په آیت کریمه کښ راروان دې واحادیث، اقوال دسلفو ، خلفوهم په دی کښ کښیردی چه مواعظو کښ دهغې مطالعه کیدیشی .

علماؤ داهم لیکلی دی چه لکه څرنگه غیبت کول ګناه دې نودغه شان غیبت آوریدل هم ګناه دې ، په مجلس کښ چه د چاغیبت کیږی نو په سامع باندی لازمه ده چه هغه کس تری نه منع کړی . په یو روایت کښ چه نبی کریم ﷺ داسې فرمائیلی «من ذب عن لحم اخيه بالغيبة كان حقاً على الله ان يعتقه من النار» مشکاة : ص ۴۲۴ یعنی دالله ﷻ په ذمه باندې دهغه کس د جهنم نه آزادول لازم دی څوک چه دخپل مسلمان ورور دفاع او کړی چه د هغه غوښه د غیبت پوچه خوړلې کیږی . په یو حدیث کښ دی ، من رای عورة فسترها کان کمن احی مؤودة چاچه بل کښ څه عیب اولیدو اویبانی پرې پرده واچوله دا داسې دې لکه ژوندی څخه کړې شوي حننی یی ژوندی کړه (مشکوة : ۴۲۴) .

﴿ اَلْحُبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ مِنْ دَاخِرِ اَوْقَابِ اَخِي غَيْبَت كُونُكُوْتَه بَه طُور مِثَال، یعنی څوک په تاسو کښ دا خوځوي چې انسان وي ، بیا ئی ورور وي ، بیا مرهم وي او دهغه غوښه او خوري، نو دا څوک خوځوي چې دخپل مرورور مرداره غوښه او خوري، بلکه هر کس ئی بد ګنری نودغه رنگه غیبت کول هم بداو ګنری، ﴿ مِثًا 〉 حال دې د لحم نه او ضمیر په فکر هتموه کښ ظاهره داده چه راجع دې «اکل» ته ، یاراجع دې «لحم» ته .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاهُ

ای خلقیښکه مونږ پیدا کړی یڼ تاسو دیوسری آدم نه اودیوی ښځې حوا نه، او ګرځولی . موږ یڼ تاسو

شُعْرًا وَفَرْجًا لِّتَعَارَفُوا ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ

غڼی قبیلی او ورې قبیلی دپاره ددې چه یو بل اویښتی، ښځه دیر عزت مند ستاسو نه په نزد دالله ﷻ

اَتَقَكُمُۢمُۙ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۭ خَبِيْرٌ ۝۱۷

هغه دې چه ډير تقوى دار وى ستاسونه، بيشكه الله ﷻ پوه دى او خبردار دى

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَنُسَبَ الْكُفْرُ مِنْكُمْ وَنُتَبَّعُ بِمَا كُنْتُمْ تَفْعَلُونَ﴾
په نسب فخرمه کوئ ځکه دا د نفرت او عداوة باعث دې، او دغه رنگه د الله ﷻ په درگاه کښ د عزت او کرامت دار و م دار نسب نه دې بلکه ایمان، عمل صالح، تقوى ده، نو که فخر کوئ پدې سره ئى او کړئ ولله در الجامى حيث قال:

بندۀ عشق شدی ترک نسب کن جامی
که درین راه فلان ابن فلان چیزی نیست

﴿مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ﴾ یعنئ د آدم علیه السلام او حوا علیها السلام، نو د یو مور او یو پلار نه مو پیدا کړی یئ نو بیا په څه بنیاد تاسو تفاخر کوئ ﴿شُعُوبًا﴾ جمع د شعب ده او چټې طبقې د نسب ته وائی ﴿وَقَبَائِلَ﴾ جمع د قبیلۀ ده د شعوب نه وړې طبقې ته وائی عربو خپل نسبت او قومیت د پاره شپږ طبقات جوړ کړی وؤ: (۱) شعب (۲) قبیلۀ (۳) عماره (۴) بطن (۵) فخذ (۶) فصیلۀ، ټولونه قریب تر فصیلۀ بیا فخذ، بیا بطن الی آخره.

﴿لَتَعَارَفُنَا﴾ مضارع ده یوه تاحذف شویده، یعنئ چه یو بل او پیژنئ، قریب او بعید او پیژنئ، نو د قریب سره به صله رحمی وغیره کوئ او په میراث کښ به ورته حصه ورکوئ، لکه په حدیث کښ دى، تعلموا من السابکم ما تصلون به ارحامکم. دى د پاره نه یئ تقسیم کړى شوى چى قومیت په بنیاد تعصب او جهگړې شروع کړئ، او بعض مفسرینو یی دامعنى هم کړیده چى قومونو او خاندانو کښ مو دې د پاره تقسیم کړى یی چى خپل نسب او پیژنئ او د بل نسب طرف ته څوک دعوه اونکړی.

﴿إِنْ أَسْرَمْتُمْ كُنْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَنُّكُمْ﴾ یعنئ قبیلې او خاندانونه د فخر د پاره نه دى بلکه د تعارف د پاره دى، او د فخر څیز تقوى ده، ځکه چه د الله ﷻ په نزد د ټولو نه زیات عزت مند د ټولو نه لوى تقوى دار دى، حضرت جابرین عبد الله ﷺ فرمائى چه حضور ﷺ مونږ ته په خطبه الوداع کښ او فرمائیل: یا أيها الناس الا ان ربکم واحد، لا فضل لعربى على عجمى و لا لعجمى

على عربى ولا لاسود على احمز ولا لاجر على اسود الا بالتقوى اوبيانى اوفرمايلى:الاهل بلغت قالوا:بلى يارسول الله قال فليبلغ الشاهد الغائب»روح المعانى بحواله بيهقى.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِأَعْيُنِهِمْ بِظَاهَرِهِمْ﴾﴿حَجِيرٌ﴾﴿بِوَاطْنِهِمْ﴾

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا ۖ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا
اوويل بانده چيانوچه ايمان راوړې دې مونږ ، ته ورته اووايه ايمان مو نه دې راوړې ليکن وايي
أَسْلَمْنَا وَلَكِنَّا يَدْخُلُ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا
چه اسلام موراوړې دې،اولاتراوسه پورې نډې داخل شوې ايمان په زړونوستاسوكنښ،كچرته تاسواطاعت كوي
اللَّهُ وَرَسُولُهُ لَا يَلْعَنُكُم مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝
دالله اودرسول دهغه كم به نه دركوي تاسوته الله ښه ستاسو د عملونو نه هېڅ خيز . بيشكه الله ښه بخونكي رحم كونكي دې
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِمْ لَمْ يَرْتَابُوا
بيشكه مؤمنان خوهغه دي چه ايمان ئي راوړې وي په الله ښه اوپه رسول دهغه بياي شك نه وي كړي
وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ۝
اوجهادئې كړې وي په مالونوخيلاواځانونوخيلاوسره په لاره دالله ښه كښ،دغه خلق هم دوي ريشتنى دي پخپلودعوځنځي

﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا﴾دا د سورة دويمه حصه ده پديكښ دبعض اعرابونه شكوه ذكر كيږي،دلته چه دكومواعرابوذكر دې نو دبعض مفسرينوپه نزدماوردونه دبنواسداوخزيمه منافقين دي چه دمدني په جواركښ اوسيدل په قحط سالي كښ مبتلاشوي وو، د حضور ﷺ په خدمت كښ راغلل اومحض دصدقاتودوصول دپاره ئي داسلام اظهاروكړو اوپه نبي كريم ﷺ طيعم باندې ئي احسان كولوچه اوگوره نوروخلقوسره تاسو جهادكوي اومونږبغيردجنگ نه مسلمانان شوي يو،نولهدازمونږزيات خيال اوساته اوصدقات راكړه،نوالله ﷻ آيت نازل كړواوددوي ددعوي ردني اوکړو.

﴿وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ چونکه ددوی په زړونو کېن ایمان نه وو، دعوه ئی صرف دظاهری افعالوپه بناء کوله نوپدې وجه قرآن ددوی دایمان نفی اوکړه چه: **أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ** وایئ ځکه چه داسلام معنی په ظاهری افعالوکېن اطاعت کول ده اودوی په ظاهری طورسره اطاعت کونکی وو، زړونوی دتورایمانی نه خالی وو. اسلام اوایمان کېن فرق شته او که نه؟ اوکه وی نو څه فرق دې؟ دا یو طویل معركة الآرا بحث دې. دې دپاره بخاری مسلم شروحو ته رجوع اوفرمانی **﴿لَا يَلْتَمِسْ﴾** ای لایتنقصکم.

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ پدې کېن دحقیقی ایمان صفات ذکرکېږی چه حقیقی اوکاملین مؤمنان هغه دی چه داضفات پکېن موجودوی صرف زبانی اظهارسره سرې مؤمن نشی جوړیدلې لکه اعراب ئی چه دعوه کوی **﴿وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾** پدیکېن دکافرانوسره قتال، خپل نفس سره جهاد، ځان دغیرشرعی کارونونه منع کول خپل نفس په دینی تقاضو باندی لگول، ټول پکېن داخل دی صاحب دروح المعانی فرمانی **﴿فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾** فی طاعته عزوجل علی تکرر فنوامن العبادة البدنية المحضة والمالية الصرفة والمشملة عليهما معاً كالجهد والجهاد **﴿أُولَئِكَ﴾** الموصوفون بماذكرمن الاوصاف الجميلة.

قُلْ اتَّعْلَمُونَ اللَّهُ بِذُنُوبِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمُوتِ

ته اووايه آياخبرورکوي تاسوالله ﷻ ته پخپل دين، حالانکه الله ﷻ عالم دې په هغه څه چه په اسمانونوکېن دی

وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝١٠ مَتَنُونَ عَلَمِكَ

اوپه هغه څه چه په زمکه کېن دی، اوالله ﷻ ته هرڅه څيزباندې عالم دې، احسان اړه وی دوی په تاباندې

أَنْ أَسْلَمُوا ۚ قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ مَنَّ

داجه دوی اسلام راوړې دې، ته اووايه احسان مه اړه وئ په ماباندې دخپل اسلام، بلکه الله ﷻ احسان کړیدی

عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ إِنَّ اللَّهَ

په تاسوددې چه هدايت ئی کړيدې تاسوته دایمان کچرته یی تاسوړیشنئ ځپلودعوؤ کښ یشکه الله ﷻ

يَعْلَمُ غَيْبِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِصِدْقِكُمْ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝

عالم دې په غیب دآسمانونواو دزمکې اوالله ﷻ ځپلیدونکې دې دهغه عملونوچه تاسوئی کوئ

﴿قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ﴾ هدا زجر دې اعرابو ته تعلیم دلته پمعنی د اخبار سره دې ای خبرونه سبحانه وتعالی بقولکم امتا یعنی آیاتاسوپه امتا سره الله ﷻ خبرور کوئ چه مونږ ایمان راوړې دې، حالانکه الله ﷻ خوپه تمامو غیباتو د آسمانونواو د زمکې عالم دې نوستاسوپه دعوی هم عالم دې.

﴿يُؤْمِنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا﴾ هدا هم اعرابو ته زجر دې، چه خپل اسلام په نبی ﷺ مه ازیاته وئ، بلکه داخود الله ﷻ احسان اومنی چه دایمان هدايت ئی درته اوکړو، کما قال الشيخ سعدی رحمه الله.

منت منه که خدمت سلطان همی کنم منت شناس ازو که بخدمت گذاشته

﴿قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِلَّا تَمُنُوا بِمَنْصُوبِ بَنِي خَافِضٍ دِي﴾ ای باسلامکم ډلې الله ﷻ مَن عَلَيَّ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ اوکړی چه په دوی کښ خو ایمان په حقیقت کښ نه وؤ موجود، کما قال تعالی ﴿قُلْ لَمْ تَزِمُوا بِمَنْبِيَا خُنْكَه﴾ دایمان د هدايت احسان اثبات ورباندې کیږي جواب (۱) دادې چه دلته الله ﷻ داسی اونه فرمائیل ان رزقکم الايمان بلکه ان هداکم ئی او فرمائیل او هداية دلته پمعنی د مطلق دلالة اواراءة الطريق سره دې په ارسال د رسل په واضحو معجزو سره (۲) دویم جواب دادې چه الله ﷻ ددې نه ورستو شرط ذکر کړيدې چه ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ او جواب د شرط محذوف دې ای ان کنتم صادقین فی ادعاکم فله المنة علیکم یعنی که تاسوپه خپله دعوه کښ صادق یی نو داخود الله ﷻ په تاسو احسان دې، چه ایمان ئی درکړيدې، نو داپه دی دلالت کوی چه دوی مؤمنان نه وؤ، نو دما قبل سره ئی منافات نشته.

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ ﴾ داپه آخرد سورة کین بیان دمسئلی دتوحید دی علی وجه الترقی دماقبل سورتونو نه، « والله بصیر بما تعملون » نوپه حقیقی توگه سره ایمان راوړئ، ځکه چه الله ﷻ بپه ښکاره اوپه خفیه عملونو ستاسولیدونکې دي.

سورة السجدة

- رِبط اسمی، ربط معنوی، اور دسورت اجمالی تفصیلی خلاصہ..... (1)
- الحمد لله الذي جعل في السموات دسورت مركزى دعوه او اول دليل عقلى به دعوى..... 3
- وعرى الذين اتوا العلم دليل نقلى به دعوى باندی او آیت تفسیر..... 7
- ولقد اتينا داود مصفا ففلا خلو رو شبهاتو كئس اوله شبه او ذهفى جواب..... 9
- ولسلمان البروديمه شبهه او ذهفى جواب او آیت تفسیر..... 12
- فلما قضينا عليه الموت دريمه شبهه او ذهفى جواب، دسليمان عليه السلام دمرگ واقعہ..... 16
- لقد كان نسبنا الى مسكنها به دقوم سبا دخالاتو تذكرة، او آياتونو تفسیر..... 17
- قل ادعوا الذين دعتم خلو رمه شبهه او ذهفى جواب..... 24
- قل من يرزقكم دويم دليل عقلى به توحيد، او دتبليغ يو خوطريقو بيان..... 27
- وما ارسلناه الا كالفاقيات توحيد نه بعد درسالت ذكر، او آياتونو تفسیر..... 29
- قل ان دى بسط الرزق دويم دليل عقلى، به توحيد..... 34

سورة الفاطر

- رِبط اسمی، معنوی، دعوه دسورت، او دسورت دمضامينو اجمالی تفصیلی خلاصہ..... 45
- الحمد لله دعوه دسورت، او اول دليل عقلى به دعوى باندی، او آياتونو تفسیر..... 47
- ما يقدر الله لنا من رحمة دويم دليل عقلى، او آیت کریمه تفسیر..... 48
- هل من حائق هو الله دريم دليل عقلى، او دما قبل ثمره..... 49
- والله الذي ارسل اليا خلو روم دليل عقلى،..... 53
- الهي محمد انكلم آیت کریمه به تفسیر كئس يو خو اقوال..... 55
- والله خلقكم من تراب پنخم دليل عقلى، او آیت کریمه به تفسیر كئس يو خو احتمالات..... 56
- وما يسعوى البصران شہيم دليل عقلى، او آياتو تفسیر..... 59

- یولیع اللیل فی النہار ووم (۷) دلیل عقلی، او پہ تیرشوی دلائلو باندی تفریع 60
- یا ایہا الناس انکم الفاء اتم (۸) دلیل عقلی، او آیات تفسیر 62
- وما انت بمسم من فی القبور دایت صحیح تفسیر 65
- المقران اللہ انزل ہم دلیل عقلی پہ توحید، او آیاتونو تفسیر 66
- لہم ہا کہ نفسہ ظالم اور مقتصد او سابق بالخیرات نہ خوک مراد دی 71
- ان اللہ عالم غیب السموات لسم (۱۰) دلیل عقلی، او آیاتونو تفسیر 76
- ان اللہ یسک السنوات یولسم (۱۱) دلیل عقلی 78
- سورۃ یسین
- ربط اسمی، معنوی، او سورۃ مضامینو خلاصہ، او سورۃ فضائل: 81
- لستلوقوما آیت تفسیر، قوما نہ خوک مراد دی 84
- انا جعلنا فی اعناقہم افلا دایت تفسیر اوشان نزول 86
- واہربہم مثلاً تخویف دنیوی نمونہ، اصحاب القریہ نہ خوک مراد دی تفصیلی بحث 90
- اتخذ من حوہ آلہم دسورت دعویہ 95
- وایقظہم الارض المیتة اول دلیل عقلی پہ دعوی دسورت، او آیاتونو تفسیر 99
- وایقظہم اللیل دویم او دریم دلیل عقلی، مستقر نہ خہ مراد دی، 101
- والقر قدودہ خلورم دلیل عقلی، او آیات تفسیر 102
- لا الہم یبغی لہا پنخم دلیل عقلی، پہ توحید 103
- وایقظہم انا حملنا شہیدم دلیل عقلی، او آیات تفسیر 104
- وما حملنا الشمر دشرکانو دیوی شبہی جواب، آیاد حضور ﷺ نہ پورہ شعر منقول دی؟ 115
- ایہمیروا انا خلقناہم ووم دلیل عقلی، او آیات تفسیر 116

سورة الضحى

- 121..... ربط اسمى، معنوى، او د سورة دمضامينو خلاصه، او د سورة فضائل
122..... صفت، الزاجرات، التاليات د چالپاره صفات دى
140..... ولقد نأخنا نوحا، په دعوى د سورت باندې ووه (۷)، قصو کښ اوله قصه
141..... وان من شيعته لاهراهم، دويمه قصه د آياتونو تفسیر سره
149..... فائده، د مفسرينو اختلاف چي ذبيح خوک وو؟
150..... ولقد مننا على موسى، دويمه قصه او آياتونو تفسیر
152..... وان الياس لمن المرسلين، خلورمه قصه، الياس عليه السلام کومى علاقې وو؟
153..... وان لوطا لمن المرسلين، پنځمه واقعه، او آياتونو تفسیر
وان يونس لمن المرسلين، شپږمه واقعه، يونس عليه السلام د مهي په گيډه کښ
154..... خورمه وخت تير کړې وو
سبحان ربك رب العزة، په آخر کښ د تول سورت خلاصه
163.....

سورة قصص

- 165..... ربط، دعوه د سورة، اجمالى او تفصيلي خلاصه
168..... وعجبوا، ان جاءهم من لدنهم آياتونو شان نزول، او تفسیر
175..... والذكر عبدنا داود، اول دليل نقلې په نفى د شفيق قهرى
176..... وفصل الخطاب، پير توجيهاًت
177..... وهل اتاك د نبوء المخصم د آياتونو قابل قبول تفسیر، او د غلطې قصې ذکر او دهغې رد
183..... وما مخلقنا السماء والارض اول دليل عقلې په توحيد، او د آياتونو تفسیر

- 185 ..... ووهبنا لداؤد سليمان دويم نقلی دليل په موضوع دسورت
- 185 ..... اذ عرض عليه بالغشي دآيات كريمه و دوه مشهور تفسيرونه
- ..... ولقد فتنا سليمان به سليمان باندی دآيتلا ذکر، دآيتلا څه وجه
- 187 ..... وه، په سليمان باندی ديهو ديانو افترا
- ..... واذکر عبدنا ايوب دريم دليل نقلی په توحيد، شيطان ته دتکليف
- 191 ..... رسولو په نسبت کښ دمفسرينو اقوال
- 194 ..... واذکر عبدنا ابراهيم څلورم او پنځم نقلی دليل په توحيد
- 200 ..... قل انما انا منذر دلائل عقليو نقلیو نه ورستو دعوی دسورت ذکر صراحتا
- ..... سورة الزمر
- 205 ..... ربط اسمی، معنوی، دسورت دمضامينو اجمالی، تفصیلی خلاصه
- 207 ..... تنزيل الكتاب دآياتونو ترکیب او تفسیر
- 208 ..... انا انزلنا اليك الكتاب اول دليل وحی په توحيد
- 208 ..... فاعبد الله دعوه دسورت، او دآياتونو تفسیر
- 211 ..... خلق السموات اول دليل عقلی په توحيد
- 213 ..... خلقکم من نفس واحد دويم دليل عقلی، علی سبیل الترقی، او تفسیر
- 223 ..... قل اني امرت دويم دليل وحی په توحيد او دآياتونو تفسیر
- 229 ..... الم تر ان الله انزل دريم دليل عقلی په توحيد
- 232 ..... الله نزل احسن الحديث دريم دليل وحی په توحيد احسن الحديث معنی
- 242 ..... ولعن سالتهم څلورم دليل عقلی علی سبیل الاعتراف من الخصم

- 244 ..... انا انزلنا عليك الكتاب خلورم دليل وحى په توحيد
- 244 ..... الله يتوفى الانفس پنځم دليل عقلی په توحيد، او د آيت په تفسير کښ يو خوا هم بحثونه
- 254 ..... اولم يعلموا ان الله شپږم دليل عقلی، او ايمان راوړلو ته ترغيب
- 261 ..... قل افغير الله دريم ځل دعوه دسورت، او د آياتونو تفسير
- 263 ..... ونفوذ الصور د آيت په تفسير کښ يو اشکال او د مفسرينو محدثينو متعدد جوابونه
- سورة المومن**
- 272 ..... حواميم سبعة فضائل، ربط اسمی، معنوی، د مضامينو اجمالی تفصیلی خلاصه
- 275 ..... تنزيل الكتاب قرآن باندی ايمان راوړلو ترغيب په شپږو صفاتو د الله ﷻ سره
- 288 ..... فادعوا لله غلغلين اول ځلی دعوه دسورت او دعوی منلو ترغيب
- ولقد ارسلنا موسى تخويف دنیوی تفصیلی نمونه، د موسى عليه السلام
- 295 ..... د قتل منصوبه، درجل مؤمن بیان
- 323 ..... قال ربكم ادعوني، په دویم ځل دعوی دسورت ذکر او آياتونو تفسير
- 325 ..... الله الذي جعل لكم الارض، دویم دليل عقلی چه مشتمل دي په دری دليلونو
- 327 ..... قل اني نهيت لاسورت دويمه حصه، د اولي حصی د مضامينو اعاده
- سورة احم مجده**
- 338 ..... ربط اسمی، دعوه دسورت، دسورت مضامينو اجمالی تفصیلی خلاصه
- 342 ..... قل انما انا بشر مثلكم دعوی دسورت ذکر دسورت ابتدائی آياتونو شان نزول
- 344 ..... قل انكم لتكفرون، اول دليل عقلی، تخليق دارض وسما مراحلو تفصیلی بيان
- 354 ..... ولما هبنا لهم په دعوی دسورت مومن باندی د شېبې بيان جواب

- 358 ..... ومن احسن قولاً ما قبل سره ربط، او دعوت الى الله باره کښ دوه اهمی فائدي
- 361 ..... ومن آياته اللیل دویم عقلی دلیل په توحید، او آیاتونو تفسیر
- 362 ..... ومن آياته انک تری الارض دریم دلیل عقلی په توحید
- 365 ..... ولوجعلنا قرآنا عجمیاً دشکرکانو په قرآن باندی دری شبهاتو جوابونه
- 368 ..... الیه یرد علم الساعة خلورم دلیل عقلی په توحید
- سورة الشوری
- 374 ..... ربط، او دسورت دمضامینو اجمالی، تفصیلی خلاصه
- 376 ..... کذا الذی یوحى الیک دسورت اوله او مرکزى دعوه
- وما اختلفتم فیہ من شیء دآیت په تفسیر کښ دری اقوال، او آیاد آیت کریمه
- 381 ..... دائمه مجتهدینو دتقلید په رد کښ پیش کول صحیح دی؟
- لیس کمثله شیء دآیت په تفسیر کښ اقوال، او دجمهورو محدثینو
- 383 ..... او دسلفو صالحینو مذهب په صفاتو دالله ﷻ کښ
- 389 ..... فلله الذی فادیه ما قبل باندی پنځه امور متفرعه او دآیت تفسیر
- 402 ..... ومن آياته خلق السموات والارض دلیل عقلی په توحید او آیاتونو تفسیر
- 404 ..... ومن آياته المحوار فی البصر دلیل عقلی په توحید او آیاتونو تفسیر
- 413 ..... وما کان لبشر ان یکلمه الله دلیل نقلی په توحید، دآیت شان نزول، او دوحی دری اقسام
- سورة حمز عارف
- 417 ..... ربط، دسورت دمضامینو اجمالی، تفصیلی خلاصه
- 418 ..... حمز دسورت اوله حصه، او آیاتونو تفسیر

- 422 ..... ولعن سائلهم من خلق دسورت دویمه حصه، په نفی دولد باندی دلائل
- 422 ..... الذي جعل لكم الارض دویم، دریم، خلورم، عقلی دلائل
- 431 ..... واقتال ابراهیم توحید باندی دلیل وحی، اوفائده چی کوم تقلید مذموم دی
- 438 ..... فاستمسك بالذي اوحى اليه دليل وحی په توحید
- 439 ..... واسئل من ارسلنا دليل نقلی اجمالی از انبیا سابقین، آیارسولانونه سوال کول حقیقتا دی؟
- ولما ضرب ابن مريم مثلاً دسورت دریمه حصه، دعیسی علیه السلام
- 445 ..... تذکره، اود آیاتونو خلور تفسیرونه
- 454 ..... قل ان كان للرحمان ولدما قبل سره ربط، اود آیت په تفسیر کښ یوڅو احتمالات
- 455 ..... وهو الذي انسا الله دعوه دسورت، اود آیت تفسیر
- 456 ..... ولا يملك الذين يدعون دسورت خلورمه حصه، نفی دثائب په صورت دشفیع کښ
- سورت حم دحان
- 459 ..... ربط اسمی، معنوی، دسورت دمضامینو اجمالی، تفصیلی خلاصه،
- 461 ..... انا انزلناه فی لیلۃ مبارکة فترغیب الی القرآن، دکیله مبارکه نه کومو شپه مراده
- 465 ..... بدحان مبین دحان مبین په مصداق کښ دوه مشهور قوله
- 471 ..... لما بکت عليهم السماء والارض آیت په تفسیر کښ یوڅو اقوال
- 474 ..... اثم عذرا مرقوم رجم تخويف دنیوی نمونه، قوم تبع تذکره
- 476 ..... وما خلقنا السموات والارض دليل عقلی په توحید
- سورت المجاثیه
- 481 ..... ربط اسمی، معنوی، دسورت دمضامینو اجمالی، تفصیلی خلاصه

- 483 ..... ان فی السموات والارض اول دلیل عقلی پہ توحید
- 487 ..... اللہ الذی سخر لکم البحر لا یمید دلیل عقلی پہ توحید علی سبیل الترقی، او آیاتونو تفسیر
- 490 ..... ولقد اتینا بنی اسرائیل دلیل نقلی پہ توحید او آیاتونو تفسیر
- 498 ..... ولله ملك السموات والارض خلورم دلیل عقلی او دتیرشوی دلائلو خلاصہ
- 498 ..... وترى كل امة جائئة تخويف اخرى، دجائیه یو خو معنی
- 502 ..... فله الحمد پنختم دلیل عقلی پہ توحید
- سورت الاحقاف.
- 503 ..... ربط معنوی، اسمی، دسورت دمضامینو خلاصہ
- 505 ..... ما خلقنا السموات پہ توحید دلیل عقلی او یو خو غلطو عقیدو باندی رد
- واختل علیهم ایتانما دقرآن حقانیت اثبات، او پہ قرآن باندی دمشرکینو دری
- 509 ..... شبهات او هفی جوابونه
- 515 ..... ووصینا الانسان بالذیله ما قبل سره ربط، او آیت کنس یو خو فقہی مباحث
- 524 ..... والذکر اعماها تخويف دنیوی، دقوم عاد هلاکت واقعہ
- 529 ..... والهمز فدا الیہم لہم اقرآن حقانیت اثبات، دجناتو قرآن اوریدلو او ایمان راورلو واقعہ
- سورة محمد
- 535 ..... ربط، دسورت مرکزی دعوه، موضوع دسورت، اجمالی، تفصیلی خلاصہ
- 537 ..... الذین کفرواد مؤمنانو او مشرکانو صفاتو مینخ کنس اول تقابل
- 540 ..... فاذا قیم الذین کفرواد جہاد حکم او آیاتونو تفسیر
- 542 ..... والذین قتلوا فی سبیل اللہ ترغیب الی الجہاد او دویم تقابل

- 546 ..... ان الله يدخل الذين بشارت اخروي اودريم تقابل
 فاعلم ان الاله الا الله البيان ددعوى دسورت، نسبت، دذنب نبی ﷺ ته
- 552 ..... کولو کنس یوڅو توجیهات
- 553 ..... ویقول الذين آمنوا دسورت دویمه حصه دمنافقانو احوال
- 562 ..... انما الحیوة الدنیا لعباد جهاد او انفاق فی سبیل الله ته ترغیب
- سورة الفتح
- 565 ..... ربط، دسورت دمضامینو اجمالی تفصیلی خلاصه
- 566 ..... دسورت شان نزول، اودصلح حدیبیه واقعہ
- 570 ..... انا نقصنا لك اعلان دفتح، فتح مبین په مصداق کنس اقوال
- 580 ..... سيقول لك المخلفون هغه قبائلو حالات چه صلح حدیبیه کنس نه وو شریک
- 585 ..... لقد رضي الله عن المؤمنين دسورت دویمه حصه، اولی حصی اعاده
- 593 ..... لقد صدق الله رسوله جواب دشبهی
- سورت الحجرات
- 599 ..... ربط، اودمضامینو دسورت اجمالی، تفصیلی خلاصه
- 600 ..... یا ایها الذين آمنوا لا تقدموا اول قانون په باره دحضور ﷺ کنس اوشان نزول
- 601 ..... یا ایها الذين آمنوا لا ترفعوا دویم قانون دحضور ﷺ متعلق دوه ادبونه
- 605 ..... یا ایها الذين ان جاءكم فاسق دریم قانون، عامی معاشری سره متعلق، اوشان نزول
- 608 ..... وان طاعتان خلورم قانون، اودآیت کریمه شان نزول
- 610 ..... یا ایها الذين آمنوا لا یسخر قوم منکم قانون، ددری کارونونه منع

- يا ايها الذين املوا اجتنبوا شپږم قانون، ديوخو کارونونه منع 613
- يا ايها الناس انا خلقناكم اووم قانون دَنسبى تفاخر نه منع، 616
- قالت الاعراب امنا دَسورت دويمه حصه، د، بعض اعرابونه شکوه 617